

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы Серия
«Социологические и политические науки» Series of
«Sociological and Political sciences»
№4 (72)

Алматы 2020

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(72)

Алматы, 2020

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы
№4(72), 2020

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:

Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

Редакция алқасы:

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, а.ғ.д., проф.

З.К. Шаукенова,

а.ғ.д., проф. **Г.С. Абдирайымова,**

а.ғ.д., проф. **З.Ж. Жаназарова,**

PhD докторы, проф. **Лим Че Ван**

(Оңтүстік Корея),

а.ғ.д., проф. **Н.П. Нарбут** (Ресей),

филос.ғ.д., проф. **И.А. Рау** (Германия),

а.ғ.д., проф. **Т.Ж. Қалдыбаева,**

с.ғ.д., проф. **С.В. Решетников**

(Белоруссия),

PhD докторы, проф. **Лоранс Тен**

(Франция),

с.ғ.д., проф. **А.И. Шалтыков,**

филос.ғ.д., проф. **Е.А. Харьковченко**

(Украина),

с.ғ.д., проф. **Н.П. Медведев** (Ресей),

с.ғ.д., профессор **Б.М. Торогелдиева**

(Қырғызстан),

с.ғ.д., доцент **А.Ж. Мұқажанова,**

с.ғ.д., доцент **Н.Б. Сейсен,**

Е.А. Жалмағанбетов (жауапты хатшы)

© Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2020

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 30.12.2020 қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 38 е.б.т.

Таралымы 300 дана. Тапсырыс 497.

050010, Алматы қаласы,

Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ү Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Baikushikova G., Apsattarova G. Development of relations
between Kazakhstan and Uzbekistan at the present stage..... 9
Байқушикова Г., Апсаттарова Г. Развитие отношений
между Казахстаном и Узбекистаном на современном этапе
Байқушикова Г., Апсаттарова Г. Қазіргі кезеңде Қазақстан
мен Өзбекстан арасындағы қатынастардың дамуы

Славецкий В.Ю., Сатпаев А.К. Бекешев К.А.
Современная международная политика в условиях пандемии 15
Славецкий В.Ю., Сатпаев А.К. Бекешев К.А.
Пандемиядағы қазіргі халықаралық саясат
Slavetskiy V.Y., Satpayev A.K., Bekeschew K.O. Modern
international policy in a pandemic

Төлен Ж.М., Бақытқызы А., Алишерова А.Б. Орталық
Азия аймағындағы терроризм мен экстремизм мәселесі
(Қазақстан мысалында)..... 20
Төлен Ж.М., Бақытқызы А., Алишерова А.Б. Проблема
терроризма и экстремизма в Центральной Азии (на примере
Казахстана)
Tolen Zh.M., Bakhytkyzy A., Alisherova A. B. The problem of
terrorism and extremism in Central Asia (on the example of
Kazakhstan)

Мұқажанова А.Ж., Даржибаев Е.Т. Саяси үдерістегі
элементтік харизматикалық көшбасшылар..... 30
Мұқажанова А.Ж., Даржибаев Е.Т. Мировые
харизматичные лидеры в политическом процессе
Mukazhanova A.Zh., Darzhibayev Y.T. World charismatic
leaders in the political process

Mamyrova S. Central Asia as a region of international politics... 35
Мамырова С. Центральная Азия как регион
международной политики
Мамырова С. Орталық Азия халықаралық саясат субъектісі
ретінде

Омирзакова Д.Д. Саяси мәдениеттің демократиялық жаңаруы 39
Омирзакова Д.Д. Демократическое возрождение
политической культуры
Omirezakova D.D. Democratic revival of political culture

Ергобек Ш.К. Современная Россия: закономерности транзита 44
Ергобек Ш.К. Қазіргі Ресей: транзит заңдылықтары
Yergobek Sh.K. Modern russia: transit patterns

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и
политические науки»
№4(72), 2020

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:
д.полит.н., проф. Г.О. Насимова

Редакционная коллегия:
член-корр. НАН РК, д.с.н., проф.

З.К. Шаукенова,

д.с.н., проф. Г.С. Абдирайымова,

д.с.н., проф. З.Ж. Жаназарова,

д. PhD, проф. Лим Че Ван

(Южная Корея),

д.с.н., проф. Н.П. Нарбут (Россия),

д.филос.н., проф. И.А. Рау (Германия),

д.с.н., проф. Т.Ж. Калдыбаева,

д.п.н., проф. С.В. Решетников

(Белоруссия),

д. PhD, проф. Лоранс Тен (Франция),

д.полит.н., проф. А.И. Шалтыков,

д.филос.н., проф. Е.А. Харьковщенко

(Украина),

д.полит.н., проф. Н.П. Медведев,

(Россия),

д.п.н., профессор Б.М. Торогелдиева

(Кыргызстан),

д.полит.н., доцент А.Ж. Мукажанова,

д.полит.н., доцент Н.Б. Сейсен

Е.А. Жалмаганбетов (ответ. секретарь)

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2020

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 30.12.2020.
Формат 60x84 1/8. Объем 38 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 497.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Алияров Е.К., Бабатаева А.А. Әлеуметтік қақтығыстардың
мемлекеттік шешімдерге ықпалы (Қазақстандағы көпбалалы
отбасылардың мәселесі негізінде)..... 49

Алияров Е.К., Бабатаева А.А. Влияние социальных
конфликтов на решения государства (на основе проблемы
многодетных семей в Казахстане)

Alyarov E.K., Babatayeva A.A. Impact of social conflicts on state
decisions (based on the problem of large families in Kazakhstan)

Мырзабаев С.Е., Садырова М.С. Жасөспірімдердің
суицидалды мінез-құлығының психоәлеуметтік факторлары:
шетелдік зерттеулерге шолу..... 55

Мырзабаев С.Е., Садырова М.С. Психосоциальные
факторы суицидального поведения подростков: обзор
зарубежных исследований

Myrzabaev S.E., Sadyrova M.S. Psychosocial factors of
suicidal behavior of adolescents: review of foreign studies

Шинтаева Ф.Е., Оразымбетова З.Ш. Тәуелсіз Қазақстанның
халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің эволюциялық өзгерісі 64

Шинтаева Ф.Е., Оразымбетова З.Ш. Эволюционное
изменение системы социальной защиты населения
независимого Казахстана

Shintaeva F.E., Orazymbetova Z.Sh. Evolutionary change in
the social protection system of the population of independent
Kazakhstan

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF
KAZAKHSTAN AND ABROAD

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Covid-19 и политика в 2020 году 72
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Covid-19 және 2020 жылғы саясат
Absattarov R.B., Rau I.A. Covid-19 and policy in 2020

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

Абиев Е.М. Formation and modern trends in mediation
development..... 89

Абиев Е.М. Становление и современные тенденции
развития медитации

Абиев Е.М. Медитацияны дамытудың қалыптасуы мен
қазіргі тенденциялары

Хамит А.Д. Әлеуметтік-тілдік ұстанымдарды зерттеудегі
әлеуметтанулық теориялар..... 92

Хамит А.Д. Социологические теории в изучении социально-
языковых позиций

Khamit A.D. Sociological theories in the study of socio-
linguistic positions

**Kazakh national
pedagogical university after Abai**

BULLETIN

**Series of
«Sociological and Political sciences»
№4(72), 2020**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:
*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*
R.B. ABSATTAROV

Deputy Editor:
doctor of political science, professor
G.O. Nasimova

Editorial Board:
*member-correspondent of NSA of RK, doctor of
sociological science, professor*
Z.K. Shaukenova,
doctor of sociological science, professor
G.S. Abdirayimova,
doctor of sociological science, professor
Z.Zh. Zhanazarova,
doctor of sociological science, professor
T.Zh. Kaldybaeva,
doctor of political science, professor
A.I. Shaltykov,
doctor of political science, professor
Lim Chae Wan (South Korea),
doctor of sociological science, professor
N.P. Narbut (Russia),
doctor of philosophical science, professor
I.A. Rau (Germany),
doctor of political science, professor
S.V. Reshetnikov (Belarus),
doctor of sociological science, professor
Lourans Ten (France),
doctor of philosophical science, professor
Ye.A. Kharkovshchenko (Ukraine),
doctor of political science, professor
N.P. Medvedev (Russia),
doctor of political science, professor
B.M. Toregaldieva (Kyrgyzstan),
doctor of political science, associate professor
A.Zh. Mukazhanova,
doctor of political sciences, associate professor
N.B. Seisen
Y.A. Zhalmagambetov (executive Secretary)

© **Kazakh national pedagogical university
after Abai, 2020**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 30.12.2020 Format 60x84 1/8.
Volume 38 – ubl.literature. Edition 300 num.
Order 497.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University after
Abai

Есбергенова Г.Б. Балалар үйінде тәрбие алушылар арасындағы девиантты мінез-құлық мәселелері бойынша теориялық тәсілдер мен тұжырымдамалық түсініктерді талдау **100**
Есбергенова Г.Б. Анализ теоретических подходов и концептуальных представлений по проблемам девиантного поведения среди воспитанников детских домов
Esbergenova G.B. Analysis of theoretical approaches and conceptual ideas on the problems of deviant behavior among children in orphanages

Шингалиева А.К., Симтиков Ж.Қ. Көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау..... **107**
Шингалиева А.К., Симтиков Ж.Қ. Социальная поддержка многодетных семей
Shingaliyeva A.K., Simtikov Zh.K. Social support for large families

Дуйсенова И.С. Қоғамдық үрейдің әлеуметтік әрекет жағдайында пайда болуының негізгі себептері..... **112**
Дуйсенова И.С. Основные причины возникновения социальной тревоги в условиях социального действия
I.S. Duisenova The main causes of social anxiety in the context of social action

Жандосова Ә.М., Жандосова Ш.М., Нуров М.М. Екі Корея мемлекеттерінің бірігу жолындағы президенттерінің рөлі мен ұстанған саясаты..... **117**
Жандосова Ә.М., Жандосова Ш.М., Нуров М.М. Роль и политика президентов в объединении двух Корейских государств
Zhandossova A.M., Zhandossova Sh.M., Nurov M.M. Role and policies of presidents in the union of the two Korean states

Қазыбекова У.М., Избасарова А.М. Влияние мотивации персонала на повышение эффективности управления..... **125**
Қазыбекова У.М., Избасарова А.М. Персоналды ынталандырудың басқару тиімділігін арттыруға әсері
Kazybekova U.M., Izbasarova A.M. Influence of staff motivation on improving management efficiency

Қалдыбек С.Т., Шеденова Н.У., Каримова Ж.К. Әлеуметтік желілік медиа дискурсындағы әйелдер бейнелерінің конструкциялануы..... **133**
Қалдыбек С.Т., Шеденова Н.У., Каримова Ж.К. Конструирование образа женственности в дискурсе социальных медиа
Kaldybek S.T., Shedenova N.U., Karimova Zh.K. Construction of femininity images in social media discourse

Бақытжанова А.А., Иманбекова Б.И. Кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарда туындайтын әлеуметтік-психологиялық мәселелер..... **140**
Бақытжанова А.А., Иманбекова Б.И. Социально-психологические проблемы возникающие вследствие беременности несовершеннолетних девушек
Bakytzhanova A.A., Imanbekova B.I. Socio-psychological problems arising from the pregnancy of underage girls

Құтбанбаева И.Н. Қазақстан Республикасының қоғамдық-саяси өміріндегі жастар ұйымдарының рөлі.....	148
Құтбанбаева И.Н. Роль молодежных организаций в общественно-политической жизни Республики Казахстан	
Kutbanbayeva I.N. The role of youth organizations in the socio-political life of the republic of kazakhstan	
Шылмамбетов С.Т. Қазақстанда ХХ ғасырдың бірінші ширегіндегі мұсылмандық ағарту жүйесінің ұлттық саяси әрекетпен байланыстырылуы.....	154
Шылмамбетов С.Т. Связь системы мусульманского образования в Казахстане в первой четверти ХХ века с национальной политической деятельностью	
Shylmambetov S.T. The connection of the Muslim education system in Kazakhstan with the national political activity of the first quarter of the ХХ century	
Nyshanbayev N. Features of the new concept of Kazakhstan's foreign policy: theoretical analysis.....	164
Нышанбаев Н. Особенности новой концепции внешней политики Казахстана: теоретический анализ	
Нышанбаев Н. Қазақстанның жаңа сыртқы саяси бағытының тұжырымдамалық ерекшеліктері: теориялық анализ	
Панияз Т., Жанпейісова Қ.Д. Өңірлік саясаттың теориялық аспектілерін салыстырмалы талдау.....	169
Панияз Т., Жанпейісова Қ.Д. Сравнительный анализ теоретических аспектов региональной политики	
Paniyaz T., Zhanpeisova K.D. Comparative analysis of theoretical aspects of regional policy	
Слямова Э.С. Жоғары оқу орындарындағы зияткерлік капиталды бағалаудың теңгерімді көрсеткіштер жүйесі.....	175
Слямова Э.С. Сбалансированная система показателей оценки интеллектуального капитала в высших учебных заведениях	
Slyamova E.S. Balanced scorecard for evaluating intellectual capital in higher education institutions	
Нусипова А.У. Карантин ақпараттық қауіпсіздікке қалай әсер етті: саясаттанулық талдау.....	180
Нусипова А.У. Как карантин повлиял на информационную безопасность: политологический анализ	
Nussipova A.U. How quarantine affected information security: a political analysis	
Шнарбекова М.К., Мамытқанов Д.Қ. Жас мамандардың Қазақстанның еңбек нарығында кәсіби.....	185
Шнарбекова М.К., Мамытқанов Д.Қ. Профессиональные устремления молодых специалистов на рынке труда Казахстана	
Shnarbekova M.K., Mamytkhanov D.K. Professional aspirations of young specialists in the labor market of Kazakhstan	
Yerbossynov T., Absattarov G.R. Influence of USA-Russia relations on Kazakhstan: academic community evidence.....	192
Ербосынов Т., Абсаттаров Г. Р. Влияние Американо-Российских отношений на Казахстан: свидетельства академического сообщества	
Ербосынов Т., Абсаттаров Г.Р. АҚШ-Ресей қатынастарының Қазақстанға әсері: академиялық қоғамдастықтың куәлігі	

Жалмагамбетов Е.А. Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдардағы шаруалардың әлеуметтік стратификациясы.....	197
Жалмагамбетов Е.А. Социальное стратификация крестьян после Великой Отечественной войны	
Zhalmagambetov Y.A. Social stratification of peasants after the Great Patriotic war	

Оспан Б.Ш. Мемлекеттік басқарудағы саяси PR-дің рөлі.....	201
Оспан Б.Ш. Роль политического PR в государственном управлении	
Osphan B.Sh. The role of PR in governments administration	

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Shormanbayeva D.G, Ivlyeva Y.N., Khmel'nitskaya O.M., Seydinova M.A. Role of the “Rukhani Zhangyru” program in modernizing new type of youth consciousness in the context of social and cultural transformation of Kazakhstan society.....	206
Шорманбаева Д.Г., Ивлева Е.Н., Хмельницкая О.М., Сейдинова М.А. Роль программы «Рухани жаңғыру» в модернизации нового типа сознания молодежи в условиях социокультурной трансформации казахстанского общества..	
Шорманбаева Д.Г., Ивлева Е.Н., Хмельницкая О.М., Сейдинова М.А. Қазақстандық қоғамның әлеуметтік-мәдени трансформациясалау жағдайындағы жастар санасының жаңа түрін модернизациялаудағы «Рухани Жағыры» бағдарламасының рөлі.....	

Хамзеева Б., Баракбаева Т.А. Миф пен аңыз парадигмаларын салыстырмалы талдау.....	212
Хамзеева Б., Баракбаева Т.А. Сравнительный анализ парадигмы мифа и легенды	
Hamzeeva B., Barakbayeva T.A. Comparative analysis of the paradigms of myth and legend	

Сарсембаев Р.М., Рысбекова Ш.С., Багашаров К., Есболова М. Дискурс о политических и социокультурных факторах исламофобии.....	219
Сарсембаев Р.М., Рысбекова Ш.С., Багашаров К., Есболова М. Исламофобияның саяси және әлеуметтік-мәдени факторлары туралы дискурс	
Sarsembaev R.M., Rysbekova Sh.S., Bagasharov G., Esbolova M. Discourse on political and socio-cultural factors of islamophobia	

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Балықбаев Т.О. Р.Б. Әбсаттаров - мерейтойы 80 жас.....	232
Кошанов А.К. Пионер казахстанской политологии.....	233
Алияров Е.К. Аға, ұстаз, әріптес.....	234
Кшибеков Д.К. Известный ученый и замечательный человек	238
Кирабаев С.С. Саясаттану ғылымының бетке ұстары.....	244
Сейтешев А.П. Учёный. педагог. Личность.....	247
Кошанов А.К. У истоков казахстанской политологии.....	251
Баймуратов У.Б. В передовых рядах казахстанской политологии.....	253
Көмеков Б.Е. Айтулы саясаттанушы ғалым.....	255
Есім Ғ.Е. Өмірі - өнеге, өнегесі – өмір.....	257
Қабылдинов З.Е. Білім мен ғылымның нұрын сепкен!.....	262

Құсайынов А.К. Кемел ғалым, дара тұлға.....	264
Толеубекова Б.Х. Жизнь, посвященная поиску истины.....	266
Журсимбаев С. Сыр бойының мақтанышы.....	267
Шалтықов А. Феномен Абсаттарова.....	269
Сейсен Н.Б. О моем учителе и наставнике.....	275
Әбдікерова Г.О. Тұлға.....	278
Алтаев А.Ш. Великий ученый, мудрый наставник, творческая личность.....	280
Ким Г.Н. Гордость казахстанской науки.....	282
Кан Г.В. Ученый, наставник, организатор политической науки Республики Казахстан.....	284
Абишев М.А. Видный ученый и педагог.....	285
Мауленов К.С. Достойный продолжатель казахстанской политическо-философской школы.....	286
Нарбаев Б. Ұстаз, ғалым, қайраткер.....	289
Малиновский В.А. Истинный педагог и ученый.....	291
Тоқашбаев М. Жаһандандудың ұлттық жауынгері Раушанбек Әбсаттаров туралы сыр.....	293
Жусупова А.Д. Өмір жолы мен қызметі жастарға үлгі болып отырған ұлағатты ұстаз, танымал ғалым.....	296
Набиев В.Г. Слово об ученом, учителе и наставнике.....	298
Жұмағұлов М.О. Жарқын тұлға.....	300
Муханова Г.Б. Мой наставник - мой кумир.....	302
Қуанышбаева Ж.Ж. Ұстаз ұлағаты.....	304
Абеуова Ш.Қ. Білімі санат болған ғалым.....	306
Конверский А.Е., Харьковченко Е.А. Слово о юбиляре.....	307
Авторлар туралы мәлімет	309
Сведения об авторах	311
Information about the authors	313

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж. бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

МРНТИ 32.327

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.01>

*Baikushikova Gulnara*¹, Apsattarova Gulzada²*

¹ *Al-Farabi Kazakh National University, associate professor*

² *Al-Farabi Kazakh National University, PhD student*

**DEVELOPMENT OF RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND UZBEKISTAN
AT THE PRESENT STAGE**

Abstract

The article assesses the process of development of relations between Kazakhstan and Uzbekistan, describes the impact on bilateral relations of current events in international relations. Kazakh-Uzbek relations have a historical character, emphasize the common position between the two countries, the importance of common interests. The author, assessing the prospects for cooperation between the two countries, first of all focused on the influence of external factors. He gave data on the events taking place in modern international relations, analyzed the relations between Kazakhstan and Uzbekistan in the new conditions. At the same time, it was noted that the development of Kazakh-Uzbek relations affects not only the dynamics of bilateral relations, but also the integration processes in Central Asia as a whole. Analyzing the development of bilateral relations, the author focused not only on the positive aspects, but also on the complex issues that arise in bilateral relations. For example, the most common problems in Central Asia-border, water, and interethnic conflicts-delay the development of bilateral relations. The impact of the coronavirus pandemic on bilateral relations is also currently outlined. Despite the fact that some bilateral projects have been temporarily suspended due to the pandemic, Uzbekistan continues to be active in its foreign policy. An example of how Uzbekistan received observer status in the EAEU in December 2020. As the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted, the EAEU members are the main trade partners of Uzbekistan and the volume of mutual trade turnover is growing. "It is important to use the potential of the two countries, jointly eliminate barriers in trade relations, and mutually form new markets.

Key words: bilateral relations, region, integration, negotiation, development, Central Asia, strategy, foreign policy

*Байкушикова Гульнара*¹, Апсаттарова Гулзада²*

¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, доцент м.а.*

² *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, PhD студент*

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАН АРАСЫНДАҒЫ
ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ДАМУЫ**

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан мен Өзбекстан қарым-қатынастарының даму үдерісіне баға беріп, қазіргі кезде халықаралық қатынастарда орын алып жатқан оқиғалардың, екіжақты қарым-қатынастарға тигізер әсері туралы баяндаған. Қазақстан мен Өзбекстан қарым-қатынастарының тарихи сипатқа ие екендігін айтып, екі ел арасындағы ортақ ұстаным, өзара ортақ мүдденің маңыздылығын ашып көрсетеді. Екі ел қарым-қатынастың даму болашағына баға бере отырып, ең алдымен сыртқы факторлардың әсеріне тоқталған. Қазіргі кездегі халықаралық қатынастарда орын алып жатқан оқиғалардан дерек келтіріп, жаңа жағдайдағы Қазақстан мен Өзбекстан қарым-қатынасына талдау жасаған. Сонымен қатар Қазақстан мен Өзбекстан қарым-қатынастарының дамуы екіжақты қарым-қатынастардың перспективасына ғана емес жалпы Орталық Азиядағы интергациялық процесстерге әсер ететіні аталған. Автор екіжақты қарым-қатынастардың дамуына талдай жасай отыра, тек

жағымды тұстарына ғана емес, екіжақты қарым-қатынастарда туындайтын күрделі мәселелерге де тоқталған. Мысалы, Орталық Азияға жиі кездесетін мәселелер шекаралық мәселе, су мәселесі, ұлтаралық дау-жандалдар екіжақты қарым-қатынастардың дамуын кешеуілдетеді. Сонымен қатар қазіргі уақытта коронавирус пандемиясының екіжақты қарым-қатынастарға тигізер әсері баяндалған. Пандемияға байланысты кейбір екіжақты жобалар уақытша тоқтатылғанына қарамай, Өзбекстан сырты саясаттағы белсенділігін жалғастыруда. 2020 жылдың желтоқсан айында Өзбекстанның ЕАЭО-ға бақылаушы статусына ие болуы оның мысалы. Өзбекстан Президенті Шавкат Мирзиёев атап өткендей, ЕАЭО қатысушылары Өзбекстанның негізгі сауда серіктестері болып табылады және өзара тауар айналымының көлемі артып келеді. "Екі елдің әлеуетін пайдалану, сауда қатынастарындағы кедергілерді бірлесіп жою, жаңа нарықтарды өзара қалыптастыру маңызды.

Түйін сөздер: екіжақты қатынастар, өңір, интеграция, келіссөздер, даму, Орталық Азия, стратегия, сыртқы саясат

Байкушикова Гульнара^{1}, Ансаттарова Гулзада²*

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби, и.о. доцента*

² *Казахский национальный университет имени аль-Фараби, PhD студент*

РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И УЗБЕКИСТАНОМ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация

В статье дана оценка процессу развития отношений Казахстана и Узбекистана, рассказано о влиянии на двусторонние отношения происходящих в настоящее время событий в международных отношениях. Казахстанско-узбекские отношения имеют исторический характер, подчеркивают общую позицию между двумя странами, важность общих интересов. Автор, оценивая перспективы взаимодействия двух стран, в первую очередь остановился на влиянии внешних факторов. Привел данные о событиях, происходящих в современных международных отношениях, проанализировал отношения Казахстана и Узбекистана в новых условиях. Вместе с тем отмечено, что развитие казахстанско-узбекских отношений влияет не только на динамику двусторонних отношений, но и на интергационные процессы в Центральной Азии в целом. Анализируя развитие двусторонних отношений, автор остановился не только на положительных моментах, но и на сложных вопросах, возникающих в двусторонних отношениях. К примеру, наиболее часто встречающиеся в Центральной Азии проблемы пограничный, водный, межнациональные конфликты задерживают развитие двусторонних отношений. Также в настоящее время изложено влияние коронавирусной пандемии на двусторонние отношения. Несмотря на то, что некоторые двусторонние проекты были временно приостановлены из-за пандемии, Узбекистан продолжает свою активность во внешней политике. Пример того, как Узбекистан в декабре 2020 года получил статус наблюдателя в ЕАЭС. Как отметил Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев, участники ЕАЭС являются основными торговыми партнерами Узбекистана и объемы взаимного товарооборота растут. "Важно использовать потенциал двух стран, совместно устранять барьеры в торговых отношениях, взаимно формировать новые рынки.

Ключевые слова: двусторонние отношения, регион, интеграция, переговоры, развитие, Центральная Азия, стратегия, внешняя политика

Introduction.

Kazakh-Uzbek relations are developing in accordance with the Treaty of Eternal Friendship of October 31, 1998 and the Agreement on Strategic Partnership of June 14, 2013. The legal framework of bilateral cooperation includes more than 100 documents covering almost all spheres of interstate cooperation. Over the past period, bilateral relations have acquired a regular character. In particular, the countries have constantly supported each other in the international political arena. At the same time, Uzbekistan and Kazakhstan have implemented a number of specific measures within the framework of the UN, SCO, CIS, Islamic Cooperation Organization, and the International Fund for the Protection of the Aral Sea [1].

Results and discussion. Trade and economic cooperation is the main indicator of the level of fraternal relations. In this area, a solid legal base has been created, numbering more than 50 interstate, intergovernmental and interdepartmental documents. The general terms of mutual trade between Kazakhstan and Uzbekistan are determined by the provisions of the Protocol on the procedure for the application of the Agreement on the CIS Free Trade Zone dated October 18, 2011 between its parties and the Republic of Uzbekistan (signed on May 31, 2013 in Minsk).

Friendly relations and cooperation have especially strengthened in the last quarter of the last century. Cultural ties between the two countries expanded and developed. The announcement of 2018 in the Republic of Kazakhstan as the Year of Uzbekistan, 2019 - The Year of Kazakhstan in Uzbekistan has become a historic event.

Since 2016, relations between Kazakhstan and Uzbekistan have risen to a qualitatively new level. An open discussion of problematic issues, a sincere desire to solve them, the establishment of new relations based on mutual respect and trust, allowed us to raise cooperation to a new stage. Here it is necessary to especially note the visit of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev to Kazakhstan on March 22-23, 2017. As a result of negotiations, the two heads of state signed trade agreements and investment agreements totaling \$ 1 billion [2].

Thus, the development of relations between Kazakhstan and Uzbekistan is one of the most important aspects of international relations in Central Asia.

A new era of relations in Central Asia is dawning, and rapidly. The thaw began when the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, after being elected, went to the neighbors. I would like to note that there have not been presidential flights from Tashkent to the capital of Kyrgyzstan for 17 years.

After Mirziyoyev came to government, bilateral relations between Kazakhstan and Uzbekistan began to develop. But it cannot be said that no measures were taken to improve bilateral relations. There was a very long break in relations between the countries in terms of attempts to create a single regional space. There were five or six projects to unite the countries of Central Asia to address a certain category of joint issues. Unfortunately, most of these projects have remained on paper.

2005 was the last attempt. At the same time, they actively raised the topic of creating an International Water and Energy Consortium. But at that time, perhaps, one of the main obstacles to regional interaction was Uzbekistan, which then took a tough stance towards Tajikistan and Kyrgyzstan on border issues, water issues, and the fight against extremism and terrorism.

What is happening now is, of course, an important historical stage. But, on the other hand, grievances, frictions, conflicts that have accumulated in the region for many years cannot be quickly resolved. In this case, according to political scientist Dosim Satpayev, a win-to-win policy is needed, when the two sides, interacting, understand that in the end both will emerge victorious [3].

Now there is an attempt to revive the initiatives that once existed. And the most interesting thing is that it was Shavkat Mirziyoyev who proposed to hold this meeting in Kazakhstan. It was Mirziyoyev who made several important statements in 2017, when there was an international conference in Samarkand. He then proposed to create an Association of Heads of Border Regions of Central Asia. And he said that politicians should create favorable conditions for work, and no one should interfere with business when it starts working in the border regions: we need to quickly establish contacts with each other.

If they move from words to deeds, at least on cross-border cooperation, this will already be a great breakthrough. And then - by the method of gradual development, as other countries did.

More than two years have passed since the transit of power in Uzbekistan due to the passing away of the first president of Uzbekistan, Islam Karimov. This period, without a doubt, was filled with new content, which manifested itself in both the domestic and foreign policy of Tashkent.

First of all, the new leadership of the country, as if heeding the rule of life that close neighbors are better than distant relatives, radically revised its regional policy in Central Asia, giving a new impetus to the development of relations with neighboring countries.

Kazakhstan occupies a special role in this list, since all the years of independence of both republics there was a latent and not officially recognized competition for influence in the region between the leaders of the two largest Central Asian states in terms of population and economic potential.

More than once in the history of relations between the two states, Uzbekistan, represented by its President I. Karimov, opposed Kazakhstan's initiatives. In particular, in April 2008, during his visit to Astana, Nursultan Nazarbayev put forward "the idea of creating a union of Central Asian states." The

President of Uzbekistan did not accept this idea, arguing that the economies of the states of the region are diverse and regional integration can cause even greater damage.

It is no coincidence that with the death of I. Karimov and the coming to power of Shavkat Mirziyoyev, a representative of a younger generation of politicians, who was not burdened with apparatus experience in the governing bodies of the CPSU, relations between the two countries entered a new, more productive and mutually beneficial stage of cooperation in almost all areas. [4].

The state visit of President Sh. Mirziyoyev to Kazakhstan in March 2017 (it should be noted that the second visit after Turkmenistan as the head of the Republic of Uzbekistan) opened a new page in relations between the two states. According to experts, he (as, in principle, all subsequent visits within the Central Asian region), demonstrated the Uzbek leader's persistent desire to radically restructure regional policy, based primarily on the economic interests of the republic, the needs of the population, and simply positions of common sense.

The republics have signed about 200 bilateral documents in various spheres of cooperation. The main ones are the agreement on eternal friendship between the Republic of Uzbekistan and the Republic of Kazakhstan (1998) and the agreement on strategic partnership (2013).

According to the head of the department of economics of the Russian Institute of the CIS countries, Doctor of Economics Azy Migranyan, Uzbekistan and Kazakhstan have good potential for the further development of economic cooperation. Both countries have significant resources and are able to significantly increase the volume of mutual trade.

The Russian economist also considers promising joint initiatives of Tashkent and Nur-Sultan within the framework of the Chinese project "One Belt - One Road" using the transit potential of countries and the most efficient industries [5].

In general, as both Uzbek and Kazakh experts believe, there are great opportunities for expanding economic relations between the two countries. For example, Uzbekistan has significant export reserves to Kazakhstan of cars and trucks, buses, agricultural machinery, finished textiles, electrical and light industry products, building materials, glass, etc. For its part, Kazakhstan can expand the range of products supplied to Uzbekistan, including rolled metal, ferroalloys, wood, timber. The countries have significant potential for expanding cooperation in such areas as agriculture, light and heavy industry, construction, mechanical engineering, transport communications, oil and gas industry, etc.

The priority area of mutually beneficial cooperation between states is also the sphere of transport and transit traffic. One of the key issues is the preservation of mutual tariff and non-tariff preferences in transit and delivery of goods, for example, from Uzbekistan to Russia through Kazakhstan or from Kazakhstan to various Asian countries through Uzbekistan. A significant increase in the transit indicators of the two countries is expected in connection with the launch of a number of new international communication projects that will link Central Asia with other regions.

It is obvious that the constant dialogue and expansion of trade and economic ties between Uzbekistan and Kazakhstan meet the strategic objectives and national interests of both states, which, moreover, have a solid contractual base. And there is every reason to believe that in the context of the growth of general conflict potential in the world and negative processes in the world economy, relations between Tashkent and Nur-Sultan will be even closer and more productive in the future.

In addition, some experts now consider Kazakhstan and Uzbekistan as two leaders in Central Asia. For example, according to political analyst Dosim Satpayev, as the experience of the European Union and, in principle, the experience of any other regional blocs shows, there should always be locomotive countries. In the EU, these are France and Germany. In Central Asia, such countries could be Uzbekistan and Kazakhstan [3].

Not as leaders in the region, because no one recognizes our leadership, but as locomotives that will initiate joint projects, finance them somewhere, because these countries have more funds than Kyrgyzstan and Tajikistan. How France and Germany do it in the EU. If our countries are such a good duet, then, I think, the entire region can be "pulled up" for common projects without trying to demonstrate any ambitions, such as a struggle for leadership and so on.

On the issue of the leadership of the two countries, the Kazakh international specialist, professor at the Kazakh-German University Rustam Burnashev says Central Asia as a region has not yet been formed. Moreover, countries such as Russia and China are quite active here. Can we say in such a situation that Kazakhstan or some other Central Asian country is the leader here? Moreover, in his opinion, after the "closure" of regional integration projects in the early 2000s, there is no talk of any leadership in Central Asia.

Accordingly, there is no competition for this status either. At the very least, Uzbekistan does not unequivocally strive for this, possibly honorable, but completely meaningless status, - noted Mr. Burnashev [6].

Due to the coronavirus pandemic, integration processes in the world have slowed down. This also influenced the Kazakh-Uzbek relations.

Now the main task of the authorities in Nur-Sultan and Tashkent is to save their own economies. However, the President of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev, even before the introduction of quarantine and a sharp drop in world oil prices, set the task of developing a new economic course. And COVID-19 forced the authorities to take emergency measures to support the national economy. If we list the steps taken by the government of Kazakhstan, then, first of all, it should be noted the allocation of large funds through the budget and development institutions to support business. President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev enjoys fame abroad as a reformer who is liberalizing the economy inherited from Islam Karimov. However, even before the coronavirus shock and falling hydrocarbon prices, skeptics pointed out that the high-profile undertakings of the new president were not always carefully worked out.

The COVID-19 pandemic has had a huge impact on the daily life of Kazakhstanis. As a global phenomenon, it could not but affect the sphere of international relations. In an interview with *Kazakhstanskaya Pravda*, the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan Mukhtar Tleuberdi spoke about the results of the work of diplomats in 2020, which is difficult for the whole world. According to Mukhtar Tleuberdi, 2020 was also one of the most difficult years for Kazakhstani diplomacy [7]. Coronavirus has made adjustments to the work of the Ministry of Foreign Affairs: the main emphasis was placed on helping our citizens who find themselves outside the country under conditions of national quarantines, on adapting the mechanisms for implementing foreign policy in crisis conditions and holding international events in an online format.

The global lockdown and quarantine measures have created certain difficulties for the work of diplomats. Many international events were postponed until the epidemiological situation improved, but most of them moved to a distance format. The so-called digital communication began to develop actively, which made it possible to continue working to promote the interests of our country. At the same time, Kazakhstan's foreign policy has remained unchanged: we continue to pursue a constructive, balanced and multi-vector foreign policy with an emphasis on firmly promoting and defending national interests in the international arena.

Indeed, 2020 is significant for us also because President Kassym-Jomart Tokayev approved a new Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030. For the first time, the horizon of foreign policy planning has been extended to 10 years with adaptation to constantly changing external conditions.

In 2020, movement around the world was limited, and the international community has to adapt to new conditions. Even the jubilee, 75th session of the UN General Assembly was held in a virtual format.

Kazakhstan continued to effectively promote its interests on international platforms. Central Asia is a strategically important area in Kazakhstan's foreign policy. Today, an intensive political dialogue has been established between our countries at various levels, and stable economic, cultural and humanitarian ties have been built. In connection with the pandemic, operational interaction was organized between our countries in the provision of transit corridors for citizens returning to their homeland, as well as the unhindered transit of cargo carriers. In addition, the authorities of Kazakhstan and Uzbekistan plan to simplify the rules for crossing the state border for tourists. This was stated by the Deputy Prime Minister of Uzbekistan Aziz Abdukhakimov. According to him, the parties are working on joint tourist routes. One of such "tourist corridors" will be the route from the Arystan-Baba mausoleum in the Turkestan region of Kazakhstan to the Zangi Ata mausoleum in Tashkent [8].

Despite the sanitary and epidemiological crisis, interaction developed dynamically within the framework of regional integration associations in Central Asia. The most significant event in the EAEU was the adoption of the Strategic Directions for the Development of Eurasian Economic Integration until 2025, and within the CIS, a key document of cooperation between the member states for the long term was adopted - an updated version of the Concept for the Further Development of the Commonwealth. In addition, Uzbekistan became an observer of the EAEU in December 2020.

Conclusion.

In conclusion, I would like to note that the development of the Kazakh-Uzbek attitude not only affects the dynamism of bilateral relations, it also affects the interaction processes in Central Asia. The new dynamics of cooperation are already bearing fruit. In Central Asia, trade has noticeably increased, air, road

and rail routes are being opened, checkpoints are being modernized, and infrastructure projects are being implemented. Intraregional economic ties are being strengthened, borders are being coordinated, and issues of rational use of water resources and ecology are being jointly resolved.

References:

1. Самиев, А. Я. Узбекистан – Казахстан: новый этап культурно-духовного сотрудничества / А. Я. Самиев. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 51 (237). – С. 318-321
2. Ўзбекистон-Қозоғистон: Азалий дўстлик ва стратегик шерикликка асосланган ҳамкорликнинг янги босқичи // Халқ сўзи, 2017 йил 24 март, № 58(6752).
3. Сатпаев Д. Казахстан и Узбекистан: соратники или соперники? // https://forbes.kz/process/expertise/kazakhstan_i_uzbekistan_soratniki_ili_soperniki 16.03.2018
4. Геополитические условия сотрудничества Казахстана и Узбекистана в период суверенитета // Отан тарихы. 2009. No 4. С. 28–35.
5. Мухаметшин Ф.М. Россия – Узбекистан: стратегическое партнерство и союзнические отношения в действии [Электронный ресурс] // Кафедра постсоветского зарубежья РГГУ. 2007. 16 янв. URL: <http://www.postsoviet.ru/page.php?pid=55> (дата обращения: 15.07.2017)
6. Бурнашев Р. "Никакого братства народов нет" - эксперты порассуждали о конкуренции между Казахстаном и Узбекистаном // <https://www.caravan.kz/news/nikakogo-bratstva-narodov-net-ehksperty-porassuzhdali-o-konkurencii-mezhdu-kazakhstanom-i-uzbekistanom-490622/>
7. Сыздыкова Л. Несмотря на пандемию, основы внешней политики Казахстана неизменны // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36797753#pos=1;-72
8. Казахстан и Узбекистан создадут «туристический коридор» // <https://regnum.ru/news/society/3165467.html> 18.01.2021

References:

1. Samiev, A. YA. Uzbekistan – Kazakhstan: novyy etap kul'turno-duhovnogo sotrudnichestva / A.YA. Samiev. – Tekst : neposredstvennyy // Molodoy uchenyj. – 2018. – № 51 (237). – S. 318-321
2. Ўзбекистон-Қозоғистон: Азалий дўстлик ва стратегик шерикликка асосланган ҳамкорликнинг янги босқичи // Халқ сўзи, 2017 йил 24 март, № 58(6752).
3. Сатпаев Д. Казахстан и Узбекистан: соратники или соперники? // https://forbes.kz/process/expertise/kazakhstan_i_uzbekistan_soratniki_ili_soperniki 16.03.2018
4. Geopoliticheskie usloviya sotrudnichestva Kazahstana i Uzbekistana v period suvereniteta // otan tarihy. 2009. No 4. S. 28–35.
5. Muhametshin F.M. Rossiya – Uzbekistan: ctrategicheskoe partnerstvo i soyuzni-cheskie otnosheniya v dejstvii [Elektronnyj resurs] // Kafedra postsovetskogo zarubezh'ya RGGU. 2007. 16 yanv. URL: <http://www.postsoviet.ru/page.php?pid=55> (data obrashcheniya: 15.07.2017)
6. Burnashev R. "Nikakogo bratstva narodov net" - eksperty porassuzhdali o konkurencii mezhdu Kazahstanom i Uzbekistanom // <https://www.caravan.kz/news/nikakogo-bratstva-narodov-net-ehksperty-porassuzhdali-o-konkurencii-mezhdu-kazakhstanom-i-uzbekistanom-490622/>
7. Syzdykova L. Nesmotrya na pandemiyu, osnovy vneshnej politiki Kazahstana neizmenny // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36797753#pos=1;-72
8. Kazahstan i Uzbekistan sozhdadut «turisticheskij koridor» // <https://regnum.ru/news/society/3165467.html> 18.01.2021

В.Ю. Славецкий^{1*}, А.К. Сампаев², К.А. Бекешев³

¹доктор PhD,

²магистр педагогических наук,

³ст. преподаватель

Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау Казахстан

СОВРЕМЕННАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ ПОЛИТИКА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация

Всемирная пандемия коронавируса, стала катализатором не бывалого ранее темпа изменения мира. Образ жизни человека уже объективно стал другим, и подобного рода изменения произошли во всех сферах функционирования нашего общества. Начавшиеся изменения в международно-политической сфере, только набирают свою силу и находятся на начальном этапе. В ближайшее время произойдут серьёзные подвижки в государственно-торговой политике стран и стремления к максимальной самодостаточности в ресурсном и производственном плане. Мировой экономический кризис, новые экономические реалии будут очень быстро возвращать торгово-экономическую политику как в систему государственного протекционизма, так и в систему максимальной самодостаточности. Дальнейшая эскалация напряженности по линиям Пекин-Вашингтон, Вашингтон-Москва, с подключениями коллективного Запада, Токио и Сеула, несомненно по логике своего развития будут завершать формирование регионального основания мировой политике. Уже произошло первичное формирование многополярного мира. Это реальность дня, которую практически все игроки учитывают в своих действиях. Основным вопросом для всех является, когда и в следствии чего произойдет оформление данной системы миропорядка де-юре. Остается лишь надеяться, что новая система миропорядка позволит избежать чрезмерной эскалации напряженности на мировой арене.

Ключевые слова: «пандемия», «международные отношения», «миропорядок», «эскалация напряженности», «торгово-экономическая политика».

В. Ю. Славецкий^{1*}, А.К. Сампаев², К.А. Бекешев³

¹Доктор PhD,

²педагогикалық ғылымдар магистрі,

³аға оқытушы.

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау Қазақстан

ПАНДЕМИЯДАҒЫ ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САЯСАТ

Аңдатпа

Жаһандық коронавирустық пандемия әлемдегі бұрын-соңды болмаған өзгерістер қарқынының катализаторына айналды. Адамның өмір салты объективті түрде өзгеріп отырды және осыған ұқсас өзгерістер біздің қоғам жұмысының барлық саласында болды. Халықаралық саяси салада басталған өзгерістер тек қарқын алып, бастапқы сатысында тұр. Жақын арада елдердің мемлекеттік және сауда саясатында елеулі өзгерістер болады және ресурстар мен өндіріс жағдайында өзін-өзі максималды қамтамасыз етуге деген ұмтылыс болады. Әлемдік экономикалық дағдарыс, жаңа экономикалық шындықтар сауда-экономикалық саясатты мемлекеттік протекционизм жүйесіне де, өзін-өзі максималды қамтамасыз ету жүйесіне де тез қайтарады. Пекин-Вашингтон, Вашингтон-Мәскеу сызықтарындағы шиеленісті одан әрі күшейту Батыс, Токио және Сеул ұжымдық күштерін тарта отырып, оның даму қисынына сәйкес әлемдік саясаттың аймақтық негізін қалыптастыруды аяқтайды. Көпполярлы әлемнің алғашқы қалыптасуы қазірдің өзінде өтті. Бұл ойыншылардың барлығы дерлік өз әрекеттерінде ескеретін күннің шындығы. Барлығы үшін басты мәселе - бұл әлемдік тәртіптің де-

юре жүйесі қашан және оның нәтижесі болатындығында. Біз әлемдік тәртіптің жаңа жүйесі әлемдік аренадағы шиеленістің шамадан тыс ушығып кетуіне жол бермейді деп қана үміттенеміз.

Түйін сөздер: «пандемия», «халықаралық қатынастар», «әлемдік тәртіп», «шиеленістің күшеюі», «сауда-экономикалық саясат».

V.Y. Slavetskiy^{1}, A.K. Satpayev², K.O. Bekeshev³*

¹Doctor PhD

²Master of pedagogical science,

³Senior Lecturer.

*Abay Myrzakhmetov Kokshetau University,
Kokshetau Kazakhstan*

MODERN INTERNATIONAL POLICY IN A PANDEMIC

Abstract

The global coronavirus pandemic has become a catalyst for a previously unheard-of pace of world change. The way of life of a person has already objectively become different, and similar changes have taken place in all spheres of the functioning of our society. The changes that have begun in the international political sphere are only gaining momentum and are at the initial stage. In the near future, there will be serious shifts in the state and trade policy of the countries and the desire for maximum self-sufficiency in resource and production terms. The global economic crisis, new economic realities will very quickly return trade and economic policy both to the system of state protectionism and to the system of maximum self-sufficiency. Further escalation of tension along the lines Beijing-Washington, Washington-Moscow, with the connections of the collective West, Tokyo and Seoul, will undoubtedly, according to the logic of its development, complete the formation of the regional foundation of world politics. The primary formation of a multipolar world has already taken place. This is the reality of the day, which almost all players take into account in their actions. The main question for all is when and in consequence of what the de jure system of the world order will take place. We can only hope that the new system of world order will avoid an excessive escalation of tensions on the world stage.

Key words: «pandemic», «international relationships», «world order», «escalation of tension», «trade and economic policy».

Сегодня в научном и научном сообществе уже ни у кого не возникает сомнения в том, что за последние несколько лет мир существенно изменился. Всемирная пандемия коронавируса, стала катализатором не бывалого ранее темпа изменения мира. Образ жизни человека уже объективно стал другим, и подобного рода изменения произошли во всех сферах функционирования нашего общества. Не стала исключением и сфера международной политики.

Начавшиеся изменения в международно-политической сфере, только набирают свою силу и находятся на начальном этапе. Сама по себе история с пандемией коронавируса находится на начальном этапе своего развития. Попытки остановить ее с помощью карантинных и мер самоизоляции не привели к значительным успехам, но все же остановили ее стремительное распространение. Современная повестка вся пропитана созданием вакцины от этой инфекции. История с ее созданием уже превратилась в настоящую гонку, как в былые времена глобального противостояния [1]. Но даже на сегодняшний момент наблюдаемые тенденции свидетельствуют об определенных кардинальных изменениях.

Основываясь на анализе уже проявивших себя тенденций можно выделить несколько аспектов международной политики изменения в которых уже не вызывает малейшего сомнения в научных и экспертных кругах. На наш взгляд в ближайшее время произойдут серьезные подвижки в государственно-торговой политике стран и стремления к максимальной самодостаточности в ресурсном и производственном плане. Последних сорок лет проведенных по эгидой полного доминирования нелиберальной экономической идеи, не прошли для общества и государственной политики бесследно.

Основанная на принципах международного разделения труда, экономических ниш, систем услуг и посреднической деятельности, целесообразности и экономической себестоимости, крайней

важности монетизации своего продукта на мировом рынке, как основного показателя экономической состоятельности государства, на рубеже веков она сформировала правила, по которым государства осуществляли свою политику до 2020 года.

Мировой экономический кризис, новые экономические реалии будут очень быстро возвращать торгово-экономическую политику как в систему государственного протекционизма, так и в систему максимальной самодостаточности.

Принятая всеми за основу к действию система показала свою полную несостоятельность в условиях кризиса и необходимости самостоятельной концентрации ресурсов. Наибольшие потери понесли страны максимально включенные в мировую систему разделения труда[2]. Последние три десятилетия для очень многих государств прошли под девизом ускоренного встраивания в мировую торгово-экономическую систему. В рамках этого процесса очень многие страны под лозунгами оптимизации и др. закрыли очень многие производства и предприятия, акцентировав внимание лишь на некоторые направления считая, что все необходимое можно будет приобрести на просторах мирового торгово-экономического пространства.

В условиях пандемии и только усиливающегося экономического кризиса действительность оказалась несколько другой чем в работах теоретиков неолиберальной экономической концепции. Во-первых, полностью рухнула концепция свободного рынка и возможности все купить на мировом рынке в любой момент. Быстро развивающиеся кризисные проявления без даже предполагаемых сроков завершения и выхода на привычный уровень заставили руководство многих стран пойти на ряд крайних мер в целях обеспечения социальной стабильности.

Россия и Казахстан к примеру, ввели сначала ограничения, а потом и мораторий на вывоз зерна за пределы страны[3]. Он продлился не долго, но это дало существенную почву для размышлений в экспертных и руководящих кругах. В условия непредсказуемости страны будут стремиться максимально обеспечить потребности внутреннего рынка, как в продовольствии, так и в товарах первой и второй необходимости. Продажа их на мировом рынке будет осуществляться уже по остаточному принципу, что вызовет некоторое сокращение объема товара на рынке. Дополнительное сокращение объемов будет обусловлено еще и тем, что в таких условиях как производящие, так и закупающие страны стремятся сделать определенные запасы.

Во-вторых, произошло катастрофическое обрушение малого и среднего бизнеса, как правило ориентированного на системы услуг. Страны, ориентированные на доминирование в экономике частного сектора или в силу своей специфики развивающие отрасли услуг понесли самые значительные потери в экономике. Туризм и другие отрасли развлечений стали показывать быстрые темпы выхода в отрицательные значения[4]. Те направления, которые не сильно затронули ограничения по приезду иностранных граждан, подверглись сильному давлению со стороны внутренних карантинных и мер самоизоляции. Гостинный, ресторанный и многие другие направления частного бизнеса находятся сегодня в очень сложной ситуации. Действительность в очередной раз продемонстрировала, что теория остается теорией.

Сложность для государств с такой экономической системой заключается в том, что на сегодняшний день возникли две негативные тенденции взаимно связанные между собой. Во-первых, кризисная ситуация в малом и среднем бизнесе вызвала массовые сокращения или отправку работников в отпуск без содержания. Во-вторых, произошло резкое сокращение поступления налогов и не наполнение бюджета[5]. Исправить ситуацию крайне сложно. Государственный сектор, в особенности его производящие отрасли почти полностью ликвидированы в соответствии с господствующей экономической доктриной. Ситуация сегодня только заливается пособиями и различными выплатами для сдерживания социального напряжения.

В-третьих, дала сбой ориентированность на постиндустриальную экономику. Стремление к выходу к новому уровню промышленного и экономического развития, к так называемому постиндустриальному развитию на основе либеральной экономической модели привели к ориентации на производство продукта с высокой добавочной стоимости. Высокоразвитые страны стали ориентироваться на выпуск технологий, посредничество и услуги. Это обеспечивало высокий доход в системе высокого уровня всеобщего потребления. Но в условиях кризиса дорогие технологии и услуги перестали быть востребованными. Наоборот крайне востребованными стали дешевые технологии, позволяющие выпускать в большом объеме необходимые продукты питания и первой и последующей необходимости.

В таких условиях стала происходить довольно резкая переориентация принципов государственной внутренней и внешней политики многих государств. Особый интерес на сегодня вызывает весьма ускоренное изменение принципов внешней политики на современном этапе. Пандемия коронавируса, уже самым серьезным образом изменила внешнеторговую политику современных государств. Также немаловажным обстоятельством стало то обстоятельство, что страны усилено стали работать в направлении собственной продуктовой и товарной обеспеченности. Наиболее ярко это проявляется в политике новых центров силы в мире: России и Китая.

В Российской Федерации данная политика получила определение, как импортозамещение [6]. Толчок в столь важном, как считает руководство страны направлении дали изначально антиросийские санкции по Украине. Но сегодня Правительство соседнего государства только усиливает свои усилия в направлении импортозамещения. Строится большое количество предприятий ориентированных на производство необходимых товаров и их комплектующих. В экспертном сообществе уже давно сформировалось понимание, того что Российская Федерация стремится создать максимально полный цикл производства на своей территории, крайне необходимый в условиях предстоящего глобального противостояния.

Несколько иная, но в то же время схожая политика разворачивается в поднебесной. Руководство КНР в очень быстрых темпах стремится создать полный цикл производства у себя на территории. Перед Китаем стоит две важные задачи в этом направлении. Во-первых, принципиально решить вопрос с ресурсами. Ресурсное обеспечение китайской экономики ее «ахиллесова пята». Весьма скудная ресурсная база не может обеспечить китайские производственные мощности в рамках предстоящего глобального противостояния. Сегодня ресурсная политика китайского руководства строится по двум основным направлениям.

Первое российское направление весьма выгодно поднебесной по причине трансграничности поставок. Второе африканское направление. Сегодня это весьма бурно развивающееся направление, которому предстоит в будущем обеспечивать экономику Китая дешевым сырьем[7]. Во-вторых, КНР необходимо экстренно решить проблему технологической зависимости. На сегодняшний день основная масса производств Китая построена на технологиях западных стран. Насколько болезненна технологическая зависимость от них современному Китаю показывает пример корпорации «Хуавей»[8].

В плане международной стабильности мировое внешнеполитическое пространство ждут весьма не простые времена. Стремление к максимальной самодостаточности в сложное время, однозначно приведет к нарастанию борьбы за ресурсы. Важно учесть, что основная масса стран с населением, привыкшим к высокому уровню жизни и развитым производством относится к группе стран с низким уровнем сырьевой обеспеченности. В предыдущее время проблему сырьевого обеспечения они решали, закупая их на мировых торговых площадках. Значительные валютные ресурсы позволяли им делать без значительных проблем.

Современное состояние мировой торговли демонстрирует совершенно иную картину сегодня. Валютные резервы всех развитых стран уже серьезно исчерпаны. У некоторых они еще значительны, но объективно необходимо понимать, что они ограничены. Их ограниченность возникла по нескольким причинам. Одной из причин стало сокращение в мировом масштабе потребления продукции роскоши и дорогих брендов. Соответственно упали объемы продаж реального производственного сектора многих экономик. В следствии произошло значительное сокращение налоговых поступлений. Имеющиеся валютные резервы усиленно тратятся на сдерживание социальной напряженности, что в системе всеобщего избирательного права имеет важное значение.

Таким образом складывается ситуация с одной стороны уменьшения продаж, так как страны ранее просто экспортирующие ресурсы сегодня стремятся к собственной их обработке и производству. С другой стороны, страны, ранее закупавшие эти ресурсы в больших объемах на современном этапе не могут себе этого позволить. Но необходимость в них не уменьшается, а возрастает в силу стремления всех без исключения стран обеспечить себе максимальную самодостаточность в необходимых товарах.

Поиск дешевых природных, производственных и энергоресурсов, как уже не раз показывает мировая история приведет их экспансии в отношении стран богатых ресурсами. Экспансия может варьироваться от простого захвата до внутренней дестабилизации. При этом данная политика станет продолжением цепи событий с начала XXI века. Объективным ответом на существующие тенденции

станет дальнейшая милитаризация стран. Общественное мнение во многих странах будет постепенно поляризоваться в сторону внешнего вектора с возможностями либо решения проблем за счет маленьких победоносных войн на периферии, либо в необходимости сохранения и передачи в целостности и сохранности тех богатств, которые волей судьбы достались тому или иному государству и народу. В ближайшее время вполне ожидаемо начнется целая волна нестабильности в африканском и ближневосточном регионе, где государственные институты не так сильны.

Сложность для мирового сообщества заключается в том, что на сегодняшний момент нет реально функционирующего международно-правового поля, в рамках которого можно было бы сдерживать негативные тенденции для мировой политики. Биполярная система миропорядка при всех своих минусах выполняла свою главную задачу. Она не допускала прямого столкновения между сверхдержавами того времени. Однополярная система, оформившаяся после распада Советского Союза, вобрала в себя все недостатки предшествующей системы, и при этом продемонстрировала свою неспособность отвечать на новые вызовы.

Дальнейшая эскалация напряженности по линиям Пекин-Вашингтон, Вашингтон-Москва, с подключениями коллективного Запада, Токио и Сеула, несомненно по логике своего развития будут завершать формирование регионального основания мировой политике. По мнению некоторых экспертов данные линии напряженности в своих интересах будут использовать малые страны для защиты своей безопасности. При чем как они отмечают страны с богатыми сырьевыми ресурсами по определенной логике будут стремиться концентрироваться вокруг Российской Федерации. Эта страна сама богата ресурсами и умеет в определенной степени защитить своих союзников. Примером чего является ситуация в Сирии и Венесуэле.

Более интересная ситуация складывается вокруг Китая. Вокруг него происходит концентрация стран Юго-Восточного региона экономически завязанных и зависимых от китайской экономики. Таким образом, де-факто уже произошло первичное формирование многополярного мира. Это реальность дня, которую практически все игроки учитывают в своих действиях. Основным вопросом для всех является, когда и в следствии чего произойдет оформление данной системы миропорядка де-юре.

Остается лишь надеяться, что новая система миропорядка позволит избежать чрезмерной эскалации напряженности на мировой арене. Ее институты и правовая база дадут необходимую основу для мирного решения всех проблем и сложностей, возникших в результате экономического мирового кризиса. Пандемия коронавируса закончится и самое важное сможем ли мы вернуть мировые отношения в русло мирного диалога без милитаризации мирового общества.

Список использованной литературы:

1. Гонка вакцин от коронавируса. Мы их сравнили, и вот что получилось. BBC NEWS. Русская служба. <https://www.bbc.com/russian/features-54963792>.
2. Bloomberg оценил потери мировой экономики от коронавируса в \$5 трлн. <https://www.rbc.ru/economics/09/04/2020/5e8ec97f9a79478537a44e47>.
3. Минсельхоз предложил временно ограничить экспорт зерна из России. <https://www.rbc.ru/business/27/03/2020/5e7de7ca9a7947d226ca6b26>.
4. Туризм-2020 и COVID-19: туристическая отрасль в условиях пандемии и после нее. Гарант.Ru. Информационно-аналитический портал. <http://www.garant.ru/article/1376805/>.
5. Проблемы прогнозирования налоговых доходов. МВФ. Бюджетные вопросы. <file:///C:/Users/User/Downloads/ru-special-series-on-covid-19-challenges-in-forecasting-tax-revenue.PDF>
6. Россия взяла курс на импортозамещение. <http://i-mt.net/news/rossiya-vzyala-kurs-na-importozameshchenie>.
7. Томберг Р.И.. Китайская «Экспансия» как ресурсная составляющая международных конфликтов в Африке. <https://cyberleninka.ru/article/n/kitayskaya-ekspansiya-kak-resursnaya-sostavlyayuschaya-mezhdunarodnyh-konfliktov-v-afrike>.
8. Санкции против Huawei ужесточили. Lenta.Ru. Наука и Техника. https://lenta.ru/news/2020/08/18/huawei_ban/.

References:

1. Gonka vakcin ot koronavirusa. My ih sravnili, i vot chto poluchilos'. BBC NEWS. Russkaya sluzhba. <https://www.bbc.com/russian/features-54963792>.

2. Bloomberg ocenil poteri mirovoy ekonomiki ot koronavirusa v \$5 trln. <https://www.rbc.ru/economics/09/04/2020/5e8ec97f9a79478537a44e47>.
3. Minsel'hoz predlozhit vremennо ogranichit' eksport zerna iz Rossii. <https://www.rbc.ru/business/27/03/2020/5e7de7ca9a7947d226ca6b26>.
4. Turizm-2020 i COVID-19: turisticheskaya otrasl' v usloviyah pandemii i posle nee. Garant.Ru. Informacionno-analiticheskij portal. <http://www.garant.ru/article/1376805/>.
5. Problemy prognozirovaniya nalogovyh dohodov. MVF. Byudzhetye voprosy. <file:///C:/Users/User/Downloads/ru-special-series-on-covid-19-challenges-in-forecasting-tax-revenue.PDF>
6. Rossiya vzyala kurs na importozameshchenie. <http://i-mt.net/news/rossiya-vzyala-kurs-na-importozameshchenie>.
7. Tomberg R.I. Kitayskaya «Ekspansiya» kak resursnaya sostavlyayushchaya mezhdunarodnyh konfliktov v Afrike. <https://cyberleninka.ru/article/n/kitayskaya-ekspansiya-kak-resursnaya-sostavlyayushchaya-mezhdunarodnyh-konfliktov-v-afrike>.
8. Sankcii protiv Huawei uzhestochili. Lenta.Ru. Nauka i Tekhnika. https://lenta.ru/news/2020/08/18/huawei_ban/.

FTAMP 32.019.5 322

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.03>

Ж.М. Төлен^{1*}, А. Бақытқызы², А.Б. Алишеров³

¹«Тұран» университеті, «Аймақтану және халықаралық қатынастар»
кафедрасының меңгерушісі, саясаттану PhD докторы,

²«Тұран» университеті, «Халықаралық қатынастар» мамандығының 3 курс студенті

³«Тұран» университеті, «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМ МӘСЕЛЕСІ (ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақалада діни терроризм мен экстремизм мәселелерінің Орталық Азия аумағында қаншалықты таралғанын, әсіресе Қазақстан Республикасындағы мәселенің өзектілігі талданады. Себебі, бұл мәселе қазіргі таңдағы өзектілігі айқындалып, жан-жақты зерттеліп, шешімін табу үшін әртүрлі шаралар жасалып жатқан бірден бір мәселе болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстандағы діни мәселенің туындау себептері, оның салдарлары мен күресу жолдары барынша көрсетіледі. Зерттеу жұмысында Орталық Азия аумағындағы басқа да мемлекеттерде мәселенің қандай деңгейде өршіп тұрғаны қарастырылады және де Қазақстан Республикасымен салыстырмалы түрде талданады. Жалпы алғанда дін мәселесі қай жағынан алсақ та әртүрлілігімен, күрделілігімен ерекшеленеді. Кез-келген қоғамда болмасын оның өзектілігінің мәні де сонда деп есептеуге болады. Әсіресе, аталған мәселенің мемлекеттердің саяси және әлеуметтік жағдайына тигізетін залалы мен ықпалы өте күрделі мәселе болып отыр. Терроризмнің соңғы жылдары ерекше назарға алынып, күресу шаралары жүріп жатуы да әр салаға жекелей әрі ауыр түрде зиянын тигізіп жатқандығында. Жалпы алғанда, шешімі жоқ мәселе болмайды деп есептей келе, бұл мәселенің де шешімін табуға күллі әлем елдері талпынуда. Әр сала мамандары мен зерттеушілер де осы мәселеге қатысты өздерінің жан-жақты үлесін қосуда. Осы тақырыпта зерттеулердің жазылуы да оның әлеуметтік санаға оң әсерін тигізбей қоймасы анық. Зерттеу барысында аталмыш мақалада келесідей сұрақтарға жан-жақты жауап ізделінетін болады. Діни экстремизм мен терроризм деген не? Олардың алдын-алу жолдары қандай? Терроризм мен экстремизм қоғамдық қауіпсіздікке қаншалықты қауіп төндіреді? Олармен күресу шаралары қандай болмақ? Сонымен қоса авторлар тарапынан зерттеуге қатысты ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, Орталық Азия, Қазақстан, дін, қауіпсіздік.

Zh.M. Tolen^{1}, A. Bakhytkyzy¹*

¹Head of the Department of Regional Studies and International Relations, "Turan" University, PhD

¹3rd year student of the specialty "International Relations" University "Turan"

¹2nd year undergraduate student in "International Relations" of the University "Turan"

THE PROBLEM OF TERRORISM AND EXTREMISM IN CENTRAL ASIA (ON THE EXAMPLE OF KAZAKHSTAN)

Abstract

This article analyzes the prevalence of religious terrorism and extremism in Central Asia, especially in the Republic of Kazakhstan. This is due to the fact that at present this is one of the most pressing problems that is being identified, studied in various measures in order to identify common problem. In addition, one of the main reason for the religious problem in Kazakhstan and its consequences, solutions will be highlighted in this paper. The study examines the magnitude of the problem in Central Asian countries and compares it to the Republic of Kazakhstan. In general, the question of religious affairs differs in all respects. This is the essence of its relevance. In particular, the problem of center, political and social damage and state influence is a very complex issue. The fact that terrorism has received special attention in recent years and that measures are being taken to combat it also causes serious damage to each sector individually. In general, there are no unsolvable problems, and the whole world is trying to find a solution to this problem. Experts and researchers in various fields offer solutions to this problem. Obviously, writing research on this topic also has a positive effect on public consciousness. This article will cover the following issues, by responding them step by step. What are religious extremism and terrorism? What are the ways to prevent them? To what extent are terrorism and extremism a threat to public safety? What measures will be taken to combat? In addition, the authors provide their own research guidelines.

Key words: terrorism, extremism, Central Asia, Kazakhstan, religion, security.

Ж.М. Төлен^{1}, А. Бақытқызы², А.Б. Алишерова³*

*¹Заведующий кафедрой «Регионоведение и международные отношения»
университета «Туран», PhD доктор*

²Студент 3 курса по ОП «Международные отношения» университета «Туран»

³Магистрант 2 курса по ОП «Международные отношения» университета «Туран»

ПРОБЛЕМА ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА)

Аннотация

В данной статье анализируется феномен распространения религиозного экстремизма и терроризма в Центральной Азии, особенно в Республике Казахстан. Это связано с тем, что сегодня данное явление представляет собой первостепенную важность, которое детально изучается и принимаются различные меры для его решения. Кроме того, в статье рассматриваются причины возникновения религиозной проблемы в Казахстане, ее последствия и пути решения. Целью научного изыскания является исследование масштабов данной проблемы в странах Центральной Азии, в контексте компаративизма с Республикой Казахстан. Религиозный фактор крайне разнообразен и сложен, оказывает негативное влияние на политическую и социальную ситуацию в стране, и в этом заключается его актуальность. Тот факт, что терроризму в последние годы уделяется особое внимание и что принимаются меры по борьбе с ним, также наносит серьезный ущерб каждому сектору в отдельности. В целом, нет никаких неразрешимых проблем, и во всем мире пытаются найти

решение этой проблемы. Ученые и эксперты в различных областях предлагают свои пути решения этой проблемы. Очевидно, что данное исследование на эту тему окажет весьма положительное влияние на общественное сознание. В представленной статье рассмотрены следующие вопросы: что такое религиозный экстремизм и терроризм? Каковы способы его предотвращения? В какой степени проблема терроризма и экстремизма представляют собой угрозу для общественной безопасности? Какие меры будут приняты для борьбы? Кроме того, авторы дают свои собственные рекомендации в вопросах решения этой проблемы.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, Центральная Азия, Казахстан, религия, безопасность.

Кіріспе.

Тақырыпқа арқау болып отырған терроризм мен экстремизм мәселесі қанша уақыттан бері тек Орталық Азия аумағын немесе Қазақстанды ғана алаңдатып отырған мәселе емес. Бүкіл әлемнің жаһандық проблемасына айналған бұл мәселе қай мемлекетке болмасын үлкен қауіп төндіріп отыр. Сол себепті де, тақырыптың бүгінгі таңдағы өзектілігі өте жоғары деңгейде деп атауға болады.

Мәліметтерге зер салып қарайтын болсақ Орталық Азия аумағындағы ең алғашқы үлкен террористік акт Ташкент қаласында 1999 жылдың ақпан айында орын алғаны белгілі. Қысқа уақыт ішінде қаланың әртүрлі бөліктерінде барлығы 6 жарылғыш құрылғы жарылды. Шабуылдар үкіметтің негізгі нысандарын көздеді, оның ішінде Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Тәуелсіздік алаңындағы ғимараты (Мұстакиллик Майдони) бар, мұнда террористер ғимарат бөлімдерінің біріне жақын жерде жарылғыш заттар толтырылған машинаны жарып жіберді, осылайша олар нысанаға зиян тигізуге тырысқан. Осы уақытта ғимаратта министрлер кабинетінің отырысы басталуы керек еді, оған ел президенті Ислам Каримовтың қатысуы жоспарланған болатын. Адамдардың 16-сы қаза тауып, жүзден астамы жараланды. Бұл оқиға өзбек ұлты тарихына үлкен таңба болып қалды [1]. Ал, Қазақстан Республикасында ең бірінші террористік акт орын алғанға дейін аймақтағы ең тыныш әрі қауіпсіз мемлекет болып саналды. 2011 жылдың мамыр айында орын алған оқиға бұл фактіні түбегейлі өзгерткен болатын. 25 жасар жігіт Ақтөбе қаласындағы ҰҚК-нің ғимаратының кіре берісінде өзін-өзі жарып жіберген. Ресми билік оны «дәстүрлі емес Ислам» ағымының мүшесі деп мәлімдеді. Қазақстандық басылымдар болса осы кезде ақтөбелік жанкештілердің Дағыстандағы террорлық топтарға қатысы барлығы туралы ақпараттарды таратты. Бұл бір ғана мысал. Діни топтар мен олардан дәріс алған азаматтар қауіпке айналып отыр. Себебі, олар қай уақытта немесе қандай әдіспен бейбіт тұрғынға залал тигізетіні ешкімге мәлім емес. Теріс ағымның жетегіне кеткен замандастырымыз қай аймақта болмасын баршылық. Соның нәтижесінде бұдан кейін де бірнеше актілер болып, халықтың тыныштығын бұзды. Қазіргі таңда еліміздің тұрғындарында террористік актінің орын алуына күмәнға қарағанда қорқыныш басым [2].

Оқиғалардың еліміздің аймағында орын алуы тікелей діни мәселелердің ушығуына әкеліп соқты. Сәйкесінше, онымен күресу шаралары да мемлекеттің тығыз шаруаларының қатарына енді. Қазіргі уақытта бұл шаруалар жүзеге асып, оң нәтижесін көрсетіп жатқаны баршамызға мәлім. Бірақ онымен мәселенің соңына нүкте қойылды деп айта алмаймыз. Мақаланың жазылуына да тікелей түрткі болған осы сауал. Террористік актілерді тиімді түрде алдын алуға бола ма? Терроризм мен экстремизм мәселесі біздің жеке бас қауіпсіздігімізге қаншалықты зиянын тигізуде? Олармен күресу шаралары қандай болмақ? осы секілді мақаланың жазылуына түрткі болған сұрақтарға жауаптар қарастырылып, көкейтесті мәселелердің мазмұнын барынша ашуға тырыстық.

Әдістер.

Мақаланы жазу барысында жұмыстың әдістемелік және теориялық негізін шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып қарастырылды. Жұмыс шеңберінде салыстырмалы тұрғыда талдайтын әртүрлі тұжырымдамалар, салыстырмалы статистикалық деректер қолданылды. Мұндай әдіс мәселенің статистикалық көрінісін нақтылай түсуге септігін тигізеді. Сонымен қатар, Орталық Азия және Қазақстан Республикасындағы діни экстремизмге байланысты деректер мен сауалнама нәтижелері назарға алына отырып, талдау жасалынды. Оған қоса, онлайн форматта тұрғындардан сауалнама алынды. Сауалнама алу арқылы қарапайым тұрғындардың мәселеге деген көзқарастарын талдау мүмкіндігі туындады және оларды қолдану арқылы қоғамның дінге қатысты көзқарасын анықтауға болады. Оны ғалымдар мен зерттеушілердің талдамаларымен салыстыра зерттеу мәселенің мәнін барынша ашуға мүмкіндік туғызады.

Нәтежелерді талдау.

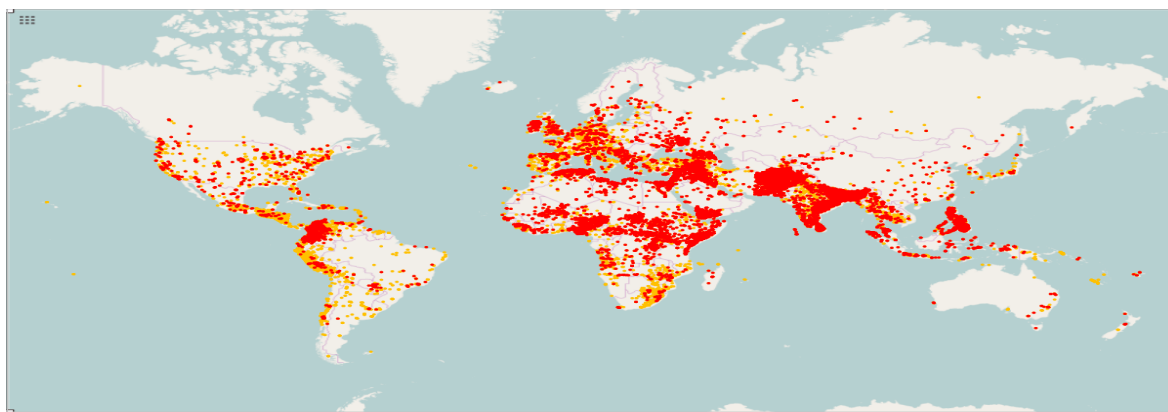
Орталық Азиядағы терроризмнің пайда болуы мен дамуы.

Орталық Азиядағы терроризм қаупінің артуы, ең алдымен, аймақтағы ИГИЛ террористік тобының және де басқа да топтардың белсенділігімен байланысты. Бірқатар ғалымдардың пікірі бойынша «экстремизм» термині кең мағынада экстремалды шараларды ұстануды білдіреді [3]. Егер біз осы ұғымды діни тұрғыда қарастыратын болсақ, онда бұл діни саладағы экстремалды көзқарастар мен әрекеттерге міндеттеме болып табылады, оның негізі зорлық-зомбылық, қатыгездік пен агрессия саналады. Діни экстремизмнің мақсаты - діни араздық пен өшпенділікті жандандыру, билікті басып алуға бағытталған, мемлекеттік жүйенің, егемендік пен аумақтық тұтастықтың өзгеруіне әкелетін діни теріс әрекеттер. Сонымен, әлеуметтік деструктивті әрекеттің экстремалды формасы ретінде әрекет ете отырып, діни экстремизм мемлекеттің қауіпсіздігіне, қоғамның тұрақты дамуының негіздеріне қауіп төндіреді.

Әлемдегі діни экстремизм мәселелерін көптеген ғалымдар, зерттеушілер, сарапшылар зерттеуде, бірақ бұл тақырыпқа қатысты әлі күнге дейін бірыңғай пікір жоқ. Оның көріністері, түрлері, даму перспективалары, масштабындағы айырмашылықтар, мазмұны, көріністерінің мотивациясы тарихи, әлеуметтік-экономикалық, саяси, аймақтық және басқа факторларға байланысты өзіндік ерекшелігі бар [4].

Басты назарға алынып отырған аймақтағы аталмыш мәселенің күрделі өріс алуы мемлекеттердегі саяси тұрақтылықты барынша сақтап отырған Үкімет басшыларын біраз әбігерге салған үрдіс болып отыр. Бұған себеп, аталмыш мәселенің жаһандық сипат алуы. Оның мұндай деңгейге жетуін бірнеше себептермен атап көрсетуге болады: *біріншіден*, террорлық іс-әрекеттер тек қана Орталық Азия немесе басқа аймақтарда жекелей ғана емес, күллі әлем мемлекеттерінің бәрін шарпыған үрдіс. *Екіншіден*, жоғарыда айтылғандай терроризм жеке мемлекеттермен қоса бүкіл әлемдік қауымдастықтарға да қауіпті. Дүниежүзінде жыл сайын мұндай қолдан жасалып отырған қатігездіктен мыңдап адамдар қаза тауып немесе жарымжан болуда. *Үшіншіден*, проблемамен күресу тек қана бір мемлекеттің мойнындағы мәселе емес, яғни ортадағы мәселемен күресуге бүкіл әлем мемлекеттері жұмылса ғана бір шешімін табуға мүмкіндік жоғарылайды. *Төртіншіден, терроризмнің қазіргі таңдағы басқа жаһандық проблемалармен байланысы ашық және айқын болуда.* Мысалы, дерек көздердің мәліметтеріне сүйенетін болсақ террористтер өздерін қаржыландыру үшін адам саудасымен не болмаса адам дене мүшелерін сату сияқты қылмыстық іс-әрекеттермен айналысуда. Бұл дегеніміз әлем бойынша жаңа мәселелердің туындауына жағдай жасайды [5].

Негізгі факторлар мен себептерді қарастырдық, кезек олардың алдын алуда. Себебі, мәселенің пайда болуы – оның шешілу жолдарын қарастыруды талап етеді. Аймақтағы тұтастықты сақтау үшін жоғары билік те бей-жай отырған жоқ. Бұған дәлел ЕҚЫҰ-ның БҰҰ-мен күш біріктіре отырып аймақтағы терроризм және экстремизммен күресу шараларын ұйымдастыруы. Сонымен қатар, аймақ мемлекеттерінің басшылары да өз үлестерін қосуда. 2011 жылы Орталық Азияның төрт мемлекеті Ашхабадта Біріккен іс-қимыл жоспарына қол қойып, аймақтағы радикализм мен терроризмге қарсы бірлесіп жұмыс істеуге уәде берді. Бұл жоспардың алдында бірнеше ай бойы жоғары деңгейдегі кездесулер өткізілді және оған қол қоюшылар терроризмнің алдын-алуға және зорлық-зомбылық экстремизмнің таралуына жағдай туғызуға бағытталған қырық шараны жүзеге асыруға келісті. Бұл бастама аясында іс жүзінде шаралар қолға алынып, ұйымдастырушылар халыққа дұрыс жолды көрсетуге барынша тырысқан. Аймақтағы терроризмге қарсы күресті қайта қарастырудың тағы бір дәлелі – БҰҰ Бас хатшысы 2015 жылдың соңында жариялаған әскери экстремизмнің алдын алу жөніндегі іс-қимыл жоспары. Іс-қимыл жоспары барлық мемлекеттерді терроризммен күресу жөніндегі тұтас стратегияларды дамытуға ынталандырады [6].

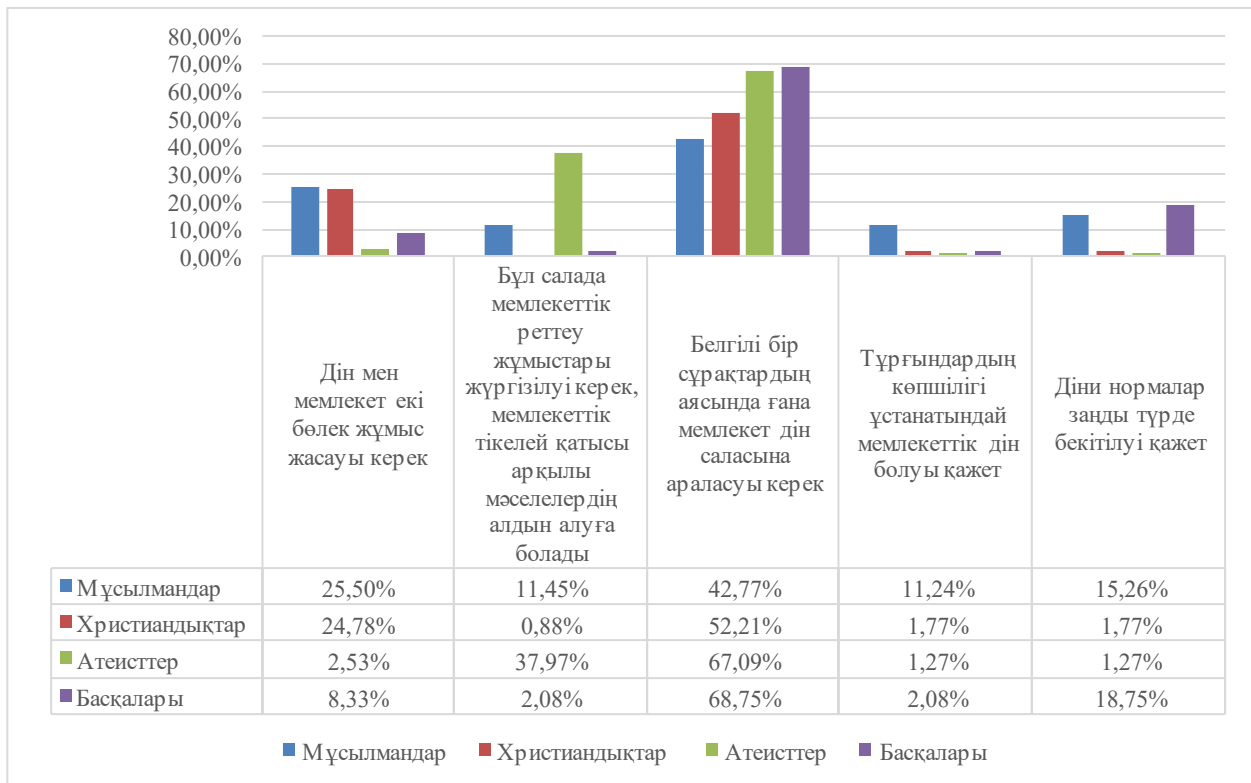
1-сурет. Әлемдегі терроризмнің таралуы сұранысы бойынша көрсеткіш

Халықаралық ұйымдардың тапсырысы бойынша жүргізілген келесі зерттеулерді алайық. Тәжікстандағы кең ауқымды сауалнама мен фокус-топтарға негізделген бір зерттеу 2012 жылы адамдардың радикалдану себептерін қабылдауы және олардың экстремистік топтармен танысу деңгейі туралы статистиканы ұсынды. Зерттеу көрсеткендей, адамдар экстремистік топтар туралы діни мекемелерден немесе мешіттерден гөрі достары мен туыстарынан көбірек білуге бейім. БҰҰ-ның 2015 жылы Қырғызстанда жүргізген тағы бір ішкі зерттеуі Ош облысындағы мешіттердің еркін салынуы туралы қатаң ескертті және құқық қорғау органдарында діни және теологиялық күзіреттіліктің жоқтығын атап өтті. Бірінші зерттеу діннің рөлін бағаламағанымен, екіншісі радикализация процестеріндегі діни орындарға басты назар аударды. Көп зерттеулер радикалдануға қарсы Үкіметтің бағдарламаларына және олардың табысқа жету мүмкіндігіне зер салады [6].

Қазақстан Республикасындағы дін мәселесі.

Алғашқы террористік акт орын алғанға дейін ең тұрақты мемлекеттердің қатарында болған Қазақстан Республикасы үшін қазір терроризм мен экстремизм шешілуі тиіс мәселелердің алдыңғы қатарында тұр. Себебі, мәселенің дамуы жыл санап артуда. Орталық Азияның басқа да мемлекеттерімен салыстырғанда мәселе баяу көрініс тапқанымен бірнеше рет елдің тыныштығын бұзып үлгерді. Оқиғалардың хронологиясына көз жүгіртетін болсақ, ең алғашқы террористік акт 2011 жылы тіркелген соң ел тұрғындары тағы да бірнеше оқиғалардың куәсі болып үлгерген. Нақтырақ айтсақ, 2011 жылы – 5 акт болса, 2012 жылы тағы да осы дәстүр қайталанды. Соңғы 2 жайсыз оқиға 2016 жылы табан тіреген. Қазақстандағы терроризм қаупі 2006 жылы рекордтық жоғары деңгейде болған АҚШ-пен қарым-қатынаста аса маңызды рөл атқарады [7]. Қазақстан Орталық Азияда Ресей үшін де, АҚШ үшін де таңдаулы серіктес ретінде Өзбекстанның орнын алды. Алайда, Қазақстанның терроризмге қарсы күрестегі күш-жігерінің арқасында ел экономика және бейбітшілік институты жариялаған 2016 жылғы жаһандық терроризм индексында 130 елдің ішінде 94-ші орынға ие болды. Рейтингтегі позиция неғұрлым жоғары болса, терроризмнің елге әсері соғұрлым жоғары болмақ [8].

Діни тұрақтылық – мемлекет саясатының тікелей көрінісі деп есептейтін болсақ, бұл тақырыптың өзектілігі артпақ. Мемлекеттегі діни ахуал бойынша, әсіресе мемлекеттегі діни саясаттың жұмысы бойынша ғалымдар мен зерттеушілер бірнеше зерттеу жұмыстарын жүргізген. Солардың мәліметтеріне сүйенетін болсақ, Қазақстан мұсылмандарының 59,2% мемлекеттің діни саясатына қанағаттанады, 13% қазіргі заманғы сын-қатерлерге нақты жауап бере алмайды екен, сұралғандардың 5% ғана сенушілердің құқықтарына назар аударса, мемлекеттің зайырлылығын 15,2% қолдайды. Мемлекеттік дінді бекіту 5% -ды, ал заңнамалық деңгейде діни нормаларды, сондай-ақ мұсылман елдеріндегі шариғат нормаларын белгілеуді 11% қажет деп санайды. Сонымен қатар, саяси өмірде дін саласын заңдастыруды жақтайтын, Қазақстанның қазіргі заманғы діни саясатын діндарлардың мүдделерін ескеретін және осы ұстанымды ұстанатын респонденттердің басым бөлігі ұлттық немесе конфессиялық тиесілілігі бойынша ұйымдардың мүшесі болуға дайын емес екенін алға тартқан [9].

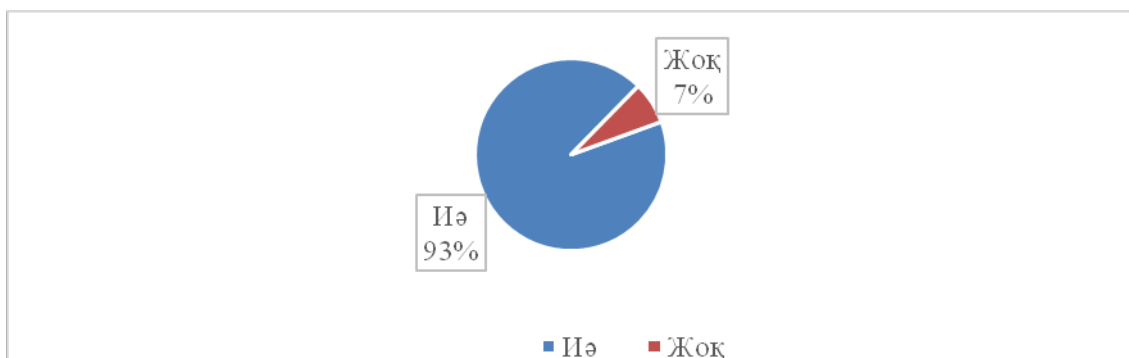

1- диаграмма. ҚР-дағы мемлекет пен дін қарым-қатынасы қандай деңгейде екені туралы мәлімет

Көптеген мәселелердің төңірегінде әрдайым жастар қауымы көбірек жүретінін зерттеу нәтижелері көрсеткен екен. Әсіресе, жасөспірім кезеңіне қадам басқан бүлдіршіндердің жолдан таюының ықтималдығы жоғары. Оның бірнеше себептерін қарастыруға болады: ой-өрісінің толыққанды өмір жағдайына үйреніспеуі, оқу орнында дұрыс білім берілмеуі, көп жағдайда ата-анасының тікелей қадағаламауы және тағы басқа. Осы мәліметке сүйене отырып, жастардың арасында онлайн форматта сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнамаға барлығы 62 адам қатысты. Қатысушылардың жас шамасы 14 және 25 жас аралығын құрады. Сауалнама Google.com сайтының сауалнама жүргізетін қосымшасы арқылы жасалды.

Сауалнамаға қатысушылардың 62,5%-ын 14-19 жас аралығындағы азаматтар құраса, 19-25 жас аралығындағы қатысушылар 37,5%-ды көрсетті. Олардың 91,1%-ы студент, 7,1%-ы қызметкер, ал қалған 1,8%-ы оқушы болды.

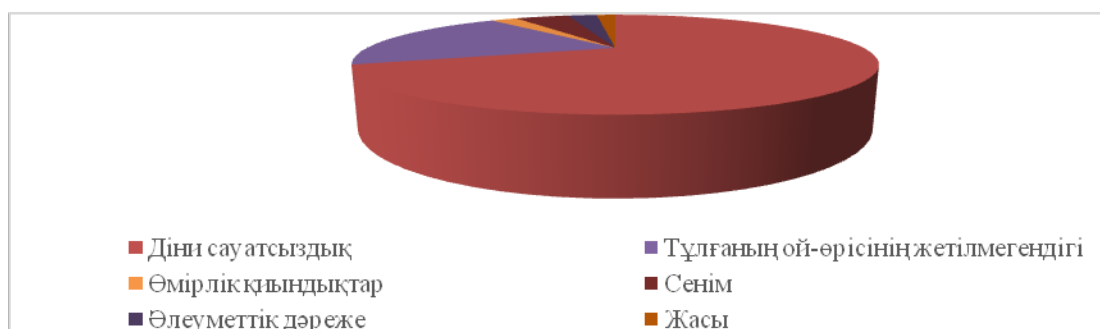
1- сұрақ. Сіз терроризм және экстремизм ұғымын түсінесіз бе?

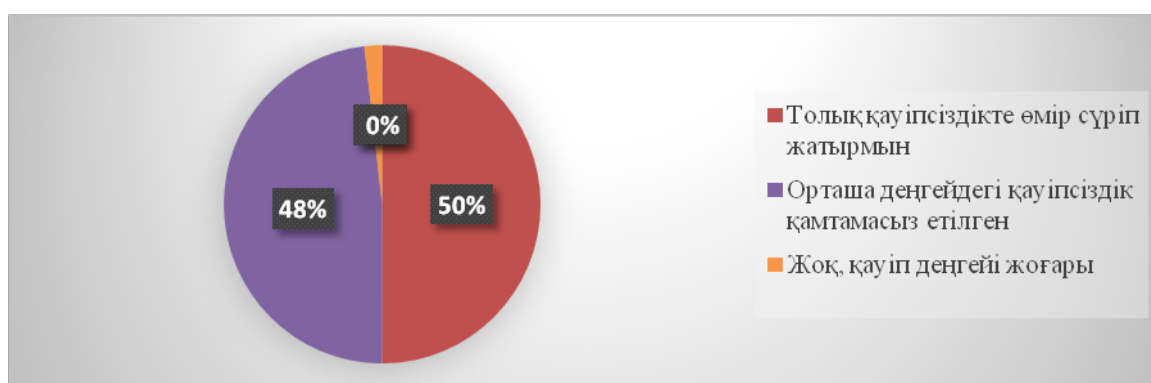
2- сұрақ. Терроризм сіздің жеке бас қауіпсіздігіңізге қауіп төндіруі мүмкін деп ойлайсыз ба?

3- сұрақ. *Адамдардың теріс бағытқа түсуінің негізгі себебі неде деп ойлайсыз?*

4 – сұрақ. *Сіз өзіңіздің тұрғылықты жеріңізде террористік қауіптерден, терроризм актілерінен қорғалғанмын деп ойлайсыз ба?*

Еліміздегі терроризм және экстремизммен күрес шараларынан хабардар екенін қатысушылардың 76,8%-ы пайымдаған, ал қалған 23,2%-ы, өкінішке орай, ондай шаралар туралы бейхабар. Келесі сұрақ терроризмнің түпкілікті жойылуына байланысты қойылған болатын, олардың 70%-ы бұл мүмкін деген пікір білдірді. Сонымен қатар, қатысушылардан мәселемен күресу үшін қандай шаралар қолдануға болатыны туралы сұралды, олар өздерінің субъективті жеке ойларын жазған болатын. Діни сауаттандыру орталықтарын ашу, жиналыстар мен жиындарды барынша көбірек өткізу, қысқа балақтылар мен қара оранған қыз-келіншектерге тиым салу, заңды күшейту, әлеуметтік желілерде теріс ағымдағы діни ақпараттардың таралуына барынша жол бермеу сынды ұсыныстар жазылды.

Қазақстан Республикасындағы терроризм және экстремизммен күресу шаралары.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары мемлекетіміз зайырлы мемлекет болып орныққаннан кейін теріс ағымдардың аймақ-аймаққа таралуы, халықтың санасына жетуі біздің тұтастығымызға нұқсан келтіргендей болды. Мәселенің туындауы себепті сәйкесінше оның шешімін табу да қажеттілікке айналған болатын. Жоғарыда айтып өткендей еліміздің аймағында, нақтырақ айтсақ Ақтөбе, Атырау, Тараз, Алматы қалаларында және соларға қарасты аймақтарда бірнеше рет халық тыныштығын

бұзған актілер тіркелген еді. Осы орайда мәселені шешу маңыздылығы одан ары жоғарылап, бірнеше шаралар жүргізілді.

2013 жылдың қыркүйегінде «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013 – 2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» қабылданды [10]. Аталған мемлекеттік бағдарлама діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл бойынша мемлекеттік органдар қызметін ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдістерін, соның ішінде, тұрғындардың діни сауаттылығын арттыру шараларын қамтыды. Қазақстанның ұлттық және рухани қауіпсіздігін сақтаудағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл болып табылады. Діни экстремизмге қарсы күрестің аса маңыздылығын ескере отырып, терроризмге қарсы қызметті дамыту, әрі қамтамасыз ету мақсатында Елбасы Н.Ә.Назарбаев 2013 жылдың 24 маусымында «Қазақстан Республикасының антитеррористік орталығын бекітетін Ереже туралы» № 588 Жарлыққа қол қойды. Қалыптасқан Қазақстан Республикасының Антитеррористік орталығы мемлекеттің басты ұлттық қауіптері терроризм мен экстремизмге қарсы мемлекет пен қоғамның қызметтерін басқару және қадағалаумен айналысып келеді. Орталықтың басты мақсаты дәстүрлі емес діни ағымдардың ықпалынан халықты қорғау ниетінде діни бірлестіктердің жарғылары, әдебиеттері мен материалдарына, сондай-ақ интернет-ресурстарға мониторинг пен талдау жүргізу және олар бойынша дінтану сараптамасын өткізу болды. Мысалы, 2015 жылы жасалған зерттеулерге зер салатын болсақ 6 мың интернет-ресурстардың мазмұны талданып, олардан 300-ден астам бұзушылықтар анықталды, 2016 жылы – 10 мың ресурстар және 1,5 мың бұзушылықтар, 2017 жылдың үш тоқсанында – сараптама жүргізілген 5 мың ресурстың жартысына дерлік бұзушылықтар анықталған [11]. Бұндай шаралар мәселенің өршу деңгейін, сонымен қатар алдын алу жолдарын нақтырақ талдауға ықпал жасайды. Сонымен бірге, «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс – қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына» сәйкес мектептердегі 9 сыныптардың білім беру бағдарламаларына «Дінтану негіздері» енгізілді. Бұл пәннің енгізілуіндегі басты мақсат өсіп келе жатқан, мектеп бітіріп үлкен өмірге қадам басуға ниеттеніп отырған жасөспірімдерге дұрыс жол нұсқау, діннің адам өміріндегі маңызын ұғындыру, оның негізгі мақсаттары мен міндеттерін айқындап түсіндіру болып саналады.

Көп адамның көз жасына негіз болған Ақтөбе мен Алматы қалаларындағы террорлық актілерден кейін 2017 жылы «Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы» қабылданды, сондай-ақ, 2017-2020 жылдарға арналған діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарлама әзірленген болатын [12].

Зерттеу жұмыстың мақсаты – терроризм және экстремизм мәселелерінің Орталық Азия аумағында, соның ішінде Қазақстан Республикасында қаншалықты өріс алып тұрғаны, онымен күресу шараларының нәтижесі қандай болып жатқаны туралы қарастыру және оларды анализ болатын. Зерттеу нәтижелері жоғарыда толыққанды көрсетілді, алайда бұдан ауқымды түрде зерттеу жүргізу оның жан-жақты анықталуына көп септігін тигізеді деген пікірдеміз. Осы мәселеге байланысты белгілі ғалым Ғарифолла Есім өзінің «Тәуелсіздіктің басты көрсеткіші - оның философиясы» атты еңбегінде адамдардың, әсіресе жастардың теріс ағымға түсуіне шет ел ресурстары, жастардың сол жақта білім алып келуі және басқа елдердегі діни топтардың көбірек әсер ететін айқындап айтқан [13]. Оның айтуынша, қазіргі таңда Қазақстан жағдайында исламда екі түрлі бағыт аңғарылып келеді: Араб елдерінен білім алып келген жастар және тұрғылықты дәстүрлі исламды ұстанатын халық. Араб елдерінде білім алғандар ұлттың салт дәстүрін, құндылықтарын (әруақты құрмет тұту, құран бағыштау, әулиеге сиыну, жеті шелпек пісіру) жоққа шығарып «таза исламды» ұстану керектігін алға тартып, екеуінің арасында келіспеушілік орын алуда. Аталған жағдай қоғамда орын алып отырғаны ақиқат, себебі жеке өмірде де мұндай іс-әрекеттерді орындап жүрген танысын әрбір бесінші қазақстандық кездестіруі мүмкін. Деструктивті діни ағымдарды ұстанып, дәстүрлі салттар мен құндылықтарды теріске шығарып жүрген азаматтар ел санасын улауда. Сонымен қатар, Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің баяндамасында Діни бірлестіктердің белгілі бір бөлігі діни төзімсіздік идеяларын насихаттайтын шетелдік ислам миссионерлерінің ықпалына түсетінін де атап өткен [14]. Бұл әсіресе еліміздің оңтүстік аймақтарында байқалады. Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарының территориясында жасырын орталықтарын құрған «Таблиги Жамаат» шетелдік радикалды қозғалысының үгіт-насихат жұмыстары тіркелді. Сондай-ақ «Хизб-ут-Тахрир» ұйымы да белсенді түрде жұмыс істейді.

Қорытынды.

Мақаланы қорытындылай келе, жан-жақты сараптамаларды талдай отырып, қанша алдын алу шаралары жүргізіліп отырса да терроризм мен экстремизм мәселелерінің қауіпі жоғары екендігін айтқымыз келеді. Алайда, сауалнама нәтижелері бойынша жастардың көпшілігі бұл аса қауіп туғызбайтын үрдіс деп есептейді. Яғни, жастар қауіпсіздік мәселесіне оптимистік көзқарас тұрғысынан қарайды. Шын мәнінде, қауіп жоқ емес. Көп жағдайда жастар бейғам тіршілік етуде. Бұндай бейжайлық қауіптің тууына жағдай жасауы мүмкін. Мәселен, әртүрлі діни ағымдар мен секталардың қатарында қанша отандасымыздың жүргені туралы шынайы дерек жоқ. Әртүрлі бейресми деректер бар. Соған орай кімнің теріс пиғылда жүргенін ажырату оңайға түсе қоймайды. Қазіргі уақытта қоғамға дұрыс діни білім беру қажет. Қоғамның діни сауаттылығының жоғары болуы, жастардың әртүрлі діни секталарға кіріп кетпеуіне түрткі болады. Қазіргі кезде елімізде жоғарғы оқу орындарында мемлекеттік грант бойынша дінтану, исламтану мамандарын даярлайды. Сонымен қатар, терроризм мен экстремизм мәселелерін зерттейтін арнайы ғылыми зерттеу институты ашылса. Терроризмнің психологиялық, экономикалық, ақпараттық, экологиялық, компьютерлік сынды тағы басқа бірнеше түрі барын білеміз. Оның әрқайсысы мұқият зерттеуді талап етеді және сол жайында халыққа ақпарат беру керек. Жұмысқа жан-жақты ғалымдар, соның ішінде психологтар да жұмылдырылса. Қазақстанда Ұлттық қауіпсіздік комитеті жанында терроризм мәселесімен айналысатын ғылыми-зерттеу институты бар. Бірақ көпшілік үшін жабық мекеме саналатын ол стратегиялық шешімдер қабылдайды, қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі бағдарламалар дайындайды. Бізге халықпен, көмекке зәру адамдармен жұмыс істейтін тәуелсіз мекеме керек. Қоғамның бұл күреске қатысқысы келеді, балама зерттеулер болғанын қалайды. Мәселен, батыс елдерінде ондай мекемелер көп. Онда осы мәселелерді зерттеумен айналысатын «террорология» деп аталатын тұтас ғылым саласы бар. Мақала жазу барысындағы ортаға алынған сауалдардың бірі терроризммен күресте толыққанды жеңіске жету мүмкіндігін талдау болатын. Бірқатар пікірлерді, ақпараттарды, сала мамандарының зерттеулерін негізге ала отырып егер қоғам мен билік жұмыла күрескен жағдайда бұндай нәтижеге жету мүмкіндігі бар деген қорытынды жасауға болады. Алайда, мәселемен күресу шараларын бұдан да жоғары дамытып, жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Взрывы в Ташкенте 16 февраля 1999 года. Что это было? <https://centre1.com/uzbekistan/vzryvy-v-tashkente-16-fevralya-1999-goda-chto-eto-bylo/>
2. Төлен Ж.М. ҚР саяси тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету діни экстремизмнің алдын алудың факторы ретінде // *Әл-Фараби әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулер журналы. ҚР БҒМ Ғылым комитеті Философия, саясаттану және дінтану институты № 1 (65) 2019 ж. Б. 165-181.*
3. Roggio B. Taliban Mass in Northern Afghanistan to Swear Allegiance to New Emir / *Long War Journal. 2015, August 27 / URL: <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/08/taliban-mass-in-northern-afghanistan-to-swear-allegiance-to-new-emir.php>*
4. Валентинович, А. «Религиозный экстремизм в Центральной Азии: основные общие причины появления» [Электронный ресурс].
5. Джайлаубаева, А.Б. «Орталық Азиядағы терроризм мен экстремизм» [Электронный ресурс]. URL <https://kazislam.kz/eislam-598/>
6. Джордж Гаврилис. «Методы противодействия радикализации в Центральной Азии» [Электронный ресурс]. URL https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pept442_rus_Gavrilis_Oct2016_2.pdf
7. Аян Қалмұрат. Қазақстандағы соңғы бес жылдағы террористік шабуылдар. *7kun.kz - 07.06.2016 <https://7kun.kz/qazaqstandaghy-sonhghy-bes-zhyldaghy-terroristik-shabuylar/>*
8. Ибраев, Е. «Қазақстанның деструктивті діни ағымдармен күресу шаралары» [Электронный ресурс]. URL <https://kazislam.kz/aza-stanny-destruktivti-dini-a-ym/>
9. Шибуттов М., Абрамов В. *Терроризм в Казахстане 2011-2012 гг. Алматы, 2012.*

10. Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013 - 2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы [Электронный ресурс]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/UI1300000648>

11. Решетняк, А. «Терроризм и религиозный экстремизм в центральной азии: проблемы восприятия кейс казахстана и кыргызстана». [Электронный ресурс]. URL http://kisi.kz/images/Resh_terr.pdf.

12. Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы. [Электронный ресурс]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>

13. Ғ.Есім. «Тәуелсіздік философиясы». «Егемен Қазақстан» газеті. 13.12.2001.

14. Назарбаев, Н. «Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде қылмыстық негіз бар» [Электронный ресурс]. URL <http://wap.bnews.kz/kk/news/post/115555/>

References:

1. Vzryvy v Tashkente 16 fevralya 1999 goda. Chto eto bylo? <https://centre1.com/uzbekistan/vzryvy-v-tashkente-16-fevralya-1999-goda-chto-eto-bylo/>

2. Tolen ZH.M. QR sayasi tıraqtylyq pen ılttyq kauipsizdiki qamtamasyz etu dini ekstremizmnıń aldın aludyn faktory retinde // Al-Farabi aleumettik-gumanitarlyq zertteuler zhurnaly. QR BGM Gylym komiteti Filosofiya, sayasattanu zhane dintanu instituty № 1 (65) 2019 zh. B. 165-181.

3. Roggio B. Taliban Mass in Northern Afghanistan to Swear Allegiance to New Emir / Long War Journal. 2015, August 27 / URL: <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/08/taliban-mass-in-northern-afghanistan-to-swear-allegiance-to-new-emir.php>

4. Valentinovich, A. «Religioznyj ekstremizm v Central'noj Azii: osnovnye obshchie prichiny poyavleniya» [Elektronnyj resurs].

5. Dzhajlaubaeva, A.B. «Ortalyq Aziyadagy terrorizm men ekstremizm» [Elektronnyj resurs]. URL <https://kazislam.kz/eislam-598/>

6. Dzhordzh Gavrilis. «Metody protivodejstviya radikalizacii v Central'noj Azii» [Elektronnyj resurs]. URL https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm442_rus_Gavrilis_Oct2016_2.pdf

7. Ayan Qalmurat. Qazaqstandaғы songy bes zhyldaғы terroristik shabuylar. 7kun.kz -07.06.2016 <https://7kun.kz/qazaqstandaғы-sonhghy-bes-zhyldaghy-terroristik-shabuylar/>

8. Ibraev, E. «Qazaqstannyn destruktivti dini agymdarmen kuresu sharalary» [Elektronnyj resurs]. URL <https://kazislam.kz/aza-stanny-destruktivti-dini-a-ym/>

9. Shibutov M., Abramov V. Terrorizm v Kazahstane 2011-2012 gg. Almaty, 2012.

10. Qazaqstan Respublikasynda dini ekstremizm men terrorizmge qarsy is-qimyl zhonindegi 2013 - 2017 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарлама туралы [Elektronnyj resurs]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/UI1300000648>

11. Reshetnyak A. «Terrorizm i religioznyj ekstremizm v central'noj azii: problemy vospriyatiya keis Kazahstana i Kyrgyzstana». [Elektronnyj resurs]. URL http://kisi.kz/images/Resh_terr.pdf.

12. Qazaqstan Respublikasynyn din salasyndaғы мемлекеттік саясатынын 2017-2020 zhyldarga arналған tuzhyrymdamasy. [Elektronnyj resurs]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>

13. G.Esim. «Tәuelsizdik filosofiyasy». «Egemen Қазақстан» газеті. 13.12.2001.

14. Nazarbaev, N. «Qazaqstandagy ekstremizm men terrorizmde qylmystyq negiz bar» [Elektronnyj resurs]. URL <http://wap.bnews.kz/kk/news/post/115555/>

А.Ж. Мұқажанова^{1*}, Е.Т. Даржибаев²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының докторы

²Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану мамандығының 2-курс магистранты

САЯСИ ҮДЕРІСТЕГІ ӘЛЕМДІК ХАРИЗМАТИКАЛЫҚ КӨШБАСШЫЛАР

Аңдатпа

Харизма – адамдардың назарын өзіне аудара алатын, көпшілікті басқара алатын, тіпті, өзінің пікірін, идеологиялық принциптерін міндеттей алатын ерекше қабілет. Харизма-көшбасшылықтың синонимі. Тек туылған көшбасшылар бас айналдыратын биіктерге жете алады. Көптеген харизматикалық адамдардың ортақ ерекшелігі-сөйлеу өнерін жетік меңгеру. Қарапайым тілмен айтқанда, барлық харизматикалық адамдар керемет спикерлер. Көшбасшы, жарнама сияқты, прогрестің және әр процестің қозғаушы күші болып табылады. Ол көпшілік алдында сөйлей білуі керек. Харизматикалық адам өзінің максаттарын нақты біледі, оларды керемет энергиямен ашық және батыл түрде білдіреді. Басқалардың көз алдында ол өмірдің барлық саласында, тіпті егер ол жай әуесқой болса да, бірден мағыналы болады. Қоғам оған абырой береді, оған тән емес қасиеттерді лайықтай, оған өзінің оң үміттерін артады. Бұл мақалада саяси үдерістегі көшбасшы тұлғасы зерттеледі. Онда, саясаттағы көшбасшы мен оның харизматикалық сипаты жайлы мәселелер қарастырылды. Өйткені, нағыз көшбасшы адам, харизматикалық белгілерді өз бойында жинақтауы қажет. Сол себепті де, саяси үдерісте белгілі бір жетістіктерге жету үшін, әлемдік көріністегі көшбасшылар харизмаға ие болуы керек. Мақаланың өзектілігі, ол саяси үдерістегі әлемдік харизматикалық көшбасшы тұлғалар жайлы нақты мәлімет беріледі.

Түйін сөздер: саясат, харизма, көшбасшы, тұлға, саясаткер, қоғам, стратегия, шешім, қабілет, даму

A.Zh.Mukazhanova^{1*}, Y.T. Darzhibayev¹

¹Associate Professor of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines Abai KazNPU, Doctor of Political Science.

²2nd year master's student of the specialty «political science» of the Abai Kazakh National Pedagogical University

WORLD CHARISMATIC LEADERS IN THE POLITICAL PROCESS

Abstract

Charisma is a special ability that can attract people's attention, control the crowd, and even impose its own opinion and ideological principles. Charisma is synonymous with leadership. Only born leaders can reach dizzying heights. A common feature of many charismatic people is the ability to master the art of speech perfectly. Simply put, all charismatic people are great speakers. A leader, like advertising, is the driving force behind progress and every process. He must be able to speak publicly. A charismatic person clearly knows his goals, expresses them openly and boldly with incredible energy. In the eyes of others, he immediately makes sense in all areas of life, even if he is just an amateur. Society gives him Dignity, gives him qualities that are not characteristic of him, gives him positive expectations. This article examines the personality of a leader in the political process. They discussed the issues of the leader in politics and his charismatic character. After all, a real leader is a person who needs to accumulate charismatic traits in himself. Therefore, in order to achieve certain achievements in the political process, leaders of the world stage must have charisma. The relevance of the article is that it provides accurate information about the world's charismatic leaders in the political process.

Key words: politics, charisma, leader, personality, politician, society, strategy, decision, ability, development.

А.Ж. Мукажанова^{1*}, Е.Т. Даржибаев²

¹Доцент кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая,
доктор политических наук

²Магистрант 2 курса специальности «Политология» КазНПУ имени Абая

МИРОВЫЕ ХАРИЗМАТИЧНЫЕ ЛИДЕРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Харизма – это особая способность, способная привлечь к себе внимание людей, манипулировать толпой и даже навязывать свое мнение, идеологические принципы. Харизма-синоним лидерства. Только рожденные лидеры могут достичь головокружительных высот. Общая черта многих харизматичных людей-владение искусством речи в совершенстве. Проще говоря, все харизматичные люди-отличные ораторы. Лидер, как и реклама, является движущей силой прогресса и каждого процесса. Он должен уметь выступать публично. Харизматичный человек четко осознает свои цели, открыто и смело выражает их с невероятной энергией. В глазах окружающих он сразу обретает смысл во всех сферах жизни, даже если он просто любитель. Общество придает ему достоинство, недостойно несвойственных ему качеств, вселяет в него свои позитивные надежды. В данной статье исследуется личность лидера в политическом процессе. На нем были рассмотрены вопросы о лидере в политике и его харизматическом характере. Ведь настоящий лидер-это человек, который должен аккумулировать в себе харизматические черты. Поэтому, чтобы добиться определенных успехов в политическом процессе, лидеры мирового масштаба должны обладать харизмой. Актуальность статьи заключается в том, что она дает четкое представление о мировых харизматических лидерах в политическом процессе.

Ключевые слова: политика, харизма, лидер, личность, политик, общество, стратегия, решение, способность, развитие.

Кіріспе. Бүгінгі таңда саяси биліктің қалыптасуы мен қызмет етуіне көшбасшылардың тұлғалық қасиетінің әсері мен рөлін әлемдік саяси үдерістердің өзгеруінен де көре аламыз. Аталған мәселенің өзектілігі қазіргі қазақстандық саяси ғылымда «харизма» түсінігі және саяси үдерістердегі харизматикалық тұлғалар туралы зерттеулердің толыққанды алға қойылмағандығымен ерекшеленеді.

Осы тұрғыдан алғанда, саяси-тарихи тәжірибелерді зерделей отырып харизматикалық көшбасшылық мәселесін тұжырымдамалық түсінуді, саясаттағы харизматикалық көшбасшылық құбылысына тән негізгі тенденциялар мен процестерді анықтауға мүмкіндік беретін зерттеулердің қажеттілігі уақыт күтірмес мәселе деп есептейміз.

Демек, қазіргі әлемдік жаһандық көріністе адамдардың әлеуметтік ортада, саяси өмірдегі алатын орындары әр түрлі. Саяси өмір әрқашан серпінді және өзгермелі болды. Оған адамдар, әлеуметтік топтар, билеуші элиталар өздерінің ұмтылыстары, үміттері, мәдениеті мен білім деңгейімен кіреді. Мұнда әртүрлі қоғамдық-саяси күштердің мүдделері бір-бірімен араласып, күреседі. Сондықтан бұл жерде саяси өмірге қатысушылардың ұстанымы өте маңызды.

Алайда, саяси иерархиядағы бұл ұстаным әрдайым бірдей бола бермейді. Бұл олардың билікке жақындығының әр түрлі деңгейіне, әлеуметтік өзгерістерге әсер ету қабілетіне және стратегиялық шешімдер қабылдау қабілетіне байланысты. Тіпті элитаның ішінде оның кейбір мүшелері басқалардан қоғамға әсер ететіндігімен ерекшеленеді. Осылайша, саяси көшбасшы қоғамға, мемлекетке, ұйымға тұрақты және шешуші әсер ететін адам деп танылады. Көшбасшылық институты ұзақ уақыт бойы теңгерімді даму үшін күрделі ұйымдастырылған жүйелерді құру қажеттілігіне байланысты пайда болды. Олардың өмірлік белсенділігі әрқашан басшылық принципін талап етті.

Нәтежелерді талдау. Жалпы көшбасшылық мәселесін біз кез-келген адамзат қауымдастығының қалыптасуының ажырамас бөлігі ретінде қарастыруымыз қажет. Себебі оның арқасында қоғамның біртұтастығын арттырып, өміршеңдігін нығайтуға көптеген мүмкіндіктер туындайды.

Сонымен қатар, осы көшбасшылық институтының қоғамдағы қызметі арқылы көптеген әлеуметтік институттар өздерінің ортақ мүдделерін іс жүзіне асыра алады.

Көшбасшылық саяси-әлеуметтік құбылыс ретінде адамның табиғатына тән. Адамзат дамуының алғашқы кезеңдерінде оның өмір сүруі топтық мінез-құлықтың белгілі бір заңдылықтарын

калыптастырусыз және өзара әрекеттесуінсіз мүмкін емес еді. Бұл әлеуметтік өмірдің осындай тәсілін таңдауға әкелді, онда басты рөлді басқа рулар арасында мойындалған, сенім мен беделге ие тәжірибелі, күшті және ақылды адамдар ойнады [1].

Көшбасшылардың міндеттері дамудың келісілген мақсаттарын әзірлеу, әлеуметтік өзара әрекеттестікке қатысушылар арасында функциялар мен рөлдерді бөлу, тұтастай алғанда қоғамның тиімділігін арттыру үшін жүйенің жекелеген элементтерінің мінез-құлқын оңтайландыру болып табылады. Дегенмен, әрбір көшбасшы басқаларға белгілі бір күшті әсер ете бермейді. Бұл ретте, сұрақ туындайды, кейбір адамдар көшбасшы болып табылады? Бұған жауап ретінде, келесі ойды ұсынамыз: себебі, оның көшбасшылығы әрқашан оның шығу тегінің материалдық және әлеуметтік мәртебесіне байланысты емес. Ия, әрине, мұндай адамдар жеткілікті. Бірақ мұндай санатқа жатпайтын және саяси өмірдің көшбасшылары, қатысушылары болатын адамдар да бар. Көбінесе мұндай адамдар ерекше болып көрінеді, олар назар аударарлық және оларды халықты тыңдата алатын, сонымен қатар олар басқаларға үлкен әсер білетін адамдар. Мұның басты себебі, аталған қасиеттері бар адамдар жай көшбасшы емес, олар харизматикалық көшбасшылар болып саналады.

Қоғамның демократиялық ұйымдасуы жағдайында харизматикалық көшбасшылық саяси көшбасшылықтың кең таралған түрлерінің бірі болып табылады. Саяси харизманың көрінуінің немесе қалыптасу ерекшеліктері кез-келген мемлекеттердің саяси дамуының ерекшелігіне, халықтың менталитетіне және бұқаралық ақпарат құралдарының рөліне тікелей байланысты болады.

Өз кезегінде, харизма сөзінің тұжырымдамасы – арнайы жеке қасиеттерге ие, адамдарды таңдануына және оның қабілеттеріне сөзсіз сенуіне себеп болатын адам. Яғни, харизматикалық көшбасшы – бұл өз ізбасарларының көз алдында беделге ие адам. Өздеріңіз білетіндей, билік-адамның қоғамдық өмірдегі маңызды компоненттерінің бірі. Аудармадағы сөздің өзі «Құдайдың сыйы» дегенді білдіреді және іс жүзінде көптеген зерттеушілер бұл құбылысты табиғаттан тыс немесе, кем дегенде, адамнан тыс қабілеттердің үйлесімі деп санайды. Бастапқыда бұл термин тек билеушілерге немесе әскери жетекшілерге қатысты қолданылды, бірақ өткен ғасырдың ортасынан бастап олар жеке қасиеттерімен емес, жетістігімен, сыртқы келбетімен ерекшеленетін кез-келген адамды атай бастады [2].

Сонымен, харизматикалық көшбасшы – бұл ең алдымен келбетті, көпшіл және өзіне сенімді адам. Харизматикалық көшбасшының коммуникативті стилі келесі сипаттамаларды қамтиды: дауыстың тартымды үні, бай интонация, түзу және ашық көздер, бет әлпеті, ым-ишара мен позалар, әсерді күшейту, қол алысу және т.б. Көшбасшы сенімді мінез-құлықты көрсетеді, өйткені ол өзінің дұрыстығына сенімді және оның сенетініне күмәнданбайды. Бұл сенім оның ізбасарларына да беріледі. Тарихта Александр Македонский, Юлий Цезарь, Шыңғыс, Наполеон, Гитлер, Ленин, Сталин, Франклин Рузвельт, Уинстон Черчилль, Эрнесто Че Гевара, Ким Чен Ир, Махатма Ганди сияқты көптеген көшбасшылар болды [3].

Бұл көшбасшылардың басқаларға, олардың дүниетанымын, қабылдауын, құндылықтары мен мінез-құлқын өзгертуге әсері өте зор. Мұндай ерліктерді жасаған адамдар харизматикалық көшбасшылар деп аталады. Шынында да, бұл билеушілер, олардың ізбасарлары сияқты, оларды басқаруға көмектесетін ерекше, арнайы және табиғаттан тыс қасиеттерге ие. XX ғасырда осындай тұлғалар өте көпі, және бүгінде сәтті қызметтің немесе қоғамдық қозғалыстың кез-келген көшбасшысы бұндай харизматикалық тұлға болып атана алады. Аталған құбылысты зерттеу кейбір қиындықтарға тап болады. Әлбетте, бұл ғылымға белгілі бір тұжырымдаманың «идеалды» анықтамасын қажет ететіндіктен, бірақ жеке тұлғаларды тікелей идеализациялауға және тіпті жүйелеуге мүмкіндік жоқ.

Харизматикалық көшбасшы - бұл ерекше тұлға, сондықтан іс жүзінде осы немесе басқа көшбасшы болды ма деген сұраққа нақты жауап алу мүмкін емес. Сонымен қатар, мұндай адам әрдайым дағдарыс жағдайында немесе оқиғалардың бетбұрыс кезеңінде болады, және оның сыртқы келбеті олардың жүруіне оң немесе теріс әсер еткенін әрдайым сенімді түрде түсіну мүмкін емес. Кейде харизматикалық көшбасшы өз іс-әрекеттерімен ғана емес, сонымен бірге моральдық әсердің күшімен, өзінің өмір сүру фактісімен әлеуметтік алауыздықты жеңе алады. Алайда, харизматикалық көшбасшы алмастырылмайтын аураны оңай қоршап алған кезде, бұл процестің жағымсыз жақтарын байқамау мүмкін емес [4].

Зерттеулер харизматикалық көшбасшылардың белгілі бір қасиеттер жиынтығы бар екенін көрсетті. Олар: өзіне деген сенімділік, сендіру қабілеті, болашаққа көзқарас, ерекше мінез-құлық,

өзгеруге деген ұмтылыс, саяси инстинкт. Көшбасшы болып туылмайды, көшбасшы болады, және олардың көшбасшы болуына биліктің ролі жоғары. Сондықтан барлық саяси субъектілер көшбасшы талантын игере алмайды. Бұл тек ойдың тәуелсіздігімен ерекшеленетін, көпшіліктің мүдделерін білдіретін адам бола алады. Саяси шешімдер қабылдау-оларды нақты жағдайларға бейімдеп, дұрыс басқару шешімдерін таба білу, нағыз көшбасшының білігі.

Саясат өз көшбасшыларыңыз өмір сүре алмайды, яғни қазір бізде ерекше харизмасы бар саяси көшбасшылар жеткілікті. Алайда, қазіргі харизматикалық көшбасшылар кейде адамдарды қолдауға сенбейді-көбінесе басты фактор-жеке тұлғаны ақпараттық өріс арқылы, яғни БАҚ арқылы жылжытуға сенеді. Алайда әлем көшбасшысыз емес.

Қазіргі әлемде осындай көшбасшылар тұлғалар белгілі: Барак Обама – Америка Құрама Штаттарының президенті болған алғашқы африкалық американдық; Маргарет Тэтчер – харизматикалық көшбасшы, көпшілікке «железная леди» атымен белгілі; Фидель Кастро – жалынды революционер, тамаша спикер, сәтті әскери жетекші. Ол өз халқының құрметі мен ғибадатына ие болып қана қоймай, Кубаның толық тәуелсіздігіне қол жеткізді; Нельсон Мандела – Оңтүстік Африка Республикасының Президенті және алғашқы қара нәсілді президент, Адам құқықтары мен апартеидке қарсы танымал күрескер. Ол өз өмірін Оңтүстік Африканың қара тұрғындарының ақ нәсілді адамдардың құқықтармен тең құқығына жету идеясына арнаған транзакциялық көшбасшының керемет үлгісі, ол бейбіт өзгерістерді жақтады; Дональд Трамп – бұл бизнес пен саясаттың құлдырамас тұлғасы. Оның харизмасы тіпті сыртқы келбетінен де көрінеді; Ангела Меркель-керемет саясаткер, Германия канцлері. Қазіргі уақытта әлемдегі ең ықпалды әйел. Меркель Германияның саясатын жақсы жаққа өзгертіп, айқын прогреске қол жеткізді. Оны көбінесе «жаңа железна леди» деп атайды.

Сондай-ақ, Билл Клинтон мен Хиллари Клинтон – харизматикалық саясаткерлер отбасысы, олар тарихқа күйеуі де, әйелі де мемлекетті басқарған жалғыз отбасы ретінде енуі мүмкін.

Әрине, біздің елімізде де харизматикалық көшбасшылар бар. Біздің Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтан басқа Қасым-Жомарт Тоқаевты, Ғани Қасымовты, Иманғали Тасмағамбетов пен басқаларды атай аламыз.

Сонымен харизматикалық көшбасшылық – көпшілік сенген қоғамның беделді, тәжірибелі жетекшілері. Олар әрқашанда қоғам өміріне маңызды тұлға ретінде өз үлестерін қосады. Жеке адамдардың келешекке деген уайым-мазасыздығын жою мақсатында, миссиясының айналасына халықты топтастыра білетін тұлғалар. Олар өз идеяларын өте оңай қабылдата алады. Өйткені оның басты себебі – артына ерген ізбасарларының көшбасшымен идеялары бір арнада тоғысқандығында. Бұған қоса, харизматикалық көшбасшылық – бұл көшбасшының жеке қасиеттеріне сүйене отырып, адамдарды ортақ мақсаттарға жетуге ынталандыруға бағытталған әртүрлі билік көздерінің тиімді үйлесуіне негізделген басқарудың ерекше түрі болып табылады.

Қазіргі заманымыздың талабына сай игі бір харизмаға ие көшбасшылардың ерекшеліктерін зерттеу нәтижесі бойынша қарастырсақ:

- Болашақты болжап, тәуекелге бел буа алатын,
- Өзін ынталандыра білетін,
- Өзіне толық сенген,
- Шешуші роль атқара алатын,
- Сендіру қабілеті ерекше,
- Айналасына кәсіби мамандарды топтастыра білетін,
- Төтенше жағдайда тығырықтан шыға алатын,
- Білім инновацияға қамқор- жаңашылда жанашыр,
- Қоғамның талап тілектерін жауапсыз қалдырмайтын,
- Алған жауапкершілікті соңына дейін жеткізетін талантты көшбасшылар екен.

Сонымен қатар харизматикалық көшбасшылар өмір сүрген қоғамды дамытуға үлес қосқанындай, керітартпа саясатымен құлдырауға апарып соқтыратыны да шындық. Осы ретте американ философы Эрик Хоффер көшбасшылардағы харизманың 2 түрін атап көрсетеді. Олар дараланған жеке көшбасшылар және әлеуметтендірілген көпшілік көшбасшылар. Дараланған көшбасшылар авторитарлы көшбасшыларға айналғандар. Қоғамда өздерін маңызды және ұлы адам екенін санап, сездіреді. Олар айналасын билеп қана қоймай қажет кезінде оларға шабуыл жасап тұрады. Көзқарастарын білдіріп және жағымсыз әрекеттерін көрсетіп бой береді. Мақсаттарына сай соған

сәйкестіктерді орнатады. Қолдаушылары әрқашан көңілсіз, жиі жағымсыз салдарға ұшырап отырған көшбасшыларын қорғаштап ақтауға әлек. Мысал ретінде: Гитлер, Сталин, Саддам Хусейін және т.б. Екінші түрі: әлеуметтендірілген көшбасшыларға келетін болсақ, олар сындарлы және көпшіл мінез-құлығымен байқалады. Өздері қолдаушыларының талап тілектеріне сай мақсат қойып оны орындауға тырысады. Өмір сүретін қоғамы жағынан мойындап қабылданған көшбасшылар [5].

Көшбасшылық – саясаттану ғылымында кеңінен таралған көп қырлы ұғым. Сонымен қатар, кез-келген көшбасшыға, әсіресе саяси көшбасшыға «тез әрі дәл бағыт-бағдар анықтау шеберлігі, өзгенің пікіріне дәлелмен қарсы тұра білу, саяси шешім қабылдаудағы саяси ақылдылық, білгірлігі, шешендік өнерді меңгеруі, әзілді түсіну сезімі, энтузиазмге ояту, өзіне адамдарды көптеп тарта білу таланты және соңынан адам ерте білу қабілеті жатады» [6].

Қорытынды. Сонымен қорыта келе айтатын болсақ, саяси ғылымның даму тарихында харизматикалық көшбасшылардың қалыптасуы, оның өзіндік ерекшеліктері әрқашанда маңызды орынға ие болып қала бермек. Саяси харизматикалық көшбасшы – бұл саяси үдерістерді ғана емес, сонымен бірге қоғамды басқару функцияларын жүзеге асыратын, оқиғалардың барысы мен саяси үдерістердің бағытын өзгерте алатын адам. Сондай-ақ, қайрат мінездің күші, ерік-жігер, сүйкімділік, айқындық, сезімтал түйсік сияқты табиғи қасиеттерге ие болуы керек. Көшбасшылардың кәсіби қасиеттері аналитикалық қабілеттерден, жағдайды тез және дәл бағдарлай білуден, басқалардың пікіріне қарсы тұрудан тұрады.

Қазіргі әлемде саяси көшбасшылық институтын дамытуда үнемі жаңа үрдістер қалыптасуда, өйткені жекелеген көшбасшылар пандемия жағдайындағы жаһандық проблемаларды үнемі есте ұстап отыруы тиіс. Олар өздерінің ішкі саясатын жалпы әлемдік, жаһандық үдерістердің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруы қажет. Сонымен қатар, болашақ кадрларды даярлаудың өзіндік жүйесі бар, олардан заман талабына сай көшбасшылар даярлауымыз қажет. Бұл жүйе қоғамның саяси жүйесінің алдында тұрған міндеттердің мақсаттары мен сипатына, сондай-ақ саяси идеологияның құндылықтарына бағытталуы тиіс.

Бұл тақырып бүгінде елімізде өте өзекті болып отыр, өйткені жалпы саяси ахуал мен билік үшін толассыз күрестер алдағы зерттеулерде осы мәселені егжей-тегжейлі зерттеуді анықтайды және қажет етеді деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карнеги, Дейл как статья эффективным лидером /Дейл Карнеги. - Москва: машиностроение, 2013. - С.22-25.
2. Кичаев, Александр. Харизматический лидер. Переговоры-с удовольствием. Связь (4 книги) /Александр Кичаев. - М.: ИГ "все", 2014. - С.171.
3. А. А. Павлов харизматический феномен лидерства. М., 2005. - С.9-10.
4. Николаус. Б. Энкельман. Н. Харизма. Личностные качества как средство достижения успеха. – Москва, 2005. – С.19-22 .
5. XXI yüzyilda liderlik yaklaşımlari / editör dr. Alper Güner. - İstanbul : Hiperlink Yayınları, 2019. – S.81
6. Әбсаттаров Р.Б. Саясаттану негіздері. Екі томдық. 1-том. –А., 2011. – Б.274

References:

1. Karnegi, Dejl kak stat' effektivnym liderom /Dejl Karnegi. - Moskva: mashinostroenie, 2013. - S.22-25.
2. Kichaev, Aleksandr. Harizmaticheskij lider. Peregovory-s udovol'stvиеm. Svyaz' (4 knigi) /Aleksandr Kichaev. - M.: IG "vse", 2014. - C.171.
3. A. A. Pavlov harizmaticheskij fenomen liderstva. M., 2005. - S.9-10.
4. Nikolaus. B. Enkel'man. N. Harizma. Lichnostnye kachestva kak sredstvo dostizheniya uspekha. – Moskva, 2005. – S.19-22 .
5. XXI yüzyilda liderlik yaklaşımlari / editör dr. Alper Güner. - İstanbul : Hiperlink Yayınları, 2019. – S.81
6. Absattarov R.B. Sayasattanu negizderi. Eki tomdyq. 1-tom. –A., 2011. – B.274

*Saltanat Mamyrova**
Eurasian law academy named after D.A.Konayev

CENTRAL ASIA AS A REGION OF INTERNATIONAL POLITICS

Abstract

At the beginning of the third millennium, the region building process in Central Asia is more difficult than ever before to assess the role of the region in the international relations' system. In this regard, the issue of regional subsystems of international relations is of considerable interest against the background of the discussion on globalization. One of the most relevant examples in this regard is Central Asia. Today, the countries of Central Asia are in the focus of attention of global and regional powers, international financial and economic structures. In the 1990s, this region became a field of increasingly broad cooperation and at the same time an arena of competition between various forces, due to its geostrategic significance, potentially powerful oil and gas and other raw materials, and the prospects for building a powerful transport infrastructure. All forms and types of foreign policy interaction in Central Asia are developing with the direct and sovereign participation of the newly independent states of this region. It is in the hands of their leadership that the levers of final decision-making are able to determine the strategic prospects for regional development, and, consequently, to influence the overall course of history in such an interdependent world today. There are several periods in the history of Central Asia that have had a strong impact on the development of the region and its peoples. And, of course, each of these periods brought both positive and negative elements to the historical processes of this vast part of the land.

Key words: Central Asia, region building, regional integrations, sovereignty, statehood.

*Салтанат Мамырова**
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САЯСАТ СУБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Орталық Азиядағы жаңа тәуелсіз мемлекеттерінің қалыптасу кезеңінің өзіндік ерекшеліктері болды. Алайда, орталық Азияның геосаяси аймақ ретінде халықаралық қатынастар жүйесінде маңызының артуы жаһандық процестермен қатар келіп, өңірді аймақтық қауіпсіздік бойынша аймақтық ұйымдардың қалыптасуына ықпал етті. «Орталық Азия» ғылыми концепциясының ғылыми әдебиеттерде пайда болғанына көп болмағанына қарамастан, қазіргі таңда аймақ елдерін зерттеуде «пост кеңестік Орталық Азия», «Орта Азия» немесе «Үлкен Азия» түсініктерінің орнын басуда. Алайда, Орталық Азия елдерін ортақ колониалды тарихи кезеңнен басқа не біріктіреді? Халықаралық қатынастар немесе кез келген әлеуметтік ғылымда қандай теория Орталық Азия аймағының ерекшелігін түсінуде көмектеседі? Мақалада Орталық Азия аймағының қалыптасуын негізгі үш негізгі ерекшеліктеріне тоқталып өтеді. Аймақтың өзге өңірлерден ерекшелігін ескере отырып, аймақтың интеграцияның даму траекториясына талдау жасалынады. Ретроспективті анализ «Орталық Азия» аймағының тәуелсіз аймақ ретінде қалыптасу ерекшеліктерін анықтау мақсатында қолданылады. Екіншіден, Орталық Азия мемлекеттерін ортақ біріктіруші құндылықтар мен бірегейліктерді әлеуметтік конструктивизм теориясы аясында талдау жасайды. Аймақтағы қауіпсіздік мәселесі күрделі геосаяси, экономикалық және әлеуметтік сипатқа ие. Қазіргі таңда қауіпсіздіктің қауіп-қатерлері көбейгені айқын. Бір жағынан қарағанда, Орталық Азия мемлекеттеріне тікелей қауіп жоқ, дегенмен әлемнің саяси сахнасындағы ойыншылардың күштер балансының өзгеріске ұшырауы Орталық Азия мемлекеттерінің жағдайына әсерін тигізбей қоймайды. Орталық Азия өзінің геостратегиялық орналасуы мен едәуір қорлық әлеуеті арқасында әлемдік державалар үшін қызығушылық тудырады. Бүгінгі таңда әлемдік державалардың қызығушылығы қауіпсіздік аясында Орталық Азия мемлекеттерінің әлемнің жетекші елдерімен көпжақты ынтымақтастығын жеделдетуге байланысты туындайды. Осы ынтымақтастықтың негізгі мақсаты кеңестік дәуірден кейінгі кеңестікте және оның Орталық Азия аймағында тиімді қауіпсіздік жүйесін қалыптастыруы болып отыр. Осы

орайда «Орталық Азия» елдерінің халықаралық қатынастар жүйесіндегі рөлі мен ықпалы күрделеніп, маңызы арта түсті. Бүгінде Орталық Азия елдері әлемдік және өңірлік державалардың, халықаралық қаржы-экономикалық құрылымдардың басты назарында. 1990-шы жылдары бұл өңір геостратегиялық маңыздылығына, әлеуетті қуатты мұнай-газ және басқа да шикізат ресурстарына байланысты өңір негізгі геосаяси мүдделер тоғысына айналды.

Түйін сөздер: Орталық Азия, аймақтану, аймақтық интеграция, суверинитет, мемлекеттік институт.

*Салтанат Мамырова**

Евразийская юридическая академия им. Д. А. Конаева

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ КАК РЕГИОН МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В начале третьего тысячелетия процесс регионального строительства в Центральной Азии становится как никогда сложным для оценки роли региона в системе международных отношений. В этой связи вопрос о региональных подсистемах международных отношений представляет значительный интерес на фоне дискуссии о глобализации. Одним из наиболее значимых примеров в этом отношении является Центральная Азия. Сегодня страны Центральной Азии находятся в центре внимания мировых и региональных держав, международных финансово-экономических структур. В 1990-е годы этот регион стал полем все более широкого сотрудничества и одновременно ареной соперничества различных сил, что обусловлено его геостратегическим значением, потенциально мощными нефтегазовыми и другими сырьевыми ресурсами, перспективами создания мощной транспортной инфраструктуры. Все формы и виды внешнеполитического взаимодействия в Центральной Азии развиваются при непосредственном и суверенном участии новых независимых государств этого региона. Именно в руках их руководства находятся рычаги принятия окончательных решений, способных определять стратегические перспективы регионального развития, а, следовательно, влиять на общий ход истории в таком взаимозависимом современном мире. В истории Центральной Азии есть несколько периодов, оказавших сильное влияние на развитие региона и его народов. И, конечно, каждый из этих периодов вносил как положительные, так и отрицательные элементы в исторические процессы этой огромной части страны.

Ключевые слова: Центральная Азия, регионализация, региональные интеграции, суверинитет, государственность.

Introduction.

The relationships between the five states (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan) in different areas has been studied as united in one region so-called Central Asia. Quite often, the topic of integration and cooperation of the region has been discussed among analysts, scholars (Allison, Roy. 2008; Bohr, Annette. 2004. etc) and at some level among political leaders. between political leaders [1].

The emergence of a new Central Asian region after the independence of five newly independent republics has changed the geopolitical and geo-economic position of the entire Eurasia. Central Asia is not only returned to its transit potential, connecting a series of vast regions of Eurasia (Asia-Pacific, Middle and Near East, etc.), but also the led to form a new region in the centre of the vast Eurasian continent.

However, in the region since the 2017, discussion has received new impetus and developed in a new shape. Cooperation has become an important political agenda of the region's leaders, but solution has not been found yet. The common trend in all post-colonial nations is being reluctant to integration process. In that regard, Central Asian nations are not exception, the concept of sovereignty is very important factor due to the its Russian-Soviet dominated colonial past. According to the theory of regionalism, unions, associations, at some level require the transfer of certain amount of sovereignty (absolute independence) from national level into the institutional level.

From my point of view, this was one of the main reasons of partial failure of central Asian regionalism/integration/region building at the early period of independence. Central Asian regionalism has been the subject of debate around the region since the early 1990s [2]. Despite the absence of exclusively Central Asian regional institutions, the idea of a regional cooperation framework for Central Asia (CA) proved to be viable in the last 30 years. Surprisingly, there are numerous factors, which brings together the

five states CA nations as a single region. For instance, we can highlight historical arguments (common colonial past), common ethnical, religious identity and geopolitical arguments.

The historical argument is Central Asia has been a thriving region along the silk road since ancient times. The importance of CA comes from two main facts. First, Central Asia was home to several advanced states and civilizations that made important contributions to the world's scientific, political, cultural, and industrial processes. CA was a place where great nations' interests met. Secondly, due to its geographical location, Central Asia has always played the key role of a crossroads of trade, cultural and civilizational exchanges on a global scale. However, Central Asia lost its central place in global exchanges due to the emergence of sea and air transport in world trade, as well as due to the fall of the Central Asian region under the political and military influence of external powers [3].

From the point of Central Asian view region-building process, the creation of CA regional structures will allow to regain the region its importance in global trade and economic exchanges as an independent regional unit. In this article, I will try to find the decent answers to my research questions covering up by three sections.

First and foremost, I will define the concept of Central Asia as a region. During the soviet dominancy period CA hadn't considered as an independent region in world politics. Instead, in that time CA had been considered as a periphery of Moscow, consequently all the important decision had been made in Moscow on behalf of region [4]. After collapse of USSR, all newly independent 15 states begun to create their own identity in various ways. CA as a region started to create common identities, rules, norms artificially. In that regard, I suppose theory of social constructivism helps us to understand what factors brought together CA states as a single region during the early periods of independence.

Therefore, in this section I will apply theory of social constructivism to the Central Asian reality. Second, I will shift to region-building process after the 2017. The reason is since the 2017 regional integration process has been developed in new mode due to the unexpected change of leadership in Uzbekistan and later planned power transition in Kazakhstan. In this section, I aim to define the probability of new region building attempt under the new leadership in two main leading nations. Last, but not least, I will analyse the uniqueness of Central Asian region-building process in general. In this section will try to find proper response to questions, like what makes Central Asian regionalism unique? and etc.

Results and Discussion.

CA as a region and social constructivism, togetherness, common identity.

We have to draw lessons from the experience gained both in Central Asia and abroad in order to better organize the discussion about Central Asian region building process. While studying CA, we shouldn't not limit ourselves analysing the geopolitical or security dynamics of Central Asian regionalism, or simply describing the organizational and structural aspects of regional initiatives. Also, the debate about region-building in Central Asia should not be limited by studying solely external actors or the views of the regime. Rather, we should promote a theoretical approach to study Central Asia in the map of comparative regionalism by examining the normative foundations of regional policy or by paying attention to how Central Asia is or is not being created as a region under the influence of multiple actors, norms, and processes. Most importantly, we should not consider Central Asian regionalism either as a linear implementation of the "formula for economic integration" or as a finished product. We have to avoid subjective categories. Instead, we believe that Central Asian regionalism can be best understood through a constructive approach that views regionalism as a social construct.

Further development of the concept of Central Asia as a single region triggered the emergence of a number of theoretical concepts of international relations which aimed to analyse various aspects of the development of the region. For example, the theory of realism (as well as neo-realism) analysed region from the prism of "revival of the great game". In contrast, theory of liberalism sees region as an emerging region, which lacks process of modernization, democratization and building civil society. Advocates of the theory of social constructivism sees the region a forming region under the new post-soviet values and reviving pre-colonial identity with elements of realism and liberalism. Alexander Wendt calls his theory structural idealism, meaning a combination of two methodological approaches. He argues that structural factors are more important for understanding social reality than agency factors [5]. Since 2005, among the political leaderships of the Central Asian countries has begun to re-think about the military and political presence of external actors (Western countries) in the region, when the situation with their "humanitarian intervention" in Afghanistan has been worsened. So they turned their attention to non-Western values and concepts. They began to act in accordance with the well – known statement of a prominent representative of the theoretical

school of "constructivism" Alexander Wendt, which is "anarchy is what states make of it". As a result, non-western "central Asian common" values helped to fill ideological vacuum to establish interstate relations between themselves and with the outside world.

Further on I would like to common idea, identity which makes them together, still lack of idea about how to link the common holiday with region building process. For example, national holiday "Nauryz". This is a holiday which celebrates across the region, including Iran at early spring season on 21,22 of March, annually.

Central Asia under three new leaderships (Uzb, Kz, Kg)

In the last three decades the five Central Asian republics have been affected by several trends in the region.

Central Asian countries in the period from the 1990s to 2005 demonstrated great attempts at regional integration, which is clearly shown by the creation of such structures as the Central Asian Economic Community (CAEC) and the Central Asian Cooperation Organization (CAC) and etc.

Two presidents, Islam Karimov and Nursultan Nazarbayev, launched integration by signing the "Agreement on the common economic space" in Tashkent on January 10, 1994 [6]. The presidents of Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan joined this process a bit later. The leaders of Uzbekistan and Kazakhstan also signed the "Alma-Ata Declaration" in 1997 with the intention of establishing a nuclear-weapon-free zone in Central Asia. In addition, some coordinating bodies were created and many other documents were signed, for example, within the framework of the CAEP, more than 160 multilateral cooperation documents were signed and more than 50 economic projects were adopted, but they ultimately did not lead to the creation of a single deeply integrated space [7]. Attempts by the Central Asian states were not successful as supposed develop at intraregional cooperation from 1994 to 2005.

However, since 2017 the idea of "new integration" within the framework of the planned union of Central Asian states has been gaining popularity in Central Asia. Kazakhstan and Uzbekistan claimed as main two cores around which hypothetical regional integration can develop. In his speech on September 17, 2017 at the 72nd session of the UN General Assembly, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev announced the creation of a new political atmosphere in the region and called for organizing regular consultative meetings of the heads of Central Asian states [8]

Trends in after 2017 Central Asia indicates that the region is experiencing not only the revival of the "failed integration process", but also deeper transformations of a global nature. In the context of radical global transformations of the early XXI century for central Asia the question is for being objecte or subjecte in the international system is obviously, crucial when choosing strategic perspectives and models for further development.

Uniqueness and main features of CA region-building

The states of the region differ from each other not only in economic and social development, but also with resources which they own. Thus, international relations in Central Asia have not yet acquired a stable character, nor has a solid foundation been created for such internal unity that would allow us to unconditionally consider the Central Asian region as a political and integration whole [9].

All the 1990s were spent in Central Asia under the sign of creating the foundations of newly independent states. This was a very difficult time, as the new political institutions and leaders had no experience in building independent systems of government. One of the critical tasks they had to solve was the early establishment of a national ideology, which would become a kind of paradigm, the defining features of state institutions and nation building process. That is one of the main reasons which delaying the process of region building process in the region. The collapse of the Soviet Union led to the collapse of communist ideology and left nothing alternative to the states. Central Asian nations were in a state of "ideological vacuum" which radical Islam, nationalism, and various sects have tried to fill it. All this ideological competition could turn into a threat of large-scale destabilization, which was clearly shown by the Osh events of 1990 and the civil war in Tajikistan (1992-1997) [10]. Ensuring the effective functioning of newly emerged state institutions required a "strong leadership", otherwise it would not function properly, and the country will be constantly in a fever. In Central Asia leaders could not create a new national identity within the state and, in parallel, a new regional identity on regional level.

The positive trends in relations between the Central Asian states observed after the change of power in Uzbekistan at the end of 2017 and later in Kazakhstan. Those process does not seem quite similar to the previous numerous "re- sets".

Probably, at this stage we can't talk about the beginning of regional integration in Central Asia, but the normalization of interstate relations, the settlement of fundamental contradictions, understanding and readiness for dialogue and cooperation between the countries of the region at this stage.

If a second attempt brings more luck than previous one, then the question of the economic prerequisites will be critical aspects for further development. If the construction of supra- regional identity (identity above the state) will be able to respond to tough questions like "What do we have in common in order to unite?", then the economic aspect should provide an answer to the question "why should we unite?".

References:

1. Allison Roy (2008), "Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia", *Central Asian Survey*, vol. 27, n 2, pp. 185–202
2. Bohr Annette (2004), "Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order", in *International Affairs*, vol. 80, n° 3, Wiley Online Library, pp. 485–502.
3. Canfield Robert L., (1992), "Restructuring in Greater Central Asia: Changing Political Configurations", in *Asian Survey* 32 (10). University of California Press, pp. 875–887.
4. Ebert F. 2015, *Five States and / or one region? National-regional dualism in Central Asia.*-Almaty, The Foundation, -31 p.
5. Flikke G., Wilhelmsen J., 2008. "Central Asia: A Testing Ground for New Great Power Relations, Oslo, Norwegian Institute of International Affairs, 2008; B. Lo." *Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics.*
6. Kushkumbayev, Sanat. 2016. *Central Asian Lego: Who Is Configuring the Region?* Almaty: Friedrich Ebert Foundation.
7. Libman, Alexander. 2012. "Studies of Regional Integration in the CIS and in Central Asia: A Literature Survey." *EDB Center for Integration Studies Report*, no. 2.
8. Mirziyoyev Shavkat, President of the Republic of Uzbekistan at the UNGA-72, Address available at https://www.un.int/uzbekistan/statements_speeches/address-he-mr-shavkat-mirziyoyev-president-republic-uzbekistan-unga-72
9. Satpayev Dosym. *Kazakhstan and Uzbekistan: partners or competitors?* Forbes.kz, 27.03.2017. https://forbes.kz/process/expertise/kazakhstan_i_uzbekistan_partneryi_ili_konkurentyi/
10. Wendt Alexander, *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics International Organization*, Vol. 46, No. 2. (Spring, 1992), pp. 391-425

FTAMP 11.01.11

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.06>

*Омирзакова Д.Д.**

*М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
dinao-80@mail.ru*

САЯСИ МӘДЕНИЕТТІҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ЖАҢАРУЫ

Аңдатпа

Саяси мәдениеттің өлшемі тарих өтінде қалыптасқан мәдени-рухани байланыстармен қабыстыра зерттелді. Осы жолда «демократия» түсінігінің мәні ашылып, оның жан-жақтылығы қарастырылды. Соның негізінде «демократияның» мәні бүгінгі заманауи құндылықтармен байланысы зерделеніп, оның қоғамдағы қызметі сараланды. Бұл жолда биліктің көріну формасы да мәдениетпен өлшенетіндігі тарих өтіндегі саяси жүйелермен салыстырмалы зерделенді. Әлем халқының дүниетанымындағы саяси мәдениеттің атқарған қызметі демократиялық өлшемдермен байытылды. Бүгінгі тәуелсіздікке қол жеткізген елдің саяси мәдениеті демократиялық жолмен жаңғыруы үшін мемлекеттің ұлттық құндылықтар мен діни құндылықтарды өзіне жинап, былайғы әлемдік дамумен

өзін жымдастыра алғанда ғана дамитыны тілге тиек етілді. Саяси мәдениеттің демократиялық жаңаруын саралағанда шетелдік және отандық ғалымдардың пікірімен санаса отырып қарастыру көзделді.

Түйін сөздер: демократия, охлократия, саяси мәдениет, құндылық, билік, толлрантық.

*Omirezakova D.**

Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati

DEMOCRATIC REVIVAL OF POLITICAL CULTURE

Abstract

In this article, a political culture is studied in conjunction with the cultural and spiritual ties formed in the course of history. The author reveals the essence of the concept of "democracy" and considers its versatility. Based on this, the essence of "democracy" is studied in combination with modern values, and its role in society is analyzed. Therefore, the fact that the form of power is also measured by culture has been examined in comparison with the political systems of history. The role of political culture in the worldview of the peoples of the world has been enriched by democratic criteria. The author remarks that for the democratic revival of the political culture of the newly independent country, the state can develop only if it collects national and religious values and integrates them with the further development of the world. During the analysis of the democratic renewal of political culture, opinions of foreign and domestic scientists is taken into account.

Key word: Democracy, ochlocracy, political culture, value, power, tolerance.

*Омирзакова Д.Д.**

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати

ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

Сформировавшиеся в ходе истории измерения политической культуры изучаются во взаимосвязи с культурными и духовными связями. Исходя из этого была раскрыта многогранность и сущность понятия «демократия», которую изучали в сочетании с современными ценностями и дифференцировалась ее роль в обществе. Таким образом, форма власти также измеряется культурой, которую изучали в сравнении с политическими системами истории. Роль политической культуры в мировоззрении народов мира обогатилась демократическими критериями. Было отмечено, что для демократического возрождения политической культуры новой независимой страны государство может развиваться только в том случае, если оно собирает национальные и религиозные ценности и интегрирует их с дальнейшим развитием мира. При анализе демократического обновления политической культуры планировалось учитывать взгляды зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: демократия, охлократия, политическая культура, ценность, власть, толлрантность.

Кіріспе.

Бүгінгі таңда еліміздің тәуелсіздігін баянды ету үшін кертартпалы кереғар түсініктерден арылып, жаңаша дамуды көздеп отыр. Бұл адамзаттың ендігі даму жолында қандай міндеттер мен талаптар тұрғанын анықтағалы отыр. Елдің тұрақтылығын сақтау үшін, ұлт аралық қатынастарда толлранттық ұстанымды жандандыру тұр. Осы жолда демократияның атқаратын қызметін анықтау маңызды. Саяси мәдениетке тоқталмастан бұрын, «демократия» деген ұғымның мәнін ашып алу керекпіз. Тарихта биліктің түрі өте көп болған. Бұқара халықтың билігін «охлократия» деп атаған. Біз «демократия» деген сөздің не мағына білдіретінін білмей кейде осы тіркесті көп қолданамыз. Шын мәнінде біздің мемлекет «демократиялық» мемлекетпе жоқ әлде охлократиялық мемлекетпе? Әрине, демократиялық мемлекет. Охлократиялық мемлекет деген сөзді ешкім қолданған емес, әрі естімегенде болар. Қара халықтың билігін «охлократия» деп атайды. Ал, ендеше демократиялық

мемлекет қандай мемлекет сонда. Ол мықтының билігі, байлардың билігі. Біздің тілімізге грек тілінен қаншама ғылыми терминдер келіп қосылды. Қазақ дүниетанымына парсы тілінен, араб тілінен қосылған ғылыми терминдер көп. Грек тілінің басқа тілдерден ерекшелігі сонда, «демократия» деген ұғымның бірнеше мағынасы бар. «Демократия» деген ұғым грек тілінен алынған. Ол «халық», «билік», «мықтының билігі» деген мағынаны білдіреді.

Зерттеудің методологиясы.

Мақалада зерттеудің теориялық негіздері мен практикалық жағы тарих өтіндегі мәдени-рухани, саяси байланыстардың мәнін ашуда салыстырмалы талдау жасалынды. Осы жолда шетелдік және отандық ғалымдардың пікірі есепке алынды

Ағымдағы жағдайды талдау.

«Демократия» деген сөз ең алғаш грек жерінде пайда болған. Ғалымдар ежелгі Афина жеріндегі билікпен байланыстырған. Қазіргі жербетіндегі елдердің билігінің барлығы демократиялық билікке негізделген. Дегенмен, биліктің бұл формасы әр түрлі деңгейде көрініс тауып отыр. Шындығына келгенде бұл байлардың билігі. Ендеше, бізді басқарып отырған да, сол байлар болып отыр. Биліктің көріну формасы да мәдениетпен өлшенген. Тарихта мәдени-саяси, рухани байланыстар ешуақытта толастамаған. Әлем халықтары алуан түрлі мәдени-саяси, рухани байланыстың негізінде өзін жетілдіріп отырған. Осы байланыстың негізінде ой өрбітетін болсақ, саяси мәдениеттің қоғамдағы орнын көрсету керекпіз. Саяси мәдениет өзіне ұлттық құндылықтар мен діни құндылықтарды өзіне жымдастыра білген ерекше құбылыс. Бұл халықтардың қандай қоғамда өмір сүріп отырғанымен өлшенген. Тарих өтінде қаншама халықтар бодан болып өмір сүрді. Былайша айтқанда, экономикасы мен саясаты тәуелді елдің жаңғыруы екі талай оны тарих дәлелдеді. Оған халифаттар мен империялар заманы дәлел. Бүгінгі тәуелсіз елдің рухани жаңғыруын біз өткен тарихпен сабақтастыра зерделегенде ұғынамыз.

Мәдениет біріншіден, адамсыз болмайды, екіншіден, адам әрекетінің саналы қызметі болғандықтан, адам дамуы мәдениетке байланысты. «Кребер мен Клакхонның атақты еңбегінде мәдениет сөзіне берілген жүзден астам анықтама бар. Оларды антропологтар, философтар, әдебиет сыншылары және т.б. негіздеген. Олар мәдениет сөзіне берілген антропологиялық анықтаманы алты топқа бөледі: дескриптивті(мазмұнға негізделген); тарихи(дәстүрге басымдық береді); нормативті (ережелер мен қағидаларды басты назарға алады); психологиялық(сұрақтарды шешуге бағытталған); құрылымдық (белгілермен жұмыс істейді) және генетикалық (мысалы, мәдениет адамзатқа тән өнім ретінде немесе жануарларға тән емес құбылыс ретінде). Менің осы анықтамаларды қарастырудан түйгенім – мәдениеттің құраушысы болып есептелуі мүмкін нәрселердің сан алуан болатындығы», - деген болатын[1,111б]. Әрине, батыс ғалымдарының мәдениетке қатысты айтқан ойлары бүгінде құнды болып отыр. Өз заманында, Леви-Брюльдің идеялары хронологиялық тұрғыдан Боас, Бенедикт Мидтің идеяларымен қатар дамыды. Олардың барлығы да бөтен мәдениеттерге романтикалық көзқараспен қараған. Леви-Брюль де романтицизм ықпалына түсіп, даулы, пікір- таластардың пайда болуына себеп болғаны да анық. Осыдан мәдениеттің адамзат өмірінде атқаратын қызмет мен ролінің жоғары екенін көріп отырмыз.

Ендеше, саяси мәдениет – тарихи құбылыс. Тарихтың даму өтінде саяси мәдениеттің құрамды бөліктері өзгеріп отырады. Біріншіден, саяси мәдениеттің көріну формасы ұлттық сипатта болады. Кезкелген саяси мәдениет өзіне тарихи-мәдени дәстүрді, қоғамдық-саяси практиканы, ойлаудың жеке формасын қалыптастырады. Кезкелген мемлекеттің өзінің ұстанатын саяси ұстанымы болады. Саясат әлемі -күрделі әрі алуан түрлігімен өте бай жүйе екені анық. Саяси қатынастардың алуандығы мен күрделілігі саяси мәдениетпен өлшенген. Кезкелген қоғамның саяси өмірінің барлық саласын саяси мәдениет қамтыған. Қоғамның ілгері дамуына саяси мәдениет өз нышанын танытқан. Бұқара халықтың саяси сауаттылығы мен құқықтық сауаттылығы жоғарғы болған кезде қоғамда даму темпі жоғары болған. Өкінішке орай, осы процесс біздің қоғамда жетісіңкіремейтіні анық. Осы саяси сауаттылықты көтеру үшін, халықтың білімі мен біліктілігі, саяси мекемелердің үгіт насихат жүргізу формасы жоғарғы деңгейде болу керек. Ол үшін не істеу керекпіз? Сізбен бізге белгілі қоғамдық сананың түрлеріне: саясат, құқық, өнер, мораль-тәлім, философия жатады. Бұдан ғылым мен мәдениеттің тигізетін әсері зор екенін көрсетеді. Таптардың, мемлекеттің, ұлттардың түбегейлі мақсатын уағыздап қолдайтын қоғамдық ойлар формасын саяси сана деп тұжырымдаймыз. Ғалым Е.С.Қуандық: «Мысалы, Кеңестік дәуірде халық арасында коллективизм, интернационализм, патриотизм, сияқты советтік идеология мен психология қалыптасты. Қоғамдық психология қоғамдық сананың төменгі сатысы да, идеология жоғарғы сатысы. Идеология ешқашан өзінен-өзі, қоғамдық

психология секілді стихиялы түрде пайда болмайды. Оған көптеген факторлар әсер етеді. Нақты бір елдегі қоғамдық сананың қалыптасып дамуына басқа елдерде не басқа қоғамдарда пайда болған қоғамдық саналар да әсер етеді. Мысалы, капитализм жағдайындағы Ресейге Батыстың әсері немесе біздің қоғамымызға дүниежүзілік әсер»[2,1396],- деген ой білдіреді. Ғалымның бұл пікірімен толықтай келісуге болады. Бұдан мынадай қортындыларды алдыға шығара аламыз. Біріншіден, жабық қоғамның өзіне тән ерекшелігін назарда ұстағанымыз дұрыс. Екіншіден, дамудың көріну формасы әр дәуірде әр түрлі құндылықтарды алдыңғы орынға шығарып зерделеуі бұл заманауи талап болып отыр. «Қоғамдағы басқа да құбылыстармен байланысты болғандықтан саяси мәдениет тарихи дамудың өн бойында Платон, Аристотель, Макиавелли, Монтескье, Токвиль, Гегель және басқа да көрнекті саяси ойшылдардың үнемі назарында болған. Ал саяси мәдениет туралы мәселе ХХ-шы ғасырдың 50- жылдарынан бастап жеке ұғым болып айтыла бастады. Өйткені саяси мәдениет адамдардың іс-қимылдарына, мінез-құлқына және әртүрлі ұйымдардың іс қимылдарына, олардың ішкі және халықаралық саясатының құбылыстарына, қоғамдық үстемдік ететін саяси режимдер-тәртіптер мен жүйелерді бағалауға ықпал етеді және ең ақырында, саяси процестердің динамикасы мен бағытын, әрдайым түсіндіріп отырады. Кейінірек саяси мәдениеттің негіздемесін оның түсініктері жайлы зерттеу жұмыстарын американдық зерттеушілері Г.Алмонд, С.Верба «Азаматтық мәдениет» деп аталатын еңбектерінде жазып кейіннен оған әжептәуір өзгерістер енгізген»[2,141]. Бізге белгілі, саяси мәдениет тұжырымдамасын белгілеп, оны дамытуға Э.Дюргейм, Т.Веблен, Т.Парсонс, Л.Пай, Р.Такер, С.Липсет, Е.Шейх секілді ғалымдар ғылымға өз үлесін қосқан болатын. Жалпы алған да, «саяси мәдениет» деген ұғымды алғаш енгізіп, қолданған ХVIII ғасырда өмір сүрген немістің философ ғалымы Иоганн Гердер болып саналады. Саяси мәдениеттің тарихтағы орнына көзжүгіртетін болсақ, оның алуан түрлі көзқарастарды қалыптастырған анықтамалардың бары анық. Саясаттанушы Е.Вятрдың анықтамасына жүгінсек: «саяси мәдениет-өкімет пен азаматтар арасындағы өзара қарым-қатынастарға байланысты мақсаттар, құндылықтар мен жүріс-тұрыс беталысы актілерінің жиынтығы. Сондықтан саяси мәдениетке мыналарды жатқызады: а) саясат жайлы білімі, фактілермен таныстығы, оларға қызығушылығының болуы; б) билікті іске асыруға қатысты саяси құбылыстарды, құндылықтардың талдануын бағалай білу; в) саяси мақсаттың сезімге әсер ететін жағы- мысалы отанды сүю, оның жауларына өшпенділік; г) әртүрлі жағдайда қандай әрекет жасауды анықтайтын сол қоғамда әбден танылған саяси мінез-құлықтың үлгілері»,-деген болатын[3]. Осыдан біз ұрпақтар өмірінде қалыптасқан дәстүрлерді, саяси құндылықтардың тетігін меңгеру мен саяси тәжірбиенің нормалары мен идеяларын, тұжырымдар мен нанымдарды біріктіретінін аңғарамыз. «Мәдениет ұғымы бір жақты емес, бір сатылы да емес болып табылады. Мәдениет түсінігі аясына жеке адамға, қоғамға, халыққа, ұлтқа, мемлекетке және Әлемге қатысты мәдени позициялар жүйесі енеді. Және айтып кететін бір нәрсе, мәдениетті анықтаудағы үш көзқарасты қолдана отырып, зерттеуші соған тән барлық үрдістерді толық қарастыра алады: тарихи(уақыттылық)- қандай да бір мәдени құбылыстардың уақыты және орны; формальды-функционалды(уақыттан тыс)-мәдениеттің қызметі мен құбылыстарын талдау, олардың уақыттан тыс, қайталанатын және кері түріндегі үдерістерін, интеграция мен дезинтеграцияны түсіну; формальды-уақыттылық үдеріс, әдетте, мәдениеттің өсуі немесе дамуы деп атайды – бұл мәдени жүйенің әр уақытта өзгеруі, бір форма алдыңғы формадан шығуы және келесі бір формаға айналуы. Бұл үдерістің шеңберінде өзгерістер жеке құбылыстармен емес, мәдени құбылыстардың сыныптарымен болады. Мәдениет ұғымына адамзаттық қоғамның өндірістік, қоғамдық және рухани өмірдегі жетістіктер, ережелер мен тәртіптер жиынтығы, тәрбие мен білімділіктің белгілері т.с.с түсініктер кіреді. [4,42]. Әрине, қалалық, аймақтық, аумақтық, этникалық топтар, халықтар, діни ұстанымдар – бұлардың барлығы мәдени әртүрліліктің деңгейлерін көрсететін өзіндік ерекшелігі бар мәдениетке ие. ХХ ғ гуманисті Альберт Швейцер былай дейді: «Мәдениет дегеніміз адам баласының және бүкіл адамзаттың прогресінің жиынтығы, ал бұл процесс индивидтің рухани жетілуге ықпал тигізуі тиіс. Өйтпеген жағдайда, бұл прогресс мәдениетке апармайды» [5, 103]. Адамзат баласы үшін прогресс дегеніміз техникалық пен технологиялық өремен шектелмей, рухани дүниені қатар жетілдіруде назардан тыс қалдырмауды бүгінде қажет етіп отыр. Рухани байлық адамзаттың тірегі. Осы тірекке әлем алыптарының барлығы тапжылмай қызмет етті. Материалдық байлық пен рухани байлық қатар өркендеп жатқан қоғамда халық дүниетанымы заманауи технологияны меңгеруге және ілесе алуға қауқарсыздық танытпас деген ойдамыз.

Әлем халықтарының төл әдет- ғұрыптық заңнамалары қашанда болған және жергілікті халықтың әдет- ғұрпымен үйлестіре жасалған болатын. Дәстүрлі құқықтағы әдет-ғұрып әлемдегі әр халықтың

өзіне тән мемлекет билігіне, қоғамдық құрылысқа, әлеуметтік тұрмысқа қалтықсыз қызмет етіп келген. Баршамызға мәлім бүгінде әлемдік құқық тарихында міндетті түрде оқытылатын ежелгі Рим құқының негізі саналған Вавилонның «Хамураби», Үндінің «Ману» заңдарын алуға болады. Соның ішінде Рим құқының кейбір заң ережелері бүгінгі таңда азаматтық істерді қарауда, оның ішінде жеке кәсіпкерліктегі құқықтық қатынастарды реттеуде жиі қолданылады.

Белгілі отандық ғалымдардың пікіріне сүйенсек, әлем мемлекеттерінің ұстанған құқықтық құрылым жүйесінің бастауында әр халықтың қауымдық құрылыс кезінен қалыптасқан дәстүрлі құқығы тұрды. Рас, ежелгі ата-бабаларымыздың бұдан мыңдаған жылдар бұрын қалыптастырған дәстүрлі құқыққа тән заң ережелері замана дамуында түрлі қоғамдық формацияларға қызмет еткені, тарихи жылнамаларда жақсы сақталған.

Қорытынды. Ендігі кезекте өзіміздің ұлттық мінез-құлқымызға негізделген және Қазақстандағы өзге де ұлттардың дәстүр-салтына, мүддесіне қайшы келмейтін, қайта онымен қабыса алатын заңнама аясында ауылдық округтен сот ұйымын құру бұрынғы билер салған сара жолды қайта жаңғырту қажет. Көшпелі дала философиясы сот қызметін бір ғана мақсатқа бағындырылған—ол әділдікті қорғау. Бұқара халықтың алдында мұндай ауыр жүкті арқалау халық санасында «қара қылды қақ жару» қабілетімен теңеледі. Қазақтың билер соты қоғам талабы мен тереңде түпкілікті ізденіс әрекеттерінің нәтижесі. Ғасырлар бойы қалыптасқан құндылықтық өлшемді жаңа өлшемдермен қайта толықтырып, жандандыру бүгінгі заманның алдына қойған басты міндеті деп айтсақ, қателеспейміз. Ғылымның барлық саласы заманауи құндылықтармен өзін жымдастыра алғанда ғана дамыйтыны анық болып отыр. Бұл жолда ҚР өзінің даму жолында бірнеше векторлы саясатын ұстанып отыр. Билік- қашанда өткір болған. Ол эмоцияны қажет етпейді. Билік нақтылықты, іскерлікті, табандылықты қажет еткен. Билікке дат айтқан, сын айтқан тұлғалар қашанда болған. Билік бұхара халықтың ойынан шығып отыруды көздеген. Ол ылғида жүзеге аса бермеген. Бүгінгі билікке де сын айтушылар өте көп. М.Әуезовтың сөзімен айтқанда : «шын-ол сын, сын-ол шын» деген пікірі маңызды. Билік қашанда қоғамда өзін тұлға ретінде қалыптастыра алған азаматтармен санасып отырған. Бұхара халықтың атынан кесіп сөйлейтін көсемдер, шертіп сөйлейтін шешендер қай қоғамда болмасын болған. Кезкелген мемлекеттің ішкі-сыртқы саясаты болған. Мықты мемлекет ішкі экономикасы мықты қалыптасып, сыртқа өнім шығара алатындығымен өлшенген. Қазіргі таңда Ресей, Иран, АҚШ секілді мемлекеттермен әлем есептескелі отыр. Әр мемлекеттің өзінің сыртқы саясатта ұстанатын ұстанымы бар. Сол жолда мемлекет ішкі тұрақтылықты қамтамасыз ету арқылы, сыртқы саясатта айбатын асыра алған.

Бүгінгі таңда қай мемлекеттің экономикасы мықты, сол елмен санасқалы тұр. Бүгінгі дамып жатқан қоғамның адамға қояр талабы зор. Ол өткенмен салыстыруға келмейді. Бүгінде тәуелсіз ел атанып отырған мемлекеттің бірі болған соң, экономикасы мен саясаты тәуелсіз елдің алдында тұрған мәселе өте көп. Тәуелсіздігіміздің баянды болуы үшін, әрбір азамат өзін бүгінгі қоғамда жан-жақты жетілдіріп, өзін қоғамда іскерлігімен қабілеттілігінің арқасында шыңдап, байытатыны анық. Ендеше, сол мүмкіндікті барынша пайдаланып, қоғамға жалпы әлемге, адамзатқа қажетті құндылықтарды жоғарғы деңгейге көтеріп, оны үгіттеу бүгінгі заманның алдына қойған мақсаты болып отыр. Мұндай мақсат-мүделер ел бүтіндігі мен тұтастығын айқындайтын жолда атқаратын қызметі зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Барнард А. Антропология тарихы мен теориясы.- Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл - 240 б.*
2. *Қуандық Е.С. Саясаттану негіздері. Оқу құралы.- Алматы, 2013.-240 б*
3. *Вятр Е. Саяси қатынастардың социологиясы М., 1979*
4. *Философия культуры. Становление и развитие / под ред. М.С.Кагана. СПб.: Лань, 1998. - 387 с.*
5. *Швейцер А. Культура и этика. М.: Прогресс, 1973. 398 с.*

References:

1. *Barnard A. Antropologiya tarihy men teoriyasy- Almaty: Ultyq audarma byurosy, 2018 zh. - 240 b.*
2. *Quandyq E.S. Sayasattanu negizderi. Oқи құралы.- Almaty, 2013.-240 b*
3. *Vyatr E. Sayasi qatynastardyn sociologiyasy M., 1979*
4. *Filosofiya kul'tury. Stanovlenie i razvitie / pod red. M.S.Kagana. SPb.: Lan', 1998. - 387 c.*
5. *Shvejcer A. Kul'tura i etika. M.: Progress, 1973. 398 c*

*Ш.К. Ергобек**

*Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор факультета философии и политологии
Казахского национального университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан*

СОВРЕМЕННАЯ РОССИЯ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ ТРАНЗИТА ВЛАСТИ

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы закономерностей развития политических процессов и транзита в современной России. Будучи евразийской страной Россия не пошла по пути Европейского транзита избрав свой собственный путь, который основан на собственном понимании государства и прав. Трансформация имела свою логику и последовательность. Если на первом этапе транзита преобладали принципы либерализма то на втором этапе свойственны централизация и унитаризация власти, определение государственных приоритетов в качестве базовых ценностей общества. Особый путь развития предполагает расширенное трактование суверенитета государства. Идея суверенной демократии, экономики с широким привлечением государственного сектора, попытка пересмотра и ревизии результатов холодной войны вот те базисы на которых основывается транзит в России. При этом конечно он связан также и с изменениями ценностей

Ключевые слова: транзит, евразийство, ценности, трансформация, государство, собственность

*Ш.К. Ергобек**

*Заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Философия және саясаттану факультетінің қауымдастырылған профессоры,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗІРГІ РЕСЕЙ: ТРАНЗИТ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі Ресейдегі саяси процестер мен транзиттің даму заңдылықтарының мәселелері қарастырылған. Еуразиялық ел бола отырып, Ресей мемлекет пен құқықты өзіндік түсінуіне негізделген өз жолын таңдап, Еуропалық транзит жолымен жүрмеді. Трансформацияның өзіндік логикасы мен дәйектілігі болды. Егер транзиттің бірінші кезеңінде либерализм қағидаттары басым болса, екінші кезеңде билікті орталықтандыру және унитаризациялау, мемлекеттік басымдықтарды қоғамның базалық құндылықтары ретінде айқындау тән. Дамудың ерекше жолы мемлекеттің егемендігін кеңейтілген түсіндіруді көздейді. Егеменді демократия идеясы, экономикаға мемлекеттік секторды кеңінен тарта отырып, қырғи-қабақ соғыстың нәтижелерін қайта қарау және саралау әрекеті - бұл Ресейдегі транзиттің негізгі ерекшеліктері. Сонымен қатар, әрине, бұл құндылықтардың өзгеруімен де байланысты.

Түйін сөздер: транзит, еуразияшылдық, құндылықтар, трансформация, мемлекет, меншік

*Sh.K. Yergobek**

*Candidate of legal Sciences, associate Professor, Faculty of philosophy and political science,
al-Farabi Kazakh national University,
Almaty, Kazakhstan*

MODERN RUSSIA: TRANSIT PATTERNS

Abstract

The article deals with the regularities of development of political processes and transit in modern Russia. As a Eurasian country, Russia did not follow the path of European transit, choosing its own path, which is based on its own understanding of the state and rights. The transformation had its own logic and sequence. If the first stage of transit was dominated by the principles of liberalism, the second stage is characterized by the centralization and unitarization of power, the definition of state priorities as the basic values of society. A special way of development implies an expanded interpretation of the state's sovereignty. The idea of a sovereign democracy, an economy with broad involvement of the public sector, and an attempt to review and revise the results of the cold war are the bases on which transit in Russia is based. However of course it is also associated with changes in values

Key words: transit, Eurasianism, values, transformation, state, property

Введение. Государство как общественная институциональная структура постоянно обновляется. Это непрерывный и пожалуй наиболее устойчивый процесс. Основатели органической теории государства и права исходили что этот социальный институт адоптивен как никакой другой [1]. В части приспособления к новым обстоятельствам государство уникальный субъект [2].

Идеологическое противостояние между востоком и западом скорее носит символический характер, так как под востоком зачастую подразумевалась Россия которой характерны как черты западного государства так и восточного государства. Занимая большое пространство в самом сердце Евразии Россия была олицетворением третьего пути развития. Этот невротный симбиоз противоречий который подрывал внутреннее единство страны подвергало глобальное сообщество в состоянии недопонимания. Глобальные амбиции России диктовались этой особенностью страны состоящий из особых отношений между государством и религией, государством и обществом, государством и человеком. Позиционирование себя в качестве независимого центра силы обладающего собственными политическими и идеологическими ценностями не мог не привести к глобальной конкуренции. Отсюда радикализм и не способность воспринять неестественное для данного региона системы ценностей [3].

Это во многом объясняет сложность транзита власти, транзита ценностей в регионе и трансформации институтов власти. Ведь казалось, что после победы капитализма и либеральных ценностей страна должна была повернуться лицом к человеку. Однако этого не произошло и не могло произойти. Вопрос был в содержании ценностной ориентации общества [4].

При сложившейся системе ценностей в лучшем случае Россия могла претендовать на демократуру и диктоблант как политический режим который подразумевает элементы демократии и недемократических ценностей. И если при Президенте Ельцине либерализация подразумевалась а основной сутью политики стало обеспечение прав и свобод человека то при Путине власть обрела свою естественную форму которая в большей степени отвечает натуре русской государственности [5].

Результаты и дискуссия. Резкие изменения в общественных отношениях включая отношения в области собственности, радикальные экономические реформы, трансформация роли государства сопряженные с большими социальными катоклизмами не могли не изменить восприятие общества, изменить структуру общественно-политических ценностей. Свобода как фактор самореализации начала уступать место материальным ценностям. Рост социального недовольства населения не мог не влиять на самочувствие государственной власти. Наличие конфликтов в приграничных зонах и гражданского противостояния в результате реформ местного самоуправления требовал более жесткого регулирования. Сложившаяся ситуация в Чечне и не популярная внутренняя внутренняя политика способствовали ослаблению либеральных ценностей. При этом отдельно следует определить и понять что в России отсутствовало классическое понимание партийного строительства. Зачастую оформление партии под названием либеральной далеко не означало что данная партия проповедовало либеральные ценности. Левые силы в политическом поле хотя и продолжали обладать очень серьезным влиянием, но было очевидно что возврата к прежним временам не будет. С изменением структуры общества изменился и идеологический компонент левых сил, от классической коммунистической идеологии к его капиталистической наполняемости [6].

Не устойчивости либеральных ценностей в России условно способствовали ряд факторов которые можно группировать следующим образом:

1. Экономический фактор: жесткие последствия для населения шоковой терапии, приватизация и соответственно обогащение ограниченного количества людей на фоне обнищания большинства населения, обострение социальных противоречий в обществе;

2. Социально-идеологический фактор: не понимание основных принципов рыночной экономики и демократии, слабая адаптивность основной части населения веяниям времени, желание твердой руки и порядка;

3. Политический фактор: резкое ограничение функции государства и полномочий; полная неопределенность статуса автономных преобразований; отсутствие консолидирующих начал в демократизации общества и государства; отсутствие кредита доверия со стороны населения, повальная коррупция [7].

И все это происходило в контексте практический непрерывного экономического кризиса который был предопределен моделью развития. Увеличение государственного долга достигло не мыслимых размеров. Однако для функционирования государство должно было занимать еще больше.

Для рядового потребителя назрела необходимость реформ которые не просто усилили бы страну, но и навели бы порядок который свойственен русской государственности. Отсутствие на протяжении длительного времени фактически органов местного самоуправления, отсутствие альтернативных выборов вплоть до эпохи независимости не могли не наложить отпечаток на развитие общей политической культуры. Ответственность за свой выбор и за свое будущее не всегда было свойственно российской элите. Радикализация общества за счет либерализации политической системы довольно часто приводил к внутренним конфликтам. Противостояние законодательной и исполнительной ветвей власти не мог не приводить к политическим кризисам которые часто заканчивались отставкой Правительства [8].

В этих условиях укрепление центральной власти казалось экзистенциальным вопросом для государства. Одним из базовых отличий евразийских ценностей от европейских является безусловное преобладание общества над индивидом, государственного над частным. Этим определялась русская государственность в период империи, этим она отличалась в период Советского Союза, этим отличается сейчас. Человек себя позиционирует как элемент который призван обеспечить вечность и устойчивость государства. Государство для человека превращается в самоцель подменяя трактовку государства не как субъекта обслуживающего интересы населения и как структуру руководящую обществом. Отсюда глубокое почтение к начальству и бюрократии. Отсюда абстрагированное понятие о суверенитете [9].

С этой точки зрения приход к власти фигуры Владимира Владимировича закономерен [10]. Человека полностью разделяющего мнение о государственном суверенитете и независимости страны. Вместе с ним пришел период стабильности государства, укрепилась вертикаль власти, в определенном контексте произошла унитаризация воли государства. Четкое разграничение полномочий между федеральным центром и регионами принесло новое понимание значения государства в социальных отношениях. Сильное государство возможно только при слабом обществе. А слабое общество возможно только там где не гарантировано право собственности. Отношение к новым обеспеченным социальным слоям как жуликам становится краеугольным основанием для внутренней политики [11].

Вот здесь происходит слом и приход Путина ознаменовал как раз ограничение частного во имя государственного [12]. Путин стал олицетворением отказа от всего западного и возрождения самобытного. Обкал от либерализма в пользу коллективизма, клеймение индивидуализма, понимание своей глубокой ответственности за стабильность государства стали идеологической базой. Период правления Владимир Владимировича можно разделить условно на три этапа:

Первый этап – рыночный. Владимир Путин казался продолжателем дела Борис Николаевича. Его приемником в сократальном смысле этого слова. Продолжателем идеи либерализма и поступательного демократического развития. На данном этапе Парламент как законодательный орган продолжал занимать несколько оппозиционную роль, обеспечивая баланс сил [13].

Второй этап – становления Владимир Владимировича когда он начал искать путь дальнейшего развития. Признаков кризиса власти было много. Это и не скончаемая гражданская война с Чечней, и Курск и ряд других факторов. Во внешней политике Россия оставалась многовекторной и дружественной страной без каких либо четких ориентиров [14].

Третий этап – становление государственника Путина определяется резким усилением роли государства в экономике и усилением бюрократии. Данное направление является вполне

естественным с точки зрения защиты интересов населения с призмой современной Российской элиты. Сильная государственная власть не могла не опираться на сильный государственный сектор в экономике. Вместе с тем в политике наметились тенденции по усилению провластных политических сил с параллельным укреплением вертикали власти и ограничением свободы регионов [15].

Четвертый этап – период обнуления, современный этап российской государственности. Данному периоду свойственно пересмотр конституционного строя населения и укрепление позиции как внутри так и на мировой арене. Дальнейшая военная риторика с соседями и на глобальном уровне. Попытка возрождения великой державы со всеми вытекающими обстоятельствами с учетом увеличения военных расходов, гуманитарных миссий [16].

Активная внешнеполитическая позиция [17] исходит из ревизии результатов холодной войны и попытки опровергнуть ее результаты вместе с риторикой по поводу места русского народа в глобальной истории [18].

Закключение. Укрепление государственного влияния в экономике происходит параллельно с резким снижением деловой активности частного бизнеса. При резком увеличении налогового бремени и повальной коррупции которая имеет место в России на переходном этапе говорить о росте популярности президента в крупных городах не приходится. При этом усиливается роль Президента как регулятора ответственного за все начиная от вопросов с пенсиями заканчивая нано-технологиями. Отсутствие и неоформленность властных полномочий во внутренней системе взаимоотношений элиты может стать серьезным источником напряженности который заметно растет на Крайнем Севере и Дальнем Востоке [19].

Таким образом транзит власти в России на данном этапе можно сказать преостановлен и может быть реализован только в рамках сценария передачи власти который в той или иной степени реализуется в странах региона.

References:

1. Manwaring, W. H. "Organic Theory of the State." *The Scientific Monthly* 47, no. 1 (1938): 48-50. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/16808>.
2. Neu, Jerome. "Plato's Analogy of State and Individual: "The Republic" and the Organic Theory of the State." *Philosophy* 46, no. 177 (1971): 238-54. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/3749923>.
3. Mazurek, Sławomir, and Guy R. Torr. "Russian Eurasianism: Historiosophy and Ideology." *Studies in East European Thought* 54, no. 1/2 (2002): 105-23. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/20099785>.
4. Bassin, Mark. "NEO-EURASIANISM AND THE RUSSIAN QUESTION." In *The Gumilev Mystique: Biopolitics, Eurasianism, and the Construction of Community in Modern Russia*, 209-43. Cornell University Press, 2016. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt18kr63n.14>.
5. Ray Silvius. "The Russian State, Eurasianism, and Civilisations in the Contemporary Global Political Economy." *Journal of Global Faultlines* 2, no. 1 (2014): 44-69. Accessed November 22, 2020. doi:10.13169/jglobfaul.2.1.0044.
6. Hill, Fiona, and Clifford G. Gaddy. "PUTIN'S WORLD." In *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, 260-84. Brookings Institution Press, 2013. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt7zsvpb.14>.
7. McLaughlin, Greg. "Talking to Vladimir: 'Bigger, Tougher, Stronger, Meaner'." In *Russia and the Media: The Makings of a New Cold War*, 139-73. London: Pluto Press, 2020. Accessed November 22, 2020. doi:10.2307/j.ctvzsmtd1.11.
8. McLaughlin, Greg. "Putin at War: From Chechnya to Syria." In *Russia and the Media: The Makings of a New Cold War*, 96-138. London: Pluto Press, 2020. Accessed November 22, 2020. doi:10.2307/j.ctvzsmtd1.10.
9. Lewis, Charlie. "Contemporary Russian Messianism under Putin and Russian Foreign Policy in Ukraine and Syria." *The Slavonic and East European Review* 98, no. 3 (2020): 531-59. Accessed November 22, 2020. doi:10.5699/slaveasteurorev.98.3.0531.
10. "PUTIN: So Sexy It Hurts." In *Strongmen: Putin, Erdogan, Duterte, Trump, Modi*, edited by Prashad Vijay, by Vapnyar Lara, Ensler Eve, Husain Danish, Sönmez Burhan, and Rosca Ninotchka, 67-78.

New York; London: OR Books, 2018. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv62hfk9.7>.

11. Hill, Fiona, and Clifford G. Gaddy. "WHO IS MR. PUTIN?" In *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, 1-15. Brookings Institution Press, 2013. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt4cg8c5.4>.

12. Greene, Samuel A., and Graeme B. Robertson. "RUSSIA'S PUTIN." In *Putin v. the People: The Perilous Politics of a Divided Russia, 196-233*. NEW HAVEN; LONDON: Yale University Press, 2019. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvfc5417.10>.

13. Pavlovsky, Gleb. "Russian Politics Under Putin: The System Will Outlast the Master." *Foreign Affairs* 95, no. 3 (2016): 10-17. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/43946852>.

14. ÅSLUND, ANDERS. "Putin's Consolidation of Power." In *Russia's Crony Capitalism: The Path from Market Economy to Kleptocracy*, 38-67. NEW HAVEN; LONDON: Yale University Press, 2019. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvgc61tr.6>.

15. Krastev, Ivan, and Gleb Pavlovsky. Report. European Council on Foreign Relations, 2018. Accessed November 22, 2020. doi:10.2307/resrep21643.

16. TEFFT, JOHN. Report. RAND Corporation, 2020. Accessed November 22, 2020. doi:10.2307/resrep26520.

17. Lo, Bobo. Report. Lowy Institute for International Policy, 2018. Accessed November 22, 2020. doi:10.2307/resrep19785.

18. Magen, Zvi, and Itamar Rabinovich. Report. Institute for National Security Studies, 2017. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/resrep17068>.

19. KUMAR, RAMA SAMPATH. "Kremlin Comeback: The Putin Overdrive." *Economic and Political Weekly* 47, no. 2 (2012): 27-31. Accessed November 22, 2020. <http://www.jstor.org/stable/23065602>.

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

FTAMP 04.41.21

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.08>

Е.К. Алияров^{1}, А.А. Бабатаева¹*

*¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ӘЛЕУМЕТТІК ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ШЕШІМДЕРГЕ ЫҚПАЛЫ (ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫҢ МӘСЕЛЕСІ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік топтың наразылығынан туған конфликтіге талдау жасалынды. Зерттеуіміздің мақсаты мемлекетпен қабылданған шешімдердің қаншалықты тиімді болғанын зерделеу. 2019 жылы көпбалалы аналардың мемлекетке қойған арыз-талаптары биліктің қабылдайтын шешімдеріне ықпал еткенін көре аламыз. Бұл наразылық заңнамалық өзгерістерге, халықтың әл-ауқатын көтеру саясатын жүргізуде көпбалалы отбасылардың жағдайына баса назар аудару қажеттігіне себеп болды. Зерттеу жұмысында конфликтінің даму динамикасы жасалынды. Және мемлекет тарапынан 2019-2020 жылдар аралығында осы мәселені шешуде атқарылған шаралар кешені көрсетіледі.

Автор осы қақтығыстық жағдайды оң нәтиже берген конфликтінің моделі ретінде қарастырады. Біріншіден, жағдайды реттеуде конструктивті жолмен шешу орын алды. Екіншіден, мәселе мемлекеттік шешімдерді қабылдауда бұдан былай жүйелі түрде назарға алынып отырылды. Бұл халық пен биліктің арасында сенімге негізделген қарым-қатынастардың құрылуына әсер етті. Осы мәселеге қатысты наразы топтың көңіл-күйі тұрақтанды. Осыдан, конфликтіні реттеуде мемлекетпен қабылданған шаралар кешені тиімді болды деп тұжырымдай аламыз.

Түйін сөздер: көпбалалы отбасы, мемлекеттік жәрдемақы, мемлекеттік шешімдер, конфликтінің даму динамикасы.

E. Alyarov^{1}, A. Babatayeva¹*

*¹Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

IMPACT OF SOCIAL CONFLICTS ON STATE DECISIONS (BASED ON THE PROBLEM OF LARGE FAMILIES IN KAZAKHSTAN)

Abstract

The article analyzes the conflict caused by the protests of the social group. The purpose of our study is to study the effectiveness of decisions made by the state. In 2019, we see that the requirements of mothers with many children to the state influenced the decisions of the authorities. This protest led to a change in legislation, the need to pay more attention to the position of large families in the policy of increasing the welfare of the population. The study presents the dynamics of the development of the conflict. And a set of measures taken by the state to address this issue in 2019-2020.

The author considers this conflict situation as a model of a positive conflict. First, there was a constructive solution to the situation. Secondly, this issue was systematically taken into account when making government decisions. This led to a trusting relationship between the people and the authorities. The mood of the protest group about this has stabilized. From this we can conclude that the set of measures taken by the state to resolve the conflict turned out to be effective.

Key words: large family, state benefits, government decisions, conflict dynamics.

Алияров Е.К.^{1*}, Бабатаева А.А.¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ НА РЕШЕНИЯ ГОСУДАРСТВА (НА ОСНОВЕ ПРОБЛЕМЫ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ В КАЗАХСТАНЕ)

Аннотация

В статье анализируется конфликт, вызванный протестами социальной группы. Цель нашего исследования - изучить эффективность решений, принимаемых государством. В 2019 году мы видим, что требования многодетных мам к государству повлияли на решения властей. Этот протест привел к изменению законодательства, необходимости уделять больше внимания положению многодетных семей в политике повышения благосостояния населения. В исследовании представлена динамика развития конфликта. И комплекс мер, принимаемых государством для решения этого вопроса в 2019-2020 годах.

Автор рассматривает данную конфликтную ситуацию как модель позитивного конфликта. Во-первых, было конструктивное решение ситуации. Во-вторых, этот вопрос систематически учитывался при принятии государственных решений. Это привело к доверительным отношениям между народом и властью. Настроение протестной группы по этому поводу стабилизировалось. Из этого можно сделать вывод, что комплекс мер, предпринятых государством для разрешения конфликта, оказался эффективным.

Ключевые слова: многодетная семья, государственные пособия, государственные решения, динамика конфликта.

Кіріспе.

Әлеуметтік кикілжіңдер, мәселелер мемлекет тарапынан қашанда назарға алынып отыруы тиіс, әйтпесе ол үлкен қақтығысқа ұласып кетуі мүмкін. Алдын-алу, бақылау тетіктерін іске қосып, келешекке болжамдар жасау үздіксіз жүргізілуі керек. Мақалада конфликтіге айналған 2019 жылғы көпбалалы аналар мәселесін қарастыратын боламыз. Мақаланың аясында келесі сұрақтарға жауап беру көзделеді:

- Конфликтке дейінгі қалыптасқан әлеуметтік жағдайды бағалау;
- Қақтығыстың даму динамикасын құру. Конфликтіге түрткі болған оқиғаға тоқталу;
- Мәселені реттеуде, шешуде мемлекеттің реакциясына, қолданған шешу жолдарына, әрекетіне талдау жүргізу;
- Нәтижесі қандай болды? Қақтығысты шешу мүмкін болды ма? Елдегі көңіл-күй қандай? Шешу жолы болса, ол тиімді бола алды ма?

Осы қойылған сұрақтарға зерттеуімізде жауап беруге тырысамыз. Зерттеуімізде ҚР заңнамалық құжаттарын («Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» ҚР Заңы, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу» туралы ҚР Заңы, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне тұрғын үй қатынастары мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу» туралы Заңы), ҚР Президентінің ресми сайтындағы мәліметтерді, Қазақстандағы БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) 2019 жылғы жылдық есебі және де желілік ақпараттық агенттіктерінің мәліметтерін қолдандық.

Зерттеудің әдіснамасы.

Зерттеудің негізгі әдіснамасы ретінде «Sputnik»[1] желілік жаңалық агенттігіне сапалық контент-талдау жүргізу таңдап алынды. Мақалада келтірілген нәтижелер тек осы ақпарат агенттігінің нәтижелерін саралаудан ғана туындап отыр. Және бұл дегеніміз ол бүкіл қалыптасқан жағдайды көрсетпейді деген сөз. «Көпбалалы отбасы» кілт сөз тіркесі бойынша жарияланымдарды талдадық. Жалпы 272 нәтиже табылды. «Көпбалалы отбасы» кілт сөз тіркесіне қатысты алғашқы мақала 16.08.2016 жарияланған. Соңғысы 20.01.2021 жарияланған (мақала жазылған уақыттағы нәтиже).

Соның ішінде біздің қарастыратын конфликтіміз 2019 жылдың ақпан айынан бастау алады. Осы жерде жылдар бойынша жарияланымдардың санына назар аудардық. Сәйкесінше ең көбі осы конфликт орын алған 2019 жылы жарияланылған екен. Бұны да бір көрсеткіш ретінде қарастырып отырмыз. Жылдар бойынша атасақ: 2016 жылдың соңғы 4 айында – 2 мақала ғана жарияланған. 2017 жылы – жалпы 5 мақала. 2018 жылы – 22 мақала болса, ал 2019 жылы – 163 жарияланым жасалынған. 2020 жыл үшін - 79. 2021 жылы – 1 мақала жарияланған. Соның ішінде біз өзіміздің зерттеуімізге тікелей қатысты деген уақыт аралығын таңдап алдық. Бұл 2019 жылдың қаңтар айынан бастап – 2021 жылдың қаңтар айын қоса қарастырғандағы уақыт аралығы. 2016, 2017, 2018 жылдардағы жарияланымдарда көбінесе жекелеген отбасыларға қатысты жаңалықтар жарияланған. Және 2019 жылмен салыстырғанда көпбалалы отбасыларға қатысты қабылданған мемлекеттік шешімдер туралы жаңалықтар өте аз кездеседі.

Негізгі бөлім.

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне тұрғын үй қатынастары мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2019 жылғы 6 мамырдағы № 251-VI Қазақстан Республикасының Заңында[2] көпбалалы отбасы түсінігіне мынадай анықтама берілген: көпбалалы отбасы – құрамында бірге тұратын кәмелетке толмаған төрт және одан көп балалары, оның ішінде кәмелеттік жасқа толғаннан кейін білім беру ұйымдарын бітіретін уақытқа дейін (бірақ жиырма үш жасқа толғанға дейін) орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша білім алатын балалары бар отбасы. 2019-шы жылғы дерек бойынша Қазақстанда 340 мыңдай көпбалалы отбасы бар екен [3].

Біздің елімізде «Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар» туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 маусымдағы N 63 Заңына [4] сәйкес балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақы категориялары мынадай:

- бала туғанда берілетін жәрдемақы;
- бала күтімі жөніндегі жәрдемақы;
- көпбалалы отбасыға берілетін жәрдемақы;
- көп балалы анаға берілетін жәрдемақы ("Алтын алқа", "Күміс алқа" алқаларымен наградталған немесе бұрын "Батыр ана" атағын алған, I және II дәрежелі "Ана даңқы" ордендерімен наградталған көп балалы аналарға төленетін жәрдемақы);
- мүгедек баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы;
- бала кезінен бірінші топтағы мүгедектің күтіміне байланысты жәрдемақы түріндегі ақшалай төлемдер.

Осы категориялардың ішінде біз мүгедек баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы мәселелерін қарастырмаймыз.

КОНФЛИКТІНІҢ ДАМУ ДИНАМИКАСЫ

Зерттеу жұмысымызға негіз болып отырған көпбалалы отбасылардың мәселесін конфликтінің даму динамикасына салып қарастырамыз.

1-ші кезең. Елімізде көпбалалы отбасыларға қатысты кикілжіңдер, наразылық көңіл-күй латентті сипатта жүрді. Себебі, халық арасында жәрдемақы көлеміне, оны алудағы кедергілерге қатысты көңіл толмаушылық сезімі болса да. Жеткілікті мөлшерде ақпараттанмағандықтан, өз құқығын қорғаудың, талап етудің тиімді жолдарынан хабарсыз болғандықтан бұл мәселе ортаға шықпай жүрген. Алайда, жекелеген отбасылардың мәселелері БАҚ беттерінде жарияланып жүрді. Бірақ бұл бұқараның және мемлекеттің назарын айтарлықтай аудармады.

Конфликтіге түрткі болған мәселеге дейінгі мемлекеттегі көпбалалы отбасыларға көрсетілетін жәрдемақы мөлшеріне және қалыптасқан жағдайға тоқталайық.

2019 жылдың қаңтар айының көрсеткіштеріне сәйкес еліміздегі балаға төленетін жәрдемақы мөлшерлерін қарастырсақ. Бала туғанда төленетін біржолғы мемлекеттік жәрдемақы 2003 жылы енгізілген. Жұмыс істейтін және жұмыс істемейтін әйелдерге республикалық бюджет есебінен төленетін жәрдемақы мөлшері 1-ші Кестеде берілген [4]:

Кесте-1. Мемлекеттен төленетін жәрдемақы мөлшері

Шарты	Жұмыс істейтін әйелдерге төленетін жәрдемақы	Жұмыс істемейтін әйелдерге төленетін жәрдемақы
Бірінші, екінші, үшінші балаға төленетін біржолғы жәрдемақы	Орташа айлық табысты еңбекке жарамсыздық күндер санының тиісті коэффициентіне (ЕСК) көбейтіп, кейін шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасы алып тасталынады. Бір ескеретін жайт: егер еңбекке жарамсыздық парағы 126 күнге берілсе, онда ЕСК 4,2-ге, ал егер 140 күнге берілсе, онда 4,7-ге тең.	38 АЕК (2019 жылы 1 АЕК – 2525 теңге) немесе 95 950 теңге
Төрт және одан да көп балаға төленетін біржолғы жәрдемақы	Орташа айлық табысты еңбекке жарамсыздық күндер санының тиісті коэффициентіне (ЕСК) көбейтіп, кейін шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасы алып тасталынады. Бір ескеретін жайт: егер еңбекке жарамсыздық парағы 126 күнге берілсе, онда ЕСК 4,2-ге, ал егер 140 күнге берілсе, онда 4,7-ге тең.	63 АЕК немесе 159 075 теңге
бірінші балаға бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы	Соңғы 2 жыл ішіндегі жалпы табысты 24 айға бөліп, мемлекет бекіткен 0,4 коэффициентіне көбейтіп, одан шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасын алып тастайсыз.	5,76 АЕК немесе 14 544 теңге
Екінші балаға бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы	Соңғы 2 жыл ішіндегі жалпы табысты 24 айға бөліп, мемлекет бекіткен 0,4 коэффициентіне көбейтіп, одан шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасын алып тастайсыз.	6,81 АЕК немесе 17 195 теңге
Үшінші балаға бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы	Соңғы 2 жыл ішіндегі жалпы табысты 24 айға бөліп, мемлекет бекіткен 0,4 коэффициентіне көбейтіп, одан шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасын алып тастайсыз.	7,85 АЕК немесе 19 821 теңге
Төрт және одан көп балаға бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы	Соңғы 2 жыл ішіндегі жалпы табысты 24 айға бөліп, мемлекет бекіткен 0,4 коэффициентіне көбейтіп, одан шыққан сомадан 10% зейнетақы жарнасын алып тастайсыз.	8,9 АЕК немесе 22 473 теңге

Ал "Алтын алқа", "Күміс алқа" алқаларымен наградталған немесе бұрын "Батыр ана" атағын алған, I және II дәрежелі "Ана даңқы" ордендерімен марапатталған көп балалы аналарға кіріске тәуелсіз төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақының мөлшері 6,4 АЕК немесе 16 160 теңгені құраған. 2019 жылдың қаңтар айындағы деректерге сәйкес бірге тұратын 4 және одан көп кәмелетке толмаған балалары бар отбасыларға 4,16 АЕК немесе 10 504 теңге төленетін болған. 2018 жылдың 1 қаңтарына дейін өтініш беріп үлгерген 271 мың отбасы осындай жәрдемақы алып отырған.

2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстанда үш түрлі арнайы мемлекеттік жәрдемақының орнына атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) төленеді. Бұрын әр мүшесінің табысы күнкөріс минимумының 40 пайызынан төмен болатын отбасылар 18 жасқа толмаған балаларға жәрдемақы; аз қамтылған отбасыларға арналған жәрдемақы; аз қамтылған үй шаруасындағы әйелдерге берілетін әлеуметтік көмек алуға құқылы болды. Енді жәрдемақының бұл үш түрі атаулы әлеуметтік көмекке (АӘК) біріктірілген [5].

Сонымен қатар, мемлекет тарапынан көпбалалы және тұрмысы төмен отбасылардан шыққан балаларға балабақшаға орналасуға, мектептен материалдық көмек алуға және қоғамдық көліктерде тегін жүру сияқты қолдаулар көрсетіледі.

2-ші кезең – инцидент. Яғни, түрткі болған оқиға. Наразылықтың тұтануына 2019-шы жылдың ақпан айының 4-і Астана қаласында бір отбасынан бірдей бес қыздың өртенуі себеп болды. Қыздардың анасы түнгі кезекшілікте болса, әкесі де жұмысының шақыртуымен қызмет орнына кеткен. Үйде балалардан басқа ешкім қалмаған. Қыздар улы газдан тұншығып қалған. Өрт басталған кезде олардың оянуға да мүмкіндігі болмаған.

3-ші кезең. Бұл оқиға қоғамның арасында үлкен резонанс тудырды. Көпбалалы аналар өздерінің *наразылықтарын ашық білдірді*. 6-шы ақпан күні Астана қаласының 60-қа жуық көп балалы аналары көшеге шығып, әкіммен кездесуді талап етті. Олар биліктен көп балалы отбасыларға арналған тұрғын үй мәселесін шешуді, жәрдемақылардың мөлшерін көбейтуді, несиелерді кешіруді, ата-аналарға түнгі ауысымда жұмыс жасамауға мүмкіндік беруді және тағы да басқа бірқатар арыз-тілектер айтылды.

4-ші кезең – конфликтіні реттеу. Мемлекет тарапынан бірден жауап болды. Жиналған көпбалалы аналардың барлығының мәселесі тыңдалынды. Аналардың мәселелерін шешуде шара қолданатындықтарын айтып, наразылықты конструктивті шешуге шақырды. Реттеу бойынша жүргізілген шараларға төменде толық тоқталамыз.

МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН ЖАСАЛЫНҒАН ӘРЕКЕТТЕР:

1. Президент Н.Ә. Назарбаев 6-шы ақпан күні көпбалалы отбасыларға қолдау шараларын күшейту жөнінде жұмыс тобын құруды тапсырды. Үкімет жанынан құрылған жұмыс тобына премьер-министрдің орынбасары Ерболат Досаев басшылық етті. Оның құрамына "Нұр Отан" партиясы, әлеуметтік-экономикалық блок, инфрақұрылымдық даму, ішкі істер министрліктері және жергілікті атқарушы органдардың өкілдері кірді.

2. 13-22 ақпан аралығында "ашық есік" апталығын жүргізу тапсырылды. Әр тұрғын мен көп балалы ана өзін алаңдатқан мәселемен аудан әкімдіктеріне бара алды. Апталық жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар, қоғамдық денсаулық сақтау, білім және басқа да мемлекеттік органдардың қатысуымен өтті. Көпбалалы аналардың арыз-тілектерін тыңдау бұдан кейін де жүйелі жүргізіліп отырылды.

3. Мұқтаж отбасыларды қолдауда атаулы әлеуметтік көмекті тағайындау қайта қарастырылды. 2019 жылдың сәуір айында президент Қасым-Жомарт Кемелұлы көмек көрсету тетіктерін жетілдіретін заңға қол қойды. Құжат атаулы әлеуметтік көмек көрсету критерийін ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70 процентіне дейін ұлғайтуды көздеді. Ал 2018 жылы ең төменгі күнкөріс деңгейі Қазақстанда 40 пайызға тең келген. Нәтижесінде жәрдемақы алушылар саны 571,6 мың адамнан 830 мың адамға дейін өседі. Бұл ретте, егер АӘК-тің орташа мөлшері бұрын отбасының әрбір мүшесіне 4 834 теңгені құраған болса, осы жоба бойынша 20 789 теңгеден төленетін болған.

4. 2019 жылдың маусымында Президент Үкіметке және Ұлттық Банкке көпбалалы отбасылардың, мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған отбасылардың, жетім балаларды және АӘК алушылардың басқа да санаттарының қамтамасыз етілмеген тұтынушылық несиелері бойынша борыштарды есептен шығаруды ұйғаратын жарлыққа қол қойды[6].

5. 2020 жылдың 1-ші қаңтарынан бастап мемлекеттен жәрдемақы алудың жаңа жобасы енгізілді. Ол бойынша кәметке толмаған 4 және одан да көп баласы бар отбасылар жанұядағы бала санына қарай жәрдемақы алады. Атап айтсақ, 4 балаға – 42 496 теңге; 5 балаға – 55 560 теңге; 6 балаға – 66 672 теңге; 7 балаға – 77 951 теңге; 8 балаға – 88 896 теңге; 9 балаға – 100 008 теңге, 10 балаға – 111 120 теңге және одан кейінгі әр балаға 4 АЕК-ті (11 112 теңге) құрайды. Бұдан бөлек, егер көпбалалы отбасы табысына қарай тұрмысы төмен отбасы санатына жатса, онда бұл жанұяға атаулы әлеуметтік көмек пен балаларға кепілді әлеуметтік пакет те тағайындалатын болып шешілді.

6. Тұрғын үй алу мәселесі бойынша қолға алынған шаралар: Әкімдік кезегінде тұрған адамның табысы отбасының бір мүшесіне 2 күнкөріс деңгейіне, яғни 59 400 теңгеге дейін болса, оған "Бақытты отбасы" бағдарламасының 2 проценттік несиелері ұсынылды. Осы топқа көпбалалы, толық емес және мүгедек балаларды асырап отырған жанұялар кірді. Ал кезекте тұрған отбасының бір мүшесі 3,1 күнкөріс деңгейінен, яғни 92 000 теңгеден жоғары табыс тапса, ондай адам әкімдіктердің "5-20-25" бағдарламасына, сондай-ақ, "7-20-25", "Баспана-хит", "Орда", "Свой дом" және тағы басқа тұрғын үй бағдарламаларына қатыса алды. Осының бәрін 2025 жылға дейінгі жаңа "Нұрлы жер" мемлекеттік бағдармасы аясында жүзеге асырылу көзделінген. Тұрғын үй алу мәселесіне қатысты көпбалалы аналар бірнеше наразылық акцияларын ұйымдастырған. Алайда, мемлекет тарапынан жұмыстар жасалынып жатқаны туралы түсіндіру жұмыстары жүргізілгенімен аяқталған.

7. «Еңбек» жобасының аясында көпбалалы аналар бизнес бастау үшін мемлекеттен 505 000 теңге қайтарымсыз грант ала алады. Олар арнайы оқыту курстарынан өтіп, жаңа кәсіпті меңгереді. Бұл шара «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасының негізінде жүзеге асырылуда.

8. Әлеуметті ақпараттық-насихаттау шараларының бірі ретінде 31 телеарнадан көрсетілген «Анашым, біз үйдеміз» атты жобасының арқасында көпбалалы отбасылардың үйіне жөндеу жұмыстары жүргізілгенін айта аламыз. Бұл жоба бойынша 1-ші маусымда 24 отбасыға жөндеу жұмысы жасалынып берілген. Және де бұл халық арасындағы мейірімділіктің, түсіністіктің артуына себеп болады деп күтілді.

Жоғарыда аталған шаралар мемлекеттің тарапынан қабылданған негізгі шаралар деп қарастыра аламыз. Алайда, бұл осымен ғана шектеліп қалды деген сөз емес. Мақсатымыз негізгілерін айқындау болды. Бұл шараларды атқаруда мемлекеттік органдардың барлық деңгейлерінде бірдей қатысу болды. Және барлық шешімдер бірден, жүйелі түрде қабылдана салған жоқ. Халықтың сұранысына қарай жобаның жүзеге асуының әр деңгейінде өзгертулер мен толықтырулар жасалынып отырылды. Дегенмен де, салыстырмалы түрде осыған дейінгі жылдарда осындай дәрежеде бұл мәселе қарастырылмаған болатын. Оны зерттеуіміздің басында 2019 жылы «Sputnik» жаңалық агентігінде жарияланған материалдар санының жоғары болуы да көрсетіп отыр. Саяси тұрғыдан 2019 жыл Қазақстан үшін өзгерістер жылы болды: ол көпшілігі елдің одан әрі дамуын алдын ала анықтаған маңызды оқиғаларға толы болды [6].

Қорытынды.

Зерттеуімізді қорытындылайтын болсақ, қақтығыстық жағдайлар мемлекеттік шешімдерге әсер ете алатынын көреміз. Мемлекет тарапынан қабылданған шаралар кешені осыған дәлел. Осыдан мынадай тұжырымдамаларға келдік:

- бұл конфликт ақпараттық функцияны атқарды. Көпбалалы отбасыларға көрсетілетін жәрдемақы мөлшері төмен екендігін. Және оны алуда көптеген кедергілер барын көрсетті;
- қақтығыстың – қоғамды ыдыратушы, жағымсыз функциясымен қатар, мәселені шешудегі жаңа жолды көруге мүмкіндік беретін позитивті рөлді атқаратыны тағы бір мәрте айқындалды деп айта аламыз;
- атқарылған шаралардан кейін билік пен халық арасында сенімге негізделген қарым-қатынас құрылды. Осы мәселеге қатысты наразы топтың көңіл-күйі жақсарды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Sputnik» Қазақстан желілік жаңалық агенттігі
2. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне тұрғын үй қатынастары мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2019 жылғы 6 мамырдағы № 251-VI Қазақстан Республикасының Заңы
3. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Нұр Отан» партиясының кезекті XVIII съезінде сөйлеген сөзі
https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nursultana-nazarbaeva-na-xviii-ocherednom-sezde-partii-hup-otan?q=%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%82
4. Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 маусымдағы N 63 Заңы

5. Көпбалалы аналарға берілетін жәрдемақылар: кімге және қанша беріледі? *Tengri News*. 13.11.2019 ж.

https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kopbalalyi-analarga-berletn-jardemakyilar-kmge-jane-kansha-383943/

6. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БҰҰ БАЛАЛАР ҚОРЫНЫҢ (ЮНИСЕФ) 2019 ЖЫЛҒЫ ЖЫЛДЫҚ ЕСЕБИ

References:

1. «Sputnik» *Qazaqstan zhelilik zhanalyq agenttigi*

2. *Qazaqstan Respublikasynyn keibir zannamalyq aktilerine turgyn uy qatynastary maseleleri boiynsha ozgerister men tolyqtyrular engizu turaly 2019 zhylgy 6 мамыrdagy № 251-VI Qazaqstan Respublikasynyn Zany*

3. *Memleket basshysy Nursultan Nazarbaevtyн «Nur Otan» partiyasynyn kezekti XVIII sezinde soilegen sözi* https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nursultana-nazarbaeva-na-xviii-ocherednom-sezde-partii-hup-otan?q=%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%82

4. *Balaly otbasylyarga beriletin memlekettik zhardemaqylar turaly Qazaqstan Respublikasynyn 2005 zhylgy 28 mausymdagy N 63 Zany*

5. *Kopbalaly analarға beriletin zhardemaqylar: kimge zhane qansha beriledi? Tengri News*. 13.11.2019 ж. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kopbalalyi-analarga-berletn-jardemakyilar-kmge-jane-kansha-383943/

6. QAZAQSTANDAGY BUU BALALAR QORYNYN (YUNISEF) 2019 ZHYLGы ZHYLDYQ ESEBI

FTAMP 04.41.21

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.09>

Мырзабаев С. Е.^{1}, Садырова М.С.¹*

¹*эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: sabit.sabit_90@mail.ru; e-mail: m.sadirova58@gmail.com*

**ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ СУИЦИДАЛДЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҒЫНЫҢ
ПСИХОӘЛЕУМЕТТІК ФАКТОРЛАРЫ:
ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ШОЛУ**

Аңдатпа

Бұл мақала жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлықтың психоәлеуметтік факторларын іздеуге бағытталған зерттеулерге шолу жасауға бағытталған. 14-24 жас аралығындағы жасөспірімдер мен жастардың өзіне-өзі қол жұмсау мінез-құлқымен айналысқан еуропалық авторлардың әлеуметтік зерттеулері қарастырылады. Бұл зерттеулерді зерттей отырып, мақалада өз-өзіне қол жұмсау және өз-өзіне қол жұмсау мінез-құлқының психоәлеуметтік факторлары көрсетілген.

Мақалада жасөспірімдердің суицидке бағытталғандығы көптеген зерттеуді талап ететін күрделі құбылыс ретінде қарастырылады. Авторлар жасөспірімдер арасындағы өзіне-өзі қол жұмсау тақырыбы бойынша Еуропалық социологиялық зерттеулерді талдай отырып, өзіне-өзі қол жұмсау және өзіне-өзі қол жұмсау қауімімен тікелей байланысты маңызды әсер ететін психоәлеуметтік факторларды анықтайды. Сондай-ақ, суицидтік мінез-құлықтың қауіп факторларына назар аударылады.

Шетелдік зерттеулерге шолу көрсеткендей, жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлықтың психоәлеуметтік факторлары бойынша мол әдебиетке қарамастан, біздің ойымызша, жасөспірімдер арасындағы суицидтік әрекет үрдістерінің өзгеруіне байланысты психоәлеуметтік факторларды зерттейтін зерттеулер жоқ.

Осы мақаланың мақсаты – 1984 жылмен салыстырғанда 2017 жылы Еуропаның орта мектептерінде 14-18 жастағы жасөспірімдердің ірі жалпыұлттық сауалнамаларында тіркелген өзін-өзі

жария ету әрекеттерінің өскен көрсеткіштерін түсінуге ықпал ететін психоәлеуметтік факторларды бағалау.

Біздің ойымызша, шетелдік зерттеулерге шолу «Мегаполистің әлеуметтік өміріне суицидке ұшыраған жасөспірімдердің интеграциясы» тақырыбы бойынша эмпирикалық зерттеуді әзірлеуге көмектесе алады.

Түйін сөздер: суицид, өзіне-өзі қол жұмсау, суицидтік мінез-құлық, жасөспірімдердің суицидооренттілігі, психоәлеуметтік факторлар.

Myrzabaev S.E.^{1}, Sadyrova M.S.¹*

*¹Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: sabit.sabit_90@mail.ru; e-mail: m.sadirova58@gmail.com*

PSYCHOSOCIAL FACTORS OF SUICIDAL BEHAVIOR OF ADOLESCENTS: REVIEW OF FOREIGN STUDIES

Abstract

This article aims to review research that seeks to find psychosocial factors of suicidal behavior among adolescents. The article deals with the sociological research of European authors who dealt with the problem of suicidal behavior of adolescents and young people aged 14-24 years. Studying these studies, the article shows the psychosocial risk factors for suicide and suicidal behavior among progeny.

In the article, the suicidorientation of adolescents is considered as a complex phenomenon that requires numerous studies. The authors, analyzing various European sociological studies on the topic of suicide among adolescents, identify important influencing psychosocial factors that are directly related to the risks of suicide and suicidal behavior. The focus is also on risk factors in suicidal behavior.

A review of foreign studies shows that despite the abundant literature on psychosocial risk factors for suicidal behavior among adolescents, in our opinion, there are no studies that study psychosocial factors in connection with changing trends in suicidal attempts among adolescents.

The purpose of this article is to assess the psychosocial factors that could contribute to understanding the increased rates of self – reported suicide attempts that were recorded in large national surveys of adolescents aged 14-18 in European secondary schools in 2017 compared to 1984.

The review of foreign studies in our opinion can help in the development of an empirical study on the topic "Integration of suicidally oriented adolescents in the social life of a megalopolis".

Key words: suicide, suicide, suicidal behavior, suicide orientation of adolescents, psychosocial factors

Мырзабаев С.Е.^{1}, Садырова М.С.¹*

*¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: sabit.sabit_90@mail.ru; e-mail: m.sadirova58@gmail.com*

ПСИХОСОЦИАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

Эта статья направлена на обзор исследований, которые направлены на поиски психосоциальных факторов суицидального поведения среди подростков. Рассматриваются социологические исследования европейских авторов, которые занимались проблемой суицидального поведения подростков и молодежи в возрасте 14-24 лет. Изучая, эти исследования, в статье, показаны психосоциальные факторы риска суицида и суицидального поведения среди подростков.

В статье суицидоорентированность подростков рассматриваются как сложное явления, которые требуют многочисленных исследований. Авторы, анализируя различные Европейские социологические исследования по теме суицида среди подростков, выявляют важные влияющие

психосоциальные факторы, которые напрямую связаны с рисками самоубийства и суицидального поведения. Также акцент делается на факторы риска в суицидальном поведении.

Обзор зарубежных исследований показывает, что несмотря на обильную литературу по психосоциальным факторам риска суицидального поведения среди подростков, на наш взгляд, отсутствуют исследования, изучающие психосоциальные факторы в связи с изменением тенденций суицидальных попыток среди подростков.

Цель настоящей статьи – оценить те психосоциальные факторы, которые могли бы способствовать пониманию возросших показателей самопровозглашенных попыток самоубийства, которые были зафиксированы в крупных общенациональных опросах подростков в возрасте 14-18 лет в средних школах Европы в 2017 году по сравнению с 1984 годом.

Обзор зарубежных исследований на наш взгляд может помочь в разработке эмпирического исследования по теме «Интеграция суицидоориентированных подростков в социальную жизнь мегаполиса».

Ключевые слова: суицид, самоубийство, суицидальное поведение, суицидоориентированность подростков, психосоциальные факторы.

Кіріспе.

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, бүкіл әлемде жыл сайын 800 000-нан астам адам өзін-өзі өлтіру арқылы өмірден өтеді. Бүгінгі таңда суицид барлық өлімнің 1,4% құрайды және әлемдегі өлімнің 15-ші жетекші себебі болып табылады. Әйелдерге қарағанда ер адамдар өзін-өзі өлтіруден көп өледі деген зерттеу қортындысы бар (ДДҰ, 2020).

Көптеген ғалымдар суицидті тіркеу – бұл күрделі процесс, көбінесе сот органдарының қатысуымен жүзеге асырылады дейді. Көп жағдайда өзін-өзі өлтіру жағдайларының танылмауы немесе қате түрде жазатайым оқиға немесе өлімнің басқа себебі ретінде жіктелуі мүмкін. Кейде өзін-өзі өлтіру өзінің сезімтал табиғаты мен оны қоршап тұрған табуына байланысты танылмайды және хабарланбайды (Де Лео Д., 2015).

Өзін-өзі өлтіру әрекеттері, яғни суицид жасөспірімдер мен жастар арасындағы бағдарлану немесе өзін-өзі өлтірмейтін мінез-құлық іс жүзінде өзін-өзі өлтіруге қарағанда әлдеқайда жиі және шамамен 10-20 есе жиі кездеседі.

Йохан Билсен өзінің «Өзін-өзі өлтіру және жастар: қауіп факторлары» атты мақаласында суицид деңгейі әртүрлі аймақтарда айтарлықтай өзгереді деп мәлімдейді. Барлық суицидтердің шамамен 80%-ы табысы төмен және орташа елдерде кездеседі. Суицидтен болатын өлім-жітім Оңтүстік-Шығыс Азиядағы 100 000 тұрғынға 15,6-дан Шығыс Жерорта теңізі аймағында 100 000-ға 5,6-ға дейін. Еуропада өзін-өзі өлтіруден болатын өлімнің орташа деңгейі 100 000 адамға шаққанда 14,1 құрайды, бұл әлемдік орташа көрсеткіштен 100 000 адамға шаққанда 10,7-ге әлдеқайда жоғары. Еуропа елдері арасында үлкен айырмашылық бар: Әзірбайжанда шамамен 3,3-тен 100 000-ға дейін, Литвада бұл көрсеткіштің он есе, 32,7-тен 100 000-ға дейін. Жалпы, шығыс және Орталық Еуропа елдерінде суицидтен өлім-жітімнің ең жоғары деңгейі бар, батыс және Солтүстік Еуропа елдері Еуропа бойынша орташа есеппен орналасқан, ал Жерорта теңізі елдерінде өлім-жітімнің ең төмен деңгейі бар (Билсен, 2018).

Әлемнің әртүрлі аймақтарындағы суицидтің айтарлықтай айырмашылығына қарамастан, адамдардың жас айырмашылықтарын көруге болады. ДДСҰ мәліметтері бойынша, бүкіл әлемде суицидтің төменгі деңгейі жастар мен жасөспірімдер арасында қарастырылады. Осыған қарамастан, жастар мен жасөспірімдер арасындағы суицид бүкіл әлемдегі 15-29 жастағы адамдардың өлімінің екінші жетекші себебі болып табылады. Сонымен қатар, жастар арасындағы суицид деңгейі төмендейтін Еуропада өзін-өзі өлтіру 10-19 жас аралығындағы өлім-жітімнің екінші себебі болып саналады. Бұл тіпті 15-19 жас аралығындағы әйелдер арасында өлімнің ең көп таралған себебі (100 000-ға 6,15). Өзіне-өзі қол жұмсау еуропалық үлкен жасөспірімдер мен жас ересектер арасындағы барлық өлімнің бестен бір бөлігін құрайды (15-29 жас), Бұл жылына шамамен 24000 өлімді құрайды (10, 11). Салыстыру үшін, суицид тіпті үлкен жастағы топтардағы өлімнің ең көп таралған себептерінің ондығына кірмейді.

Бүгінгі күні жастар арасында суицид және суицидке бағдарлану Қазақстан үшін де елеулі проблема болып қалып отыр. Суицид – бұл 15-24 жас аралығындағы балалардың, жасөспірімдердің және жастардың өлімінің екінші жетекші себебі. Өзін-өзі өлтіруге тырысатын балалар мен жасөспірімдердің көпшілігінде психикалық бұзылыс бар, әдетте бұл депрессия.

Сонымен қатар, жалпы халық көптеген жастардың тікелей өліміне ғана емес, сонымен бірге кең әлеуметтік масштабтағы жойқын психоәлеуметтік және қолайсыз әлеуметтік-экономикалық салдарға байланысты жастар арасындағы суицидтің үлкен жағымсыз салдарын көбірек біледі. Қоғамдық психикалық денсаулық тұрғысынан жастар мен жасөспірімдер арасындағы өзін-өзі өлтіру тиімді алдын-алу шараларын қолдана отырып шешуді қажет ететін негізгі проблемалардың бірі болып табылады. Сондықтан жас кезіндегі суицидтік мінез-құлыққа ықпал ететін қауіп факторлары туралы мүмкіндігінше көп ақпарат алу маңызды.

Әдебиет іздеуде жасөспірімдер мен жастар арасында өзін-өзі өлтіру бойынша 5 жасқа дейінгі өзін-өзі өлтіруді табу қиын. Жастар арасындағы суицид туралы әдебиеттің көп бөлігі мектеп жасындағы балаларға (7-12 жас) және жасөспірімдерге (13-18 жас) қатысты. Ғалымдар бұл құбылыстың себептерін жастардың табиғатын, яғни жастар, әсіресе жасөспірім кезіндегі психикалық бұзылуларға бейім деп санайды. «Өзін-өзі өлтіру және жастар: қауіп факторлары» мақаласында Йохан Билсен өмірдің бұл кезеңін бір күйден екінші күйге ауысумен, өзгерістермен және бір уақытта бірнеше салада сипаттайды (Билсен, 2018).

2016 жылы Паттон Г.К., Соьер С.М. және бірлескен авторлар «Біздің болашағымыз: жасөспірімдердің денсаулығы мен әл-ауқаты жөніндегі Ланцет комиссиясы» атты мақаласында жасөспірімдер мен жастар арасында суицидке бағдарлау мәселелерін қарастырады. Олардың пікірінше, жастар өмірдегі маңызды нақты бағыттар, мысалы, мектеп, өмірлік жағдай, құрдастар тобы және т. б. туралы шешім қабылдауы керек. Олар сондай-ақ жеке басын қалыптастырумен, өзін-өзі құрметтеуді дамытумен, үлкен тәуелсіздік пен жауапкершілікті алумен, жаңа интимдік қатынастарды құрумен және т.б. байланысты жаңа міндеттерді шешуі тиіс. Сонымен қатар, олар көбінесе маңызды туыстары мен құрдастарынан жоғары, кейде тым жоғары үміттерге тап болады. Мұндай жағдайлар сөзсіз белгілі бір дәрежеде дәрменсіздікті, белгісіздікті, стрессті және бақылауды жоғалту сезімін тудырады (Паттон, Соьер және басқалар., 2016).

Осы мәселелерді шешу және осы эмоцияларды сәтті жеңу үшін жастар тұрақты өмірлік жағдай, жақын достық, құрылымдық шеңбер және экономикалық ресурстар сияқты маңызды көмекші ресурстарға қол жеткізе алуы керек. Қауіп факторларын осы қолдауды бұзатын немесе осы ресурстарға қол жетімділікті қиындататын факторлар ретінде қарастыруға болады, ал қорғаныс факторлары осы ресурстарды нығайтады және қорғайды немесе қауіп факторларына қарсы буфер ретінде қызмет етеді.

Жас балалардың арасында өзін-өзі өлтіру әрекеттері көбінесе импульсивті болады. Олар қайғы-қасірет, шатасу, ашу-ыза сезімдерімен немесе назар аудару және гиперактивтілік проблемаларымен байланысты болуы мүмкін.

Біз жас жігіттің қасіреті отбасы, достары мен қоғамы үшін жойқын үмітсіздік немесе үмітсіздік салдарынан өлетінін бәріміз білеміз.

Жасөспірімнің өзін-өзі өлтіру немесе өзін-өзі өлтіру себептері қиын болуы мүмкін. Балалар арасында өзін-өзі өлтіру салыстырмалы түрде сирек кездесетініне қарамастан, жасөспірімдерде өзін-өзі өлтіру және өзін-өзі өлтіру әрекеттері айтарлықтай артады.

Жасөспірімдер арасында суицид қауіпін арттыратын факторларға мыналар жатады:

- психологиялық бұзылыс, әсіресе депрессия, биполярлық бұзылыс, сондай-ақ алкоголь мен есірткіні қолдану (іс жүзінде өзін-өзі өлтіруден қайтыс болған адамдардың шамамен 95% - ында өлім кезінде психологиялық бұзылыс бар);

- мазасыздық, тітіркену немесе қозу сезімі;

- депрессиямен жиі бірге жүретін үмітсіздік пен пайдасыздық сезімдері;

- бұрынғы өзін-өзі өлтіру әрекеті;

- депрессия немесе суицидтің отбасылық тарихы;

- эмоционалды, физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылық;

- қолдау желісінің болмауы, ата-аналармен немесе құрдастарымен нашар қарым-қатынас, сондай-ақ әлеуметтік оқшаулану сезімі;

- қолдау көрсетілмейтін отбасында немесе қоғамдастықта немесе мектеп ортасында бисексуализммен немесе гомосексуализммен күрес.

Егер психикалық бұзылуды жастар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтің басты факторы ретінде қарастыратын болсақ. Көптеген зерттеулер суицид психикалық бұзылулармен тығыз байланысты екендігімен келіседі. Өзін-өзі өлтіретін әлемдегі адамдардың шамамен 90%-ы кем дегенде бір

психикалық бұзылудан зардап шегеді. Психикалық бұзылулар суицид қаупінің 47%-дан 74%-ға дейін екендігі анықталды. Аффективті бұзылыс – бұл контексте жиі кездесетін ауру (ДДҰ, 2020).

Есірткіні теріс пайдалану, дәлірек айтқанда алкогольді теріс пайдалану, әсіресе ер жасөспірімдерде өзін-өзі өлтіру қаупімен тығыз байланысты. Дж. Бридж, Т. Р. Голдштейн, Д. А. Брент (көпір, Голдштейн, Брент, 2006) өзін-өзі өлтіруден қайтыс болған адамдардың 30-40%-ы жеке басының шекаралық немесе қоғамға қарсы бұзылуы сияқты жеке басының бұзылуы болды деп мәлімдейді. Өзін-өзі өлтіру көбінесе тамақтану бұзылыстары бар жастарда, атап айтқанда анорексия жүйкесінде, сондай-ақ шизофрениямен ауыратын адамдарда өлімнің себебі болып табылады, дегенмен шизофренияда жастар арасында барлық суицидтер өте аз. Сондай-ақ, суицид пен мазасыздықтың арасындағы ассоциациялар табылды, бірақ мұндай жағдайларда жиі кездесетін көңіл-күй мен есірткіні теріс пайдаланудың әсерін бағалау қиын. Жалпы, психикалық бұзылулардың коморбидтілігі суицидтік қауіпті едәуір арттырады. Бұл жерде аффективті бұзылулар мен есірткіні теріс пайдаланумен байланысты бұзылулар арасындағы коморбидизмнің жоғары таралуы ерекше маңызды.

Депрессиямен жиі бірге жүретін үмітсіздік пен пайдасыздық сезімінің келесі факторы адамның жеке сипаттамаларын қамтуы мүмкін. Мұнда өзін-өзі өлтіруді импульсивтілікпен байланыстыруға болады. Әр түрлі, көбінесе күшті және аралас эмоциялар мен көңіл-күйдің ауытқуларын басқарудағы қиындықтар, әр түрлі салалардағы жаңа және үнемі өзгеріп тұратын сын-қатерлермен қарама-қайшылықпен бірге, жастар арасында өзін-өзі өлтіру қаупінің тағы бір факторы, мүмкін, ішінара бионеврологиялық факторларға байланысты. М. Гулд, Д. Шаффер және Т. Гринберг (Гулд, Шаффер және Гринберг, 2006) «Жастардың суицид эпидемиологиясы» жұмысында дихотомиялық ойлауды жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының маңызды факторы ретінде қарастырады. Олар «дихотомиялық ойлауды» адамдардың оқиғаларды қалай бастан кешіретінін және өз тәжірибелерін, яғни тәжірибелерді толығымен «қара» немесе «ақ», толығымен «жақсы» немесе толығымен «жаман» деп түсіндіреді, нюанстар мен градациялар үшін аз орын бар. Бұл олардың өздері туралы түсініктерін де түсіндіреді. Мәселелерді шеше алмау және көңіл-күйді реттеу көбінесе сенімсіздік, өзін-өзі бағалаудың төмен тиімділігі мен өзін-өзі бағалауды тудырады, бірақ сонымен бірге ашуланшақтық пен агрессивті мінез-құлыққа, эмоционалды дағдарысқа және суицидтік дағдарысқа, әсіресе перфекционистік тұлғалармен бірге әкелуі мүмкін.

Суицидтің негізгі факторларының бірі – суицидтің алдыңғы әрекеттері. Көптеген зерттеулер бұрынғы суицид әрекеттері немесе өзіне-өзі зиян келтіру мен өзін-өзі өлтіру тарихы арасында қатты байланыс орнатады. Суицидтің барлық жағдайларының шамамен 25-33%-ы ертерек өзін-өзі өлтіру әрекеттерінен бұрын болған.

Жастардың көптеген мәселелерін шешуде қолдаудың маңызды көздерінің бірі-жастар өмір сүретін немесе өсетін отбасылық контекст. Бұл жастар мен жасөспірімдердің суицидіндегі отбасылық фактордың маңыздылығын көрсетеді. Отбасының құрылымы мен процестеріне қатысты бірнеше қауіп факторлары көптеген зерттеулерде суицидтік мінез-құлықпен байланысты болды. Жастар арасында өзін-өзі өлтіру жағдайларының 50%-ында отбасылық факторлар бар деп есептелген.

Қазақстандағы жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлықтың басты факторларының бірі отбасының тікелей мүшелері арасындағы психикалық бұзылулардың тарихы, әсіресе депрессия және психоактивті заттарды теріс пайдалану болып табылады. Отбасы ішіндегі нашар қарым-қатынас өзін-өзі өлтірудің көптеген жағдайларында, тек баламен немесе оның проблемаларына байланысты ғана емес, сонымен бірге Қазақстанның үлкен қалаларындағы отбасы мүшелері арасындағы проблемалар да кездеседі. Әсіресе ата-аналармен тікелей қақтығыстар үлкен әсер етеді, сонымен қатар қарым-қатынастың болмауы және коммуникативті қажеттіліктерді елемейтін орны ерекше. Сонымен қатар, Қазақстанның шағын қалалары мен ауылдарында отбасындағы зорлық-зомбылық жастар арасында өзіне-өзі қол жұмсау жағдайларының фонында жиі кездеседі, бұл балаға қатысты ғана емес, сонымен қатар отбасы мүшелері арасындағы проблемаларды шешудің тәсілі ретінде де кездеседі.

Біз бұл мақалада жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқына әсер ететін психоәлеуметтік факторларды қарастырғымыз келеді.

Әдіснама.

Мұндай факторлардың ішінде суицидтік мінез-құлықпен неғұрлым тығыз байланысты – бұл ата-аналармен қарым-қатынасқа байланысты проблемалар; ата-аналармен және құрдастарымен төмен байланыс (Хавтон және соавт., 2003); отбасы мен құрдастарының қолдауының жоқтығымен (Петер

және басқалар., 2008); отбасылық зорлық-зомбылықпен; суицидтік мінез-құлықты модельдеумен (Уалдроп және соавт., 2007); депрессияны және өзін-өзі төмен бағалауды күшейту арқылы әлеуметтік оқшаулаумен; физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылықпен; қорқыту, зорлық-зомбылық мінез-құлқымен; өзін-өзі бағалаудың төмендігі, мектептегі үлгерімсіздік және мектептің төмен байланысы мен қанағаттануы (Хайчер және соавт., 2006).

Хол-Ланд және бірлескен авторлар (Холланд және соавт., 2007) суицидтік мінез-құлыққа қарсы қорғаныс факторлары аз кездеседі деп хабарлайды. Суицид әрекеттерінен қорғаудың маңызды факторларының бірі - достардың болуы. Хэйчер мен бірлескен авторлардың пікірі бойынша (Хэйчер және соавт., 2006) отбасымен байланыс сезімі қыздар үшін жалғыз қорғаныс факторы болып табылады, ал мектептегі үлгерім мен мектептегі байланыс ұлдардың қорғаныс факторы болып табылады.

Шетелдік зерттеушілер Осман мен бірлескен авторлар (Осман және соавт., 2005), Левинсон, Роух және Силидің тұжырымдамасына сүйене отырып (Левинсон және соавт., 1996), суицидтік мінез-құлыққа мыналарды кіріктіреді:

- суицидтік идея;
- өзін-өзі өлтіру әрекеті;
- өзін-өзі өлтіруді аяқтау.

Суицидтік идея өзін-өзі саналы ойлар немесе қайтыс болу немесе өмірден айыру ниеті ретінде анықталады, ал өзін-өзі өлтіру әрекеті өзін-өзі өлтіру ниетімен өзін-өзі бұзатын немесе зиянды мінез-құлықпен байланысты. Ақырында, өзін-өзі өлтірудің аяқталуы өзіне келтірілген өлім ретінде анықталады.

Американдық балалар мен жасөспірімдер психиатриясы академиясы (АБЖЖПА, 2020) жасөспірімдер арасында суицидтік мінез-құлықтың қауіп факторларын анықтайды:

- өзін-өзі өлтіру әрекеттерінің отбасылық тарихы;
- зорлық-зомбылыққа ұшырау;
- импульсивтілік;
- агрессивті немесе диверсиялық мінез-құлық;
- атыс қаруына қол жеткізу;
- үмітсіздік немесе дәрменсіздік сезімі;
- өткір жоғалту немесе бас тарту.

Суицид туралы ойлайтын балалар мен жасөспірімдер өз-өзіне қол жұмсауды ашық айта алады немесе түсініктеме бере алады, мысалы: «мен өлгім келеді» немесе «мен сіз үшін ұзақ уақыт проблема болмаймын». Суицидке байланысты басқа ескерту белгілері мыналарды қамтуы мүмкін:

- тамақтану немесе ұйқының өзгеруі;
- жиі немесе көп кездесетін қайғы;
- достардан, отбасынан және тұрақты сабақтардан кету;
- іштің ауыруы, бас ауруы, шаршау және т. б. сияқты эмоциялармен байланысты физикалық белгілерге жиі шағымданады.;
- мектеп жұмысының сапасын төмендету;
- өлім туралы алаңдаушылық.

Өзін-өзі өлтіру туралы ойлайтын жастар болашақ туралы жоспарлауды немесе сөйлесуді тоқтата алады. Олар маңызды нәрселерді бере бастауы мүмкін. Адамдар өзін-өзі өлтіру туралы жиі ыңғайсыз сезінеді. Алайда, сіздің балаңыздан немесе жасөспірімнен депрессияға ұшырағанын немесе өзін-өзі өлтіру туралы ойлағанын сұрау пайдалы болуы мүмкін. Мұндай сұрақтардың нақты мысалдары:

- Сіз қайғылы немесе депрессияға ұшырайсыз ба?
- Сіз өзіңізді ренжіту немесе өлтіру туралы ойлайсыз ба?
- Сіз өзіңізді ренжіту немесе өлтіру туралы ойладыңыз ба?

Балаңыздың басында ойланудың орнына, бұл сұрақтар біреудің бәрібір екендігіне сенімді бола алады және балаңызға проблемалар туралы сөйлесуге мүмкіндік береді.

Ата-аналар, мұғалімдер мен достар әрдайым сақтық пен қауіпсіздік туралы қателесуі керек. Суицидтік ойлары немесе жоспарлары бар кез-келген баланы немесе жасөспірімді оқытылған және білікті психикалық денсаулық маманы дереу бағалауы керек.

Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс тұрғысынан біз жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқына және суицидтік мінез-құлқына әсер ететін психологиялық факторларды талдағымыз келеді. Ол үшін

Еуропа елдерінде жүргізілген зерттеулерге талдау жүргізу қажет, өйткені Қазақстанда мұндай сипаттағы зерттеулер жоқ.

Жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлық қаупінің психоәлеуметтік факторлары туралы көптеген әдебиеттерге қарамастан, біздің ойымызша, жасөспірімдер арасындағы суицидтік әрекеттер тенденцияларының өзгеруіне байланысты психоәлеуметтік факторларды зерттейтін зерттеулер жоқ.

Осы мақаланың мақсаты 2017 жылы жылы Еуропаның орта мектептерінде 14-18 жас аралығындағы жасөспірімдердің ірі ұлттық сауалнамаларында тіркелген өзін-өзі өлтіру әрекеттерінің жоғарылаған көрсеткіштерін түсінуге ықпал ететін психоәлеуметтік факторларды бағалау болып табылады.

Құралдар мен шаралар.

2017 жылғы сауалнамада ESPAD сауалнамасы қолданылды; оны толығымен Хивел мен Андерсон жұмыстарынан ағылшын тілінде табуға болады (Хибел, Андерсон, 2004). Осы мақалада талданатын тармақтар негізінен сауалнаманың факультативті психоәлеуметтік модулінде орналасқан. «Өзін-өзі бағалау» Розенберттің 10 балдық шкаласымен өлшенді, бірақ кері бағалаумен, сондықтан презентация мақсаттары үшін жоғары мәндер өзін-өзі бағалаудың төмендігін білдірді. «Депрессиялық көңіл-күй» эпидемиологиялық зерттеулер орталығының (CES-D) депрессия шкаласының қысқа 6 балдық нұсқасымен өлшенді. «Қоғамға қарсы мінез-құлықты» өлшеу шкаласы АҚШ-та жүргізілген Болашақ зерттеулер мониторингінен алынды. Ол соңғы 12 ай ішінде мүлікке зиян келтіруге, төбелес пен ұрлыққа қатысуға қатысты 10 тармақтан тұрады; жауаптар 0-ден 10 есе немесе одан да көп жиілік шкаласы бойынша беріледі. 2017 жылғы сауалнамадағы Кронбахтың мәні өзін-өзі бағалау үшін 0,815, депрессиялық көңіл-күй үшін 0,819 және қоғамға қарсы мінез-құлық үшін 0,895 құрады. Бұл шкалалар мен олардың психометриялық қасиеттерінің одан әрі сипаттамасы басқа жерде жарияланды. Шкаланың барлық ұпайлары сауалнамада қолданылған 1-4 жауап шкаласы бойынша көрсетілген. Дәл осындай шкалалар 1984 жылғы Еуропалық мектептерді зерттеуде де қолданылды, мұнда талданады.

Статистикалық талдау.

Логистикалық регрессиялық талдау суицидтің кез-келген әрекеті туралы өзін-өзі есептеу алдыңғы параграфтарда көрсетілген әлеуметтік-демографиялық және психоәлеуметтік сипаттамаларға байланысты ма, жоқ па, соны зерттеу үшін қолданылды. Біріншіден, 1984 және 2017 жылдардағы жеке сауалнамаларда осы сипаттамаларға байланысты суицид әрекеттерін зерттеу үшін логистикалық регрессиялар жүргізілді. Содан кейін регрессиялық модель барлық мәліметтерге тәуелсіз айнымалылар ретінде зерттеу жылы мен екі зерттеуге ортақ барлық сипаттамаларды алып, қолданылды. Бұл модель сонымен қатар зерттеу жылы мен басқа да сипаттамалардың өзара әрекеттесуінің барлық шарттарын қамтыды, бұл екі жыл ішінде өзін-өзі өлтіру әрекеттері мен тәуелсіз айнымалылар арасындағы әртүрлі қауымдастықтардың бар-жоғын тексеруге мүмкіндік берді. Жасөспірімдердің ата-аналарымен қарым-қатынасы екі сауалнаманың бірлескен талдауына енгізілмеген, өйткені екі жылда да тиісті мәселе бірдей болған жоқ. Тәуелді айнымалы үшін немесе тәуелсіз айнымалылардың кез келгені үшін деректер жоқ жағдайлар талдаудан шығарылды; талдау үшін 17 813 жағдай қалды.

Нәтижелер.

Кейбір факторлар екі жыл бойы өзін-өзі өлтіруге бағытталған өзін-өзі өлтіруге байланысты. Атап айтқанда, әйел жынысы, күнделікті темекі шегу, тыйым салынған есірткіні қолдану, алкогольді жиі қолдану, ата-аналармен қарым-қатынасқа қанағаттанбау, психологиялық проблема бойынша дәрігерге немесе психологқа өзін-өзі есеп беру, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және депрессия мен қоғамға қарсы мінез-құлық шкаласы бойынша жоғары балл статистикалық маңызды факторлар болды ($p \leq 0,001$). Достармен қарым-қатынас кез-келген талдауда статистикалық маңызды болған жоқ ($P > 0,05$) және бұдан әрі айтылмайды.

Осы және басқа қауымдастықтардың 2 жыл ішінде әр түрлі күшке ие болғанын растау үшін екі жыл ішінде логистикалық регрессия бір талдау аясында қолданылды. Өзара әрекеттесу белгілі бір фактордың өзін-өзі өлтіру әрекеттерімен байланысы әр жылы бірдей күшке ие еместігін көрсетеді. Тек статистикалық маңызды ($P < 0,01$) өзара іс-қимыл мерзімдері туралы хабарланады. Бұл өзара әрекеттесулер 2017 жылы гендерлік аспектілер мен психоактивті заттарды заңсыз пайдалану арасындағы байланыс 1984 жылға қарағанда әлсіз болғанын растайды. Керісінше, төмен баға 1984 жылға қарағанда 2017 жылы өзін-өзі өлтіру әрекеттерімен тығыз байланысты болды. Жоғарыда

айтылғандай, жасөспірімдердің ата-аналарымен қарым-қатынасына қанағаттануы 2 жыл ішінде тиісті сұрақтар форматындағы айтарлықтай айырмашылықтарға байланысты бұл талдауға енгізілмеген.

Нәтиже.

Бұл талдау әлеуметтік-демографиялық және психоәлеуметтік факторлардың интернетте жарияланған Еуропалық жасөспірімдердің өзін-өзі өлтіру әрекеттерімен байланысын қарастырады. Біздің тұжырымдарымыз басқа авторлармен депрессия, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және қоғамға қарсы мінез-құлық суицидтік әрекеттердің алдын-алушысы болып табылады. Психоактивті заттарды қолдану, күнделікті темекі шегу және алкогольді жиі ішу сияқты қауіпті мінез-құлықтың басқа түрлері де өз-өзіне қол жұмсау әрекеттерімен байланысты болды.

Көптеген басқа зерттеулерде суицид пен темекі шегу әрекеттері арасындағы байланыс туралы да айтылды. Көптеген зерттеулер алкоголь мен заңсыз есірткімен байланысты тапты.

Сондай-ақ, отбасылық айнымалылар өз-өзіне қол жұмсау қаупіне өз үлесін қосатыны анықталды, бұл екі ата-анасымен бірге тұрмайтын жасөспірімдер арасындағы қауіптің жоғарылауымен байланысты; бұл Англиядағы мектептерді зерттеу кезінде де айтылды.

Басқа зерттеулерде табылған суицид әрекеттерінен негізгі қорғаныс факторлары ата-аналармен қарым-қатынасқа қанағаттану және өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейі болды.

Бұл нәтижелер психологиялық және мінез-құлық проблемалары жасөспірімдердің өздеріне зиян келтіру қаупінің факторлары деген пікірді тағы бір рет растайды. Алайда, осы факторлардың кейбіреулері мен суицид әрекеттері арасындағы байланыстардың салыстырмалы күші 23 жылдық кезеңде өзгерді.

Қорытынды.

Осы зерттеудің нәтижелері өзін-өзі бағалауды арттыру және суицидтік мінез-құлыққа әкелуі мүмкін эмоционалды стрессті азайту мақсатында медициналық-санитарлық білім беру бағдарламаларын жүзеге асырудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл өзгеріп жатқан және өсіп келе жатқан талапшыл қоғамда қажет бола түсуде, бұл жастардағы стресс деңгейінің жоғарылауына әкелуі мүмкін. Депрессиялық көңіл-күй мен өзін-өзі бағалаудың төмендігі суицидтік актілермен ғана емес, сонымен қатар психоактивті заттарды қолдану, алкоголь проблемалары және тамақтанудың бұзылуы сияқты денсаулыққа зиянды мінез-құлықтың басқа түрлерімен байланысты екенін көрсететін әртүрлі зерттеулер бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Американская академия детской и подростковой психиатрии. (2020). Онлайн: https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Teen-Suicide-010.aspx*

2 *Bilsen J. Suicide and Youth: Risk Factors (2018). Front Psychiatry. 2018 Oct 30;9:540. doi: 10.3389/fpsy.2018.00540.*

3 *Bridge JA, Goldstein TR, Brent DA. (2006). Adolescent suicide and suicidal behavior. J Child Psychol Psychiatry. 47:372–94. 10.1111/j.1469-7610.2006.01615*

4 *De Leo D. Can we rely on suicide morality data? Crisis (2015) 36:1–3. 10.1027/0227-5910/a000315*

5 *Hacker K.A., Suglia F., Fried L.E., et al. (2006). Developmental differences in risk factors for suicide attempts between ninth and eleventh graders. Suicide Life Threat Behav, №36, pp. 154-156.*

6 *Hall-Lande J.A., Eisenberg M. E., Christenson S.L., Neumark-Sztainer D.. (2007). Social isolation, psychological health, and protective factors in adolescence, Adolescence, № 42, pp. 265-286.*

7 *Hawton K., Hall S., Simkin S., et al. (2003). Deliberate self-harm in adolescents: a study of characteristics and trends in Oxford, 1990–2000, J Child Psychol Psychiatry, №44, pp. 1191-1198.*

8 *Hibell B.B., Andersson B., Bjarnason T., et al. (2004). The 2003 ESPAD report: alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm, Sweden. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other drugs (CAN) and Council of Europe Pompidou Group*

9 *Lewinsohn, P.M., Rohde, P., & Seeley, J.R. (1996). Adolescent suicidal ideation and attempts: prevalence, risk factors, and clinical implications. Clinical Psychology: Science and Practice, №3, pp. 25–46.*

10 *Luxton, D.D., June, D.J., & Fairall, M.J. (2012). Social media and suicide: a public health perspective. American Journal of Public Health, №102, pp.195–200.*

11 *Osman, A., Gutierrez, M.P., Brrios, X.F., Bagge, L.C., Kopper, A.B., & Linden, S. (2005). The inventory of suicide orientation-30: further validation with adolescent psychiatric inpatients. Journal of Clinical Psychology, №61, pp.481–497.*

12 Patton GC, Sawyer SM, Santelli JS, Ross DA, Afifi R, Allen NB, et al., (2016) . *Our future: a Lancet commission on adolescent health and wellbeing. Lancet* 387:2423–78. 10.1016/S0140-6736(16)00579-1

13 Peter T., Roberts L.W., Buzdugan R. (2008). *Suicidal ideation among Canadian youth: a multivariate analysis, Arch Suicide Res, №12, pp. 263-275.*

14 Waldrop A. E., Hanson R.F., Resnick H.F., et al. (2007). *Risk factors for suicidal behavior among a national sample of adolescents: implications for prevention, J Trauma Stress, №20, pp. 869-879.*

15 Wenzel A., Brown G. K., Beck A. T. (2009). *Cognitive therapy for suicidal patients: Scientific and clinical applications. American Psychological Association.*pp. 63-78

16 WHO Global Health Observatory. Geneva: World Health Organisation; (2020). Available online at: <http://www.who.int/gho>

17 Williams J. M., Barnhofer T., Crane C. (2005). *Problem solving deteriorates following mood challenge in formerly depressed patients with a history of suicidal ideation. Journal of Abnormal Psychology. pp. 156-187*

References:

1 *Amerikanskaya akademiya detskoy i podrostkovoy psihatrii.* (2020). Onlain: https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Teen-Suicide-010.aspx

2 Bilsen J. *Suicide and Youth: Risk Factors* (2018). *Front Psychiatry.* 2018 Oct 30;9:540. doi: 10.3389/fpsy.2018.00540.

3 Bridge JA, Goldstein TR, Brent DA. (2006). *Adolescent suicide and suicidal behavior. J Child Psychol Psychiatry.* 47:372–94. 10.1111/j.1469-7610.2006.01615

4 De Leo D. *Can we rely on suicide morality data? Crisis* (2015) 36:1–3. 10.1027/0227-5910/a000315

5 Hacker K.A., Suglia F., Fried L.E., et al. (2006). *Developmental differences in risk factors for suicide attempts between ninth and eleventh graders. Suicide Life Threat Behav, №36, pp. 154-156.*

6 Hall-Lande J.A., Eisenberg M. E., Christenson S.L., Neumark-Sztainer D.. (2007). *Social isolation, psychological health, and protective factors in adolescence, Adolescence, № 42, pp. 265-286.*

7 Hawton K., Hall S., Simkin S., et al. (2003). *Deliberate self-harm in adolescents: a study of characteristics and trends in Oxford, 1990–2000, J Child Psychol Psychiatry, №44, pp. 1191-1198.*

8 Hibell B.B., Andersson B., Bjarnason T., et al. (2004). *The 2003 ESPAD report: alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm, Sweden. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other drugs (CAN) and Council of Europe Pompidou Group*

9 Lewinsohn, P.M., Rohde, P., & Seeley, J.R. (1996). *Adolescent suicidal ideation and attempts: prevalence, risk factors, and clinical implications. Clinical Psychology: Science and Practice, №3, pp. 25–46.*

10 Luxton, D.D., June, D.J., & Fairall, M.J. (2012). *Social media and suicide: a public health perspective. American Journal of Public Health, №102, pp.195–200.*

11 Osman, A., Gutierrez, M.P., Brrios, X.F., Bagge, L.C., Kopper, A.B., & Linden, S. (2005). *The inventory of suicide orientation-30: further validation with adolescent psychiatric inpatients. Journal of Clinical Psychology, №61, pp.481–497.*

12 Patton GC, Sawyer SM, Santelli JS, Ross DA, Afifi R, Allen NB, et al., (2016) . *Our future: a Lancet commission on adolescent health and wellbeing. Lancet* 387:2423–78. 10.1016/S0140-6736(16)00579-1

13 Peter T., Roberts L.W., Buzdugan R. (2008). *Suicidal ideation among Canadian youth: a multivariate analysis, Arch Suicide Res, №12, pp. 263-275.*

14 Waldrop A. E., Hanson R.F., Resnick H.F., et al. (2007). *Risk factors for suicidal behavior among a national sample of adolescents: implications for prevention, J Trauma Stress, №20, pp. 869-879.*

15 Wenzel A., Brown G. K., Beck A. T. (2009). *Cognitive therapy for suicidal patients: Scientific and clinical applications. American Psychological Association.*pp. 63-78

16 WHO Global Health Observatory. Geneva: World Health Organisation; (2020). Available online at: <http://www.who.int/gho>

17 Williams J. M., Barnhofer T., Crane C. (2005). *Problem solving deteriorates following mood challenge in formerly depressed patients with a history of suicidal ideation. Journal of Abnormal Psychology. pp. 156-187*

Ф.Е. Шинтаева^{1*}, З.Ш. Оразымбетова²

¹Мирас университетінің аға оқытушысы,

Шымкент, Қазақстан, e-mail: shyntaeva2608@mail.ru,

²Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,

Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы,

Шымкент, Қазақстан, e-mail: orazymbetova.zubaira@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада авторлар Қазақстандағы халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің эволюциялық өзгерістері туралы, яғни КСРО мен қазіргі Қазақстанның халықты әлеуметтік қорғау саясатына қатысты эволюциялық өзгеруі туралы айтады. Авторлар бұл жағдайды КСРО құрамында болған Тәуелсіз Қазақстан Республикасының мысалында қарастырудан бастайды.

Мақаланың негізгі бөлімі халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік кезеңін жан-жақты талдай отырып, қазіргі кездегі тәуелсіз Қазақстандағы халықты әлеуметтік қорғау саясатының негізгі бағыттарын ашып көрсетуге бағдарланған.

Авторлар мақалада тәуелсіз Қазақстанның халқын әлеуметтік қорғау жүйесінің орнығуының түп тамыры кеңестік кезеңдегі жүйемен баланысты екендігін көрсете алған.

Түйін сөздер: әлеуметтік көмек, халықты әлеуметтік қорғау, әлеуметтік саясат.

F. E. Shintaeva^{1*}, Z. Sh. Orazymbetova²

¹senior lecturer at Miras University,

Shymkent, Kazakhstan, e-mail: shyntaeva2608@mail.ru,

²senior lecturer of the Department of social and humanitarian disciplines,

South Kazakhstan medical Academy,

Shymkent, Kazakhstan, e-mail: orazymbetova.zubaira@mail.ru

EVOLUTIONARY CHANGE IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF THE POPULATION OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN

Abstract

In this article, the authors talk about the evolutionary changes in the system of social protection of the population in Kazakhstan, that is, about the evolutionary changes in the policy of social protection of the population of the USSR and modern Kazakhstan. The authors begin this situation by considering the example of the independent Republic of Kazakhstan, which was part of the USSR.

The main part of the article is focused on revealing the main directions of social protection policy in modern independent Kazakhstan, comprehensively analyzing the Soviet period of the social protection system.

The authors of the article managed to show that the roots of the formation of the social protection system of the population of independent Kazakhstan go back to the Soviet period.

Key words: social assistance, social protection of the population, social policy.

Ф.Е. Шинтаева^{1*}, З.Ш. Оразымбетова²

¹старший преподаватель университета Мирас,

Шымкент, Казахстан, e-mail: shyntaeva2608@mail.ru

²старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин,

*Южно-Казахстанская медицинская академия,
Шымкент, Казахстан, e-mail.: orazymbetova.zubaira@mail.ru*

ЭВОЛЮЦИОННОЕ ИЗМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация

В данной статье авторы рассказывают об эволюционных изменениях системы социальной защиты населения в Казахстане, то есть об эволюционных изменениях в отношении политики социальной защиты населения СССР и современного Казахстана. Эту ситуацию авторы начинают с рассмотрения на примере независимой Республики Казахстан, находившейся в составе СССР.

Основная часть статьи ориентирована на раскрытие основных направлений политики социальной защиты населения в современном независимом Казахстане, всесторонне анализируя советский период системы социальной защиты населения.

Авторам в статье удалось показать, что корни становления системы социальной защиты населения независимого Казахстана уходят в советский период.

Ключевые слова: социальная помощь, социальная защита населения, социальная политика.

Кіріспе.

Бұл мақалада біз елдегі әлеуметтік қорғау эволюциясы туралы, яғни КСРО мен қазіргі Қазақстанның халықты әлеуметтік қорғау саясатына қатысты эволюциялық өзгеруі туралы айтқымыз келеді. Біз бұл жағдайды КСРО құрамында болған Тәуелсіз Қазақстан Республикасының мысалында қарастыруды ұйғардық.

Бұл үшін басынан бастап «әлеуметтік саясат» және «әлеуметтік қорғау» ұғымдарын қарастырғым келеді. Әлеуметтік саясат – бұл мемлекет, қоғамдық ұйымдар, жергілікті өзін-өзі басқару және кәсіпорындар қоғамдық әл-ауқатқа байланысты көптеген мәселелер бойынша, сондай-ақ шешім қабылдау процесінің өзі жүзеге асыратын шаралар жүйесі болып табылады. Көбінесе бұл шаралар, оларды игеру және жүзеге асыру процесі азаматтардың жақсы өмір сүруіне әсер ететін саяси қызмет ретінде қарастырылады [1].

Мақала барысында біз екі кезеңдік тарихи мәліметтерге жүгінетін боламыз. Алдымен, әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік кезеңіне тоқталайық.

Нәтижелерді талдау.

Әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік жүйесі.

Бұл тарауда біз Кеңес Одағы кезіндегі әлеуметтік саясатқа, қарт адамдарды әлеуметтік қорғауға тарихи талдау жасағымыз келеді.

Кеңес Одағындағы қарт адамдардың әлеуметтік саясаты мен әлеуметтік қорғауы оның өмір сүру тарихында үнемі өзгеріске ұшырады. Бұл өзгерістерге көптеген факторлар әсер етті. Әлеуметтік саясатқа және қарт адамдарды әлеуметтік қорғауға және тұтастай алғанда кеңестік кезеңдегі әлеуметтік саясатқа әсер еткен маңызды факторлардың бірі КСРО экономикасы мен идеологиясы болды. Бұған ресейлік ғалымдар О.А. Григорьев пен П. В. Романовтың еңбектері дәлел [13].

Олардың пікірінше, социализм жағдайында ел экономикасы мен әлеуметтік қамсыздандыру өте тығыз өзара әрекеттеседі, өйткені бір жағынан, бұл егде жастағы адамдарды зейнетақымен қамтамасыз ету, қарт адамдарға медициналық көмек көрсету, мұқтаж топтарға, соның ішінде қарт топтарға түрлі жәрдемақылар сияқты құбылыстарды жеңуге мүмкіндік береді.

Бұл құбылыстардың барлығы экономикалық дамуда сөзсіз. Екінші жағынан, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі төмен жалақы саясатын жүргізуге және әлеуметтік қолдауды қамтамасыз ету және оларды кәсіпорындарға қосу арқылы экономикалық дамуға инвестицияларды барынша арттыруға мүмкіндік береді. (Григорьев, Романов, 2001). Осылайша, П. В. Романовтың пікірінше, әлеуметтік қамсыздандыру нысандары еңбек тәртібін жақсартуда ғана емес, сонымен қатар еңбек өнімділігінің өсуін ынталандыруда да маңызды рөл атқаратын еңбек қызметін ынталандыру саясатымен тығыз байланысты болды [13].

П. В. Романованың пікірінше, ұзақ уақыт бойы экономикалық және әлеуметтік саясаттың дамуы ел экономикасының, саяси жүйенің және үстем идеологияның дамуы тұрғысынан жақсы талданған, бұл өз кезегінде социалистік мемлекетте саяси көшбасшының жеке басымен тығыз байланысты

болған. Біз осы тұжырымдамамен келісетін шығармыз, өйткені әлеуметтік қолдау мен қорғаудың даму тарихы және жалпы әлеуметтік саясат бүгінгі күні елдің экономикалық жағдайына және оның идеологиясына байланысты болып келеді.

Бірінші онжылдық, 1918 жылдың аяғы мен 1920 жыл аралығын қамтыды. Кеңес өкіметінің алғашқы кезеңінде тіпті қажетті ресурстардың жоқтығынан іс жүзінде оны жүзеге асыру қиын болса да әлеуметтік саясат эгалитарлық идеологтардан басталды, (Романов), алайда, осы кезеңде халықты, оның ішінде ересек адамдарды әлеуметтік қорғаудың үйлестіру орталығы құрылды.

РСФСР Мемлекеттік қайырымдылық халық комиссариаты (халық комиссариаты) барлық әлеуметтік қолдау мен әлеуметтік қорғаудың үйлестіруші орталығы болды. Олардың функцияларына: еңбекке уақытша жарамсыздықтың барлық жағдайларында еңбекшілерді әлеуметтік қамсыздандыру, ана мен баланы қорғау, соғыс мүгедектері мен олардың отбасылары, қарттар мен кәмелетке толмағандар туралы қамқорлық кірді [19].

1918 жылы сәуірде РСФСР Мемлекеттік қайырымдылық халық комиссариаты (халық комиссариаты) әлеуметтік қамсыздандыру халық комиссариаты болып өзгертілді. Осы сәттен бастап әлеуметтік саясатты жүргізу құралы ретінде мұқтаж азаматтарға мақсатты мемлекеттік қолдау жүзеге асырыла бастайды. Бұл орган большевиктік үлгідегі социалистік қоғам құру міндеттеріне негізделген жаңа әлеуметтік көмек стратегиясын анықтады. Содан кейін әртүрлі көмек түрлерін ұсынуда таптық тәсіл қалыптаса бастады.

Еңбекшілерді әлеуметтік қамсыздандыру туралы ережеге сәйкес, мемлекет тарапынан көмек алуға тек «өзгелерді пайдаланбай, өз жұмысы болып табылатын» адамдар ғана құқылы болды. Жаңа заңнама еңбек тұрғындары сене алатын әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі түрлерін белгіледі: медициналық көмек, көмек және зейнетақы беру (қартайғанға, еңбекке қабілеттілігінен айырылуға, жүктілікке, балалардың туылуына байланысты).

Кеңестік әлеуметтік қорғаудың әкімшілік жүйесі біртіндеп қалыптасты. Мұнда әлеуметтік қамсыздандыру комиссарларының 1 съезі (1918 жылғы маусым) маңызды рөл атқарды. Съезд әлеуметтік қамсыздандыруды басқарудың ұйымдық құрылымын, оның орталық, губерниялық және уездік органдарын анықтады.

Әлеуметтік саясатты дамытудың және қарт адамдарды қоса алғанда, халықты қорғаудың осы кезеңінде Кеңес үкіметі өз күштерін әлеуметтік сақтандыру саясатын дамытуға бағыттады. Ол кезде әлеуметтік сақтандыру барлық жалақы төленетін адамдарға, оның ішінде мүгедектік, кәрілік, ауру және т.б. сияқты еңбек қабілетінің жоғалуының барлық түрлеріне қатысты болды. Әлеуметтік сақтандыру жүйесі мұқтаж азаматтарды әлеуметтік қамсыздандырудың мемлекеттік жүйесі ретінде өзгерді. Мұқтаж азаматтар санатына, әрине, Кеңес Одағының қарт тұрғындары кірді. Қарттарды қоса алғанда, барлық түрлерін қаржыландыру мемлекеттік бюджеттен жүзеге асырыла бастады, ал әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру көзі кәсіпорындардың, мекемелердің және басқа да жұмыс берушілердің жарналары болып табылды [19].

Әлеуметтік сақтандыруды өзгерткеннен кейін жұмысшыларды әлеуметтік қамсыздандыру туралы ережелер қабылданады (1918). Бұл ережеде медициналық көмек, ақшалай жәрдемақы, зейнетақы және «заттай» көмек қарастырылған. Соғыс коммунизмі кезінде ең көп таралған табиғи көмек болды [2].

Егер соғыс коммунизмі кезеңінде әлеуметтік сақтандыруды буржуазиялық құқық институты, жасырын пайдалану нысаны деп жарияласа және әлеуметтік қамсыздандыру принциптері күн тәртібіне шығарылса, онда жаңа экономикалық саясат кезеңінде Үкімет әлеуметтік қамсыздандыру моделінен бас тартып, әлеуметтік сақтандыру жүйесіне оралды. Уақыт өте келе, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қамсыздандыру принциптері арасындағы қайшылықтар екі жүйенің арасындағы күштердің арақатынасын үнемі өзгертіп отырды: жалдамалы жұмысшылар ұшыраған тәуекелдерді есепке алу, алдын-алу және өтеу қажеттілігі арнайы қорларды орталықтандырылған қалыптастыру және бөлу арқылы ерекше мұқтаждардың белгілі бір кіріс деңгейін қамтамасыз ету қажеттілігімен алмастырылды [3].

1920 жылы жұмыс Халық Комиссариатының функцияларына зейнетақы мен көмектің жалпы нормаларын белгілеу кірді. Бұрын NCSO-ға тиесілі барлық емдеу мекемелері Денсаулық сақтау Халық Комиссариатына кетті. Әлеуметтік қорғау стратегиясын өткен ғасырдың 20-жылдарының басында қолданысқа енгізілген жаңа экономикалық саясат (ҰЭП) айтарлықтай өзгертті [4].

1926 жылғы отбасы Кодексі отбасының жауапкершілігін, оның ішінде туыстарына әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету жауапкершілігін арттырды. Жәрдемақы төлеу жұмыспен қамтудың белгілі бір жағдайларына байланысты болды [16].

Әлеуметтік қорқыныш сонымен қатар жоғары жалақы, жақсы жабдықтау, лайықты тұрғын үй талаптарында көрініс тапқан «меншік көңіл-күйі» үшін кінәлі шаруалар есебінен жұмысшыларды жаңа толықтырудың тәрбиелік құралы болуы керек еді [3].

Қарттық бойынша зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңнаманы әлеуметтік қамсыздандырудың дербес түрі ретінде әзірлеу 1928-1932 жылдар аралығында жүргізілді. Кәрілік бойынша алғашқы зейнетақылар КСРО еңбек Халық Комиссарының 1928 жылғы 5 қаңтардағы қаулысымен Тоқыма өнеркәсібінің жұмысшылары үшін белгіленді. Зейнеткерлік жас ерлер үшін – 60, әйелдер үшін – 55 жас болып белгіленді. Зейнетақы тағайындау үшін қажетті еңбек өтілі ерлер мен әйелдер үшін бірдей болды ол кем дегенде 25 жыл.

1937 жылы әлеуметтік қамсыздандыру халық комиссариаты туралы жаңа ереже шығарылды, оған сәйкес ӘҚХК міндеттерінің ауқымы кеңейтілді. Ол мүгедектерді және басқа да санаттарды мемлекеттік қамтамасыз етуді; материалдық-тұрмыстық, мәдени, емдеу-сауықтыру және санаторий-курорттық қызмет көрсетуді ұйымдастыруды; әлеуметтік қамсыздандыру мекемелерінің қызметіне, емдеу-еңбек сараптамасының (ЕЕС) жұмысына басшылық етуді, әлеуметтік қамсыздандыру қызметкерлерінің кадрларын даярлауды; әлеуметтік қамсыздандыру туралы заңдарды бекітуді қамтыды. Осы кезеңде ӘҚХК-ның бақылауында мүгедектер кооперациясы кеңесі, Мүгедектерді өзара сақтандыру және өзара көмек қассаларының одағы, Зағиптар қоғамы, Саңыраулар қоғамы болды [17].

30-шы жылдардағы әлеуметтік саясаттың теріс жағы адамдардың кейбір санаттарының әлеуметтік мәселелерін басқалардың, атап айтқанда, сенушілердің құқықтары мен бостандықтары есебінен шешу тәжірибесі болып табылады. Шіркеудің көптеген министрлері өздерінің шіркеулерінен қуылып, өмір сүрусіз қалды.

Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуымен миллиондаған халықтың бүкіл өмірі мен қызметі әскери қажеттіліктерге бағытталды. Төтенше жағдай ӘҚХК-дан ерекше шараларды талап етті. Бұл эвакуацияға да, жұмыс күшін жұмылдыруға да, материалдық ресурстарды, соның ішінде азық-түлік ресурстарын бөлуге де әсер етті. Елдің тылдық аудандарына өнеркәсіп кәсіпорындары, білікті мамандар, ғылым мен мәдениет қайраткерлері, Ресей Федерациясының, Қазақстанның, Орта Азия республикаларының қалалары мен ауылдары көшірілді.

1949 жылы ӘҚХК Әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі болып өзгертілді, ал 50-жылдардың соңында КСРО-да әлеуметтік қорғауды дамытудың және оның органдарын қалыптастырудың жаңа кезеңі басталды. 1956 жылы КСРО-ның Жоғарғы Кеңесі мемлекеттік зейнетақылар туралы Заң қабылдады, оған сәйкес зейнетақы берілетін адамдардың шеңбері кеңейіп қана қоймай, әлеуметтік қамсыздандыру туралы заңдар да тәуелсіз аймаққа бөлінді. Осылайша, жұмысшылардың жалпы мемлекеттік зейнетақымен қамтамасыз етілуі басталды, ол 1964 жылы қабылданды. Колхоз мүшелеріне зейнетақы және ақшалай көмек туралы Заң (олар бұған дейін айырылған). Көптеген Колхозшылар үшін қарттық зейнетақының мөлшері күнкөріс минимумынан өте алыс болды [11].

1950 жылдардың ортасына қарай әлеуметтік қамсыздандыруды реформалау үшін экономикалық және саяси жағдайлар пісіп-жетілді. Хрущевтің ауқымды реформалары (1956-1964) Сталиндік диктатураны ауыстыруға және басқару формаларына қатысты лениндік «демократиялық централизм» принципіне оралуға бағытталған. Белгілі бір дәрежеде біз жаңа экономикалық саясат кезеңінде қолданылған саяси шешім қабылдау формасына оралу туралы айтуға болады.

1956 және 1964 жылдардағы заңдар әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін жаңартып, оны әлемдегі ең жақсы заңдардың біріне айналдырды. Жәрдемақы мөлшері ұлғайтылды, олар қазір жұмыспен қамту мәртебесімен аз байланысты болды; сонымен қатар, жалақысы төмен жұмысшыларға кепілдіктер енгізілді. КСРО Жоғарғы Кеңесі 1956 жылы 14 шілдеде қабылдаған «Мемлекеттік зейнетақы туралы» Заңмен мемлекет жалақыдан ешқандай шегерусіз кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдардың жарналарынан құрылған мемлекеттік бюджеттен зейнетақы төлеуге міндеттелді [6].

Осы кезден бастап зейнетақы жүйесін реформалау басталды, ол Сталин дәуірінен бастап оны сипаттайтын кемсітушілік ерекшеліктерден босатыла бастады. 1964 жылы қабылданған «Колхозшыларды зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заң әлеуметтік қорғау схемасын кеңейтіп, әлеуметтік сақтандыру саласындағы жұмысшылар мен колхозшылардың айырмашылықтарын азайта отырып, шаруаларды қамтиды. Эгалитарлық қағидаттардан басқа, әлеуметтік қорғау қағидаттарын

кеңейту және оларды колхозшыларға тарату себептері соғыстан кейінгі демографиялық құлдырау мен ауылдық жерлердің нақты құлдырауымен байланысты болды.

1961 жылы әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі туралы ереже өзгерді, нәтижесінде оның функциялары едәуір кеңейді.

Халықты әлеуметтік қорғау органдары қызметінің маңызды саласы материалдық қамтамасыз ету болды, ол үш негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылды: Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру, колхозшыларды әлеуметтік қамсыздандыру. Олардың барлығын тиісті ведомстволар: әлеуметтік, қамтамасыз ету және сақтандыру комитеттері жүргізді. Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру одақтық, республикалық және жергілікті бюджеттер есебінен жүзеге асырылды (ол әскери қызметшілерге, оқушыларға және азаматтардың басқа санаттарына таратылды). Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыруды қаржыландыру кәсіпорындардың, ұйымдардың сақтандыру жарналары және мемлекеттің субсидиялары есебінен қамтамасыз етілді (ол жұмысшылар мен қызметкерлерге қатысты болды). Колхоздық шаруаларды әлеуметтік қамсыздандыру мемлекеттік бюджеттен колхоздар мен субсидиялар есебінен жүзеге асырылды [15].

Тегін медициналық көмек КСРО-ның барлық азаматтарына таратылды, дегенмен бұл барлық азаматтар үшін бірдей сапа емес. КСРО-ның әр Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау жөніндегі республикалық комитеті болды. Бұл комитеттер еңбек жағдайлары мен еңбекақы төлеу, жұмыспен қамту, еңбек ресурстарын қайта бөлу, көші-қон процестері, азаматтардың әртүрлі санаттарына, соның ішінде қарт адамдарға әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз ету саласындағы мәселелерді шешуге өкілетті болды. Бұл әлеуметтік қорғау органы жұмыссыздықты жою үшін басқа комитеттермен, мысалы, еңбек комитетімен белсенді жұмыс істеді.

КСРО-да 1977 жылғы КСРО Конституциясының 43-бабы азаматтардың қартайғанда, ауру, мүгедектік және асыраушысынан айрылу жағдайында материалдық қамтамасыз ету құқығын кеңінен жариялады. Әлеуметтік қамсыздандыру екі негізгі түрде ұсынылды: біріншіден, зейнетақы түрінде (қарттық, мүгедектік бойынша, еңбек сіңірген жылдары үшін, асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша); екіншіден, жәрдемақы түрінде (уақытша еңбекке жарамсыздық бойынша, жүктілік және босану бойынша, аз қамтылған отбасыларға, көп балалы және жалғыз басты аналарға балаларға, санаторийге жол жүру ақысын төлеуге және т.б.) [19].

Әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне әлеуметтік қызметтер де кірді. Оған интернат-үйлер желісі, соның ішінде қарттарға арналған, толық мемлекеттік қамтамасыз етілген, протездеу және тегін немесе жеңілдікті шарттармен қозғалыс құралдарын беру; мүгедектер мен зейнеткерлердің кейбір басқа санаттарына қалайшылық, әуе, теміржол және су көлігінде жол жүру бойынша жеңілдіктер, сондай-ақ тұрғын үй, тұрмыстық және салық жеңілдіктері кірді.

Әлеуметтік қамсыздандыру органдарының қарауында мүгедектерді оқытуға және жұмысқа орналастыруға арналған техникум-интернаттар мен кәсіптік-техникалық мектеп-интернаттар болды.

Әлеуметтік қамсыздандыру тегін медициналық көмекпен, ауруханаларда тегін асыраумен, санаторий-курорттық емдеумен, сондай-ақ балабақшаларда, балабақшаларда, балалар үйлерінде, санаторий-орман мектептерінде, пионер лагерлерінде, балалар санаторийлерінде балаларды күтіп-бағу мен тәрбиелеудің мемлекеттік және қоғамдық нысандарымен толықтырылды.

Кеңестік деңгейде әлеуметтік саясат пен қарт адамдарды мемлекеттік деңгейде қорғаудың үлкен нюанстары әрқашан іс жүзінде жүзеге асырыла бермейді. Мысалы, жұмысшылардың көптеген санаттары зейнетақымен қамтамасыз етуге мүлдем құқылы емес.

Біріншіден, зейнеткерлікке құқық беретін жұмыс өтіліне бас бостандығынан айыру орындарындағы еңбек жылдары есептелмеді (осылайша қамау орындарынан босатылған ондаған және жүздеген мың адамдар жеткілікті еңбек өтілінің болмауынан зейнетақы алмады, дегенмен олар ұзақ жылдар ауыр қамау жағдайларында еңбек етті).

Екіншіден, жұмысшылар мен қызметкерлер санатына жатпайтын бұталардың зейнетке шығуға құқығы жоқ еді.

Үшіншіден, бұрынғы колхозшыларға зейнетақы тағайындалмады, олар колхозшыларға зейнетақы туралы заң шығарылғанға дейін (1964) колхозда жұмысын тоқтатты және жұмысшылар мен қызметкерлер ретінде еңбек өтілінсіз қарт немесе мүгедек болды.

Төртіншіден, қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен заңда белгіленген тәсілмен қажетті жұмыс өтілінің болуын растауға мүмкіндігі жоқ көптеген адамдар зейнетақы алмады.

Бесіншіден, қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен заңда талап етілетін жұмыс өтілі жоқ қарттар мен мүгедектер зейнетақы алмады, ал заңмен белгіленген пропорционалды

зейнетақыны тағайындау жағдайлары (толық емес еңбек өтілі бар) қарттыққа байланысты бірқатар жағдайларды талап етті (мысалы, жалдау кезінде зейнеткерлік жастың басталуы және т.б.). Бұл толық емес зейнетақылардың мөлшері, әдетте, шамалы болды [10].

Сонымен қатар, зейнетақы мөлшері өте аз болды. Сонымен, Еңбек ғылыми-зерттеу институтының мәліметтері бойынша, 1974 жылы КСРО-да өмір сүру құны айына бір адамға 50 рубль болды, ал қарттық зейнетақының ең төменгі мөлшері айына 45 рубль (толық зейнетақы), екінші топтағы мүгедектер үшін зейнетақының ең төменгі мөлшері айына 45 рубль, ал үшінші топ үшін – айына 21 рубль (еңбек жаракаты немесе кәсіптік ауру салдарынан мүгедектік болған жағдайда зейнетақы біршама жоғары болды). Асыраушысынан айырылған мүгедек отбасы мүшелеріне зейнетақының минималды мөлшері: отбасының бір мүшесіне айына 23 рубль; отбасының екі мүшесіне айына 45 рубль және үш немесе одан да көп отбасы мүшелеріне айына 70 рубль. Егер отбасының қайтыс болған асыраушысы толық еңбек өтіліне ие болмаса, онда отбасының бір мүшесіне ең төменгі зейнетақы айына 5 рубльді құрады; отбасының екі мүшесі үшін – айына 11 рубль; үш немесе одан да көп отбасы мүшелері үшін – айына 17 рубль [10].

1964 жылы қабылданған колхозшыларға арналған зейнетақы туралы заң колхозда белгілі бір жұмыс өтілі болған кезде айына 16 рубльден 35 рубльге дейін ең төменгі зейнетақы (мүгедектік деңгейіне және басқа жағдайларға байланысты) белгіледі.

Жалғыз басты аналарға арналған жәрдемақыға келетін болсақ (яғни, үйленбеген әйелдер үшін, сот тәртібімен белгіленбеген әке болу, алимент алуға құқық беру), олардың мөлшері де өте төмен болды. Жалғыз басты аналарға мемлекеттік жәрдемақы келесі мөлшерде төленді: бір балаға – айына 5 рубль (шамамен құны 15 литр сүт), екі балаға – айына 7 рубль 50 тиын, үш немесе одан да көп балаға – айына 10 рубль [20].

1978 жылғы РСФСР Конституциясында бекітілген Бірыңғай мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі (24-бап) Кеңес Одағының ыдырауымен өмір сүруді тоқтатты.

Қазіргі уақытта Қазақстанда атаулы әлеуметтік көмектен (АӘК) басқа әлеуметтік төлемдердің 22 түрі бар. Қазақстандағы әлеуметтік қорғау жүйесі негізінен мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардан, арнаулы мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардан және АӘК-тен тұрады. [8]

Орталық бюджеттен қаржыландырылатын мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар Мемлекеттік әлеуметтік қорғау жүйесінің бір бөлігі болып табылады және еңбекке қабілеттілігінен айрылуына, отбасының асыраушысынан айрылуына немесе егде жасына байланысты мұқтаж азаматтарға мерзімді ақша аударымдарын білдіреді [9].

Жеті түрі орталық бюджеттен және тоғыз түрі Жергілікті бюджеттерден қаржыландырылатын арнаулы мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар әлеуметтік қорғауға мұқтаж адамдарға ақшалай трансферттер болып табылады және жәрдемақылардың басқа түрлеріне қарамастан беріледі [9].

Жәрдемақы алуға құқығы бар адамдарға Ұлы Отан соғысына қатысқан немесе мүгедек болған адамдар, қаза тапқан әскери қызметшілердің/полицейлердің отбасылары, Чернобыль апаты және басқа да радиациялық апаттар мен авариялар нәтижесінде қаза тапқан адамдардың отбасылары, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы адал еңбегі үшін бұрынғы Кеңес Одағының ордендерімен және медальдарымен наградталған адамдар, мүгедектік дәрежесіне қарай үш дәреже бойынша сыныпталатын мүгедектер, 16 жасқа дейінгі мүгедек балалар, көп балалы аналар, төрт және одан, сондай-ақ саяси қуғын-сүргін құрбандары жатады [8]

Қорытынды. Қазақстан азаматтарының, босқындардың, шетелдіктердің және тұруға ықтиярхаты бар және Қазақстанда тұрақты тұратын азаматтығы жоқ адамдардың, егер олардың жан басына шаққандағы табысы кедейлік шегінен төмен болса, АӘК алуға құқығы бар.

Жергілікті билік органдары АӘК ұйымдастыру және өткізу үшін толық жауапты болады. Жергілікті билік органдарының жанында АӘК алушылардың отбасыларын анықтауға жауапты бөлім комиссиялары жұмыс істейді. АӘК беру туралы шешім әлеуметтік карталардағы отбасылық ақпаратты зерделеу арқылы қабылданады. Бұл әлеуметтік карталарда отбасы құрамы және табыс (заттай табыс, жер телімдерін тұтыну және егер олар АӘК алушылар болып табылса, жәрдемақыларды есептеу) сияқты егжей-тегжейлі ақпарат бар [8].

Әлеуметтік картаның негізгі мақсаты жеке тұлғалар мен үй шаруашылықтарының табыс деңгейіне қарай АӘК-ке мұқтаж адамдарды анықтау болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік карталар бойынша барлық ақпарат аудандық деңгейде жасалады, бірақ Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министрлігі жанындағы ақпараттық-талдау орталығы республикалық деңгейде

элеуметтік карталар бойынша барлық ақпаратты жинақтауға арналған бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірледі.

Жан басына шаққандағы орташа табысы кедейлік шегінен төмен отбасылардың АӘК алуға құқығы бар, ал кедейлік шегі қазіргі уақытта ең төменгі күнкөріс деңгейінің 40 пайызы ретінде анықталады.

Жасына, жынысына және тұтыну нормаларына сүйене отырып, әр тамақ өнімі үшін орташа тұтыну мөлшері есептеледі. Ең төменгі күнкөріс деңгейі өңірлер бойынша және жалпы ел бойынша есептеледі [9].

Орташа қазақстандық күнкөріс минимумын есептеу үшін азық-түлік тауарларын тұтынудың орташа нормасы Статистика агенттігі белгілеген орташа бөлшек сауда бағаларына көбейтіледі және осылайша азық-түлік себетінің орташа құны анықталады. Алайда, өңірлік ең төмен күнкөріс деңгейі жағдайында әрбір өңірде (облыста) ең төмен күнкөріс деңгейін айқындау үшін пайдаланылатын бөлшек сауда бағалары өңірге байланысты өзгеріп отырады. Осылайша, өмір сүру құны әр аймақтағы әртүрлі бөлшек сауда бағаларына байланысты аймақтан аймаққа қарай ерекшеленеді.

Список использованной литературы:

1. Акбулатов Р.С. Характеристика пенсионной системы в СССР и российской федерации (причины кризиса, механизм реформирования). Вестник КрасГАУ. 2012. №9. 237-241 с.
2. Андреев В.С. Право граждан СССР на материальное обеспечение в старости и при нетрудоспособности и его юридические гарантии: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1966. – 36 с.
3. Батыгин К.С. Возникновение и развитие социального страхования в СССР // Советское государство и право. 1977. №9. С.38-45.
4. Гуменюк А.А. Социальное обеспечение в СССР во второй половине 1950-х – первой половине 1980-х гг. (по материалам нижнего Поволжья). <http://dx.doi.org/10.15688/jvolsu4.2014.6.3>
5. Гуменюк, А.А. История социального обеспечения в СССР в 1965–1985 гг. (по материалам Саратовской области): историко-антропологические наблюдения / А.А. Гуменюк // Новый век: история глазами молодых : межвуз. сб. науч. тр. мол. ученых, аспирантов и студентов. Вып. 12 / под ред. Л. Н. Черновой. – Саратов, 2013. – С. 305–313.
6. Гуменюк, А. А. Социальная работа в СССР в 1953–1964 гг. (по материалам Саратовской области) / А. А. Гуменюк // Историческое прошлое и образы истории : материалы Междунар. науч. конф. в честь 95-летия гуманит. образования в Сарат. гос. ун-те им. Н.Г. Чернышевского / под ред. Л. Н. Черновой. – Саратов : Наука, 2013. – С. 356-364.
7. Закон «О специальном государственном пособии в Казахстане» от 5 апреля 1999 г.
8. Закон «Об адресной социальной помощи» от 17 июля 2001 года.
9. Закон РК «О государственных социальных пособиях по инвалидности, потере кормильца и старости в Республике Казахстан» от 16 июня 1997 года.
10. Куприянова Т. А. Проблемы социального обслуживания граждан пожилого возраста / Вестник Санкт-Петербургского университета. 2009, сер.12, вып.2. ч 1. 115-123 с.
11. О государственных пенсиях. Закон СССР от 14.07.1956 г. // Ведомости ВС СССР. – 1956. – № 15. – Ст. 313.
12. О пенсиях и пособиях членам колхозов. Закон СССР от 15.07.1964г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1964. – № 29. – Ст. 340.
13. Романов П.В. Социальные изменения и социальная политика / Журнал исследований социальной политики.
14. A. Chandler, *Democracy, Gender, and Social Policy in Russia* © Andrea Chandler 2013.
15. Alastair McAuley. *Development Strategy, Welfare Regime and Poverty Reduction in the Former Soviet Union*. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). 2008.
16. B.Q. Madison, *Social Welfare in the Soviet Union*, Stanford, 1968, pp. 191-4.
17. Ben Slay. *Poverty, Inequality, and Social Policy Reform in the Former Soviet Union*. One United Nations Plaza, New York, 2009
18. Bernice Madison. *Soviet Social Welfare System*. The Frederic Burk Foundation for Education. February 18, 1982.

19. Elena Maltseva. *Welfare reforms in post-soviet states: a comparison of social benefits reform in Russia and Kazakhstan. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Political Science University of Toronto.* 2012.
20. G. B. Smith. *The Social Welfare State. Soviet Politics.* St. Martin's Press, Inc. 1988
21. Madison B.Q. *Social welfare in Soviet Union.* Stanford: Stanford University Press, 1968.
22. *Social Security in the Union of Soviet Socialist Republic. Bulletin, August 1959.*
23. Stephen Lovell. *Old Age and Work in the Soviet Union. XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006 Session 89.*

References:

1. Akbulatov R.S. *Harakteristika pensionnoy sistemy v SSSR i rossijskoy federacii (prichiny krizisa, mekhanizm reformirovaniya).* Vestnik KrasGAU. 2012. №9. 237-241 s.
2. Andreev V.S. *Pravo grazhdan SSSR na material'noe obespechenie v starosti i pri netrudo-sposobnosti i ego yuridicheskie garantii: avtoref. dis. ... dokt. yurid. nauk. – M., 1966. – 36 s.*
3. Batygin K.S. *Vozniknovenie i razvitie social'nogo strahovaniya v SSSR // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1977. №9. S.38-45.*
4. Gumenyuk A.A. *Social'noe obespechenie v SSSR vo vtoroj polovine 1950-h – pervoj polovine 1980-hgg. (po materialam nizhnego povolzh'ya).* <http://dx.doi.org/10.15688/jvolsu4.2014.6.3>
5. Gumenyuk, A.A. *Istoriya social'nogo obespecheniya v SSSR v 1965–1985 gg. (po materialam Saratovskoy oblasti): istoriko-antropologicheskie nablyudeniya / A.A. Gumenyuk // Novyj vek: istoriya glazami molodyh : mezhvuz. sb. nauch. tr. mol. uchenyh, aspirantov i studentov. Vyp. 12 / pod red. L. N. CHernovoj. – Saratov, 2013. – S. 305–313.*
6. Gumenyuk, A. A. *Social'naya rabota v SSSR v 1953–1964 gg. (po materialam Saratovskoy oblasti) / A. A. Gumenyuk // Istoricheskoe proshloe i obrazy istorii : materialy Mezhdunar. nauch. konf. v chest' 95-letiya gumanit. obrazovaniya v Sarat. gos. un-te im. N.G. CHernyshevskogo / pod red. L. N. CHernovoj. – Saratov : Nauka, 2013. – C. 356-364.*
7. *Zakon «O special'nom gosudarstvennom posobii v Kazahstane» ot 5 aprelya 1999 g.*
8. *Zakon «Ob adresnoj social'noj pomoshchi» ot 17 iyulya 2001 goda.*
9. *Zakon RK «O gosudarstvennyh social'nyh posobiyah po invalidnosti, potere kormil'ca i starosti v Respublike Kazahstan» ot 16 iyunya 1997 goda.*
10. Kupriyanova T. A. *Problemy social'nogo obsluzhivaniya grazhdan pozhilogo vozrasta / Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. 2009, ser.12, vyp.2. ch 1. 115-123 s.*
11. *O gosudarstvennyh pensiyah. Zakon SSSR ot 14.07.1956 g. // Vedomosti VS SSSR. – 1956. – № 15. – St. 313.*
12. *O pensiyah i posobiyah chlenam kolhozov. Zakon SSSR ot 15.07.1964g. // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. – 1964. – № 29. – St. 340.*
13. Romanov P.V. *Social'nye izmeneniya i social'naya politika / ZHurnal issledovaniy social'noy politiki.*
14. A. Chandler, *Democracy, Gender, and Social Policy in Russia* © Andrea Chandler 2013.
15. Alastair McAuley. *Development Strategy, Welfare Regime and Poverty Reduction in the Former Soviet Union. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).* 2008.
16. B.Q. Madison, *Social Welfare in the Soviet Union, Stanford, 1968, pp. 191-4.*
17. Ben Slay. *Poverty, Inequality, and Social Policy Reform in the Former Soviet Union. One United Nations Plaza, New York, 2009*
18. Bernice Madison. *Soviet Social Welfare System. The Frederic Burk Foundation for Education. February 18, 1982.*
19. Elena Maltseva. *Welfare reforms in post-soviet states: a comparison of social benefits reform in Russia and Kazakhstan. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Political Science University of Toronto.* 2012.
20. G. B. Smith. *The Social Welfare State. Soviet Politics.* St. Martin's Press, Inc. 1988
21. Madison B.Q. *Social welfare in Soviet Union.* Stanford: Stanford University Press, 1968.
22. *Social Security in the Union of Soviet Socialist Republic. Bulletin, August 1959.*
23. Stephen Lovell. *Old Age and Work in the Soviet Union. XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006 Session 89.*

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ 11.25.47

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.11>

Р.Б. Абсаттаров^{1}, И.А. Рау²*

*¹КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²Академия ведущих кадров Бундесфера,
г. Гамбург, Германия*

COVID -19 И ПОЛИТИКА В 2020 ГОДУ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы Covid-19 и антиковидной политики в 2020 году, которые еще не изучены в социально-политической науке. В статье более подробно рассматриваются вопросы: когда корону заметили и что предлагали; первоначальные ошибки и правота ВОЗ в оценке эпидемии и путях её преодоления; борьба государств с COVID-19; опыт антиковидной политики Китая; геополитика в начальный период пандемии и другие. В статье отмечается, что новые, более опасные варианты вируса обнаружены в Англии, Южноафриканской Республике, США и Японии. В связи с этим, необходимо каждому государству и мировому сообществу вести жесткую антивирусную политику и искать новых подходов, оценок, решений проблемы коронавируса и найти пути быстрого преодоления COVID-19. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: эпидемия, пандемия, политика, вирус, вирусология, ковид, болезнь, защита, инфицирование, смерть, ВОЗ, методы преодоления коронавируса.

Р. Б. Абсаттаров ^{1}, И. А. Рау ²*

*¹ Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан*

*² Бундесвер жетекші кадрлар академиясы,
Гамбург қ., Германия*

COVID -19 ЖӘНЕ 2020 ЖЫЛҒЫ САЯСАТ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымда әлі зерттелмеген Covid-19 және антиковидтік саясаттың 2020 жылғы мәселелері қарастырылады. Мақалада толығырақ қарастырылатын сұрақтар: корунаны қашан байқады және не ұсынылды; ДДҰ-ның эпидемияны бағалаудағы алғашқы қателіктері мен әділдігі және оны жеңу жолдары; мемлекеттердің COVID-19-ға қарсы күресі; Қытайдың антиковидтік саясатының тәжірибесі; пандемияның алғашқы кезеңіндегі геосаясат және басқа мәселелер. Мақалада вирустың жаңа, қауіпті нұсқалары Англияда, Оңтүстік Африка Республикасында, АҚШ-та және Жапонияда табылғаны айтылады. Осыған байланысты, әрбір мемлекет пен әлемдік қоғамдастық қатаң вирусқа қарсы саясат жүргізіп, коронавирус проблемасының жаңа тәсілдерін, бағалауларын, шешімдерін іздеп, COVID-19-дан жылдам өту жолдарын табуы қажет. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де назар аударылған.

Түйін сөздер: эпидемия, панэпидемия, саясат, вирус, вирусология, ковид, ауру, қорғаныс, инфекция, өлім, ДДҰ, коронавирусты жеңу әдістері.

R.B. Absattarov^{1}, I. A. Rau²*

*¹ Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

*²Academy of Leading Personnel of the Bundeswehr,
Hamburg, Germany*

COVID-19 AND POLICY IN 2020

Abstract

The article examines the issues of COVID-19 and anti-covid policy in 2020, which have not yet been studied in socio-political science. The article discusses in more detail the following issues: when corunu was noticed and what was offered; the initial mistakes and correctness of WHO in assessing the epidemic and ways to overcome it; the struggle of states with COVID-19; the experience of China's anti-crisis policy; geopolitics in the initial period of the pan-epidemic, and others. The article notes that new, more dangerous variants of the virus were found in England, the Republic of South Africa, the United States and Japan. In this regard, it is necessary for each state and the world community to conduct a strict anti-virus policy and to look for new approaches, assessments, solutions to the problem of coronavirus and find ways to quickly overcome COVID-19. At the same time, the article also focuses on debatable issues.

Key words: epidemic, panepidemic, policy, virus, virology, covid, disease, protection, infection, death, WHO, methods of overcoming coronavirus.

Данные обнаружения.

2015 год. В годичных (за 2015 год) обзрениях многих специализированных учреждений и их прогнозах на будущее указывалось на **актуальную возможность новой пандемии** и ее последствия (**Bonavida, I. ... In: Die Presse, 24.04.2020. -S. 7).**

2018 год. Американские дипломаты сообщают, что в лаборатории Вуханьского института вирусологии часть персонала недостаточно специализированно обучена.

2019 год. Середина ноября. О появлении незнакомого вируса было сообщено в Гонконге

2019 год, 31 декабря. Китайская Народная республика официально сообщила Международной Организации Здравоохранения о появлении нового вируса.

2020 год. США ежегодно предоставляло ВОЗ 117 миллионов долларов, а КНР вдвое меньше.

2020 год, 30 января. Генеральный директор ВОЗ признал глобальную **опасность** вируса.

2020 год, 19 февраля. Заявлен первый случай заражения вирусом официально Ираном.

2020 год, 10 Марта. Ковид-19 были инфицированы многие дипломаты, чиновники, служащие при парламенте и духовные лица, парламентарии и высшие чиновники правительства.

2020 год, 11 марта. 114 государств заявило, что у них обнаружен вирус, ВОЗ объявила официально, что Ковид-19 – пандемия.

2020 год конец февраля. ВОЗ объявила, что распространение Ковид-19 находится под контролем, речь должна идти об **эпидемии**, а не о **пандемии**.

2020 год, конец февраля. Смертность от Ковид-2 в КНР составляла по официальным данным 0,7%, т.е. на 1000 инфицированных приходилось 7 умерших.

2020 год, 26 февраля. Семь государств заявили в ВОЗ о случаях заболевания от Ковид-19.

2020 год. Конец апреля. Во всем мире 436 миллионам предприятий угрожают тяжелые экономические потери. Рынки труда тревожно уменьшились. Стабильные рабочие места, всего в мире тогда 3,3 миддиарда, стали размываться. В особенности уменьшение спроса на рабочую силу сказалось на работающих временно, без трудовых договоров и не состоящих в профсоюзе. А их насчитывалось во всем мире не менее 1,8 миллиардов трудящихся. Огромный потенциал для социального взрыва [1].

2020 год, 28 апреля. Университет Джона Гопкинса объявил, что на планете зафиксировано 1.937.781 инфицированных Sars-CoV-2.

2020 год. Конец апреля, начало Мая. У работающих временно потери в оплате их труда составили от 60 до 80% (в различных мировых регионах различно). Корона-кризис вызвал «наибольший экономический кризис после 1930 годов. По оценке Международного Валютного Фонда рост мировой экономики на менее чем на 2,5% надо определять как вызывающее тревогу ее ослабление. Но надежда на выздоровление оставалась: во время мирового экономического кризиса 2009 рост мировой экономики падал до нуля [2].

2020 год, 27 мая. Университет Джона Гопкинса сообщал, что на планете зарегистрировано 5.614.458 зараженных вирусом.

2020- начале января 2021 год. Новые, более опасные варианты вируса обнаружены в Англии, Южноафриканской Республике, США и Японии.

Когда корону заметили и что предлагали.

Если в регионе внезапно фиксируются многочисленные, повторяющиеся случаи похожих заболеваний, то, как правило, говорят об эпидемии. Заболевания Sars-CoV-2 (далее обозначаем как Вирус) с самого начала признаки эпидемии глобальных масштабов, т. е. пандемии. Людям последних десятилетий знакомы многие пандемии: гриппа различных видов и с различными носителями (люди, птицы, свиньи). Этот же вирус имеет опасные отличия от уже знакомых: легко и переносится от человека к человеку, болезнь может протекать бессимптомно. К тому же уже инфицированные люди, у которых нет симптомов этой болезни, могут заражать других людей. Загадочно и то обстоятельство, что от облученных вирусом болезней женщины умирают почти в два раза реже, чем мужчины [3].

Выработка окончательного плана преодоления этой пандемии невозможно: вирус ведет себя иначе чем предыдущие и модифицируется как, например, Sars-CoV-2 . План по преодолению этой пандемии является в деталях неизбежно временным, нуждается в постоянных изменениях в связи с новыми данными науки и практики. Возможен план преодоления нынешней пандемии в ограниченной форме для заболеваний переносимых через дыхательные пути. Это касается не только гриппа, но и некоторых уже известных коронавирусов: Sars (Severe Acute Respiratory Syndrome; Middle East Respiratory Syndrome) [4].

Если признаки пандемии налицо, то генеральный директор Всемирной Организации Здравоохранения (ВОЗ) официально объявляет пандемию. Но на этот раз генеральный директор Тедрос Адханом Хебрекус (Tedros Adhanom Chebreyesus) затаил по неизвестным причинам объявление пандемии. Известно что одна из предпосылок объявления эпидемии пандемией является неконтролируемое распространение эпидемии, а генеральный директор ВОЗ говорил об «эпидемиях в отдельных странах». К тому же генеральный директор слишком оптимистично оценивал, опираясь на данные из Пекина, снижение количество зараженных вирусом. ВОЗ частично оправдывает то обстоятельство, что в течении полумесяца после объявления больных от вируса в Китае ни одна другая страна не заявляла о фиксации случаев Sars-CoV-2 хотя, как выяснилось позднее, такие случаи были. У многих преобладало мнение, что вирус уже локализован и его распространение остановлено.

В годичных (за 2015 год) обзорах многих инстанций и их прогнозах на будущее указывалось на **актуальную возможность пандемии** и ее последствия. Однако конкретное время появления такого нового вируса как Корона и его специфические способности предсказать было невозможно. Позднее, на основе просочившихся новых данных, при проигрывании сценариев возможных глобальных кризисов. Прежние пандемии можно назвать **лимитированные**: эбола сопровождалась большой смертностью, но длилась недолго. С короной дело обстоит иначе: прогноз ее длительности пока не предсказуем, но она будет длительна, приходит и уходит волнами [5].

В этой ситуации от государства, его законодательного и исполнительного ветвей требуется быстрое усиление таких способности как обучаемость в непривычной ситуации, умение принимать быстрые и в большинстве непопулярные решения. При борьбе государств с пандемиями имеются три центральных фактора разрешения возникающих проблем: а) высокая импровизационная активность; б) динамичное изменение поведения; в) способность главных организаций, на которых возложено решения проблем, тесно сотрудничать, кооперировать.

О появлении незнакомого вируса было сообщено в Гонконге в **середине ноября 2019 года**, Сообщение требовало проверки на достоверность и **31 декабря 2019 г.** Китайская Народная республика официально сообщила Международной Организации Здравоохранения (World Health

Organisation – WNO) об участившихся тяжелых воспалений легких в г. Вухан (провинция Хубей) под действием доселе неизвестного возбудителя [6].

Картина болезни вызванная эти вирусом (позднее обозначен как Sars-Co-2v, а болезнь - как Covid-19 /Ковид-19/) не ограничивалась дыхательными путями и желудочно-кишечным трактом, но и воспалениями оболочек головного мозга и жидкости мозга спинного, а так же поражениями кожи [7].

Китайские исследователи показали, что свиньи, курицы и утки не заражаются коронавирусом. Однако кошки и хорьки могут им заражаться; в редких случаях – собаки. Кошки могут заражать других кошек этим вирусом через воздух, дыханием.

Вирус Sars-CoV-2 (далее называем просто - Вирус) перешел, как предполагают, от летучих мышей, хотя и неясно, произошло ли это непосредственным контакте или через организм - посредник (под подозрением стоит панголин (чешуйчатое животное) [8]. У большинства зараженных домашних животных вирус не привел к тяжелой форме заболевания или к смерти. У кошек вирус распространился лишь в верхние части дыхательных органов и до легких не проник. Но котята, молодые кошки, зараженные вирусом, получали значительные повреждения в дыхательных путях и в легких

28 апреля 2020 год университет Джона Гопкинса в Балтиморе (Jons-Hopkins-University in Baltimore (USA)) объявил, что по официальным данным на планете зафиксировано 1.937.781 инфицированных Sars-CoV-2. Из них три процента госпитализировано, 212.522 человека умерли от Ковид-19; на один миллион жителей приходилось 27 умерших от этой болезни [9]. Формы и скорость реагирования отдельных стран зависит от числа репродукции вируса, т. е. от того, сколько человек может один больной заразить. Университет Джона Гопкинса сообщал, что к **27 мая 2020 год** на планете зарегистрировано 5.614.458 человек, заболевших Ковид-19, умерших 350.958 [10].

Первоначальные ошибки и правота ВОЗ в оценке эпидемии и путях ее преодоления.

В конце февраля 2020 года ВОЗ объявила, что распространение Ковид-19 находится под контролем. Заявлено было, что болезнь 80% инфицированных Ковид-19 протекает мягко (mild) и что поэтому можно предполагать, что вирус распространяется под контролем» («bereit et sich das Virus nicht unkontrolliert aus“) (Pollack, K./Redl, B. **Nur eine Epidemie, keine Pandemie? In: Der Standard, 28.02.2020 г. -S.3**) Согласно тогдашнему мнению ВОЗ речь должна идти об эпидемии, а не о пандемии.

Согласно данным ВОЗ в конце февраля 2020 смертность от Ковид-2 в КНР составляла 0,7 %, т.е. на 1000 инфицированных приходилось 7 умерших. В этих данных не учтены данные по провинции Хубей и ее столицы города Вухан. ВОЗ отмечала так же, что в силу мягкого протекания болезни, вызванной вирусом, ее часто не фиксировали. Организация подтвердила, что Sars-CoV-2 не грипп, ведет себя иначе чем грипп и менее заразителен, чем грипп. Но в некоторых группах или слоях населения вирус может приводить к тяжелым формам болезни и даже к смерти [11].

26 февраля 2020г. семь государств заявили в ВОЗ о случаях заболевания от Ковид-19. Генеральный директор призвал «агрессивно бороться против вируса» каждому на своей территории.

29 января 2020г. генеральный директор ВОЗ заявил после своей поездки в КНР о своем полном удовлетворении ясностью информации, поступающей о вирусе из Пекина и теми методами, которыми здесь предотвращается распространение вируса, скорости применения этих методов. Подобное качество руководства страны в кризисной ситуации преодоления вируса - большая редкость, полагал генеральный директор. Критических замечаний относительно того, что первоначально были попытки скрыть вирус или принизить степень его опасности [12].

30 января 2020 год. после очередной хвалы в адрес КНР, второго по значимости финансового источника ВОЗ, генеральный директор признал, наконец «международную чрезвычайную ситуацию для здоровья населения» [13]. К этому времени вирус был зарегистрирован в 19 государствах, но и теперь генеральный директор не рекомендовал ограничить международные поездки. Он делал на примерах КНР и Южной Кореи упор на то, что Ковид-19 можно ослабить или преодолеть. И лишь **11 марта 2020 год.**, когда 114 государств заявило, что у них обнаружен вирус, ВОЗ объявила официально, что Ковид-19 – пандемия.

Разазившиеся эпидемии в Иране, Италии и Южной Корее показали, какие последствия несет с собой этот новый вирус. Однако ВОЗ, опираясь на ситуацию в КНР, поддерживало надежду на быстрое преодоление вируса. К тому же многие страны (Бельгия, Индия, Камбоджа, Вьетнам и

некоторые другие) не объявляли в ВОЗ в течении двух недель после первой волны заболеваний о новых случаях.

В этой ситуации генеральный секретарь призвал бороться против ложных сообщений (Fake News). В Иране, например, депутат-радикал Хешматолла Фалахат Пише (Heshmatollah Falahat Pische) заявлял о вирусе: «Это биологический террор против Ирана и Китая» [14].

В Иране к **10 марта 2020 г. Ковид-19** были инфицированы многие дипломаты, чиновники, служащие при парламенте и духовные лица. Среди них и советник министра иностранных дел Джавада Зарифа (Javad Zarif) Хусейн Шейкхольслам (Hussein Sheikholtslam). Почти одновременно вирус был обнаружен у заместителя министра здравоохранения Ирай Харихи (Iraj Harichi) и у десятков членов парламента.

Первый случай заражения вирусом был Ираном официально заявлен **19 февраля 2020 году**. Но сначала его опасность иранским правительством преуменьшалась с тем чтобы 21 февраля могли быть проведены выборы в парламент. С этого времени информация о вирусе подавалась иранской общественности лишь «хорошо дозированной» [15].

КНР в это же время закрыла границы с тем, «чтобы воспрепятствовать проникновению вируса из других стран». Россия первоначально тоже говорила о вирусе как заразы извне и как проблему Запада. По поводу вируса развернулась «геостратегическая битва» между США и КНР [16]. Пропаганда служила, главным образом, внутривнутриполитическим целям: укрепление позиций правительства, доверия к нему. КНР утверждала, что вирус - «это биологическое оружие США» [17].

В феврале 2020 год партийное руководство КНР было озабочено демонстрацией правдивости своей информации в сообщениях о вирусе. В некоторых средствах массовой информации КНР публиковались мнения о том, что пандемия началась в Вухане ... может быть она была сюда завезена? [18].

В конце февраля 2020 года генеральный директор ВОЗ заявил, что вирус «не уважает никаких границ, никаких цветов кожи, никаких ступеней развития» и вирус **имеет потенциал** вызвать пандемию. После этого президент США Дональд Трамп обвинил ВОЗ в письме к генеральному директору любезничанье перед КНР (ВОЗ - «марионетка Китая»). Президент писал: « Ясно, что повторяющиеся ошибки, которые Вы и ваша организация допускали при реакции на пандемию, дорого обойдутся миру». И уже в этом же письме Трамп грозился выйти из ВОЗ, не учитывающей интересы США и требовал повышения доли КНР в финансировании этой организации [19].

К этому времени США ежегодно предоставляло ВОЗ ежегодно 117 миллионов долларов, а КНР вдвое меньше. Статистика США показывала ко времени написания упомянутого письма более чем 1,5 миллионов инфицированных. Число умерших от Коруны-19 превысило в США к 22 мая 2020 год 100.000 человек. Президент Трамп начал с 10 мая 2020 г. принимать на короткое время профилактически лекарство против малярии, которому он приписывал чудодейственное воздействие и рекомендовал применять его в палатах интенсивного лечения от вируса. Далеко не все медики США поддерживали такую рекомендацию.

Борьба России с Ковид-19

Президент Владимир Путин рекомендовал в начале распространении вируса населению страны по возможности оставаться дома и сократить общение с людьми вне дома. Такое поведение должно было предотвратить стремительное распространение вируса в Италии, Испании и США. КНР как государство первого появления Sars-CoV-2 президентом еще не упоминалось.

Россия тесно сотрудничает с КНР при реализации гигантского проекта «Новый Шелковый Путь» (Belt and Road Initiative) и «Коруна-Проблема» первоначально усматривалась применительно исключительно к Западу. Ряд политических мыслителей страны стали утверждать, что западный либерализм отживает вместе с распространением вируса. И что закрытие границ между государствами ЕС означает крушение основной идеи, лежащей в основе этого союза. С точки зрения таких политологов реформа правительства при президенте Путине подтвердила правильность стратегического курса последнего [20].

На следующий день после визита Путина в полном защитном костюме к больным Ковидом-19 в инфекционной московском госпитале Коммунарка, он обратился с речью ко всем гражданам страны. Президент подчеркнул, что для государства РФ нет ничего дороже жизни и здоровья граждан, благодарил медицинских работников за их самоотверженный вклад в борьбу с вирусом,

рекомендовал максимально уменьшить, если возможно, общением вне дома и семьи ближайшего круга. Говорил, что вирус может инфицировать каждого, не соблюдающего установленных учеными, медиками и государством норм, призвал к «дисциплине и ответственности» население страны [21].

Жесткие меры по воспрепятствованию распространения вируса некоторое время не применялись. Одну неделю (30 марта – 3 апреля) Путин объявил краткосрочным отпуском с сохранением зарплаты. Было объявлено оповышении пособий для безработных, великодушие по отношению ко времени возвращения кредитов. Одновременно была предложена финансовая государственная помощь малым и средним предприятиям. В Москве тем временем, мероприятия против распространения вируса постепенно ожесточались. Сигналом для всех было утверждение руководства – Положение серьезно, но под контролем. К началу распространения вируса руководство России еще рассматривало его как единичную угрозу извне, не как пандемию. Но ситуация внезапно обострилась: 25 марта 2020 года было зафиксировано 658 случаев Короны-19, т. е. на 163 больше чем день назад; из них 120 – в Москве. Президент Путин констатировал, что Россия не может надежно отгородиться от вируса: многие страны вокруг России были уже охвачены вирусом, контакты с ними не прекращены достаточно объемно и строго. Было принято решение об переносе референдума об изменениях в Конституции РФ, который должен был состояться 22 апреля.

В течении моната на южной границе Большой Москвы был создан госпиталь на 600 больничных коек, из которых 250 коек для тяжелобольных, требующих интенсивного специального лечения. Россия обладала к концу мая 2020 г. 40.000 аппарата искусственного дыхания, т. е. 25 аппаратов на 100.000 населения. В Италии, для сравнения, имелось 5000 таких аппаратов, т. е. 8 на 100.000 населения. В то же время отметить надо, что четверть всех аппаратов искусственного дыхания России находились тогда в Москве, в Московской области и в Санкт- Петербурге.

27 марта Россия приостановила гражданское воздушное сообщение с зарубежом. С 30 марта в России было рекомендовано не выходить из дома (квартиры) без нужды; в Москве и ее пригородах были запрещены занятиями спортом вне квартиры (дома). В этот же день было резко ограничен переход государственных границ на шоссе, железных дорогах, портах, пешеходных путях. Исключение делалось для дипломатов России и их водителей [22]. В конце марта 2020 г. в России официально насчитывалось 1264 инфицированных и четверо умерших от Ковид-19.

21 и 22 марта Путин согласовал с итальянским премьер-министром Джузеппе Конто по телефону поставку российской помощи для борьбы против Ковид-19. В Италию были посланы несколько военных самолетов со специалистами, мобильными дезинфекционными устройствам большой мощности и медицинской техникой [23].

„Из России с любовью» («From Russia with Love») стояло на ящиках и контейнерах с помощью для Италии, США и Сербии. Эти гуманитарные, быстро организованные поставки увеличивали, конечно же, авторитет России и ее президента. Однако некоторые западные СМИ предпочли сообщать об этой гуманитарной акции как чисто пропагандистской и указывать на выявленные ими случаи недовольства жителями России этими поставками (с 5 по 6 апреля количество инфицированных в России увеличилось на 100 человек) [24].

В Италии некоторые СМИ отозвались на российскую гуманитарную помощь особенно подозрительно и враждебно. Ежедневная газета «Ла Стампа» («La Stampa») из Турина писала, не приводя никаких доказательств, что некоторые помощники, прилетевшие в страну, на деле были шпионами.. Российская телестанция «Россия 1» опубликовала фотографии российских военных грузовиков, поставлявших помощь в отдельные населенные пункты Италии, но снабдила эти снимки крайне неудачной, провоцирующей надписью «Теперь русские военные машины следуют и по улицам НАТО (NATO-Straßen)» что подбодрило враждебно настроенных к России корреспондентов. Та же Ла Стампа утверждала (тоже никаких доказательств), что в окрестностях Бергамо [25] появились российские эксперты по ведению биологической войны и что местные органы власти не были уведолены о появлении здесь этих экспертов. Ла Стампа утверждала к тому же бездоказательно, что 80% доставленных из России приборов и материало оказались непригодными или бесполезными в борьбе против Короны-19 [26]. Россия была возмущена, естественно, такой ложью и находила им объяснение в яро русофобских настроениях части итальянской политической элиты, сотрудников министерств иностранных дел и обороны, журналистов. К пятому апреля

в Сербию прибыли одиннадцать российских самолета с медицинским оборудованием, 90 военных врачей и вирусологов (**Eueronews, 2020, 6. April**). Россия поставила , большей частью за плату, защитную одежду и аппараты искусственного дыхания (вентиляции легких). После этих поставок

стало известно, что в них принимали участие две российские фирмы, которые подверглись санкциям США. В министерстве финансов этой страны отмечали что Путину удалось посмеяться над некоторыми санкциями. Воспользовался медицинскими гуманитарными поставками за рубеж и ожесточенный критик президента Путина и всего правительства находящийся ныне в бегах Алексей Навальный. Он сетовал о том, что Россия шлет за рубеж предметы защиты и дорогостоящую аппаратуру в то время как их не хватает в таких российских городах как, например, Воронеж или Саратово [27]. 24 апреля 2020 года Россия заявила о 5800 за сутки вновь инфицированных Коронавирусы-19. До этого их уже было 69.000. Центром эпидемии оставалась Москва в которой нарастала проблема свободных коек для больных Коронавирусы-19; временами приходилось освобождать для них койки обычных больных. В правительстве России заболели премьер-министр Михаил Мишустин, министр строительства Владимир Якушев, министр культуры Ольга Любимова [28].

Ответственность за карантинные мероприятия Путин возложил в регионах на губернаторов хотя их возможности несопоставимы с возможностями Москвы. Министр труда Андрей Котляков в начале марта сообщил о стремительном росте безработных за год (с 500.000 до 1,2 миллионов). К этому времени Фонд Благополучия (Wohlstandfond) России составлял 150 миллиардов евро. Для помощи находящимся под угрозой разорения малых и средних предприятий правительству пришлось затронуть и этот фонд. Для оказания быстрой помощи особенно нуждающимся был составлен список из 500 предприятий и фирм. Не попавшие в этот список, а их было большинство, протестовали, усиливая нарастающую социальную напряженность. Социально наиболее активные представители фирм, обделенных помощью, указывали на вопиющую несправедливость в выборе объектов оказания помощи: одна треть поддержанных фирм принадлежала персонам, приближенным к правительству, а еще одна треть были государственными предприятиями [29].

Призывы учиться у КНР в России

Чем более распространялся Ковид-19 по России (да и в Европе, в и США) тем пристальнее было внимание к «чудесным» успехам в преодолении этого заболевания в КНР. Эти и другие успехи китайцев уже не могли объясняться случайными и недолговременными удачами «тоталитарного режима» однопартийной государственной власти и «подавленностью» народа этой властью. В кратчайший исторический срок КНР превратила себя из нищеты страны в богатую, удачно справляется с исламистским терроризмом, подавил фантастически быстро к удивлению стран западной демократии, угрожающую здоровью нации эпидемию. Страны Европейского Союза и США ничем подобным похвастаться не могут. Поэтому то и растут в России голоса, призывающие учиться у «Азии», а не у ЕС или США, как это призывали и призывают «классические» российские диссиденты.

Какие же факты и методы партийно-государственного руководства на фоне господства традиционной конфуцианской нравственности способствовали и способствуют успеху Республики? К началу декабря 2020 года на 1,5 миллиарда населения КНР заболело 93 тыс. человек (в США – 13,4 миллиона; в России – 2,3 миллиона) умерли 4,7 тыс. китайцев. За это же время от заразы погибло 267 тыс. американцев и 40 тыс. россиян. Каким образом КНР удалось задавить эпидемию и почему это плохо получается или совсем не получается у других. Китайское правительство работало максимально оперативно и точно. Так **22 ноября** в шанхайском аэропорту Пудун у сотрудников выявили Ковид-19. За несколько часов здесь заставили сдать тест 17.719 человек (работников и пассажиров) Весь аэропорт был закрыт, **все** рейсы задержаны, из помещений никого на эти часы не выпускали. Исключений не было под угрозой применения оружия или другое насильственное удержание. Никто из зараженных не мог заразить других вне аэропорта. Ранее так же быстро ввели полный карантин в отдельно взятом городе Маньжоули (в Маньчжурии, на границе с РФ). В этом городе заболело Ковид-19 двое официантов кафе. Это же произошло с городом Ухань, откуда и вырвался, согласно молве, вирус. Все жители города должны были сидеть дома; еду им доставляли к порогу. Ни одного жителя Ухани на свежем воздухе не было, а если он и появлялся, то был арестован.

Основная находка Китая в борьбе против распространения вируса – это QR-коды на мобильных телефонах, которые необходимо показывать при входе в общественный транспорт, кинотеатры, театры или торговые центры страны. Зеленый цвет – вы здоровы, желтый – вы контактировали с зараженным и лучше на неделю самоизолироваться, красный – сидите дома 14 дней, скорее всего вы больны. Местонахождение владельца телефона автоматически передаются в электронную базу

полиции, за соблюдением карантина следят полицейские. Решительные и, порою, насильственные методы борьбы с вирусом применяются и по сей (10.01.2021г.) день. В странах западной демократии и некоторыми в России подобную систему называют «цифровым концлагерем», не выдерживающий никакой критик с точки зрения правового государства и принципов демократии [30]. И представителей этой демократической идеологии можно понять. Ведь они полагают, что их правовое государство является единственным и лучшим из всех воображаемых правовых государств, и что их демократия – единственная и лучшая из всех воображаемых демократий [31].

В Великобритании пытались вести слежку контактов заболевших, но натолкнулись на яростное сопротивление населения и прессы и вскоре провалились. В России и в других странах Европы многими не соблюдаются элементарные требования антивирусной безопасности: ношение лицевой маски, соблюдение безопасного расстояния, мытье рук после входа в жилье.

Предистория и история эпидемии и пандемии

Первоначально опасность вируса и болезни Ковид-19 (Sars-Cov-2) большинством правительств, она и в том числе и членов ЕС, недооценивалась. Недооценивалась она и Европейским Центром по Предотвращению Болезней и Контролю за ними (Europäischen Zentrums für die Prävention und Kontrolle von Krankheiten/European Centre for Disease Prävention and Control – ECDC). Этот центр должен, среди прочего, предупреждать о надвигающейся эпидемии и, тем более, пандемии. Способность к распространению Sars-Cov-2 центр определил непосредственно после массового появления вируса в Италии опасность для всего Европейского Союза как «малую до умеренной» («gering bis moderat» [32].

В ноябре 2002 года в китайском городе Гуандунг (Guandudong) появилась загадочная инфекционная болезнь, которую назвали Сарс (Sars) /Severe Acute Respiratory Syndrome/. Болезнь тяжело поражала дыхательные пути. Было доказано, что переносчик болезни Коронавирус (Coronavirus) была летучая мышь. Эта болезнь считается источником современной инфекции Sars-Cov-2. Сарс распространился на 29 стран, а смертность доходила до 10% заболевших. В марте 2003 года ВОЗ объявила тревогу по поводу Сарс: уже было зафиксировано 8098 случаев заболеваний и 774 умерших в КНР, в Гонконге, Тайване, Канаде и в Европе. ЕС решил тогда создать собственную организацию по предупреждений и преодолению эпидемий. И в мае 2005 года был открыт центр ECDC в городе Солна (Solna) в Швеции. Главная задача ее – собирать информацию о заразных болезнях и своевременных предупреждениях правительств о них. Центре занято более 280 специалистов, бюджет центра – более 60 миллионов Евро [33].

Как уже отмечалось, 23 февраля 2020 года после взрывообразного распространения вируса в Италии Центр (ECDC) оценивал опасность для ЕС как «малую до умеренной» («gering bis moderat»). К этому времени ведомства Италии уже заявили о сотне инфицированных в области Ломбардия и в Венеции и нескольких умерших от этой заразы. Очагом вируса определили город Содогно (Codogno) и девять окружающих селений, выезд их которых был запрещен. После этих «строгих мероприятий» по преодолению распространения вируса Центр успокаивал уменьшением опасности. Меж тем в марта 2020 года система здравоохранения Италии была в борьбе против вируса на пределе своих возможностей: в стране насчитывалась официально 120.000 зараженных и 800 умерших от Ковид-19 [34]. В Ломбардии жизнь вне жилищ практически прекратилась. Австрия резко сократила пассажирское транспортное сообщение и закрыла школы и вузы. Из-за пандемии большинство стран мира находилось в поисках соответствующих медицинских препаратов, продуктов для гигиены и, в особенности, масок для защиты дыхательных путей. Между некоторыми странами началась конкуренция, нередко без правил («Raubritterstimmung»), за доступ к этим дефицитным материалам. Все чаще такие материалы застревали на государственных границах, а в некоторых случаях (Польша, Чехословакия, США) полностью или частично конфисковались [35]. В начале апреля 2020 года половина всех заявленных инфицированных Коронавирусом-19 находилась в Европе – более 510.000. На всей планете было официально заявлено следующее количество инфицированных и умерших от инфекции:

Таблица 1. Начало апреля 2020 года. Выборка.

Государство	Инфицированные	Умершие
США	236.339	5.648
Италия	115.242	13.915
Испания	110.238	10.096

Германия	84.600	1.097
КНР	82.432	3.322
Франция	59.929	4.514
Иран	50.468	3.160
Англия	34.164	2.926
Швейцария	18.827	536
Турция	18.135	356

Глобально в начале апреля 2020 года официально было заявлено 1.002.159 человек; из них выздоровело 208.949; умерло от Ковид-19 - 51.485.

Отличия были существенны к концу апреля 2020 года. Джон-Гопкинс-Университет (Балтимор, США) сообщил, что на 28 апреля 2020 года глобально было 1.937.781 инфицированных (из них три процента были госпитализировано); умерло 212.522 человек от Ковид-19, что соответствует 27 умерших на миллион населения. Заболевали, прежде всего старые люди. Но даже очень старые порою выздоравливали: итальянка возрастом 102 года, голландка возрастом 107 лет и др. Старушка проживала в доме для престарелых и вместе с сорока другими сожителями заразилась на коллективной молитве. Семнадцать из участников богослужения умерли [36].

Таблица № 2. Расходы на здравоохранение в % от ВВП (2018г.)

Государство	Количество	Расходы докторов на 1000 жителей
США	16,9	2,6
Швейцария	12,2	4,3
Германия	11,2	4,3
Франция	11,2	3,2
Австрия	10,3	4,3
Англия	9,8	2,8
Испания	8,9	3,9
Италия	8,8	4,0

Как видим, наибольшее количество врачей на 1000 населения имеется в Швейцарии, Германии, Австрии и Италии [37].

Во многих странах ЕС, а так же в США и России вирус вызвал сильный стресс в руководящей элите общества вследствие неожиданной неспособности системы здравоохранения справиться с вирусом. Особенно это было заметно во Франции, Англии, Италии и Испании. К тому же во всем мире начали заражаться члены правительств и их главы: в Англии, России, Иране, Израиле, Саудовской Аравии, Германии Назавем только некоторые имена: Беньямин Нетаньяу (Benjamin Netanyahu, Израиль), Джустин Трюдо (Justin Trudeau, Канада), Ангела Меркель (Angela Merkel, Германия). Борис Джонсон (Boris Johnson, Англия), Рамзан Кадыров (Россия/Чечня) и др.

Ситуация с вирусом в Германии до ноября 2020 года

Система здравоохранения в Германии оказалась в борьбе с вирусом, несмотря на некоторые неожиданные вызовы, весьма устойчивой. Согласно данным немецкого Ведомства по труду (Bundesagentur für Arbeit) количество незанятых мест персоналом по уходу за больными (Krankenpflege) существенно в последнее десятилетие нарастало: с 9800 в 2014 г. до 13600 в 2016 г. и до 17.000 к декабрю 2019г. В эти же годы 97% этих работников постоянно жаловались на ухудшение условий работы. Кроме недостаточного уровня зарплаты жаловались на нехватку коек для особо тяжело больных с малоизученными заболеваниями. Эта нехватка в ряде мест трагически подтвердилась при распространении вируса [38].

Во второй половине марта (2020г) в Германии тестировалось еженедельно 500.000 человек. Так как возможности тестирования по количеству ограничены было принято решение первоочередно тестировать врачей и медсестер, полицейских, пожарных и представителей других профессий, необходимо контактирующих с больными. Остальная часть населения должна была тестироваться в случае сильных симптомов болезни у человека [39]. Специалисты рекомендовали гражданам,

имеющим слабые признаки заражения вирусом, не настаивать на тесте и оставить, по возможности, дома.

В Германии, как и во многих государствах ЕС была реализована такая предварительная стратегия определения новой опасности и ее преодоления:

- выиграть время и получить больше информации о свойствах вируса и признаках вызываемо им болезни;
- определить группы наибольшего риска и подготовить мероприятия для их защиты;
- увеличить мощности приема и обслуживания госпиталей и больниц для тяжело инфицированных людей определить и ускоренно производить вакцину для вакцинаций все больших групп населения;
- в феврале и марте 2020 года попытаться избежать накладку друг на друга (совпадения) короны пандемии и очередной волны гриппа.

Эти мероприятия удались в Германии в большей или меньшей степени, оказавшись и своевременными, и полезными.

Геополитика в начальный период панэпидемии

Некоторые благодушно настроенные политики полагали, что вирус смягчит в силу его глобальной опасности, идеологическое противостояние и политическую борьбу между государствами мира и их союзами. Это настроение выразил генеральный секретарь ООН Антонио Гуттерреш (Antonio Guterres) в начале эпидемии: «Пусть молчит оружие, остановите кононаду, прекратите бомбардировки. Немедленно!» [40]. Но многие государства этому призыву не последовали или не могли последовать. Так Северная Корея протестировала новые ракеты, могущие, согласно официальных заявлений, многие многие взрывные заряды с автономными направлениями удара.

Между началом марта и началом апреля 2020 года это государство многократно тестировало ракеты средней дальности удара. Президент Ким (Kim Jong-un) что к концу 2020 года он продемонстрирует миру новое стратегическое оружие. Страна ракетно-ядерно сооружается с тем чтобы не стать целью американского ядерного удара.

В конце февраля армада из 350 китайских рыболовных (по официальным данным) оперировала вплоть до Шпартли-островов (Южно-китайское море), китайские военные самолеты **на прибрежную рыболовную зону** которых претендуют Филиппины, Малайзия, Вьетнам, Бруней и Тайвань. Севернее китайские военные самолеты совершали полеты вплотную к границам воздушного пространства Тайваня, а пилотам говорилось об облетах вокруг китайского острова. Военный флот США многократно многими кораблями в Тайваньском проливе. 18 апреля КНР дала 80 островам Южно-китайского моря китайские наименования. США ответили обвинением: Китай использует панэпидемию с тем, что укрепить и расширить свои незаконные притязания в Южно-китайском море [41].

Вслед за США независимую проверку обстоятельств и причин появления вируса в Китае потребовали главы многих других государств. Обвиняли КНР и в том, что появление вируса в ноябре 2019 года на ее территории некоторое время якобы скрывала и пыталась повлиять на ВОЗ в сторону сокрытия этого факта и опасности вируса. Когда Австралия потребова строго исследования международными представителями появление вируса в Китае, посол Республики Чен Ёнгу (Chen Jingye) не исключил того, что граждане его страны могут обойтись и без австралийского мяса и вина. Могут китайцы обойтись и без туристических поездок в Австралию, и без обучения студентов КНР в австралийских университетах. Министр иностранных дел Австралии Маризе Пейне (Marise Payne) в ответ заметила, что лучше не пытаться из-за справедливых требований давить на Австралию экономически [42].

США обвинили КНР в скрывании вируса, в непредоставлении информации по предотвращению ее распространения. Вслед за Президентом Трампом более конкретное обвинение выдвинул министр иностранных дел Помпео (Pompeo), который указал на лабораторию по вирусологии в г. Вухан как на источник утайки. Институт вирусологии, которому принадлежит с 2018 г. высонадежная лаборатория по изучению вирусов, находится на расстоянии 12 километров от рынка Хуанан (Huanan-Markt), на котором торгуют мясом домашних и диких животных и рыбой. Этот рынок был Китаем официально объявлен как источник вируса.

В лаборатории Вуханьского института хранятся и вирусы, вызывающие высокоопасные болезни. Институт располагает самым большим в Азии банк 1500 возбудителей наиболее опасных болезней. Ряд экспертов не исключает того, что в этом институте произошло что то непредвиденное при изучении вирусных заболеваний у летучих мышей.

В предыдущие годы уже поступали сигналы о недостаточной надежности защитных мероприятий как в институте вирусологии, так и в Вухань-Центре по контролю за болезнями (Wuhan-Zentrum für Krankheitskontrolle). В 2018 году американские дипломаты сообщали, что в Вуханьском институте вирусологии часть персонала в лаборатории недостаточно специализированно обучена с тем, чтобы гарантированно воспрепятствовать выхода исследуемых объектов за пределы лаборатории. В 2019 году руководитель лаборатории Юан Шиминг (Yuan Zhiming) признал определенные недостатки в кадровой работе. Не могущих, однако, ослабить изоляцию объектов, исследуемых в лаборатории и выхода их за ее предела [43].

Во время распространения вируса не смягчались напряженности и в отношениях между Россией и США. Космическое командование Штатов (центр в Колорадо) сообщало о тестировании российской ракеты по перехвату спутников. В феврале в космосе были идентифицированы российские спутники - «убийцы спутников». В этот же месяц два самолета разведчика типа Илюшин-П в сопровождении истребителей пролетали в непосредственной близости к границе Аляски и были предупреждены появлением американских истребителей [44].

20 мая президент Трамп объявил о выходе США из договора «Открытое небо» («Open Skies») с Россией. Договор вступил в силу, считался мероприятием доверия между 34 странами-подписантами. Основанием выхода из договора:

- 1) Россия мешает американским полетам над Калининградом и прилегающей территорией (суша и море);
- 2) Россия препятствует полетам над местами своих больших военных учениях;
- 3) Полеты не дают дополнительной информации по сравнению с той, которая поступает от спутников США.

Требовал Трамп и включения КНР в договор о ракетах средней и близкой дальности, который был заключен с Россией в 1987 г. (Intermediate Range Nuclear Forces). Речь шла о ракетах с дальностью стрельбы от 500 до 5500 километров, которые договорившиеся стороны должны были уничтожить [45].

С начала марта были запрещены переходы границ США для военных соединений, отдельных солдат, гражданских служащих в армии, родственников военнослужащих. Более 3000 военнослужащих и 1500 гражданских в армии были в середине апреля по вирусу позитивно тестировано. По причине нарастания заболеваний от вируса четыре авианосца застопорили свои акции и их экипажи (5500 человек на каждом) в значительной их части подвержены карантину. Авианосец «Теодор Рузвельт» был растановлен возле Гуама, авианосец «Рональд Рейган» - у Йокотамы, а авианосец «Нимиц», у Бремертона (штат Вашингтон).

Из 11 больших авиа- и ракетоносителей треть находилась в ремонте, а один – в частичной готовности. Трое были в середине апреля вполне активны, но не один из них не патрулировал вблизи Китая или полуострова Корея. КНР, учитывая, очевидно, это обстоятельство послала 11 апреля авианосец «Лианинг» в сопровождении нескольких боевых кораблей на патрулирование в море между Тайванем и Окинавой [46]. В начале апреля китайский корабль пограничной охраны потопил вьетнамскую рыбацкую шхуну вблизи Парацельских островов (Южнок-китайское море). Наряду с этим КНР строила все новые «исследовательские станции» на необитаемых рифах и песчаных банках с одновременным их укреплением в этом же море.

В конце марта США предложили создание переходного правительства Венесуэлы, но без Президента Мадуро, однако Россия и Китай воспрепятствовали такому ходу событий. Как средство давления на Мадуро и его союзников США усилили свое присутствие в Карибах (Карибском регионе) через демонстрацию здесь военной флотилии и усилением разведывательных полетов. Усиление этой военной активности США объясняли необходимостью борьбы с усиливающейся торговлей наркотиками в регионе и в самих штатах. Мадуро обвинялся Вашингтоном в сртрудничестве с наркокартелями и подпольном распространением кокаина в США. И министерство юстиции США объявило премию за «устранение» Мадуро в 15 миллионов долларов. Неслыханное в

цивилизованном мире дело! Действующий президент, избранный на основа законов своей страны, иностранной державой объявлен без суда и следствия преступником [47].

Иран запустил 23 апреля первый военный спутник-разведчик. Многие скоростные иранские легкие судна приближались опасно близко к военным кораблям США в Персидском заливе. Иран показывал, что несмотря на санкции и распространение вируса, он свой наступательный курс на Ближнем востоке не отменяет. Президент Трамп реагировал приказом для своих кораблей в заливе топить приближающиеся к ним скоростные иранские судна. Командир спецподразделения революционной гвардии Ирана генерал-майор Хоссейн Салами (Hossein Salami) заявил, что морские подразделения гвардии будут нападать на американски корабли если те начнут топить иранские. Иранское правительство находилось в тяжелом положении из-за экономического кризиса, вызванного санкциями, удешевлением нефти и распространением вируса. Среди населения ширилось мнение, что правительство запоздало начало реагировать на вирус. При парламентских выборах в феврале победили сторонники безкомпромиссного курса по отношению к США и Израилю, а сторонники умеренно-компромиссной политики во главе с президентом Хассан Рохани сильно потеряли в своем влиянии на общество, армию и гвардию [48].

Китай и Россия первыми начали оказывать первую практическую помощь в борьбе с вирусом другим странам. Оба государства посылали врачей, повязки на лицо и медицинское оборудование.

Страны, остро нуждавшиеся в такой помощи, благодарили порою в неожиданных формах. Так в Белграде на стенах многих домов виднелись надписи «Спасибо, брат Си!». В серии из пяти лабораторий по тестированию на вирус пять прислала КНР. Россия заявила, что Сербия третья страна (после США и Италии) по масиву оказанной помощи в борьбе против вируса, что было подтверждено премьер-министром Сербии Бернабик А. И министром обороны Вулин А [49]. Гуманные мотивы помощи со стороны России и Китая дополнялись и желанием продемонстрировать превосходство авторитарных режимов в борьбе против вируса.

Правительства большинства государств ЕС с запазданием реагировало на новые медицинские нужды, связанные с преодолением вируса. Теперь они стремились расширить или заново организовать производство противовирусных средств защиты с тем, чтобы не зависеть от зарубежных поставок. Это не могло удасться за короткий срок в достаточной степени. Итальянское правительство сообщало в стране будет ежемесячно производиться 75 миллионов лицевых масок. Австрия объявила о том, что полностью обеспечит жителей страны масками собственного производства [50].

Пекин провозгласил 2020 год «годом Европы». В котором должно произойти множество встреч на высшем уровне. Но вместо консультаций глав государств с целью сближения их позиций пришло настроение кризиса вызванное вирусом. Так, при председательстве Германии в ЕС была отменена встреча руководителей глав государств Союза с руководителями КНР. Речь должна была идти, главным образом, о согласовании политики ЕС и Китая в странах восточной и юго-восточной европы. Встрече была отменена со ссылкой на вирус [51]. В течении вирус-кризиса ЕС продолжал свою политику расширения Союза в сторону юго-восточных европейских государств. Примерно за шесть месяцев до вето Франции остальные члены ЕС были согласно принять в союз Албанию и Северную Македонию.

Без расширения на юго-восточную Европу ЕС еще более будет терять свое влияние в этом регионе в нарастающей конкуренции с Китаем, Россией и Турцией. Это было особенно ясно из одной пресс-конференций (середина марта) президента Сербии Александра Вучича, сказавшего, что европейская солидарность есть «бабушкина сказка», и что Китай – единственная страна, которая в этой коронакризисной ситуации может помочь всесторонне и достаточно [52]. ЕС ставила перед Албанией и Северной Македонией три главных задачи: создание подлинного правового демократического государства, резкое усиление борьбы с коррупцией, организованной преступностью и прочими формами криминальности. Это были серьезные требования, на которых основно настаивали Франция, Голландия и Дания и для выполнения которых нужны были не месяцы, а годы. Коронакризис надолго отодвинул эту проблематику на второй или даже третий план. Особенно обиделась на эту задержку Северная Македония, указывая на то, что она по требованию ЕС (в особенности ее члена - Греции) изменила даже название своего государства. Частично утешилась Северная Македония тем, что 2 апреля была принята в НАТО [53].

Слухи и байки („Fake News“) о вирусе

СМИ, особенно интернет, распоространяли невероятные сообщения о вирусе и его преодолении. Так утверждалось, что кокаин уничтожает вирус или делает его безвредным; помогают бороться с ним и хорошие ежедневные дозы крепкого алкоголя, принимаемые мелкими партиями в течении суток. Указывалось на то, что человек, способный в течении десяти секунд задержать дыхание и не кашлять, свободен от вируса. Утверждалось, что письма, пакеты и посылки из Китая опасны как распоространители вируса, что чеснок и лук, принимаемые часто, предохраняют от вируса и т. д.

Исламисты определяли вирус как «наказание божие» для неверующих (т. е. для всех немусульман); экстремисты их правоориентированных движений утверждали, что восточная Азия есть источник «паразитов» и «прочих вредных насекомых». Многие не исключали появление вируса из засекреченных китайских или американских лабораторий.

В юго-восточной Европе почему-то такие слухи распоространялись особенно быстро. Так, министр иностранных дел Сербии Ивика Дачич ставил вопрос об искусственном происхождении вируса и требовал от ООН выяснить, не является ли вирус биологическим оружием. Другие полагали, что вирус создан магнатами фармацевтики с целью получения сверхприбыли [54].

Вирус резко затормозил экономический рост большинства государств и вызвал шторм социальных протестов против многочисленных ограничений. Первоначально протесты начались в США и затем перекинулись в ЕС в форме демонстраций в Варшаве, Лондоне, Мадриде, во многих городах Германии и Швейцарии. Совместно демонстрировали с противниками ограничений правые и левые экстремисты, противники вакцинаций и притока иностранцев в страну, антисемиты, сторонники теорий заговоров, все, кто был против правительства и существующих в стране порядков.

Президент Европейского конгресса евреев Моше Кантор сетовал, на то что после начала пандемии стали шириться слухи о том, что евреи распоространяют вирус с целью получения прибыли. Евреев делают ответственными и за безработицу, и за отсутствие перспектив развития общества, и за нарастающую депрессию в нем. У него, у Кантора, такое ощущение, что Увропа возвращается в средневековье, к кострам и охоте за ведьмами [55].

Выводы.

Коронакризис выявил многие слабости как в политике отдельных государств, так и в международной политике: путаница во взаимодействии министерств, недопустимо долгое сокрытие (из за соображений престижа) возможной опасности вируса, многочисленные проблемы с защитными средствами и для населения и оборудованием для больниц, задержка на международных граница поставленных и оплаченных государством средств защиты, неподготовленность всей системы образования к формам «отдаленного» обучения, слабое владение интернетом огромных массивов населения и др.

Во всех странах врачи, боровшиеся с вирусом, приветствовались как герои, многие из которых потеряли жизнь в этой борьбе. Но их защита - медицинская, финансовая, социальная была недопустима низка. Порой не хватало даже спецодежды, врачам приходилось бороться за положенные им надбавки к зарплате [56]. Специалисты и политики недостаточно учли опыт борьбы с эпидемиями в прошлого. Так с 1700 года в Европе пронеслось 10 эпидемий гриппа, которые были описаны и изучены. На основе этого опыта было ясно, что эпидемия не завершается разам, а возвращается минимум второй волной, что в 2020 г. году в большинстве стран учтено не было [57].

Кризис и выход Англии из ЕС заметно ослабили этот Союз, усилили конкуренцию внутри него. В целом же коронакризис показал: чем позднее и нерешительнее реакция на него, тем больший вред он несет. Он же показал, что наши знания о новых пандемиях последних десятка лет далеко недостаточны.

Несколько слов об экстремальных предложениях элиминации вируса: вульгарных и глубоко научных, но одинаково неосуществимых. Шаманы всего мира полагают ныне, что их ритуалами можно преодолеть соединенными усилиями не только болезни от вируса, но и сам вирус.

Научные предложения преодоления вируса опираются на строгую достоверность, но их реализация невозможна в силу социальных причин. Известно, что каждые две недели вирус нуждается для сохранения жизнеспособности в переносе на новый человеческой организм. И для полного элиминирования вируса достаточно было бы в течении двух недель протестировать на вирус все членов определенного сообщества (например всех жителей ФРГ или Шенгенской зоны). Затем предлагают такие ученые держать в минимум двухнедельном строгом карантине всех

инфицированных и тех, кто не тестировался. И вирус исчез бы в таком изолированном сообществе [58]. Естественно, что никакое правительство всерьез подобные предложения не обсуждало.

Новые, более опасные варианты вируса обнаружены в Англии, Южноафриканской Республике, США и Японии. В связи с этим, необходимо каждому государству и мировому сообществу вести жесткую антивирусную политику, и искать новых подходов, оценок, решений проблемы коронавируса, и найти пути быстрого преодоления Ковид-19.

Список использованной литературы:

- 1 Источники: «International Labour Organisation (ILO)», Женева.
- 2 Источники: Die Presse. Beben auf dem Arbeitsmarkt, 30.04.2020. -S.2; Zirm, Jakob. Auf der Intensifstation. In: Private Banking, Mai 2020. -S.6-9.
- 3 Günther Hauser. Die Coronakrise 2020. Unterschiedliche Strategien in deren Eindämmung im Vergleich. -S. 9.
- 4 Mauritz, E. In: Kuratorium Sicheres Österreich (Hrsg.); Fakten, Sicherheit, Analyse, Konsequenzen, Perspektiven, Nr.34, Februar 2020. -S. 17.
- 5 Bonavida, I. Geopolitik verschwindet trotz Koruna nicht, Interview mit Generalmajor Johann Frank, Leiter des Instituts für Friedenssicherung. In: Die Presse, 24.04.2020. - S. 7.
- 6 Mauritz, E. In: Kuratorium Sicheres Österreich (Hrsg.); Fakten, Sicherheit, Analyse, Konsequenzen, Perspektiven, Nr.34, Februar 2020. -S. 17.
- 7 Vgl.: Baltaci, K. Virus kann die Nervensystem befallen. In: Die Presse, 15.04., S. 92,20
- 8 Kramer, T. Katzen können sich mit Covid-19 anstecken. In: Die Presse, 10.04. 2020.- S.7
- 9 Bastaroli, S. Zentren der Epidemie lockern Quarantäne. In: Die Presse, 29-04.2020.- S. 5.
- 10 См.: CNN: 27 Mai, 2020.
- 11 Jedes Land muss mit Covid-19-Fällen rechnen. In: Der Standard, 28.02.2020. -S.3, а так же брифинг генерального директора ВОЗ 27.02.2020 г. в Женеве.
- 12 Австралийский профессор Джон Мак Кензи (John Mac Kenzie), член экспертного совета ВОЗ по экстремальным ситуациям, сомневался в верности официальных данных КНП по вирусу. См.:Pollack, K./Redl, B.Nur eine Epidemie, keine Pandemie? In: Der Standard, 28.02.2020. -S. 3.
- 13 Gunter Hauser. Die Coronakrise 2020- S. 11
- 14 «Biologischer Terroranschlag“. In: Die Presse, 11.03.2020.- S.7
- 15 Там же.
- 16 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 17 Österreichische Rundfunk (ÖRF), Zeit und Bild 2. 30. März 2020
- 18 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 19 Jedes Land muss mit Covid-19-Fällen rechnen. In:Der Standard 28.02.2020.- S.3; Trups Krieg mit WHO. In: Die Presse,20.05.2020.-S. 7
- 20 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 21 Putin macht Coronavirus zur Chefsache. In: Die Presse, 26.03.2020. -S. 11.
- 22 BBC World News 2020, 26. März.
- 23 Sommerbauer J. Reiche Russen richten sich Heimkliniken ein. In: Die Presse, 24.03.2020.- S.12.
- 24 Bischof, B. Putins eigennützige humanitäre Hilfe. In: Die Presse. 07.04. 2020. -S. 6.
- 25 Небольшой город на севере Италии. Известен как хранитель уникальных старинных карт и производитель современных (в том числе и военных).
- 26 Bischof, B. Putins eigennützige humanitäre Hilfe. In: Die Presse. 07.04. 2020. -S. 6.
- 27 Там же.
- 28 Schmidt, H.-J. Die Prager Regierung steigt von der Bremse. In: Die Presse, 24.04.2020. -S. 6;
- Scholl, S. Das Virus schwächt den Kreml. In: Salzburger Nachrichten, 08.05.2020. -S. 6
- 29 См.: Frankfurter Allgemeine Zeitung. Verschärfte Ausgangsbeschränkungen, 31.03..2020.-S.1.
- 30 См. Зотов Г. ... В: АИФ, № 50. С. 23.
- 31 Но они глубоко ошибаются, глубоко ослеплены европоцентризмом, не учитывают исторических, культурных, религиозных, этнических особенностей населения страны, уровня ее экономического развития и благосостояния населения. Вспоминается выступление министра обороны ФРГ господина (тогда, лет одиннадцать назад, как и до этого министрами обороны были мужчины, а не дамы) Штрука. Он тогда возвещал, что наличие войск НАТО в Афганистане – это гуманитарная, т. е. человеколюбивая вооруженная военная интервенция. Далее министр заверял население Германии, что и ее солдаты и НАТО в целом несут в Афганистан демократию (западную,

естественно). Следует сказать, что западную демократию, как бы хороша она не была, в такую страну (Афганистан) «перенести» и, тем более, пересадить как некий кустик, нельзя. Древняя и большая страна со многими и очень значимыми этносами еще не была государствами с едиными на всей территории законами; центральное правительство функционировало лишь в столице Кабуле, до и то лишь при свете дня: ночью в столице господствовали совсем другие силы; в стране отсутствовал средний класс – важнейшая экономическая основа демократии; отсутствовало и настоящее разделение властей и многое другое, без чего демократия невозможна.

32 Ultsch, Chr. China sperrte Diplomaten aus der EU wochenlang weg. In: Die Presse, 23.04.2020.-S. 4.

33 Там же

34 Ultsch, Chr./Raabe, J. China hat vertuscht, die WHO versagt und Europa geschlafen. In: Die Presse, 04.04.2020.- S. 4.

35 Thalhammer, A. Maskenmangel: Kapazitäten durch Upcycling verdoppeln. In: Die Presse, 23.04.2020. -S. 2.

36 Bastaroli S. Zentren der Epidemie lockern Quarantäne 29.04.2020, S. 5; ORF (Австрийское радио). Zeit im Bild, 30.03.2020; Die Presse 10.04.2020, S. 4: 107-jährige Holländerin überlebt Coronavirus

37 Mingels G./Pfister R./Pitzke M. Die verdrängte Katastrophe. In: Der Spiegel, Nr. 14, , S.28.03.2020. -S. 82.

38 См. Der Spiegel, Nr.13, 21.0 2020.- S. 10, 12, 13.

39 Bartsch M. Et al. Test beim Tierarzt. In: Der Spiegel, Nr. 14, 28.03.2020. -S. 42.

40 Bischof B. Coronavirus greift an, aber die Waffen schweigen nicht. In: Die Presse, 10.04. 2020. -S. 3.

41 Kretschmer F. China als großer Gewinner der Viruskrise. In: Die Presse, 24.94.2020. -S.4 und 5.

42 Die Presse, China droht Australien mit Boykott, 28.04.2020. -S. 8.

43 Raabe J. Was hinter dem Verdacht gegen das Labor in Wuchan steckt. In: Die Presse, 05.05.2020. -S. 2.

44 См.: Greber W. Gtgntr der USA testen erkrankte Supermacht. In: Die Presse, 17.04.2020. -S. 2.

45 Sanger D, Hauser G. Trump Will Withdraw Open Skies Arms Control Treaty. In: The New York Times, May 21, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/21/us/politics/trump-optn-skies-treaty-arms-control.html> 14.06.2020.

46 Greber W. Gegner der USA testen erkrankten Supermacht. In: Die Presse, 17.04.2020. -S. 2.

47 Bischof B. Coronavirus greift an, aber die Waffen schweigen nicht. In: Die Presse, 10.04.2020. -S. 3.

48 Seibert TH. Gefährliche Zündeln am Persischen Golf. In: Die Presse, 24.04.2020. -S. 7.

49 Hoxhaj E. Chinesisch-russische Coronakampagne auf dem Balkan. In: Die Presse, 20.05.2020. -S. 23.

50 ORF, Pressekonferenz von Innenminister Karl Nehammer, 27.03.2020.

51 Eder M. Wie Peking die EU/ in der Coronakrise. In: Die Presse, 11.04., 2020, S. 10; Grimm O. Die Beziehung zwischen EU und China kränkelt. In: Die Presse, 05.06.2020. -S. 8.

52 Grimm O. Hoffnungsschimmer für den Westbalkan. In: Die Presse, 25.03.2020.- S. 11.

53 NATO: Relations with the Republic of North Macedonia, Last updated: 30

Mar.; https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm 202007.05

54 Hoxhaj Enver. Chinesisch-russische Cjrnakampagne auf dem Balkan. In: Die Presse, 20.05.2020.- S.23; Grass F. Krisenzeit ist Verschwörungszeit. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 18.

55 Bischof B. Wie Radikale den Staat in der Krise schwächen wollen. In: Die Presse, 20.05.2020. -S. 7.

56 Bozorgmehr N. / Khalaj M. Iran“s exhausted medics face high risks. In: Financial Times Weekend, 21/22.03.2020.-S. 4.

57 Salzburger Nachrichten. Aus Satdt und Land. „Selbstverständlich kann ein Fall Ischgl auch im Sommer passieren. 13.06.2020. -S. 7.

58 См.: Lehrach H. Corona schnell stoppen. In: Berliner Zeitung, 06.01.2021. -S. 23.

References:

1 Istochniki: «International Labour Organisation (ILO)“, ZHeneva.

2 Istochniki: Die Presse. Beben auf dem Arbeitsmarkt, 30.04.2020. -S.2; Zirm, Jakob. Auf der Intensifstation. In: Private Banking, Mai 2020. -S.6-9.

3 Günther Hauser. Die Coronakrise 2020. Unterschiedliche Strategien in deren Eindämmung im Vergleich. -S. 9.

4 Mauritz, E. In: Kuratorium Sicheres Österreich (Hrsg.); Fakten, Sicherheit, Analyse, Konsequenzen, Perspektiven, Nr.34, Februar 2020. -S. 17.

- 5 Bonavida , I. Geopolitik verschwindet trotz Koruna nicht, Interview mit Generalmajor Johann Frank, Leiter des Instituts für Friedenssicherung. In: Die Presse, 24.04.2020. - S. 7.
- 6 Mauritz, E. In: Kuratorium Sicheres Österreich (Hrsg.): Fakten, Sicherheit, Analyse, Konsequenzen, Perspektiven, Nr.34, Februar 2020. -S. 17.
- 7 Vgl.: Baltaci, K. Virus kann die Nervensystem befallen. In: Die Presse, 15.04., S. 92,20
- 8 Kramer, T. Katzen können sich mit Covid-19 anstecken. In: Die Presse, 10.04. 2020.- S.7
- 9 Bastaroli, S. Zentren der Epidemie lockern Quarantäne. In: Die Presse, 29-04.2020.- S. 5.
- 10 Sm.: CNN: 27 Mai, 2020.
- 11 Jedes Land muss mit Covid-19-Fällen rechnen. In: Der Standard, 28.02.2020. -S.3, a tak zhe brifing general'nogo direktora VOZ 27.02.2020 g. v ZHeneve.
- 12 Avstralijskij professor Dzhon Mak Kenci (John Mac Kenzie), chlen ekspertnogo soveta VOZ po ekstremal'nyh situacijam, somngevalsya v vernosti oficial'nyh dannyh KNR po virusu. Sm.:Pollack, K./Redl, B.Nur eine Epidemie, keine Pandemie? In: Der Standard, 28.02.2020. -S. 3.
- 13 Gunter Hauser. Die Coronakrise 2020- S. 11
- 14 «Biologischer Terroranschlag“. In: Die Presse, 11.03.2020.- S.7
- 15 Tam zhe.
- 16 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 17 Österreichische Rundfunk (ÖRF), Zeit und Bild 2. 30. März 2020
- 18 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 19 Jedes Land muss mit Covid-19-Fällen rechnen. In:Der Standard 28.02.2020.- S.3; Trups Krieg mit WHO. In: Die Presse,20.05.2020.-S. 7
- 20 Feichtinger W. Corona als internationale Propagandafront. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 2.
- 21 Putin macht Coronavirus zur Chefsache. In: Die Presse, 26.03.2020. -S. 11.
- 22 BBC World News 2020, 26. März.
- 23 Sommerbauer J. Reiche Russen richten sich Heimkliniken ein. In: Die Presse, 24.03.2020.- S.12.
- 24 Bischof, B. Putins eigennützige humanitäre Hilfe. In: Die Presse. 07.04. 2020. -S. 6.
- 25 Nebol'shoj gorod na severe Italii. Izvesten kak hranitel' unikal'nyh starinnyh kart i producent sovremnyh (v tom chisle i voennyh).
- 26 Bischof, B. Putins eigennützige humanitäre Hilfe. In: Die Presse. 07.04. 2020. -S. 6.
- 27 Tam zhe.
- 28 Schmidt, H.-J. Die Prager Regierung steigt von der Bremse. In: Die Presse, 24.04.2020. -S. 6;
- Scholl, S. Das Virus schwächt den Kreml. In: Salzburger Nachrichten, 08.05.2020. -S. 6
- 29 Sm.: Frankfurter Allgemeine Zeitung. Verschärfte Ausgangsbeschränkungen, 31.03..2020.-S.1.
- 30 Sm. Zotov G. ... V: AIF, № 50. S. 23.
- 31 No oni gluboko oshibayutsya, gluboko oslepleny evropocentrizmom, ne uchityvayut istoricheskikh, kul'turnyh, religioznyh, etnicheskikh osobennostej naseleniya strany, urovnya ee ekonomicheskogo razvitiya i blagosostoyaniya naseleniya. Vspomiinaetsya vystuplenie ministra oborony FRG gospodina (togda, let odinnadcat' nazad, kak i do etogo ministrami oborony byli muzhchiny, a ne damy) SHtruka. On togda vozveshchal, chto nalichie vojsk NATO v Afganistane – eto gumanitarnaya, t. e. chelovekolyubivaya vooruzhennaya voennaya intervenciya. Dalee ministr zaveryal naselenie Germanii, chto i ee soldaty i NATO v celom nesut v Afganistan demokratiyu (zapadnuyu, estestvenno). Sleduet skazat', chto zapadnuyu demokratiyu, kak by horosha ona ne byla, v takuyu stranu (Afganistan) «perenesti» i, tem bolee, peresadit' kak nekij kustik, nel'zya. Drevnyaya i bol'shaya strana so mnogimi i ochen' znachimymi etnosami eshche ne byla gosudarstvami s edinyimi na vsej territorii zakonami; central'noe pravitel'smtvo funkcionirovalo lish' v stolice Kabule, do i to lish' pri svete dnya: noch'yu v stolice gospodstvovali sovsem drugie sily; v strane otsutstvoval srednij klass – vazhnejshaya ekonomicheskaya osnova demokratii; otsutstvovalo i nastoyashchee razdelenie vlastej i mnogoe drugoe, bez chego demokratiya nevozmozhna.
- 32 Ultsch, Chr. China sperrte Diplomaten aus der EU wochenlang weg. In: Die Presse, 23.04.2020.-S. 4.
- 33 Tam zhe
- 34 Ultsch, Chr./Raabe, J. China hat vertuscht, die WHO versagt und Europa geschlafen. In: Die Presse, 04.04.2020.- S. 4.
- 35 Thalhammer, A. Maskenmangel: Kapazitäten durch Upcycling verdoppeln. In: Die Presse, 23.04.2020. -S. 2.

- 36 Bastaroli S. Zentren der Epidemie lockern Quarantäne 29.04.2020, S. 5; ORF (Avstrijskoe radio). Zeit im Bild, 30.03.2020; Die Presse 10.04.2020, S. 4: 107-jährige Holländerin überlebt Coronavirus
- 37 Mingels G./Pfister R./Pitzke M. Die verdrängte Katastrophe. In: Der Spiegel, Nr. 14, , S.28.03.2020. -S. 82.
- 38 Sm. Der Spiegel,Nr.13, 21.0 2020.- S. 10, 12, 13.
- 39 Bartsch M. Et al. Test beim Tierarzt. In: Der Spiegel, Nr. 14, 28.03.2020. -S. 42.
- 40 Bischof B. Coronavirus greift an, aber die Waffen schweigen nicht. In: Die Presse,10.04. 2020. -S. 3.
- 41 Kretschmer F. China als großer Gewinner der Viruskrise. In: Die Presse, 24.04.2020. -S.4 und 5.
- 42 Die Presse, Chinf droht Australien mit Boykott,28.04.2020. -S. 8.
- 43 Raabe J. Was hinter dem Verdacht gegen das Labor in Wuchan steckt. Die Presse,05.05.2020. -S. 2.
- 44 Sm.: Greber W. Gtgntr der USA testen erkrankte Supermacht. In: Die Presse,17.04.2020. -S. 2.
- 45 Sanger D, Hauser G. Trump Will Withdraw Open Skies Arms Control Treaty. In: The New York Times, May 21, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/21/us/politics/trump-optn-skies-treaty-arms-control.html> 14.06.2020.
- 46 Greber W. Gegner der USA testen erkrankten Supermacht. In: Dit Presse,17.04.2020. -S. 2.
- 47 Bischof B. Coromavirus greift an, aber die Waffen schweigen nicht. In: Die Presse, 10.04.202. -S. 3.
- 48 Seibert TH. Gefährliche Zündeln am Persischen Golf. In: Die Presse,24.04.2020. -S. 7.
- 49 Hoxhaj E. Chinesisch-russische Coronakampagne auf dem Balkan. In: Die Presse, 20.05.2020. -S. 23.
- 50 ORF, Pressekonferenz von Innenminister Karl Nehammer, 27.03.2020.
- 51 Eder M. Wie Peking die EU/ in der Coronakrise. In: Die Presse,11.04.,2020, S. 10; Grimm O. Die Beziehung zwischen EU und China kränkelt. In: Die Presse, 05.06.2020. -S. 8.
- 52 Grimm O. Hoffnungsschimmer für den Westbalkan. In: Die Presse, 25.03.2020.- S. 11.
- 53 NATO: Relations with the Republic of Norsth Macedonia, Last updated: 30 Mar.; https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm 202007.05
- 54 Hoxhaj Enver. Chinesisch-russische Cjrnakampagne auf dem Balkan. In: Die Presse, 20.05.2020.- S.23; Grass F. Krisenzeit ist Verschwörungszeit. In: Wiener Zeitung, 31.03.2020. -S. 18.
- 55 Bischof B. Wie Radikale den Staat in der Krise schwächen wollen. In: Die Presse, 20.05.2020. -S. 7.
- 56 Bozorgmehr N. / Khalaj M. Iran“s exhausted medics face high risks. In: Financial Times Weekend, 21/22.03.2020.-S. 4.
- 57 Salzburger Nachrichten. Aus Satdt und Land. „Selbstverständlich kann ein Fall Ischgl auch im Sommer passieren. 13.06.2020. -S. 7.
- 58 Sm.: Lehrach H. Corona schnell stoppen. In: Berliner Zeitung, 06.01.2021. -S. 23.

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

SRSTI 32.09.21

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.12>

*E.M. Abiev**

*ENU after L.N. Gumilyov,
Nur-Sultan, Kazakhstan, (E-mail: abiev_erkebulan@mail.ru)*

FORMATION AND MODERN TRENDS IN MEDIATION DEVELOPMENT

Abstract

This article shows the historical formation of mediation, and the main directions of development. Also, modern works are provided to determine the level of study of mediation, and the main problems of development are identified. Foreign works on the topic of "mediation" were reviewed, and the main types and concepts of «mediation» were defined. In addition, the basic concepts of mediation and principles of work are reflected.

Also, the basic concepts in the law «on mediation» of the Republic of Kazakhstan are provided, and the objectives of the task are shown. The basic requirements for the formation of mediators are derived, and the area of competence of the work is indicated.

The main definitions of the definition of «conflict» on the basis of foreign works of scientists are provided. The mechanisms of conflict resolution through mediation were outlined, and its technologies were demonstrated. On the basis of works of scientists of foreign countries the social and legislative sphere of application of «mediation» is presented.

Key words: mediation, assessment mediation, settlement mediation, political mediation, mediator, law.

*E.M. Абиев**

МЕДИТАЦИЯНЫ ДАМУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Аталған мақалада медиацияның тарихи қалыптасу үрдісі көрсетіліп, дамуының негізгі бағыт-бағдары анықталған. Заманауи «медиацияның» зерттелу деңгейін, оның негізгі мәселелері көрсетілген. Медиация тақырыбындағы шет елдік ғалымдардың еңбектері қарастырылып, «медиация» ұғымы, оның түрлері анықталды. Сонымен қатар, медиацияның заманауи анықтамалары беріліп, оның негізгі жұмыс істеу принциптері қарастырылған. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасындағы «медиация» туралы заңына сәйкес негізгі ұғымдар беріліп, оның мақсат-міндеттері көрсетілген. Қазақстан Республикасындағы медиатор болудың негізгі талаптары анықталып, кәсіби құзыреті белгіленді.

«Конфликт» ғылымына шет елдің ғалымдарының еңбектері негізінде анықтама беріліп, оның даму үрдісі анықталды. Конфликт мәселесінің медиация арқылы шешілу тетіктері белгіленіп, оның технологиялары көрсетілді. Шет елдердің ғалымдарының еңбектері негізінде «медиацияның» әлеуметтік-заңнамалық қоданыс аясы көрсетілген.

Түйін сөздер: медиация, бағалау медиациясы, қатығыстың реттеу медиациясы, саяси медиация, медиатор, құқық.

*Абиев Е.М.**

СТАНОВЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕДИТАЦИИ

Аннотация

В данной статье показана историческое становление медиации, и основные направления развития. Также, предоставлены современные труды для определения уровня изученности медиации,

и определены основные проблемы развития. Просмотрены зарубежные труды по тематике «медиация», и определены основные виды и понятия «медиации». Кроме того, отражены основные понятия медиации и принципы работы. Также, предоставлены основные понятия в законе «о медиации» Республике Казахстан, и показаны цели задачи. Выведены основные требования для становления медиаторов, и указана область компетенции работы. Показаны основные определения дефиниции «Конфликт» на основе зарубежных трудов ученых. Были обозначены механизмы решения проблемы конфликта через медиацию, продемонстрированы его технологии. На основе трудов ученых зарубежных стран представлена социально-законодательная сфера применения «медиации».

Ключевые слова: медиация, медиация оценки, медиация урегулирования, политическая медиация, медиатор, право.

Introduction. It is obvious that the problem of mediation is experiencing unique trends in the international arena. Thus, the first normative names of mediation in 2003 noted that the United Nations General Assembly as an alternative practical peace-making process, different from the court in international and inner States. In addition, in 2012, the main effective mechanisms of the UN mediation activity were reflected, and its significance in regulating public relations was determined.

Having made sure that the history of formation and development of means of regulating public relations of the Republic of Kazakhstan is unique with the solid steps of our country, in recent years we can see the development of public relations, reaching a new level and carrying out numerous political actions on the part of the state.

Having made sure that the history of formation and development of means of regulating public relations of the Republic of Kazakhstan is unique with the solid steps of our country, in recent years we can see the development of public relations, reaching a new level and carrying out numerous political actions on the part of the state.

Results. Determinant of the main activity of the mediation institute in the Republic of Kazakhstan:

1. the law of the Republic of Kazakhstan "on mediation" adopted on January 28, 2011, regulating relations between the company in the field of organization of the mediation process and procedure, as well as determining the competence of mediators;

2. regulatory and supplementary document adopted on January 28, 2011 by the Head of state N.A. Nazarbayev on amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on mediation;

3. reservations and additions to certain sections of the Civil procedure law of the Republic of Kazakhstan dated July 13, 1999;

One of them is the adoption of the law of the Republic of Kazakhstan "on mediation" dated January 28, 2011. This law sets out the principles and procedures for conducting mediation in the Republic of Kazakhstan, as well as criteria for reflecting the activities of mediators. In this regard, the appearance of the definition of "mediation" in the innovative trend, which began in accordance with the requirements of modern society, is a requirement of time. For example, the concept of "mediation" is a third party that regulates public relations, while in modern times it is a "bridge" that establishes tolerance. In other words, the fact that "mediation" has become a tool for our country to resolve the issues of misunderstanding between the "state and society" determines the right direction of our public policy and is a guide to a democratic society.

To fully clarify the issue of mediation, it is necessary to pay attention to the current situation. Two main areas of mediation are presented in foreign scientific works: it is divided into conceptual and descriptive areas.

In the conceptual direction - on the basic principles, offer through the goals and participation of intermediaries and through the main meaning of dispute resolution. Defining the conceptual direction theoretical and personal behavior allow us to understand the mediation model.

Descriptive direction-helps to determine the specific type and main model of mediation.

Thus, mediation is a confidential procedure for resolving disputes between the parties. Its main goal is to reach an acceptable solution between the parties.

In the address of the head of state N.A. Nazarbayev to the people, mediation was not only a high social assistance, but also proved that mediation is one of the most effective institutions.

The mediator's activity is carried out in the form of "professional" and "non-professional". Its main requirements are: higher education, citizens who have reached the age of 25, who have received a document confirming special training from the Association of mediators of the Republic of Kazakhstan, receive the status of a professional mediator.

In accordance with the law of the Republic of Kazakhstan "on mediation" - an institution that solves conflicts between parties and saves time, for example:

1. Mediation helps and regulates temporary, emotional resources in resolving conflicts between the parties;
2. the organizational process of mediation is determined independently, and a system is formed;
3. Mediation in the event of a conflict resolves the right and wrong sides of the parties on a constructive basis;
4. expenses during the process are made in agreement with the mediator (funds, emotional expenses, etc.);
5. the mediation process is conducted confidentially;
6. promotes a free approach of the parties in the mediation process;
7. processes resolved through mediation become well-reasoned and robust;

According to article 14 of the law of the Republic of Kazakhstan "on mediation", the list of professional mediators and the procedure for their approval: www.mediation.kz is published on the website "mediator khabarshysy" in Kazakh and Russian, and is currently being updated in its own publication "mediator khabarshysy".

According to this list, more than 78 professional mediators have been trained in the Republic. In particular, 10 representatives registered in public associations are registered in the cities of Astana and Semey, as well as in the cities of Almaty, Aktobe, Atyrau, East Kazakhstan, West Kazakhstan, Mangistau, Pavlodar and South Kazakhstan regions.

Currently, several works have been written on the study of the main directions and principles of mediation, but now we have fully determined that the topic is relevant and requires research. The study of this issue in the history of our country's independence is not fully established. In particular, limited himself to the fact that legal scholars revealed the practical aspects of the topic. In this regard, after analyzing the practical and theoretical works of scientists at the present stage, we can say with full confidence that the time has come to conduct a comparative political analysis based on the chronological nature of the level under study. It is obvious that the dynamic development of society has caused new problems in relations. For example, the current requirement is to name the top type of disagreement between public relations - "conflict" and become a regulatory institution "mediation".

In the work of Akhmetova N. M. named "Mediation as an alternative method of dispute resolution" introduction of the concept lat. "mediation" - in modern society intermediary is an innovative approach to the problem of "conflict" [1, p. 237].

In this book highlights the main principles and shows the main approaches of "mediation". This work fully reflects the periodic characteristics of the consequences of "pre-conflict", "expressive conflict", "state after conflict". The issue of "Conflict" was defined as a peculiar concept in the development of society, and the emergence of the institution of "mediation", regulating it.

On the issue of "conflict", you can refer to the works of A.I.Shipilova and A. Antsupova, who defined the mechanism of solution from the "theoretical" and "practical" sides:

1. pre-revolutionary situation-the emergence of a conflict and the process of its peaceful resolution;
2. incident, tolerant action, end of conflict;
3. making a decision acceptable between the parties after the end of the conflict [2, art. 154-155].

We can say that in the practical implementation of mediation and the adoption of legislative acts, the role of the periodical is significant. The laws were published in the press and submitted for public discussion.

In particular "Law on mediation", published on January 28, 2011 (as amended on 01.01.2016) // the information system defines mediators as follows: a mediator is an independent individual engaged by the parties to conduct "professional" and "professional" mediation.

The law of the Republic of Kazakhstan "on mediation" defines the principles and procedures for conducting mediation, defines the status and main activities of the mediator and organizations. Mediation is a confidential procedure for resolving a dispute (conflict) between the parties with the assistance of a mediator, carried out by voluntary consent of the parties in order to reach a mutually acceptable solution.

It is also possible to consider the educational and methodical work of T. Dronzina, published in 2015, which contributes to the rapid development of the domestic concept of "mediation". In this work, T. Dronzina divided "mediation" into three parts: "conflict analysis", "general issues of mediation", "special mediation". The main references in the writing of this work were the comparison of domestic and foreign mediation [3, p. 6].

To analyze the concept of "mediation", which has become an innovative trend, M. V. Labutina's research on "mediation models" is of great importance. It defines the theoretical and legal basis of mediation, ways to resolve disputes or conflicts. To consolidate the main theoretical aspects of this work, the experience of mediators in regulating civil, family, and interethnic relations is presented. In addition, Labutina M.V. identified forms that correspond to the goals of mediation:

1. evaluation mediation-its purpose is to determine the essence of the dispute of mediation (scoping mediation), determine the boundaries of the conflict;
2. dispute settlement mediation - settlement of a dispute and reaching a mutually beneficial agreement;
3. mediation of conflict termination - development of rules of conduct (conflict containment mediation), conflict resolution;
4. transactional mediation agreed to resolve the conflict;
5. political mediation (policy making mediation) resolution of political conflicts in society [4, p.62-64];

Conclusion. In the modern understanding of mediation, an alternative (out-of-court) way to resolve these disputes consists in negotiations between the parties to the dispute under the guidance of a neutral intermediary (mediator). Mediation is used to resolve commercial, political, social, labor, family, criminal, and other disputes. The mediator contributes to the peaceful (pre-trial) resolution of conflicts as a mediator, not a lawyer, not a Prosecutor, but a mediator. This indicates that the work highlights innovative trends in the development of the concept of mediation [5].

Summing up, mediation is now recognized as a regulatory tool of public relations and has gained its significance. Mediation as an innovative science is a necessity of modern society. Therefore, the introduction of this industry into the science of Kazakhstan is a modern necessity.

References:

1. Akhmetova N. M. *Mediation as a means of alternative method of dispute settlement.* - Bishkek, Parus, 2008. - 115 p.
2. Antsupov A. Ya., Shipilov A. I. *Conflictology.* - Moscow: UNITY, 2000. -551 P
3. *Law of the Republic of Kazakhstan No. 401-IV dated January 28, 2011 " on mediation "(as amended as of 01.01.2016.) // Information system "Paragraph", 2016.*
4. Labutina M. V. *Models of mediation // Bulletin of Samara state University of Economics.* - 2012. - No. 7 (93) - pp. 62-64.
5. Dronzina T. *Mediation (training manual) / Republican state institution "Kogamdyk kelisim" under the President of the Republic of Kazakhstan, Research Institute "Public opinion".* - Astana, 2015. - 320 p.

FTAMP 04.21.51

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.13>

*А.Д. Хамит**

Әлеуметтану мамандығының PhD докторанты

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультеті,
Нұр-Сұлтан қ.*

ӘЛЕУМЕТТІК-ТІЛДІК ҰСТАНЫМДАРДЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТЕОРИЯЛАР

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-тілдік ұстанымдарды зерттеуге бағытталған әлеуметтану және әлеуметтік психология ғылымдарының классикалық теорияларға шолу жасалған. Әлеуметтік ұстаным түсінігінің қалыптасуы, даму тарихы мен қалыптасу эволюциясы туралы айтылады. Әлеуметтік ұстанымдарының қалыптасу процесі У.Томас пен Ф.Знанецкий, олардың әдіснамалық өлшеу әдістері Г.Олпорт, Р.Лапьер, Л.Терстоун, В.А.Ядов, И.Ф.Девятко, қалыптасу мәселесі М.Вебер, Э.Дюркгейм, Ю.Хабермас, Э.Гидденс, М.Рокич, П.Бурдь және басқа ғалымдардың әлеуметтік парадигма негізінде қарастырылады. Жұмыстың мақсаты – әлеуметтік ұстанымдардың қоғамдағы әлеуметтік-тілдік

процестерді зерттеудегі әлеуметтанулық алғышарттарды қалыптастыру, ұстанымдарды анықтау арқылы қоғамдағы әлеуметтік құбылыстарды талдау.

Түйін сөздер: әлеуметтік ұстанымдар, әлеуметтік тілдік ұстанымдар, аттитюд, жеке тұлға ұстанымдары.

*A.D. Khamit**

*PhD student of the specialty social studies
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Social Sciences,
Nur-Sultan*

SOCIOLOGICAL THEORIES IN THE STUDY OF SOCIO-LINGUISTIC POSITIONS

Abstract

The article provides an overview of the classical theories of sociology and social psychology, aimed at studying social and linguistic attitudes. It tells about the formation of the concept of social attitudes, the history of development and evolution of formation. The process of formation of social attitudes V. Thomas and F. Znanetsky, their methodological measurements G. Allport, R. Lapierre, L. Thurston, V. A. Yadov, I. F. Devyatko, the problem of formation is considered on the basis of the social paradigm M. Weber, E. Durkheim, J. Habermas, E. Giddens, M. Rokich, P. Bourdieu and others. The aim of the work is to form sociological prerequisites for the study of social and linguistic processes in society, analysis of social phenomena in society by determining attitudes.

Key words: social attitudes, social linguistic attitudes, attitude, personal attitudes.

*А.Д. Хамит**

*Докторант PhD по специальности социология
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Факультет социальных наук,
г. Нур-Султан*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ В ИЗУЧЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЯЗЫКОВЫХ ПОЗИЦИЙ

Аннотация

В статье представлен обзор классических теорий социологии и социальной психологии, направленных на изучение социально-языковых установок. В нем рассказывается о формировании концепции социальных установок, истории развития и эволюции становления. Процесс формирования социальных установок В. Томас и Ф. Знанецкий, их методологические измерения Г. Олпорт, Р. Лапьер, Л. Терстон, В. А. Ядов, И. Ф. Девятко, проблема формирования рассматривается на основе социальной парадигмы М. Вебер, Э. Дюркгейм, Ю. Хабермаса, Э. Гидденса, М. Рокича, П. Бурдьё и других. Целью работы является формирование социологических предпосылок для изучения социальных и языковых процессов в обществе, анализ социальных явлений в обществе путем определения установок.

Ключевые слова: социальные установки, социально языковые установки, аттитюд, личностные установки.

Кіріспе. Қоғамдағы әлеуметтік-тілдік ұстанымдарды зерттеуде қалыптасқан классикалық әлеуметтану теориялар арқылы ұстанымдар (установки), аттитюд, құндылықтар, нормалар сияқты негізгі категорияларға логикалық түсінік жасау маңызды. Бұл әлеуметтік ұстанымдарға ықпал ететін әлеуметтік факторлардың (қоғамдық, таптық, топтық, қоршаған орта, референттік топтар, туған жері, аймақ, этникалық шығу тегі), психологиялық: когнитивті, бихевиористік, аффективті; тарихи (этнолингвистика, тілдік қарым-қатынастар) экономикалық, діни факторларды анықтау және талдауға мүмкіндік береді.

Алдымен тілдік ұстанымдар Осыған байланысты мақалада әлеуметтік ұстанымдар түсінігін анықтауға, оның даму тарихы мен эволюциясына мән беріп көрейік.

Әлеуметтік ұстанымдар мәселесі қазіргі кезде пәнаралық мәртебесіне ие. Оның қалыптасуына әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар шеңберінде негізгі әлеуметтік институттардың ролі ықпал етеді, мысалы, отбасы, референттік топтар, бұқаралық ақпарат құралдары және басқа әлеуметтік субъектілер.

Нәтижелерді талдау. Әлеуметтік ұстаным - әлеуметтану мен әлеуметтік психологияда тұрақты бейімділікті, индивидтің немесе топтың әлеуметтік маңызды объектіге бағытталған әрекетке дайын болуын білдіретін ұғым. Бұл терминді алғаш рет Чикаго әлеуметтану мектебінің өкілдері У.Томас пен Ф.Знанецкий «Еуропа мен Америкадағы поляк шаруасы» 1918 жылғы еңбегінде жеке адам мен қоғамдық ұйым арасындағы байланысты талдау үшін қолданған. Әлеуметтік ұстанымдар ретінде олар индивидтің әлеуметтік объектінің құндылығын, мағынасын, мәнін, белгілі бір құндылықтарға қатысты индивидтің сана күйін психологиялық тәжірибесін [1], құндылық объектілеріне қатысты потенциалды белсенділікте көрінетін сана күйі ретінде [2, 49-50 б.] түсінді.

У.Томас пен Ф.Знанецкий әлеуметтік ұстаным (attitude) тұжырымдамасы арқылы индивидтердің топтың (немесе қоғамның) мүшелері ретінде олар үшін белгілі әлеуметтік қабылданған мінез-құлық тәсілдерін тағайындайтын белгілі бір құндылықтарға субъективті бағдарларын белгілейді. Знанецкий поляк шаруаларының алғашқы топтарын зерттеудің міндеттерінің бірін адамдар арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізінде жатқан әлеуметтік қатынастарды анықтаудан көрді. Ол осы көзқарастарды өзгертудің себептері мен заңдылықтарын анықтауға тырысты [3, 117 б.].

1930 жылдары субъективті айнымалыларды өлшеудің дұрыс социологиялық дәстүрі қалыптаса бастады, бұл психологиялық өлшеу дәстүрінен өзгеше болды, бірақ оған соңғысы қатты әсер етті. Сонымен қатар, қатынасты зерттеу социологиялық және психологиялық өлшем парадигмаларын саралаудың алғашқы бағыты болды [2, 49-50 б.].

Әлеуметтік ұстанымдарды тәжірибелер негізінде толық анықтауға тырысқан Г. Олпорт, У. Мак-Гайр әлеуметтік психология саласында маңызды үлесін қосты [4], олар тұлға және әлеуметтік орта арасындағы қатынастар тұрғысынан талдады, ал ұстанымдардың (set) терминінің атасы және грузиндік психологиялық мектебінің өкілі Д.Узнадзе [5] оны психофизиологиялық феномен ретінде зерттеді.

Әлеуметтік психологтар жеке тұлғаның өміріндегі психикалық және мінез-құлықтық белсенділігіне бағытталған ішкі дайындық қалпын ұстанымдар деп түсіндірсе, яғни адамның өмір бойы байыпталмас (санадан өтпеген) білім алу негізінде қалыптасатын ұстанымдар қалпі. Сондай-ақ, психологтардың пікірінше, ұстанымдар біздің санамыздың мазмұнын анықтайтын және бағыттаушы факторға айналады [6].

Ұстанымдардың әлеуметтанулық және психологиялық зерттеу тарихында әлеуметтік ұстаным мен жеке тұлғаның немесе топтың нақты мінез-құлқы арасындағы байланыс әрдайым тікелей және айқын бола бермейтіндігін көрсетеді. 1930 жылдары АҚШ-та жүргізілген Р.Лапьердің атақты эксперименттері индивидтің өзін әрқашан көзқарасқа сәйкес ұстай алмайтындығын көрсетті [7, 136 б.].

Бұл, атап айтқанда, белгілі «Лапьердің парадоксын» әр түрлі түсіндіруде айтылды. 1934 жылы Р.Лапьер екі қытайлық әріптестерімен бірге АҚШ-тағы екі жүзден астам қонақ үй, мейрамхана мен саяхаттау демалыс орындарға барды. Бұл ұйымдардың менеджерлері Р.Лапьер және оның серіктеріне қызмет көрсетті, яғни нақты мінез-құлық тұрғысынан сөзсіз қабылдады. Бірақ қонақ үйлердің менеджерлері мен иелерінің көпшілігі (91%) оның қытайлықтардың алты айдан кейін олардың қонақ үйлеріне келуі туралы ықтимал жазбаша өтінішінен бас тартты, бұл жерде мүмкін мінез-құлықтың әрекетті бағалауда байқалады [8, 26 б.].

Сонымен, ХХ ғасырдың ортасына қарай әлеуметтік психология мен әлеуметтануда жеке тұлғаның реакцияға дайын болуымен көрінетін және қалыптасқан алдыңғы тәжірибеге сүйене отырып, оның мінез-құлқына бағыттаушы әсер ететін белгілі бір сана күйі мен жүйке жүйесі ретіндегі әлеуметтік ұстаным туралы түсінік қалыптасты [7, 137 б.].

Жалпы әлеуметтік ұстанымдардың құрылымын зерттеуде оның құрайтын компоненттерге байланысты екі негізгі топқа бөлуге болады. Бірінші топқа әлеуметтік объектіге жағымды немесе жағымсыз реакцияның дайындығында көрінетін құндылықтық ұстанымдар ретінде қарастырылатын теориялар кіреді. Екі компонентті ұстанымдар құрылымының авторларының ішінде Л.Терстоунды [12] атап өту керек, ол тұжырымдарды жұптық салыстыру принципі бойынша әлеуметтік ұстанымдарды өлшеудің өзіндік шкаласын жасаған.

Әлеуметтанулық анықтамаларда эмоционалды-бағалау компоненті көбінесе негізгі болып табылды. Мысалы, Терстоунның жиынтық объектісіне байланысты жағымды немесе жағымсыз сезімдердің шиеленіс деңгейі деп түсінетін жиынтық туралы анықтамасы келтірілген [2, 54-57 б.]. Осы әдісті қолдана отырып, Л.Терстоун соғысқа, өлім жазасына, шіркеуге, әдет-ғұрыпқа, әлеуметтік институттарға және басқаларға деген көзқарасты талдады. Бұл қатынасты Л.Терстоун «көпөлшемді психологиялық құрылым» ретінде анықтаған, онда ақпараттың болжамды жүктемесі оның когнитивті құрамдас бөлігінен гөрі артық болады [9, 30 б.]. Сонымен қатар, И.Сарнофф туралы айтқанымыз жөн, ол қатынасты «объектілердің белгілі бір класына оң немесе теріс реакция жасау тенденциясы» деп анықтады [9, 21 б.]. И.Сарнофф атап өткендей, көзқарас «рационалды» тәсілдің, яғни көзқарастардың қолданыстағы жүйесі шеңберінде жаңа ақпарат ағынының арқасында өзгеруі мүмкін. Сонымен қатар, топтың нормативті қысымы индивидтің әлеуметтік ұстанымын өзгертудің анықтаушы факторы ретінде әрекет етеді [10].

Ұстанымның құрылымын нақтылай отырып, Д.Кац оның құрамына ұстанымның объектісін, оның басқа объектілермен байланысын көрсететін аффективті (жанашырлық немесе антипатия сезімі) және когнитивті (білім) элементтерді қосатындығын атап көрсетеді [11, 108 б.]. Д.Кацтың көзқарасы бойынша аттитюд құрылымының белгілі бір тұрақтылығын атап өтіп, оған сәйкес позицияны ұстанады, оған сәйкес әр түрлі жағдайда қатынастың танымдық немесе аффективті компоненттері көрінуі мүмкін, сол арқылы басқа нәтиже анықталады.

Теориялардың екінші тобы қатынасты үш компонентке бөлуді қарастырады. Ұстаным құрылымының үш компонентті теориясын алғаш рет М.Смит анықтаған. Мұндағы аттитюд құрылымына когнитивті компонент (әлеуметтік ұстаным объектісі туралы хабардар болу); б) аффективті компонент (объектіні эмоционалды бағалау, оған деген жанашырлық пен антипатия сезімдерін анықтау); в) мінез-құлық (конативті) компонент (объектіге қатысты дәйекті мінез-құлық) [11, 102 б.]. М.Смит сипаттаған әлеуметтік ұстанымдардың үш компонентті құрылымының психологиялық мәні бар екенін ескеру керек, ол кездейсоқ жағдайларға жауап ретінде жеке тұлғаның мінез-құлқын түсіндіреді [7, 138 б.].

Әлеуметтік ұстанымдарды өлшеу әдістерін алғашқылардың бірі болып жасаған Л. Терстоун, негізінен аффективті реакциялардың шешуші маңызы бар субъектілердің ауызша мәліметтеріне сүйенді, солар арқылы адамның әлеуметтік ұстанымдар шкаласының континуумындағы позициясын анықтауға болады [12]. Сол сияқты Ф.Хайдер әлеуметтік ұстанымды анықтайды, оның пікірінше, әлеуметтік ұстаным дегеніміз - бір жеке тұлғаның басқасына немесе белгілі бір құбылысқа деген оң немесе теріс қатынасы [13].

Әлеуметтанушылардың тұлғаның мінез-құлқын анықтау тұрғысында әлеуметтік ұстанымдарды әлеуметтік психологияда пәнаралық бағытта қарастырады. В.А.Ядов [14, 89 б.] жеке тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқын реттеудің диспозициялық тұжырымдамасы шеңберінде жеке тұлғаның әлеуметтік ұстанымдарды зерттеген, оларды жүйелік мәні бар және жеке тұлғаның барлық өмірлік бағыттарын қамтитын, адамның белсенділікке дайындығының мақсатты түрде қалыптасуын қамтамасыз ететін диспозициялар ретінде қарастырады. Яғни, адамның мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттеуші рөлін атқаратын диспозициялық формациялардың күрделі жүйесі. Диспозициялар жеке тұлғаның іс-әрекетінің нақты әлеуметтік шарттары мен оған деген субъективті қатынасы арасындағы байланыс ретінде, В.А.Ядовтың пікірінше, тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқын реттеу, өзін-өзі реттеу және болжауды қамтамасыз ететін субъектінің бұрынғы тәжірибесі мен жалпыланған психологиялық сипаттамаларына тәуелді.

Бұл бейімделулер иерархиялық түрде ұйымдастырылған. Тиісінше, диспозицияның төрт деңгейі бар:

- а) қарапайым бекітілген ұстанымдар;
- б) әлеуметтік бекітілген ұстанымдар немесе аттитюдтер;
- в) негізгі әлеуметтік ұстанымдар;
- г) тұлғаның құндылық бағдарлары [14, 89 б.].

В.Ядов дамудың иерархиялық деңгейіндегі қатынас неғұрлым жоғары болса, танымдық компоненттің рөлі соғұрлым жоғары болады, сондықтан әлеуметтік ұстаным толығымен саналы құбылыс деп атап өтеді [14, 89 б.].

Жоғарыда келтірілген көзқарастар мен пайымдаулар әлеуметтік ұстанымның келесі белгілерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- психофизиологиялық бірлік, яғни психикалық және физиологиялық бірлік. Психикалық мағынада элеуметтік ұстаным саналы күй ретінде көрінеді;

- өзін-өзі ұстауға дайындық жағдайы; яғни элеуметтік ұстаным бұл реакция емес, реакцияға дайын болу. Айнымалылардың сипаттамалары тұрғысынан, бұл сыртқы әсердің мінез-құлыққа әсер етуі арқылы аралық болып табылады;

- оның элементтері арасындағы өзара әрекеттесу ерекшеліктерін көрсететін ұйымдасқан құрылым;

- элеуметтену процесі шешуші рөл атқаратын элеуметтік тәжірибеге негізделген білім алу;

- белсенділікке динамикалық және бағыттаушы әсер ету, яғни оның валенттілік қасиеті бар, ал элеуметтік ұстаным объектісі субъект үшін маңызды құндылық болып табылады [15, 5 б.].

Элеуметтік ұстанымдарды зерттеуде басқару қызметінде «элеуметтік ұстаным» және «аттитюд» терминдерін синоним ретінде қарастырып, олардың алғашқы (тұрақты емес немесе бейсаналық) ұстанымнан ажырату үшін қолданған. Ал алғашқы ұстанымның жалғасы, яғни элеуметтену процесімен аналогия тұрғысында қарастырған. Осыған орай элеуметтану тұрғысынан ұстанымдар элеуметтік бағдармен, сана-сезіммен, эмоционалдылығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, субъектінің өзі қалыптасу процесі, сондай-ақ тілдік ұстанымдардың функциялары мен дисфункциялары туралы аттитюд пен оның мотивін білу дәрежесіне қатысты бірқатар заңды сұрақтар туындайды [8, 24 б.].

Сонымен қатар, бір-біріне тәуелді болатын элеуметтік ұстанымдардың құрылымын, мазмұны мен бағытын бөліп алған жөн. Тіпті Д.Н.Узнадзе ұстанымды қалыптастырудың екі факторын атап өтті: қажеттіліктің болуы және осы қажеттілікті қанағаттандыруға болатын жағдай [8, 24 б.].

Бастапқыда бұл факторлар элеуметтік ұстанымдардың үш деңгейлі құрылымын анықтайды деп болжауға болады: қажеттілік те, оны қанағаттандыру жағдайы да объект туралы білімді, оған деген эмоционалдық ұстанымды, көрінетін реакцияларды қалыптастырады. Тиісінше, ұстанымның үш деңгейі бар: танымдық; аффективті; мінез-құлықтық. Қазірдің өзінде ұстанымды қалыптастыру кезеңінде көптеген факторлар өздігінен пайда болады, оны болашақта бақылау субъектісі өзі жүзеге асыра алмауы мүмкін, мысалы, манипулятивті технологиялардың әсері, жағдайды бағалаудың субъективтілігі, ойдан шығарылған қажеттіліктер, өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы және т.б. және оның мазмұны объектілерге қатысты нақты біліммен, эмоциялармен және реакциялармен қалыптасады [8, 24 б.].

Тіл процесі субъектісінің аттитюдтың мазмұны объективті факторлардың әсерінен қалыптасады және өзгереді: элеуметтік топ ішіндегі коммуникацияның сипаттамалары, қарым-қатынастар жиілігі, элеуметтік ұйымның қызмет саласының сипаттамалары және т.б., сонымен қатар ішкі себептер: темперамент, жағдайларды субъективті бақылау деңгейі, субъектінің құндылық бағдары, ұжымның алаңдаушылық дәрежесі және т.б. [8, 24 б.].

Ұстанымдар туралы американдық элеуметтанушы Д.Дэвистің анықтамасы өзекті «элеуметтік ғылымда жиі пайдаланатын ең зерттелген және нақты анықталмаған айнымалылардың бірі. Шынында да, ұнату немесе ұнатпау сезімі, таңдау немесе қабылдау, бейімділік немесе жиіркену, мақұлдау немесе мақұлдамау - олар қалай аталса да, мұндай жағымды және жағымсыз сезімдер соншалықты әмбебап болғандықтан оқулықтарда кездесетін анықтамалар талдау объектісін анықтауға қарағанда, автордың теориялық лагерін көрсетуге қызмет етеді» [16, 54 б.].

Д.Дэвистің ұстанымдарды анықтауға қатысты айтқанына қырықтан астам жыл өтсе де, элеуметтанушылар арасында элеуметтік ұстанымдарды анықтау, қалыптастыру және өзектендіру мәселесі бойынша дискуссия жалғасып жатыр. Дегенмен, элеуметтік ұстаным мәселесі тек жалпы және элеуметтік психологияның пәндік аймағы ғана бола алмайды. Сонымен қатар, ұстанымдарды қалыптастыру және өзекті элеуметтік маңызды салдары негізінен қарастырған Д.Н.Узнадзе, М.Смит, М.Рокич, Г.Олпорт, Д.Кац және басқалар.

Бұл теориялардың негізгі ережелерін қорыта келе, элеуметтік ұстанымдардың белгілі бір элеуметтік объектіге жеке адамның немесе топтың жалпы бағытын түсінеміз, бұл тікелей іс-әрекеттің алдында болады және осы объектіге қатысты белгілі бір тәсілмен әрекет етуге бейімділікті білдіреді [8, 24 б.].

П.Бурдые «габитус» ұғымы арқылы ұстаным мен нақты мінез-құлық арасындағы сәйкессіздіктің элеуметтік драмасын сипаттаған. Габитусты қабылдау мен бағалау схемаларының жүйесі, агенттер өздерінің ұзақ мерзімді тәжірибесі барысында алатын танымдық және дамушы құрылымдар ретінде

түсіндірді... «Габитус» бір уақытта тәжірибелерді өндіру схемалар жүйесі және тәжірибелерді қабылдау мен бағалау схемалар жүйесі болып табылады» [17, 75 б.]. Ол бұл механизм енгізілгенге дейін әлеуметтік кеңістік шынайы емес, тек мүмкін болатын класстармен толтырылады. Габитусты қабылдаудың матрицасы ретінде П.Бурдые кез-келген әлеуметтік ұстанымды қалыптастырудағы маңызды делдалдық элемент ретінде қойды. П.Бурдыенің өзі көзқарастың қалыптасу жағдайына субъектінің саналы, рефлексивті қатынасының қажеттілігін атап көрсеткені және әлеуметтік шындықты қабылдаудағы инерция қаупін түсінгендігі қызық: «Нақтырақ айтсақ, әлеуметтік тәртіпті легитимизациялау кейбіреулер пайымдайтын үгіт-насихаттың немесе символикалық ұсыныстың саналы бағытталған әрекетінің өнімі емес; бұл агенттер әлеуметтік әлемнің объективті құрылымдарына осы объективті құрылымдар тудыратын қабылдау мен бағалау құрылымдарын қолданатындығынан туындайды, демек, әлеуметтік әлемді өзінше қабылдауға бейімділік бар» [17, 80 б.].

Әлеуметтік кеңістік теориясының әдіснамалық арсеналы басқарушылық қызметтегі әлеуметтік ұстанымдарды зерттеуде жеткілікті дәрежеде қолданылмайтын сияқты. Шынында да, «габитус» ұғымын енгізе отырып, ол Ю.Хабермас пен Э.Гидденске ұқсас, Э.Дюркгейм мен М.Веберге қайта оралатын әлеуметтік құрылымдар мен жеке тәжірибелердің дәстүрлі қарсылығын жоюға тырысты. Бір жағынан, габитус - бұл адамға тән қабылдау мен қызметтің ішкі схемалары, екінші жағынан, әлеуметтік ұстанымдар. Ұстанымдарды түсіндіру кезінде әдет ұғымының жеткіліксіз қолданылуын түсіндірудің негізгі қиындығы П.Бурдыенің өзі бейімделу мен оның бейсаналықтығындағы әдеттің негізгі тұтастығы мен бөлінбейтіндігін атап өткендігінде болуы мүмкін. Сонымен қатар, әдет-ғұрыпты актуалдауы мен көрінісін формалдауға болатын әр түрлі көзқарастардың қалыптасуының өзіндік алғышарты болып табылатын ең маңызды алғышарт деп санауға болады.

Дегенмен, аттитюд белсенділіктің тұрақтануы мен формализациясының механизмі деп санауға болады, ол рефлексияның төмендеуімен субъектінің ойлау шамадан тыс алгоритмдеу факторы бола алады.

Сонымен қатар, ұстанымның бағдарлау критерийлері оның құрылымдық деңгейлерінің арақатынасына байланысты. Кәсіптік қызмет процесінде ұйым қызметкерлері әртүрлі жағдайларға қатысады, сондықтан менеджерге бағыныштылардың жұмысына деген өте стереотипті қатынастардан аулақ болу маңызды. Мұндай аттитюдтердің мысалдары - қызметкерлерге өздерінің сапаларын немесе мінез-құлық үлгілерін бейсаналық түрде проекциялау; жанашырлық таныта алмау; тек алғашқы ақпарат негізінде таныс емес қызметкердің жалпыланған бейнесін қалыптастыру; бір кездері өзіне ұқсас басқа қызметкерлер байқап қалған қызметкерге саналы түрде сипаттама беру; жақын ортаға толық сенімділікті орнату; шектен тыс конформизм немесе оған қарама-қарсы және т.б. Демек, басқару субъектілерінің әлеуметтік ұстанымдары жеке бақылаулар, еліктеу, ассоциациялар, ынталандыру (позитивті нығайту) негізінде қалыптасады және осы факторлардың субъектінің шағылу дәрежесі әр түрлі болады.

Зерттеліп отырған мәселеге әртүрлі әлеуметтік-психологиялық тәсілдерді талдау көзқарастарды социологиялық зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде интегративті социологиялық парадигманы (П.Бурдые, Ю.Хабермас және т.б.) бөліп алуға мүмкіндік береді [8, 27 б.].

Әлеуметтану ғылымында соңғы жылдарда әлеуметтік ұстанымдарды құндылықтық бағдарлар категориясымен қатар тұлғаны зерттеу барысында қолданған. Нақты әлеуметтанулық зерттеулер негізінде құндылық бағдарлары мен әлеуметтік ұстанымдарды қалыптастыру ерекшеліктері, осы категориялардың теориялық талдауға тоқталайық.

Әлеуметтік ұстанымдар жеке сана мен қоғамды байланыстырушы буын ретінде әрекет етеді, олардың әрқайсысы үшін қайталанбас, ерекше, жеке нәрсе үшін қалады. Әлеуметтік ұстанымдардың жиынтығы адамға қоршаған әлемде, қоғамда шарлауға көмектеседі (немесе кедергі жасайды), әлеуметтік талаптар мен қоғамдық сананың үйлесімділігін қамтамасыз етеді. Жеке тұлғаның әлеуметтік ұстанымы - бұл қоғамдық сананың барлық формаларының, құрылымдарының және деңгейлерінің көрінісі, санадағы әлеуметтік және жеке тұлғаның үйлесімі [18, 10 б.].

Әлеуметтік ұстанымдар әлеуметтік жүйеде белгілі бір мақсаттар мен нақтылау құралдарына ұстаным ретінде әрекет етеді [19, 490-491 б.], жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік аспектілерге жауап қайтаруға дайындығы ретінде: индивидтің бейімділігі, оны осы объектілерге қатысты басқаларға емес, белгілі бір түрде әрекет етуге итермелейді. Демек, адамның әлеуметтік ұстанымдары белгілі бір қоғамдық құбылыстарды бағалауға бейімділігі және осы құбылыстарға қатысты осы бағалаудан туындайтын әрекеттерге дайындығын білдіреді.

Бұл ұстанымдарда қоғамдық құбылыстарға деген жеке тұлғаның қатынасы қалыптастады. Осы құбылыстарды бағалауда, оларды қабылдауда немесе қабылдамауда көрінеді. Ұстанымдар бұл қоғамның ықпалы нәтижесінде өңделіп, оның санасы мен өзіндік сана-сезімінің қалыптасуы, даму процесінде туындайды. Әлеуметтік ұстанымдар едәуір дәрежеде алдын-ала әлеуметтік қарым-қатынастардың жиынтығымен анықталған. Ұстанымдардың қалыптасуы қоғам мен жеке тұлғаның өзара қарым-қатынасқа байланысты. Адамның барлық ұстанымдардың ішінен белгілі бір мағынада әлеуметтік ұстанымдар негізгі болып табылады, өйткені олар ең алдымен тұлғаның мәнін анықтайды [18, 10 б.].

Қорытынды. Тұлғалық ұстанымдар әрқашан әлеуметтік бағдарға ие оның қызметінде байқалады. Бұл бағыт сана арқылы жүзеге асырылады, өйткені адамның қызметі, оның қоршаған ортаға қатынасы саналы сипатта болады. Демек, әлеуметтік ұстанымдарды қалыптастыру процесі сананың белсенді қатысуымен жүреді. Ұстанымдар өзгермелі қалпында өмір сүрмейді. Адам оларды белгілі бір дәрежеде өзінің әлеуметтік жағдайларға байланысты мақсатты түрде өзгерте береді. Әлеуметтік ұстанымдар әлеуметтік болмысқа негізделеді, алайда ол қоғамдық сана арқылы өзгеріске ұшырайды. Ұстанымдар әлеуметтік процестің субъективті және объективті жақтарының өзара қарым-қатынасын көрсетеді [18, 10 б.].

Әлеуметтік ұстаным жалпы сипаттамаларға ие:

- ұстаным - бұл қандай-да бір әлеуметтік объектіге қатысты жеке тұлғаның бейімділігін анықтайтын фактор;

- бұл белгілі бір объектіге қатысты индивид мінез-құлығының тұрақты факторы;

- ұстаным тек индивид іс-әрекетінде көрінеді, яғни іс-әрекеттер арқылы делдалдық етеді;

- ұстаным әрдайым ситуацияға байланысты, өйткені ол индивидтің әрекет ететін шынайы әлеуметтік ортаның бірқатар нақты факторларының әсерінен қалыптасады және ең алдымен осы нақты әлеуметтік орта жағдайында көрінеді; әлеуметтік ортаның факторларының күрт өзгеруі де ұстанымды қайта құруды анықтайды;

- ұстаным белгілі бір әлеуметтік рөлдер мен қажеттіліктерді иеленуші ретінде индивидтің әрекет ететін жағдайда қалыптасады;

- ұстаным бағалау сипатымен негізделеді: ол индивид үшін объектінің маңыздылығын көрсетеді;

- ұстаным - бұл жеке тұлғаның құндылықтар жүйесінің көріну формаларының бірі [18, 11 б.].

Кейінгі уақытта жастар мен жасөспірімдердің әлеуметтік демографиялық топ ретінде әлеуметтік ұстанымдарға қатысты зерттеулер кең ауқымды зерттелді. Демографиялық ұстанымдарға байланысты балалар мен жасөспірімдердің демографиялық әлеуметтену факторларын қалыптасуына әлеуметтік институттардың ықпал ету қажеттілігі туралы дәлелдер келтірілген [20, 149-154 б.]. Сондай-ақ, әлеуметтік ұстаным әлеуметтік-психологиялық тұжырымдамалар аясындағы көші-қон ниеттері өзіндік ерекшелігі ретінде негізделген, әлеуметтік салыстыруды қажет ететін көші-қон ұстанымдары зерттелді [21]. Сонымен қатар, жастардың есірткіні қолдануға деген әлеуметтік ұстанымдарының ерекшеліктерін зерттеліп, әлеуметтік мотивтер анықталды [22, 138-160 б.]. Қазіргі жағдайда жасөспірімдердің алкогольдік ішімдіктерді ішуге деген әлеуметтік-мәдени көзқарастарын қалыптастырудың ерекшеліктері мен негізгі факторларын зерттеулер бар [23, 19 б.].

Демек, әлеуметтік ұстанымдар феномен ретінде әлеуметтану ғылымында теориялық концепциялардың дамуы бұрыннан келе жатқан дәстүрлерге ие. Әлеуметтік тіл білімінде тілдік ұстанымдарды қоғамдағы тілдік бағдарлары, тілге деген адалдық пен ниеті түзулік, тілдің беделі, оны үйренуге деген дайындық және т.б. сипаттайды [24]. Осыған байланысты әлеуметтік-тілдік ұстанымдардың негізгі процестердің қазіргі тілдік бағытталуына ықпал ететін факторларды анықтаған жөн. Бұл әлеуметтік, экономикалық, мәдени, саяси, тарихи, ұлттық, этникалық, діни, азаматтық, тілдік дискурс анықтайды. Әлеуметтік кеңістік және уақыт тұрғыдан мысалы, бұрынғы өткен кезең тарихи, мәдени, бұрынғы жетістіктерді анықтаса, қазіргі уақыт қарым-қатынас, байланыстар мен әлеуметтік желілер, уақыт өткізу, демалыс, сауықтыру, кәсіби, ғылым мен технологиялардың дамуымен байланыстырылады.

Пайдалнылған әдебиеттер тізімі:

1. Thomas W. and Znaniecki F. *The Polish Peasants in Europe and America. Vol. 1.-Boston, 1918;*
2. Девятко И.Ф. *Измерение установки: становление социологической парадигмы / Методика и техника социологических исследований. 1991 - С.49-60. <http://ecsocman.hse.ru/data/239/927/1216/05Devyatko.pdf>*

3. Ганжа А.О., Зотов А.А. Гуманистическая социология Флориана Знанецкого // Социологические исследования. 2002. № 3. С. 112–120;
4. Alport G. W. *Pattern and Growth in Personality*. - N.Y., 1964. - 593P.;
5. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. - Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1961. - 210 с.;
6. Узнадзе Д.Г. Психологические исследования. - М.: Наука, 1966. - 451 с.;
7. Гордеева С.С. Сущность и структура социальной установки в социологии и социальной психологии//ВЕСТНИК ПЕРМСКОГО УНИВЕРСИТЕТА. 2016. Выпуск 3 (27);
8. Савельев И.А. К вопросу о формировании и актуализации социальных установок субъектов управленческой деятельности//Социум и власть 2015. № 1 (51). 26 б.;
9. Девяткин А.А. Явление социальной установки в психологии XX века. Калининград, 1999. 309 с.
10. Lutz R.A. *Functional Approach to Consumer Attitude. Advances in Consumer Research* / eds. by K. Hunt, A. Abor. MI: Association for Consumer Research, 1978, vol. 5, pp. 360–369. (In English).;
11. Шихирев П.Н. Современная социальная психология США. М.: Наука, 1979. 344 с.;
12. Thurstone L. *The measurement of social attitudes* // J.Abnorm. Soc.Psychology, 1931.;
13. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. - Тбилиси: Изд-во Мецниереба, 1987. -361 с.;
14. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии / Под ред. Е.В. Шороховой. - М., 1975. - С.89-105.
15. Ильюшкин В.В. Социальный стереотип как концентрированное выражение социальной установки // Вестник науки и образования. 2015. №1 (3). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-stereotip-kak-kontsentririrovannoe-vyrazhenie-sotsialnoy-ustanovki>;
16. Дэвис, Дж. Социология установки // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы сокр.; пер. с англ. В.В. Воронина и Е.В. Зиньковского. М. Прогресс, 1972. С. 54–60;
17. Бурдые, П. Социология социального пространства. СПб., 2007. 288 с.;
18. Стегний В.Н. Социологический подход к определению категорий «Социальные установки» и «Ценностные ориентации личности» // Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. 2017. №2. – С. 8–17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsiologicheskij-podhod-k-opredeleniyu-kategoriy-sotsialnye-ustanovki-i-tsennostnye-orientatsii-lichnosti>;
19. Социологический словарь: пер. с англ. / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер; под ред. С.А. Ерофеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономика, 2004. – 620 с.;
20. Антонов, Г. В. Демографические установки населения как объект государственной демографической политики. Власть 2015, 21, 149-154;
21. Кузнецова С.А. Миграционные установки как специфический вид социальных установок // Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика. 2012. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsionnye-ustanovki-kak-spetsificheskij-vid-sotsialnyh-ustanovok>;
22. Нахимова Я.Н., Ромашкина Г.Ф. Социальные установки молодежи на употребление наркотиков и профилактика наркомании. Образование и наука. 2017;19(6):138-160. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2017-6-138-160>;
23. Гордеева С.С. Формирование установок на потребление алкоголя у подростков: социологический анализ: автореферат дис. кандидата социологических наук: 22.00.04. - Екатеринбург, 2016. - 19 с. <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/38709/1/urgu1534.pdf>;
24. Алтынбекова О.Б. Этноязыковые процессы в Казахстане: монография /, - Алматы: Экономика, 2006. - 416 с.

References:

1. Thomas W. and Znaniecki F. *The Polich Peasants in Europe and America*. Vol. 1.-Boston, 1918;
2. Devyatko I.F. *Izmerenie ustanovki: stanovlenie sociologicheskoy paradigmy / Metodika i tekhnika sociologicheskikh issledovaniy*. 1991 - S.49-60. <http://ecsocman.hse.ru/data/239/927/1216/05Devyatko.pdf>
3. Ganzha A.O., Zotov A.A. *Gumanisticheskaya sociologiya Floriana Znanecogo* // Sociologicheskie issledovaniya. 2002. № 3. S. 112–120;
4. Alport G. W. *Pattern and Growth in Personality*. - N.Y., 1964. - 593P.;
5. Uznadze D.N. *Eksperimental'nye osnovy psihologii ustanovki*. - Tbilisi: Izd-vo Akad. nauk Gruz. SSR, 1961. - 210 s.;
6. Uznadze D.G. *Psihologicheskie issledovaniya*. - M.: Nauka, 1966. - 451 s.;
7. Gordeeva S.S. *Sushchnost' i struktura social'noj ustanovki v sociologii i social'noj psihologii*//VESTNIK PERMSKOGO UNIVERSITETA. 2016. Vypusk 3 (27);
8. Savel'ev I.A. *K voprosu o formirovanii i aktualizacii social'nyh ustanovok sub"ektov upravlencheskoj deyatel'nosti*//Socium i vlast' 2015. № 1 (51). 26 б.;
9. Devyatkin A.A. *YAvlenie social'noj ustanovki v psihologii HKH veka*. Kaliningrad, 1999. 309 s.
10. Lutz R.A. *Functional Approach to Consumer Attitude. Advances in Consumer Research* / eds. by K. Hunt, A. Abor. MI: Association for Consumer Research, 1978, vol. 5, pp. 360–369. (In English).;

11. SHihirev P.N. *Sovremennaya social'naya psihologiya SSHA*. М.: Nauka, 1979. 344 с.;
12. Thurstone L. *The measurement of social attitudes* // *J.Abnorm. Soc.Psychology*, 1931.;
13. Nadirashvili S.H.A. *Ustanovka i deyatelnost'*. - Tbilisi: Izd-vo Mecniereba, 1987. - 361 с.;
14. Yadov V.A. *O dispozitsionnoj regulyatsii social'nogo povedeniya lichnosti* // *Metodologicheskie problemy social'noj psihologii / Pod red. E.V. SHorohovoj*. - М., 1975. - С.89-105.
15. Il'yushkin V.V. *Social'nyj stereotip kak koncentrirovannoe vyrazhenie social'noj ustanovki* // *Vestnik nauki i obrazovaniya*. 2015. №1 (3). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-stereotip-kak-kontsentririrovannoe-vyrazhenie-sotsialnoy-ustanovki>;
16. Devis, Dzh. *Sociologiya ustanovki* // *Amerikanskaya sociologiya. Perspektivy, problemy, metody sokr.*; per. s angl. V.V. Voronina i E.V. Zin'kovskogo. М. Progress, 1972. С. 54–60;
17. Burd'e, P. *Sociologiya social'nogo prostranstva*. SPb., 2007. 288 с.;
18. Stegnij V.N. *Sociologicheskij podhod k opredeleniyu kategorij «Social'nye ustanovki» i «Cennostnye orientacii lichnosti»* // *Vestnik PNIPU. Social'no-ekonomicheskie nauki*. 2017. №2. – С. 8–17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsiologicheskij-podhod-k-opredeleniyu-kategoriy-sotsialnye-ustanovki-i-tsennostnye-orientatsii-lichnosti>;
19. *Sociologicheskij slovar'*: per. s angl. / N. Aberkrombi, S. Hill, B.S. Terner; pod red. S.A. Erofeeva. – 2-e izd., pererab. i dop. – М.: Экономика, 2004. – 620 с.;
20. Antonov, G. V. *Demograficheskie ustanovki naseleniya kak ob'ekt gosudarstvennoj demograficheskoy politiki*. *Vlast'* 2015, 21, 149-154;
21. Kuznecova S.A. *Migracionnye ustanovki kak specificheskij vid social'nyh ustanovok* // *Vestnik RUDN. Seriya: Psihologiya i pedagogika*. 2012. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsionnye-ustanovki-kak-spetsificheskij-vid-sotsialnyh-ustanovok>;
22. Nahimova YA.N., Romashkina G.F. *Social'nye ustanovki molodezhi na upotreblenie narkotikov i profilaktika narkomanii*. *Obrazovanie i nauka*. 2017;19(6):138-160. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2017-6-138-160>;
23. Gordeeva S.S. *Formirovanie ustanovok na potreblenie alkogolya u podrostkov: sociologicheskij analiz: avtoreferat dis. kandidata sociologicheskikh nauk: 22.00.04. - Ekaterinburg, 2016. - 19 s.* <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/38709/1/urgu1534.pdf>;
24. Altynbekova O.B. *Etnoyazykovye processy v Kazahstane: monografiya /*, - Almaty: Экономика, 2006. - 416 с.

FTAMP 04.51.67

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.14>

Г.Б. Есбергенова*

Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет,
Қазақстан, Алматы, e-mail.: gulnur_2288@mail.ru

БАЛАЛАР ҮЙІНДЕ ТӘРБИЕ АЛУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР МЕН ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада балалар үйінде тәрбие алушылар арасындағы девиантты мінез-құлық мәселелері бойынша теориялық тәсілдер мен тұжырымдамалық түсініктер талданады. Теориялық және концептуалды талдау американдық, европалық, ресейлік авторлар мен ЮНИСЕФ-тің 2011 жығы «Қазақстанның мемлекеттік интернат мекемелерінде балаларға қатысты зорлық-зомбылық: бағалау» атты есебіне сүйенеді.

Бұл мақалада негізгі назар балалардың девиантты мінез-құлқының феноменіне теориялық және концептуалды талдау жасаумен байланысты. Автор мақалада жалпы балалар үйіндегі тәрбиеленушілердің девиантты мінездеріне мысал келтіре отырып, осы уақытқа дейін әлемде жүргізілген бірнеше зерттеулердің нәтижелерін ала отырып, балалар үйінде тәрбиеленушілердің арасында көп кездесетін девиантты мінездерінің түрлерін қарастырады.

Мақалада зерттелетін мәселеге тікелей және жанама қатысы бар ғылыми-зерттеу жұмыстарына егжей-тегжейлі шолу жасауға әрекет жасалды. Бұл зерттеулер түрлі кәсіби журналдардан, коммерциялық журналдардан және басқа да көздерден жиналған.

Түйін сөздер: девиантты мінез-құлық, балалар үйі тәрбиеленушілері, деликвентті мінез.

*G.B. Esbergenova**

PhD student of the department of sociology and social work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail.: gulnur_2288@mail.ru, tel.: +7 700 996 42 56

ANALYSIS OF THEORETICAL APPROACHES AND CONCEPTUAL IDEAS ON THE PROBLEMS OF DEVIANT BEHAVIOR AMONG CHILDREN IN ORPHANAGES

Abstract

The article analyzes theoretical approaches and conceptual concepts on the problems of deviant behavior among children in orphanages. The theoretical and conceptual analysis is based on the report of American, European, and Russian authors and the UNICEF report for 2011: «Violence against children in state residential institutions in Kazakhstan: an assessment».

The author examines the most common types of deviant behavior among children in orphanages, giving an example of deviant behavior of children in orphanages, receiving the results of several studies conducted in the world to date.

The article attempts to make a detailed review of research works that are directly and indirectly related to the problem under study. These studies are collected from various professional journals, commercial journals, and other sources.

Key words: deviant behavior, children from orphanages, delinquent behavior.

*Г.Б. Есбергенова**

*Докторант кафедры социологии и социальной работы,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан, e-mail.: gulnur_2288@mail.ru, тел.: +7 700 996 42 56*

АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ПО ПРОБЛЕМАМ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ СРЕДИ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКИХ ДОМОВ

Аннотация

В статье анализируются теоретические подходы и концептуальные концепции по проблемам девиантного поведения среди воспитанников детских домов. Теоретический и концептуальный анализ опирается на отчет американских, европейских, российских авторов и на отчет ЮНИСЕФ за 2011 год: «Насилие в отношении детей в государственных интернатных учреждениях Казахстана: оценка».

Автор рассматривает в статье наиболее распространенные среди воспитанников детских домов типы девиантного поведения, приводя в пример девиантное поведение воспитанников детских домов, получая результаты нескольких исследований, проведенных в мире до настоящего времени.

В статье были предприняты попытки сделать подробный обзор научно-исследовательских работ, имеющих прямое и косвенное отношение к исследуемой проблеме. Эти исследования собраны из различных профессиональных журналов, коммерческих журналов и других источников.

Ключевые слова: девиантное поведение, воспитанники детских домов, деликventное поведение.

Кіріспе.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік интернат мекемелерінде ұзақ уақыт тұратын балалар саны жыл өткен сайын қосылуда. ЮНИСЕФ (ЮНИСЕФ, 2019) ақпараттық порталындағы мәліметтерге сүйенер болсақ, Қазақстан ТМД өңірінде жан басына шаққандағы балаларды институционализациялаудың ең жоғары көрсеткіштерінің біріне ие, ал Қазақстан Республикасы Білім министрлігінің Балалардың құқықтарын қорғау Комитетінің деректері бойынша, Қазақстанда 4,5 млн баланың 14 000-нан астамы жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мекемелерде тұрады. Осы министрлікпен берілген статистикалық мәліметтер бойынша жыл

сайын 2000-ға жуық бала ата-анасының қамқорлығынан айырылады, оның басым бөлігі перзентханаларда тастанды балалар, мемлекет ата-аналарын ата-ана құқықтарынан ата-анасын айырған балалар болып табылады.

Ата-ана құқығынан айырылғандардың басым бөлігі өз баласына қажетті күтім көрсете алмаған, ішімдікке немесе нашаға салынған, жезөкшелікпен айналысып кеткен ата-аналар болып табылады. Тастанды бала атандырған ата-аналар баласын өзінің қалауынсыз тууға мәжбүр болған, өте жас немесе жасөспірімдік кезеңде туыстарына айтпай туған, зорлану салдарынан туған, ауру бала туған ата-аналар болып келеді. Қазақстандағы 150 000 мүгедек балалардың басым көпшілігі мемлекеттік балалар интернат мекемелерінде тәрбиеленіп, ата-ана қамқорлығынан айырылғандығы туралы ЮНИСЕФ деректері бар [ЮНИСЕФ, 2019].

Бүкіл әлемдегі зерттеулерде балалар үйінде тәрбиеленудің, мұндай үйлерді қоғамдағы керекті институтқа айналдырудың теріс салдары туралы талдаулар жиі кездеседі. Олардың бірі Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қорының қолдауымен 2006 жылы Швейцарияның Женева қаласында Пиньейро мен Пауло Серхио [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006] «Балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы Дүниежүзілік есеп» береді. Ол есептің мәліметтеріне сүйенер болсақ, кез-келген мемлекеттегі интернаттық үлгідегі балалар үйінде өсіп жатқан немесе тәрбиеленуші балалардың денсаулығы нашар, дамудың кешігуі бар (оның ішінде әлеуметтік және тілдік дамудың кешігуі), сүйіспеншіліктің бұзылуы бар және т.б. бұзылулар жиі кездеседі. Дамудың кешігуі және психологиялық зақымдану қаупі әсіресе төрт жасқа дейінгі жас балалар үшін өте маңызды, бұл балалардың ата-аналарымен немесе қамқоршыларымен байланысатын маңызды кезең [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006].

Пиньейро, Пауло Серхио [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006] мәселені былай пайымдайды, мамандандырылған мекемелерде тәрбиеленетін балалар, яғни балалар үйінің тәрбиеленушілері әдетте, баланың оңтайлы дамуы үшін қажет негізгі тәрбиеден, баланы қолдайтын жеке қатынастардан айырылады. Институционализацияның теріс салдары бала мекемеде неғұрлым ұзақ тұрса, соғұрлым ауыр болады және мекемедегі жағдай нашар және/немесе қауіпті болған жағдайда ауыр болады. Балалардың әлеуметтік-психологиялық әл-ауқаты мен жұмыс істеуі көптеген балалар интернаттарында болуы мүмкін әрекетсіздік, әлеуметтік оқшаулану және зорлық-зомбылық пен қатыгез жағдайлар нәтижесінде айтарлықтай нашарлайды. Авторлардың пікірінше шын мәнінде, зерттеулер көрсеткендей, мекемеде болғаннан кейін бала қабылдау кезінде алған негізгі дағдыларын, мысалы, өзіне қамқорлық жасау және қамқор қарым-қатынасты дамыту қабілеттерін жоғалтуы мүмкін.

Кейбір балалар тіпті қашып кетуге және өзіне-өзі қол жұмсауға немесе өзін-өзі өлтіруге де баруы мүмкін. Оған себеп ретінде адамның байланысы мен қамқорлығының болмауын айтуға болады. Сонымен қатар, балалар үйінде өскен тәрбиеленушілер басқа адамдарға физикалық агрессия мен зорлық-зомбылық көрсетуі немесе алкогольді және есірткіні қолдануға, қылмыс пен жезөкшелікке қатысуы мүмкін. Пиньейро мен Пауло Серхионың [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006] зерттеулерінде көрсеткендей, арнайы мекемелерге орналастырылған балалар заңға қайшы келеді. Мұның бәрі балалар үйінде тәрбиеленушілердің девиантты мінезге икемділігінің дәлелі. Балалар үйінде тәрбиеленушілердің девианттық мінез-құлқына байланысты мәселелер бойынша теориялық тәсілдер мен тұжырымдамалық түсініктерді талдау осы мақаланың негізгі мақсаты болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі.

Отбасы - бұл баланың жеке басының қалыптасуын бағыттайтын және оның ересек адам ретінде қоғамға кірігуіне ықпал ететін институт болып табылады. Сол себепті де, жетім балалар немесе дисфункционалды отбасылардан шыққан балалар үшін (тек бір ата-ана тәрбиелеп, шетелде жұмыс істейтін ата-аналармен немесе қылмыскер ата-аналармен және т. б.) отбасының рөлі мен отбасылық тәрбие айтарлықтай төмендеді, іс жүзінде жоқ деп айтуға болады. Сонымен қатар, бұл балалар әлеуметтік интеграцияда қиындықтарға тап болады. Әлеуметтену процесінде адамдардың дұрыс рөлдерін игеру және дамыту, әлеуметтік нормаларды білу және оларға бағыну әлеуметтік жүйенің тұрақтылығына ықпал етеді. Әлеуметтік байланыстың барлық осы элементтері жеке тұлғалардың әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз ете отырып, бүкіл қоғамның тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді [Сорин, 1991].

Бұзылған үй немесе отбасы – бұл тұлғалық дезадаптацияның факторы болып табылады. М. Мазерн мен А. Томастың [Мазерн, Томас, 2001] зерттеулерінің қорытындысы бойынша балалар

үйінде тәрбиеленуші жасөспірім ерлер арасында сот алдында жауап берген қылмыстардың басым көпшілігі майда ұрлықтар болып табылса, әйелдер үшін, үйінен қашып сексуалды девиацияға ұшырағандар табылды. Бұл зерттеуде салыстырмалы талдау барысында балалар үйінде тәрбиеленуші және отбасының құрылымы бұзылған отбасында тәрбиеленуші жасөспірімдердің мінез-құлқы бойынша қорытынды ой жазылған. Ол жердегі пайымдауда кейбір заң бұзулар отбасының бұзылуымен тікелей байланысты екендігі айтылады. Олардың қатарына, үйден қашу, мектептен немесе сабақтан қашу және бармау, төбелестер сынды девиация жатады.

М. Мазерн мен А. Томастың [Мазерн, Томас, 2001] зерттеулерінің нәтижесі бойынша отбасы мен қаны бұзылмаған отбасыларда тәрбиеленуші жасөспірімдермен салыстырғанда балалар үйінде тәрбиеленген немесе патранаттық тәрбие алушы жасөспірімдер 2,7 есе көбірек үйден қашады. Оған негізгі себеп бұзылған және баланс сақтай алмаған үй немесе отбасы баланың әлеуметтік бейімделуі мен тұлға ретінде қалыптасуы теріс әсер етеді. Нәтижесінде бала құрдастары тарапынан теріс қысымға неғұрлым сезімтал болуы мүмкін. Сонымен қатар, түптеп келгенде, бала отбасы бұзылмаған тәрбие алған балалармен салыстырғанда көбірек заң бұзу әрекеттерін жасауы ықтимал. Бұл отбасындағы балансстың сақталмауынан болады, яғни отбасында ер мен әйелдің рөлдерін көрмеуден, жақсы үлгі болатын адамдардың жетіспеуінен баланың девиантты мінез-құлқыты жиі көрсетуіне алып келеді.

Зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, балалар үйінде тәрбиеленетін балалардың девиантты әрекеттерді жасауда басты назарға алынатын әрекеттер қатарына мекемеден қашу, өзіне қол жұмсау, заң бұзушылық, ішімдік пен нашаға жақындық, сексуалды девиацияға ұшыраудың көптігін алуға болады. Осы бағыттар бойынша негізгі бөлімде балалар үйінің тәрбиеленушілері арасында девиантты мінез-құлқыты қарастырамыз.

Негізгі бөлім.

Балалар үйінің тәрбиеленушілері арасында девиантты мінез-құлқыты қарастыру барысында негізгі деген келесідей бағыттар бойынша теориялық және концептуалды талдау жүргіземіз: мекемеден қашу, өзіне қол жұмсау, заң бұзушылық, ішімдік пен нашаға жақындық, сексуалды девиацияға ұшырау.

Біріншіден, балалар үйінен көп қашатын қашқын балалар. Балалар үйі немесе арнайы мемлекеттік балалар ауылы мекемелердегі кейбір балалар, әсіресе басқа балалар мен мекеме қызметкерлерінің зорлық-зомбылық құрбаны болған балалар осы мекемеден қашады жиі қашатындар қатарынан болып табылады [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006].

Пиньейро мен Пауло Серхионың есебінде [Пиньейро, Пауло Серхио, 2006] қашқын балалармен жиі байланыста болатын маман ол полиция қызметкері екендігі айтылады. Олар қашқын балалармен жиі байланыста болады, өйткені балалар үйінен қашқан тәрбиеленушілерді полиция жиі қайыр сұрау барысында, көшедегі қылмыстар, мүліктік қылмыстар, дүкендердегі ұрлық, есірткі және/немесе алкогольді тұтыну және жезөкшелік барысында көп кезіктіріп, оларды ұстайды. Полицияның қашқын балаларға, әсіресе интернаттан қашқан балаларға жиі кездесетін реакциясы – оларды кәмелетке толмаған құқық бұзушылар, бұзақылар немесе қылмыстық құқық бұзушылар ретінде қарау және оларды ұстау болып табылады. Немесе егер бала қылмысқа немесе құқық бұзушылыққа қатыспаса, ол әдетте мекемеде зорлық-зомбылық пен немқұрайдылықтың болуына қарамастан қашып кеткен мекемеге оралады. Мекемеге оралғаннан кейін қашқындар көбінесе қызметкерлер тарапынан қатты жазаланады және тәртіп үшін қайтадан құрбан болады. Бұл әрекеттер балалардың қайта қашуына тағы бір себеп болады. Сол себепті мекемеден яғни балалар үйінен бір рет қашқан бала бұл әрекетті екінші рет қайталау жиілігі кеп кездеседі.

ЮНИСЕФ [ЮНИСЕФ, 2011] жүргізген зерттеулердің мақсаты мемлекеттік интернат мекемелерінен балалардың қашу әрекеттері туралы көбірек білу және қашып кету мен сол мекемелердегі зорлық-зомбылық пен қараусыз қалған балалардың тәжірибесі арасындағы байланысты зерттеу болды.

Оның нәтижелеріне сүйенер болсақ, балалар үйінен қашатын балалардың әрекеттерін девиантты әрекеттердің қатарына кіргізбей, басқаша интерпретация жасауға болатындығын дәлелдеді. Мысалы, олардың зерттеулері көрсеткендей, балалар үйінен қашу – бұл балалар өз өмірлерінде қысым мен зорлық-зомбылықтан аулақ болу үшін қолданатын күрес стратегиясы немесе өмір сүру стратегиясы; алайда полиция бұл шындықты сирек түсінеді. Егер мекеме қызметкерлері немесе балалар үйінде тәрбиеленушілермен тікелей жанасатын мамандар бұл мәселені, яғни мекемеден балалардың қашуын

балалардың өз өмірлерінде зорлық-зомбылықтан аулақ болу үшін қолданатын өмір сүру Стратегиясы екенін түсінсе, қашқындарды зорлық-зомбылық құрбандары ретінде қарау керек, оны бірден девианттар деп белгілеу керек.

ЮНИСЕФ [ЮНИСЕФ, 2011] жүргізген зерттеулерінің нәтижесіне былай тұжырымдама жасалынады, мысалы, көп жағдайларда қашып кеткен баланы өзі қашып кеткен мекемеге қайтару баланың мүддесі үшін жақсы болмауы мүмкін, әсіресе егер ол басқа балалар немесе қызметкерлердің зорлық-зомбылығының құрбаны болса және қызметкерлердің немқұрайдылығын сезінсе. Сондай-ақ, қашқындарды өзіне-өзі зиян келтіру әрекеттеріне (мысалы, кесу, жағу, өзін-өзі өлтіру әрекеттері) қатысатындығын анықтау үшін бағалау керек. Сонымен қатар, балалардың қашып кету жағдайлары бар мекемелер балалардың қадағалаусыз және зорлық-зомбылық проблемаларын анықтау үшін тексерілуі керек. Мекемеден қашатын балалардың іс-әрекеттері мекемедегі ықтимал проблемалар үшін ескерту белгісі болуы керек.

Бұл зерттеулердің нәтижелері бір девиантты мінездің екінші девиацияға алып келу мүмкіндігін көрсетеді.

Екінші мәселе балалар үйінің тәрбиеленушілері арасындағы суицидке тәуелділік немесе өзіне-өзі қол жұмсауға бару. ЮНИСЕФ [ЮНИСЕФ, 2011] жүргізген зерттеудің есебіндегі мәліметтерге сүйенер болсақ, соңғы жылдары Қазақстандағы балалар суицидінің жоғары көрсеткіштері мемлекеттік шенеуніктер мен басқа да негізгі мүдделі тараптар арасында кәметке толмағандар арасында суицидтің алдын алудың бірлескен жоспарымен қатар талқылауға алып келді. Білім министрлігінен алынған мәліметтерге сәйкес, аймақтық бөлімдер 2009 жылы 264 баланың өзін-өзі өлтіруі және 2010 жылы 256 баланың өзін-өзі өлтіруі туралы хабарлады. Салыстыру үшін, Бас прокуратура 2009 жылы тек 144 өзін-өзі өлтіру (оның ішінде өзін-өзі өлтіру әрекеттері) және 2010 жылы 152 өзін-өзі өлтіру (оның ішінде өзін-өзі өлтіру әрекеттері) туралы хабарлады.

Өзін-өзі өлтіру адамдардың түсінуі қиын мінез-құлқының бірі болуы мүмкін, бірақ көптеген балалар өзін-өзі зақымдайтын мінез-құлықтың әртүрлі түрлеріне қатысады, онда адам өз денесіне әдейі зиян келтіреді (мысалы, теріні әдейі кесіп тастайды, өзін-өзі жояды немесе тырнап алады, өзін-өзі күйдіреді, теріні немесе шашты тартады, улы заттарды жұтып, сүйектерді сындырады) немесе өзін-өзі өлтіреді. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, өзіне-өзі зиян келтіру өз-өзіне қол жұмсау ниетінсіз жасалуы мүмкін; алайда, бұл қарым-қатынас анық емес, өйткені адамдар өзіне-өзі зиян келтіретіні туралы есеп береді, сонымен бірге олар өз-өзіне қол жұмсауды қарастырғаны немесе тырысқаны туралы хабарлайды.

Өзіне-өзі зиян келтіретін мінез-құлық ерте жастан басталуы мүмкін. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, ерте өзіне-өзі зиян келтіру әдетте шамамен 7 жаста болады; алайда, өзіне-өзі зиян келтіру жағдайларының көпшілігі орта жасөспірімде 12 жастан 15 жасқа дейін басталады және бірнеше апта, ай немесе жылдарға созылуы мүмкін.

ЮНИСЕФ [ЮНИСЕФ, 2011] жүргізген зерттеудің есебіндегі мәліметтерге сүйенер болсақ, балалар мекемелеріндегі балалар зорлық-зомбылықтың, немқұрайдылықтың және балалар мекемелеріндегі нашар өмір сүру жағдайларының салдарынан өзіне-өзі зиян келтіру және суицидтік мінез-құлықтың жоғары қаупіне ұшырайды.

Бұл зерттеу институционализацияланған балалардың өзін-өзі өлтіру, соның ішінде өзін-өзі өлтіру әрекеттері туралы көбірек білуге және балалардың өзін-өзі зиян келтіру немесе өзін-өзі өлтіруге қатысуы мен мекемелердегі зорлық-зомбылық пен немқұрайлылық тәжірибесі арасындағы байланысты зерттеуге бағытталған.

Балалар үйінің тәрбиеленушілері арасында өзін-өзі өлтіру себептері немесе өзін-өзі өлтіру әрекеттері әртүрлі әрі қиын проблема болуы мүмкін. Балалар үйінің тәрбиеленушілері арасында кіші жастағы балалар арасында суицидтер сирек кездесетініне қарамастан, жасөспірімдерде суицидтер мен суицид әрекеттері айтарлықтай артады.

Жасөспірімдер арасында суицид қаупін арттыратын факторларға мыналар жатады:

- психологиялық бұзылыс, әсіресе депрессия, биполярлық бұзылыс, алкоголь мен есірткіні қолдану (іс жүзінде суицидтен қайтыс болған адамдардың шамамен 95% - ы қайтыс болған кезде психологиялық бұзылысқа ие);
- мазасыздық, ашуланшақтық немесе қозу сезімі;
- депрессиямен жиі жүретін үмітсіздік пен пайдасыздық сезімдері;
- алдыңғы өзін-өзі өлтіру әрекеті;

- депрессия немесе суицидтің отбасылық тарихы;
- эмоционалды, физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылық;
- қолдау желісінің болмауы, ата-аналармен немесе құрдастарымен нашар қарым-қатынас, сондай-ақ әлеуметтік оқшаулану сезімі;
- қолдау көрсетілмейтін отбасында немесе қоғамдастықта немесе мектептегі дұшпандық ортада бисексуализмге немесе гомосексуализмге қарсы күрес.

Б. Лорен Запата, автор-корреспондент М. Дмитрий Кисин, Ольга Боголюбова, Роман Йорик, Джоан Мари Крафт, Дж. Дениз Джеймисон, А. Полли Марчбэнкс, Д. Сьюзан Хиллистың «Жетім және зорлық-зомбылыққа ұшыраған жастар жүктілік пен өзін-өзі өлтіру қаупіне ұшырайды» атты 2015 жылы жарық көрген мақалалары екінші мәселе бойынша яғни, балалар үйінің тәрбиеленушілері арасындағы суицидке тәуелділік немесе өзіне-өзі қол жұмсауға баруға байланысты теориялық талдауға көмек береді.

Бұл зерттеуде авторлар Ресейдің Санкт-Петербург қаласында отбасылық қамқорлықтан тыс тұратын 16-23 жас аралығындағы 293 жетім балалардан жүргізген кросс-сұхбат сауалнамалары арқылы жиналған деректерді талдайды. Олар LPI-дің түзетілген коэффициенттерін (AOR) және балалардың физикалық және жыныстық зорлық-зомбылықпен байланысты суицидтік ойларды бағалау үшін көп өлшемді логистикалық регрессияны қолданған. Сондай-ақ, басқа қауіп факторлары зерттелді, олардың ішінде мысалы, әлеуметтік осалдық, жыныстық мінез-құлық және заттарды қолдану және т.б..

Бұл зерттеу 2007 жылдың қазанынан 2008 жылдың сәуіріне дейін адамның иммун тапшылығы вирусының (АИТВ), жыныстық жолмен берілетін инфекциялардың (ЖЖБИ), жүктіліктің таралуын, сондай-ақ мінез-құлық қауіп факторларын, балалардың қолайсыздығын, зорлық-зомбылықты, психикалық денсаулықты және өмір сүру факторларын бағалау бойынша үлкен зерттеу аясында жинақталған.

Жетім қалған 293 қатысушының көпшілігі 16-19 жас аралығындағы ер адамдар болды. Жетім жасөспірімдердің 19,1%-ы физикалық зорлық-зомбылық туралы және 12,3%-ы жыныстық зорлық-зомбылық туралы хабарлаған. Гендерлік айырмашылықтар да айқын болды: ерлерге қарағанда әйелдер (23,3%) (15,6%) физикалық зорлық-зомбылық туралы хабарлады, ал әйелдерге қарағанда әйелдер (20,3%) (5,6%) жыныстық зорлық-зомбылық туралы хабарлады. Көптеген жастар жыныстық қатынасқа түскендерін хабарлады, олардың үштен бірі бірінші жыныстық қатынаста ≤15 жаста болды. Жетім жасөспірімдердің жартысына жуығы есірткіні өмір бойы қолданғаны туралы хабарлағанмен, тек 3,1%-ы инъекциялық есірткіні қолданған. Бұрын-соңды сыртта тұрып, есірткіні өмір бойы қолдану әйелдерге қарағанда ер адамдарда едәуір кең таралған; ал егде жастағы және сыныптан тыс жұмыстарға қатыспау ер адамдарға қарағанда әйелдер арасында едәуір кең таралған.

Авторлар зерттеудің нәтижесінде балалық шақта физикалық және жыныстық теріс пайдалану тәжірибесі суицид қаупінің жоғары және сенімді тәуелсіз факторлары болды деген тұжырымдама жасайды. Авторлардың бағалауынша бойынша, физикалық зорлық-зомбылық тек әйелдер арасында суицидтік идеяларымен байланысты болды. Басқа есептерде гендерлік әсерлер тексерілмеген немесе дифференциалды гендерлік әсерлер туралы ешқандай дәлел жоқ немесе физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдер мен жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған ерлер арасында өмір бойы суицидтік ойлаудың жоғары мүмкіндігі болған. Авторлар қорыта келе, балалық шақта жыныстық зорлық-зомбылықты бастан өткерген ерлер мен әйелдер арасында суицидтік ойлаудың жоғары мүмкіндіктерін тапқан.

Үшіншіден, заң бұзушылық, ішімдік пен нашаға жақындық мәселесін қарастырар болсақ, И.Нгал [Нагл, 2009] отбасының құрылымы мен кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлықтары арасындағы өзара байланысты зерттеді. Талдау нәтижесінде мынадай маңызды өзара байланыстар анықталды: кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың моральдық тәрбиесімен олардың биологиялық ата-аналарынан басқа адамдар айналысады; делинквентті балалардың көпшілігі қоғамның ең төменгі әлеуметтік-экономикалық қабатынан шығады; кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың үштен екісі бір шатырдың астында 7 адам тұратын үйлерден шығады. Автордың пайымдауынша, олардың зерттеуіне қатысқан респонденттердің ата-аналарының көпшілігі өздерінің балаларынан алыс ұзақ уақыт бойы ұстап тұратын және төмен ақылы жұмыс жасайтын отбасылардан шығады, сонымен қатар басым бөлігі балалар үйінде тәрбиеленушілер мен ата-анасынан ажыратылғандар арасынан шығады деп қорытынды жасайды. Ата-аналардың көп бөлігіне тез арада қосымша әлеуметтік көмек керек,

сонымен қатар, ата-аналарға балаларды тәрбиелеу барысындағы міндеттеріне аса мән беріп, жауапкершілікпен қарау, балаларды жауапты тәрбиелеудің өмірлік маңызды дағдыларын дамыту қажет.

А.К. Кимани [Kimani, 2010] отбасылық құрылым мен жасөспірімдер қылмысы арасындағы себеп-салдарлық байланысты зерттеді. Зерттеудің қорытындысы бойынша адам өлтіру мен жағдайы төмен отбасынан шыққан балалардың арасында қатты корреляция болғанын көрсетті. Ата-аналар үйінде тәрбиеленетін балалар психобелсенді заттарды теріс пайдалануға бейімділігі болды, бірақ корреляция бойынша басымдылық ұрлық пен мектептен бас тартуда болды. Балалар үйінен келген балалар арасында психобелсенді заттарды теріс пайдалану мен көше өміріне белсенділік танытуында қатты корреляция байқалды, бірақ таңқалардығы мектептен бас тартудан теріс күшті корреляция көрсетті. Бұл зерттеулер бір ата-анасы бар отбасылар немесе балалар үйінде тәрбие алушылар адам өлтіруден басқа кабинеттегі барлық қылмыстар үшін басымдылық болғанын көрсетеді.

ЮНИСЕФ [НИСЕФ, 2011] жүргізген зерттеудің есебіндегі мәліметтерге сүйенер болсақ, арнайы мекемелерге орналастырылған балалар есірткі мен алкогольді тұтыну немесе теріс пайдалану қаупі жоғары және заңға қайшы келеді. Арнайы мекемелерге орналастырылған қыздар да ерте жастан жүкті болу қаупі жоғары және олардың көпшілігі жаңа туған нәрестелерін мемлекеттік балалар үйлеріне орналастырады, өйткені олар баласын асырай алмайды және оған қамқорлық жасай алмайды. Институционализацияланған балалар, ұлдар да, қыздар да зорлық-зомбылық пен қанаушылыққа, соның ішінде жақын серіктестердің зорлық-зомбылығына, жыныстық зорлық-зомбылыққа/зорлауға, жыныстық қанауға және адам саудасына көбірек ұшырайды.

Қорытынды.

Мәселені шешуге байланысты Қазақстандағы балаларды институционалдық күту жүйесінің ағымдағы реформалары Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін 1991 жылы жаңадан құрылған Қазақстан Республикасының Үкіметі көптеген маңызды конвенцияларды ратификациялады. 1994 жылы Қазақстан үкіметі БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясын (КПР) ратификациялады. БҰҰ КПР мемлекетке балаларды отбасындағы және отбасындағы зорлық-зомбылықтың барлық нысандарынан қорғау бойынша нақты өкілеттіктер береді және оның балалардың ішкі аренадағы әлауқатын қамтамасыз ету мәселелерінде түпкілікті төреші ретіндегі рөлін белгілейді.

Балалар мекемелеріндегі балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың жоғары қаупі мемлекеттің балалар мекемелеріндегі балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі тиімді заңнаманы және басқа да шараларды әзірлеу, сондай-ақ балалар мекемелеріндегі балалар санын едәуір қысқарту жөніндегі міндеттемелерін күшейтеді. Содан бері халықаралық ұйымдар мен жергілікті ҰЕҰ балаларды институционалдандыру практикасын қоса алғанда, балаларды қорғау мәселелерін шешу үшін Қазақстан Үкіметімен ынтымақтастықта жұмыс істеп келеді.

Қазақстан Үкіметі балаларға арналған мемлекеттік интернат мекемелеріне және балаларды институционалдандыру практикасына қатысты олар тап болатын проблемаларды мойындайды. Қазіргі уақытта Үкімет әлеуметтік қорғау реформасымен және әлеуметтік қорғау қызметтерін дамытумен толық айналысады. Мәселен, жақында 2008 жылы қабылданған арнайы әлеуметтік қызметтер туралы Заң «Отбасын қолдау қызметтері» сияқты ұғымдарды енгізудегі прогресті көрсетеді. Бұл заң үкіметтің елдегі бала күтімі жүйесін реформалауға деген ұмтылысының дәлелі ретінде түсіндіріледі; алайда, заңнама барлық проблемаларды шеше алмайды. Мәселенің жаңалығы және негізгі мүдделі тараптардың практикалық тәжірибесінің болмауы Қазақстан Үкіметінің реформаторлық күш-жігеріндегі ең үлкен проблемалардың бірі болып қала береді.

Сондай-ақ, қолданыстағы балаларды қорғау жүйесі өте бөлшектенгенін атап өткен жөн, өйткені бірқатар жергілікті және орталық органдар үйлестірусіз немесе арнайы бақылау шараларынсыз балаларға күтім жасау туралы шешім қабылдайды. Осы жергілікті және орталық органдардың кейбіреулері мемлекеттік балалар интернат-мекемелеріне үнемі бару және инспекциялау үшін жауап береді; өкінішке орай, бұл сапарлар мен тексерулер көбінесе мекеменің физикалық және құрылымдық жағдайларын мұқият тексерумен салыстырғанда үстірт, бюрократиялық жаттығулар болып табылады. Соңғы жылдары Үкімет көптеген мемлекеттік балалар интернаттарының физикалық және құрылымдық жағдайын жақсарту үшін шаралар қабылдады; алайда олардың осы мекемелерде бала күтімін жақсартуға және осы мекемелердегі балаларға қатысты зорлық-зомбылық жағдайларын азайтуға бағытталған әрекеттері әлдеқайда шектеулі болды.

ЮНИСЕФ-тің Қазақстандағы 2010-2015 жылдарға арналған елдік бағдарламасына сәйкес, ол Қазақстан үшін РПОНПР-ға негізделген (БҰҰ-ның даму мақсатында көмек көрсету жөніндегі негіздемелік бағдарламасы), Балаларды қорғау реформасы басым бағыттардың бірі болып табылады.

References:

1. UNICEF Kazakhstan Fact Sheet. Retrieved from: [Online] http://www.unicef.org/ceecis/KA_fact_sheet_eng.pdf
2. Statistics on institutions for orphans and children without parental care. Data provided by the Children's Rights Protection Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Retrieved from: [Online] <http://www.bala-kkk.kz/ru/>
3. UNICEF Kazakhstan Fact Sheet. Retrieved from: [Online] http://www.unicef.org/ceecis/KA_fact_sheet_eng.pdf
4. Pinheiro, Paulo Sergio (2006). *World Report on Violence Against Children* (p. 175). Geneva, Switzerland: United Nations Children's Fund.
5. Sorin M. Radulescu, *Anomy, deviance and social pathology*, Ed. Hyperion XXI, Bucharest, 1991, pp. 28.
6. Lauren B. Zapata, Dmitry M. Kissin, Olga Bogoliubova, Roman V. Yorick, Joan Marie Kraft, Denise J. Jamieson, Polly A. Marchbanks, Susan D. Hillis. *Orphaned and abused youth are vulnerable to pregnancy and suicide risk*: [Online] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4465590/>
7. Ngale, I. (2009), 'Family Structure and Juvenile Delinquency', *Internet Journal of Criminology*, Available at www.internetjournalofcriminology.com
8. Kimani, A.K. (2010), 'Influence of Family Structure on Juvenile Delinquency', Available at [Online] <http://www.freeonline-researchpapers.com/family-structure-juvenile>
9. *Violence against children in state-run residential institutions in kazakhstan: an assessment*: [Online] <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2211/file/Публикация%20на%20англ.pdf>
10. Mackay, R. (2005), 'The impact of family structure and family change on child outcomes: a personal reading of the research literature', *Social Policy Journal of New Zealand*, Available at [Online] <http://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/socialpolicy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html>

FTAMP 04.51.51.

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.15>

*А.К.Шингалиева*¹, Ж.Қ.Симтиков¹,*

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

КӨП БАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдаудың мәселелері қарастырылған және де қазіргі таңдағы оларға мемлекет тарапынан қандай көмек көрсетіліп отырғаны қамтылады. Елімізде қабылданып отырған инновациялардың негізгі идеясы жасалып отырған барлық шаралар балалардың әл-ауқатын арттыруға бағытталуы керек. Сонымен қатар, қоғамда атаулы әлеуметтік көмек хақында соңғы кездері жиі әңгіме қозғалып, оның қоғамда айтарлықтай толғаныс туғызғанын да көріп отырмыз.

Елімізде көпбалалы аналарға бала дүниеге келгенде берілетін біржолғы жөргекпұлдан бөлек, әр балаға ай сайын жәрдемақы төленіп, барынша қолдау көрсетіліп жатыр. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметінше, 2019 жылы көпбалалы отбасыларды қолдау мақсатында 365 миллиард теңге бөлінді. Көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау көрсету мәселесі әлі де өзекті мәселелердің бірі болып отырғаны анық.

Түйін сөздер: ҚР, АӘК, мемлекет, халық, отбасы, әлеумет, әлеуметтік қорғау, заң, жәрдемақы, көмек, табыс, дәреже.

A.K.Shingaliyeva^{1*}, Zh.K.Simtikov¹

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

SOCIAL SUPPORT FOR LARGE FAMILIES

Abstract

This article discusses the issues of social support for large families, as well as what kind of assistance is provided by the state at the present time. The main idea of the innovations adopted in the country is that all measures taken should be aimed at improving the well-being of children. In addition, we see that in recent years, society is increasingly talking about providing targeted social assistance, which causes a significant surge in society.

In our country, in addition to the one-time allowance that is given to mothers with many children at the birth of a child, monthly allowances are paid for each child and all kinds of support are provided. According to the Ministry of labor and social protection of the population, 365 billion tenge was allocated to support large families in 2019. It is obvious that the issue of social support for large families is still one of the most urgent.

Key words: RK, TSA (targeted social assistance), government, people, family, society, social protection, law, allowance, assistance, profit, degree.

Шингалиева А.К. ^{*1}, Симтиков Ж.К. ¹

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы социальной поддержки многодетных семей, а также о том, какая помощь оказывается государством в настоящее время. Основная идея принимаемых в стране инноваций заключается в том, что все меры, которые предпринимаются, должны быть направлены на повышение благосостояния детей. Кроме того, мы видим, что в последнее время в обществе все чаще ведутся разговоры об оказании адресной социальной помощи, что вызывает значительный всплеск в обществе.

В нашей стране, помимо единовременного пособия, который выдается многодетным матерям при рождении ребенка, на каждого ребенка ежемесячно выплачиваются пособия и оказывается всяческая поддержка. По данным Министерства труда и социальной защиты населения, в 2019 году на поддержку многодетных семей выделено 365 миллиардов тенге. Очевидно, что вопрос социальной поддержки многодетных семей по-прежнему остается одним из актуальных.

Ключевые слова: РК, АСП, государство, народ, семья, социум, социальная защита, право, пособие, помощь, доход, степень.

Кіріспе. Жекелеген шаңырақтардағы балалар саны бірқатар жалпы және жеке себептерге, атап айтқанда, елдің экономикалық даму деңгейіне, халықтың тұрмыс деңгейіне, оның біліміне, әйелдердің өндіріске тартылуына, отбасының әлеуметтік қамсыздандырылуына байланысты аз не көп болады. Қазіргі таңда көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау өзекті мәселе болып отыр. Мемлекет тарапынан құрылған жүйенің кем кетігі де жетіп артылатынына көз жеткізуге болады. Бұл мәселе әлі де болса институтаралық толықтырулар мен өңделулерді талап етеді. Елбасы атап өткендей «Бүгінде Қазақстандық отбасылардың әл-ауқат деңгейін көтеру шараларын күшейту маңызды. Көп балалы отбасыларды қолдау шараларын күшейту қажет деп санаймын. Мемлекет бірінші кезекте табысы төмен көп балалы отбасыларға айрықша қамқорлық танытып, назар аударуы қажет». [1]

Нәтижелерді талдау. Мақалада алдымен «әлеуметтік қорғау» ұғымына тоқтала кетсек, ол адам құқығының қорғалуын қамтамасыз ететін және әлеуметтік мұқтаждығын қанағаттандыратын шаралар жүйесі болып табылады. Ал, ол барлық қоғам мүшелерінің материалдық және әлеуметтік жағдайынан тыс қоғамдық қажеттілігін құрып, жасайтын мемлекеттің әлеуметтік саясатының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Дегенмен, Қазақстан Республикасының халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасы бойынша былай деп анықтайды – «Әлеуметтік қорғау – бұл әлдебір жағдайларға – кәрілік, мүгедектік, денсаулық жағдайы, асыраушысынан немесе жұмысынан айрылуы және өзге де заңды неңіздерге байланысты экономикалық белсенді бола алмайтын, әрі лайықты ақы төленетін еңбекке қатысу жолымен өзін табыспен қамтамасыз ете алмайтын азаматтар үшін, өмірлік қажетті игіліктердің жіне әл-ауқаттың белгілі бір деңгейін қамтамасыз етуге арналған жүйе». [2] Қарастырылып отырған мәселенің тұрғысынан алғанда, «Тұрғындарды әлеуметтік қорғау» - деген тақырыптан жарыққа шыққан Г.Сансызбаева мен А. Карибжановалардың 1998-1999 жылдары шыққан жұмыстары айтарлықтай деп бағалауға болады. Г.Сансызбаева өзінің «Система социальной защиты населения и ее проблемы» - деген жұмысының ең бірінші «Тұрғындардың әлеуметтік қорғалуының мемлекеттік қамтамасыз етілуі», деген бөлімшесінде: «Тұрғындарды әлеуметтік қорғау, әдеттегі бұл ұғымның мазмұнына байланысты айтылтын мазмұннан, өте кең ұғым». [3] А.Карибжанова, біз зерттеп отырған тақырыпқа арнайы жазған экономика мамандығына даярланушы студенттерге арналған оқу құралында әлеуметтік қорғаудың экономикалық мәселелердің ішкі мазмұнымен қарайды, олардың бірі балалы жанұяларды қорғау болып табылады. [4]

Ал, адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына сәйкес, әр адам әлеуметтік қамтамасыз етілуге және өз абыройын сақтауға тиіс қажеттілікті жүзеге асыруға, экономика, мәдениет, әр мемлекеттің құрылымы мен ресурсына сай әлеуметтік салада ұлттық күш салып, халықаралық ынтымақтастыққа және жеке тұлға ретінде еркін дамуына құқығы бар. Сондай-ақ әр жұмыскер өз еңбегінің әділ бағалануына, өзі және өзінің отбасы лайықты өмір сүреді деп есептеуіне құқығы бар. Айта кетсек, қажет деген жағдайда еңбекақысы әлеуметтік қамтудың басқа да құралымен толықтырылуы мүмкін.

Жалпы, кез келген адамның игілігіне қажетті, кем дегенде, тамақ, киім-кешек, баспана, медициналық және әлеуметтік қызмет көрсетілуі – денсаулығын сақтап, оның және оның отбасының игілігі қамтамасыз етілуі тиіс. Егер күнелтуге қажетті қаражат болмаған жағдайда азамат (жұмыссыздық, ауыру, мүгедектік, кәрілік немесе асыраушысынан айырылғанда) мемлекет тарапынан көрсетілетін жәрдемге сүйенеді. Аналар мен нәрестелерге құжаттағы мөріне қарамастан ерекше көңіл бөлінуі тиіс: барлық бала некеде туылып, туылмағанына қарамастан, біркелкі әлеуметтік қорғауды пайдаланады.

Кейде әлеуметтік қорғауды тым тар ұғымда түсінеді: белгілі бір кірісі бар тұрғындар белгілі себептермен өзін-өзі асырай алмаған жағдайда деп түсінеді: жұмыссыздар, мүгедектер, ауыр науқастар, жетімдер, қариялар, жалғызбасты аналар, көпбалалы отбасылар. Қандай жағдай болмасын, әлеуметтік қорғаудың басты қағидалары – адамгершілік, адрестілік, кешенділік, жеке тұлғаның құқығын, бостандығын сақтау болып табылады.

Әлеуметтік қорғаудың негізгі үш түрін атап көрсетер болсақ, олар: әлеуметтік қамтамасыз ету, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік көмек. **Негізі әлеуметтік көмек** – ол ақшалай көмек және заттай көмек. Негізінен бюджеттен және өз еркімен жасалған қайырымдылықтан қаржыландырылып, ауыр материалдық жағдайдағы адамдарға төленеді. Олардың кірісі негізінде, өмір сүруге қажетті қаражатына қарай, сондай-ақ кірісі тексерілмей, белгілі бір өлшемдеріне қарай әлеуметтік көмек көрсетіледі. Және де халықтың бір бөлігі көмек көрсету бағдарламасының игілігін пайдаланады деп білеміз. Қазіргі кезде қоғам әлеуметтік жұмыстың тиімділігінің артқанын қалайды. Бірақ, оны анықтап, өлшеу әжептәуір қиынға соғады. Тиімділік деп жұмыс нәтижесі мен шығынның ара қатынасын және сол нәтижеге қол жеткізуге қажетті шығын деп түсінеміз.

Әлеуметтік саладағы тиімділік – өте күрделі категория. Ол мақсаттардан, нәтижелерден, жұмсалған қаражаттардан және әлеуметтік іс-шаралардың жағдайынан құралады. Нәтиже – қандай да бір іс-шараның оның мақсатымен ара қатынасындағы қорытындысы. Ол оң немесе теріс болып шығуы мүмкін. Нысандарының, арнайы қызмет клиенттерінің сұранымын қанағаттандыру – әлеуметтік жұмыстың нәтижесі болып табылады. Және осы негізде қоғамдағы әлеуметтік ахуалдың жалпылай жақсаруы. Осы жерде көпбалалы аналарға қандай көмек түрлері қарастырылғанына тоқтала кетейік.

Біріншіден «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекстің 1-бабы бойынша, көпбалалы отбасылардың тізіміне кәмелетке толмаған төрт және одан көп баласы бар (оның ішінде кәмелеттік жасқа толғаннан кейін білім беру ұйымдарын бітіретін уақытқа дейін (бірақ 23 жасқа толғанға дейін) орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша білім алатын балалары бар) отбасылар кіреді.

Олардың барлығына қолдаудың кешенді моделі құрылған. Оның ішінде мемлекеттік жәрдемақылар, әлеуметтік төлемдер, жұмыспен қамту шаралары, салық салу жеңілдіктері бар.

Бүгінде әлеуметтік көмек отбасылардың 5 санаты бойынша беріледі:

- Бір жасқа дейінгі баласы бар аналар мен отбасыларға;
- Көпбалалы отбасыларға;
- Мүгедек баласы бар отбасыларға;
- Аз қамтылған отбасыларға;
- Асыраушысынан айырылған және бала асырап алған немесе қамқорына алған отбасыларға.

Барлық әлеуметтік төлем жыл сайын инфляция деңгейінде белгіленеді. Бала туған кезде бір реттік жәрдемақы қарастырылған. Оның көлемі бала туу санына қарай бекітілген.[5]

Сонымен қатар «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен марапатталған немесе бұрын «Батыр ана» атағын алған, «Ана даңқы» I және II дәрежелі ордендерімен марапатталған көп балалы аналарға ай сайын мемлекеттік жәрдемақы төленеді. Жәрдемақы өмір бойы беріледі, яғни зейнетақыға шыққаннан кейін де тоқтамайды. Жәрдемақы оның табысына қарамай тағайындалады. Қазір ол 16 160 теңге (6,4 АЕК) және жыл сайын инфляция деңгейіне индекстеледі. Бұл жәрдемақы ең төменгі күнкөріс деңгейіне байланыбайды. «Алтын алқа» мен «Күміс алқа» алған көп балалы аналар көлік және жер салықтарынан босатылады. Тұрғылықты жерін тіркеу кезінде нотариалдық әрі заңнамалық маңызды іс-қимылдарды жасау кезінде, төлқұжат пен жеке куәлікті алу шараларында мемлекеттік баж төлемейді. Төрт және одан артық кәмелетке толмаған балалары бар отбасыларға арнайы мемлекеттік жәрдемақы төленеді. Бес баланы дүниеге әкелген аналар және оларды 8 жасына дейін өзі тәрбиелегендер 53 жаста мерзімінен бұрын зейнетке шығады.[6] Сондай-ақ мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Жолдауында ашықтықты, әділеттікті және еңбекке ынталандыруды қамтамасыз ете отырып, атаулы әлеуметтік көмек тағайындау тетігін түзетуді тапсырған болатын. Осыған байланысты Үкімет әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа механизмдерін енгізді. Атаулы әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа механизмдері енгізілді, ондағы шаралар кешені үш бағытты қамтиды.[7]

Президенттің тапсырмасы бойынша Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі тиісті заңнамаларға өзгерістер енгізіп, атаулы әлеуметтік көмек көрсету тетіктерін қайта қарастырды. Атаулы әлеуметтік көмек алушылардың дені көп балалы отбасылар болғандықтан, олар бөлек санатқа шығарылып, республикалық бюджеттен мемлекеттік жәрдемақы тағайындалды. Жәрдемақы 4 және одан да көпбалалы отбасыларға арналған. Жәрдемақы көлемі 42 500 теңгеден басталады және бала санына қарай артып отырады. 2019 жылы атаулы әлеуметтік көмек тек отбасының табысына қарай, яғни тұрмысы төмен отбасыларға ғана төленді. Ал осы ағымдағы жылдан бастап сонымен қоса, көп балалы отбасыларға төленетін арнайы мемлекеттік жәрдемақы бекітілді. Бұл жәрдемақы отбасылық кіріске қарамастан барлық көп балалы, яғни 4 және одан да көп, кәмелеттік жасқа толмаған, орта арнаулы немесе жоғары оқу орындарында білім алып жатқан жасы 23-ке толмаған балалары бар аналарға беріледі: төрт балаға – 44 532 теңге, бес балаға – 53 127 теңге, алты балаға 66 835 теңге, жеті балаға – 77 979 теңге, сегіз балаға – 88 928 теңге, тоғыз балаға – 100 008 теңге, он балаға – 111 120 теңге, он бір балаға – 122 232 теңге, он екі балаға – 133 344 теңге, он үш балаға – 144 456 теңге, он төрт балаға – 155 568 теңге, он бес балаға – 166 680 теңге, он алты балаға - 177 792 теңге құрайды. Отбасының табысы қаралмайды, отбасы мүшелерінің жұмыспен қамтылуы шарт емес.[8] Сонымен қатар, көп балалы отбасыларға мемлекет тарапынан тұрғын үй мәселесін шешудегі орасан зор еңбек атқарылуда, олардың бірі: «Көп балалы отбасы» санатындағы кезекте тұрған отбасыларға үстемақысы екі пайызбен берілетін «Бақытты отбасы», «Шаңырақ» бағдарламалары жүзеге асырылуда.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметі бойынша, 4 немесе одан көп баласы бар 340,3 мың отбасы көпбалалы болуына байланысты мемлекеттік жәрдемақыға үміткер бола алады. Айта кетерлігі, аталған жәрдемақы енгізілгеннен бастап Қазақстандағы көпбалалы халқына Жолдауында айтылған тапсырмасы бойынша Қазақстан

Республикасы Еңбек министрлігі әзірлеген атаулы әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа тетіктерінде көзделген табысы аз және көпбалалы отбасыларды қолдаудың негізгі үш бағытының бірі болып табылады. Таяуда министрлік заң жобасын Парламент қарауына енгізуді жоспарлап отыр.

Айта кетерлігі, Қазақстанда бүгінде бала саны 7-ден асатын 3151 отбасы бар. «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен марапатталған немесе бұрын «Батыр ана» атағын алған және «Ана даңқы» орденімен марапатталған көпбалалы аналарға жеке мемлекеттік жәрдемақы төленеді, олардың орташа мөлшері 16 160 теңгені құрайды. Ағымдағы жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша оны 235 мыңға жуық адам алады. Бұл мемлекеттік жәрдемақының төленуі сақтала бермек.

Бұдан бұрын хабарланғандай, ағымдағы жылғы 7 қазанда Қазақстан Республикасының Үкіметі отырысында Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Қазақстанда 2020 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізу жоспарланып отырған Атаулы әлеуметтік көмек көрсетудің жаңа тетіктерін таныстырған болатын.

«Ең басты принцип - мемлекет көмекке мұқтаж адамдарға, әсіресе балалар мен көпбалалы отбасыларға көмектеседі. Еңбекке қабілетті азаматтар жұмыс істеуі керек. Мемлекет жұмысқа орналасуға немесе шағын бизнеспен айналысуға көмектеседі. Мемлекеттік көмекке – көп балалы отбасыларды қолдау, табысы төмен отбасыларға атаулы әлеуметтік көмек көрсету, табысы аз отбасылардағы балаларға берілетін кепілдендірілген әлеуметтік пакет кіреді», – деді Біржан Нұрымбетов. Министрдің айтуынша, көпбалалы отбасыларға қолдау көрсету республикалық бюджеттен мемлекеттік жәрдемақылар енгізу арқылы қамтамасыз етілетін болады. Бұл мемлекеттік жәрдемақы барлық көпбалалы отбасыларға (4 немесе одан да көп кәмелетке толмаған баласы бар) табысына қарамастан төленеді.[9]

Көп балалы отбасылардың әлеуметтік жағдайларын зерделей келе, неліктен көп балалы отбасы әлеуметтік көмекке мұқтаж екеніне тоқталып кеткен жөн. Отбасында көп бала болу қиын мәселе емес. Көп балалы болу табысы мол отбасында да болады, сондықтан аз қамтылған және әлеуметтік осал отбасылар туралы айту оң. Сонымен қатар, мемлекеттің назары әр баланың мүдделері мен қажеттіліктеріне аударылуы керек.

«Көп балалы отбасылардың санаты әлеуметтік қолдау үшін бөлінеді, себебі - қазіргі уақытта немесе болашақта балалардың саны кедейлікке ұшырау қаупін арттырады. Бұл Қазақстанда кедейлікті түсіну үшін «Ұлттық күнкөріс минимумы» сияқты стандарттың бар болуымен тікелей байланысты. Ол тұтыну қоржынының минималды құнын адам ағзасының қалыпты жұмыс істеуі және қызметтерге қол жеткізу қажеттіліктерінен шығады. Өкінішке орай, стандарт өте төмен деңгейде бекітілген. ЮНИСЕФ ұсынымдарының бірі - ұлттық күнкөріс минимумы стандарттарын қайта қарау. Біздің ойымызша, елдің экономикалық өсуі жағдайында ең төменгі базалық қажеттіліктер ұғымын емес, Еуропа елдеріндегідей өмір сүру деңгейінің стандарттарын қолдану керек», - дейді аталған ұйымның әлеуметтік саясат жөніндегі үйлестірушісі.[10]

ЮНИСЕФ тарапынан бұрын қолданылған механизмдердің кемшіліктерін ескере отырып, әлеуметтік көмек пен әлеуметтік жұмысқа деген көзқарасты өзгертулер ұсынылған. Өмірлік қиын жағдайда жүрген азаматтар мен отбасыларды анықтау белсенді болуға тиіс. Отбасы қиын өмірлік жағдайды толық жеңгенге дейін – отбасының жағдайын бағалаудан, қажетті құжаттарды жинауға жәрдемдесуге дейін, қажетті қызмет түрлерін ұсыну мониторингінен бастап және олардың тиімділігін бағалауға дейінгі әр кезеңдерде оларға сүйемелдеп қолдау көрсетіп отыру керек.

Қорытынды.

Қазіргі таңда үкімет көп балалы аналарға, мұқтаж отбасыларға ұдайы көмек беріп келеді. Және мұндай жанұйяларға әртүрлі жеңілдіктер қарастырылып отыр. Айтса да, әр отбасының мәселелеріне жеке көңіл бөліп зерттеу қажет. Себебі көп балалы отбасылар мүшелері белгілі бір тұрмыстық мәселелер себебіне байланысты ешқандай бағдарлама, ешқандай жәрдемақыларға іліге алмай қалып жатқан жайттары да бар. Әлеуметтік жәрдемақы бір жағынан халықтың жұмыс істеуіне мотивация бермейді. Тағайындалған қаражат күнкөрісіне жетеді деген шектеулер пайда болады. Әлемдік тәжірибеде, әлеуметтік саясатта халықты әлеуметтік төлеммен ұстап отыру дұрыс емес екенін де көруге болады. Әлеуметтік төлем негізгі күнкөріс көзіне айналмауы керек, ол керісінше мотивация ғана болуы тиіс деп ойлаймын. Яғни, бұл «Көп балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау» тақырыбындағы ең негізгі мотивациясы болған жағдайда, өз нәтижесін берері анық. Бұл мәселенің кем-кетіктерін жақсарту жолында болашақта көптеген жұмыстар жүргізілетіні сөзсіз және әр түрлі саланың, институттардың бір-бірімен тығыз байланыса отырып жұмыс жүргізу тиімді болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Егемен Қазақстан № 40, 28 ақпан 2019ж., 1б. Онжылдық перспективалары: ұлттың жаңа игілігі.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. 2001 жылғы 27 маусым №886 БД «Параграф»
3. Сансызбаева Г.Н. Система социальной защиты населения и ее проблемы. – Алматы: Экономика, 1998.-78б.
4. Карибджанова А.С. Социальная защита населения: -Алматы, 1999.-247б.
5. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kopbalalyi-analarga-berletn-jardemakyilar-kmge-jane-kansha-383943/
6. <https://www.ktk.kz/kz/blog/article/2019/02/13/112713/>
7. Егемен Қазақстан №169, 3 қыркүйек 2019 ж., 1б. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы
8. Центр развития трудовых ресурсов. <https://iac.enbek.kz/ru/publications?page=1>
9. <http://astana.gov.kz/kz/news/news/20722>
10. <https://ru.sputnik.kz/exclusive/20190305/9509918/mnogodetnaya-semya-kazakhstan-pomosch-unicef.html>

FTAMP 04.51.43

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.16>

*И.С. Дуйсенова**

*Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының
PhD докторанты*

ҚОҒАМДЫҚ ҮРЕЙДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ӘРЕКЕТ ЖАҒДАЙЫНДА ПАЙДА БОЛУЫНЫҢ НЕГІЗГІ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік әрекет жағдайындағы қоғамдық үрейдің пайда болуының мәселелері қарастырылады. Әлеуметтік әрекет күнделікті өмірдің бір құбылысы, сондықтан адамның әдеттегі жағдайында кенеттен пайда болатын үрейлердің және оның қоғамдық қатынастардағы көріністерін зерттеу бүгінгі күні әлеуметтану ғылымында маңызды орын алады. Осыны түсіндіруде Т. Парсонс, Ю. Хабермас, Г. Гарфинкельдің еңбектерін пайдалану арқылы талпыныстар жасалды. Қоғамдық үрейдің әртүрлі көріністері мен формалары қоғамның әлеуметтік әрекеттеріне әсер етеді. Сонымен қатар, қоғамдық үрей қоғамның саяси-әлеуметтік және рухани салаларында болып жатқан процестерге адамдардың пікірлерінің алуандығын көрсетеді. Үрей санатын әлеуметтік әрекетпен байланыстыру арқылы қоғамдық сананың динамикасын бағалауға болады, бұл эмоциялық күйлер мен мінез-құлықтың дамуының ең сенімді болжамын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қоғамдық үрей, әлеуметтік әрекет, қоғам, әлеуметтік қатынас, күнделікті өмір, миф, әлеуметтік көрініс.

*I.S. Duisenova**

¹PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay

THE MAIN CAUSES OF SOCIAL ANXIETY IN THE CONTEXT OF SOCIAL ACTION

Abstract

The article deals with the problems of social anxiety in the context of social activity. Social action is one of the phenomena of everyday life, so the study of anxiety that suddenly occurs in familiar conditions for a person, and its manifestations in social relations occupies an important place in sociological science today. Attempts to explain this were made using the works of T. Parsons, Y. Habermas, and G. Garfinkel. Various manifestations and forms of social anxiety affect the social actions of society. In addition, social anxiety

reflects the diversity of people's opinions on the processes taking place in the political, social and spiritual spheres of society. You can evaluate the dynamics of public consciousness by linking the category of anxiety with social activity, which allows you to implement the most reliable forecast of the development of emotional states and behavior.

Key words: social anxiety, social activity, society, social relations, social life, myth, social representation.

*И.С. Дүйсенова**

PhD докторант кафедрасы политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ТРЕВОГИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы возникновения социальной тревоги в условиях социальной деятельности. Социальное действие является одним из явлений повседневной жизни, поэтому изучение тревоги, внезапно возникающей в привычных для человека условиях, и ее проявлений в общественных отношениях занимает сегодня важное место в социологической науке. Попытки объяснить это были предприняты с использованием работ Т. Парсонса, Ю. Хабермаса, Г. Гарфинкеля. Различные проявления и формы социальной тревоги влияют на социальные действия общества. Кроме того, социальная тревога отражает многообразие мнений людей на процессы, происходящие в политико-социальной и духовной сферах общества. Оценить динамику общественного сознания можно, связав категорию тревожности с социальным действием, что позволяет реализовать наиболее достоверный прогноз развития эмоциональных состояний и поведения.

Ключевые слова: социальная тревога, социальное действие, общество, социальные отношения, повседневная жизнь, миф, социальное представление.

Кіріспе. Әлеуметтік әрекет жағдайында қоғамдық үрейді талдау барысында оны субъектінің психологиялық жағдайымен байланыстырылып жатады. Алайда, әлеуметтік әрекетті психикалық құбылыстарға жатқызу – психологиялық редуцианизммен сипатталатын әлеуметтік теориялардың қатесін қайталау дегенді білдіреді. Сонымен қатар, интенционалдық әрекет теорияларының осалдығын талап ететін көзқараспен келісуге болады. Бұл теориялардан туындайтын қиындықтар іс-әрекеттің субъективті негіздерін (тілектері мен сенімдері) оларды себеп-салдарлық түсіндіру үшін қолдана алмауымен байланысты.

Әрине, ешқандай әлеуметтік әрекет тілектердің, мотивтердің, сезімдердің, сананың қатысуынсыз жасалмайды. Алайда, әлеуметтік-философиялық талдау үшін К.Х. Момджанның көзқарасы нәтижелі болып көрінеді, ол әлеуметтік әрекетте екі негізгі компонентті бөліп көрсетуді ұсынды – субъект белсенділік көзі және осы қызмет бағытталған объект [1]. Бұл тәсіл сана қызметінің артында әлеуметтік әрекеттің түпкі себебі К.Х. Момджанның пікірінше, қажеттіліктер тұрғанын мойындауға мүмкіндік береді.

Қажеттілікті әлеуметтік субъект (адам, әлеуметтік топ, тап, жалпы қоғам) және оның өмірінің объективті жағдайлары арасындағы қайшылық ретінде түсінуден Т.А. Марченко қажеттіліктің анықтамасын субъект пен оның өмірінің объективті жағдайлары арасындағы нақты қатынас (мемлекет емес) ретінде тұжырымдайды. Бұл қатынасты автор процедуралық деп түсіндіреді, яғни, субъект пен оның өмірінің объективті жағдайлары арасындағы қайшылық үздіксіз шешіліп, қоғамның өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етеді.

Бұл жерде әділ сұрақ туындайды: егер қажеттіліктер әлеуметтік әрекеттің негізгі себебі болса, онда олар әлеуметтік әрекетті жүзеге асыру процесінде қалай қанағат алады? Бұл сұрақтың жауабы әлеуметтік әрекеттің екінші құрамдас бөлігін – объектіні және оны жүзеге асырудың объективті жағдайларын талдауға жүгінуді қамтиды.

Қоғамда өмір сүретін адам қоғамды, сондай-ақ әлеуметтік өмірдің тұрақтылығын қолдайтын әлеуметтік институттарды, ережелер мен нормаларды елемей, өз қажеттіліктерін қанағаттандыра

алмайды. Қажеттіліктерді қанағаттандыру мәртебелік-рөлдік құрылым және әлеуметтік субъект кіретін қоғамдық қатынастар жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан қажеттіліктерді қанағаттандыру «қалыптасқан әлеуметтік жүйе аясында қоғамның әр мүшесінің өмірін өндіру және көбейту» [2] болып табылады.

Нәтижелерді талдау. Әлеуметтік қатынастардың қазіргі жүйесі аясында әрекет ете отырып, субъект оның құрамындағы жағдаймен шектеледі, алайда ол сананың, болжамның және стихиялық белсенділіктің жұмысын жоққа шығармайды. Әрекетті субъектінің қоғамдық қатынастар жүйесіндегі объективті жағдайымен шектеу кез-келген әрекет қоғамның тұрақтылығын қолдайтындай әсер қалдырады. Алайда, әлеуметтік әрекеттің қатаң детерминизмі жағдайында да, әлеуметтік қатынастар жүйесі мінсіз іс-қимыл жоспары мақсатқа жету дәрежесін бағалауды қамтиды, яғни болашақты күту және оны жүзеге асыру туралы үрейді қамтиды. Мұны қоғамның тыныштығы мен тепе-теңдігін абсолюттейтін құрылымдық функционализм де мойындайды.

Т. Парсонс әлеуметтік әрекеттің тағы бір маңызды сәтіне назар аударады, атап айтқанда іс-әрекет барысында жасалған екі балама арасындағы таңдау. Әлеуметтік қызығушылықтың шектеулеріне қарамастан, адам таңдау мүмкіндігін сақтайды, яғни ол үрейдің шарты болып табылады. Т. Парсонстың айтуынша, таңдауды жеке адам қажеттіліктерді қанағаттандыруда оң немесе теріс мәнге ие деп санайды, сондықтан эмоционалды тәжірибемен бірге жүреді. Осы кезде үрей пайда болады. Сонымен, әлеуметтік қатынастар жүйесі аясында жасалатын әлеуметтік әрекеттер, әдетте, алдын-ала болжанып, үрей тудыратын өздігінен жүретін қызметтің көріністері аз болады. Мұндай жағдай, мысалы, Т.Парсонс сияқты, әлеуметтік әрекетті рационалды талдау мүмкіндігі туралы түсінік қалыптастырады. Т.Парсонс теориясындағы әлеуметтік әрекеттің болжамдылығы тек әлеуметтік шындықтың ғана емес, сонымен бірге оның құрылымдық-функционалдық теориясының принциптерінің де ерекшелігі болып табылады [3].

Т.Парсонстың тұжырымдамасы әлеуметтік әрекеттің рационалды гносеологиялық құрылымы болып табылады, ол әлеуметтік мінез-құлықтың шындығынан абстракциялауға және оны сырттан дайындауға мүмкіндік береді. Бірақ теорияның рационализмі тікелей орындалатын әлеуметтік әрекеттің рационалдылық дәрежесі туралы әлі ештеңе айтпайды. Осы жерде біз А. Шюцтің пікірімен келісе аламыз, ол «күнделікті өмірге еніп, адам болмыстың құпия заңдылықтарын ұтымды түсінуге ішінара мүдделі» [4] деп айтқан болатын. Сондықтан адам күнделікті өмірге тән себеп-салдар қатынастарын әзіл-оспақ түсінігіне көбірек риза болады. Осылайша, әлеуметтік қатынастардың қолданыстағы жүйесінде үнемі қайталанудың нәтижесінде әлеуметтік әрекет, әрине, күнделікті өмірдің ажырамас элементі ретінде, адамдарда қауіпсіздік сезімін қалыптастырады.

Әлеуметтік ғылымда күнделікті өмірдің көптеген анықтамалары бар. Ең маңыздылардың бірі Т.А. Касавин мен С.П. Щавелевке [5] тиесілі. Әр түрлі көзқарастарды қорытындылай келе, авторлар күнделікті өмірдің маңызды сипаттамалары ретінде қайталануды, консерватизмді, қауіп-қатерді тудыратын күнделікті тіршілік формаларының тұрақтылығын ажыратады.

Күнделікті өмір «әдетке айналған, қарапайым, жақсы таныс, дәстүрлі, күтілетін нәрсе ретінде қабылданады. Күнделікті өмір сана үшін әдеттегі жағдай оңай танылатын және түсінікті, сондықтан «автоматтандырылған дағды, сананың стереотипі немесе болжамды жағдай деңгейінде жартылай немесе тіпті бейсаналық түрде жасалған» [5]. Осылайша, күнделікті өмір бұл сипаттамалары, шын мәнінде, үрейді туғызбайды. Күнделікті өмір – бұл адамға болашаққа деген сенімділік сезімін беретін әлеуметтік өмір салты: «қарапайым әлеуметтік өмір, адамдарда әлеуметтік әрекеттер мен өзара әрекеттесудің алдын-ала болжанатын тәртібі аясында адам қызметінің дербестігі болып табылатын онтологиялық қауіпсіздік сезімінің болуы» [6].

Күнделікті өмірдің бұзылуы белгісіздікпен, ретсіздікпен, яғни, «эмоционалды-еріктік шиеленіспен», оның ішінде үреймен сипатталады. Күнделікті жағдайлар, кенеттен-стихиялық белсенділіктің көріністері – бұл әдеттен тыс, ерекше, күтпеген, шындықтың әдеттегі бейнесін бұзатын нәрсе, олар күнделікті өмірге қарама-қайшы және оның тепе-теңдігін бұзады. Мұндай жағдайлар үрейді тудырады, өйткені олар әдеттегі әлеуметтік әрекеттердің тұрақтылығына қауіп төндіреді.

Үрейдің әсерінен интеллектуалды белсенділік когнитивтік құрылымдар түрінде іске қосылады, бұл ерекше жағдайды түсіндіруге және оған бейімделуге, санада дәйекті шындықтың бейнесін құру арқылы ықпал етеді. Г. Гарфинкельдің «дағдарыс эксперименттері» деп аталатын этнометодологиялық тәжірибелерінде адамдардың күнделікті өмірге оралуға деген ұмтылысы көрсетілген, онда бәрі анық, түсінікті, таныс және болжалды, сондықтан үрей туғызбайды. Күнделікті

өзара әрекеттесу үшін күтпеген мінез-құлыққа тап болған адам, не болып жатқанын дұрыс түсіндіруді тапқан сәтте үрейден құтылады және онымен бірге осы түсініктемеге сәйкес мінез-құлық үлгісін қалыптастырады [7]. Әдетте, оғаш және түсініксіз әрекеттерді түсіндіру мұндай әрекеттер байланысты болатын тәжірибе негізінде жүзеге асырылады. Күнделікті санадағы когнитивтік құрылымдар (когнитивтік карталар, фреймдер, стереотиптер, әлеуметтік идеялар) адамды күнделікті тәжірибе әлеміне қайтарады. Мысалы, әлеуметтік идеяларда шындықты білудің белгілі бір формасы немесе жалпы мағынаны жасырын «білу», бұл әлемді түсіндіруге, күтпеген және ерекше емес нәрсені түсінуге, сондай-ақ шындықты санаттауға мүмкіндік беретін бейнелер жиынтығы. Бұл жеке тұлғалардың тәжірибеге негізделген психикалық қызметі, шындықты игеруге, түсінуге және түсіндіруге мүмкіндік беретін практикалық білім.

Әлеуметтік көріністер – бұл жаңа және бейтаныс адамның алдындағы үрейден аулақ болу үшін күнделікті құралдардың бірі. Жаңа және түсініксіз нәрсе таныс шындыққа және контекстке дейін азаяды және «бұрыннан бар дүниетаным мен белгілі санаттар шеңберіне біріктіріледі, бұл барлық жаңа, белгісіз қорқынышты әсерді азайтуға мүмкіндік береді» [8].

Ғылыми танымның элементі ретінде түсініктеме құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланысты орнатуға, оларды жіктеуге және зерттелетін объектінің мәнін түсінуге мүмкіндік береді. Алынған білім практикада алдын-ала болжау негізінде нақты әрекеттерді жүзеге асыру барысында қолданылады, бұл түсіндірусіз мүмкін емес. Болжау – бұл ғылыми және күнделікті түсіндірудің ұқсастығы туралы айтуға мүмкіндік беретін білімді қолдану тәсілі. Басқаша айтқанда, шындықты ғылыми және күнделікті білімде түсіндірудің ұқсастықтары бар.

Ғылыми және күнделікті рационалдылықтың белгіленген айырмашылығы адам санасының ерекшелігіне, атап айтқанда оның гетерогенділігіне және гетерохронизмге байланысты, бұл шындық туралы дұрыс емес немесе мифологиялық идеяларды тудыратын қиял арқылы ақпараттың екі немесе одан да көп элементтері арасында еркін байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жеке адамның шындықты қабылдауы мен түсінуі қоғам мен көрініспен жанамалады, бұл санадағы шындықты бейнелеудің белгілі бір схемаларын белгілейді. Ғылыми білім тұрғысынан әлем туралы мұндай көріністер бұрмаланған және шындыққа жету үшін түзетуді қажет етеді.

Бұл қазіргі заманғы адамға да, архаикалық адамға да қатысты, ол үшін шындықтың мифологиялық білімі қауіпсіздік қажеттілігімен және шындықты бағдарлау қажеттілігімен анықталды. Жоғарыда айтылғандар күнделікті әрекеттер жағдайында шындықтың психикалық модельдері ежелгі мифтермен ұқсастыққа ие деп болжайды. Ежелгі адамның айналасындағы әлем әртүрлі қауіптерге толы болды. Бұл бейтаныс адамдардан, табиғи элементтерден, рухтарға толы көрінбейтін әлемнен келетін қауіптер. Мұндай жағдайда этиологиялық функцияны орындайтын және түсініксіз құбылыстарды түсінікті ететін мифология ежелгі адамды қауіптен қорғаудың құралы болды [9]. Миф сонымен бірге шындықты модельдеді. Бұл модельде әлем біртұтас, дәйекті және қауіпсіз болып көрінді. Қауіпсіздік сезімі ғарыштық және жердегі тіршіліктің изоморфизмінен туындады, оның бұзылуы ежелгі сана апат ретінде қарастырылды. Осыдан шындықтың тұрақтылығын қамтамасыз ететін мифологиялық тәртіпті сақтау қажеттілігі туындады.

Қауіпсіз өмір сүру қажеттілігін көрсететін мифология элементінің тиісті бейнесін үнемі жаңартып отырды, оған сәйкес келетін рәсімдер мен рәсімдердің қайталануы адамға өзі өмір сүрген әлемнің сенімділігі мен болжамдылығы сезімін берді. Қазіргі қоғамдағы бірдей функцияны әлеуметтік іс-әрекет пен өзара әрекеттестіктің сәттілігін қамтамасыз ететін күнделікті сананың психикалық модельдері орындайды. Олар санада тұрақты және дәйекті күнделікті өмір бейнесін сақтайды.

Қоғамдық үрейдің пайда болуына себеп болатын күнделікті әлеуметтік әрекеттер жағдайында оларды жеңу когнитивтік құрылымдарды белсендіру арқылы немесе бағыну арқылы жүзеге асырылады: қолданыстағы қоғамдық қатынастар жүйесі шеңберіндегі институционалдық талаптар мен әлеуметтік нормалардың ерікті бастауы. Үрейді жеңудің және қоғамдық өмірдің тұрақтылығын қалпына келтірудің тағы бір құралы – диалог. Дағдарыс жағдайында диалогқа, «әңгімеге» (Г. Гадамер) қажеттілік туындайды. Күнделікті әрекеттер мен коммуникацияларда диалогтық сөйлеу болуы мүмкін, ол ақпаратқа бай, өйткені көп нәрсе түсініледі және қабылданады. Бірақ диалогтық сөйлеу диалогпен әдеттегі қарым-қатынас формаларының артында жасырылған оқиға формасы ретінде бірдей емес.

Диалог пен әлеуметтік әрекет аясында жүзеге асырылатын күнделікті тәжірибе арасындағы айырмашылық Ю.Хабермас анықтаған әрекет түрлерінде жақсы көрінеді. Ю. Хабермастың пікірінше, стратегиялық іс-әрекет өзара іс-қимылдың бір қатысушысының екіншісіне әсерін білдіреді, онда бір

қатысушы санкциялар немесе сыйақы перспективаларын қолдану қауіпі арқылы екіншісін қарым-қатынасты жалғастыруға мәжбүр етеді [10]. Керісінше, жоспарларды өзара түсінуге және үйлестіруге бағытталған коммуникативті іс-әрекет өзара әрекеттесуге қатысушылардың келісімге қол жеткізу шарттарын анықтауын қамтиды. Егер Ю. Хабермасың сипаттамаларын қабылдайтын болсақ, онда стратегиялық іс-әрекет оның жеке басының бірегейлігі мен тереңдігін елемейтін әрекеттің басқа қатысушысы туралы қатаң ресми көзқарасқа негізделген, ал коммуникативті іс-әрекет ең алдымен жеке тұлға ретінде басқаның мүдделеріне бағытталған.

Сонымен бірге, қоғамда диалогқа саналы қажеттілік әрдайым бола бермейді. Қоғам күнделікті тәжірибеге қауіп төндіретін диалог мүмкіндігін шектейтін әдеттегі әлеуметтік тәртіптің тұрақтылығын сақтауға тырысады. Әлеуметтік шындық – иерархиялық, жүйелік, өзін-өзі көбейту, күнделікті рационалдылық деңгейінде күнделікті өмірдің әдеттегі мәртебесі мен мифологиясына қарсы тұратын диалогты қажет етпейтін сияқты. Сонымен қатар, әлеуметтік әрекет деңгейінде де, жалпы қоғам деңгейінде де біз үнемі жұмыс істейтін баламалармен кездесеміз: диалог-мәртебелік – рөлдік интеракциялар; шекаралық жағдай – тұрақтылық пен болжамдылық; коммуникативті әрекет – стратегиялық әрекет; түсінікті, белгілі, таныс – түсініксіз, белгісіз; таныс емес және т.б.

Институционалды деңгейде адам қоғамдық қатынастар белгілеген ресми ережелер мен нормаларды орындау арқылы алаңдаушылықтан аулақ болады. Кенеттен-стихиялық қарым-қатынас кеңістігі өзін-өзі жүзеге асыруға – достықта, махаббатта, альтруизмде, көркемдік іс-әрекетте, наразылық акцияларында және т.б. алайда, кенеттен-стихиялық процестер қоғамның тұрақтылығына қауіп төндіре бастаған кезде диалогқа қажеттілік туындайды. Институционалды түрде жасалған іс-әрекеттерді күнделікті емес әрекеттермен репрессиялау жағдайында диалог қоғамдық өмірдегі қайшылықтардың ауырлығын жеңілдететін және осы қарама-қайшылықтардан туындаған әлеуметтік уайымдарды жеңуге мүмкіндік беретін құрал болып табылады.

Қорытынды. Осылайша, қоғамдық үрейдің пайда болуының келесі негізгі шарттарын бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, бұл адамның табиғатқа инстинктивті бейімделудің қиындықтарын жеңуге мүмкіндік беретін шығармашылық белсенділік қабілетін дамытудағы антропологиялық алғышарттар. Алайда, бұл қызметті жүзеге асыру барысында алаңдаушылық тудыратын белгісіздік бар. Екіншіден, бұл әлеуметтік алаңдаушылықтардың пайда болуының әлеуметтік негізі болып табылатын қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қайшылықтардың болуы. Үшіншіден, әлеуметтік уайымдардың пайда болуының негізгі көздерінің бірі оның әртүрлі формаларында (экономикалық, саяси, рухани және т.б.) иеліктен шығару болып табылады. Бұл жағдайлар адам қызметінің нәтижелеріне қол жеткізу мүмкіндігін шектейді, әлеуметтік алаңдаушылықты тудыратын субъектінің шұғыл мүдделері мен талаптарын іске асыру қауіпін тудырады. Әлеуметтік әрекет жағдайында үрей күнделікті өмірдің тұрақтылығын сақтауға немесе қалпына келтіруге бағытталған әрекеттерді белсендіреді. Сонымен бірге, қоғамдық үрейлер қолданыстағы әлеуметтік қатынастар жүйесін өзгертуге бағытталған әрекеттерді жұмылдыруға қабілетті. Сонымен қатар, әлеуметтік әрекет қоғамдық үрейді тудыратын субъектінің өмірлік мүдделерін жүзеге асыру мүмкіндіктерінің белгісіздігін жоюға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Момджян К.Х. *Социум. Общество. История.* – М.: Наука, 1994. – С.230.
2. Марченко Т.А. *Потребность как социальное явление.* – М.: Высшая школа, 1990. – С.14-18.
3. Парсонс Т. *О структуре социального действия.* – М.: Академический проект, 2018 – С.428-429.
4. Шюц А. *Смысловая структура повседневного мира.* – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – С.194.
5. Касавин Т.А., Щавелев С.П. *Анализ повседневности.* – М.: Канон+, 2004. – С.15-19.
6. Гидденс Э. *Устроение общества: Очерк теории структуризации.* – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2005. – С.116.
7. Абельс Х. *Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию.* – СПб.: Алетейя, 2000. – С. 159.
8. Жоделе Д. *Социальное представление: феномены, концепт и теория // Социальная психология. 7-е изд. / Под ред. С. Московичи.* – СПб.: Питер, 2007. – С.372-394.
9. Хюбнер К. *Философия науки и теология // Эпистемология и философия науки.* – 2006. –Т.Х. – №4. – С.25.
10. Хабермас Ю. *Моральное сознание и коммуникативное действие.* – СПб.: Наука, 2001. – С. 91-92.

References:

1. Momdzhyan K.H. *Socium. Obshchestvo. Istoriya.* – M.: Nauka, 1994. – S.230.
2. Marchenko T.A. *Potrebnost' kak social'noe yavlenie.* – M.: Vysshaya shkola, 1990. – S.14-18.
3. Parsons T. *O strukture social'nogo dejstviya.* – M.: Akademicheskij projekt, 2018 - S.428-429.
4. Shyuc A. *Smyslovaya struktura povsednevnogo mira.* – M.: Institut Fonda «Obshchestvennoe mnenie», 2003. – S.194.
5. Kasavin T.A., Shavelev S.P. *Analiz povsednevnosti.* – M.: Kanon, 2004. – S.15-19.
6. Giddens E. *Ustroenie obshchestva: Ocherk teorii strukturacii.* – 2-e izd. – M.: Akademicheskij Proekt, 2005. – S.116.
7. Abel's X. *Interakciya, identichnost', prezentaciya. Vvedenie v interpretativnyuyu sociologiyu.* – SPb.: Aletejya, 2000. – S. 159.
8. ZHodele D. *Social'noe predstavlenie: fenomeny, koncept i teoriya // Social'naya psihologiya. 7-e izd. / Pod red. S. Moskovichi.* – SPb.: Piter, 2007. – S.372-394.
9. Hyubner K. *Filosofiya nauki i teologiya // Epistemologiya i filosofiya nauki.* – 2006. –Т.Х. – №4. – S.25.
10. Habermas YU. *Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie.* – SPb.: Nauka, 2001. – S. 91-92.

FTAMP 11.25.33

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.17>

Жандосова Ә.М.¹, Жандосова Ш.М.², Нуров М.М.^{3*}

¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

² ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты

³ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан)

ЕКІ КОРЕЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ БІРІГУ ЖОЛЫНДАҒЫ ПРЕЗИДЕНТТЕРІНІҢ РӨЛІ МЕН ҰСТАНҒАН САЯСАТЫ

Аңдатпа

Аталған мақалада екі Корей мемлекетінің бірігу жолындағы қарым-қатынасы, сондай-ақ, бөлінуден кейін елді басқарған президенттердің саясаты мен түрлі бағдарламалары қарастырылады. Авторлар корейаралық қатынастарды «ұзақ мерзімді қақтығыстар мен қысқа мерзімді ынтымақтастық тарихы» ретінде сипаттады. Сонымен қатар, Солтүстік пен Оңтүстіктің арасындағы партиялық қатынастардың тарихы, ұлттық қауымдастықтың қажеттілігі, интеграциялық ортаның қазіргі жағдайы және екі елдің бейбіт түрде бірігуі қалай жүзеге асатындығы зерттеледі.

Түйін сөздер: Корей түбегі, Біріккен Ұлттар Ұйымы, қырғи қабақ соғысы, 38-параллель, демилитаризацияланған аймақ.

Zhandossova A.M.¹, Zhandossova Sh.M.², Nurov M.M.^{3*}

¹ Al-Farabi Kazakh National University

² Institute for Philosophy, Political Science and Religion Studies CS MES RK

³ Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

ROLE AND POLICIES OF PRESIDENTS IN THE UNION OF THE TWO KOREAN STATES

Abstract

This article examines the relationship of the two Korean states to unification, as well as the policies and various programs of the presidents who ruled the country after the separation. The authors characterized inter-Korean relations as «a history of long-term conflicts and short-term cooperation». The history of post-party relations between the North and the South is also studied, the need for a national community, the current state of the integration environment and how the peaceful reunification of the two countries will take place.

Key words: Korean Peninsula, United Nations, Cold War, 38th Parallel, Demilitarized Zone.

Жандосова Ә.М.¹, Жандосова Ш.М.², Нуров М.М.^{3*}

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

² *Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК*

³ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(г. Алматы, Казахстан)*

РОЛЬ И ПОЛИТИКА ПРЕЗИДЕНТОВ В ОБЪЕДИНЕНИИ ДВУХ КОРЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

В данной статье рассматриваются отношения двух государств Кореи к объединению, а также политика и различные программы президентов, правивших страной после разделения. Авторы охарактеризовали межкорейские отношения как «историю долгосрочных конфликтов и краткосрочного сотрудничества». Также изучена история постпартийных отношений между Севером и Югом, проанализирована потребность в национальном сообществе, текущее состояние интеграционной среды и то, как произойдет мирное воссоединение двух стран.

Ключевые слова: Корейский полуостров, Организация Объединенных Наций, холодная война, 38-я параллель, демилитаризованная зона.

Кіріспе.

Корей түбегіндегі қазіргі мәселелерді қарастырмас бұрын, Кореяның бөлінуіне себеп болған негізгі тарихи оқиғаларға жүгіну қажет. Екінші дүниежүзілік соғыстың аяғында АҚШ экономикалық және саяси алыпқа, супер державаға айналды. Сонымен бірге, кеңестік блок АҚШ-қа бағытталған әлемдік тәртіпке қарсы тұру үшін бар күшін салды. Соғыстан кейін АҚШ шетелге жеті миллионнан астам әскер жіберді, сонымен қатар АҚШ әскери-теңіз күштері халықаралық суларды патрульдеуді өз мойнына алды; Американдық өнеркәсіп бүкіл әлемдік өндірістің 40%-ын өндірді және әлемдік экспорттың үштен бірін құрады, ал оның қазынасы әлемдік алтын қорларының үштен екісін құрады. Сонымен қатар, Батыс Еуропа соғыстан кейін американдық көмектің арқасында қалпына келді және бүгінгі күнге дейін американдық гегемонияның қолдауымен демократиялық және капиталистік жолмен дамуда.

Қырғи қабақ соғыс Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Шығыс блок елдері (Кеңес Одағы басқаратын) және Батыс блок елдері (Америка Құрама Штаттары басқаратын) арасындағы идеологиялардың қақтығысынан басталды. Ол қырғи қабақ соғыс деп аталды, өйткені бұл ұрыс алаңдағы жалпы соғыс емес, либералды және либералдық емес идеологиялар арасындағы соғыс болды. Бұл Батыс капиталистік елдер мен коммунистік Шығыс елдері арасындағы Корей түбегі мен Индокытайдағы соғыстарды қоспағанда, қару қолданбай бір-біріне қарсы соғысқан қырғи-қабақ соғысы болды.

Корей түбегіне келетін болсақ, ол 1910 жылдан бастап екінші дүниежүзілік соғыстың соңына дейін жапон оккупациясында болды, Жапония соғыста жеңіліске ұшырап, Азия аумақтарынан шегінді, Ресей 38-ші параллельдің солтүстігінде Корей түбегін басып алды, ал АҚШ оңтүстігін басып алды. 1948-1949 жылдары АҚШ пен Кеңес Одағы Корей түбегінен өз әскерлерін шығарған кезде, «Ким Ир Сен бастаған коммунистік режим Кеңес Одағының солтүстігінде оның меценаты ретінде құрылды. Оңтүстігінде Ли Сын Ман басқарған коммунистік емес үкімет құрылды». Осылайша, Корей түбегінде екі түрлі Үкімет құрылды, біреуі 38-ші параллельдің солтүстігінде, екіншісі оңтүстігінде, екеуі де бүкіл Кореяның заңды үкіметі болуды талап етті. Сайып келгенде, екі Корея арасындағы шиеленіс түбекте соғыстың басталуына алып келді, Солтүстік Корея 1950 жылы 25 маусымда Сталиннің келісімімен Оңтүстік Кореяға басып кірді. Кеңес Одағы мен Қытай Солтүстік Кореяны қолдаған болса, БҰҰ-ға мүше 21 мемлекет Оңтүстік Кореяны қолдап, әскер жіберіп, барынша жақтасты. Соғыс үш жылға созылып, ешқандай мәміле жасалмағаннан кейін, 1953 жылы 27 шілдеде бітімге қол қойылып, корей демилитаризацияланған аймағы (DMZ) құрылды. Демилитаризацияланған екі жарым миль аймақ 38-ші параллель бойымен өтіп, Солтүстік және Оңтүстік Корея арасындағы бөлу сызығы ретінде белгіленді. Осы уақытқа дейін екі Корея арасында бірде-бір бейбіт келісімге қол қойылған жоқ, яғни екі Корея әлі де ресми түрде соғыс жағдайында.

Корей соғысынан бастап Солтүстік пен Оңтүстік мүлдем әр түрлі саяси және экономикалық даму жолымен жүруде [1].

АҚШ екі Корея мәселесін Біріккен Ұлттар Ұйымы арқылы шешуге тырысты, сол кезде Кеңес Одағы БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне бойкот жариялады. Қауіпсіздік кеңесі 1950 жылы 27 маусымда Солтүстік Кореяға қарсы соғыс қимылдарына дауыс берді, ал Кеңес Одағы veto құқығы бар бес мемлекеттің бірі ретінде бұл әрекеттерге veto қоя алмады, өйткені отырыста Кеңес делегаты болған жоқ. Дауыс беруден кейін БҰҰ Корея түбегіне солтүстікке қарсы тұруға көпұлтты күштер жіберді, нәтижесінде үш жылға созылған қарқынды соғыс болды.

Корея соғысы Түркия сияқты басқа елдердің сыртқы саясатына да әсер етті. АҚШ және Батыс Еуропа елдері 1949 жылы сәуірде құрылған НАТО-ға Түркияны қабылдау арқылы Кеңес Одағымен елеулі қақтығысқа барғысы келмеді. Алайда, БҰҰ мүше мемлекеттерді Оңтүстік Кореяға әскери көмек көрсетуге шақырған кезде, Түркия Оңтүстік Кореяға үш жаяу батальоннан, артиллериялық батальоннан және қолдау бөлімшелерінен тұратын 5000 әскерден тұратын бригада жіберіп, БҰҰ шақыруына жауап берген екінші ел болды. Түркияның соғысқа қосқан үлесі нәтижесінде НАТО мүшелерінің Түркия мүшелігінен бас тартуы мүмкін болмады. Нәтижесінде, Түркия 1951 жылы қыркүйекте НАТО-ға мүше болды.

Корей түбегіндегі шиеленіс тек аймақтық проблема ғана емес, бұл халықаралық проблема болып саналады. Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғанға дейін Корей түбегі жаһандық күн тәртібінде маңызды мәселе болған емес. Әлемдік державалар жаңа әлемдік тәртіпті құрумен, басқа елдерге идеологияларын енгізумен және Германия мен Жапония сияқты жеңілген алып елдермен күресумен айналысты. Мысалы, американдықтардың тек төрт пайызы Корей соғысына дейін Кореяның бар екенін білді. Алайда, қырғи қабақ соғыс күшейіп, Солтүстік Корея Оңтүстікке басып кіргенде, АҚШ коммунизмнің сөзсіз қауіптілігі мен Корей түбегінің стратегиялық маңыздылығын түсінді.

Қазіргі таңда бұл мәселе жаһандық күн тәртібінде өз маңыздылығын сақтап отырған проблема, бұған дәлел ретінде алып мемлекеттердің Корей түбегіндегі мүдделері мен қызығушылығынан қарап айтсақ болады [2].

Әдістеме.

Мақалада екі Корей мемлекетінің бірігу жолындағы қарым-қатынасын, әсіресе елді басқарған президенттерінің рөлі мен саясатын сараптау мақсатында тарихи, жүйелік және салыстырмалы талдау әдістері қолданылып отыр.

Нәтижелерді талдау.

Оңтүстік Кореяның екі Кореяның бірігуіне көзқарасы.

Кореяның бірігуі Оңтүстік Кореяның бағыты мен саясатына байланысты. Сеулдың саясаты – бұл Оңтүстіктің бірігу туралы көзқарасының және ұлт оны ұстануға тырысатын әдістердің көрінісі. 1948 жылы Корея үкіметі құрылғаннан бастап, Оңтүстік Кореяның бірігу саясатын қалыптастыру және орындау міндеті соңғы алты онжылдықта Оңтүстік Кореяның он президентіне жүктелді. Кезекті президенттер оның құзыретті беделіне сүйене отырып, бірігу туралы белсенді көзқарасты сақтап келеді. Алайда әр президенттің бірігу туралы жоспары алуан түрлі сипатта болды.

Ли Сын Ман

Оңтүстік Кореяның бірінші президенті Ли Сын Ман елді соғыссыз, бейбіт түрде біріктіруді қалап, Оңтүстік Корей Үкіметін басқарушы үкімет ретінде сақтап қалғысы келді. Алайда, Солтүстік Кореямен келіссөздер сайып келгенде біртұтас коммунистік Корея құруға бағытталғандықтан, мұндай келіссөздерге жол берілмеді. Нәтижесінде Ли әкімшілігі Корея үкіметі бірігудің жалғыз заңды агенті деген ұстанымға келді. Алайда, әскери күшпен бірігуді алға тартқан «солтүстікке қарай бірігу теориясын» ұсына отырып, президент Ли Солтүстікке «өзара келісімдерге негізделген бейбіт бірігуді» ресми түрде жалғастыра берді.

Чан Мён үкіметі билікке келгеннен бастап Кореяның бірігуі либералды демократия мен нарықтық экономикаға негізделген жалпы сайлау арқылы жүзеге асырылуы керек деген пікірде болды. Ли Сынман Үкіметі сонымен бірге либералды демократия мен нарықтық экономикаға негізделген унитарлық мемлекет құруға ұмтылды, алайда «қарулы күштерді пайдалану» арқылы біріктіруді де қарастырды.

Пак Чон Хи

1960 жылғы 16 мамырдағы төңкеріспен қызметке кіріскен Президент Пак Чон Хи 16 жыл ішінде (1963 жылдан 1979 жылға дейін) Оңтүстік Кореяның 5-ші және 9-шы президенттік мерзімдерін

камтып, анти-коммунизмді «ең алдымен ұлттық саясат» және «құрылыстан кейінгі біріктіру теориясын» Солтүстік Кореяға қатысты күн тәртібінің негізі ретінде анықтады. Президент Пак Чжон Хи 8.15 декларациясын ұсынды: «бейбіт бірлестіктің негізін құру әдістері» бұдан былай біріктіру үшін іргетас құру Пак Чжон Хи Үкіметі үшін дипломатиялық басшылық болды. Алайда, Пак өз қызметінде қауіпсіздікке бағытталған анти-коммунистік мемлекеттің әлеуетін арттыруға көп көңіл бөлді, сондықтан нақты біріктіру әрекеттері салыстырмалы түрде назардан тыс қалды.

Чон Ду Хван

Чон Ду Хван 1979 жылы президент Пак қайтыс болғаннан кейін және Үкіметтің кенеттен биліктен шеттетілуінен кейін Президент лауазымына орналасуға мүмкіндік алды. Ол бұл қызметті Оңтүстік Кореяның 11-ші және 12-ші президенттік мерзімінде атқарды (1980 жылдан 1988 жылға дейін) және 1982 жылы «Корей Халықтық үйлесім демократиясын қайта біріктіру бағдарламасын» ұсынды. Осы бағдарлама аясында Оңтүстік Корея үкіметі ұлттық өзін-өзі анықтау қағидаты негізінде біріккен Конституцияны қабылдауды және барлық корейлердің біртұтас демократиялық Корея Республикасын құру ниетін көрсететін демократиялық рәсімдер мен әдістерді қолдана отырып, Солтүстік пен Оңтүстік арасында бірлескен жалпы сайлау өткізуді ұсынды. Бұл маңызды бағдарлама болды, өйткені Сеул бұрынғыдан гөрі әлдеқайда нақты және ұйымдастырылған бірлестік бағдарламасын ұсынды. Осы ұсынысқа сүйене отырып, Чон әкімшілігі ұлттық бірлік үшін 20 тармақтан тұратын егжей-тегжейлі пилоттық жобаларды ұсынды. Алайда аталмыш бағдарлама мен жоспарлар да жүзеге аспады.

Ро Дэ У

Қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейінгі жаһандық өтпелі кезең аясында Президент Ро Дэ У Корея Республикасының 13-ші президенттік мерзімі ішінде қызмет атқарды. 1988 жылы «Ұлттық өзін-өзі құрметтеу, бірігу және өркендеу туралы арнайы декларацияда» (7 шілдедегі декларация) ол екі Кореяға барлық кедергілерді жоюды және барлық салада пікір алмасуды бастауды ұсынды. Сонымен қатар, декларацияға сәйкес ол социалистік мемлекеттермен дипломатиялық байланыс орнату арқылы сыртқы қатынастарды жақсартты және «корей ұлттық қауымдастығын біріктіру жоспары» арқылы корейаралық қатынастарда өзгерістерге қол жеткізуге атсалысты. Аталмыш декларация аясында Пхеньянның негізгі одақтастары болған Ресеймен (1990) және Қытаймен (1992) ресми дипломатиялық қатынастар орнатты [3].

Ким Дэ Джун

1993 жылы Корея Республикасының президенті қызметіне Ким Дэ Джун кірісіп, Корей ұлттық қоғамдастығын біріктіру жоспарын ұсынды және 1994 жылы үш кезеңді «Ұлттық қоғамдастықты біріктіру жоспарын» жариялап, корейаралық қатынастарды өзгертуге тырысты. Бұл жоспардың үш кезеңі-корейаралық татуласу және ынтымақтастық; корей Конфедерациясы; біртұтас этникалық топтан, жүйеден, мемлекеттен және Үкіметтен тұратын біртұтас Корея құрудан тұрды. 1994 жылдан бастап Оңтүстік Кореяны біріктіру саясаты прогрессивті және бейбіт жолмен бірігуге бағытталған. Бұл саясат «ұлттық қауымдастыққа қатысты біріктіру жоспарларына» негізделген және функционализмнің прогрессивті тәсілін көрсетеді. Олар Солтүстік Корея режимін ашу, Солтүстік Корея экономикасын қалпына келтіру, корейаралық алмасу және ынтымақтастық арқылы Солтүстік-Оңтүстік экономикалық қоғамдастығын құру, сондай-ақ түбекте бейбітшілікті институционализациялау сияқты реформаларға бағытталған. Осы уақытқа дейін Сеул бейбіт бірлестікке қол жеткізудің бірнеше тәсілдерін қабылдады. Біріншіден, оңтүстік корейлықтар бірігуге ұмтылды, өйткені олар корей қоғамдастығында біртектілік пен жақындықтың қажеттілігін мойындады. Олар корейлер жалпыадамзаттық құндылықтарды, сондай-ақ әлеуметтік нормаларды құрметтейтін еркін демократия жолында бірігуге ұмтылуы керек деп түсіндірді. Бұл тәсіл бейбіт бірлестік кезең-кезеңімен және прогрессивті процесті қажет ететінін түсінуге негізделді.

Алайда, 1994 жылы Ким Ир Сеннің кенеттен қайтыс болуы корейаралық қарым-қатынастың құлдырауына алып келді, сонымен қатар үш кезеңнен тұратын жоспардың жүзеге аспауына алып келді.

Бұл жоспар бірлестікке бір түнде қол жеткізу мүмкін емес екенін көрсетті, сондықтан Кореяны біртұтас ұлттық қоғамдастық құрып, оны біртіндеп жүргізу керектігін көрсетті. Бұл тұрғыда Кореяның бірігуінің алғышарты ретінде алдымен конфедерацияны құру идеясы көзделді. Бірінші кезеңнің мақсаты татуласу және ынтымақтастық болды. Бұл арқылы екі Корея арасындағы дұшпандық пен сенімсіздікті азайту мақсатында өзара ынтымақтастықтың мүмкіндіктерін іздеу болды. Корея Конфедерациясының екінші кезеңі алдыңғы кезеңде құрылған өзара сенімге

негізделген корейаралық алмасулар мен ынтымақтастықты жеделдетуге және институционализациялауға арналған жоспарлар болды. Қорытынды кезеңнің мақсаты алдыңғы кезеңде қабылданған біртұтас Конституция негізінде Солтүстік пен Оңтүстік арасында бірлескен либералды жалпы сайлау өткізу арқылы бірыңғай ұлттық жиналыс ұйымдастыру арқылы біртұтас этникалық тобы, жүйесі және үкіметі бар біртұтас Корей мемлекетін құру болды.

Дегенмен, бұл жоспар солтүстіктен қолдау таппады. «Родонг Синмун» атты Солтүстік Кореяның ресми газеті, жоспар іс жүзінде шындыққа жанаспайтын утопия екендігін айтып, оны қарастырудың тым пайдасыз дүние екендігі туралы мәлімдеме жасалып, екі елдің арасын қайтадан алшақтатып алды. Өкінішке орай, Ким Ир Сен қайтыс болғаннан кейін көп ұзамай, корейаралық қатынастар күрт нашарлаған кезде, «Ұлттық қауымдастықтарды біріктіру жоспары» қабылданды. Алайда, бұл жоспар ешқандай нәтиже алып келген жоқ.

1998 жылы Ким Дэ Чжун әкімшілігі Сеулдің бір жақты саясаты Солтүстік Кореяны күшпен қосу идеясынан бас тартып, ынтымақтастық бағытында бірігуі туралы үндеу жасады. 15-ші Президенттік кезеңінде Оңтүстік Кореяны басқарған Ким Дэ Чжун солтүстікте тұрақты экономика құрып, барлық салада дамуды қолдайтын саясатқа берік болды. Солтүстік Кореяға қатысты мұндай саясат жақындасу арқылы өзгерісті көздеді және Солтүстік Корея үкіметі тарапынан қолдау тапты. Тез арада бірігуге ұмтылудың орнына, Ким әкімшілігі бейбіт бірлестіктің негізін құруға және корейаралық саясатты қауіпсіздікке, татуласуға және ынтымақтастыққа ықпал ете отырып, біріктіруге бағытталған саясатқа бағыттауға баса назар аударды. Осындай күш-жігердің арқасында корейаралық алмасулар мен ынтымақтастық кеңейіп, шиеленіс азайды. Алайда, бұл саясат Солтүстік Кореяның ядролық дамуына және оның әскери мәселелерді талқылаудан бас тартуына байланысты бейбіт қатар өмір сүруді институционализациялай алмады.

Но Му Хен

Президент Кимнен кейін қызметке кіріскен Президент Но Му Хен Ким әкімшілігінің Солтүстік Корея саясатына негізделген «бейбітшілік пен өркендеу саясатын» жасады. Президент Ро сонымен қатар өзінің күн тәртібін түбеге берік бейбітшілік үшін негіз қалауға бағыттады. Ол әр тараптың бастамасы қағидатына негізделген диалог, өзара сенім мен өзара түсіністік, халықаралық ынтымақтастық және ұлттық ынтымақтастық негізінде саясатты жүзеге асыру арқылы мәселелерді шешуге тырысып, солтүстікті өзгертуге тырысты. Алайда, Солтүстік Кореяның алғашқы ядролық сынағы бұл саясаттың келешегін бұлдыратты.

Ли Мен Бак

Алайда, 2008 жылы Ли Мен Бактың инаугурациясымен жаңа саяси тенденция Жаңа Солтүстік Корея саясаты келді. Бірін-бірі алмастырған үкіметтердің Солтүстік Кореяға деген саясатының жинақталған тәжірибесіне сүйене отырып, Ли әкімшілігі Корея Республикасының прагматизмі мен өзіндік ерекшелігін баса көрсете отырып, «бірге өмір сүру және бірлесіп өркендеу саясатын» ұсынды. Бұл саясат алғаш рет 2008 жылы министрлер жиналысында жарияланды.

«Солтүстік Корея саясатының бірге өмір сүруі мен бірлесіп өркендеуінің» көрінісі: біріншіден, түбекті денуклеаризациялайтын, әскери сенімді нығайтатын және екі Корея арасындағы шиеленісті төмендететін «бейбіт қауымдастық» құру болды; екіншіден, Солтүстік Кореяның дамуына және оның халықаралық қоғамдастыққа қатысуына көмектесетін және екі Кореяға да пайда әкелетін экономикалық ынтымақтастықты көздейтін «экономикалық қауымдастық» құру көзделді; үшіншіден, Солтүстік пен Оңтүстіктің гуманитарлық мәселелерін шешу және барлық 70 миллионды құрайтын Корей халқының өмір сүру сапасын жақсарту үшін нақты іс-шаралар жоспарын ойластыру болды. Ли әкімшілігі Солтүстікке жан басына шаққандағы ұлттық табысын 10 жыл ішінде 3000 долларға дейін арттыруға көмектесетін «ядролық емес» бағдарламасын ұсынды. Бұл жоспар ядролық қарудан бас тартуымен ерекшеленеді; оның орнына Солтүстіктің экономикалық дамуын, оның ішінде капиталистік халықаралық қауымдастыққа қатысуды көздейтін, Солтүстіктің АҚШ пен Жапониямен дипломатиялық қатынастарын қалыптастыруды қолдайтын жоспар болды. Басқаша айтқанда, Сеул Пхеньянға қалыпты мемлекет болуы үшін көмек ұсынуға тырысты. Бұл жоспардың жүзеге асып, сәтті болуы үшін алдымен Солтүстік Корея ядролық қарудан бас тартып, басқа мемлекеттерге ашылуы тиіс еді.

Сеулдің Солтүстік Корея саясатының жетістігі Пхеньяның позициясы мен реакциясына да байланысты. Ескі корейлік мақалда айтылғандай «сізде моншақтар көп болса да, құнды бұйым жасау үшін оларды бірге байлап қою керек». Бұл дегеніміз, Оңтүстік Солтүстікті дамыту және қалыпқа

келтіру құралдарымен қамтамасыз ете алады, бірақ бұл саясаттың тиімділігі сайып келгенде Солтүстікке байланысты.

Осы уақытқа дейін бір-бірін алмастыратын барлық әкімшіліктер Кореяның бірігуіне немесе Солтүстік Кореяға қатысты арнайы саясат арқылы бірігуіне үміт артты. Алайда, олардың бірігуге деген барлық үміттері елес армандар болды [4].

Пак Кын Хе

2014 жылы «Солтүстік Кореяға қатысты саясат және бірлестік» аясында Пак Кын Хе Үкіметі Корей түбегінде сенімді нығайту процесін ұсынды. Оңтүстік Кореяны біріктірудің негізгі желісі біртіндеп, кезең-кезеңімен және бейбіт бағытта болуы қажет деп пайымдады. Ол біртұтастыққа жету үшін күш қолдануды жоққа шығарады. Оңтүстік Кореяны біріктіру саясатының басты мақсаттарының бірі – Солтүстік Корея жүйесіндегі өзгерістерді ынталандыру, экономикасын көтеру, сонымен қатар халықаралық аренадағы имиджін көтеру болып табылады. Егер мұндай өзгеріс тез және бейбіт болса, онда күш көрсету арқылы біріктіру ойынан бас тартуға болады. Сондықтан бейбіт бірігудің үш кезеңнен тұратын тәсілі ойластырылды:

- 1) келісім мен ынтымақтастық кезеңі;
- 2) Корея Достастығының кезеңі;
- 3) бір ұлттан және бір мемлекеттен тұратын біртұтас Кореяны біріктірудің қорытынды кезеңі.

2014 жылғы 6 қаңтарда президент Пак Кын Хе баспасөз конференциясында «бейбіт бірлестік дәуірі үшін іргетас құру» жоспарын жариялады. 2014 жылы Пак әкімшілігінің негізгі екі міндетінің бірі болып табылатын «бейбіт бірлестік дәуірі үшін іргетас құру» жоспары мемлекеттік нақты саясаттың көмегімен іске асырылатынын мәлімдеді. Алайда осындай жоспарлардың жүзеге асуына Солтүстік Кореяның ядролық қаруы кері әсерін тигізіп отыр.

Оңтүстік Корея үкіметі жақында екі Кореяның бірігуі мүмкіндігіне дайындалып жатқан әр түрлі пікірталастар өткізді. Біріктірудің мықты негізін құру үшін басқарудың тиісті режимін құру туралы сұрақтар туындайды. Бұл зерттеу «Оңтүстік-Солтүстік Кореяны прогрессивті бейбіт жолмен біріктіру» шартын құра алатын ынтымақтастықтың негізгі қағидаттарын ұсынуға тырысады. Ұлттық бірігу жүйесін құру үшін үкіметтің жетекші рөлі қажет [5].

Солтүстік Кореяның екі Кореяның бірігуіне көзқарасы

Пхеньяның бірігу саясаты Сеулдің саясатына қарағанда салыстырмалы түрде өзгеріссіз қалды: Солтүстік Корея режимі құрылғаннан бері Солтүстік Корея қоғамының тағдырын шешетін жоғарғы көшбасшы лауазымы Ким Ир Сеннен оның ұлы Ким Чен Ирге, ал қазір немересі Ким Чен Ынға берілді. Алайда, әрбір кейінгі Президентпен өзгерген Оңтүстіктің бірігу саясатына қарағанда, Солтүстіктің саясаты өзгеріссіз қалды.

Солтүстік Корея бірігуге өте белсенді және агрессивті саясатты ұстанды. Пхеньян түбектің солтүстік бөлігін «демократиялық база» деп, оны біріктіру жолындағы «революциялық база» деп санады. Солтүстік Корея Оңтүстік Кореяны шетелдік державалардың билігінен «босатылуы» керек мемлекет деп санады. Пхеньян сонымен бірге Оңтүстік Кореяның болуын жоққа шығарып, оны «күшпен қосу арқылы біріктіру теориясын» ұстанды.

«Бәрінен бұрын біріктіру» деген ұқыпсыз және агрессивті ұстанымға сүйене отырып, Солтүстік Корея 1950 жылы Корей соғысы кезінде Кореяны күшпен біріктіруге тырысты. Алайда, ол АҚШ бастаған БҰҰ күштерінің араласуына байланысты сәтсіздікке ұшырады, өйткені Кореяның бөлінуі соғыстан кейінгі дәуірдегі қырғи қабақ соғыстың жаһандық құрылымының ажырамас бөлігі болды, Пхеньян өзінің назарын АҚШ-мен қарама-қайшылыққа аударды.

Корей соғысынан кейінгі онжылдықта Солтүстік Корея шетелдік державалардың араласуынсыз Солтүстік пен Оңтүстік арасындағы демократиялық және еркін бірлескен жалпы сайлау арқылы бірігуді белсенді және агрессивті түрде талап етті; осы мақсатта ол Оңтүстіктен американдық әскерлерді шығаруды талап етті.

1970 жылдардағы халықаралық жағдайдың өзгеруіне байланысты Солтүстік Кореяның біржақты Жоспары Оңтүстік Кореямен саяси диалогқа негізделген екіжақты бағытқа бет бұрды. Пхеньян 1972 жылғы 4 шілдедегі Корея Республикасы мен КХДР Тарихи бірлескен декларациясын Солтүстік Кореяның ұлттық мәселелерді шешу үшін саяси диалог бойынша серіктес ретінде танылуы сылтауымен Конституцияны қайта қарау арқылы өзінің диктатурасын нығайту үшін пайдаланғысы келді. 1970 жылдардан бастап Солтүстік біріктіру мәселелеріндегі көшбасшылық үшін Оңтүстікпен дұшпандық бәсекелестікті бастады және стратегиялық артықшылықтары үшін Оңтүстікпен

бәсекелесті. Сонымен қатар Солтүстік Корея «Бір мемлекет екі жүйе» саясатын ұстанғысы келді. Солтүстік Кореяны біріктіру саясаты Ким Ир Сеннің бүкіл режимі, Ким Чен Ир режимі және қазіргі Ким Чен Ын режимі бойында осындай перспективаны қолдады.

2014 жылғы 1 қаңтарда Ким Чен Ын өзінің жаңа жылдық үндеуінде бірлестік мәселесін шешу үшін «сыртқы күштерді айыптау және халқымыздың көзқарастарын берік ұстану қажет» деп атап өтті. Солтүстік Корея Оңтүстік Кореяны Америка Құрама Штаттарымен байланысы тұрғысынан қарастырды. Оңтүстік Корея «АҚШ отары» деп сипатталды. Солтүстік Оңтүстік Кореяға бүкіл Корей түбегін коммунистік елге айналдыру үшін революциялық-демократиялық база құруды ұсынды, екі түрлі біріктіру схемасын ұсынды:

1. таза әскери күш арқылы біріктіру;

2. Оңтүстік Кореядағы үкіметке қарсы белсенділердің Оңтүстікті революциялау үшін көмегін тарту арқылы біріктіру.

2014 жылдың басында Оңтүстік және Солтүстік Корея корейаралық қатынастарды жақсарту жолында болды. Бастаушысы Солтүстік болды. 1 қаңтарда Ким Чен Ын өзінің жаңа жылдық үндеуінде корейаралық қатынастарға қатысты мәлімдеме жасады. Сонымен қатар, ол корейаралық қатынастарды жақсарту үшін атмосфера құру және Оңтүстік Корея үшін «бірдей нәсілді мемлекеттер арасында абайсызда ұрыс бастамау» және керісінше корейаралық қатынастарды жақсарту жолына түсу керектігін мәлімдеді. 6 қаңтарда президент Пак Кын Хе жаңа жылдық баспасөз конференциясын өткізді. Президент Пак «біріктіру дәуірінің негізін қалауды» 2014 жылға арналған екі мемлекеттік істің бірі ретінде белгіледі. Президент Пак «корейаралық қарама-қайшылықтан, соғыс қаупінен, ядролық қауіп-қатерден арылуға, бірлестік дәуірін бастауға» дайындалу керектігін, сонымен қатар, Солтүстік Кореяның ядролық проблемасын шешу, Солтүстік Корея азаматтары үшін гуманитарлық көмекті күшейту және азаматтық алмасуды кеңейту жөніндегі саясат алға жылжитынын айтты. Ол сонымен қатар, соғыс кезінде 38-ші параллельдің екі жағында қалып қойған отбасыларды жаңа жыл қарсаңында қайта біріктіруді ұсынды, осылайша жаңа корейаралық қатынастардың негізін қалады.

9 қаңтарда Солтүстік Корея Оңтүстік Кореяның ұсынысы корейаралық қатынастарға деген жақсы ниетке толы болса, оны құптайтынын мәлімдеді. Алайда, Солтүстік бұл ұсынысты қабылдамады және оның тиісті уақытта талқыланатынын айтты. Оны қабылдамаудың себебі ретінде Солтүстік Корея Оңтүстік Кореяның «өзгеріссіз ұстанымын», Солтүстік Кореяның ішкі істеріне араласуын, соғыс қимылдарының жалғасуын және Корея Республикасы мен АҚШ-тың бірлескен әскери жаттығуларын атады. Қысқаша айтқанда, Оңтүстік Кореяның «қарсыласу позициясы» өзгерген жоқ, кедергілер жойылмады, сондықтан қажетті атмосфера қалыптаспады делінді. Солтүстік Кореяның бас тартуының қисыны мынада: Ким Чен Ынның Жаңа жылдық Жолдауында айтылғандай, корейаралық қатынастарды жақсарту үшін Оңтүстік Кореяның «қарама-қайшылық саясатынан» бас тартып, корейаралық қатынастарды жақсарту үшін қолайлы атмосфера құруы қажет болды [6].

Қорытынды.

Зерттеу барысында анықталғандай біз корейаралық қатынастарды «ұзақ мерзімді қақтығыстар мен қысқа мерзімді ынтымақтастық тарихы» ретінде сипаттай аламыз. Солтүстік пен Оңтүстік арасындағы бөлінуден кейінгі қатынастар тарихын зерттеу арқылы біз ұлттық қауымдастыққа деген қажеттілігімізді, бірігу ортасының қазіргі жағдайын және екі мемлекеттің бейбіт түрде бірігуіне қалай ықпал ете алатынымызды жақсы түсінеміз. Біз Кореяның көршілес төрт мемлекетінің бірігу мәселесіне қатысты ұстанымын және саясатын зерттей отырып, түсінігімізді одан әрі жетілдіре аламыз. Осылайша, біз Кореяның бірігу мәселесін ғаламдық тұрғыдан қарастыра аламыз.

Оңтүстік Кореяның бейбіт бірлестік тұжырымдамасын ұстануының себептерінің бірі – Корея Республикасы Конституциясы бейбіт бірлестік туралы ережелерді қамтиды. Оңтүстік Корея халқы жоғары бағалайтын Оңтүстік Кореяның Конституциясы кіріспесінде: «біз Отанымызды бейбіт біріктіру миссиясын (демократиялық реформалар және) өз мойнымызға алдық және ұлттық бірлікті әділеттілікпен, гуманизммен және бауырластық махаббатпен нығайтуды шештік. Бұдан әрі, 4-бапта: «Корея Республикасы бостандық пен демократия қағидаттарына негізделген бейбіт бірлестік саясатын қалыптастыруға және жүргізуге тырысады». Сонымен қатар, 66-бап бір-бірін алмастыратын ҚР президенттері «Отанымыздың бейбіт бірігуіне шын жүректен ұмтылуға міндетті» екені атап көрсетілген.

Бөлінгеннен кейін жарты ғасырдан астам уақыт ішінде Солтүстік және Оңтүстік Корея үкіметтері бірлестікті ұлттық іс ретінде қарастырды, біріктірудің әртүрлі стратегиялары мен

формулаларын ұсынды және мүмкіндік болған сайын бірігуге деген ерік-жігерін растады. Осындай күш-жігерге қарамастан, Кореяны біріктіру перспективалары онша қызық емес. Бұл біріктіру принциптері мен әдістерінің жоқтығынан емес, оны жүзеге асыру үшін тиісті ортаның болмауынан болады.

Солтүстік Кореяның ядролық қаруға ие болуы Кореяның, Шығыс Азияның және бүкіл әлемнің қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Әлемдік қауымдастық Солтүстік Кореяға ядролық қаруын тапсыруға мәжбүр ету үшін қысым жасап, экономикалық санкциялар енгізді, бірақ Солтүстік Корея оны сақтауды талап етеді. Пхеньян бұл қысымға біраз уақыт төтеп бере алса да, Солтүстік Корея өзінің ядролық қаруынан бас тартып, қазіргі режимді сақтау үшін реформаларға көшуі мүмкін. Біріктіру процесінің нақты жоспары өте маңызды. Бұл тұрғыда әр Президент кезіндегі біріктіру саясатын салыстыру және негізгі компоненттерді талдау арқылы біріктіруге дайындалу өте маңызды.

Егер Солтүстік Корея өзінің ядролық қаруынан бас тартуды шешсе, басқа елдер қаржылық қолдау мен дамуға қолдау көрсете алады. Бұл жағдайда Оңтүстік Корея басты инвестор ретінде шешуші рөл атқарады деп күтілуде. Корей түбегін қоршап тұрған державалар Кореяны біріктіруге қолайлы атмосфераны құруға бейбіт және бірлесіп ықпал етуі үшін Оңтүстік Корея мұндай құрылымның негізін алдын-ала дайындауы керек. Сондықтан қазіргі таңда б жақты келіссөздер жүргізілуде [7].

Сеулді біріктіру саясатының бір ерекшелігі – оның Солтүстік Корея алдымен өзгеруі керек деген шарты. Екінші жағынан, Пхеньян Корей түбегінің мәселелерін бірінші кезекте Сеулмен емес, Вашингтонмен талқылау тенденциясын ұстанады. Бұл екі Кореяның әлі де мәмілеге келіп, біріктіруді тездетуіне кері әсерін тигізіп отырғанын көрсетеді.

Шын мәнінде, Солтүстік және Оңтүстік Корея арасындағы алмасу мен ынтымақтастық көлемінің сандық өсуі корейаралық қатынастар сипатының өзгеруіне әкелмеді. Себебі Солтүстік Корея әлі де Оңтүстік Кореяны күшпен біріктіргісі келуінде, сонымен қатар, бірігудің баяу жүруінің басты себебі, Солтүстік Кореяның ядролық қарудан бас тартпауы болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Воронов А. Объединение Кореи: ускользающие возможности [электронды ресурс]. <http://www.fondsk.ru/news/2014/11/09/obedinenie-korei-uskolzajuschie-vozmozhnosti-30329.html>
2. Jonathan S. 2012. "Network Governance Theory: A Gramscian Critique." *Environment and Planning A: Economy and Space* 44(11): 2687–2704.
3. Конституция Республики Корея. Южная Корея [электронды ресурс] <https://worldconstitutions.ru/?p=35>
4. Объединение Севера и Юга Кореи: возможные сценарии <http://vostalk.net/obedinenie-severa-i-yuga-korei-vozmozhnye-scenarii/>
5. Толорая Г. Север-Юг: от кризиса к кризису [электронды ресурс]. <http://www.eurasia.upf.org/98-/speeches/982-2013-07-01-10-35-18.html>
6. Торкунов А.В. Корейский вопрос [электронный ресурс]. https://torkunov.mgimo.ru/s_kvopr.php
7. Хамутаева С.В. Проблема объединения Кореи в южнокорейской историографии // Вестник Бурятского государственного университета. - С. 248-251. - No 8.

References:

1. Voronov A. *Obedinenie Korei: uskol'zayushchie vozmozhnosti [elektrondy resurs]*. <http://www.fondsk.ru/news/2014/11/09/obedinenie-korei-uskolzajuschie-vozmozhnosti-30329.html>
2. Jonathan S. 2012. "Network Governance Theory: A Gramscian Critique." *Environment and Planning A: Economy and Space* 44(11): 2687–2704.
3. *Konstituciya Respubliki Koreya. YUzhnaya Koreya [elektrondy resurs]* <https://worldconstitutions.ru/?p=35>
4. *Ob"edinenie Severa i YUGa Korei: vozmozhnye scenarii* <http://vostalk.net/obedinenie-severa-i-yuga-korei-vozmozhnye-scenarii/>
5. *Toloraya G. Sever-YUG: ot krizisa k krizisu [elektrondy resurs]*. <http://www.eurasia.upf.org/98-/speeches/982-2013-07-01-10-35-18.html>
6. *Torkunov A.V. Koreiskii vopros [elektronnyy resurs]*. https://torkunov.mgimo.ru/s_kvopr.php
7. *Hamutaeva S.V. Problema ob"edineniya Korei v yuzhnokoreiskoi istoriografii // Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. - S. 248-251. - No 8.*

У.М. Казыбекова*¹, А.М. Избасарова²

¹старший преподаватель., PhD, Казахский национальный университет им. аль-Фараби
²магистрант, Социология труда и hr управление,

ВЛИЯНИЕ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Актуальность исследования данного вопроса обусловлена ростом конкуренции на всех рынках в условиях глобализации, развитием крупных структур на рынке, нехваткой высококвалифицированных кадров. Целью статьи является раскрытие мотивационных процессов, обеспечивающих эффективную работу персонала казахстанских предприятий в различных сферах деятельности. Сделан вывод о том, что механизм мотивации, используемый на конкретном предприятии, зависит от определенных факторов, как внешних, так и внутренних.

Ключевые слова: трудовая мотивация, мотивация персонала, стимулирование персонала, материальное стимулирование, нематериальное стимулирование.

*Kazybekova U.*¹, Izbasarova A.²*

¹PhD, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University,
²master's degree, Labor sociology and hr management

INFLUENCE OF STAFF MOTIVATION ON IMPROVING MANAGEMENT EFFICIENCY

Abstract

The relevance of this research is due to the growing competition in all markets in the context of globalization, the development of large structures in the market, and the lack of highly qualified personnel. The purpose of the article is to reveal the motivational processes that ensure the effective work of the personnel of Kazakhstan enterprises in various fields of activity. It is concluded that the motivation mechanism used in a particular enterprise depends on certain factors, both external and internal.

Key words: labor motivation, staff motivation, staff incentives, material incentives, non-material incentives.

Введение. Устойчивое развитие бизнеса в настоящее время предполагает, в том числе, использование эффективной системы мотивации персонала как одного из важных элементов управления персоналом предприятия. В конечном итоге мотивация предполагает рост производительности труда за счет материальных и нематериальных стимулов, предоставляемых работникам руководством компании. Поэтому формирование эффективного мотивационного механизма для сотрудников, который позволит достичь основных целей компании в бизнесе, в первую очередь роста прибыли, становится важной задачей менеджмента.

Главным элементом функционирования любой компании являются ее сотрудники. Наемные работники (наемные работники и менеджмент) - это фактор производства "труд", который работает в бизнесе наряду с "Землей" и "капиталом" – двумя другими факторами. Конечный результат деятельности, достижение организационных целей, задач и планов во многом зависит от уровня и эффективности человеческих ресурсов (Jide, 2010; Hontsa, 2014).

Что касается понятия мотивации, то впервые мотивация была взята из латинского слова "двигаться". Мотивация-это причина поведения (Isahrabiu, 2018). Мотивация человека, сознательная или бессознательная, проистекает из его потребностей. Таким образом, при определении мотивации, можно констатировать, что мотивация или потребность-это внутреннее состояние, отсутствие или лишение, которое заставляет человека делать что-то. Другой автор определяет мотивацию как

желание приложить значительные усилия для достижения целей организации таким образом, чтобы эти усилия были направлены на удовлетворение некоторых личных потребностей (Robbins, 2000).

Результаты и дискуссия. Мотивация-это цепной процесс, который начинается с ощущения потребности, недостатка или лишения. Оно сопровождается желанием и ведет к напряжению и действию к цели, результатом которого является поведение движения к цели. Непрерывность этого процесса может привести к удовлетворению потребностей. Поэтому мотивация побуждает и убеждает людей что-то делать. Однако мотивация отражает общее желание. Позиция наказания и поощрения как сильной мотивации ясна во всех исследованиях (Wanjau and Kyongo, 2013). В связи с этим материальная составляющая – деньги-рассматривается как инструмент вознаграждения, но это не единственный мотивационный фактор. Используя такой стандартный метод мотивации персонала, как фиксированная зарплата, менеджер не может заинтересовать сотрудника эффективно работать для большей эффективности. Необходимо использовать несколько мотивационных факторов (ведь у человека много потребностей и они не всегда ограничиваются материальным вознаграждением). Неэффективная система мотивации приводит лишь к временному успеху, в рамках перспективы с учетом высокого уровня конкуренции неэффективная система мотивации приводит к убыткам в виде текучести высококвалифицированных кадров из-за слабой взаимосвязи интересов компании и ее сотрудников и социально-психологической напряженности внутри компании (Ghanbarpour and Najmolhoda, 2013). Основная задача эффективного управления мотивацией персонала. Разработка и внедрение такой системы, которая будет интересна каждому сотруднику, независимо от его места в иерархической структуре, для получения высокого личностного результата, что, естественно, будет способствовать повышению эффективности деятельности компании в целом. На современном этапе не существует идеальной системы мотивации, набор мотивационных инструментов, используемых в деятельности компаний, зачастую не соответствует требованиям рынка, все это требует внедрения более эффективного набора инструментов, формирующих систему мотивации персонала в компании, альтернативную существующей.

В целом можно сказать, что мотивация персонала на современном этапе является одной из приоритетных задач внутри каждой компании, именно поэтому компания должна сформулировать мотивационную политику, отвечающую целям и специфике деятельности. Разработка и использование эффективной системы мотивации персонала и мотивационной политики, в том числе посредством внедрения методов материального и нематериального стимулирования работников, является главным условием повышения эффективности работы каждого предприятия, повышения его конкурентоспособности на рынке.

Для изучения специфики мотивации и мотивационной политики современных компаний был проанализирован сегмент малого бизнеса (с численностью персонала от 15 до 100 человек, то есть не являющийся микропредприятием) в области Алматы. Исследовано 10 предприятий, работающих в сфере оптовой торговли, 10 предприятий, работающих в сфере производства и 10 предприятий, работающих в сфере услуг (транспорт, общественное питание, клининг). Все исследуемые организации для большей сопоставимости данных расположены на территории обл.Алматы.

На момент проведения опроса все организации были активны. Выборка не была репрезентативной; кроме того, было трудно найти руководителей, согласившихся ответить на вопросники, поскольку данные о мотивации и использовании методов стимулирования персонала не являются открытыми, не публикуются в статистических базах данных и не предоставляются всем, кто обращается за такой информацией. Ответы были получены на условиях анонимности и неразглашения информации о системе мотивации каждого конкретного предприятия.

Основным методом исследования было заполнение анкеты и ответы на вопросы руководителей организаций. По результатам опроса была проведена обработка и подведение итогов, на основании которых можно было сделать вывод. Пункты обследования были следующими:

Какая форма оплаты труда применяется на предприятии преимущественно к большему числу работников (сдельная, повременная);

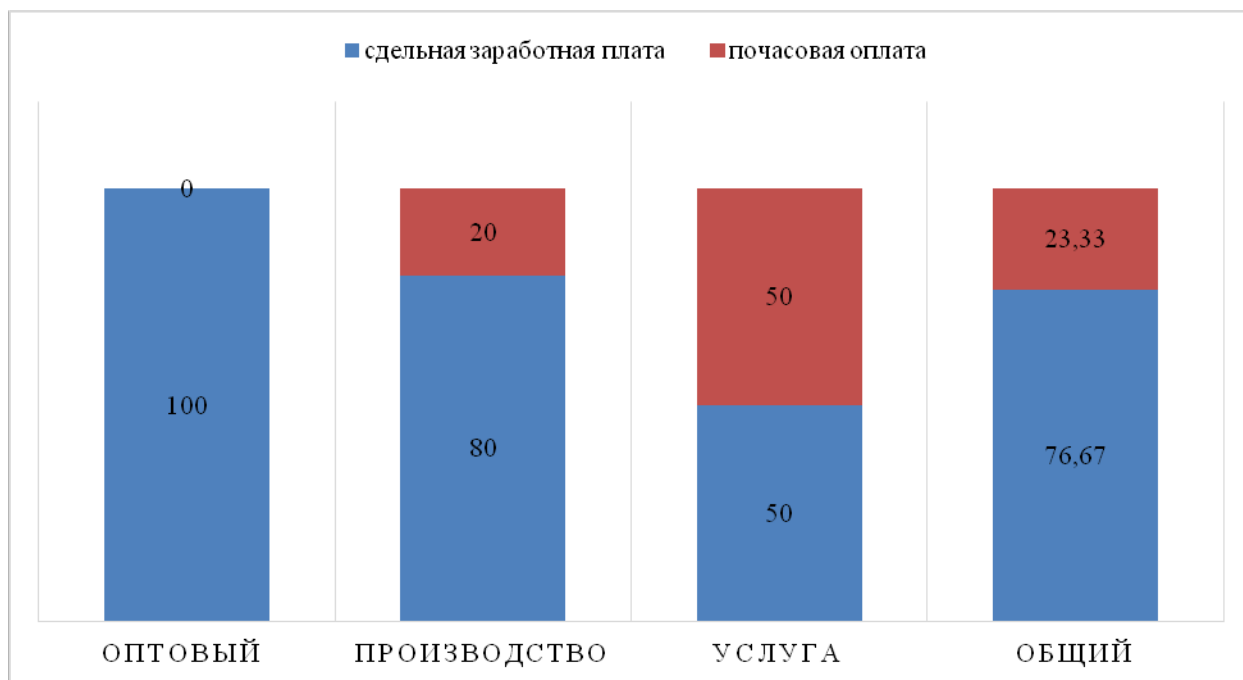
- Начисляются ли бонусы при выполнении определенных показателей (да или нет);
- Доля премии в выплатах работникам составляет (ее не существует / до 30% / 30-50% / более 50%);
- Премия начисляется за результаты работы (только работник / сотрудник и компания / только компания / никаких премий);

- Применяет ли предприятие штрафы к сотрудникам (да или нет);
- Распространяется ли неденежное вознаграждение (обучение, страховка, Фитнес и т. д.) на значительную часть сотрудников (да или нет);
- Применяется ли система нематериальных стимулов и что в нее входит (нет / кадровый резерв / доска почета / общественная похвала и премия / прочее).

Кроме того, анкета содержала вопросы о отраслевом секторе и численности работников предприятий. Учитывая различную отраслевую специфику (в оптовой торговле большинство работников-менеджеры по продажам, в производстве-рабочие, в сфере услуг-также в основном рабочий персонал), обработка данных проводилась как в целом, так и по отраслям, а результаты представлены в графиках.

Опрос, проведенный в ноябре 2020 года (в течение 1-10 ноября), позволил получить заполненные анкеты, обработать их и представить результаты в конце ноября 2020 года. Результаты ответов на первый вопросник были следующими (1 рисунок). Как видно из приведенного графика, все предприятия оптовой торговли, участвующие в обследовании, применяют сдельную заработную плату к большинству работников, поскольку заработная плата зависит от объема продаж менеджеров по продажам.

Рис-1. Распределение ответов на вопрос “Какая форма оплаты труда применяется на предприятии преимущественно к большему числу работников?”

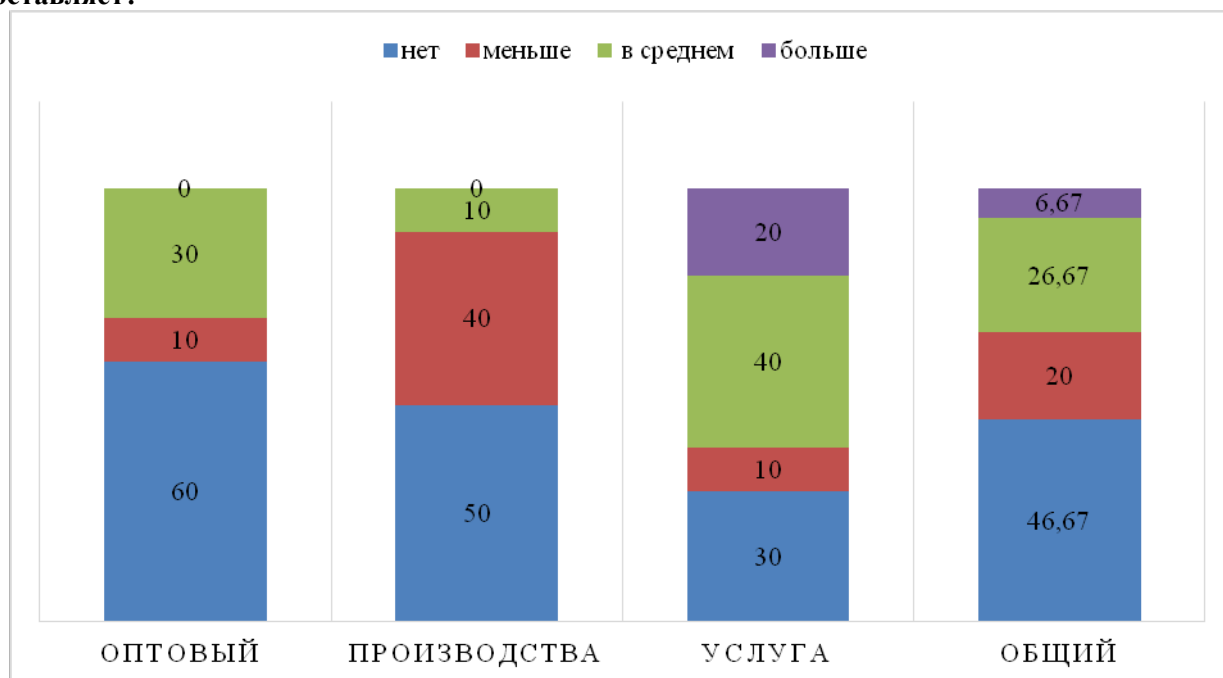
Для производства характерна также высокая доля сдельной оплаты труда, поскольку это стимулирует работников производить больше рабочих мест в смену; хотя есть и такие производства, где повременная заработная плата применяется чаще, учитывая специфику труда. В сфере услуг половина опрошенных предприятий используют сдельную и повременную системы оплаты труда, что также объясняется отраслевой спецификой. В результате более 76% опрошенных хозяйствующих субъектов выбрали сдельную работу, чтобы мотивировать своих сотрудников выполнять большие объемы (продажи, производство, услуги), одновременно страхуя себя от ненужных денежных затрат при снижении объемов.

Как видим, в оптовой торговле премии применяются только в 40% случаев для обследованных предприятий, что объясняется сдельной оплатой труда и нежеланием руководства производить выплаты дополнительным работникам даже при наличии определенных достигнутых результатов. Аналогично и в сфере производства, но там доля предприятий с премиями несколько выше. В сфере услуг доля предприятий с премиями еще выше, что также объясняется отраслевой спецификой услуг

и тем, что они часто используют повременную заработную плату и трудно мотивировать персонал на эффективную работу.

Премии могут быть разной долей в вознаграждении работника (в его вознаграждении), и на многих предприятиях они обычно устанавливают достаточно низкую заработную плату для стимулирования, чтобы работник был заинтересован в улучшении своей работы и мог значительно увеличить свой собственный доход. Распределение обследованных предприятий по доле

Рис-2. Распределение ответов на вопрос “Доля премии в вознаграждениях работникам составляет?”

Как видно из данных, представленных на Рис.2, в оптовой торговле, где применяются бонусы, доля выплат пособий работникам часто составляет от 30 до 50% и это характеризует сдельно-премиальную систему в данной сфере, бонусы выплачиваются за достижение определенных менеджментом показателей продаж, уровня просроченной задолженности и т. д.

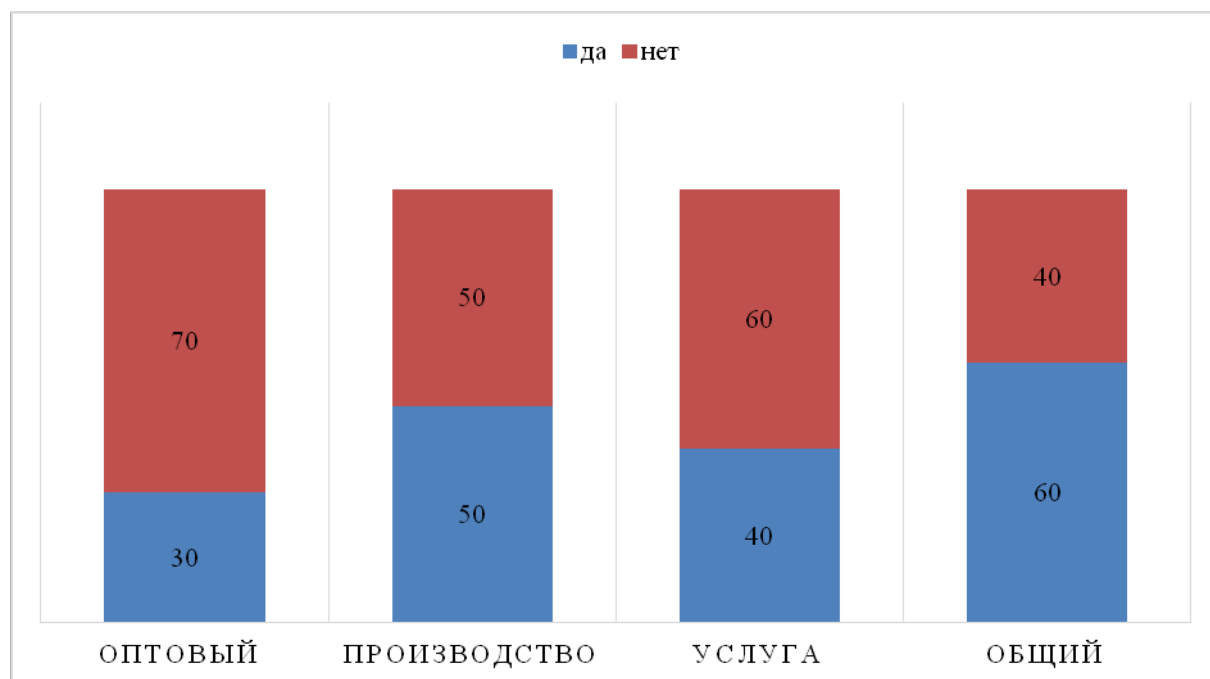
В производстве, в основном, доля премии, где она есть, составляет до 30%, а в сфере услуг – тоже 30-50%, но в 20% опрошенных сервисных компаний выплачивают более 50% премии в общих выплатах работникам (где работа строится на повременной системе оплаты труда и устанавливаются показатели для работников, выполнение которых гарантирует тот или иной уровень премирования). В целом основная масса опрошенных хозяйствующих субъектов выплачивает премии в размере до 30 или 30-50% от общей суммы вознаграждений работникам. За какие достижения выплачиваются премии на рисунке 6 представлено: так, в целом, большинство всех обследованных компаний, начисляя премию, начисляют ее за личные результаты работы каждого сотрудника и поставленные перед ним задачи, в меньшей степени объединяют личные достижения и достижения предприятия воедино, но сам принцип премирования отсутствует.

Рис-3. Распределение ответов на вопрос “премия начисляется за результаты работы”

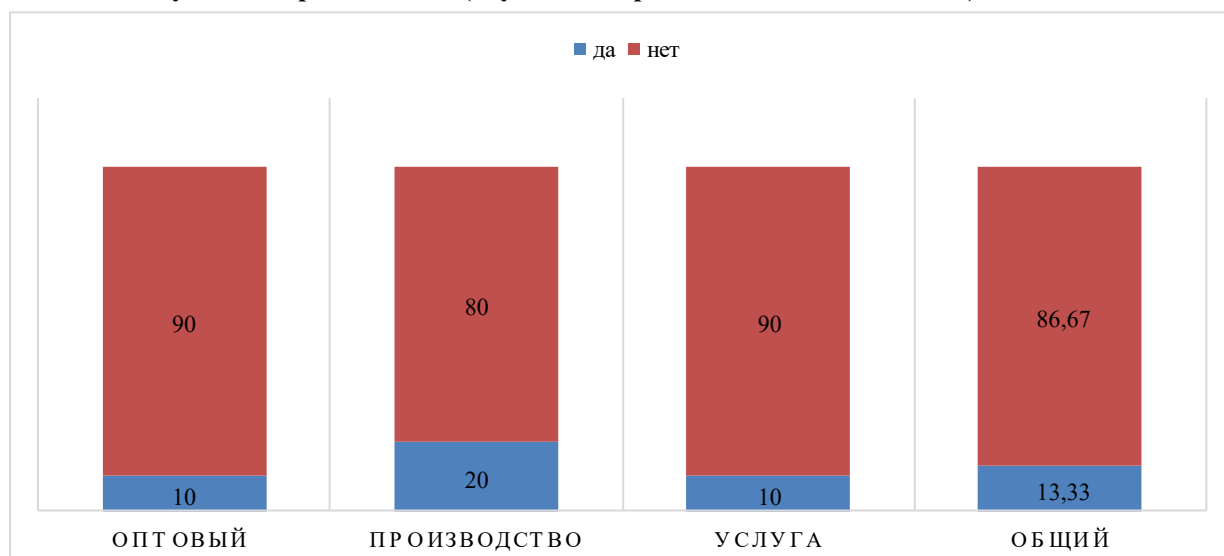
Поэтому личные достижения являются главным фактором премирования и дохода работника в целом. Штрафы также являются одним из важнейших материальных стимулов, имеющих “негативный” характер и применяются в основном для нарушителей трудового режима, реже для тех, кто не выполняет план и т. д. Применение штрафов на обследованных предприятиях представлено на рисунке 4:

Рис-4. Распределение ответов на вопрос “применяет ли компания штрафы к сотрудникам”

Как видно, штрафы в значительной степени применяются производственными предприятиями (половина опрошенных) и службами (40% опрошенных) с учетом специфики их работы и зачастую большого количества нарушений сотрудниками правил внутреннего распорядка. Что касается оптовой торговли, то эта доля значительно меньше (30%) и в целом составляет 40% опрошенных хозяйствующих субъектов. Использование неденежных вознаграждений (неденежных материальных стимулов) представлено на рисунке 5:

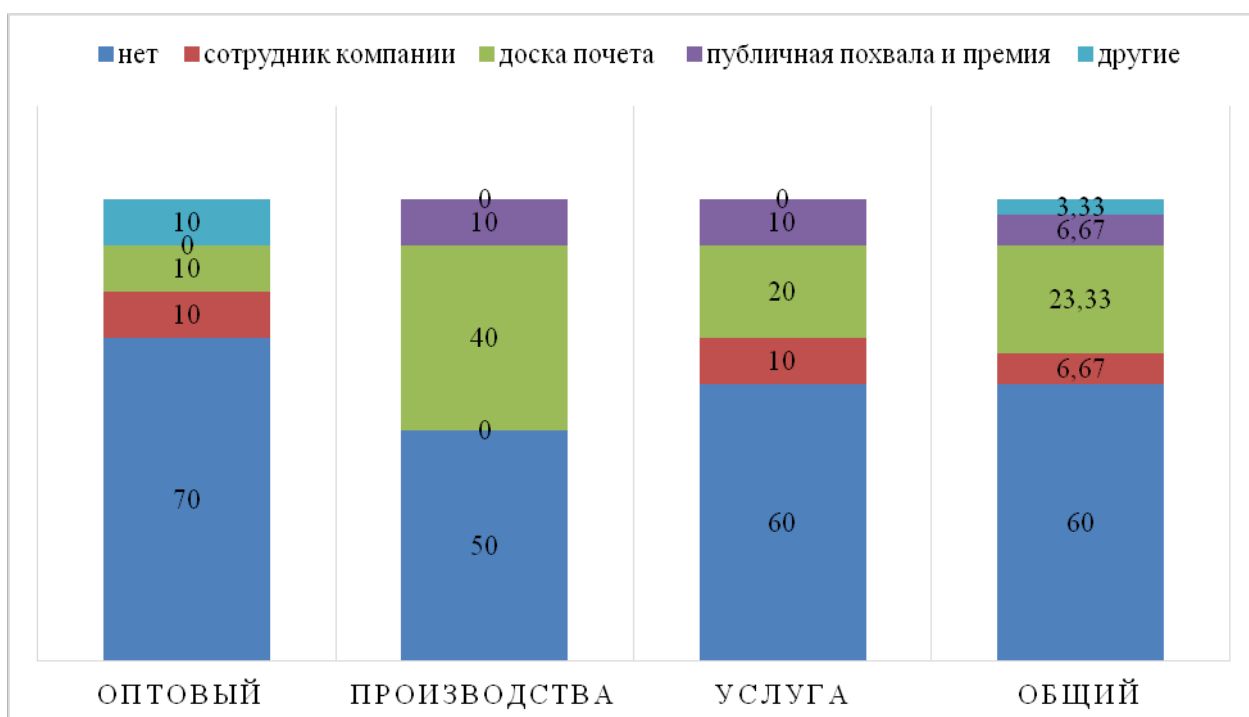
Рис-5. Распределение ответов на вопрос “распространяется ли неденежное вознаграждение на значительную часть работников (обучение, страхование, Фитнес и т. д.)”

Как видно из представленных данных, лишь немногим более 13% всех обследованных хозяйствующих субъектов используют материальные неденежные стимулы, причем в большей степени – в производстве. Это не совсем рационально, так как оно могло бы удерживать более ценных специалистов, предоставляя им помимо денежных премий еще и такие методы поддержки и вознаграждения. Результаты ответа на вопрос об использовании нематериальных стимулов представлены на рисунке 6.

Как видно из данных рисунка 9, 60% всех опрошенных хозяйствующих субъектов в принципе не используют нематериальные методы стимулирования, то есть не придают этому инструменту никакого значения для мотивации персонала. В частности, в оптовой торговле (только 30% предприятий используют, а это кадровый резерв, доска почета и т. д.)

Рис-6. Распределение ответов на вопрос “применяется ли система нематериальных стимулов и что в нее входит”

В производстве, как видно, инструменты нефинансового стимулирования уже используются в большей степени, и это почетный Зал (по образцу крупных промышленных предприятий) и общественное восхваление и награждение. В сфере услуг эти инструменты также используются в меньшей степени, но используются кадровый резерв, доска почета, общественное восхваление и награждение.

По результатам проведенного исследования можно сделать определенные выводы, отражающие проблемы мотивации персонала у малых предприятий, имеющих ограниченные ресурсы для формирования эффективной кадровой, в том числе мотивационной, политики, в отличие от крупных и даже средних предприятий, использующих инструменты мотивации зачастую шире. Действительно, премиям придается мало значения. Бонусная система часто либо полностью отсутствует и персонал получает сделную заработную плату без премий, либо она хаотична и не всегда отражает реальные потребности развития бизнеса.

На современном этапе введение премирования как обязательного элемента важно тем, что оно предоставляет возможности для:

- постановки конкретных целей и способов их достижения с мотивацией работников на достижение поставленных целей;
- развития, так как отсутствие премии при большом объеме даже “сделной работы” не дает стимула развивать свою работу, а после этого-и работу предприятия;
- дифференциации премирования, когда определенные виды премий могут устанавливаться за решение определенных задач, и чем больше задач решается, тем выше будет размер премирования работника.

Применение штрафов в практике казахстанского не только малого, но и крупного бизнеса также не является достаточно эффективной практикой. Мнение о том, что штраф-это такой же стимул, как и премия, но отрицательный (не должно быть нарушения или невыполнения – тогда не будет и штрафа), нельзя назвать обоснованным. Штраф воспринимается работником не как стимул, а как наказание. Наказание на практике не всегда приводит к “исправлению” и могут возникнуть сомнения в его справедливости, что, как следствие, может только демотивировать работника к эффективной работе. Гораздо правильнее было бы “дифференцировать премию”, устанавливая ее, например, в определенных размерах или процентах за:

- отсутствие замечаний о нарушении трудовой дисциплины;
- отсутствие недостатков, жалоб и т.д.;
- другие результаты, непосредственно связанные с производством, реализацией и выполнением услуг.

В этом случае работник получит более высокую премию, если выполнит определенные требования (если нет, то премия будет ниже). Штрафы могут быть оставлены только за серьезные нарушения. В этом случае справедливость штрафной системы должна быть гораздо выше. Проблема заключается в недостаточном внимании работодателей малого бизнеса (что характерно для Казахстана и не только для малого бизнеса) к материальным неденежным стимулам. Действительно, предоставление жилья за счет работодателя ценным работникам из других городов (арендная плата за жилье, которая, по сути, значительно ниже заработной платы квалифицированного персонала), плата за обучение (которая также может быть зафиксирована договором между предприятием и работником, по которому работник обязуется отработать на предприятии определенный срок), оплата спортивных мероприятий, краткосрочных поездок в места отдыха в регионе или даже частичная оплата путевок или авиабилетов, приобретенных у туроператора (для юридических лиц, как правило, туроператоры или их агенты могут делать существенные скидки) – все это важные моменты, которые помогут как построить доверие между командой и руководством, так и удержать нужных сотрудников на месте, побудить их продолжать работать на благо компании.

Аналогичная проблема заключается в очень небольшом акценте на нефинансовые стимулы в малом бизнесе и все же это важный инструмент мотивации персонала. Действительно, каждый человек занимает определенное место в иерархии ценностей, которую А. Маслоу представил в своей “пирамиде потребностей”. Изначально для сотрудника важен только заработок, но при стабильной работе, и, особенно, при высоких доходах, для него также становится важным общественное признание, именно поэтому такие инструменты мотивации, как доски почета, публичные похвалы,

группы в социальных сетях или сайты, где публикуются фотографии сотрудников, данные о награждении и признании заслуг – все это важно для сотрудников, которые чувствуют себя ценными для собственного предприятия. Аналогично, наличие кадрового резерва и работа с ним. Человек может претендовать на должность начальника отдела или заместителя директора, и его включение в резерв дает ему шанс и надежду на будущую работу в компании, а не уход с нее, и он будет работать более эффективно и будет обучен включению в кадровый резерв и переходу из него на вакансию. Кроме того, кадровый резерв используется для заполнения образовавшихся вакансий, в первую очередь в руководящих кадрах. Неиспользование перечисленных инструментов мотивации персонала делает мотивационную политику предприятия слабее, чем она могла бы быть.

Таким образом, мотивация персонала – это социально-психологический процесс, способствующий эффективной работе сотрудников. Это обусловлено наличием мотиваторов (или "стимулов"), которые можно рассматривать в первую очередь как материальные (это денежные стимулы, такие как заработная плата и премии, в отдельных случаях штрафы, а также неденежные стимулы, связанные с другим вознаграждением в неденежной форме, оплатой услуг для работника за счет работодателя, включая страхование, связь, жилье, командировки, Фитнес и т. д.) и нематериальные (формируемые отношением руководства к работникам, в том числе системой поощрений и штрафов, комфортными условиями труда, вовлечение в процесс управления предприятием и т. д.). поэтому реализация этих стимулов является процессом стимулирования. В комплексе применяемые стимулирующие мотиваторы, процесс их применения и цели применения составляют мотивационную политику предприятия, направленную на повышение производительности труда и удержание при этом наиболее ценных работников. В каждой организации мотивационная политика строится по-своему, и это зависит от состава персонала, региона, уровня заработной платы на рынке, менталитета (в результате чего в разных странах общие подходы к мотивационной политике могут существенно отличаться).

Проведено практическое исследование 30 малых организаций (со штатом от 15 до 100 человек) в сфере оптовой торговли, услуг и производства в области Алматы, в результате которого сделаны следующие основные выводы. В значительном числе случаев исследуемые предприятия используют сдельную оплату труда для большинства работников, при этом премии используются недостаточно, не уделяя внимания таким вопросам, как материальное неденежное и нефинансовое стимулирование персонала, что нельзя отметить как положительный результат. Использование "отрицательных" материальных стимулов в виде штрафов на многих обследованных предприятиях также является достаточно сомнительным инструментом мотивации, который в большей степени должен быть заменен дифференцированными премиями.

Список использованной литературы:

1. Vesnin, V.R. (2009). *Upravlenie personalom [Personnel management]*. Moscow: Prospect.
2. Vesnin, V.R. (2001). *Prakticheskii menedzhment personala. Posobie po kadrovoi rabote [Practical management of personnel. Benefit on personnel work]*
3. Kibanov, A.Ya. (2009). *Upravlenie personalom orhanizatsii. Praktikum [Personnel management of the organization. Practical work. Education guidance]*.
4. Polozhenie «Ob otdele kadrov Evraziiskoho natsionalnoho universiteta imeni L.N.Humileva» [The statement «On the human resource department of N. Gumilyov Eurasian National University». (2012). Astana [in Russian].

References:

1. Vesnin, V.R. (2009). *Upravlenie personalom [Personnel management]*. Moscow: Prospect.
2. Vesnin, V.R. (2001). *Prakticheskii menedzhment personala. Posobie po kadrovoi rabote [Practical management of personnel. Benefit on personnel work]*
3. Kibanov, A.Ya. (2009). *Upravlenie personalom orhanizatsii. Praktikum [Personnel management of the organization. Practical work. Education guidance]*.
4. Polozhenie «Ob otdele kadrov Evraziiskoho natsionalnoho universiteta imeni L.N.Humileva» [The statement «On the human resource department of N. Gumilyov Eurasian National University». (2012). Astana [in Russian].

Қалдыбек С.Т.^{1*}, Шеденова Н.У.¹, Каримова Ж.К.²

¹ ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

² ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛІК МЕДИА ДИСКУРСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР БЕЙНЕЛЕРІНІҢ КОНСТРУКЦИЯЛАНУЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда күнделікті өмірде әлеуметтік медианың қарқынды өсуімен бірге бұл платформалардың әлеуметтік стандарттарға әсер ететіндігін мойындауға болады. Әлеуметтік желілерде әйелдердің бейнеленілуі оларға нақты өмірде қалай қарайтындығын көрсетуі мүмкін. Мақалада Instagram әлеуметтік желісі контекстінде әйелдерге тән бейнелер туралы әлеуметтік-мәдени идеялардың туындауы қарастырылады. Зерттеу интернеттің виртуалды кеңістігіндегі коммуникативті орта жағдайларына бейімделген И. Гоффманның әлеуметтік драматургиясы тұжырымдамасына негізделген. Зерттеудің өзектілігі қазіргі әйелдердің өміріндегі әлеуметтік желілік медианың үнемі өсіп келе жатқан рөліне байланысты. Мақаладағы зерттеу нәтижелері бірқатар тереңдетілген интервью жүргізу және Instagram әлеуметтік желісінің контентін дискурс-талдау барысында алынған эмпирикалық деректерге негізделген. Зерттеудің объектісі әлеуметтік желілік медиадағы әйелдер бейнелері болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты – қазақстандық қоғамдағы дәстүрлі гендерлік көзқарастардың гендерлік репрезентацияларға әсерлерін анықтау үшін әлеуметтік желілердегі әйелдер бейнелері туралы контенттердегі жалпы тақырыптарды талдап, анықтау. Зерттеу нәтижелері әлеуметтік желілердегі гендерлік бейнелер мен қоғамдардағы гендерлік динамика арасындағы байланысты орнататын зерттеулерге, және автордың әрі қарай зерттеулеріне көмектесе алады.

Түйін сөздер: гендер, гендерлік рөлдер, репрезентация, әлеуметтік драматургия, медиа кеңістік, гендерлік бейнелер, гендерлік стереотиптер.

Kaldybek S.T.^{1}, Shedenova N.U.¹, Karimova Zh.K.²*

¹ Al-Farabi Kazakh national university

² KazISS under the President of Kazakhstan

CONSTRUCTION OF FEMININITY IMAGES IN SOCIAL MEDIA DISCOURSE

Abstract

Along with the rapid growth of modern social media, it can be recognized that these platforms influence social standards. Showing women on social media can indicate how others treat them in real life. This article examines the emergence of sociocultural ideas about femininity images in the context of social network media. The research is based on the concept of social drama by I. Goffman, adapted to the conditions of the communicative environment in the virtual space. The relevance of the study is due to the ever-increasing role of social media in the life of modern women. The results of the research in the article are based on empirical data obtained in the course of conducting a number of deliberate interviews and discourse analysis of the content of the social network. The object of the research is femininity images in social media. The purpose of this study is to analyze and identify common themes in the content about femininity images in social networks to identify the influence of traditional gender attitudes in Kazakhstani society on gender representation. The results of the research can help in research that establishes the connection between gender images on social networks and gender dynamics in societies, as well as in further research by the author.

Key words: gender, gender roles, representation, social drama, media space, gender images, gender stereotypes.

Қалдыбек С.Т.^{1*}, Шеденова Н.У.¹, Каримова Ж.К.²
¹Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби
²КИСИ при Президенте РК

КОНСТРУИРОВАНИЕ ОБРАЗА ЖЕНСТВЕННОСТИ В ДИСКУРСЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА

Аннотация

Наряду с быстрым ростом современной социальной медиа, можно признать, что эти платформы влияют на социальные стандарты. Отображение женщин в социальных сетях может указывать на то, как другие относятся к ним в реальной жизни. В данной статье рассматривается возникновение социокультурных представлений о женских образах в контексте социальных сетевых медиа. Исследование основано на концепции социальной драматургии И. Гоффмана, адаптированной к условиям коммуникативной среды в виртуальном пространстве. Актуальность исследования обусловлена постоянно возрастающей ролью социальных сетевых медиа в жизни современных женщин. Результаты исследования в статье основаны на эмпирических данных, полученных в ходе проведения ряда углубленных интервью и дискурс-анализа контента социальной сети Instagram. Объектом исследования являются женские образы в социальных сетевых медиа. Цель данного исследования – проанализировать и выявить общие темы в контенте о женских образах в социальных сетях для выявления влияния традиционных гендерных установок в казахстанском обществе на гендерные репрезентации. Результаты исследования могут помочь в исследованиях, которые устанавливают связь между гендерными образами в социальных сетях и гендерной динамикой в обществах, а также в дальнейших исследованиях автора.

Ключевые слова: гендер, гендерные роли, репрезентация, социальная драматургия, медиа-пространство, гендерные образы, гендерные стереотипы.

Кіріспе.

Қазіргі қоғамда бұқаралық ақпарат құралдарының құндылығының өсуі олардың күнделікті өмірге терең және әр түрлі әсер етуімен байланысты. Бұқаралық медианың қоғам туралы, оның ұйымдастырылуы мен жұмыс істеу принциптері туралы білім құрады және таратады, нормативтік бейнелер мен мінез-құлық үлгілерін ойлап табады және жаңғыртады, осылайша әлеуметтік шындықты қалыптастыру процесіне белсенді қатысады. Сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы әлеуметтік желілік медианың маңызды рөлі олардың қазіргі өзекті оқиғалар мен процестерге тез жауап беру, қоғамда идеялар, құндылықтарды құру және тарату қабілетімен анықталады. Әйелдерге тән бейнелер туралы идеялар да бұқаралық медианың көмегімен жасалады. Бұл процестің бір аспектісі – гендерлік қатынастар мен гендерлік дискурстың өзгеруі. «Дәстүрлі адамының» идеологиялық тұрғыдан біртұтас бейнесінен бас тарту және оны либералды құндылықтарды ұстанатын «еркін» азамат идеалымен алмастыру «жаңа» қоғамның құндылық-нормативтік базасында да, ерлер пен әйелдерге тән мәдени модельдерінде де өзгеріс қажеттілігін талап етеді. Осыған байланысты қазақстандық әлеуметтік желілік медиада ұсынылған гендерлік бейнелерді талдау, әлеуметтік желілердің БАҚ ретіндегі ерекшелігі, әлеуметтік желілер бейнелейтін әйелдерге тән бейнелерінің жиынтығы сипаттау, бұқаралық ақпарат құралдарында нормативтік гендерлік үлгілерді қалыптастыру технологиясы талдауды қарастыру өзекті болып табылады.

Әлеуметтік медиа дискурсындағы гендерлік бейнелерді қарастыра отырып, әлеуметтік желілік медиа немесе әлеуметтік желілердің категорияларын толығырақ ашып көрсету қажет. Әлеуметтік желілердің Интернет кеңістігінде жақында – өткен ғасырдың 90-жылдарының ортасында пайда болғанын және өзінің бастапқы функциясынан тез қарқынмен «өскенін» атап өту маңызды: олар ақпарат алмасу құралынан бөлек бұқаралық ақпарат құралдарының жүйесіне айналды. Қазіргі қазақстандық қоғамның трансформациялық процестері гендерлік тәртіп пен гендерлік мәдениеттің өзгерістерін қамтиды, жаңа гендерлік символизм мен гендерлік бірегейлікті іздеумен сипатталады.

«Әлеуметтік желі» терминінің өзінің әлеуметтік ғылымдарда үлкен тарихы бар. XX ғасырдың басында Георг Зиммель, Якоб Морено және Герберт Спенсер әлеуметтік өзара әрекеттесу мен әлеуметтік қатынастарды зерттеумен айналысты. «Әлеуметтік желілер» терминінің өзін алғаш 1954 жылы Джеймс Барнс енгізген. Өзінің «Норвегия аралындағы шіркеудегі сабақтар мен кездесулер» атты еңбегінде әлеуметтанушы бұл ұғымды шағын топтардың өкілдері арасындағы байланыстың

түрін анықтау үшін қолданады [1, 41 б.]. Кейінірек «әлеуметтік желі» термині антропологияда, социалингвистикада және биологияда белсенді қолданыла бастады, ал желілік тәсіл пәнаралық сипатқа ие болды және әлеуметтанудан тыс жерлерде – экономика, маркетинг, менеджмент және т.б. кеңінен қолданыла бастады. Алайда, бастапқыда классикалық әлеуметтанулық мектептегі «әлеуметтік желілер» ұғымы жабық жергілікті қоғамдастық шеңберіндегі қатынастардың құрылымын анықтағанын атап өткен жөн, ал бүгінде интернеттің технологиялық дамуы мен пайда болуының нәтижесінде әлеуметтік желілер жергілікті байланыстан «босатылған» күрделі техно-әлеуметтік объектілер болып табылады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтік желілік медианың тұтынушылық қоғамда орындайтын маңызды әлеуметтік-мәдени функциясына қарамастан, олар іс жүзінде әлеуметтану саласында толықтай зерттелмеген.

Егер бұрын классикалық бұқаралық ақпарат құралдары бұқаралық мәдениетті қалыптастырудың және күнделікті өмірді баяндауды құрудың басты құралы болса, бүгінде бұл рөлді әлеуметтік желілік медиа алады. Қазіргі тұтынушыны интерактивсіз сызықтық, бірқалыпты әңгімелеу қызықтыра бермейді. Қазіргі заманғы әлеуметтік желілер медиадағы монологтарды әлеуметтік диалогқа айналдыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік медиа өзінің қолданушыларына бір уақытта контенттың авторлары болуға және басқа хабарламалардың авторларымен пікір алмасуға мүмкіндік береді, яғни олар өздеріне таныс символдарды (мемдерді) қолданып, бір-біріне түсінікті мағыналар жасай алады. Осылайша, Жан Бодрийяр айтып өткендей, қоғамның өзі медиаға айналады [2, 197 б.].

Әлеуметтік конструктивистік парадигмаға сәйкес жүргізілген осы зерттеудің мақсаты – қазақстандық қоғамдағы дәстүрлі гендерлік көзқарастардың гендерлік репрезентацияларға әсерлерін анықтау үшін әлеуметтік желілердегі әйелдер бейнелері туралы контенттердегі жалпы тақырыптарды талдау болып табылады.

Әдістер.

Бұл зерттеуде келесі эмпирикалық әдістер қолданылады: тереңдетілген сұхбат (18-35 жас аралығындағы ер адамдар мен әйелдермен 10 сұхбат) және әлеуметтік желілік медиа дискурсын талдау (Instagram аккаунттары негізінде).

Әлеуметтік желілік медианың мысалы ретінде әлемдегі ең танымал қосымшалардың бірі – Instagram қосымшасы қарастырылады (instagram.com). Бұл платформа 2010 жылы әзірленді және тез танымал болды. Соңғы деректер бойынша бұл әлеуметтік желінің ай сайынғы аудиториясы бүкіл әлем бойынша 500 млн қолданушыға дейін өсті. Инстаграм қолданушылары күн сайын 95 миллионнан астам бірлік фото және видео контент жариялайды және олар миллиардтаған «лайк» жинайды. Бұл әлеуметтік медиа-платформаны қарастырылуының себебі бұл бірінші кезекте контенттің визуалды, екіншіден, мәтіндік компоненттерін біріктіре отырып, басқаларға өзін барынша сыйымды, бейнелі және жедел ұсынуға мүмкіндік береді. Инстаграмның кез-келген қолданушысы көптеген жазылушыларды жинап (шамамен 10 мың адамнан), медиа тұлғаға айнала алады және нарық өкілдері автоматты түрде өз брендінің потенциалды жарнамашысы ретінде қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері және талқылау.

Зерттеуде келесідей эмпирикалық әдістер қолданылды: 18-35 жас аралығындағы ер адамдар мен әйелдермен 10 тереңдетілген сұхбат (сұхбатта респонденттердің аттары өзгертілген) және Instagram аккаунттары негізінде әлеуметтік желілік медиа дискурсын талдау.

Жалпы, Қазақстан осы әлеуметтік желіні пайдаланушылар саны бойынша ТМД бойынша алдыңғы орында екенін атап өту маңызды. 2020 жылғы қыркүйектегі деректер бойынша, Қазақстанда Instagram желісіне 10 325 000 қолданушылар тіркелген, яғни жалпы мемлекет халқының 54,5% - ын құрайды.

Гендерлік сипаттама тұрғысынан Instagram «әйелдер» әлеуметтік желісі болып қала береді – әйел жынысты пайдаланушылардың үлесі үнемі өсіп келеді және 2020 жылғы деректер бойынша 60% - ға жуық үлесті құрайды [3].

«Менің ойымша, барлық адамдар Instagram деп есінен адасқан. Адамдар өздерінің жазылушыларын көбейту үшін қолдан келгеннің бәрін жасайды, сонан соң барлығына өздерінің қаншалықты танымал екенін көрсету үшін фейктер сатып алады, неше түрлі жалған «гивтерге» қатысып жатады. Менің кейбір таныстарымның әзілдейтіні соншалық, ол Instagram-дағы жазылушылары мыңға жетпейтіндермен жақын достасқысы келмейді. Жарайды, мұнысы әзіл деп үміттенемін. Бірақ бұл қалай болғанда да күлкілі жағдай емес» (Али, 19 жаста).

«Инстаграм – қазіргі кезде белгілі бір адамдарға арналған дін сияқты. Олар шоу үшін өмір сүруге, өміріндегі әр қадамын, әрбір ұсақ-түйегін жазып, көрсетіп отыруға әдеттеніп алғаны соншалық, кейінірек онсыз қалай өмір сүретінін білмеймін. Бұрын ешнәрсе қызығушылығы жоқ, жай гана әдемі келбетті немесе талғамды жақсы сезінетін және жақсы суретке түсіру қабілеті бар қарапайым қыздар бүгінде танымал блогерлер ретінде түрлі шоуға шақырылып жатады, үйлеріне доставками косметика, тамақ, киім жеткізіледі... лишь бы они симпатично ее сфотографировали и выложили в своем аккаунте с комментарием, какой крутой бренд, как вкусно, красиво, удобно и как они всех любят, а между строк читается, что любят-то все в первую очередь их самих. Мне кажется, это уже какая-то болезнь, психическое расстройство и покруче нарциссизма будет...» (Раушан, 23 жаста).

Бұл зерттеудің негізгі әдіснамалық негізі ретінде гендерлік бейнелердің конструкциялануын зерттеу мәселесін шешуге бейімделген драматургиялық тәсіл қолданылады. Оның негізін қалаушы-Ирвин Гофман. Бұл тәсілге сәйкес гендер, бұл жағдайда әйелдер бейнелері, күнделікті қойылымдар деп аталатын әлеуметтік өзара әрекеттесудің нақты жағдайларында қаралады және өзін-өзі презентация жасау күрделі драмалық процесс ретінде қарастырылады. Осылайша, бірегейлік – бұл әр түрлі стратегиялық және жедел сипаттағы жағдайларда рөлдер мен оларды орындау стилдерінің калейдоскопы, бұл рөлдерді өзгерту, оларды түсіндіру, бейімдеу және иерархиялық тәртіпке бөлу процесі.

Драматургиялық тәсілге сәйкес адамда екі «Мен» бар – ішкі (нақты өзі туралы түсінік) және идеал (қандай болу керек екендігі туралы түсінік) [4, 21-54 б.]. Яғни, ер адам мен әйелде өзінің кемшіліктері, олардан туындайтын комплекстер және т.б. сияқты нақты шын өмірдегі адам ретіндегі түсінік, сондай-ақ, идеалды тұрғыда қандай болу керек екендігі туралы түсінік бар. Соңғысы мәдениеттен, әлеуметтік ортадан, күнделікті тәжірибеден, бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен, соның ішінде әлеуметтік желілік медиадан туындайды.

Екі «Мен» арасындағы айырмашылық проблемаланады, ал күнделікті спектакль бұл мәселені шешудің өзіндік тәсілі ретінде әрекет етеді. Азды-көпті қысқа мерзімді спектакльдерде (мейлі ол «кездесу», «отбасылық мереке» немесе «университеттегі емтихан» болсын) актер ретінде әрекет ететін индивид өзін идеалды ойнауға тырысады, осылайша айналасындағы адамдардың әсерін манипуляциялайды, олардың реакциясы бүкіл спектакльге, яғни көрермендерге бағытталады. Егер көрермендер болмаса, онда спектакль де жоқ [4].

Біз бұл логиканы ескеріп және әлеуметтік медиа желілерді, атап айтқанда Instagram-ды осы күнделікті спектакльдер өтетін сахна ретінде қарастырамыз. Әр фотосурет немесе видео – бұл жеке қойылымның бір түрі. Жазылушылар және осы қосымшаның барлық пайдаланушылары – (потенциалды жазылушылар) бұл индивидтің (біздің жағдайда, әйел) талғампаздықпен манипуляциялайтын көрермендері болып табылады. Драматургиялық тәсіл аясында акцент желіден тыс өзара әрекеттесуге баса назар аударылады, ал, біз бұл әлеуметтік өзара әрекеттесуді онлайн режимге ауыстырамыз, бұл өз кезегінде актерлер ойынында белгілі бір із қалдырады және үлкен әсерге жету үшін аз күш жұмсауға мүмкіндік береді. Қимылдарға, икемділікке, сөйлеу мәнеріне назар аударудың қажеті жоқ – тек бір сәтті кадр жасап, оған сәйкес «фильтр» қолдану ғана керек. Ер адам және әйелге тән бейнелер сомдалатын, ойын өтетін сахна – бұл әлеуметтік желідегі аккаунт. Барлық шынайы өмір – бұл көрермендердің көз алдында жасырылған сахна.

«Когда в Инстаграме ты – счастливый хомяк, выносящий приговор четвертому круассану подряд, а в действительности – грустный ленивец. Помните, соцсети – это всегда ярмарка тщеславия, где чаще всего люди выдают друг другу с десяток миловидных банальностей, кланяются и расходятся. Весь экипен всегда остается в гримерке» (@aliyaashim).

Егер әлеуметтік өзара әрекеттесудің нақты жағдайларында белгілі бір рөлдерді бірнеше рет ойнау қажет болса, онда Instagram-да шынайы өмірде актерлермен кездеспей-ақ, көрермен-жазылушылардың көпшілік саны мәтіндік хабарламалармен толықтырылған бірқатар визуалды бейнелерден өз әсерін қалыптастырады, бұл актерлерге кез-келген рөлдерді ойнауға, ең күрделі сюжеттерді жазуға және оларды виртуалды шындыққа айналдыруға мүмкіндік береді.

«Инстаграмдағы адамдардың бейнесі олардың шын өміріндегі бейнесінен мүлдем өзгеше болған кездегі жағдай мені әрдайым күлкімді келтіреді. Менің ойымша, инстаграм бірінші кезекте «фотогеничный» адамдарға арналған. Өмірде жай гана қарапайым болатын адамдар инстаграмдағы фотосуреттерде модель болып шыға келеді. Мысалы, менің құрбым Лаура –

шынайы өмірдегі жай ғана қарапайым қыз, ал инстаграмда ол «богиня». Ал оны шынайы өмірде көрсе, оны ешкім танымайды» (Маншук, 26 жаста).

Әлеуметтік драматургия тұжырымдамасына сәйкес, бірегейлікті құрайтын рөлді орындаудың маңызды құралы тауарлар мен қызметтерді тұтыну болып табылады, олар келесілерді құрайды: а) костюм (сыртқы көрініс), б) күнделікті қойылымдарға арналған декорациялар, в) салыстырмалы түрде тұрақты рөл ретіндегі өмір стилі. Сондықтан әлеуметтік желілерде әйелдер бейнесін конструкциялау үшін интерьерге, сыртқы келбетке және өмір салтына көп көңіл бөлінеді.

«Конечно, гораздо интереснее следить не просто за красивыми телами и лицами, но и если за всем этим стоит какая-то история. Будь то блогер, который скинул 60 килограмм, или успешная бизнесвумен, селебрити. Ты как бы подглядываешь за чьей-то жизнью. Это по-круче любого реалити-шоу, потому что все они когда-нибудь заканчиваются и всем уже давно известно, что там продюсеры все придумывают. А тут действительно живые люди, истории, которые никуда не денутся, их страницы ведутся годами. Ты знаешь про них так много... Иногда мне кажется, я знаю о них больше, чем о своих друзьях. Ну я слежу за ними ежедневно, знаю, куда они поехали в отпуск, с кем они сейчас встречаются. А с друзьями, если я не встречаюсь каждые два дня, то и не особо-то и в курсе, что там у них творится... Короче, эти люди, на которых ты подписан, они практически становятся тебе друзьями, как бы абсурдно это ни звучало... Хотя почему абсурдно – многие, я знаю, так и друзей заводят: сначала подписываются друг на друга, а потом встречаются в реальной жизни и начинают дружить» (Меруерт, 22 жаста).

«Әрине, мен ешқашан инстаграмға боянбаған, ұсқынсыз, созылған лас футболкамен түскен фотомды пост етіп жарияламаймын. Не үшін жариялауым керек екен? Мен өз парақшамның әдемі әрі танымал болғанын қалаймын. Презентабельді емес, жалықтыратын суреттерді қарау кімге қызық дейсіз!» (Назерке, 29 жаста).

Әлеуметтік мәнді репрезентациялайтын символдар жиынтығы-бұл әлеуметтік дисплей. И. Гофман гендерлік дисплейді қарастырады, бірақ бұл әдістемелік құрал кез-келген әлеуметтік бірегейлікті талдау үшін қолданылады [5]. Бұл логиканың дамуы – И.Гофманның символдық интеракционизм (субъективистік дәстүр) мен микросоциологиялық структурализмнің институционалды драматургия түріндегі синтезі [6, 87-106 б.]. Рөлді орындау ұйымдар тарапынан азды-көпті күшті институционалды мәжбүрлеу жағдайында жүзеге асады, яғни киім үлгісін, сәнді, қоғамдық пікірді, бұқаралық коммуникация құралдарын жұмсақ немесе қатаң түрде енгізумен, ненің әдемі, ненің жаман, ненің ұсқынсыз, ненің архаикаға айналғаны туралы түсініктерді жүктейді. Басқаша айтқанда, рөл әлеуметтік институттың элементі болып табылады.

Осылайша, әйелге тән бейнелер дегеніміз – белгілі бір әлеуметтік-мәдени алаң тілінің логикасына сәйкес нақты, жиі институционализацияланған жағдайларда (спектакльдерде) пайда болатын мән. Бір жағынан, ол барлық дерлік әлеуметтік рөлдерге қатысты (студент, мұғалім, жүргізуші әйел және т.б.) стиль ретінде орындалады. Басқаша айтқанда, әлеуметтік рөлдердің көпшілігі гендерлік сипатқа ие. Екінші жағынан, кез-келген әлеуметтік рөлдің элементі ретінде әйелге тән бейнелер актерлердің ойынын бақылайтын аудиториямен танылады.

Егер бетпе-бет әлеуметтік өзара әрекеттесу жағдайында көрерменге әйел атқаратын рөлді мойындау қажет болса, онда әлеуметтік желілік медиа кеңістігінде ақпаратты көбінесе желі қолданушы-актерлер өздері ұсынады – профильдің сипаттамасында көптеген әйелдер өздеріне қысқаша сипаттама береді: ана, адал жар, диетолог, актриса, модель, фитнес-жаттықтырушы, бьюти-блогер және т.б. Өз кезегінде, көрермен орындалатын рөлді бірден танып қана қоймай, сонымен қатар осы виртуалды әлеуметтік-мәдени алаңда ойналатын сюжеттік сценарийлердің барлық мүмкін түрлерін болжай алады, сондықтан ол кездейсоқ куәгер мәртебесінен көрермен-жазылушы мәртебесіне ауысқысы келеді ме, жоқ па, соны шеше алады.

«Мен жақында ғана босанған болатынмын, сәйкесінше мені балалар тақырыбы қызықтырады, мен сияқты жас аналардың парақшаларына кіремін. Сонымен қатар, мен босанғаннан кейін қалыпқа келуге тырысамын, сондықтан мен әр түрлі диетологтардың, дұрыс тамақтану парақшаларының, фитоняшкарлардың аккаунттарын қадағалаймын. Олар мені арықтауға мотивациялайды...» (Айдын, 26 жаста).

Әйелдерге тән бейнелердің әртүрлі бөлшектер-символдармен танылатын көптеген көріністері бар. Олардың әртүрлі дәуірлерде және әртүрлі мәдениеттерде локализацияланған әртүрлі жағдайлардағы қатынасы әртүрлі формаларды алады. Алайда, американдық ғалым және феминист Наоми Вульфтың

тұжырымдамасына сәйкес, тұтыну қоғамының маркетингтік жобасы ретіндегі әйел сұлулығы туралы миф сұлулықты әйелдік бейнеге тән деп танылатын басым қасиет ретінде жүктейді. Нәтижесінде әйел өз жынысының толық өкілі болып саналуы үшін әдемі болып көрінуі керек [7, 21-37 б.]. Тұтыну қоғамында сұлулық табиғи деректер емес, шебер маркетингтің нәтижесі: әдемі болып туылмайды, сұлулық «дұрыс» және қымбат өнімді сатып алу мінез-құлқының нәтижесінде ғана пайда болады.

Әлеуметтік желілер-тұтынушыға тікелей жүгінуге мүмкіндік беретін бизнес өкілдеріне арналған бірегей платформа (біздің жағдайда сұлулық индустриясы). Instagram, өз кезегінде, басқа әлеуметтік желілер сияқты, үлкен жарнамалық және PR әлеуетіне ие. Instagram желісінде бьюти-блог, фэшн-блог арқылы әйел адамдар өз тауарларымен қоса, өз бейнелерін де жарнамалай алады. Яғни, сұлулық индустриясы әлеуметтік желілерде белгілі бір тауарлар мен қызметтерді сатумен қатар, сыртқы келбеттің белгілі бір идеалдарын насихаттайды. Стереотипті сырт-келбет, сыртқы бейне стандарттарына альтернатива ретінде әрекет ететін және фотошоп пен ретуштеуден бас тартуды насихаттайтын боди-позитивтік деп аталатын қозғалыстар да бар. Алайда, әлдеқайда көп танымал, әлі күнге дейін пайдаланылатын фильтрлер мен фоторедакторлар да әлдеқайда танымал, бұл дене кемістігін түзетіп қана қоймай, сонымен қатар әйелдің әлеуметтік желідегі келбетін адам танымастай өзгерте алады. Осылайша, фотосуреттерді өңдеудің заманауи қосымшалары косметология мен пластикалық хирургияның виртуалды аналогы ретінде әрекет етеді.

«Конечно, я всегда за красоту и за то, чтобы убирать прыщи с подбородка – никому это красоты не придает... Но перекраивать себя... Как писал мой друг, мужчины бросают своих женщин ради красавиц из инстаграма, но их там нет. Кстати, а другой друг рассказывал, что девушка, с которой знакомишься через Instagram, при встрече почти всегда оказывалась совсем не так эффектно и сразу теряла баллы. Так что не злоупотребляйте» (@tennikss).

Сонымен бірге, әлеуметтік желілерде аккаунтты әр жеке актер-пайдаланушысының театрландырылған көрінісі ретінде жүргізу нарциссизм үшін кеңістік (ең жарқын мысал - қазіргі заманғы селфи мәдениеті, «лайкинг» әлеуметтік мақұлдаудың аналогы ретінде), сондай-ақ демонстрациялық тұтынудың кеңістігі болып табылады. Бұл терминді алғаш рет әлеуметтанушы Торстейн Веблен енгізді. Ғалым өзінің «Теория праздного класса» кітабында халықтың жоғары таптарын зерттейді және демонстрациялық тұтыну - бұл «байлыққа ие болуын дәлелдеу үшін тұтынуды пайдалану» деп айтады, оны «репутацияны сақтау құралы ретінде қарастырады» [8, 108-124 б.]. Тұжырымдамаға сәйкес, бұл тұтыну ақша мәдениетімен тығыз байланысты, онда зат өзінің қасиеттері бойынша емес, бағасы бойынша эстетикалық баға алады. Басқаша айтқанда, тауарлар өзінің пайдалы қасиеттері бойынша емес, оларды иелену адамды басқалардан қаншалықты ерекшелендіретіні (қызғанышты салыстыру эффектісі) бойынша бағалана бастайды. Бұл адам неғұрлым ысырапшыл болған сайын, оның беделі соғұрлым жоғары болады деген түсінікпен байланысты. Егер демонстрациялық тұтыну қоғамдық маңыздылық пен сәттіліктің дәлелі болса, онда бұл орта таптың тұтынушылары мен кедейлерді байлардың мінез-құлқына еліктуге мәжбүр етеді.

Біз осы логиканы қабылдай отырып және әлеуметтік медиадағы позициялауды өзімізді белгілі бір әлеуметтік топтың немесе таптың өкілі ретінде көрсету, белгілі бір өмір салтына деген адалдықты көрсету үшін демонстрациялық, кейде «жалған» тұтынудың жарқын мысалы ретінде қарастырамыз.

«Менің подругам тіпті өз күйеуінің анасы достарына деп сатып алған қымбат сыйлықтарды суретке түсіріп, өз парақшасында пост жасайды. А-ля это ей подарили. Мұнысы қызық, енді» (Анель, 22 жаста).

«Прикольно, как все девушки выкладывают фото в спортзале, при этом поговаривают, что они только для этого туда и ходят, никто реально спортом не занимается, лишь бы напялить красивый костюмчик и быть в тренде, так сказать. Ну смех же, абсурд все это» (Жанна, 30 лет).

Мұнда біз әлеуметтік желілік медиа кеңістігіндегі орын алып отырған демонстрациялық тұтынудың көрінісін байқай аламыз.

Қорытынды.

Осылайша, қазіргі қоғамда әлеуметтік желілік медиа бұқаралық мәдениетті тарату процесінде жетекші рөлдердің бірін орындайды. Бұл әлеуметтік-мәдени алаң бірегейлікті конструкциялау, позициялау және қарым-қатынас ережелерін талап етеді. Оны сипаттау үшін театрмен ұқсастығы ең жақсы үйлесім болып табылады, онда әр актер-қолданушы әрқайсысы қойылған мақсатқа байланысты сюжеттерді өздігінше құра отырып, белгілі бір рөлдерді сомдайды. Бастапқыда әлеуметтік өзара әрекеттесуді бетпе-бет талдауды көздейтін әлеуметтік драматургия

тұжырымдамасын виртуалды шындықтағы коммуникация процестерін зерттеуге бейімдеуге болады, яғни бұл жағдайда танымал Instagram әлеуметтік желісінде зерттеу. «Әйелге тән рөлдер ойыны» деп аталатын виртуалды және шынайы қойылымдар арасындағы бірқатар айырмашылықтарды ескеру қажет. Сонымен, әлеуметтік желілік медида «актерлік ойын» жүзеге асырылатын жағдайлар (атап айтқанда, нақты кеңістікте және уақытта қарым-қатынастың болмауы) әртүрлі рөлдерде өзін презентациялау үшін көбірек мүмкіндіктер береді: сексуалды бикеш немесе табысты тәуелсіз бизнесмен, салауатты өмір салтын ұстану немесе блогер-аспаз. Бұл жағдайда ескеру керек: әлеуметтік желілердегі рөлдер әрдайым қиылыспауы немесе әйелдің нақты өмірде орындайтын рөлдерін таратпауы мүмкін. Соңында, Instagram өзін «идеалды» ойнауға болатын көрермендердің санын шектемейді және қысқа мерзімде «лайк» және жазылым түрінде максималды әлеуметтік мақұлдауғы ие болуға мүмкіндік береді, бұл актердің өзін-өзі бағалауының жоғарылауына және көрермендердің қызғанышына әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Barnes J. A. *Class and committees in a Norwegian island parish // Human Relations.* – 1954. – Vol. 7. – P. 39-58.
2. Бодрийяр Ж. *Реквием по масс-медиа // Поэтика и политика: альм. Рос.-фр. центра социологи и философии Института социологии РАН. М.; СПб., 1999. - С. 193-226.*
3. *Топ-10 Instagram-инфлюенсеров Казахстана: кто они и сколько зарабатывают в Сети. Forbes.com LLC™. Электронный ресурс// Режим доступа: https://forbes.kz//life/hero/kto_takie_instagram-inflyuenseryi_i_skolko_oni_zarabatyvayut_v_kazahstane?*
4. Гофман И. *Представление себя другим в повседневной жизни. / Пер. с англ. и вступ. статья А. Д. Ковалева – М.: «КА- НОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. – 304 с.*
5. Goffman E. *Gender Display. From «Gender Advertisements: Studies in the Anthropology of Visual Communication» // Goffman Reader / eds. C. Lemert, A. Branaman. Blackwell Publishing, 1997. P. 208–227.*
6. Ильин В. *Потребление как дискурс. СПб., 2008. –С. 446.*
7. Wolf N. *The Beauty Myth. How Images of Beauty Are Used Against Women. London, 1991.*
8. Веблен Т. *Теория праздного класса / общ. ред. В.В. Мотылева. М., 1984.*

References:

1. Barnes J. A. *Slass and sommittees in a Norwegian island parish // Human Relations.* – 1954. – Vol. 7. – P. 39-58.
2. Bodpijap ZH. *Pekviem po mass-media // Poetika i politika: al'm. Pos.-fr. centra sociologi i filosofii Inctituta sociologii RAN. M.; SPb., 1999. - S. 193-226.*
3. *Top-10 Instagram-inflyuenserov Kazahstana: kto oni i skol'ko zarabatyvayut v Seti. Forbes.com LLC™. Elektronnyj resurs// Rezhim dostupa: https://forbes.kz//life/hero/kto_takie_instagram-inflyuenseryi_i_skolko_oni_zarabatyvayut_v_kazahstane?*
4. Gofman I. *Ppedstavlenie sebya drugim v povsednevnoj zhizni. / Per. s angl. i vstup. stat'ya A. D. Kovaleva – М.: «КА- NON-press-C», «Kuchkovo pole», 2000. – 304 s.*
5. Goffman E. *Gender Display. From «Gender Advertisements: Studies in the Anthropology of Visual Communication» // Goffman Reader / eds. C. Lemert, A. Branaman. Blackwell Publishing, 1997. P. 208–227.*
6. Il'in V. *Potreblenie kak diskurs. SPb., 2008. –S. 446.*
7. Wolf N. *The Veautu Muth. How Images of Beauty Are Used Against Women. London, 1991.*
8. Veblen T. *Teoriya prazdnogo klassa / obshch. red. V.V. Motyleva. М., 1984.*

А.А.Бақытжанова^{1*}, Б.И.Иманбекова¹

*¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Қазақстан, Алматы*

КӘМЕЛЕТ ЖАСЫНА ТОЛМАЙ ЖҮКТІ БОЛҒАН ҚЫЗДАРДА ТУЫНДАЙТЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Аңдатпа

Бұл мақалада кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарда туындайтын әлеуметтік-психологиялық мәселелерге әлеуметтанулық талдау жасалынған. Авторлар ой-пікірлерін осы мәселені теориялық, қолданбалы әлеуметтік зерттеулер нәтижелері негізінде қортындылаған. Зерттеу барысында кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздардың жыныстық қатынастық мәдениетінің қалыптасуына, олардың бала кезінен бастап қалыптасатын психологиясы, әлеуметтік орталары әсер ететіндігі анықталынған. Тәуелсіз сарапшылардың қолданбалы әлеуметтік зерттеулер нәтижесі бойынша Қазақстанда жасөспірімдер арасында жыныстық қарым-қатынасты бастайтын орта жас 16,5 көрсетеді, әлеуметтік сауалнамалардың қорытындысына жүгінсек 4360 адам зерттеуге қатысқан, оның ішінде жыныстық өмір сүретін 294 қыз анықталған, сол қыздардың ішінде 49 респондент жүкті болғандығы анықталды. Қоғамда әлеуметтік мәселеге айналып отырған кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарда туындайтын мәселелер көп. Солардың бірі өздері мен балаларының денсаулықтарының нашар болуы, қыздардың ары қарай білім алуларын жалғастыра алмауы, әлеуметтік ортасындағы кемсітушіліктер, т.б. кіреді. Кәмелетке толмаған жастар арасында жүргізілген әлеуметтік сауалнамаларға берілген жауаптарды сараптап, нәтижесінде кәмелетке толмай жүкті болған қыздарда туындайтын әлеуметтік-психологиялық мәселелерге талдау жасалынып, ол мәселелерді шешудің жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: кәмелеттік жас; социум; стигма; дискриминация; психологиялық жағдай; неке; демографиялық даму; статистикалық мәлеметтер; репродуктивті денсаулық; жыныстық қарым-қатынас мәдениеті.

A. Bakytzhanova^{1}, B. Imanbekova¹*

Kazakh national women's teacher training university

SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS ARISING FROM THE PREGNANCY OF UNDERAGE GIRLS

Abstract

The article presents a sociological analysis of the socio-psychological problems that arise in pregnant underage girls. The authors summarize their views on this issue based on the results of theoretical and applied social research. As a result of the study, it was found that the formation of the sexual culture of underage pregnant girls is influenced by their psychological and social environment, which is formed from childhood. According to the results of an applied sociological study conducted by independent experts, the average age of sexual intercourse among adolescents in Kazakhstan is 16.5 years, according to sociological surveys, 4360 people took part in the survey, including 294 sexually active girls, 49 of whom were pregnant. One of them is the poor health of themselves and their children, the inability of these girls to continue their education, discrimination in the social environment, etc. As a result of such obstacles, they have social and psychological problems, including social stigma and discrimination, girls' suicide or abandonment of children as well as social orphanhood.

Key words: minority of the girl; society; stigma; discrimination; psychological condition; marriage; demographic development; statistical data; reproductive health; adolescents; culture of sexual intercourse.

Бақытжанова А.А.^{1*}, Иманбекова Б.И.¹

Казахский национальный женский педагогический университет

СОЦИАЛЬНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЗНИКАЮЩИЕ ВСЛЕДСТВИЕ БЕРЕМЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕВУШЕК

Аннотация

В статье представлен социологический анализ социально-психологических проблем, возникающих у несовершеннолетних беременных девушек. Авторы обобщают свои взгляды на этот вопрос на основе результатов теоретических и прикладных социальных исследований. В результате исследования установлено, что на формирование сексуальной культуры несовершеннолетних беременных девушек влияет их психологическая и социальная среда, которая формируется с детства. По результатам прикладного социологического исследования, проведенного независимыми экспертами, средний возраст полового акта среди подростков в Казахстане составляет 16,5 лет, по данным социологических опросов, в опросе приняли участие 4360 человек, в том числе 294 сексуально активных девушки, 49 из которых были беременны. В обществе против несовершеннолетних беременных девушек возникает множество проблем, которые становятся социальной проблемой. Одна из них - плохое здоровье их самих и детей, неспособность этих девушек продолжить обучение, дискриминация в социальной среде и т. д. В результате таких препятствий у них возникают социально-психологические проблемы, включая социальную стигму и дискриминацию, самоубийства девушек или отказ от детей, а также социальное сиротство.

Ключевые слова: несовершеннолетие девушки; общество; стигма; дискриминация; психологическое состояние; брак; демографическое развитие; статистические данные; репродуктивное здоровье; подростки; культура полового акта.

Кіріспе. Қазақстан Республикамыз жер көлемі бойынша тоғызыншы орында, ал халықтың орташа тығыздығы әрбір шаршы шақырымға шаққанда 6,8 адамнан келеді. 2018 жылғы Адам дамуы туралы баяндаманың деректеріне сай, Қазақстан адам дамуы индексінің өте жоғары мәні бар (0,800) елдердің қатарына кіріп, 188 мемлекеттің ішінде 59 орынды иеленген [1]. Тәуелсіздік алған жылдан кейін келесі он жылда халық саны азайған болатын. Ол 1992-2001 жылдар аралығында халықтың саны 9,7% кеміген, бұл дегеніміз 1 млн 600 мың адам. Тек қана 2002 жылдан бастап Қазақстанда халық санының өсуі байқалды, ал қазіргі кезде 2020 жылдың 1 қазан бойынша Қазақстандағы халық саны 18,9 млн адамды құрады. Халық саны көбейіп, ал өлім мен оның ішінде ана мен бала өлімі көрсеткіштері азайушы еді егерде елімізде жасөспірімдер арасында ерте жүктілік, ерте босану немесе жасанды жолмен баланы алып тастау, ерте жаста некеге тұру жағдайлары болмаса. Сол үшін осы мәселелер өздерінің заң негізінде шешімін тапса. Әлеуметтік жүйедегі қоғамдық мәселе болып отырған бұл сұрақтардың түйінін тарқатудың бір жолы ол елімізде жасөспірімдер арасында жыныстық және репродуктивті денсаулық бойынша кеңес беретін арнайы орталықтар құрылса.

Соңғы жылдар Қазақстанда жастар мен жасөспірімдерді қолдау шаралары мемлекеттік бағдарламаларда жиі айтылады, соның ішінде осы топтағы адамдарды материалды және моральды қолдаудың да негізгі тетіктері де көрсетіліп келеді. Дегенімен, қазіргі кездегі жасөспірімдердің ерте жыныстық қатынастық өмірді бастаулары, 19 жасқа толмай жүкті болған қыздардың, жастар арасында жыныстық жолмен берілетін инфекциялар және АИТВ жұқтырғандар көп кездеседі. Бұндай салдардың болуына себеп, сол жастағы адамдардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерінде, физиологиялық және биологиялық қажеттілікте болып тұр. Біз қозғап отырған кәмілет жасына толмай жүкті болған қыздардың мәселесі толығымен зерттелінбеген, сондықтан қазіргі кезде бұл мәселе өзектілігін айқындай түсуде.

Адам қоғамдағы негізгі, маңызды капитал. Кез-келген мемлекет үшін маңызды ресурс болып табылатын ол халық саны. Сондықтан да мемлекеттің ішкі саясатының стратегиялық басым бағыты ретінде халықтың өмір сүру сапасын арттыру маңызды болып табылады. Тақырыпқа сай өмір сапасы ретінде біз жасөспірімдер мен жастардың жыныстық және репродуктивті сала сұрақтары бойынша әлі де толық ақпараттандырылмағандығын айтқымыз келеді. 2018 жылы Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы мен БҰҰ халықты қоныстандыру қорының ЮНФПА басқармасы Қазақстанда әлеуметтік зерттеу жүргізген тақырыбы «15-19 жас аралығындағы жастар мен жасөспірім топтары арасында

репродуктивті денсаулықтары мен сексуалды мінез-құлықтарын, репродуктивті денсаулықты қорғау мен осы сала бойынша ақпараттарды алуға қолжетімділік деңгейін анықтау» зерттеуге Қазақстанның 17 аумағынан 4360 15-19 жас аралығындағы жастар қатысқан. Осы зерттеудің нәтижесі бойынша зерттеуге қатысқан 4360 (100%)-дың 91%-ы АИТВ мен ЖҚТБ жайлы толық ақпараттар білмейтіндігін айтқан [2, 7 бет]. Ал мүшеқапты дұрыс қолдану жайлы білім (физиологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыру, жүктіліктен сақтану үшін, ЖЖБИ/ АИТВ қорғануда қолдану үшін) деңгейлерінің жоғары екендігін көрсеткендер саны 34,4%. Ал зерттеуге қатысқан 15-19 жастағылардың 66% жоспарланбаған жанұя болудан сақтануға арналған әдісті, ЖЖБИ/ АИТВ қорғану әдістерінің маңыздылығы жайлы білмеген [2, 7 бет]. Респонденттердің ЖЖБИ мен АИТВ емдеу керектігін және ол аурудың күрделілігі жайлы білмегендер саны 65%. Ал осы инфекциялар жайлы ақпараттарды алуға қатысты 15-19 жастағы респонденттердің 85% АИТВ мен ЖЖБИ жайлы ақпараттарды жиі алатындығын, оқитындығын айтқан. Дегенімен, зерттеу бойынша анықталғандығы 15-19 жастағы қатысқан респонденттер ол ақпараттарды ғаламтор мен әлеуметтік желілерден алатындығын айтқан [2, 7 бет].

Негізгі бөлім. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы қазақ халқының ұлттық құндылықтарын қайта жаңғыртып, сананың жаңаруы тиіс. Қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерінің бірі – болашақ ұрпақтың дүниеге келуіне ерекше мән берген. 13 жаста отау иесі болған деген ол сол жасқа келген кезде ұл мен қыз баланы ересек өмірге дайындауды меңзеген, ал қазіргі кезде сол аналар мен жігіттер кеңесінде айтылған кеңестерді ғаламтор желілерде дұрыс беріліп жүрген жоқ. Бүгінде бұл туралы жыныстық және репродуктивті денсаулық жөніндегі Қазақстандық қауымдастығы (КМПА) және оның «No Tabu» сынды бірлестіктері жастарды жыныстық және репродуктивті денсаулық бойынша сұрақтарына жауап беріп, кеңестер айтып, олардың осы сала бойынша құқықтарын қорғауда. Жаһандандудың кері әсері жасөспірімдердің екі жыныс арасында болатын қарым-қатынасты көрсететін фильмдердің эротикалық сипат алуында, бұндай фильмдер ашық телеарналардан көрсетілмесе де ғаламтор арқылы балалардың осы фильмдерді көруі көбейді.

Мемлекет басшысы Қасым- Жомарт Тоқаев 2019 жылдың 2 қыркүйегіндегі «Халық үніне құлақ асатын үкімет» тұжырымдамасында халық пен мемлекет арасындағы байланыстың еліміздің дамуы үшін маңызды қарым-қатынас орнату керек екендігін айтқан. Осыны орындау үшін «Азаматтардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету» бөлімінде «Жыныстық зорлық-зомбылық, педофилия, есірткі тарату, адам саудасы, әйелдерге қатысты зорлық- зомбылық, басқа да ауыр қылмыстарға, әсіресе, балаларға қатысты қылмыстарға қолданылатын жазаны шұғыл түрде қатайту қажет...» делінген [3].

Халық денсаулықтың жоғарғы стандарттарына қол жеткізу үшін олар өздерінің жыныстық және репродуктивтік таңдауына құқылы болуы керек. Олар өздерінің қорғалғандығын сезіне білуі керек [4].

Ғылыми зерттеулердегі психологиялық денсаулық түсінігі - жасөспірімдік жас кезеңі – дамудың маңызды кезеңі, бұл кезеңде жасөспірімдердің әлеуметтік және эмоционалды әдеттері мен дағдылары қалыптасады. Бұл үрдіс баланың болашақ психологиялық жағдайының дұрыс қалыптасуына әсер етеді. Жасөспірімдік кезеңде психологиялық денсаулықтың дұрыс қалыптасуына мыналар ықпал етеді: қалыпты және тыныш ұйқы, физикалық дене жаттығулары, қиын жағдайларда шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады, тұлға аралық жанжалдарды дұрыс шеше алу және эмоционалды өзін-өзі қадағалау дағдылары қалыптасады. Жасөспірімдер осы дағдыларды игеруі үшін отбасы мен оның әлеуметтік ортасы баланың толық өсіп жетілуіне қолайлы болуы тиіс. Дүниежүзілік денсаулықты сақтау ұйымының мәлеметтері дүниежүзі бойынша жасөспірімдердің 10-20% психологиялық денсаулықтарында бұзылулар бар және бұл қажетті деңгейде толық тексерілмей және емдеуге дейін жетпейді. Жасөспірімдердің психологиялық денсаулықтың бұзылуы 10-19 жас аралығындағы адамдардың аурулары мен жарақаттарының дүниежүзілік ауыртпалығының 16% құрайды [5].

Жүкті болған жасөспірім, ерте жаста некеге тұрған немесе ерте жаста күштеп некелестірудің құрбаны болған жасөспірімдерге, әсіресе қыздарға қатысты жасалынатын стигма мен дискриминация, әлеуметтік изоляциялау олардың психологиялық денсаулықтарына кері әсерін тигізеді.

Кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздардың мәселесі әрбір мемлекет үшін әлеуметтік және экономикалық қиындықтар туындатады. Lule L. «Регулирование фертильного поведения, затрат, контрацепции и нежелательной беременности в Африке и Восточной Европе и Центральной Азии. Здоровоохранение, питание и народонаселение (HNP)» атты зерттеуінде жасөспірім қыздардың жүктілігі, олардың және сәбилерінің денсаулықтарына күтім жасау мен жасанды түсік жасатуға

кететін қаржының барлығы ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің бюджетіне тікелей ықпал етеді екен [6, 6 бет]. «Қазақстанда жасанды түсік жасату жағдайын азайтқан кезде ғана бюджет шығынын азайтуға болады. Егерде, шамамен 80% жасалынатын жасанды түсіктің санын жанұя болуды жоспарлаған кезде болдырмауға мүмкін еді, сол дұрыс жанұя болуды жоспарлаған кезден қалған қаржыны Қазақстан Республикасындағы иммунизациялау бағдарламаларына толықтау жұмсауға болатын еді немесе сол жасанды түсік жасауға кетіретін қаржыны жанұя болуды жоспарлау қызметінде қолдануға мүмкін болатын еді [6, 6 бет]. Осы жастағы жүктіліктің әлеуметтік-психологиялық қиындықтарының бірі ол кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздардың толық білім алуына кедергілер келтіреді, ал бұл дегеніміз еңбек нарығында бәсекелестікке төтеп бере алмау мен кедейлікке алып келеді. Тағыда бір жеке қарастыратын мәселе ол әлеуметтік жетімдік және некесіз балалардың дүниеге келуі. Біздің ойымызша, осы некесіз туылған балалардың көбі кәмелет жасына толмай жүкті болған әйелдер арасында жиі кездесетін жағдай.

Зерттеу бөлімі. Біз қарастырып отырған жүкті болған кәмелет жасындағы қыздардың әлеуметтік-психологиялық жағдайындағы өзгеріс, оларды қоршаған адамдармен қарым-қатынасының нашарлауы, яғни қыздардың оларға бағынуы. Бағыну дегеніміз бұл кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздың өз-өзіне деген сенімділігінің жоғалуы, осының салдарынан олар ортадағы адамдардың пікіріне келісіп оларға шешім қабылдауда бағынышты болатындығы. Жасөспірім жүкті болған қыздардың эмоционалды қанағаттанбауларының келесі негізгі себептері анықталған: материалды, тұрғын үй, әлеуметтік ортадағы кері ықпалдар, жақындары мен ата-аналарымен жанжалдар, жасөспірім қыздың өзінің келбеті мен денесіне ұнатпауы, өзінен жиіркенуі, жүктіліктен шаршау, үйде отырып үй жұмыстарын атқарудан шаршау мен олардың жүктілік кезінде болатын психологиялық күйзелістерден шаршауы болады.

Дүниежүзі денсаулықты сақтау ұйымының мәлеметі бойынша 15-19 жас аралығындағы адамдар арасындағы депрессия мүгедектікті пен қатерлі аурулар туындататын себептердің тізімінде төртінші орында тұр, ал 10-14 жастағылар арасында депрессия қатерлі ауру ретінде он бесінші орында тұр [5].

Психология мен психоанализ тұрғысынан кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздардың мәселесін түсіну үшін алдымен жасөспірімдердің жыныстық қатынас жайлы білу әрекеттерін анықтасақ. Балалар табиғаты бойынша өздерінің денелері жайлы білгілері келеді, әсіресе оларға баланың қалай пайда болатындығы қызықты. Қазіргі кезде балалар баланың қырыққабаттан немесе оларды құтандар алып келмейтіндігін айқын біледі, оны білгізген БАҚ тарататын ақпараттар.

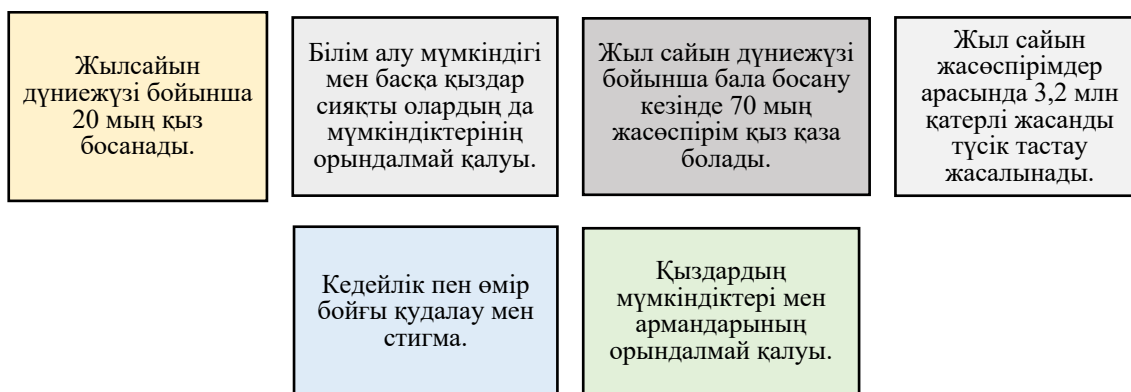
Балалар туыла салысымен оларда жыныстық қызығушылық жоқ яғни оларда жыныстық жайлы мүлде ақпараттар жоқ, білмейді, оларды «таза» көреміз. Дегенімен, Зигмунд Фрейдтің балалардағы сексуалдылық жайлы зерттеулері балаларда бала кезінен бастап жыныстық қатынас жайлы психологиялық қондырмалардың қалыптасатындығы айтылған. Альфред Кинси «Есеп беруінде» балалардың сексуалдылығын зерттеп, Зигмунд Фрейдтің идеясын қолдаған (осы идеялар жалпы балаларды азғындау ретінде қабылданып, қатаң қудалауға ұшыраған) [7]. Зигмунд Фрейд өзінің «Психоанализға кіріспе» атты кітаптарында балаларда болатын, бірақ бейсаналық тұрғыда көрінетін сексуалдылық пен олардың жыныстық құмартулары жайлы ақпараттар оның тәжірибесі негізінде көрсетілген.

Кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздардың жүкті болуы, бала босануы күш көрсету арқылы, яғни зорлаған болса, ал басым көпшілік өздерінің қалаулары бойынша жыныстық қатынасқа түсулерінен болады. Жөспірімдердің жыныстықтарын келесі тұжырымдамалар бойынша қарастыру, олар: биологиялық, эмоционалдық, психологиялық, әлеуметтік жақтарын қарастырамыз.

Әлеуметтік аспектіде жасөспірімдердегі сексуалдылықты қарастыру оның мәдени, саяси, құқықтық сұрақтарының негізіне байланысты болуы мүмкін. Әлеуметтік ортада адамдардың сексуалдылық пен жыныстық мінез-құлықтарын олардың әлеуметтік ортада адамдармен қарым-қатынасына байланысты болып, оны қандай да бір жағдай орын алған кезде көрсете алуды білдіреді. Әлеуметтік ортада жасөспірімдердің сексуалды мінез-құлықтарын көрсетуі оларды қоршаған ортасындағы ұстанымдар мен қарым-қатынасқа байланысты орын алады. Мысалы, ата-ана баласының жыныстық және репродуктивті денсаулық, контрацепция әдістері жайлы білмейді деп ойлауы мүмкін себебі жасөспірім ата-анасының алдында осы мәселе бойынша ақпараттарды білетіндігін көрсетпейді, ал өзінің қатарластары арасында немесе әлеуметтік желілердегі қоғамдастықтарда осыларға қатысты әжептәуір сауатты екендігін көрсетеді, айтады, талқылауға қатысады.

Жыныстылық пен әрбір адамның жыныстық қарым-қатынасқа түсу және жүкті болса оны түсік тастауға итермелеу мен оны күштеу әрекеттерін жасауға ешкімнің құқы жоқ. Біздер кәмелет жасына толмай жыныстық қатынасқа түскен қызға кедергі келтіріп, оның жыныстық құқығын таптай алмаймыз, ал жүкті болса баласын өмір сүру құқығынан айыра алмаймыз. Дегенімен біздің зерттеу тақырыбымыз бойынша кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарды жүкті болуын өздерінің қалаулары (еркін) және күштеу негізінде болатындығын бөліп айттық (зорлау немесе күштеп некеге тұрғызу). Осының ішінде ЮНФПА дүниежүзі бойынша жүргізген зерттеулерінің нәтижесі бойынша көптеген кәмелет жасына толмай жүкті болған, бала босанған қыздарды ата-анасы күштеп некеге тұрғызған, кейбір қыздарды ер адамдар алдап кеткен, осы қыздар кәмелет жасына толмай жүкті болып, бала босанғандықтары үшін өкінеді, кейбірі әлі өздері бала болып бала босанғандарын айтып өкінеді. Осы зерттеу бойынша көптеген зерттеуге қатысқан қыздар жүктілік, босану салдарынан оқу оқып білім алмай қалғандарын айтып өткендеріне өкінеді [9].

1- кесте. ЮНФПА 2013 жылғы есебінен алынған жүкті болған жасөспірім қыздардың жағдайы жайлы көрсеткіш.

Әрбір адамның жыныстылық және сексуалдылық құқықтарына қол сұғуға болмайтындығын заң тұрғысынан білеміз, дегенімен 1 кестеде көрсетілген мәлеметтер мен жалпы ЮНФПА-ның дүниежүзінде жасалып келе жатқан зерттеулері негізінде жасөспірімдерді жыныстық қатынасқа түсуін тыйу керек деген ойдамыз. Себебі, бұл оларды жыныстық өмір сүруді бастауды кейінге қалтыру арқылы біз оларда саналы жыныстық әрекет жасауға деген мінез-құлық қалыптастыра аламыз. Ал бұл деген жасөспірім шақта бала босануда болатын қиындықтар мен жыныстық жолмен жұғатын инфекциялар мен АИТВ жұқтыруды болдырмауға тәрбиелейді.

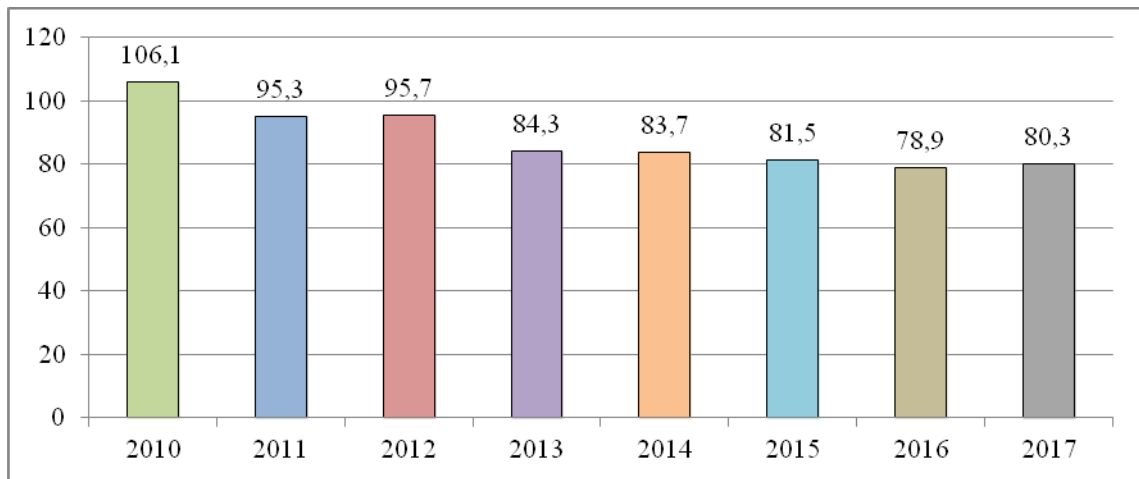
Тақырыптың өзектілігі:

- 2017 жылы некеде туылған балалар санының көрсеткіші 87%, ал тіркелмеген некеден туылған балалар көрсеткіші 13%, ал некесіз туылған балалардың сандық көрсеткіші 2005 жылы 24,4% көрсеткен [10, 23].

- Жүкті әйелдердің арасында АИТВ-инфекциясының таралуы 2017 жылы 1000 әйелге шаққанда 1,8-ді құрайды, бұл 1%-тік көрсеткіштен төмендеген, ал оның артуы АҚТҚ індетінің генерализацияланған деңгейге көшуін білдіреді [11, 26].

- Әйелдер мен 15 жастан асқан қыздардың жыныстық жолмен берілетін инфекциялар (ЖЖБИ) мен АИТВ, жоспарланбаған жүктіліктен қорғайтын контрацепциялық әдістер жайлы білімдерінің төмендігі мен толық ақпараттандырылмауы.

1- Диаграмма. 2010-2017 жылдары Қазақстанда жасалынған жасанды түсік саны:

• Қазақстан Республикасының келесі бір өзекті мәселесі ол жастар мен жасөспірімдердің жыныстық және репродуктивті денсаулықтарына қатысты мәселелер. Оның ішінде репродуктивті денсаулықты сақтау.

15-19 жас аралығындағы қыздардың бала туу жиілігі: 2017 дылы әрбір 1000 қыздың 24,93-і бала босанған, ал 2014 жылы әрбір 1000 қыздың 34,72-і босанған. 19 жасқа дейінгі жаста босанған қыздардың жағдай көрсеткіштері бойынша бұл мәселенің көшін бастап тұрған Жамбыл облысы (35,47) жағдай, Атырау (30,99), Түркістан (30,02), Алматы (29,77), Маңғыстау облысы (39,81) жағдай анықталған [10,28]. Бұл көрсеткіш айтарлықтай азайғанымен, дегенімен жыныстық қатынасқа түсетіндердің орта жасы 16 жастан жоғарыламай тұр. Осы тақырыптың шеңберінде 2018 жылы Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы ҚР Денсаулық сақтау Министірлігінің қолдауымен БҰҰ Қазақстандағы Халықты қоныстандыру қорының (ЮНФПА) тапсырысы негізінде зерттеу жүргізген.

БҰҰ Қазақстандағы Халықты қоныстандыру қорының (ЮНФПА) «Біз Қазақстандықтар» атты 2020 жылы жарияланымындағы деректер. Ауылдағы жасөспірім қыздар қалалық құрдастарына карағанда орта есеппен 20%-ке жиірек жүкті болып, босанады. Бұл деген жалпы осы тақырыпты зерттеу кезіміздегі болжамға сәйкес болды. Осы болжам бойынша, ауылдағы қыздар репродуктивті денсаулық пен жоспарланбаған жүктіліктен қорғануға арналған контрацепциялық әдістерді білмейтіндігі мен қолжетімділіктерінің төмен екендігін айтқанбыз.

«Біз Қазақстандықпыз» ЮНФПА 2019 жылғы зерттеуі бойынша жыл сайын орта есеппен 15-18 жас аралығындағы 1000 қыздың 5-6 жасанды түсік жасатады [10,28]. Ал Қоғамдық пікірді зерттеу орталығының (ҚПЗО) 2018 жылы Қазақстанның 17 аумағында жүргізген «15-19 жас аралығындағы жастар мен жасөспірім топтары арасында репродуктивті денсаулықтары мен сексуалды мінез-құлықтарын, репродуктивті денсаулықты қорғау мен осы сала бойынша ақпараттарды алуға қолжетімділік деңгейін анықтау» зерттеуінде зерттеуге қатысқан 4360 респонденттің ішінде жыныстық қатынастық өмірді бастағандары 1284 респондент болған, соның ішінде жыныстық өмір сүретін қыздар саны 294 болды. Сол зерттеу бойынша 15-19 жас аралығындағы қатысқан қыздардың 49-ы өмірлерінде жүкті болып көргендігін айтқан. 49 жүкті болған қыздардың 30-ында жүктілік бала босанумен аяқталған, ал жасанды түсік жасатқандар саны 11, ал өздігінен түсік болғандар саны 8 [2].

Кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарда туындайтын әлеуметтік- психологиялық мәселелердің маңыздысы ол стигма мен дискриминация. Стигма, қоғамның ол қызды өмірінің соңына дейін некесіз бала босанғанын, оның жасына байланысты жыныстық қатынастық өмірді бастағаны үшін айыптап, оны талқылап өтеді. Қоғамның бұл әрекеті ең алдымен сол қыздың өмірі мен өзін қабылдауына әсер етеді, кейін оның ата-анасы мен отбасына, жақындарының ол жайлы ойына әсер етеді. Осындай қоғамның ол қыздың әрекетіне қатысты ойы, пікірі жүкті болған қызды суицид жасауына әсер етеді. Бұл жағдай қазір пайда болған мәселе емес, оны көптеген махаббат оқиғасын сипаттайтын әдебиеттерден көреміз. Дегенімен, қазіргі кездегі бұл жағдайдың күрделенуі мен жеңілдеуінде. Күрделенуі – кәмелет жасына толмай жүкті және бала босанған қыздардың өзіндік босануы, өздерінің қолдарымен, білімсіз жасанды түсік жасауы, балаларды қоқысқа тастай салуы, «ұялудың» салдарынан өз-өздеріне қол салулары. Жеңілдеген жағы – кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарға көмектесетін «Ана мен бала» үйлерінің, арнайы орталықтардың болуы, қызмет

көрсетулері, «Теңге-Тең» принципі негізінде осындай қыздарға кеңес беретін еріктілердің болуы, қоғамның қайткенменде осы қыздардың жағдайына гуманды қарауы.

Қорытынды. «Кәмелет жасына толмай жүкті болған қыздарда туындайтын әлеуметтік-психологиялық мәселелер» тақырыбы бойынша мәселелерді зерттеу келе мынадай тұжырымдар жасауға болады. Бұл әлеуметтік маңызды мәселемен қоғам болып күресуіміз керек. Жасөспірімдердің репродуктивті денсаулықтарына қатысты құқықтарды ескере отырып еркін репродуктивті денсаулықты сақтау жайлы жан-жақты дұрыс қол жеткізу керек. АИТВ, ЖИТС, ЖЖБИ, венерологиялық аурулардың жұғу жолдарын олардың зардаптарын жасөспірімдерге түсіндіру керек.

Жасөспірімдердің репродуктивтік құқықтары дегеніміз ол саналы және еркін репродуктивті денсаулықты сақтау жайлы дұрыс ақпараттарға қол жеткізу; ЖЖБИ мен АИТВ, ЖКТБ жайлы жайлы ақпараттар алу, оларды анықтау кезінде тегін және анонимді түрде тексерілу мүмкіндіктері, емделу мүмкіндігіне құқықтары бар; Репродуктивті денсаулықты қорғау мен сақтау үшін сапалы медициналық, психологиялық көмектер алу; ЖЖБИ, АИТВ және жоспарланбаған жанұя болудан сақтануға арналған контрацептивтерді, басқа да қажетті дәрілерді алуға құқылы. Дегенімен, ешкімнің ешкімді оның жасына байланысты жыныстық қатынасқа қатысты шектеу қоюға құқықтары жоқ. Осындай себептерден қазіргі кезде кәмелет жасына толмағандар арасында жыныстық жолмен берілетін инфекциялар (жасырын немесе ашық формадағы барлық түрлері), АИТВ, жоспарланбаған жанұя мен әлеуметтік жетімдік мәселелері туындап отыр. Осы мәселе шеңберінде талқылаулар көп, біз осы тақырыпты зерттеушілер ретінде келесі ұсыныстарды ұсынамыз.

Ұсыныстар:

1. Жыныстық қатынас және оның салдары туралы жасөспірімдерді саналы түрде ойлануға, әрбір әрекетіне саналы түрде қарауға үйрету тәрбиенің басты бағыты болуы тиіс;

2. Елімізде 15-19 жас аралығындағы білім алатын, жұмыс істейтін, жұмыссыз, әскерде борышын өтеп жүргендер арасында жыл сайын сараптау орталықтары осы топтағы адамдар арасында олардың репродуктивті денсаулықты сақтау бойынша әлеуметтік зерттеулер, сауалнамалар жүргізілуі керек. Осындай зерттеулердің нәтижелері әлеуметтік желілер мен жасөспірімдер оқитындай етіп жариялау жұмыстарын жасау керек;

3. Қазақстанда тегін сенім телефоны негізінде әртүрлі топ, оның ішінде әсіресе жасөспірімдер мен жастарға жыныстық және репродуктивті денсаулық бойынша кеңестер беретін Call-орталықтар қызмет етуі керек. «КМПА сенім телефоны арқылы жастарға консультациялық қызметтерді ұйымдастыру мен ұсыну» жобасы негізінде.

4. «Теңге-тең» принципі негізінде репродуктивті денсаулықты сақтау мәселесі шеңберінде білімді, білікті жастарды жасөспірімдерге кеңестер беретін тренерлерді оқыту, олардың жұмыстарын ұйымдастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Human Development Indices and Indicators / 2018 Statistical Update (ағылш.). United Nations Development Programme.*

2 «Социологическое исследование по изучению состояния репродуктивного здоровья подростков и молодых людей 15-19 лет, их сексуального поведения и доступа к услугам и информации в области охраны репродуктивного здоровья», исследование проведено исследовательской организацией ТОО «Центр Изучения Общественного Мнения» (ЦИОМ) по заказу Министерства Здравоохранения РК и Фонда ООН в области народонаселения (ЮНФПА) при финансовой поддержке ЮНФПА и Посольства Нидерландов в Казахстане и технической поддержке Республиканского центра СПИД. [Текст] // Отчет о результатах исследования – Алматы, 2018.

3 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2 қыркүйек 2019. [Электрондық ресурс] http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy

4 Жаклин Шарп, Ата-аналықты жоспарлаудағы Халықаралық федерация президенті. «Сексуалды құқық: Ата-аналықты жоспарлаудағы Халықаралық федерация декларациясы».

5 Психическое здоровье подростков 28 сентября 2020 г. [Электрондық ресурс]. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>

- 6 Проблема подростковой беременности в странах Восточной Европы и Центральной Азии [Электрондық ресурс]. https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Teenage%20pregnancy_RUS.PDF
- 7 Agmo Anders, *Functional and dysfunctional sexual behavior*. Elsevier 2007
- 8 Faucault, Michel. *Histoire de la sexualité*. – Париж: Gallimard, 1976. – 211 p. – ISBN 2070295893.
- 9 Материнство в детстве. Насущные проблемы подростковой беременности. Доклад Отдела информации и внешних связей ЮНФПА (Фонда Объединенных Наций в области народонаселения). [Электрондық ресурс]. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/RU-SWOP2013_0.pdf
- 10 «Біз Қазақстандықпыз» Есеп Қазақстан Республикасындағы халықтың қоныстану жағдайының анализі. ҚР Ұлттық экономика Министрлігі Статистика комитеті және БҰҰ Қазақстандағы халық қоныстану қоры (ЮНФПА). [Электрондық ресурс]. https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_FullReport_Kaz_Final.pdf

References:

- 1 *Human Development Indices and Indicators / 2018 Statistical Update (agylsh.)*. United Nations Development Programme.
- 2 «Sociologicheskoe issledovanie po izucheniyu sostoyaniya reproduktivnogo zdorov'ya podrostkov i molodyh lyudej 15-19 let, ih seksual'nogo povedeniya i dostupa k uslugam i informacii v oblasti ohrany reproduktivnogo zdorov'ya», issledovanie provedeno issledovatel'skoj organizaciej TOO «Centr Izucheniya Obshchestvennogo Mneniya» (CIOM) po zakazu Ministerstva Zdravooohraneniya RK i Fonda OON v oblasti narodonaseleniya (YUNFPA) pri finansovoj podderzhke YUNFPA i Posol'stva Niderlandov v Kazahstane i tekhnicheskoy podderzhke Respublikanskogo centra SPID. [Tekst] // Otchet o rezul'tatah issledovaniya Almaty, 2018.
- 3 Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyн Қазақстан halqyna Zholdaу 2 qyrkuiyek 2019. [Elektrondyq resurs] http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halqyna-zholdaу
- 4 Zhaklin Sharp, *Ata-analyqty zhosparlaudagy Halyqaralyq federaciya prezidenti. «Seksualdy quqyq: Ata-analyqty zhosparlaudagy Halyqaralyq federaciya deklaraciyasы»*.
- 5 *Psichicheskoe zdorov'e podrostkov 28 sentyabrya 2020 g.* [Elektrondyq resurs]. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>
- 6 *Problema podrostkovej beremennosti v stranah Vostochnoj Evropy i Central'noj Azii* [Elektrondyq resurs]. https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Teenage%20pregnancy_RUS.PDF
- 7 Agmo Anders, *Functional and dysfunctional sexual behavior*. Elsevier 2007
- 8 Faucault, Michel. *Histoire de la sexualité*. – Parizh: Gallimard, 1976. – 211 p. – ISBN 2070295893.
- 9 *Materinstvo v detsvte. Nasushchnye problemy podrostkovej beremennosti. Doklad Otdela informacii i vneshnih svyazej YUNFPA (Fonda Ob"edinennyh Nacij v oblasti narodonaseleniya)*. [Elektrondyq resurs]. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/RU-SWOP2013_0.pdf
- 10 «Biz Qazaqstandyqpyz» Esep Qazaqstan Respublikasyndagy halyqtyn qonystanu zhagdaiynyn analizi. QR Ul'tyq ekonomika Ministrlygi Statistika komiteti zhane BUU Qazaqstandagy halyq qonystanu qory (YUNFPA). [Elektrondyq resurs]. https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_FullReport_Kaz_Final.pdf

*Құтбанбаева Индира Нұрболқызы **

*Саясаттану және саяси технологиялар кафедрасының докторанты
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы қ., Қазақстан)*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРІНДЕГІ ЖАСТАР ҰЙЫМДАРЫНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жастар ұйымдарына, олардың миссияларына, мақсаттарына және қызметінің негізгі бағыттарына сипаттама беріледі. Әлеуметтік зерттеу материалдарының негізінде жас азаматтардың жастар ұйымдарының қызметіне қатынасы анықталды. Қазақстан жастар ұйымдарының республиканың қоғамдық-саяси өмірі үшін маңыздылығына назар аударылады. Ғалымдар жүргізген зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстанның жастар ұйымдарының қызметі туралы қоғамдық пікірге қатысты проблемалар анықталды. Сондай-ақ мақалада Қазақстан Республикасында жастармен жұмысты жетілдіру қажеттігіне баса назар аударылды, ол үшін осы саладағы кадр саясатын қайта қарау қажет. Жастар қозғалысын алдағы дамыту келешегіне қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: жастар, жастар ұйымдары, жастар бірлестіктері, Қазақстан Республикасы, қоғамдық пікір, жастар саясаты.

*Kutbanbayeva Indira Nurbolovna **

*PhD student of the Department of Political Science and Political Technologies
al-Farabi Kazakh National University*

THE ROLE OF YOUTH ORGANIZATIONS IN THE SOCIO-POLITICAL LIFE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article describes the youth organizations of the Republic of Kazakhstan, their mission, goals and main activities. Based on the materials of a sociological study, the attitude of young citizens to the activities of youth organizations is determined. Attention is drawn to the importance of youth organizations in Kazakhstan for the socio-political life of the Republic. Based on the results of the research conducted by scientists, problems regarding public opinion about the activities of youth organizations in Kazakhstan were identified. The article also focuses on the need to improve work with young people in the Republic of Kazakhstan, which requires a review of personnel policy in this area. Conclusions are drawn about the prospects for further development of the youth movement.

Key words: youth, youth organizations, youth associations, Republic of Kazakhstan, public opinion, youth policy.

Кутбанбаева Индира Нурболовна*

Докторант кафедры политологии и политических технологий
Казахского национального университета им. аль-Фараби
(г. Алматы, Казахстан)

РОЛЬ МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье дается характеристика молодежных организаций Республики Казахстан, их миссии, целей и основных направлений деятельности. На основании материалов социологического исследования определено отношение молодых граждан к деятельности молодежных организаций. Обращается внимание на значение молодежных организаций Казахстана для общественно-политической жизни Республики. На основании результатов проведенного учеными исследования выявлены проблемы касательно общественного мнения о деятельности молодежных организаций Казахстана. Также в статье сделан акцент на необходимости совершенствования работы с молодежью Республике Казахстан, для чего необходим пересмотр кадровой политики в данной сфере. Сделаны выводы перспективах дальнейшего развития молодежного движения.

Ключевые слова: молодежь, молодежные организации, молодежные объединения, Республика Казахстан, общественное мнение, молодежная политика.

Кіріспе. Қоғамдық-саяси өмірде болып жатқан жаңғырту процестері адами капиталды өнімді түрде пайдаланатын қоғамдардың, ең алдымен, жастардың инновациялық әлеуетіне қатысты қандай стратегиялық артықшылықтарға ие екенін көрсетеді. Қоғамдық ұдайы өндіріс субъектілері болып табылатын жастар экономикалық мәселелер мен саяси өзгерістерді шешудің нәтижелілігінің кепілі ретінде әрекет етеді.

Қазақстан үшін ондағы жастар ұйымдарының әлеуеті, жас қазақстандықтардың қазіргі заманға бейімделуі, жастар мен оның бірлестіктерінің дамуындағы қарама-қайшы тенденцияларды ұғыну мәселесі ерекше өзектілікке ие.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы жастар саясаты үшін қоғамдық-саяси өмірдің барлық жақтарын жаңғырту аясында екі жақты сипат тән, бұл бір жағынан мемлекеттік биліктің вертикалін құруға; екінші жағынан азаматтық қоғамды қалыптастыру процестерімен шартталған [1, 456 б.].

Қоғамдағы жастардың нақты әрекеттерін сипаттайтын, әлеуметтік белсенділіктің көрінісін тікелей көрсететін бірқатар айнымалыларды бөліп көрсетуге болады. Мұндай айнымалыларға жастардың сайлауға қатысуы және жастардың қандай да бір ұйымдарға, соның ішінде жастар ұйымдарына мүшелігі жатқызу керек.

Жалпы алғанда, қазіргі Қазақстанның жастарына сайлауға қатысудың айтарлықтай жоғары деңгейі тән. Жынысы, жасы, табыс деңгейі және басқа да әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштер бойынша (этностықты қоспағанда) елеулі айырмашылықтар анықталған жоқ. Қазақстанның жастары сайлауға қатысуға барынша ынталы өңірлері: Солтүстік Қазақстан және Атырау облыстары [2, 170 б.].

Жастар ұйымдары (бірлестіктері) ұлдар мен қыздарға қоғамдық өмірде өздерінің батыл идеяларын жүзеге асыруға көмектеседі, бұл олардың қызметінің ерекшеліктерін қарастырудың өзектілігін көрсетіп отыр.

Нәтижелерді талдау. Жастар қоғамдық бірлестіктері жастар саясатының маңызды субъектілерінің және сонымен бірге объектілерінің бірі болып табылады, өйткені ол мәні жөнінен қоғамдық-мемлекеттік сипатқа ие. Әлеуметтену институты бола отырып, жастардың қоғамдық бірлестіктері мүшелері мен қатысушыларының адами капиталын бейресми және ресиден тыс білім берудің әртүрлі нысандары арқылы қалыптастыруға және өсіруге ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар жас ұрпақтың, ұрпақтар арасындағы және институтаралық әлеуметтік байланыстардың дамуына ықпал етеді. Басқаша айтқанда, жастардың қоғамдық бірлестіктері жастардың әлеуметтік белсенділігін заңдастырудың жетекші институты болып отыр [1, 457 б.].

Жастардың саяси қатысу мәдениетінің өзі жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруының, жастарды әлеуметтендірудің, оның ұйымдық мәдениетке (басшылық ету және басшылыққа бағыну

мәдениетіне) ие болуының, сайып келгенде, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуының қажетті буыны болып табылатын жастар бірлестіктерінің болуы мен қажеттілігін болжайды.

2000 жылдың басында Қазақстан Республикасында 150-ден астам балалар мен жастар бірлестігі тіркелген [3, 34 б.]. Бүгінгі күні Қазақстанда өзара іс-қимыл жасайтын барлық бағыттағы 500-ге жуық жастар ұйымы жұмыс істейді; бұл ретте әрқайсысы өзінің әлеуметтік базасы бола отырып, қоғамдық-саяси және әлеуметтік-мәдени салаларда өз орнын табады [4], бұл жастардың белсенділігі мен ел өміріне бей-жай қарамайтындығын растайды,

б қоғамдық жастар құрылымы республикалық мәртебеге ие, олар: «Қазақстан – жастарды қолдау қауымдастығы» қоғамдық бірлестігі, «Балалар неврологтары қауымдастығы» қоғамдық бірлестігі, «Қазақстан Республикасының балалар-жасөспірімдер футбол лигасы» қоғамдық бірлестігі, «Азан» Жастар Альянсы» қоғамдық бірлестігі, «Қазақстан жастарының Форумы» қоғамдық бірлестігі, «Атамекен» Республикалық балалар-жастар бірлестігі» қоғамдық бірлестігі [5, 101 б.].

Қазақстан Республикасының кейбір жастар ұйымдарына қысқаша сипаттама беруге болады.

Қазақстанның ең ірі президенттік партиясы – «Нұр Отан» Халықтық-демократиялық партиясының жастар қанаты болып табылатын «Жас Отан» белсенді қызмет атқаруда. «Жас Отанның» мәлімделген миссиясы – Қазақстанның дамуындағы жаңғырту серпілісін қамтамасыз ету үшін ел президентінің саясаты тұғырнамасының негізінде Қазақстан жастарын шоғырландыру. Ұйымның мақсаты – жас ұрпақтың өкілдерін жетектеуге қабілетті күшті және беделді саяси жастар ұйымын құру [6, 7 б.].

«Жас Отанның» мәлімделген миссиясы мен негізгі мақсаты ұйым жұмысының негізгі бағыттары айқындалатын бірқатар бірінші кезектегі міндеттерді айқындауға негіз болды: ел жастарын мемлекеттік-патриоттық негізде біріктіруді қамтамасыз ету; жастардың «Нұр Отан» партиясына сенім деңгейін арттыру үшін шаралар кешенін әзірлеу; ел Президентінің жастар арасындағы беделін нығайту; қолданыстағы заңнамада бекітілген жастарға арналған құқықтар мен мемлекеттік кепілдіктерді іске асырудың толықтығы мен сапасын қамтамасыз ету [6, 8 б.].

«Жас Отанның» бастамасы бойынша Қазақстанның Жастар парламенті құрылды, ол шын мәнінде еліміздің нағыз «ересек» Парламентінің көшірмесі болып табылады. Республиканың әрбір өңірінде әрқайсысында он алты депутаттан жастар мәслихаттары құрылды, оларды аналогия бойынша электорат сайлады. Олардың барлығы өңірлік заң шығару органдарындағы өскелең ұрпақ мүдделерінің өкілдері болып табылады, белгілі бір мәселелерге қатысты пакеттерді дайындаумен айналысады және мәжіліске қарауға ұсынады. [1, 459 б.].

Сипаттағымыз келетін Қазақстанның келесі жастар ұйымы – «Қазақстан студенттерінің альянсы» студент жастардың бірлестігі, оның басты мақсаты студент жастардың құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және тұрмыстық мәселелерін шынымен шешетін және тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуына белсенді қатысатын ұйым ретінде оның қоғамдық маңыздылығын құру болып табылады [7, 320 б.].

Қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін мынадай міндеттерді орындау көзделеді: Қазақстанның студент жастарының құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету: студенттер бойында патриоттық сезімдерді дамыту; студент жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы дәстүрді қалыптастыру; студент жастардың зияткерлік әлеуетін арттыру; студенттер арасында салауатты өмір салтын насихаттау; басқа да ұйымдармен ішкі және сыртқы өзара әрекеттестікті жетілдіру [8].

Сондай-ақ Қазақстан жастары Конгресінің бастамасы бойынша Аграрлық партияның жастар қанаты – «Қазақстанның ауыл жастары одағы» қоғамдық бірлестігін қарастыру қажет. Аграрлық партия «Нұр Отан» партиясымен біріктірілгеннен кейін Одақ өз жұмысын жалғастырды және бүгінгі таңда негізгі мақсаты республиканың ауылдық жерлердегі жас тұрғындарының мәселелерін шешу, олардың мүдделері мен бастамаларын іске асыру және қорғау үшін ортақ күш-жігерді біріктіру болып табылатын неғұрлым елеулі қоғамдық жастар қозғалыстарына жатады. Аталған қоғамдық бірлестіктің мүшелері ауылдық аймақтардағы тұрғыластарының тағдырына бей-жай қарамайтын студенттер болып табылады. Оларды Республиканың жастар қоғамдастығына сәтті біріктіре отырып, еріктілер күшімен ауыл жастары мен қыздарының әлеуетін ашатын іс-шаралар ұйымдастырылады [1, 460 б.].

Егер «Қайсар» республикалық жастар қоғамдық-саяси қозғалысының қызметіне тоқталатын болсақ, оның басты мақсаты ХХІ ғасырда Қазақстанның қуаты мен серпінді дамуын нығайту үшін жастар ортасы көшбасшылары мен белсенді жастарды біріктіру екенін атап өтуге болады. Қозғалыс көрші елдердегідей саясаткерлердің қолында ойыншық болмас үшін жастарды салауатты саяси

процестерге қатысуға тартуды өзінің міндеті деп санайды. Қазақстанның ірі жастар ұйымдарының көшбасшылары және тағы басқалары өздерін «Қайсар» мүшелері деп жариялады [4].

2016 жылы жүргізілген әлеуметтік зерттеу деректері бойынша Орал қаласында жастар арасында «Студенттік альянс» корпоративтік қоры (сұралғандардың 46%-ы), «Нұр Отан» партиясының «Жас Отан» жастар қанаты (25,3%), Батыс Қазақстан облысы бойынша «Болашақ» корпоративтік қоры (11,6%), Жастар ресурстық орталығы (8,1%) және «Жасыл Ел» жастар еңбек жасақтары республикалық штабының Батыс Қазақстан штабы (0,4%) сияқты жастар ұйымдары ең танымал болды [9, 46 б.].

Жүргізілген сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі жастар ұйымдары қандай да бір дәрежеде өз іс-шаралары мен жобаларын жүзеге асыру және іске асыруда дербестікке ие екенін (63,5%); қатардағы азаматтардың бастамасы негізіне алынған бірлестіктерді «төменнен» ұйымдастыру орын алатынын (58,6%); қаралатын ұйымдар іс-қимыл бағдарламаларында жаңашылдығымен және тәуелсіздігімен сипатталатынын (57,2%), өз мүшелерінің әртүрлі бастамаларын көтермелейтінін (56,8%); жастар ұйымдарының басқарушы аппараты ұйым мүшелерінің «төменнен» жеке бастамалары негізінде қалыптастырылатынын (52,3%); бұл ұйымдар «саяси ойындарға», лоббирлеуге қатыспайтынын (51,2%) атайды [9, 47 б.].

Бұл сауалнама жас ұрпақ өкілдерінің көпшілігі жастар бірлестіктерінің инновациялық-демократиялық сипатын атап өтетіндігін көрсетті.

Осылайша, Қазақстанның жастар ұйымдары қызметінің мақсаттары, міндеттері мен негізгі бағыттарына жүргізілген талдау олардың белгілі бір саяси күштерді қолдай отырып, ең бастысы, жастардың саяси белсенділігі мен азаматтық ұстанымын дамыта отырып, республиканың қоғамдық-саяси өміріне белсенді қатысатынын көрсетті.

Сонымен қатар жастардың осындай ұйымдарға деген көзқарасына байланысты белгілі бір мәселелер де бар.

Сонымен, ғалымдар жүргізген зерттеуде сауалнамаға қатысқан барлық жас респонденттердің жартысына жуығы (49,2%) бірде бір ұйымның мүшесі емес екендігі туралы мәліметтер алынды, өйткені олардың бұған уақыты жоқ. Егер осы қатарға бұл қызық емес болғандықтан (19,4%), ешбір ұйымға кірмейтіндерді қосатын болсақ, онда Қазақстан жастарының 70%-ға жуығы ұйымдарға мүшелікке ешқандай уәждемесі жоқ болып шығады [10, 39 б.].

Егер алынған деректерді Қазақстан өңірлері қимасында қарайтын болсақ, жастар ұйымдары мүшелерінің ең көп саны Қарағанды (18,8%) және Атырау (13,2%) облыстарына тиесілі екенін атап өтуге болады. Жастардың саяси бірлестіктерге, партияларға мүшелігінің ең жоғары пайызын біз Алматы қаласынан көреміз [10, 40 б.].

Бұл зерттеудегі маңызды мәселе жастардың жастар ұйымдарына мүшелігінің түрткісі туралы болды. Алынған мәліметтерге сәйкес, жастардың қоғамға, адамдарға пайдалы болуға деген ынтасы (39,4%) алдыңғы қатарда тұр [10, 41 б.].

Ұлдар мен қыздардың 30 пайызға жуығы жастар ұйымдары мен бірлестіктерінің қызметіне қатысты хабардарлығын білдірді. Ақпараттың негізгі дереккөздері баспасөз, теледидар, сондай-ақ осындай бірлестіктерге кіретін таныстар болды. Жастардың бестен бір бөлігі өзінің толық хабардар еместігін білдірді. Бұл тұрғыда Ақмола (28,2 пайыз) және Ақтөбе (25,6 пайыз) облыстарының жастары жетекші орынға ие, мұның өзі объективті түрде негізделген. Мәселен, дәл осы облыстарда жастардың мүдделерін білдіретін ұйымдардың ең аз саны тіркелген (мысалы, Ақмола облысында бір ғана жастар ұйымы бар). Жастардың қоғамдық бірлестіктерінің болуы мен қызметі жастардың 20,8 пайызын мүлдем қызықтырмайды [10, 42 б.].

Жастардың алтыншы бөлігі үшін жастардың қоғамдық ұйымдары қызметінің перспективалары осы ұйымдар мен бірлестіктердің неғұрлым өзекті мәселелерді шешудегі рөлімен байланысты. Мұндай позициялар Атырау және Қызылорда облыстарында жеткілікті дәрежеде таралған (28 пайыздан) [10, 42 б.].

Қорытынды.

Осылайша, жастар санасында, шамалы дәрежеде болса да, осы жас тобының мүдделерін тікелей білдіретін жастардың қоғамдық құрылымдарының болашағы мен орындылығына деген көзқарас басым болып отыр.

Қазақстан жастарының өзін-өзі ұйымдастырудың әртүрлі нысандарына ұмтылысын қарау кезінде қазіргі өзекті мәселелер жақын болашақта құрылуы мүмкін жастар ұйымдарының мынадай

бағдарлық және нысаналы бағыттарына: экологиялық, құқықтық, экономикалық сипаттағы ұйымдарға, түрлі қолдау қорларына болжам жасауға мүмкіндік беретінін атап өтуге болады. Ұйымды құру және оған кіру түрткілерінің ішінде қызметтің таңдалған бағытына деген қызығушылықтар, өз қабілетін жүзеге асыру, көзқарастары мен сенімдерін білдіру мүмкіндігі басым болады [11].

Сондай-ақ жастар ұйымдарының мүшелері не оларға мүшелікке әлеуетті үміткер болып табылатын жастармен жұмыс істеу мәселелері де баршылық. Жастармен кез келген адам жұмыс істейді, бірақ арнайы оқытылған мамандар, өз ісінің шеберлері – жастар кәсіпкерлігі және кәсіпкерлік мәдениет, инновациялық ойлауды дамыту, жастардың салауатты өмір салты, халықаралық жастар ынтымақтастығы және т.б. сияқты салаларды дамыту дағдыларын меңгерген; 14 жастан 30 жас аралығындағы халықтың түрлі санаттарымен билік органдарында, білім беру және мәдени-демалыс ұйымдарында, қоғамдық бірлестіктер мен бизнес-құрылымдарда жұмыс істей алатын маман емес [12].

Қазақстанда жастар жұмысын кәсіби деңгейге көтеру – маңызды құбылыс. Мамандықты дамыту перспективалары да, мемлекеттің әлеуметтік саясатының, оның ішінде жастар саясаты саласындағы өзекті мәселелерді шешу де көбінесе кадрлардың сапасына байланысты. Бұл Қазақстан Республикасында жастармен, оның ішінде жастар ұйымдарының мүшелері болып табылатын жастармен жұмысты кадрлық қамтамасыз ету мәселелері бойынша ойластырылған мемлекеттік саясаттың қажет екенін көрсетеді.

Жастар ұйымдарының Қазақстан Республикасының қоғамдық-саяси өміріне қатысуының негізгі аспектілеріне жүргізілген талдау көптеген жастар бірлестіктерінің болуы және олардың қызметінің барлық бағыттарында көрінетін белсенді ұстанымы аталған ұйымдардың перспективалылығын айғақтайтынын көрсетті. Жастардың бір бөлігінің жастар ұйымдарының қызметіне қатысуының басым себептері қоғамға пайда әкелу және әлеуметтік және өмірлік тәжірибе алу ниеті болып табылады.

Қазақстан азаматтары болып табылатын көптеген жастар осындай жастар бірлестіктеріне қатысудың маңыздылығын әлі толық түсінбегендігі проблемалық мәселе болып табылады, бұл жастар ұйымдарының насихаттық қызметін жетілдіру қажеттігін көрсетеді. Егер жас ұрпақ өкілдеріне жастар ұйымдарына қоғамдық даму үшін қатысудың маңыздылығы туралы ақпарат жеткізілсе, егер жастар қозғалысының мақсаттары мен міндеттері оларға түсінікті болса, онда бұл дамыған демократиялық қоғамның құрылысшысы болғысы келетін жаңа мүшелермен толықтырылатын жастар бірлестіктерінің одан әрі жандануына әкеледі.

Соңғы жылдары байқалған жастар бірлестіктерін жандандыру процесі жақын арада жастар ұйымдарымен ынтымақтастық орнатқысы келетін жастар санының көбейгенін болжауға мүмкіндік береді. Сайып келгенде, бұл тенденция жастар ұйымдары санының өсуіне алып келуі мүмкін, бұл жастардың үкіметтік емес бірлестіктерінің қоғамдағы рөлін күшейту үшін негізге айналады.

Кез келген елдің болашағы көбінесе белсенді, жан-жақты дамыған жастарға байланысты. Жастардың ең жақсы және қажетті қасиеттерін дамыту қоғамдық жастар ұйымдарына қатысу процесінде жүреді. Олардың қатысушылары саяси, әкімшілік және басқа элиталарды толықтырудың басты ресурсы болып табылады.

Қазіргі заманда жас ұрпақтың қоғамдық-саяси белсенділігін арттыру саяси жүйенің серпіні мен тұрақтылығын қамтамасыз ете отырып, мемлекеттік демократиялық дамудың аса маңызды бағыттарына жатады. Қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар жастардың осы процестерге тікелей қатысу қажеттігін талап етеді.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда өз мұраттарын, саясатын қорғап, алға қойылған мақсаттарға ұмтылатын жастар ұйымдары өте көп. Дәл осындай жастар ел мен мемлекеттің болашағы болып табылады. Қазіргі заманғы әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайларда жастар үшін өздерінің оң бастамалары мен шығармашылығын іске асыруға мүмкіндік жасалған. Заманауи қазақстандық жастар жаңа идеялардың, өмірлік күш пен қоғам энергиясының генераторы рөлін атқара отырып, халықтың ең ұйымдасқан, әлеуметтік-белсенді тобына жатады.

Қазақстанның жастар ұйымдарының қызметін одан әрі жетілдіру үшін сауатты мемлекеттік жастар саясаты қажет. Мемлекеттің осы саладағы қызметі жас азаматтарды қорғау, жастар бастамаларын қолдау; кез келген заңды жастар бірлестіктерін, оның ішінде баламалы негізде жұмыс істейтін бірлестіктерді көтермелеу қағидаттарына негізделуге тиіс.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Тесленко А.Н. «Организатор молодежной работы» в системе государственной молодежной политики Республики Казахстан: обоснование новой специальности /А.Н. Тесленко// Удмурт университетінің хабаршысы. Философия сериясы. Психология. Педагогика - 2018. – Т. 28, № 4. – Б. 454-462.
2. Соболевская, Н.В. Роль молодежи в системной модернизации Казахстана / Н.В. Соболевская // Жастар және елді жүйелі жаңғырту: студенттер мен жас ғалымдардың 4-ші Халықаралық ғылыми конференциясының ғылыми мақалалар жинағы, Курск қ., 21-22 мамыр 2019 ж. – Курск: Оңтүстік Батыс мемл.ун. басылымы, 2019. – Б. 170-173.
3. Молодежные организации Казахстана. Информационный справочник. – Астана: «Молодежь» FZO. 2016. – 110 б.
4. Молодежные организации Казахстана [Электрондық ресурс]. URL: http://www.shuak.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=211:molodezhnye-organizatsii-kazahstana (жүзінген күн: 05.10.2020).
5. Тесленко, А.Н. Ювенология и юногогика: два подхода и исследования молодежной проблематики / А.Н. Тесленко. – Астана: Ювенологиялық зерттеу орталығы, 2016. – 174 б.
6. Нурлигенова З.Н. Роль молодежи в общественно-политической жизни Республики Казахстан: из опыта молодежного крыла «Жас Отан» / З.Н. Нурлигенова, А.Е. Абильдина, А.Б. Аскараров // Ғылыми зерттеулердің өзекті мәселелері: XVII Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша ғылыми еңбектер жинағы, қ. Иваново, 15 желтоқсан 2017 ж. – Иваново: ЖК Цветкова А.А. басылымы, 2017. – Б. 7-9.
7. Тесленко, А.Н. Политическая социализация студенческой молодежи / А.Н. Тесленко, А.И. Свиначук. – Астана; Көкшетау: КУАМ, 2015. – 306 б.
8. Альянс студентов Казахстана [Электрондық ресурс]. – URL: <http://swiu.kz/ru/page/97>. (жүзінген күн: 05.10.2020).
9. Калиева, Ж.А. Общественно-политические организации через призму мнений молодежи Казахстана / Ж.А. Калиева, З.И. Ашимова // бүгінгі таңдағы жоғары білім. – 2017. – № 5. – Б. 46-48.
10. Калдыбаева О.В. Установки молодежи современного казахстана на проявление социальной активности / О.В. Калдыбаева, Ф.М. Мусатаева, Г.Е. Окасова // Society and Security Insights. – 2018. – Т. 1, № 3. – Б. 36-52
11. Шаукенова, З.К. Социальная активность молодежи Казахстана в современных социально-политических реалиях: монография / Э.К. Шаукенова. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2018. – 168 б.
12. Организация работы с молодежью: методы, формы, технологии в современных условиях: коллективная монография / К.А. Фомичев жалпы ред. – Курган: Курган мемл.ун.басылымы, 2017. - 152 б.

References:

1. Teslenko A.N. «Organizator molodezhnoj raboty» v sisteme gosudarstvennoj molodezhnoj politiki Respubliki Kazahstan: obosnovanie novoj special'nosti /A.N. Teslenko// Udmurt univer-sitetiniң habarshysy. Filosofiya seriyasy. Psihologiya. Pedagogika - 2018. – Т. 28, № 4. – Б. 454-462.
2. Sobolevskaya, N.V. Rol' molodezhi v sistemnoj modernizacii Kazahstana / N.V. Sobolevskaya // ZHastar zhәне eldi zhyjeli zhaңgyrtu: studentter men zhas ғalymdardyң 4-shi Halyқaralyқ ғylymi konferenciyasynuң ғylymi maқalalar zhinaғы, Kursk қ., 21-22 мамыр 2019 zh. – Kursk: Оңtүstik Batys meml.un. basylymy, 2019. – Б. 170-173.
3. Molodezhnye organizacii Kazahstana. Informacionnyj spravochnik. – Astana: «Molodezh'» FZO. 2016. – 110 b.
4. Molodezhnye organizacii Kazahstana [Elektrondyқ resurs]. URL: http://www.shuak.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=211:molodezhnye-organizatsii-kazahstana (zhygingen kyn: 05.10.2020).
5. Teslenko, A.N. YUvenologiya i yunogogika: dva podhoda i issledovaniya molodezhnoj problematiki / A.N. Teslenko. – Astana: YUvenologiyalyқ zertteu ortalygy, 2016. – 174 b.
6. Nurligenova Z.N. Rol' molodezhi v obshchestvenno-politicheskoy zhizni Respubliki Kazahstan: iz opyta molodezhnogo kryla «ZHAs Otan» / Z.N. Nurligenova, A.E. Abil'dina, A.B. Askarov // Fylymi zertteulerdiң ozekti maseleleri: XVII Halyқaralyқ ғylymi-praktikalық konferenciya materialdary boјynsha ғylymi eңbekter zhinaғы, қ. Ivanovo, 15 zheltoқsan 2017 zh. – Ivanovo: ZHK Svetkova A.A. basylymy, 2017. – Б. 7-9.
7. Teslenko, A.N. Politicheskaya socializaciya studencheskoј molodezhi / A.N. Teslenko, A.I. Svinarchuk. – Astana; Kөkshetau: KUAM, 2015. – 306 b.
8. Al'yans studentov Kazahstana [Elektrondyқ resurs]. – URL: <http://swiu.kz/ru/page/97>. (zhygingen kyn: 05.10.2020).

9. Kalieva, ZH.A. *Obshchestvenno-politicheskie organizacii cherez prizmu mnenij molodezhi Kazahstana* / ZH.A. Kalieva, Z.I. Ashimova // *bygingi taңdaғы zhоғary bilim*. – 2017. – № 5. – B. 46-48.

10. Kaldybaeva O.V. *Ustanovki molodezhi sovremennogo kazahstana na proyavlenie social'noj aktivnosti* / O.V. Kaldybaeva, F.M. Musataeva, G.E. Okasova // *Society and Security Insights*. – 2018. – T. 1, № 3. – B. 36-52

11. SHaukenova, Z.K. *Social'naya aktivnost' molodezhi Kazahstana v sovremennyh social'no-politicheskikh realiyah: monografiya* / E.K. SHaukenova. – *Almaty: IFPR KN MON RK*, 2018. – 168 b.

12. *Organizaciya raboty s molodezh'yu: metody, formy, tekhnologii v sovremennyh usloviyah: kollektivnaya monografiya* / K.A. Fomichev zhalpy red. – *Kurgan: Kurgan meml.un.basylymy*, 2017. - 152 b.

FTAMP 02.09.31

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.22>

*C. T. Шылмамбетов**

*Анкара Хаджи Байрам Вели университетінің «Саясаттану» мамандығының докторанты,
Анкара, Түркия*

ҚАЗАҚСТАНДА ХХ ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ШИРЕГІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ АҒАРТУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҰЛТТЫҚ САЯСИ ӘРЕКЕТПЕН БАЙЛАНЫСТЫРЫЛУЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы ХХ ғасырдың басындағы мұсылмандық ағарту жұмыстарының ұлттық саяси әрекетпен қатынасы тұрғысындағы тарихи деректерге шолу жасалынған. Сонымен қатар ұлттық интелегенцияның ағарту саласындағы қызметі нақты мұрағат деректері арқылы көрсетілген. Жәдіттік мектептердің ұлттың бірігу жолындағы саяси мәселелерді шешуге талпынған әрекеттері мен саяси элитаны қалыптастырудағы еңбектері тұшымды дәйектермен зерделенген. Қазақстандағы мұсылмандық ағарту жүйесінің өкілдері жәдіттердің ұлттық қозғалыстағы орны мен үлесі тарихи нақты деректермен келтірілген. ХХ ғасыр басындағы жәдіттік зиялы қауым өкілдерінің саяси күш ретіндегі еңбектерінің ағарту саласындағы көзқарастың қалыптасуына ықпал еткендігі тарихи құжаттармен дәлелденіп көрсетілген. Тақырыпқа қатысты ғылыми көзқарастар мен зерттеулердің сабақтастығын және зерттелуге тиісті аспектілерді айқын көрсетуге негіздеме жасалған.

Түйін сөздер. Жәдіттік қозғалыс, жәдіттік мектептер, ұлттық интелегенция, петиция, мұсылман съездері, патша үкіметі.

*S. T. Shylmambetov**

*Ph.D. student of the specialty «Political science» Ankara Haci Bayram Veli University,
Ankara, Turkey*

THE CONNECTION OF THE MUSLİM EDUCATION SYSTEM IN KAZAKHSTAN WITH THE NATIONAL POLITICAL ACTIVITY OF THE FIRST QUARTER OF THE XX CENTURY

Abstract

The article reviews the historical data on the relationship of Muslim enlightenment in Kazakhstan in the early XX century with national political activity. In addition, the activities of the national intelligentsia in the field of education are reflected in the actual archival data. The efforts of the Jadid schools to solve political problems on the way to national unification and the formation of a political elite have been studied with productive evidence. Representatives of the Muslim education system in Kazakhstan, the role and place of the Jadids in the national movement are given by historically accurate data. Historical documents show that the work of the Jadid intelligentsia as a political force in the early XX century contributed to the formation of views in the field of education. There is a basis for a clear indication of the continuity of scientific views and research on the topic and the aspects to be studied.

Key words: Jadid movement, Jadid schools, national intelligentsia, petition, Muslim congresses, tsarist government.

*С.Т. Шылмамбетов**

*PhD докторант по специальности «Политология», Университет «Хаджи Байрам Вели»
Анкаре, Турция*

СВЯЗЬ СИСТЕМЫ МУСУЛЬМАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВЕКА С НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация

В статье рассматриваются исторические данные о взаимосвязи мусульманского просвещения в Казахстане начала XX века с национальной политической деятельностью. Кроме того, деятельность национальной интеллигенции в сфере образования отражена в актуальных архивных данных. Усилия джадидских школ по решению политических проблем на пути к национальному объединению и формированию политической элиты были изучены с большим успехом. Представители системы мусульманского образования в Казахстане, место и доля джадидов в национальном движении даны исторически достоверными данными. Исторические документы показывают, что деятельность джадидской интеллигенции как политической силы в начале XX века способствовала формированию взглядов в сфере образования. Есть основание для четкого указания на преемственность научных взглядов и исследований по теме и изучаемым аспектам.

Ключевые слова: Джадидское движение, джадидские школы, национальная интеллигенция, петиция, мусульманские съезды, царское правительство.

Кіріспе. XX ғасырдың басында қазіргі Қазақстан жерлері бытыраңқы жағдайда үш генерал-губернаторлық құрамында басқарылып келді. Дегенмен елдегі саяси ұлттық бірігу науқаны осы жәдіттік қозғалыстың шеңберінде дамуын тоқтатпады. Бұл мәселе ғалымдар арасында көптеген зерттеулердің тақырыбына айналғанымен, оның бірқатар тұстары көлеңкеде қала берді. 1921 жылы Г.Сафаров XX ғасырдың басындағы жәдіттік қозғалыстың өрістеу тарихын мұсылмандық интеллигенциясының ескі әдісті мектепті реформалауды, жаңа емле енгізуді, араб және ежелгі грек схоластиктерін ұлттық мәдениеттерді оқыту мен дамытудан шығаруды талап ететінін, бірте-бірте бұл қозғалыс саяси тұрғыдан үдемелі ұлттық қозғалыс ретінде қалыптасатынын баса айтқан еді [1]. Шын мәнінде татарлар мен қырғыздардың (яғни, қазақ) интеллигенциясының ықпалымен өскен жәдіттік қозғалыс мектептің деңгейінен шығып, саяси әрі ықпалды күшке айналды. Сөйтіп, өз ұстанымдарының ұлттық шеңберде шешілуін орныққан биліктен талап ете бастады.

Жәдіттік қозғалыстың талаптарын біз хронологиялық ауқым мен теориялық-практикалық жағынан негізгі үш мәселе шеңберінде өрбітуді жөн көрдік. Біріншісі, 1905-1907 жылдары қатарынан үш Бүкілресейлік мұсылман съездерінің өту уақытындағы жәдітшілердің ұлттық талаптары, екіншісі Ақпан революциясына дейінгі ұлттық қорғану және үшіншісі 1917 жылғы қазан төңкерісінен кейін жәдіттік қозғалыстың мемлекеттілік деңгейге жету дәуірі. Осы тұрғыда А. Бенигсенің жәдіттік қозғалысы қалыптасуының және бір-бірін толықтыруының үш кезеңін анықтайды, олар діни немесе телогиялық, мәдени және саяси реформизм [2]. Осыған орай XX ғасырдың басындағы жәдіттік қозғалысты суфизмнің қайта жаңғыру феноменімен және ұлттардың өзін-өзі басқаруға деген рухани құлшыныспен салыстыратын ғалымдар да кездеседі. Әрине, суфизм әрдайым мәдениет пен моральдің катализаторы ретінде уақыттың қиындықтарына жауап беріп, қазақ ұлтының даналық көзіне айналған-ды. Сондықтан бұл мақалада біз жәдіттіктің оқу ағарту саласынан шығып, саяси қозғалысқа айналуының үдерсін және түркі халықтарының бірегейлігіндегі қызметін айқындауды жөн көрдік.

Нәтижелері. XX ғасырдың басында жәдіттік мектептер ұлттың бірігу жолындағы саяси мәселелерін шешуге талпынған саяси элитаны қалыптастырды. Олар өз жолында ұлттың мұнын отарлық билікке жеткізумен айналысты. Әрине бұл табиғи процесс болып есептеледі. Бұл ортадан қазақ мәдениетінің көрнекті өкілдері А. Құнанбаев, С.Торайғыров, М.Жұмабаев, Б.Майлин және басқалар шықты. Сонымен қатар жәдіттер қатарында біз модернисттердің, батысшылардың және секуляристердің саяси қозғалысын байқаймыз, ал ол өз кезегінде жәдіттік қозғалысқа түрлі пікірлер мен көзқарастарды ортаға салады. Жәдіттік қозғалыстың XX ғасырдың басында саяси күшке айналғанының тағы бір себебі бар, бұл оның жетекшілерін батыстық өркениет пен орыстық-шовенистік отарлаушы билікке деген интеллектуалды исламдық жауабының форматы. Осыған орай А.Бенигсенің «жәдіттік бұл ислам өркениетінің жаухары» деген ойы мәселенің қай деңгейде

өрбігенін айқындайды. Біздің пайымдауымызша осындай бағалаудың негізінде жәдіттік идеясы мен практикасының ислам және ұлттық рухты біріктіруге алып келген гуманистіктің көрінісі ретінде прогрессивті тарихи үрдістің жемісі болды. Сондай ақ, жәдіттіктің динамикалық өрбуі Шығыс пен Батыс арасындағы диалогтық қызметін атқарған шынайы шығармашылық қозғалыс ретінде көрінеді. Оның идеологиясы рухани байыту, шығармашылық өсу, трансформация және ұлттық сәйкестілік пен мәдениеттің өсуі деген формацияларды бір араға әкелді.

Ғылыми әдебиетте жәдіттік қозғалысының өрбіп дамуының жиі кездесетін тағы бір себебі, ол патшалық саясатының орыс діні мен түркі халықтарының қоғамдық өмірін православтық рухта тәрбиелеудің тұстарымен ұштастыруы. XX ғасырдың басында жәдіттік қозғалысында патшалық үкімет этникалық бірегейліктің өсімін қауіпті екеніне көзін жеткізді, бұл демек түркі-мұсылмандардың білімін жоюға ұмтылды, өйткені жәдіттер зайырлы және ұлттық мектепті құруға тырысып, ұлттық жаңғырудың идеологиясын алға тартты.

Жәдіттік қозғалыс тақырыбы кезінде революцияға дейінгі зерттеушілердің назарынан тыс қалмады. Сол кезеңнің ең танымал ғылыми еңбектерді С.Айни, Ф.Хожяев, А.Фитрат, М.Бехбуди, орыс миссионерлері мен отарлық билікке қызмет еткен Н.П.Остроумов, А.Александров, А.И.Добромыслов, Н.А.Бобровников, Г.Андреева, А.Самойлович және т.б., дүниеге алып келді және жұмыстарын жәдіттік қозғалыстың негізгі мәселелеріне арнады. Бұл жұмыстарда жәдіттік қозғалыстың пайда болу тарихы, әлеуметтік және мәдени құбылыс ретіндегі жаңа серпіліс, революция алдындағы осы құбылыстың дамуының негізгі кезеңдері, жаңа әдісті мектептер жайлы тұжырымдар, жәдіттік театрын, әдебиет пен баспасөзді талдау және т.б. мәселелер қозғалды. Аталған еңбектерді басқа қырдан қарастыруға болады. Олардың кейбіреулері діни мазмұнды, субъективті және бірінші кезекте авторлардың жеке пікірін айқындайды, басқалары әкімшілік (отарлық) немесе идеологиялық сипатта жазылған. Бірақ бұл еңбектер қалайда болса мәселені айқындайтын дереккөздер ретінде тарихи ғылым үшін баға жетпес екендігін ұмытпаған жөн [3].

Жоғарыда аталған еңбектердің мазмұны жағынан сараптайтын болсақ, XX ғасырдың басында Бірінші орыс революциясы жәдіттер үшін бір үміт бергендей болды. Қазақстанда сол уақытта әрбір аймақтарда митингілер өтіп, түркі-мұсылман халықтары өздерінің ұлттық болмыстарын қорғауға және патшалық биліктің жүргізген орыс шаруаларын қоныстандыру саясатына қарсы шықты. Қазақ жәдіттерінің алдында бірінші кезекте ұлт тағдыры мен болашағы тұрды және алдында екі тандауға басым назар аударылды, олар патшалық биліктің құрамдас бөлігі ретінде қала беру немесе орыс революциясын пайдаланып тәуелсіздікке қол жеткізу деген толғынысты түйіндерді шешу қажет болды. Қазақстандағы Бірінші орыс революциясының тұсында 1905 жылдың 25 шілдесінде Қоянды жәрмеңкесінде Қарқаралы, Семей және Павлодар облыстарының қазақ халқының өкілдері ұйымдастырған съезд болып өтті. Бұл съезде патшаға арналған петиция дайындалды. Петицияға қарағанда, ол қазақтардың алғашқы саяси құжаты іспетті ұлтты бірігуге шақырды және ұлттың болашағын шешетін алғашқы үміті болды [4]. Петицияны дайындауға Қарқаралы орыс-қырғыз мектебінің меңгерушісі А.Байтұрсынов белсенді қатысты. Өз заманының білімді адамдардың бірі ретінде Ахмет Байтұрсынов Ресей империясының қатыгез отаршылдық саясатының қыр-сырын түсінді. Петицияны дайындауға А.Байтұрсыновпен бірге Ә.Бөкейханов, М.Дулатов, Ж.Ақпаев, М.Бекметев сынды қазақтың зиялы қауымы қатысты және оған жалпы 14500 адам қол қойды [5].

Талдау. XX ғасырдың басындағы қазақ жеріндегі ұлттық зиялылардың саяси белсенділігінің артуын бірнеше критерийлермен сұрыптауға негіз бар. Себебі сол жылдары қазақ жастарының бір бөлігі мұсылмандық мектептер мен медреселерде білім алса, екінші бөлігі патшалық биліктің ашқан орыс-туземдік және кәсіптік мектептерде білімдерін шыңдап, Ресей империясының жоғарғы оқу орындарында жалғастырған. Сондықтан қазақ ұлттық интеллигенциясының қалыптасуы мен даму үдерісі біртекті емес еді, ұлттық тәуелсіздік жолындағы өте күрделі және ұзақ уақытты алды. Қазақ зиялы қауымның қалыптасуына әсер еткен негізгі екі фактор болған. Біріншісі жәдіттік білім алғандар мен орысша білімін жетілдіргендер. Сол үшін оларды төмендегі саптар бойынша жіктеуге болады:

1. Қазақстандағы мұсылмандық білімінің таралуы және Қазақстаннан тыс жерлерде мұсылман мектептерінде білім алу мүмкіндіктерінің болуы. Қазақстандағы революциядан бұрын бастауыш білім беруді мұсылман мектептерінде және медреселерде немесе «орыс-қырғыз», «бұратана» және ауылдық мектептерде білім алу жүйесі; қазақтың балалары Уфадағы «Ғалия», Орынбордағы «Хусайния», Троицк қаласындағы «Расулия» және Орал қаласындағы медреселерде мұсылмандық

білім алды. Айта кету керек, бұл мектептер мен медреселерде қазақ балдары діни біліммен қатар жаратылыстану пәндерді де меңгерді. Медреселерде білім алған білімгерлер озық демократиялық идеялардың әсеріне түсіп, мұсылмандық пен исламның айналасында бірікті.

2. Уфа қаласында білім алған шәкірттер арасында ұлттық жаңғыру идеяларымен қатар төл тарихын, әдебиетін және түркі халықтарының тілдерін меңгеріп шықты. Мұнда Т.Жомартбаев, М.Сералин, Б.Майлин, М.Жұмабаев және Х.Ибрагимовтар сияқты озық жәдіттік көзқарастағы жаңа буын тәрбиеленді. Қазақ шәкірттері 1915 жылы «Садақ» журналын шығарып, әдебиетке деген қызығушылықтарын арттырды. Журнал медреседе оқыған білімгерлердің апта сайынғы баспа органына айналып, оны Б.Майлин мен Ж.Тілепбергенов басқарды.

3. Қазақтардың балалары Орынбордағы танымал «Хусайния» медресесінде оқыды, оның негізін жәдіт кәсіпкер Хусайынов қалады. Бұл медресенің қазақ түлектері Х.Жұбанов, М.Жалил және Ж.Тілепбергенов сынды озық ойлы жәдіттер болды. «Хусайния» медресесі қазақ шәкірттері медресенің мүдәрістерімен бірлесіп «Қазақ тілін зерттеу қоғамын» құрды. Қоғамның мақсаты қазақ әдебиетінің туындыларын басып шығару, мектептерді қазақ тіліндегі кітаптармен қамтамасыз ету және қазақ тіліндегі болашақ газеттердің басылымдарына көмек көрсету болды.

4. Қазақ зиялылары мен саяси белсенділердің қалыптасуының екінші факторы, ол «патша үкіметінің пікіріне қарағанда, қазақ жастарының білімін бастауыш деңгеймен ғана шектеу», яғни орыс тілін меңгеру мен арифметиканың қарапайым тәсілдерін білсе жеткілікті деп есептеді. Билік қазақ жастарының кәсіптік және жоғары білім алуларына мүлдем қарсы шықты. Ал революцияға дейін Қазақстанда ұлттық орта мектептер мен жоғары оқу орындарының жоқтығы салдарынан, қазақтар өздерінің балаларын орыс мектептеріне жіберуге мәжбүр болды, олар болса өз кезегінде орыс тілі мен тарихын меңгеріп шықты. Сондықтан қазақ зиялы қауымның арасында орыс саналы білім адамдары сыныпы қалыптасты.

5. «Бұратана» балаларына қол жетімді орысша білім беретін бірінші орта білім мектебі ол Орынбор Неплюев атындағы әскери училищесі болды, содан кейін бұл мекеме Орынбор кадеттік корпусына айналды. Әскери білімді алып шыққан қазақ жастарының бір бөлігі болашақта отарлық әкімшіліктің қызметін атқарды және көптеген зерттеу экспедицияларына қатысты. Кадеттік корпусың алғашқы түлектері арасында М.Бабаджанов сияқты танымал қазақстандық ғалымдар болды. Сонымен қатар А.Б.Алдияров және М.М.Шумбалов Қазан университетінің медициналық факультетін бітірді, Санкт-Петербург медициналық академиясында Н.Ипмагамбетов, Санкт-Петербург орман институтында А.Бөкейханов, Мәскеу университетінің заң факультетінде С.Аппасов және С.Нұрлыханов; Санкт-Петербург университетінің заң факультетінде Ж.Ақпаев, Б.Қаратаев, С.Аманжолов, М.Шоқай, Петербург теміржол көлігі институтында М.Тынышпаев, Томск технологиялық институтында А.Ермековтар білімдерін шындап шықты.

Қазақ интеллигенциясының қалыптасуында орта және жоғары білім алғандарды екіге бөліп қарастыру барысында ғылымда негіз қалыптасты, олар «оқығандар» мен «зиялы қауым» деп өзара бөлінеді. «Оқығандардың» арасына ғалымдар кедейлер табын құрастырған О.Жандосов, Ж.Аймауытов, М.Дулатовты жатқызады, орта таптың құрамына С.Мендешев пен А.Байтұрсыновты, ал дала ақсүйектерінің ұрпақтарын М.Шоқай, Н.Төрекұлов және Ш.Құдайбердиев сындылар құрастырды. Екінші, яғни «зиялы қауымға» С.Асфендияров, А.Биримжанов және Б.К. Каратаевтар жатқызылады. Ежелден бері білім мен ғылымды құрметтейтін қазақтар орыс оқу орындарында алған білімдерінің артықшылығын сезініп, жәдіттермен тіл, жер және ұлттың болашағы деген мәселелерде ортақ нүктеге келді. Бұл жоғары білім алған зиялы қауым бір жағынан орыстың білім мекемелерінде оқуды құптады және қазақ балаларын соған шақырды, ал екінші жағынан мұсылмандық мектептер мен медреселерде білім алған қазақ жастарын тәуелсіздік жолында қолдады [6].

Ұлттың өміршеңдігі мен сақталудың басты құралы ол оның ана тілі екендігі белгілі. ХХ ғасырдың басында жәдітшіл қазақ зиялыларының қайғысы қазақ тілінің болашағы айналасында өрбіді. Қазақты батыстық білім мен ғылымға орыс тілі жеткізеді деген үмітпен қазақ зиялылары орыс тілінің қажеттілігін мойындады, алайда оның мәдениет пен ұлттың ерекшелігіне деген әсеріне алаңдаушылық білдірді. Оны біз М.Дулатовтың «Мемлекеттік дума һәм қазақ» атты мақаласынан анық аңғара аламыз: *«Халықта оқымаған адам қалмаған жақсы, бірақ қазіргі сөзімізше сол оқудың тәртібі хақында жаңа нұсқа бойынша әлгі жас балалар орыс кітаптарыменен орысша оқып кетсе, тез уақытта тілін ұмытып, діннен де айырылып қалу қаупі бар. Соның үшін мұны білген адамдар қайғырып әбтеһи мектептерде 3–4 жылдай оқу баланың ана тілінде болып һәм дініде жақсы болса екен, онан кейін әркім сүйген ғылымын үйренуіне ешкім тоқтау етпес еді деп тіледі»* [7]. Автор

қазақ балалары өздерінің ана тілін және діни негіздерін үйренуге қабілетті болу керек деп есептеді, сонан соң өз таңдауын жасап білім алу тілін белгілейді деген.

Қазақ тілінің қорғаушысы А.Бөкейханов көптеген шығармаларында, мақалалар мен сөйлеген сөздерінде ұлттық тілдің халықтың ажырамас бөлігі ретінде қалыптасуы мен білімнің қазақ қоғамына қажеттілігі туралы ойын «*Біздің қазақ анау қол жетпестерді қойып, бала оқыту жолында жетемін десе жүз үй ауыл басы 220 сом ақшаға мектеп ұстау керек. Бұл бір үйге 2 сом 20 тиыннан келеді. Бұл шығын осы күні бір тоқтының құнына да жетпейді*» деп жеткізген [8]. А.Бөкейханов қазақ даласындағы мектептердің құрылысы сияқты басты міндеттерді шешуге ерекше назар аударды. Өз кезегінде, ол М.Дулатов сияқты қазақ тіліне алаңдаушылық білдірді, ұлттық тіл қазақ даласында орыс мектептерін орнатумен бірге жоғалып кетуі мүмкін деген ойда болды. 1905 жылдың қараша айында Мәскеу қаласындағы жергілікті көшбасшылардың съезінде сөйлеген сөзінде А. Бөкейханов қазақтардың ана тілінде білім алу құқығы туралы айтты: «Мен 4 миллион қырғыз (қазақ) халқының өкілімін... Біз қырғыз (қазақ) тілімен бірге мектепті жалғастырып жатырмыз, біз цензурадан бас тартамыз... Қырғыздың (қазақтың) тікелей қажеттілігі - ана тілін еркін пайдалану» [9].

Қазақ зиялыларының мәдениет мәселелері бойынша, атап айтқанда, қазақ даласындағы білім беруді жүйелеуі келесі фактіні анықтады, барлық интеллигенция өздерінің саяси көзқарастарына және артықшылықтарына қарамастан қазақтар арасында білім мен сауаттылықты тарату қажеттілігі туралы әңгімеледі. ХХ ғасырдың басындағы алда келген қазақ интеллигенциясы орыс тілін үйренуді жоққа шығармады, бірақ қазақ тілін сақтауға қауқарлы болды және қазақтардың ана тілінде білім алу құқығын қамтамасыз ету үшін күресті.

Жәдіттердің саяси белсенділігі өзара ынтымақтастығының дамуымен етене жүрді. Қазақстан жәдітшілдердің саяси қырын екі жақты қарауға тұра келеді. Қазақ жәдіттерінің солтүстік-батыс өңірі татар және башқұрт жәдіттерімен бірікті, ал оңтүстік аймақтар өзбектермен бір араға келді. Осындай жағдайда жәдіттер мектеп білімін реформалау қозғалысының негізінде түркі-мұсылман халықтарын біріктіретін қауымдастықтарды құра бастады. Соның нәтижесінде Қазанда, Орынборда, Троицк және Уфада мәдени және қайырымдылық қоғамдардың құрылуы басталды. 1906-1907 жылдар аралығында тек Орынбор губерниясында 8 мұсылман қайырымдылық қоғамы тіркелді. Олардың ішіндегі ең ірі және ең маңыздысы, ол «Орынбор мұсылмандар қоғамы». Оның негізін қалағандар татар кәсіпкерлері З.Байбурын, Б.Байазитов, Қ.Мұхамедрахимов. Уфадағы «Мұсылман қайырымдылық қоғамын» ел ішінде беделі жоғары болған қазақстандық көшбасшы С.Жантөрин төраға қызметін атқарды [10].

Қазақстандағы мұсылман қоғамдарын құруды бастағандар, олар татар сәудегерлері мен молдалары болды. Қазақстанның Батыс аймағындағы түркі-мұсылмандарды біріктіру және оларды Орынбор облысының мұсылмандарымен сауда-саттық арқылы өзара байланыстарды күшейтуді Ахмет Хусаинов жүргізді. Ол өз кезегінде 1908 жылы 29 қаңтарда Торғай облыстық басқармасына тіркелген Ақтөбедегі мұсылман қайырымдылық қоғамының негізін қалады [11]. 1909 жылы Қостанай мұсылман қоғамының негізін салушылар белгілі татар сәудегерлері М.Яушев және Ш.Баязитов, орталық мешіттің молдасы Г.Якупов болды. Ішкі Ордада 1909 жылы Қазан қаласының саудагерлері М.Загидуллин мен А.Насыров түркі-мұсылмандардың қоғамдық бірлестігін құрды. 1909 жылы 21 шілдеде Торғай облыстық басқармасы Қостанайдың түркі-мұсылмандары дамушы қоғамын негіздеп, Мұсылмандар қоғамының ережесін дайындады және Торғай аймағындағы қоғамдар мен кәсіподақтар тізіміне енгізді. 1910 жылы Уфа қаласындағы кеңсесінен полиция бөліміне берген есептеріне қарағанда мұсылман қоғамдарының негізін қалаушылар қайырымдылық қоғамдарының өкілдерін біріктіру және үйлестіру орталығын құру үшін съезд ұйымдастыруға шақырды [12]. Алайда, бұл әрекеттер сәтсіз аяқталды. Жәдітшілдіктің саяси белсенділігі үшін күрес түркі-мұсылман халықтарының білімін дамытуға ұмтылған зиялылардың әртүрлі этникалық топтарының ішкі ұлттық күресінен тыс болды. Бұл түркі-мұсылман интеллигенциясының бір жағынан патшалық Ресейдің отарлық езгісіне қарсы бағытталған саяси күрес болса, екінші жағынан консервативті-схоластикалық бағыттағы ортодоксальдық мұсылман дінбасыларына біріккен қарсыласуының бастапқы кезеңіне айналды.

Жәдіттік саяси белсенділік тек білім беру мен реформалар аясында ғана емес, сонымен қатар рухани мәдениет саласында да айқын көрініс тапты. Ең алдымен баспа беттері мен түркі-мұсылман халықтарына арналған кітаптар түркітілдес халықтардың дүниетанымдық мәселелеріне арналып жарияланды. Тарихи әдебиеттерді басып шығару, атап айтқанда, қазақ ақыны мен философы Ш.Құдайбердиевтің 1911 жылы басылып шыққан «Түркілер мен қырғыз-қайсақтардың шежіресі»,

татар зерттеушісі Ж.Валидидің 1912 жылы Қазан қаласында басылып шыққан «Түріктер мен татарлардың тарихы» атты ғылыми еңбектері түркі-мұсылмандардың тарихи тамырының бір екендігін айқындау үшін жарық көрді.

XX ғасырдың басында қазақтың мұңы газет беттерінде де басылып шығарылды. Осы тұста Ресей империясының қанаушы саясатын ашық жазатын және жиналған мәселелерді халыққа естіртуді қалаған жәдіттік белсенділер баспа органдарды шығара бастады. Бұл әрине олардың саяси белсенділігімен қатар тәуелсіздік жолындағы нақты қадамдарды басумен етене жүрді. XX ғасырдың басы қазақ мерзімді басылымдарының белсенділік танытумен басталды. Егер, XIX ғасырдың аяғында елімізде «Түркістан уалаятының газеті» (1870-1883 жж.) және «Дала уәлаятының газеті» (1888-1902) атты отарлық биліктің тапсырмаларын орындайтын екі басылым болса, 1905 жылдан кейін бірқатар жаңа газеттер мен журналдар қазақтардың ұлттық мәселелеріне байланысты жазулары шығарылып жатты. 1907 жылы Санкт-Петербургтегі қазақ зиялылары тобының жетекшісі Абдурашид Ибрагимұлы басшылығымен «Серке» газетін шығара бастады. Осы газеттің екінші нөмірінде М.Дулатұлының «Біздің мақсатымыз» атты мақаласы жарық көрді. Патшалық полиция қызметкерлері бұл газеттің астарында «қазақ халқының отарлық басқармасы мен оның өкілдеріне қарсы бағытталған айдап салу әрекеттері бар екендігін сылтауратып» газетті жауып тастады [13]. Сол жылдың наурыз айында Троицк қаласында алғашқы шығарылымнан кейін тыйым салынған «Қазақ» газеті жарық көрді. «Қазақ» газетінің ұстанымына жақын Ақмола қаласында «Тіршілік» газеті де өзінің белсенділігімен танылды [14].

1911 жылы Троицк қаласында шыққан «Айқап» журналының бірінші нөмірі жарық көрді. Көрнекті қазақ ақыны әрі қоғам қайраткері Мұхамеджан Сералыұлы журналының редакторы және шабыт берушісіне айналды. Журнал әдебиеттің дамуына серпін беріп, қазақ әдеби тілінің шарықтатуға септігін тигізді, фольклор, этнография, тарих бойынша мақалалар жариялады. «Айқап» Ысмайыл Гаспыралының жұмыстарын бақылап, ескі мектептерді реформалауды жүзеге асыруда және дала өңірлерінде жаңа мектептер мен медреселерді ашуды қолдады. Журнал өзінің беттерінде Фирдоусидің «Шахнамасы» сияқты түрік және парсы тілдерінен аудармалар да жариялады [15].

1911 жылы С. Бөкей басшылығымен «Қазақстан» газеті жариялана бастады, онда саяси мақалалардан басқа, қазақ және ноғай түркі халықтарының әдеби зерттеулері жарияланды. 1913-1918 жылдар аралығында Орынбор мен Торғайда А.Байтұрсынның редакциясымен жарияланған «Қазақ» газетінің ұлттық баспасөзді дамытудағы орны ерекше болды. Газеттің басты мәселесі қазақ халқының мәдени өрлеуі, қазақ әдеби тілінің және әдебиетінің дамыту болды. Газеттің беттерінде А.Бөкейханның фольклорға байланысты ғылыми жұмыстары мен А.Байтұрсынның қазақ тілі мен қазақ әдебиеті шығармалары жайлы мақалалар көптеп жарияланды [16].

Петропавловск қаласында 1913 жылдың қыркүйегінде «Ест даласы» газеті екі тілде, татар және қазақ тілдерінде жарық көрді, бірақ жылдың аяғында «революциялық идеяларды таратқаны» үшін жабылды. 1916 жылдан 1917 жылдың аяғына дейін К.Тоғысов басқарған «Алаш» апталық газеті Ташкентте шығарылды. Газет социалистік бағытта бірқатар мақалаларды жариялап тұрды, оның «беттерінде мұсылман халықтарын біріктіру мен орыстарға қарсы бағытталған еңбектер де жарияланды» деген патшалық билік түрлі сылтаулармен кудалау саясатын жүргізді [17].

1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейін қазақ жерлерінде бірнеше бағыттағы жаңа газеттер мен журналдар шығарылды. Маусым айынан Семейде «Айқап» журналының саясатына жақын «Сары Арқа» басылымының апта сайынғы саны шығарылып тұрды, Оралдағы мұсылман бюросының органы қызметін атқарған «Орал» газеті сап түзеді. Семейде жаз айларында «Абай» әдеби журналы және «Халық сөзі» газеті белсенділігімен таныла бастады. Ташкентте түркі халықтарын біріктіру және жәдіттік бағыттағы екі басылым шығарыла бастады, «Жас Алаштың» редакторы Мұстафа Шоқай және «Бірлік Туы» газеті белсенділігімен танылды [18].

Жәдітшілдік қозғалыс XX ғасырдың басында оқу ағарту саласын реформалаудың айналасынан шыға алмады. Олар революциялық жылдарында ұлттық бірегейлікке қарағанда Ресей империясының құрамындағы мұсылмандарды исламның төңірегінде біріктіруге талпынды. Ғасыр басындағы саяси шиеленістерден шығу жолдарын іздеген жәдіттер мұсылмандардың өмірін отарлық құрылыстың жаңа талаптары мен үрдістерге бейімделумен келісті. Оның үстіне, бұл қозғалыстың мақсаты білім беру реформасы арқылы, патшалық құрылыспен бірге Ресей империясының саяси өміріне араласу және ұлттық сипаттағы күресін тығырықтан шығаруға талпынды. Осы тұста биліктегі орыстар мен түркі-мұсылман халықтары арасында өзара сіңісу тенденциясын байқаймыз, яғни патшалық

әкімшіліктің мұсылмандарға өзін-өзі басқаруға берген уәделеріне сенген жәдіттік қозғалыс жетекшілерін уақытша болса да тұрақтандыруға кірісті [19].

1905-1907 жылдардағы Бірінші орыс революциясы жәдітшілдік қозғалыстың белең алуына жол бермеді деген пікірлер баршылық. Орыс ғалымдар ол қозғалысты «пантүркішілдікпен» байланыстырады [20]. Дегенмен, XX ғасырдың басындағы саяси бәсеңдік түркі-мұсылман халықтарының партия құруға мүмкіндік берді және Ресей Думасында ұлттың болашағы жайлы ашық айтқан жәдіттердің ойлары саяси қадамның бір көрінісі ретінде сипаттауға болады. Осы тұста жәдіттік белсенділердің бір ғана талабы қойылды, ол мұсылмандар мен орыстардың теңдігіне қол жеткізу еді. Қазақстандағы жәдіттік белсенділер мен жаңа қалыптасқан саяси элита «Айкап» журналы мен «Қазақ» газетінің айналасында шоғырланды. Аталған басылымдарды кертартпалықпен байланыстырған А.В.Пясковскийдің коммунистік ойларына қарамастан, саяси белсенділігімен танылған бұл басылымдар ағартушылықты, қазақтардың теңдігі мен олардың болашағы жайлы өздерінің беттерінде көптеген мақалаларды жариялаған. Сондықтан қазақ жәдіттері мен Түркияның арасындағы «пантүрікшілдік» байланыстарының болмағандығын біз олардың саяси әрекеттерінен көре аламыз [21].

Осы кезеңдегі оқиғалар жергілікті жәдітшілдер үшін үлкен саяси мектепті қалыптастырды, оның тәжірибесін ұлттық және әлеуметтік-азаттық күрестен, демократия мен прогресс үшін одан әрі қолданылатын тәжірибеден аңғаруға болады. XX ғасырдың басындағы ұлттық және әлеуметтік саладағы өзгерістер қазақ зиялы қауымның белсенділігін арттырды.

1905-1907 жылдардағы революцияны басқаннан кейін патша үкіметі жәдіттік қозғалысы мен революцияға қатысқан өзге таптарға қарсы қуғын-сүргін саясатын күшейтті. Түрмелер, қылмыстық лагерлер, қуғын-сүргін орындары тұтқындармен толып, жәдіттік белсенділерге деген көптеген айып тағушылық күшейе түсті. Қазақстанның көптеген облыстары мен губернияларында ұлттық қозғалысты бастаған ұйымдар мен зиялы қауымды «Барлауды күшейтудің ережесі» қолданысқа енгізілді. Осылайша, патшалық билік революцияның кезінде берілген уақытша бостандықты жойды.

1907 жылы 3 маусымда патшалық үкімет Екінші Мемлекеттік Думаны тарату және Думаға сайлаудың жаңа жүйесін енгізу туралы заң шығарады. Осы заңға сәйкес, қазақтар мен басқа да этникалық топтар сайлау құқығынан айрылды. Патшалық билік түркі-мұсылман халықтарының жәдіттік қозғалысына шабуыл жасай отырып, қазақ халқының демократиялық баспасөзі мен мәдениетіне қарсы полициялық барлау саясатын бастатты. Дала губернаторы мерзімді басылымдарды және демократиялық бағыттағы басқа әдебиеттерді пайдалануға тыйым салатын жарлықты шығарды [22].

Тіпті, қазақ тілінде шығаруға талпынған мерзімді басылымды күштеп тоқтатты. 1909 жылы Ташкент қаласының басшысы Сырдария ауданының әскери губернаторына берген баяндамасында жергілікті халықтың «ақыл-ойдың көңіл-күйін бақылауды» күшейтуді ұсынды. Дала генерал-губернаторының міндетті жарлығымен полицияның рұқсатынсыз қоғамдық жиналыстардың барлық түрлеріне тыйым салынды, сондай-ақ қоғамдық қауіпсіздік пен тыныштықты бұзды деген желеумен, мешітте оқылған жұма намаздар, мұсылмандыққа байланысты кез келген діни іс-шаралар барлау астына алынды, көптеген жазықсыз имамдар мен молдалар түрмеге отырғызылды [23].

Торғай облысының губернаторы болса халықты қадағалау үшін аудандық және ауылдық ақсақалдарды жәдіттік қозғалыспен байланыстары бар деген күдікпен олардың қарапайым бас қосуларына тыйым салды. Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың қызметкерлері полицияның қадағалауына тап түсті, олардың кез келген әрекеттері жәдіттік және мұсылмандық іс-қимылмен айыпталды. Осы сәтті пайдаланған жергілікті полиция қызметкерлері Қазақстанда патшалық зорлық-зомбылықты күшейту үшін 1909 жылғы орыс баспа беттеріне «орыстандыруды» күштеп жүргізу жарлығын шығарды. Осы жарлыққа сәйкес өңірлердегі губернаторлар жәдіттерден келіп түсетін арыз-шағымдарды, босатуға байланысты өтініштерді және кез келген кеңселік жұмыстарды тек орыс тілінде қабылдады, жергілікті ақсақалдардың, мешіт имамдары мен молдалардың қозғалысқа қатысты еместігі жөніндегі арыз-шағымдары мүлдем қарастырылмады [24].

Қазақ интеллигенциясының ұлттық талаптарын себеп қылып, патшалық билік столыпиндік аграрлық саясатын бастап кетті және қазақтың шұрайлы жерлеріне орыс шаруалары мен мұжықтарын қоныстандыру қарқынын арттырды. «Артық жерлерді» орыс келімсектерімен толықтыру сылтауымен, ең құнарлы жерлерді ашық тонауға кірісті, қазақ халқының байырғы мекен еткен аумақтардан шөлейт аудандарға мәжбүрлеп көшіруіне, қыстақтардың құнын төлемей зорлықпен

тартып алуына осы революциялық науқан сылтау болды. Мұның бәрі 1910 жылдың жазында Ресейде басталған жаңа революциялық өрлеуге әкелді.

Бұл тарихи жағдайларда қазақ интеллигенциясының демократиялық қозғалысы мен жәдіттердің ұлттық талаптары дамуын тоқтатпады, керісінше сапалы жаңа кезеңге өтті. Осылайша, реакция кезеңіндегі жерге байланысты жүргізілген патшалық террор, әдетте, үкіметке қарсы іс-қимылда айыпталған көптеген зиялы қауымның өміріне қауіп төндірді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік мұрағатының қорларында патшалық биліктің демократиялық зиялы қауым мен жәдіттік белсенділерге қарсы ұстанған саясатының қандай екенін көрсететін бірқатар құжаттар бар. Құжаттардың басым бөлігі № 64 қордың, 1 тізбесінде сақталған. Сондықтан оның түп нұсқасын біз бұл зерттеу мақаламызда көрсетуді жөн санадық:

1. № 20 іс, «аса құпиялы», «Сүргінге жіберудің» 32-36 баптарына сәйкес «Мемлекеттік тәртіп пен қоғамдық татулықты сақтау жөніндегі шаралар туралы ереже» бойынша Қарқаралы уезінің тұрғыны Я.Ақпаев саяси көзқарастарына байланысты 5 жылға Якутск облысына абақтыға қамалсын. Я.Ақпаев кезінде мұсылмандық білім алған және Санкт-Петербург университетінің заң факультетінде білімін шыңдатып, оқуын үздік бітірген жәдітшілдердің бірі. Халықтың мұның жақсы түсінген Я.Ақпаев отаршылдық саясаттың түп тамырымен жақыннан таныс еді, өзінің саяси көзқарасын ашық білдірді, отаршылдық жүйеге қарсы шықты. 1905 жылы Омскіде саяси белсенділігін арттырды, патша манифестінің жариялануына байланысты демонстрацияға қатысты және тәуелсіздіктің талаптарын нақты қоя білді.

2. № 20 іс, «аса құпиялы», «Семей губернаторының қамауға алу мерзімін ұзарту туралы Қарағанды облысының Қарқаралы ауданындағы бұрынғы орыс-қырғыз мектебінің бұрынғы директоры А.Байтұрсынов жөнінде». Бұл істе «Ақпаев, Байтұрсынов, Бөкейханов, Ақаев, Раимбеков және басқа да даланың аумағында тұратын жәдітшілдерді қамауға алу» туралы айтылған. Іс 1908 жылы 29 қарашада басталды, 1917 жылдың 12 мамырында аяқталды.

3. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағаты 64 қоры, 1 тізбесінің № 5832 ісі, 7 парағында 1891 жылы 25 наурызда шығарылған Дала Ережесінің 17-бабына сәйкес, генерал-губернатор Империя аумағына зиянды, саяси сенімсіздікті білдіретін бұратаналарды Ішкі істер министрімен келісім жасай отырып 5 жылдан астам уақытқа қамауға алуға өкілеттілігі бар. Әрбір мұндай шараны қабылдау себептерін егжей-тегжейлі түсіндіріп, Ішкі істер министрінің назарына жеткізілуі тиіс делінген. Патшалық биліктің осы тапсырмасының негізінде құжатта тіркелген 53 астам жәдітшіл имамдар, молдалар, мүдәрістер және өзге де саяси белсенділер қамауға алынған.

4. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағаты 64 қор, 1 тізбе № 5832 іс, 47 парақ. «Аса құпиялы» белгісі ұрылған. «А.Байтұрсынов тұтқындалып, Семей түрмесіне қамауға алынған. Дала губернаторы Санкт-Петербурдағы Ішкі істер министріне жіберген жеделхатында: «... № 104950 циркулярға сәйкес 1909 жылдың 15 шілдесінде сепаратизм мен үкіметке қарсы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізгені үшін 1 шілдеде ұсталған Қарқаралы А.Байтұрсыновтың орыс-қырғыз мектебінің бұрынғы жетекшісін қамауға алу мерзімін ұзартуды сұраймын» делінген. Осы істің 51 парағында А.Байтұрсыновтың жұбайының күйеуін босату жөніндегі өтініші тіркелген. Өтінішке сәйкес оның үйінде тінту жұмыстары жүргізіліп, «үкіметке қарсы» әрекетке байланысты іс қимылдар табылмаған. Ал аталған істің 55 парағында А.Байтұрсыновтың әйелі Бадрисафа Байтұрсынованың өтініші бойынша «... мәселе соншалықты маңызды, оны босату мүмкін емес» деген жауап жолданған.

А.Байтұрсыновтың саяси белсенділігінің артуы салдарынан ел ішінде патшалық биліктің тапсырмаларын мүлтіксіз орындаған агентуралық қызмет жұмысын асыра сілтеп орындады. Жоғарыда аталған қор мен істің 37 парағынан бастап 436 параққа дейін осы А. Байтұрсынов жайлы мынандай агентуралық ақпараттар жіберіліп отырған: «Дала генерал-губернаторлығы кеңсесіне келесі агентуралық ақпараттар келді (тіркеу тізбесі № 1): А.Байтұрсынов Қарқаралы ауданының қырғыз (қазақ) халқы арасында үкіметке қарсы сепаратистік насихат жүргізді; Семей облысынан Я.Ақпаевті шығару (босату) жөнінде үкім шығарды; А.Байтұрсынов қазақтар арасында автономия (тәуелсіздік) белсенділік танытып, Қытай мен Ауғанстаннан қолдау табатынын айтты; 4) халықты салық төлеуден бас тарту керектігі жайлы үгіт-насихаттар жүргізді.

Осылайша, Қазақстанда ұлттық талаптарды қою, тілді қорғау және өз жеріне келімсектердің қоныстандырылуына қарсы шыққан жәдітшілдер қатаң бақыланып, қамауға алынып отырды. Ал сол жылдары ұлттық баспа органын құру мәселесі ұлттық проблемаға айналды. Дегенмен, демократиялық қозғалыстың келесі кезеңінде жас ұлттық интеллигенция бұл мәселені шешуге

тырысып, демократиялық ойларды қазақ қоғамына сіңіруге тырысты. Демократиялық шеңберлерде елеулі қолдау тапқан жәдіттік прогрессивті қозғалыс серпін алып, уақыт өте келе қазақ қоғамында ықпалды күшке айналды. Кейінгі жылдары жәдітшілдердің саяси белсенділердің санының артуына байланысты үкімет, қазақ баспасөз органындарын ашуға ресми түрде рұқсат берді, бірақ ол «баспасөзге» цензуралық бақылау орнатылды.

Қорытынды. Бұл мақаланың зерттелуі бізге 1905-1917 жылдардағы патшалық биліктің мемлекеттік жүйені демократияландыру барысындағы қазақ жәдітшілдерінің саяси белсенділігін сіңіре алмағандығын көрсетті. Билік жәдітшілерді отарлық билікті құлататын оппозициялық саяси блок пен қозғалыс ретінде қарастырып, олардың кез келген әрекеттеріне тосқауыл қоюға тырысты. Ал жәдітшілдердің бір ғана талабы болды, ол ана тілінде білім алу және орыс келімсектерді қоныстандыруды тоқтату. Жәдітшілдер тұңғыш рет ұлттық орган ретінде әрекет етті, демократиялық реформаларды одан әрі тереңдету қажеттілігін түсіндірді, патшалық ресейлік қоғамға мұңы мен зарын естіруге тырысты. Мемлекеттік Думада түркі-мұсылман халықтарынан өкілдерінің сайлануын талап етті. Осы мәселелерді сұрыптай келе біз бұл мақалада маңызды екі ғылыми тұжырымға қол жеткіздік:

1. Патшалық үкімет жәдіттік қозғалыстың шын мәнін түсінбеді, тіпті түсінгісі келмеді, сонымен оны «пантүркішілдік» және «панисламшылықпен» байланыстырды. «Кәдімшілдікті» ашық қолдап, жәдітшілдердің ұлттық бағыттағы саяси талаптарын таптауға бет бұрды. Жәдіттік зиялы қауымға саяси күш көрсетудің нәтижесінде олардың керісінше бірігуіне септігін тигізді.

2. Жәдіттік қозғалыс халыққа қарсы шықпады, оларды түркі-мұсылман халықтарының болашағы қатты толғандырды және талаптары нақты болды. Бұл, негізінен, қазақтардың өмірін жақсарту, құқықтарының бұзылмауы және Ресей империясы құрамындағы халықтардың этносаралық келісіміне бағытталған-ды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сафаров Г. Колониальная революция (Опыт Туркестана). – Алматы, 1996. – С. 88.
2. Beningsen A. Muslims in the USSR. - Paris, 1983. - p. 79.
3. Бобровников Н.А. Русско-туземные училища, мактабы и медресе в Средней Азии // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб.: Сенатская типография, 1913. – № 6. – С. 112-124; № 45. – С. 189-241; № 46. – С. 49-84.
4. Койгельдиев М.К. Инакомыслящий // Казахстанская правда. 7 сентября 1991г.
5. Брайнин С., Шафиро Ш. Очерки по истории Алаш-Орды. Алма-Ата – Москва. 1937.
6. Абжанов Х. Миссия интеллигенции: (казахская интеллигенция XIX начала XX века) // Казахстанская правда. - 2006. - 24 февраля, № 39-40.
7. Дулатов М. Государственная дума һәм қазақ // Айқап. – Алматы, 1995. – 63б.
8. Букейханов Ә. Рухани мәдениет қарауылынан. 1915 г. // Ә.Бөкейханов. Шығармалар. – Алматы, 1994. – 75 б.
9. Ашинин Ф.Д., Алпатов В.М., Насилов Д.И. Репрессированная тюркология. – М., 2002. – С. 209.
10. ҚР ОММ, 25 қор, 1 тізбе, 1415 іс, 8 парақ.
11. Tomoniko Uyama The Geography of Civilizations: Chapter 3-A Spatial Analysis of the Kazakh Intelligentsia's Activities, From the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century. 1989
12. Амирханов Р. Ислам и национальная идеология татарского народа // Россия и мусульманский мир. 1996г., №8.
13. Козыбаев С.К. и др. Журналистика Казахстана. Энциклопедия // Алматы, 2012.
14. Калиев Н. Чтобы себе не противоречить: О программе развития СМИ на 1998-2013гг. // Казахстанская правда, 2000, 4 декабря.
15. Синицина С. «Деловой мир Казахстана» - первый номер: О выходе первого номера журнала «Деловой мир Казахстана» // Наука Казахстана. - 2012. - 16-30 сентября.
16. Абикеев Г. Анализ состояния и тенденций развития казахоязычных областных газет // Панорама. - 2012. - 23 января.
17. Байтасов А. О тех, кто к нам входит без стука: Телерадиокомпании «31 канал» - 5 лет // Казахстанская правда, 2013, 6 октября.
18. Кононова Ж. С юбилеем, казахская «Вечерка»: 10 лет газете // Алматы акшамы-Вечерняя Алматы. - 2012. - 26 июня.
19. Козыбаев М.К. Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. В двух книгах. Книга первая. – Алматы: Галым, 2000.

20. Бендриков К.Е. Очерки по истории народного образования в Туркестане.- М., 1960.
21. Пясковекий А.В. Революция 1905-2907 годов в Туркестане.– Москва, 1957.
22. Рабочее и аграрное движение в Казахстане в 1907-1914гг. (Сборник документов иматериалов). –Алма-Ата,1957.
23. ҚР ОММ, 64 қор, 1 тізбе (Дала генерал-губернаторлығының кеңсесі), 5832 іс, 437 парақ.
24. ҚР ОММ, 64 қор, 1 тізбе (Дала генерал-губернаторлығының кеңсесі), 5833 іс, 284-284 парақтар.

References:

1. Safarov G. Kolonial'naya revolyuciya (Opyt Turkestana). – Almaty, 1996. – S. 88.
2. Beningsen A. Muslims in the USSR. - Paris, 1983. - p. 79.
3. Bobrovnikov N.A. Russko-tuzemnye uchilishcha, maktaby i medrese v Srednej Azii // ZHurnalMinisterstva narodnogo prosveshcheniya.–SPb.: Senatskaya tipografiya, 1913.- № 6.- S. 112-124; № 45.- S.189-241; № 46.-S.49-84.
4. Kojgel'diev M.K. Inakomyslyashchiy// Kazahstanskaya pravda. 7 sentyabrya 1991g.
5. Brajnin S., SHafiro SH. Ocherki po istorii Alash-Ordy. Alma-Ata –Moskva.1937.
6. AbzhanovH. Missiya intelligencii: (kazahskaya intelligenciya III nachala HKH veka) // Kazahstanskaya pravda. - 2006. - 24 fevralya, № 39-40.
7. Dulatov M. Gosudarstvennaya дума ham qazaq // Ayqap. – Almaty, 1995. –63b.
8. Bukeyhanov A. Ruhani madeniet qarauylynan. 1915 g. // Ә.Bokeyhanov. Shygarmalar. – Almaty, 1994. – 75 b.
9. Ashnin F.D., Alpatov V.M., Nasilov D.I. Repressirovannaya tyurkologiya. – М., 2002. – S. 209.
10. QR OMM,25 qor, 1 tizbe, 1415 is, 8 paraq.
11. Tomoniko Uyama The Geography of Civilizations: Chapter 3-A Spatial Analysis of the Kazakh Intelligentsia's Activities, From the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century. 1989
12. Amirhanov R. Islam i nacional'naya ideologiya tatarskogo naroda//Rossiya i musul'manskij mir.1996g., №8.
13. Kozybaev S.K. i dr. ZHurnalistika Kazahstana. Enciklopediya//Almaty,2012.
14. Kaliev N. CHtoby sebe ne protivorechit': O programme razvitiya SMI na1998-2013gg.//Kazahstanskaya pravda, 2000, 4 dekabrya.
15. Sinicina S. «Delovoj mir Kazahstana» - pervyj nomer: O vyhode pervogo nomera zhurnala «Delovoj mir Kazahstana»//Nauka Kazahstana. -2012.-16-30 sentyabrya.
16. Abikeev G. Analiz sostoyaniya i tendencij razvitiya kazahoyazychnyh oblastnyh gazet // Panorama. - 2012.-23 yanvarya.
17. Bajtasov A. O tekh, kto k nam vhodit bez stuka: Teleradiokompanii «31 kanal»-5 let // Kazahstanskaya pravda, 2013,6 oktyabrya.
18. Kononova ZH. S yubileem, kazahskaya «Veчерka»: 10 let gazete // Almaty akshamy-Vechernyaya Almaty.-2012.-26 iyunya.
19. Kozybaev M.K. Kazahstan na rubezhe vekov: razmyshleniya i poiski. V dvuh knigah. Kniga pervaya. – Almaty: Galym, 2000.
20. Bendrikov K.E. Oчерки по истории народного образованиа в Туркестане.- М., 1960.
21. Pyaskovekij A.V. Revolyuciya 1905-2907 godov v Turkestane.– Moskva, 1957.
22. Rabochee i agrarnoe dvizhenie v Kazahstane v 1907-1914gg. (Sbornik dokumentov imaterialov). – Alma-Ata,1957.
23. QR OMM, 64 қор, 1 тізбе (Дала general-gubernatorlyғының kensesi), 5832 is, 437 paraq.
24. QR OMM, 64 қор, 1 тізбе (Дала general-gubernatorlyғының kensesi), 5833 is, 284-284 paraqtar.

SRSTI 11.25.42

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.22>

*Nurbolat Nyshanbayev**

Kazakh national university named after al-Faraby, PhD student

FEATURES OF THE NEW CONCEPT OF KAZAKHSTAN'S FOREIGN POLICY: THEORETICAL ANALYSIS

Abstract

Kazakhstan's foreign policy is determined by its multi-vector nature. This means that Kazakhstan is developing relations on an equal footing with global and regional powers. Such a foreign policy understanding ensures the independence of Kazakhstan and creates a basis for its equal interaction with other states. On March 19, 2019, the head of state, who has the official status of the "Elbasy" leader of the nation, N. Nazarbayev, resigned and handed over the post of president to the chairman of the upper house of Parliament, Kassym - Jomart Tokayev. In this regard, the state of the main directions of Kazakhstan's foreign policy during the transition of power is one of the most important issues that currently needs to be studied. The change of power in Kazakhstan after almost 30 years of the rule of Nursultan Nazarbayev is going through a very important stage in shaping the course of foreign policy. The most important legacy of the period of Nazarbayev's rule is a "multi-vector" foreign policy. The continuity of the concept of "multi-vector foreign" policy is very important on the example of the Republic of Kazakhstan today, during the period of the rule of "post-Nazarbayev" or Tokayev's regime. It is very important for the new leadership to determine the foreign policy directions of Kazakhstan in ensuring territorial security. This article analyses the features of a multi-vector foreign policy in the period of K. Tokayev and determines the trajectory of the vector of Kazakhstan's multi-vector foreign policy in the near future.

The most relevant factor is to determine the model of transformation of power in Kazakhstan and its impact on the trajectory of foreign policy. In the formation of Kazakhstan's foreign policy, the personal image of N. Nazarbayev in international politics played a great role. The image of Nazarbayev is materialized, identified with Kazakhstan, became its authority and brand. Kazakhstan's foreign policy is connected with the personality of the leader of the nation, an authoritative diplomat, author and founder of the Eurasian Union. The personality of Elbasy is associated with a system of values focused on stability, change, and traditional values. This is due to the fact that the balance of Kazakhstan's foreign policy between the Russian Federation, China and "Western" countries is important for ensuring the security of the entire territory of Central Asia.

Key words: multi-vector foreign policy, transformation of power, the image of the Elbasy, state, universalism.

*Нурболат Нышанбаев**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті PhD докторанты

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢА СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ТЕОРИЯЛЫҚ АНАЛИЗ

Аңдатпа

Қазақстанның сыртқы саясаты көпвекторлы сипатымен анықталады. Бұл Қазақстанның жаһандық және өңірлік державалармен тең деңгейдегі қарым-қатынастарды дамытып жатқанын білдіреді. Мұндай сыртқы саяси түсінік Қазақстанның тәуелсіздігін қамтамасыз етуде және оны басқалармен тең құқылы қарым-қатынас жасауға негіз жасауда. Осыған байланысты Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі бағыттарының билік транзиті кезеңіндегі жайы қазіргі таңда зерттелуі тиіс аса маңызды мәселелердің бірі. Қазақстандағы билік трансформациясының өзіндік моделі мен оның сыртқы саясаттың траекториясына ықпалы ең негізгі сұрақ болып қала береді. Қазақстанның сыртқы

саясатын қалыптастыруда Н.Назарбаевтың халықаралық саясаттағы жеке имиджінің рөлі аса зор. Себебі, Назарбаевтың соңғы 30 жыл бойына қалыптастырған мультивекторлы сыртқы саясатында Назарбаевтың тұлғалық харизматикасы мен жеке имиджінде қалыптастырған болатын. Назарбаев имиджі материалданып, Қазақстанмен сәйкестендірілді, елдің беделі мен брендіне айналған. Қазақстанның сыртқы саясаты саясаткер, беделді дипломат, Еуразиялық Одақтың авторы және негізін қалаушы Елбасы тұлғасымен байланыстырылады. Елбасы тұлғасы тұрақтылықты, өзгеріске де, дәстүрлі құндылықтарға да бағытталған құндылықтар жүйесімен байланысты.

Себебі, Қазақстанның сыртқы саясатындағы РФ, Қытай және «Батыс» елдері арасындағы балансы тұтас аумақтың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде аса маңызды болып табылады. Мақалада көп векторлы сыртқы саясаттың «Тоқаев» кезеңіндегі сипатына талдау жасап, Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясатының даму векторының траекториясына талдау жасалынады. қарастырылады. 2019 жылғы 19 наурызда Елбасы-Ұлт көшбасшысы атты ресми мәртебесі бар мемлекет басшысы Н.Назарбаев өкілеттігін доғарып, президент лауазымын Парламенттің жоғарғы палатасының төрағасы Қасым Жомарт Тоқаевқа тапсырды. Нұрсұлтан Назарбаевтың 30 жылға жуық басқаруынан кейін Қазақстан билігінің ауысуы сыртқы саясаттың бағытын қалыптастыруда өте маңызды кезеңді бастан кешуде. Назарбаевтың билік еткен кезеңнің ең маңызды мұрасы «көп векторлы» сыртқы саясат. Қазақстан Республикасы мысалындағы «көп векторлы сыртқы» саясат ұғымының негізі бүгінгі таңда, «пост - Назарбаев» немесе Тоқаев билігі кезеңінде сабақтастығы өте маңызды. Сөзсіз, аумақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде жаңа басшылық тарапынан Қазақстанның сыртқы саясаттағы бағыттарын айқындап алу өте маңызды.

Түйін сөздер: Көп векторлы сыртқы саясат, билік трансформациясы, тұлғалық имидж, Елбасы, универсализм.

*Нурболат Нышанбаев**

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, PhD докторант

ОСОБЕННОСТИ НОВОЙ КОНЦЕПЦИИ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Внешняя политика Казахстана определяется многовекторным характером. Это означает, что Казахстан развивает отношения на равных с глобальными и региональными державами. Такое внешнеполитическое понимание обеспечивает независимость Казахстана и создает основу для его равноправного взаимодействия с другими государствами. 19 марта 2019 года глава государства, имеющий официальный статус Лидера Нации, Н.Назарбаев сложил с себя полномочия и передал пост президента председателю верхней палаты Парламента Касым Жомарту Тоқаеву. В связи с этим состояние основных направлений внешней политики Казахстана в период транзита власти является одним из важнейших вопросов, который в настоящее время должен быть изучен. Смена власти Казахстана после почти 30 лет правления Нурсултана Назарбаева переживает очень важный этап в формировании курса внешней политики. Важнейшим наследием периода правления Назарбаева является «многовекторная» внешняя политика. Очень важна преемственность понятия «многовекторная внешняя» политика на примере Республики Казахстан сегодня, в период правления «пост - Назарбаева» или Тоқаева. Безусловно, новому руководству в обеспечении территориальной безопасности очень важно определить внешнеполитические направления Казахстана. В статье анализируется особенности многовекторной внешней политики в период К.Тоқаева анализируется траектория вектора многовекторной внешней политики Казахстана.

Самой актуальной остается модель трансформации власти в Казахстане и ее влияние на траекторию внешней политики. В формировании внешней политики Казахстана играл велика роль личного имиджа Н.Назарбаева в международной политике. Имидж Назарбаева материализуется, отождествляется с Казахстаном, становится его авторитетом и брендом. Внешняя политика Казахстана связана с личностью лидера нации, авторитетного дипломата, автора и основателя Евразийского союза. Личность Елбасы связана с системой ценностей, ориентированных как на стабильность, изменения, так и на традиционные ценности. Это связано с тем, что баланс внешней

политики Казахстана между РФ, Китаем и «Западными» странами имеет важное значение для обеспечения безопасности всей территории ЦА.

Ключевые слова: многовекторная внешняя политика, трансформация власти, имидж личности, Елбасы, универсализм.

Introduction.

Since the first days of its sovereign history, Kazakhstan has taken a firm course towards a multi-vector foreign policy, trying to develop cooperation with all centers of economic power and key geopolitical players. Such a rational policy found the understanding of all and quite naturally contributed to the growth of the country's authority and weight in the international arena.

One of the clearest confirmations of this was the chairmanship of Kazakhstan in the OSCE. In June 2016, Kazakhstan was elected a non-permanent member of the UN Security Council from the Asia-Pacific Group of States for the period 2017-2018 [1]. Kazakhstan's candidacy was supported by 138 out of 193 UN member States. In the Security Council, our country headed the Committee on Sanctions against ISIS and Al-Qaeda banned in the Russian Federation and Other countries, thereby making a significant contribution to the fight against international terrorism. It is obvious that there is no common of the concept of “multi-vectorism” definition in the modern dictionary. Based on individual observations of politicians, experts and researchers on the subject, primarily on the analysis of the realities of foreign policy activity of States, we can conclude that multi-vector foreign policy is an independent and Autonomous foreign policy, the hallmark of which is a balanced and fair relationship with various important centres of power and major world and regional players.

It can also be said that this means pursuing a subtle and balanced geopolitical course, skilfully playing on the contradictions between the most important centres of power of the modern world, aimed at ensuring the national interests of the country and reducing dependence as much as possible [2].

Another important recognition of Kazakhstan's authority is also the Astana talks on Syria. Along with Geneva, the capital of Kazakhstan has become an important platform for dialogue between the opposing Syrian forces. Here, a ceasefire agreement was reached in several parts of Syria. Several rounds of negotiations have already been held and the preparation of the next round has been announced. Although much remains to be done before the resolution of the intra-Syrian conflict, more importantly, the process of finding ways to resolve it continues in a new format, and Kazakhstan is actively looking for its place in the system of international relations.

The foreign policy of the Republic of Kazakhstan throughout all the years of its sovereign development is based on the concept of multi-vector nature, proclaimed by N. Nazarbayev immediately after his election to the post of President of the country on December 1, 1991. According to the President of the Republic of Kazakhstan N. According to Nazarbayev, multi-vector means " ... the development of friendly and predictable relations with all states that play a significant role in world affairs and are of practical interest to our country. Kazakhstan, due to its geopolitical position and economic potential, does not have the right to focus on narrow regional problems [3]. This would be incomprehensible not only to our multinational population, but also to the entire world community. The future of Kazakhstan is in Asia, Europe, the East and the West. By pursuing such a policy, we will be able to exclude any manifestations of a threat to the security of Kazakhstan. we will be able to strengthen the favorable external conditions for economic and political transformations in our country." this position of Kazakhstan was largely determined and is determined by the geopolitical position of our country, the multi-ethnic and multi-religious composition of the population, the level of development of the economy as a whole [4]. Taking into account the current international realities, the main focus of Kazakhstan's foreign policy strategy is on ensuring an effective security system in Central Asia, aimed at preventing non-traditional challenges and threats (international terrorism, religious extremism, drug trafficking, illegal migration) currently emanating from Afghanistan and other countries adjacent to the region.

Results and Discussion.

Multi-vector foreign policy under new-leadership

Almost every foreign visit of the head of Kazakhstan is marked by important initiatives that attract close attention of the international community and active expert discussion. For example, at the 55th session of the UN General Assembly in New York, Nursultan Nazarbayev raised the question of the need to improve the norms of international law relating to the national sovereignty of states, and taking into account new realities to determine the limits beyond which the participation of the world community in the settlement of internal conflicts is legitimate [5]. This formulation of the question is very relevant, since the West is hatching the

idea of eliminating the national state as a political institution under the dominance of the United States on the planet.

President Nursultan Nazarbayev has repeatedly expressed the view that peace on Earth will become stronger if the UN cooperates more closely with regional security structures. For example, with the CSTO (Collective Security Treaty Organization) and the SCO (Shanghai Cooperation Organization), of which Kazakhstan has a membership.

How not to recall the proposal of President N. Nazarbayev to start developing a universal declaration of a nuclear-free world. To do this, it is necessary to expand the legal framework and increase the international control of the IAEA (International Atomic Energy Agency) over the implementation of the obligations of all countries in the field of non-proliferation of nuclear weapons. German Chancellor Otto Bismarck said: "The great questions of history are resolved not by speeches and not by the vote of the majority, but by iron and blood." N. Nazarbayev proposed to put an end to such a tooth-crushing "philosophy", which has clearly outlived its time [6].

At the same time, he draws attention to the fact that today in the world total spending on weapons is growing twice as fast as during the "cold" war between the USSR and the United States – by 6% per year. They have already reached \$ 1.5 trillion a year. And this is at a time when many global and regional problems remain unresolved around the world. Therefore, he believes, a strategy of peace, a philosophy of creation is necessary [7]. And there is no doubt that every year such a constructive position is gaining more and more supporters and adherents, and Kazakhstan and its leader are becoming more and more recognizable in the world.

At the same time, Kazakhstan is building its foreign policy course, carefully analyzing the emerging international relations. It should be understood that Kazakhstan is not a major player in them. In this regard, it should adequately assess its potential, geopolitical position, and the possibilities of its foreign policy.

In the book "Under the banner of independence", the Speaker of the Senate of the Parliament of Kazakhstan K. Tokayev, who has long held the post of foreign Minister in the government, writes: "In fact, it would be incomprehensible and even ridiculous if Kazakhstan began to claim a leading position in international issues that do not correspond to its status. At the same time, it would be unjustified to close yourself in the circle of your own problems and look indifferently at what is happening around you." [8]

Based on this, Kazakhstan's foreign policy is a reflection of the state of modern international relations. Since gaining sovereignty, Kazakhstan has put forward a number of foreign policy principles, and with them actions and initiatives.

First. Multi-vector approach is an important principle of Kazakhstan's foreign policy. First of all, we are talking about ensuring our own independence, as well as the ability to make the most optimal decisions by building mutually beneficial relations with all states. This principle involves the search for a balance of power in cooperation with different geopolitical and economic "centers of power".

Thus, being between Russia, China and the Muslim world, Kazakhstan develops cooperation with all, while developing relations with the world leader – the United States, the largest international market – the EU, as well as the ASEAN countries and Japan.

Kazakhstan seeks to develop comprehensive cooperation with all major institutions of international cooperation – international forums and organizations.

Second. Strengthening global and regional security. the most important step to strengthen global security was the renunciation of nuclear weapons. Kazakhstan cooperates with various international organizations that ensure security, such as the OSCE, the IAEA, NATO and others, joining such treaties as the NPT, the CTBT, the INF and others. Kazakhstan's entry into the Collective Security Treaty System (CSTO), which is still the only real tool for ensuring the external security of the state in the region, was also a significant action [9].

Another step in strengthening international and regional security was the initiative to convene the conference on interaction and confidence-building measures in Asia (CICA), expressed at the 47th session of the UN General Assembly [10].

The third. Development of regional cooperation. In addition to security and multi-vector issues, as well as taking into account the global trend of economic globalization, Kazakhstan has put forward and supported a number of initiatives on regional cooperation, the most significant of which were: the Commonwealth of Independent States, the Central Asian Economic Community (CAEC), the Eurasian Economic Community, the Economic Cooperation Organization (ECO) and others [11].

Integration in Central Asia is the most important priority in the development of the region's states, issues of creating a market with a population of more than 50 million, issues of solving security problems, water supply issues and other pressing problems.

Conclusion.

To integrate into the world market in the south-eastern direction, Kazakhstan has applied for membership in the Organization for Economic Cooperation. In November 1992, he was admitted to its membership at an extraordinary meeting of the ministers of the participating states. The above principles were a significant factor in the implementation of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan. In this regard, it can be noted that the external doctrine of the state meets all the main paradigms of modern visions of international relations, as well as the real situation in the international geopolitical struggle.

One of the main priorities of the policy of the Republic of Kazakhstan is to promote the development of the national economy in the context of globalization by ensuring equal positions of the country and Kazakhstan's business in the system of world economic relations.

The Republic of Kazakhstan does not position itself as a global player, the main interests of Kazakhstan are focused on the regional level, which, however, does not exclude the active participation of Kazakhstan in solving global problems of our time. Based on its geographical location and taking into account strategic interests, the Republic of Kazakhstan intends to further strengthen economic and political cooperation in the previously chosen foreign policy areas, while creating a solid foundation for stability, open dialogue and interaction in the region.

Thus, we can conclude that the multi-vector foreign policy is an objective necessity, which during the existence of independent Kazakhstan has made a lot of positive changes on the way to a worthy entry into the world community. One of its results is that Kazakhstan is a successful regional state, the initiator and locomotive of integration processes in the region, as well as an active participant in regional and global structures.

References:

1. Laumulin M. T. *Multi-vector foreign policy of Kazakhstan - there are more pluses than minuses*, centrasia.ru/newsA.php?st=1078126740
2. David C. Kang, "Between Balancing and Bandwagoning: South Korea's Response to China," *Journal of East Asian Studies*, no. 9 (2009), 8.
3. Nazarbayev N. A. *Strengthen the international position of Kazakhstan*. - [//president.kz](http://president.kz)
4. Abdunabi Sattorzoda *Some theoretical aspects of multi-vector approach in the foreign policy of the Central Asian States*, easttime.ru/analitic/1/206.html
5. Kalishevsky M. *Kazakhstan: From the "multi-vector" foreign policy to the "multipolarity" of the CIS. Part I*, 20.03.2007, [ferghana.ru /article.php?id=4994](http://ferghana.ru/article.php?id=4994)
6. *Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. March 1, 2006*. [//president.kz](http://president.kz)
7. Laumulin M. T. *Foreign policy strategy of Kazakhstan in the modern geopolitical situation*, // *Kazakhstan in global processes*, No. 1, p. 88-
8. Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," *World Politics* 51, no. 1 (1998), 144-172; and Norrin M. Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups," in Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, eds., *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 170-193, 152.
9. Charles Ziegler, "Russia in Central Asia: The Dynamics of Great-Power Politics in a Volatile Region," *Asian Perspective* 38 (2014), 590.
10. Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In," *International Security* 19, no. 1 (1994), 74, 88-89.
11. Avinoam Idan and Brenda Shaffer, "The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States," *Post-Soviet Affairs* 27, no. 3 (2011), 241-268.

Т.Панияз ^{*1}, Қ.Д.Жанпейісова¹

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан, (E-mail: toleu@inbox.ru, zhanpeisova73@mail.ru)

Өңірлік саясаттың теориялық аспектілерін салыстырмалы талдау

Аңдатпа

Саясаттың қайсыбірі болмасын тұрғындардың жеке мүдделеріне қарай алға қойған және орындалатын мақсат-міндеттерден, осы мүдделерін қорғайтын әдіс-тәсілдерден, құралдардан, қоғамдық-мемлекеттік институттарынан тұрады. Ірі мемлекеттердің аумағындағы табиғи-климаттық, жағырапиялық, әлеуметтік-экономикалық, саяси-этникалық және басқа да ерекшеліктеріндегі айтарлықтай айырмашылықтарға қатысты өңірлерге бірыңғай көзқарас қалыптастыру өте қиын.

Мақалада өңірлік саясат мазмұнының теориялық аспектілеріне салыстырмалы талдау жасалынады және қазіргі өңірлік саясат, өңірлік саясатты әзірлеу мен іске асырудың теориялық-әдістемелік алғышарттары мен мәні, өңірлік саясаттың теориялық қалыптасу үрдістері, себептері баяндалған. Өңірлік саясат ұғымы мен маңызын анықтау түрлі зерттеушілердің көзқарасы тұрғысынан қарастырылады. Қазіргі кезеңдегі өңірлік саясаттың негізгі мақсат-міндеттері, бағыттары мен жүргізу әдістерінің мазмұны ашылады. Жалпы өңірлік саясатты жүзеге асыру тиімділігін арттыру үшін қорытындылар мен ұсыныстар жасайды.

Түйін сөздер: мемлекеттік өңірлік саясат, тиімді өңірлік саясат, өңірлік саясаттың мақсат-міндеттері, өңірлік даму бағыттары, өңірлік теңгерімсіздік, орталықсыздандыру, жергілікті басқару, өңірлік дамуды мемлекеттік басқару.

Т.Панияз^{1*}, К.Д.Жанпейісова¹

¹Eurasian National University. L.N.Gumilyov,
Nur-Sultan, Kazakhstan

COMPARATIVE ANALYSIS OF THEORETICAL ASPECTS OF REGIONAL POLICY

Abstract

Any policy consists of goals and objectives set by the private interests of the population, methods, means of protection of interests, public-state institutions. It is difficult to form a single point of view on the regions with respect to significant differences in climatic, geographical, socio-economic, political and ethnic and other features in the territory of large states.

The article provides a comparative analysis of the theoretical aspects of the content of regional policy, as well as the current regional policy, theoretical and methodological foundations and consequences for the development and implementation of regional policies, processes of formation and theory of regional policy. The definition of the concept and significance of regional policy is considered from the point of view of different researchers. The content of the main goals, directions and methods of regional policy for the current period is disclosed. Forms conclusions and proposals to improve the effectiveness of regional policy as a whole.

Key words: state regional policy, effective regional policy, goals and objectives of regional policy, directions of regional development, regional imbalance, decentralization, local self-government, state management of regional development.

Т.Панияз^{1*}, К.Д.Жанпеисова¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

Любая политика состоит из целей и задач, поставленных частными интересами населения, методами, средствами защиты интересов, общественно-государственными институтами. Трудно сформировать единую точку зрения на регионы в отношении существенных различий в климатических, географических, социально-экономических, политических и этнических и других особенностях на территории крупных государств.

В статье дается сравнительный анализ теоретических аспектов содержания региональной политики, а также излагается текущая региональная политика, теоретико-методологические основы и последствия для разработки и реализации региональной политики, процессов формирования и теории региональной политики. Определение понятия и значимости региональной политики рассматривается с точки зрения разных исследователей. Раскрыто содержание основных целей, направлений и методов региональной политики на текущий период. Формирует выводы и предложения по повышению эффективности региональной политики в целом.

Ключевые слова: государственная региональная политика, эффективная региональная политика, цели и задачи региональной политики, направления регионального развития, региональный дисбаланс, децентрализация, местное самоуправление, государственное управление региональным развитием.

Кіріспе. Ауқымды аймақ, өңірлерге ие мемлекеттер үшін өңірлік саясат ерекше орынға ие. Өңірлік саясат деп қазіргі кезеңдегі уақытта өңірлік процестердің табиғатын, жай-күйін есепке алатын әдіс-тәсілдерге негізделген, өңірлерге байланысты мемлекеттің жалпы мүддесін және өңірлердің өзіндік мүдделерін іске асыратын ұмтылыстар мен іс-қимылдар кешенін айтамыз.

Өңірлерде айқындалған және атқарылатын өңірлік саясат белгілі бір аумақта және жергілікті жағдайларды есепке ала отырып, сол аумақтағы жекеленген салалардың күллі жүйелерімен келісіліп және өзара үйлесімді дамуы жағдайына сәйкес іске асырылуы қажет.

Өңірлік саясаттың қоғамдық-әлеуметтік қажеттігіне орай, оны дайындап жүзеге асырумен мемлекет аумағындағы бірқатар мәселелерді шешуге болады. Атап айтқанда: өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даралануын; орталық пен өңірлердің мемлекеттік құрылымдарымен қатынасындағы өңірлердегі орталықсыздандыру мәселесін, жүргізілетін саяси, әлеуметтік-экономикалық реформаларды; ұлттық-этникалық және діни мәселелермен оқшаулану қаупін; қоғамдық-саяси әлеуметтік-мәдени өңіраралық алуантүрлілікті; әлеуметтік-экономикалық дамудағы өңірлік негіздерін жолға қоюды; экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету және өңірлер арасындағы өзара теңгерімсіздікті қысқарту, дамудың өзге де қажеттіліктерін; өзіндік мәртебесі бар өңірлердің мәселен, еркін экономикалық зоналардың, мемлекеттік қорғалатын аумақтардың, экологиялық апатты өңірлердің және т.б. бөлініп шығуы мен бағдарламаларының жүзеге асуына қажетті алғышарттарды жасау.

Мақсаты. Мақалада осы кезеңдердегі мемлекеттердегі өңірлік саясаттың аспектілері әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан теориялық негізде жан-жақты зерттеліп сипатталған. Зерттеудің мақсаты - жүргізілетін өңірлік саясатты тұжырымдамалық мән-мағынасын ұғыну, себеп-салдарлық негіздемелерді айқындау, қазіргі кезеңдегі өңірлік саясаттың дамуының теориялық үдерістерін талдау, саяси, әлеуметтік-экономикалық алғышарттарын анықтау.

Зерттеу әдістері. Зерттеудің әдіснамалық негіздері өңірлік саясатты зерттеушілердің өңірлік саясатты анықтаудағы теориялық тұжырымдамалары мен көзқарастарынан тұрады. Мақалада зерттеудің теориялық негіздерді мен аспектілерін саралауға арналған индуктивті және дедуктивті тәсілдерді пайдаланған теориялық салыстырмалы талдау әдісін айтуға болады.

Нәтижелерді талқылау. Мемлекеттердің өңірлік саясаттың аумақтық мәселелерін зерттеген ресейлік ғалым Р.Ф.Туровский аумақтардың көгжиегінде халық-шаруашылық-аумақ тәрізді қоғамдық өмірдің негізгі үдерістері жүреді. Адамның жер бетінде өмір сүруі осы үдерістердің даму жолы мен бағытына, яғни өңірлік дамуына сүйенеді. Осылайша қоғамның, оның өңірлік жүйелерінің жұмыс істеуі мен дамуы аумақтарда басталып, аумақтарда аяқталады дейді [1, 28 стр].

Қазіргі уақытта аумақтық мәселелердің күллі маңызына қатысты мемлекеттерде өңірлік саясаттың мән-мазмұнын, құрылымдарын және ұғымдарына қатысты анықтауда бірыңғай, әмбебап әдіс-тәсілдер жоқ деп айтуға болады. Өңірлік мәселелерді шешуді іске асыруда олардың жұмыс істеуі белгілі бір аумақтарға қатысты болғандығына қарамастан барлық деңгейлердегі мемлекеттік институттар атсалысады.

Өңірлердің және олардың белгілі бір мүдделеріне қатысты ішкі, сыртқы, экономикалық, ұлттық және т.б саясаттың әрбір аспектісінен өңірлерге қатысты нақты дәлелдемелерді көруге болады. Өңірлік саясат, белгілі бір саясат сияқты, кез келген мүдделердің болуына негізделеді. Осыған байланысты мемлекеттің өңірлік саясатының негізгі бағыты әрбір субъектінің мүдделерін есепке алып, экономикалық және саяси мәселелерін құрайтын өңірлердің күллі кешендері мен институттарының экономикалық әлеуетін жоспарлы дамыту екендігін атап өтеді [2, 105 стр].

Бұл пікірде өңірлік саясат толықтай алғанда елдің мүдделерін қорғайтынын, дегенмен орталықтандырылған жоспарланған экономика жағдайында өңірлер оның объектісі бола алады. Жалпы өңірлік саясаттың қағидалық айырмашылығы мемлекеттік сипатының болуында жатыр. Онда ең негізгі нәрсе өңірлердің әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін есепке алу, ресурстық базаларды орналастыру, жалпы мемлекеттік алға қойған міндеттерін жүзеге асыру болатын.

Өңірлік саясат ұғымының мазмұнын түрлі мәнде қарастыруға болады:

1. Өңірлік дамудағы қажетті әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер мен теңгерімді дамудағы көрсеткіштердің айырмашылықтарын қысқартуға бағытталған жалпы мемлекеттік саясаттың бір бөлігі ретінде;

2. Өңірдің жеке әлеуметтік-экономикалық жағдайына әкелетін елдің бірыңғай кешеніндегі орталық биліктің, басқа да жергілікті өңірлердегі мемлекеттік билік органдарының, басқару институттарының мақсатты ұстанымдары ретінде;

3. Орталықта мемлекеттік құрылымдармен іске асырылатын әлеуметтік-экономикалық салаларды мемлекеттік реттеудің бөлігі ретінде;

4. Саяси-экономикалық, әлеуметтік-демографиялық, мәдени-экологиялық үдерістерді кіріктіретін аумақтардағы ерекше сала ретінде айқындалады. [3, 87 стр].

Бір топ отандық зерттеушілер З.А.Сальжанова, Е.Б. Жайлауов, Н.Н.Гелашвили өңірлік саясатты өнімді күштерді ұтымды орналастырудан және ел өңірлері арасында әлеуметтік және экономикалық теңгерімсіздікті деңгейлестіретін заңнамалық, экономикалық және әкімшілік іс-шаралар кешеніне негізделген мемлекеттік реттеудің маңызды бөлігі деп анықтама береді [4, 4 стр].

Тағы бір ресейлік ғалым С.М.Васин мемлекеттік өңірлік саясат дегеніміз өңірлік даму мақсаттарын, мемлекеттің басқару істерін, шешімдер мен әрекеттерді жүзеге асыруға бағытталған нормативтік-құқықтық актілер мен бағдарламаларда әзірленген мақсаттар мен құндылықтар жүйесі дейді [5, 38 стр].

Жоғарыда айтылғандарды салыстырмалы талдай отырып, өңірлік саясаттың мазмұны мемлекеттегі өңірлердің ұтымды және теңгерімді дамуына, өңірлердегі ресурстарды тиімді пайдалануға, оның саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға негізделген әлеуметтік-экономикалық және құқықтық іс-әрекеттердің жиынтығы деп қорытындылауға болады.

Өңірлік саясаттың негізгі мақсаты жергілікті жерлердегі ресурстарды толық пайдалану, өңіраралық айырмашылықтарды теңестіруге ұмтылу, өсу орталықтарын дамыту, өңірлердегі бірыңғай әлеуметтік-экономикалық кеңістікті дамыту, өңірлердің шаруашылық-кәсіпорындары мен азаматтардың нарыққа шығуы үшін қолайлы жағдайлар жасау, олардың ерекше мүмкіндіктері мен аумақтық ерекшеліктерін есепке алу және дамыту болып табылады [6, 65 стр].

Өңірлік саясаттың мақсаттарын былайша топтап қарастыруға болады:

1. Әлеуметтік мақсаттар. Әлеуметтік негізделген нарықтық қатынастарды өңірлерде дамыту, нарықтық қатынастарды дамытуға көмектесетін жергілікті кәсіпкерлікті дамытуға жағдай жасау; тек мемлекеттік бюджеттен ғана емес отандық және шетелдік инвесторлардан, жекешелендіруден

түсетін қаржы-қаражат есебінен тұрғындарды әлеуметтік жағынан қолдау және әлеуметтік институттар мен инфрақұрылым нысандарын құру және дамыту;

2. Экономикалық мақсаттар. Мемлекет әр өңірдің ерекше ерекшеліктерін есепке отырып жекешелендіру бағдарламасын іске асыру және шаруашылық нысандарының өңірлердегі жағдайын жан-жақты қолдау; мемлекеттің барлық өңірлерінде нарық заңдылығына сәйкес бәсекелестік орта қалыптастыру; монополияға қарсы саясат жүргізу; орта және шағын кәсіпорындардың дамуында табиғи ресурстарды пайдаланудың тиімділігін арттыру; шекаралық өңірлерде еркін сауда айналымын қалыптастыру, еркін экономикалық өңірлердің дамуын жолға қою, экспорттық әлеуетті арттыруға күш салу; өңірлердегі экономиканың басым бағыттарын қолдау; өңірлерге тиімді келісім-шарттар негізінде отандық бизнес пен шетелдік инвесторларды тарту;

3. Экологиялық мақсаттар. Экологиялық қалдықсыз таза технологияларды әкелу, экологиялық-экономикалық тепе-теңдікті өңірлерде қалыптастыру; табиғатты қорғау шараларын жүзеге асыруда отандық және шетелдік капиталды, жеке қаржыны тарту [7, 32 стр].

Сонымен өңірлік саясаттың саясаттың жалпы мақсаттары салалық тұрғыдан сан түрлі екендігін және өңірлердегі мәселелерге байланысты өңірлік мүдделердің де әртүрлі екендігін көреміз.

Өңірлік саясат мынадай міндеттерден тұрады:

- мемлекеттің барлық аумағында теңгерімді әлеуметтік-экономикалық саясат жүргізу;
- әлеуметтік-экономикалық дағдарыстағы өңірлерге жан-жақты жәрдемдесу;
- мемлекеттің аумақтық тұтастығын, конституциялық тұтастығын сақтау;
- мемлекет аумағында бірыңғай құқықтық кеңістікті құру;
- өңірлердің ерекшеліктерін, артықшылықтарын, мүдделерін есепке алатын тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз ету;
- өңірлердің өндіріс-шаруашылық кешендеріндегі өзара бәсекелестікті жолға қою;
- өңірлерде тиісті әлеуметтік-экономикалық институттар мен инфрақұрылымдық жүйелер кешенін құру;
- өңірлерде өндіріс-шаруашылық кешендеріндегі дағдарысты жағдайларды дер кезінде еңсеруге жәрдемдесу [8, 94 стр].

Өңірлік саясаттың міндеттеріне мыналар да кіреді:

- тұрғындардың өмір сүру деңгейлерін көтеру және теңестіру;
- өңірлер арасында өзара терең көлденең байланыстар орнату;
- өзара өңіраралық еңбек нарығын жұмыспен қамтамасыз ету;
- дағдарысты жағдайларды еңсеру;
- әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүргізу;
- өңірлердегі саяси, әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздықты еңсеру;
- дінаралық және этносаралық шиеленістердің алдын алу, болдырмау және т. б. міндеттерді жүзеге асырады деп есептейміз.

Осылайша қазіргі уақытта ең өзекті деген өңірлік саясаттың мақсат-міндеттерін былайша сараптап талдауға да болады деп санаймыз:

1. Өңірлерде орта тапты қалыптастыру мен тұрғындарды әлеуметтік жағынан қорғауды жетілдіру жүйелерін жасау, медициналық қызмет көрсету мен білім беру сапасын арттыру;

2. Өңірлерде халықтың демографиялық өсімін молайту, отбасын әлеуметтік қолдау, әлеуметтік жағынан аз қамтылған азаматтарды, әртүрлі топтарды, жастарды қолдаудың әлеуметтік механизмдерін қалыптастыруда азаматтық қоғам институттарын, бизнес қауымдастықтарын жұмылдыру;

3. Өңірлерде тиісті әлеуметтік-мәдени инфрақұрылымды қалыптастыру;

4. Өңір тұрғындарының өмір сүруіне қолайлы экологиялық, қауіпсіз жағдайлармен қамтамасыз ету;

5. Өңір экономикасын әртараптандыру, кешенді шаруашылық-өндірістік құрылымдар мен нысандарды құру, шетел инвестицияларын тарту және инновациялық бастамалар мен жобаларды, технологияларды қаржыландыру және ынталандыру;

6. Өңірлік нарықтық қатынастарды одан әрі дамыту, өңірлерді өңірлік өндірістерден шыққан сапалы тауарлармен қамтамасыз ету, бәсекеге қабілетті қызмет көрсетуді жолға қою;

7. Әр өңірде ауылдық, аудандық ауыл шаруашылық жерлерін пайдалану мен қоныстанудың тірек схемасын жасау, қалалық аумақтарды дамытудың қартасын жасау;

8. Өңірдің табиғат ресурстарын тиімді пайдалану, табиғат қорларын сақтау және пайдалануда экологиялық тепе-теңдікті бұзбау;

9. Өңірлік бюджеттерді тиімді, мақсатты жұмсау, бюджеттің жұмсалуды бақылау;

10. Өңірлерде жергілікті өзін-өзі басқару институттарын қалыптастыру, өңірлік басқару құрылымдарының жұмыс істеу сапасын арттыру;

Енді өңірлік саясаттың жергілікті өзін-өзі басқаруды қалыптастыру бағыттарын төмендегідей толықтыруға болады:

- өңірлерде жергілікті өзін-өзі басқару институттарының құқықтық негіздерін жасау мен жетілдіру;

- өңірлердегі әрбір жергілікті өзін-өзі басқару құрылымдарының әлеуметтік-экономикалық дамуының жақын және ұзақ уақытқа есептелген даму болжамдарын дайындау, мониторинг жасау;

- өңірлердегі жергілікті өзін-өзі басқару институттары мен орталық билік органдары институттарының бөлімшелерінің қызметін нормативтік, құқықтық жағын әдістемелік қамтамасыз ету;

- мемлекеттегі әкімшілік-аумақтық бөлініске сай жергілікті өзін-өзі басқару құрылымдарының елдің саяси, әлеуметтік-экономикалық дамуындағы өзгерістерге уақыты бейімделуі мен ұтымды басқарылуын қамтамасыз ету.

Сонымен өңірлік саясат пен өңірлік даму мақсат-міндеттерін, бағыттарын салыстырып мынадай аспектілерде талдап қарастыруға болады:

- мемлекеттің әкімшілік-аумақтық картасындағы өңірлік дамудың болжамды-кеңістіктік дамуы;

- өңірлік бюджет, салықтар, өңірлік саясаттағы инвестициялар;

- өңірлерде мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы өңірлік саясаттың міндеттерін шешуде мемлекет субъектілерінің әкімшілік басқару құрылымдары мен орталықтарының рөлі;

- өңірлерде жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту және өңіраралық ынтымақтастықты жетілдіру, ерекше мәртебесі бар аумақтарды дамыту, технопарктерді, әлеуметтік-экономикалық кешенді жобаларды дамыту;

- өңірлердегі моноқалаларды дамыту;

- артта қалған өңірлерді дамыту, дағдарысты өңірлерді қолдау;

- өңірлердегі көші-қон мәселелерін шешу мен реттеу, шекаралық аумақтарда теңгерімді қоныстандыруды шешу;

- өңірлерде мемлекеттің сыртқы экономикалық ынтымақтастығын дамытуға атсалысу;

- өңірлік дамуды мемлекеттік тиімді басқару;

- орталықта өңірлік мақсатты бағдарламаларды даярлауға қатысу және іске асыру [9, 135 стр].

Мемлекет осы бағыттардың әрқайсысының іске асуына қатысты іс-шаралар кешенін жүзеге асырады және осылардың барлығы белсенді өңірлік саясатты жүргізетін барлық дамыған елдерге тән екенін айтуымыз керек.

Өңірлік саясатты жүргізу әдістеріне келетін болсақ, мұнда тікелей және жанама әдістер бар. Бірінші әдісте мемлекет өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуын жетілдіруге бағытталған күрделі шараларға атап айтқанда, өсу полюстарын, өнеркәсіптік технопарктерді, арнайы экономикалық зоналарды құруға, дамытуға атсалысады. Екінші әдісте қаржы, салық, кеден, жүйелері арқылы орталық мемлекеттік билік белгілі бір өңірлерде қажетті әлеуметтік-экономикалық жағдайларды құруға белсенді араласады.

Тікелей мемлекеттік араласу орталық мемлекеттік биліктің құқықтық өктемдігіне негізделген және рұқсат беру, тыйым салу және мәжбүрлеу сынды әдістерді қолданатын әкімшілік ресурстарды қолдану арқылы да жүзеге асырылады [10, 22 стр].

Өңірлердің дамуына ықпал ететін тікелей әдістердің бірі ретіндегі әкімшілік әдістің құрамына экономикалық тұрғыдан мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландырылатын мемлекеттік өңірлік бағдарламалар мен инвестициялық жобаларды жүзеге асыру, проблемалық өңірлерді қолдау, мемлекеттік тапсырыстарды орындау кіреді.

Жанама реттеу әдісі түрлі шаралар жолымен іске асырылады:

- әртүрлі өңірлік мәселелерді шешу үшін қаржы ресурстарын шоғырландыру, өңірлік дамудың арнайы облыстық, аудандық қорларын қалыптастыру мен дамыту;

- өңірлерде күрделі дағдарысты жағдайдағы шаруашылық-кәсіпорындар үшін арнайы саясат ұстану;

- өңірлерге отандық және шетелдік инвесторларды әкелу, тиісті құқықтық базаны жасау;

- күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайлары бар аудандарда орналастырған өндірістік шаруашылықтарды қолдау үшін қосымша шығындардың өтемақысын өтеу, мемлекеттік түрлі жеңілдіктер жасау;

- табиғи ресурстары сарқылған өңірлерге салық жеңілдіктерін беру;

- қатаң табиғи жағдайлары бар аудандарда орналасқан шаруашылықтар мен кәсіпорындарға мемлекеттік дотациялар мен жеңілдіктер енгізу;

- өңірлерде қоршаған ортаны ластайтын шаруашылықтар мен кәсіпорындар үшін арнайы мемлекеттік санкциялар енгізу [11, 140 стр].

Дегенмен өңірлік саясатты жүзеге асыруда зерттеушілер бірыңғай әмбебап әдістер топтамасы жоқ екендігін немесе тікелей және жанама әдістерді нақты бір өлшем ретінде барлық жағдайда қолдана беруге болмайтындығын айтады [12, 18 стр].

Қорытынды. Сонымен өңірлік саясаттың іргелі әдістері деп оның мазмұнын, мағынасын және барлық тараптар үшін өңірлік даму мүдделерін қамтамасыз ететін тиісті саяси, әлеуметтік-экономикалық, құқықтық базаны қалыптастыратын процестерді айтуға болады. +Жоғарыда айтылғандарды сараптай келе бүгіндері кез келген мемлекет үшін өңірлік саясаттың өзекті екендігін байқауға болады.

Өңірлік саясат өңірлер мен жергілікті жерлердегі саясаттың өте маңызды құрамдас бөлігі және мемлекеттің берік дамуының қалыптасқан іргетасы. Ұлттық деңгейдегі бағдарламалық құжаттарды және өңірлік бағдарламаларды әзірлеуде қызмет етуге, құқықтық актілер мен нормативтермен бірге оларды іске асырудың экономикалық шарттарын айқындауда маңызды болып табылады [13, 33 стр].

Жүргізіліп жатқан мемлекеттік өңірлік саясат мемлекеттің даму болашағымен тығыз байланысты және мемлекеттің өңірлер мен халықтың мүдделерін ескеріп жүзеге асырылатын біртұтас, кешенді өңірлік саясаты мемлекетті дамыған, алдыңғы қатарлы елге айналдыра алады деп айтуға болады.

Сондықтан Қазақстанда түрлі әлеуметтік-экономикалық реформаларды ғана емес, сондай-ақ кешенді өңірлік реформаларды түбегейлі жүргізуге бетбұрыс жасау қажет. Болашақта өңірлік реформалар бірыңғай мемлекеттің саясатты жүргізуде өңірлердің өзара даму деңгейлерін теңестіруге, халықтың өмір сүру сапасын көтеруге, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық жағдайын дамытуға, Қазақстанды дамыған әлеуметтік мемлекетке айналдыруға үлес қосары анық. Өңірлік саясатты жүзеге асыруда күшті мемлекет-күшті өңірлер қағидасын әрқашан басты назарда ұстаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Туровский Р.Ф. *Политическая регионалистика. /Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению подгот. "Политология". - М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. - 787стр, 28 стр.*

2 Гранберг А.Г. *Основы региональной экономики. /Учебник для вузов. - Высшая школа экономики. - 4-е изд. - М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. - 495 стр, -105 стр.*

3 Гагарина Г.Ю. *Региональная экономическая интеграция: условия и факторы пространственного развития. //Монография. - М.: МАКС Пресс, 2012. -155 стр. -87 стр.*

4 Сальжанова З.А., Жайлауов Е.Б., Гелашивили Н.Н. *Оценка результативности региональной политики Республики Казахстан. //Саясат. - 2017. -№7 - 4 стр.*

5 Васин С. М. *Дисбаланс социального и экономического развития региона: вопросы измерения и проблема противоречия. // Региональная экономика: теория и практика. - 2013. - № 19. - 38-45 стр.*

6 Швецов А.Н. *Совершенствование региональной политики: концепции и практика. - М.: Красанд, -2010. - 320 стр. -65 стр.*

7 Гаврилов А.И. *Региональная экономика и управление. -М.: Юнити-Дана, -2002. -239 стр. -32 с.*

8 Кенжегузин М.Б. *Региональная политика Республики Казахстан: экономический механизм реализации. -А.: -1998. -94 стр.*

9 Гурьянова Л.С. *Моделирование сбалансированного социально-экономического развития регионов. //Монография. -Бердянск: ФООП Ткачук О.В., -2013. - 406 стр. -135 стр.*

10 Ларина Н.И. *Мировой опыт региональной политики. -М.: Норма, -2006. -315 стр. -22 стр.*

11 Боев, В.Ю. *Эффективный механизм формирования системы приоритетов устойчивого развития производственной сферы регионов. // Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. -2017.- № 5 (95). -140 стр.*

12 Бакуменко, В.Д. *Механизмы выравнивания асимметрии регионального развития в условиях глобализации. // Публичное управление. -2008. -18 стр.*

13 Досмагамбетова Г.И., Жексембекова В.А. Роль региональных органов власти в процессе обеспечения устойчивого развития территории. //Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки». -2016 г. - №3(55). – 33стр.

References:

- 1 Turovskij R.F. Politicheskaya regionalistika. /Ucheb. posobie dlya studentov vuzov, obuchayushchihya po napravleniyu podgot. "Politologiya". - M.: Izd. dom GU VSHE, 2006. - 787str, 28 str.
- 2 Granberg A.G. Osnovy regional'noj ekonomiki. /Uchebnyk dlya vuzov. - Vysshaya shkola ekonomiki. - 4-e izd. - M.: Izd. dom GU VSHE, 2004. – 495 str, -105 str.
- 3 Gagarina G.YU. Regional'naya ekonomicheskaya integraciya: usloviya i faktory prostranstvennogo razvitiya. //Monografiya. - M.: MAKS Press, 2012. -155 str. -87 str.
- 4 Sal'zhanova Z.A., ZHajlauov E.B., Gelashvili N.N. Ocenka rezul'tativnosti regional'noj politiki Respubliki Kazahstan. //Sayasat. – 2017. -№7 – 4 str.
- 5 Vasin S. M. Disbalans social'nogo i ekonomicheskogo razvitiya regiona: voprosy izmereniya i problema protivorechiya. // Regional'naya ekonomika: teoriya i praktika. - 2013. - № 19. - 38-45 str.
- 6 SHvecov A.N. Sovershenstvovanie regional'noj politiki: koncepcii i praktika. - M.: Krasand, -2010. - 320 str. -65 str.
- 7 Gavrilov A.I. Regional'naya ekonomika i upravlenie. -M.: Yuniti-Dana, -2002. -239 str. -32 s.
- 8 Kenzheguzin M.B. Regional'naya politika Respubliki Kazahstan: ekonomicheskij mekhanizm realizacii. –A.: -1998. -94 str.
- 9 Gur'yanova L.S. Modelirovanie sbalansirovannogo social'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov. //Monografiya. -Berdyansk: FOP Tkachuk O.V., -2013. - 406 str. -135 str.
- 10 Larina N.I. Mirovoj opyt regional'noj politiki. -M.: Norma, -2006. -315 str. -22 str.
- 11 Boev, V.YU. Effektivnyj mekhanizm formirovaniya sistemy prioritetov ustojchivogo razvitiya proizvodstvennoj sfery regionov. // Vestnik Rossijskogo ekonomicheskogo universiteta im. G.V. Plekhanova. - 2017.- № 5 (95). -140 str.
- 12 Bakumenko, V.D. Mekhanizmy vyravnivaniya asimmetrii regional'nogo razvitiya v usloviyah globalizacii. // Publichnoe upravlenie. -2008. -18 str.
- 13 Dosmagambetova G.I., ZHeksembekova V.A. Rol' regional'nyh organov vlasti v processe obespecheniya ustojchivogo razvitiya territorii. //Vestnik KazNPU im. Abaya, seriya «Sociologicheskie i politicheskie nauki». -2016 g. - №3(55). – 33str.

FTAMP 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.25>

Э.С.Слямова*

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: elmira_slyamova@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТЕҢГЕРІМДІ КӨРСЕТКІШТЕР ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты: теңгерімді көрсеткіштер жүйесі- университеттердің қызметін бағалаудың пайдалы құралы ретінде көрсету. Университеттер өз мақсаттарына жету үшін стратегиялық жоспарлар құрады. Алайда, егер қажетті ресурстар болмаса, бұл жоспарлар сәтсіз болуы мүмкін. Кез - келген университеттегі ең құнды ресурстар-бұл оқытушылар мен қызметкерлердің тәжірибесі және оның зияткерлік капиталы. Сондықтан, егер университет осы құнды ресурстарды тиімді бағалап, оларды басқарса, ол өз мақсаттарына жету үшін стратегияларды ұтымды құрып, қолдана алады. Бұл мақалада университеттегі зияткерлік капиталды тиімді бағалаудың теңгерімді көрсеткіштер жүйесі әдісі қарастырылған. Соңғы уақыттарда жоғары оқу орындарының есептерінің ашықтығы мен олардың көрсететін қызметтерінің нәтижелерін бағалау қиынға соғып отырғаны анық. Кез-келген

жоғары оқу орындары неғұрлым бәсекеге қабілетті болуы үшін соғұрылым әрекетшіл және өз қызметінің тиімділігін бағалай алуы тиіс.

Түйін сөздер: зияткерлік капитал, университет, теңгерімді көрсеткіштер жүйесі, зерттеу университеті, зияткерлік капиталды бағалау

*E.S.Slyamova**

*Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: elmira_slyamova@mail.ru*

BALANCED SCORECARD FOR EVALUATING INTELLECTUAL CAPITAL IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

Purpose of the article: to show the balanced scorecard as a useful tool for assessing the activities of universities. Universities make strategic plans to achieve their goals. However, these plans can fail if the required resources are not available. The most valuable resources at any university are the experience of faculty and staff and its intellectual capital. Therefore, if a university effectively evaluates and manages these valuable resources, it can rationally design and use strategies to achieve its goals. This article discusses the balanced scorecard method as an effective method for assessing intellectual capital in a university. It is obvious that in recent years, the openness of the reports of universities and the assessment of the results of their services has become increasingly difficult. Universities must become more entrepreneurial and measure their performance in order to be more competitive.

Key words: intellectual capital, university, balanced scorecard, research university, evaluating of intellectual capital

*Э.С.Слямова**

*Казахский Национальный университет имени аль-Фараби
Казахстан, г. Алматы, e-mail: elmira_slyamova@mail.ru*

СБАЛАНСИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОЦЕНКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

Цель статьи: показать систему сбалансированных показателей как полезный инструмент оценки деятельности вузов. Университеты строят стратегические планы для достижения своих целей. Однако эти планы могут потерпеть неудачу, если не будет необходимых ресурсов. Наиболее ценными ресурсами в любом университете являются опыт преподавателей и сотрудников и его интеллектуальный капитал. Поэтому, если университет эффективно оценивает эти ценные ресурсы и управляет ими, он может рационально разрабатывать и использовать стратегии для достижения своих целей. В данной статье рассмотрен метод сбалансированной системы показателей как эффективный метод оценки интеллектуального капитала в вузе. Очевидно, что в последнее время открытость отчетов вузов и оценка результатов их услуг становится все труднее. Вузы должны стать более предприимчивыми и оценивать эффективность своей деятельности, чтобы быть более конкурентоспособными.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, университет, сбалансированная система показателей, исследовательский университет, оценка интеллектуального капитала

Кіріспе.

Әлемдегі барлық университеттер қоғамның дамуына тікелей жауапты. Себебі университеттен сапалы білім алып шыққан тұлғалар әр мемлекеттің келешегінің жарқын өмір сүруіне ат салысатын маман иелері. Өз болашағын ойлайтын университеттер білім алушылар мен қатар еңбек нарығының талаптары мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тиімді академиялық бағдарламаларды әзірлеуге

мейлінше назар аударулары тиіс. Академиялық бағдарламалардың сапасын арттыру даму мен өзгерістердің қажетті деңгейін басқара алатын білікті оқытушылар ғана нәтижелі түрде қол жеткізе алады.

Университетке қоғам дамуындағы өз міндеттерін орындауға мүмкіндік беретін маңызды элементтер оның адами ресурстары (адами капитал) болып табылады. Адами капитал университеттің даму стратегиялары мен саяси құжаттарын даярлауда, іске асыруда және дамытуда маңызды рөл атқарады. Білім университеттер үшін білім өнімдерімен айналысатын ұйымдар ретінде маңызды активке айналды. Осылайша, әртүрлі ғылыми зерттеушілер мен экономика саласындағы мамандар университет стратегиясына жаңаша көзқарас қалыптастырды, онда жалпы қабылданған бәсекеге қабілетті күштерге емес, қорларды пайдалану тиімділігіне ерекше назар аударылды. Қорларға негізделген болашақ университетке бірегей қорларды, мүмкіндіктер мен қабілеттерді алу, кеңейту және дамыту арқылы олардың тиімділігін арттыру үшін қызмет етеді. Қорларға негізделген болашақ университеттік активтерді тиімді пайдалану стратегиясына баса назар аударады. Университеттің құнды активтерінің бірі зияткерлік капитал болып табылады, ол университеттің тиімді қызметінің негізгі көзі болып саналады [1].

Негізгі бөлім.

Жоғары оқу орындарындағы зияткерлік капиталды бағалау жоғары оқу орындарының жұмыс сапасын жақсартуға ықпал ететін негізгі көрсеткіштерді жақсы танып білуге, сонымен қатар, бұл қорларды жақсырақ, пайдалырақ етіп бөлуге, стратегиялар мен алға қойылған мақсаттарға нақты және жылдамырақ қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл университеттегі білім алушылардың саны мен сапасын арттыруға және оларды қоғам мен еңбек нарығына қажетті маман ретінде оқытып, тәрбиелейтін оқытушыларды көбірек жұмысқа алуына себеп болады. Зияткерлік капиталдың тиімділігін арттыру арқылы білім берумен қатар университетте жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарының сапасы мен оларды қаржыландыру көлемінің өсуіне, жарияланым санын арттыруға, әртүрлі отандық немесе халықаралық рейтингтерде жоғары дәрежеге жетуге болады.

Бұл мақалада Теңгерімді көрсеткіштер жүйесі (ТКЖ) негізінде академиялық ұйымдардағы зияткерлік капиталды бағалау қарастырылған. Теңгерімді көрсеткіштер жүйесі 1992 жылы Каплан мен Нортон бастаған тиімділікті бағалау құралдарының бірі болып табылады. Бұл құрал материалдық және материалдық емес ресурстарды теңдестіру идеясына негізделген, университеттегі материалдық ресурстарға қаржылық ресурстар жатады, ал материалдық емес ресурстарға клиент көзқарасы, ішкі саяси бизнес процесінің болашағы және оқу мен даму болашақтары жатады. Сондықтан университеттің ұзақ мерзімді тиімділігін бағалау барысында Теңгерімді көрсеткіштер жүйесіне сәйкес төрт перспективаны ескеру қажет. Зияткерлік капиталды көрсететін үш перспектива-бұл клиенттердің болашағы, ішкі бизнес-процестердің болашағы және оқыту мен даму. Бұл перспективалар қаржылық нәтижелерге әкелетін зияткерлік капитал көрсеткіштеріне негізделген университеттің құндылығын тудырады. Кез келген университеттің бірнеше негізгі және маңызды функциялары бар: білім беру жүйесін құру, білім алу және білім беру. Университеттің зияткерлік капиталын анықтау және бағалау қабілеті оны бөлу мен дамытудың, сондай-ақ оны тиімді басқаруды институцияландыру тәсілі болып табылады. Университеттің өзгеріп жатқан қажеттіліктеріне жауап беру үшін стратегиялық зияткерлік капиталды анықтау және басқару университеттің бәсекелестік артықшылығын қолдаудың немесе жақсартудың маңызды әдісі болып табылады. Сондықтан университеттер талантты оқытушылар, қызметкерлер мен студенттерді тарту үшін бәсекеге түседі. Cullen, Joyce, Hassall, және Broadbent [2] тек тиімділікті бақылау үшін ғана емес, басқарудың маңыздылығын арттыру үшін оқу орындарында Теңгерімді көрсеткіштер жүйесін қолдануды ұсынды. Sutherland [3] Оңтүстік Калифорния университеті өзінің академиялық бағдарламасы мен жоспарлау процесін бағалау үшін Теңгерімді көрсеткіштер жүйесіне жақындағанын хабарлады. Сонымен қатар, Chang and Chow [4] 69 бухгалтерлік бөлім басшыларының сауалнамасындағы жауаптар Теңгерімді көрсеткіштер жүйесінің қолданылуын және бухгалтерлік бағдарламалар үшін артықшылықтары бар екендігін растағаны жайлы айтты. Жоғары оқу орындары өздерінің кірістерін болашақ зияткерлік активтерді табуға бағытталған зерттеулер мен әзірлемелерге бағыттайды. Сондықтан университеттер «үздік және білікті адам ресурстарын» тарту және ұстап тұру жолдарын іздестіреді және инновацияларды ынталандыру және жаңа әзірлемелерді құру үшін оларды басқарудың тиімді стратегияларын қабылдайды. Жоғарыда келтірілген түсіндірулер мен зерттеулерге сәйкес зияткерлік капиталдың көрсеткіштері университеттің кадрлық ресурстарының сапасын (оқытушылар мен қызметкерлердің құзыреті мен дағдылары, сондай-ақ студенттердің қабілеттері) өлшеу және басқару,

университеттің стратегиясы мен мақсаттарының тиімділігі мен оқытылуы үшін анықталуы және мүдделі тараптармен қарым - қатынастармен байланысты көрсеткіштер (үкімет, өнеркәсіп, ата-аналар, акционерлер және т.б.) анықталуы керек.

Ең алғаш «зияткерлік капитал» түсінігін шетелдік инвесторлар Н.Кронфилд және А.Рок 1958 жылы пайдаланса, ал америкалық экономист Дж.К.Гелбрейт 1969 жылы ғылыми қоғамдастыққа енгізді [5]. Зияткерлік капиталды ұйымның қазіргі және болашақ жетістіктеріне тікелей әсер ететін және басқа ұйымдармен салыстырғанда оның рейтингін анықтайтын білім, дағды, тәжірибе мен ақпараттан тұратын факторлар ретінде анықтауға болады [6].

Карлан и Norton ұйымдарға жетекші индикаторлар немесе қаржылық нәтижелерді болжаушылар ретінде пайдалану үшін кешенді шаралар жиынтығын жасауды ұсынды [7]. Олар төрт аспектке негізделген шараларды әзірлеуді ұсынды:

1. Қаржылық перспектива. «Ұйым өз акционерлері үшін қандай болуы керек?» сұрағына жауап берулері қажет.

2. Клиенттің болашағы. «Ұйым өз клиенттеріне қалай көрінуі керек?» сұрағына жауап берулері қажет.

3. Ішкі бизнес-процестердің перспективасы. «Ұйым қандай процестерде жетістікке жетуі керек?» сұрағына жауап берулері қажет.

4. Оқыту және өсу перспективасы. «Ұйым өзінің өзгеру және жақсару қабілетін қалай сақтай алады?» сұрағына жауап берулері қажет.

Бұл төрт дәстүрлі көзқарас университеттердегі BSC-ге қатысты әртүрлі зерттеулерде қолданылды. Кейбір жағдайларда перспективаларды ұсынудың атауы мен тәртібінде шамалы айырмашылықтар болды. Көптеген зерттеулер сонымен қатар университеттердің белгілі бір контекстінде өлшеу перспективаларының модификацияланған нұсқасын ұсынады, әсіресе дәстүрлі перспективаларға қаржылық емес өлшемдер қосылады, мысалы, қауымдастық қатысуы, инновация, стратегиялық серіктестік және университеттер үшін маңызды ғылыми зерттеулердің алдыңғы қатарлы тәжірибесі. Соңғы зерттеулердің бірі тұрақты даму тұжырымдамасының төрт аспектісі болып табылатын оқыту мен өсудің, ішкі операциялардың, мүдделі тараптардың және тұрақтылықтың модификацияланған ТКЖ моделін ұсыған.

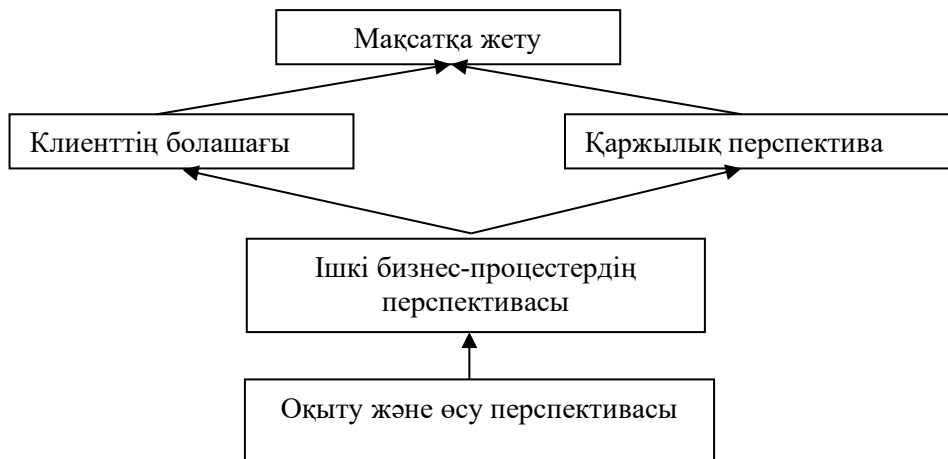
Тиімді ТКЖ үшін маңызды фактор-барлық шараларды төрт аспект бойынша ұйымның көзқарасы мен стратегиялық мақсаттарымен үйлестіру. ТКЖ менеджерлерге қысқа мерзімді қаржылық нәтижелерді бақылауға мүмкіндік береді, сонымен бірге болашақ қаржылық көрсеткіштердің өсуіне ықпал ететін материалдық емес активтерді құру және сатып алудағы прогресті бақылайды [9]. Осылайша, ТКЖ менеджерлерге өз стратегияларының орындалуын бақылауға, түзетуге және оларға түбегейлі өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Көрсеткіштердің теңдестірілген жүйесі инновациялар мен оқытуды өлшеуге баса назар аударады: патенттер, жаңа өнімдер (ғылыми ортадағы жарияланымдарға әкелуі мүмкін). Өлшеудің бұл аспектілері жоғары оқу орындарындағы зияткерлік капитал өлшемінің келесі элементтеріне сәйкес келеді:

1. Ноу-хау, авторлық құқық, патенттер және әртүрлі дизайн құқықтарын қамтитын зияткерлік меншік активтері.

2. Адамға бағытталған активтерге шығармашылық қабілеттер мен мәселелерді шешу қабілеті, ұйым қызметкерлері енгізген көшбасшылық, кәсіпкерлік және басқару дағдылары кіреді.

3. Инфрақұрылымдық активтер-бұл ұйымның ұзақ мерзімді перспективада тиімді жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін технологиялар, әдістемелер мен процестер.

Ұйымдардағы индикаторлар жүйесінің маңызды аспектісі стратегиялық бизнес-бірліктер немесе ұйымдардағы деңгейлер арасындағы стратегиялық мақсаттарды үйлестіру мәселесі болып табылады. Бұл теңестіру процесі әр деңгей ұйымның жоғары және төменгі деңгейіне теңестірілетін индикаторлардың теңдестірілген деңгейі арқылы жүзеге асырылады. Деңгейлер арасындағы байланысты «жоғарыдан төменге» немесе «төменнен жоғарыға» схемасы арқылы жасауға болады. Деңгейлердің байланысы деңгейлер арасындағы негізгі мақсаттардың резонансын қамтамасыз етеді және туралау мен синергетикалық нәтижелерді қамтамасыз етеді. Зияткерлік капиталдың тиімді қаржылық емес көрсеткіштері қаржылық көрсеткіштерді толықтырады; ұйымды басқаруды жақсартуға бағытталған жаңа стратегияларды әзірлеу үшін кері байланыс механизмін қамтамасыз етеді [10]. Теңгерімді көрсеткіштер жүйесінің перспективасының иерархиясы келесі суретте көрсетілген (сурет 1).

Сурет 1-Теңгерімді көрсеткіштер жүйесінің перспективасының иерархиясы

Әрбір перспектива әдетте даму стратегиясында қолданылатын логикалық иерархия моделіне, яғни кірістерге, процестерге, шығыстарға және нәтижелерге қатысты. Каплан мен Нортон жасаған Теңгерімді көрсеткіштер жүйесінің төрт перспективасын бейімдеу [7,8] университет басшылығы коммерциялық ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қолданатын тиісті әдістерді қабылдауы керек деген есепке алынды. Жалпы, университеттің жоғары басшысы университеттің дамуы үшін белгілі бір стратегиялық тақырыптарды бақылай алды. Енгізу перспективаларының стратегиялық тақырыптары объектілерді, қызметкерлердің кәсібилігін, сондай-ақ жүйелер мен саясатты, процедуралар мен ұйымдастырушылық құрылымды қамтиды. Енгізу перспективасын дамыту процестің болашағын одан әрі жақсартады. Стратегиялық тақырыптар процестің болашағы академиялық атмосферадан, университетті тиімді басқарудан, университеттің әлеуметтік жауапкершілігінен, оқыту мен зерттеуден тұрады. Процесс тұрғысынан жақсы өнімділік көптеген мүдделі тараптарға, соның ішінде студенттерге, пайдаланушыларға, қауымдастыққа және серіктестерге пайда әкеледі. Өндіріс перспективасының стратегиялық тақырыбы көптеген мүдделі тараптар үшін құндылықтың көрінісі болып табылады. Каплан мен Нортонның [9] айтуынша, стратегия-бұл гипотезалар жиынтығы. Бұл стратегияларды іске асыруға дейін, дәл кезінде және одан кейін сынауға мүмкіндік береді. Өзгерту бастамасы оңай болады, өйткені тиімділік көрсеткіштері арасындағы себеп-салдарлық байланысты түсіндіруге және егжей-тегжейлі зерттеуге болады. Университеттің одан ары өркендеп дамуы үшін әр перспективаға сәйкес стратегиялық жоспар құрылуы қажет. Құрылған стратегиялық жоспар бойынша нақты және нәтижелі жұмыстардың жасалуын тиімді түрде басқарып және бақылап отыратын кәсіби басшы мен менеджерлер қажет. Қорытындылай келе қазіргі уақытта жоғары оқу орындары сапаны арттыруға мүдделі екені барлығымызға мәлім. Институционалдық әлеуетті құру және жоғары оқу орындарының сапасын арттыру кезінде ескеру қажет ең маңызды құрамдас бөліктердің бірі зияткерлік капитал болып табылады. Осы уақытқа дейін көптеген зерттеулер мен тәжірибелер құндылықты арттыру және өнімділікті арттыру үшін университеттерге интеллектуалдық капиталды бағалау және басқару үшін жүргізілді. Осы бағалаулардың арасында ТКЖ де бар. Білім беру мекемесінде ТКЖ қолдану оқытушылар мен басшылықтың бірге жұмыс істеулерін талап етеді. Ол жоғарыдан төменге қарай иерархияда саясатты әзірлеуге және іске асыруға жауапты аға қызметкерлерден басталады. Сайып келгенде, ТКЖ енгізу қызметкерлердің кері байланысы мен тиісті функциялар арасындағы байланысты қамтитын себеп-салдарлық байланыс жасайды. Жоғары оқу орындарында ТКЖ қолдану кезінде мақсаттар мен міндеттерден бастау және ТКЖ төрт көзқарасының әрқайсысы үшін өлшемдер мен көрсеткіштерді анықтау қажет. ТКЖ төрт перспективасына сәйкес ескерілуі керек көрсеткіштер студенттердің оқыту стиліне, оқу сапасына, оқытушының кері байланыс сапасына, оқытушылардан алатын инфрақұрылымдық мүмкіндіктерге және академиялық көшбасшының тиімділік деңгейіне қанағаттануын көрсетеді. Академиялық көшбасшылар университеттің қаржылық перспективасына қол жеткізетін оқыту мен оқыту перспективаларын жақсарту үшін тиімді ішкі процесті қолдана отырып, мүдделі тараптардың көзқарасын орнатуға және нығайтуға жауап береді.

Қорытынды

ЖОО зияткерлік капиталды бағалаудың бірден бір әдісі ретінде ТКЖ бірнеше алдыңғы қатарлы университеттерде енгізіліп, тәжірибеден өткізілген. Атап айтсақ: Лос-Анджелестегі Калифорния университеті, Индиана университеті, Эдинбург университеті, Карлтон университеті және т.б. Теңгерімді көрсеткіштер жүйесінің артықшылығы мынада, менеджерлерге негізгі стратегиялық мәселелерге назар аударуды ұсына отырып, ол қызмет көрсеткіштерінің жалпы санын азайтуға мүмкіндік береді, сонымен қатар ұйымды басқару ерекшеліктерін ескереді.

Теңгерімді көрсеткіштер жүйесі университеттің көзқарасы, миссиясы, стратегиясы мен операциялық қызметін мақсаттар мен міндеттерді көрсетумен, сондай-ақ қызмет нәтижелерін бағалаумен байланыстыратын маңызды құрал бола алады. ТКЖ университеттерге енгізудің негізгі себептері:

- маңызды басқару құралы ретінде қарастырылады;
- академиялық бағдарлама мен жоспарлау процестерін бағалауға мүмкіндік береді;
- бұл тек өнімділікті бақылау емес, басқарудың маңыздылығын арттыру құралы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Sutherland, T. (2000). *Designing and implementing an academic scorecard. Accounting Education News, 11-13.*
2. Cullen, J., Joyce, J., Hassall, T., & Broadbent, M. (2003). *Quality in higher education: From monitoring to management. Quality Assurance in Education, 11(1), 5-14.*
3. Sutherland, T. (2000). *Designing and implementing an academic scorecard. Accounting Education News, 11-13.*
4. Chang, O.H., Chow, C.W. (1999). "The Balanced Scorecard: A Potential Tool for Supporting Change and Continuous Improvement in Accounting Education", *Issues in Accounting Education, Vol. 14, No. 3, pp. 395-412.*
5. Edvinsson L. *Managing Intellectual Capital. QFINANCE. P. 1-4. URL: http://www.qfinance.com.*
6. Sveiby, Karl-Erik (2001). "A Knowledge-based Theory of the Firm To guide Strategy Formulation", *Journal of Intellectual Capital, Vol. 2, No. 4.*
7. Kaplan, Robert S. and Norton, David P. (1992). "The Balanced Scorecard", *Harvard Business Review, Jan-Feb. pp.71-79.*
8. Kaplan, Robert S. and Norton, David P. (1993). "Putting the Balanced Scorecard to Work", *Harvard Business Review, pp.134-147.*
9. Kaplan, Robert S. and Norton, David P., (1996). "Linking the Balanced Scorecard to Strategy", *California Management Review, Vol.39 No.1, , pp.53-79.*
10. Holmen, J., (2005). "Intellectual Capital Reporting", *Management Accounting Quarterly, 6(4), - pp. 1-9.*

FTAMP 11.01.29

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.26>

А.У. Нусипова *

Абай атындағы ҚазҰПУ PhD докторанты,
Алматы қ., Қазақстан

КАРАНТИН АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІККЕ ҚАЛАЙ ӘСЕР ЕТТІ: САЯСАТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Өткен жылдың аяғынан бастап жаңа COVID-19 инфекциясы адам өмірінің әртүрлі салаларына, соның ішінде заманауи технологиялық құрылымға бұрын-соңды болмаған әсерін тигізді. Жаһандық жағымсыз факторлардың арасында денсаулыққа қатысты қиындықтар да, киберқауіпсіздік мәселелері де атап өтілді.

COVID-19 жаңа пандемиясы пайда болысымен әлем қашықтан қол жетімділіктің қауіпсіздігі проблемаларын объективті және субъективті себептермен анықтай бастады. Бір жағынан, Интернетке үйден кіру нүктесі қауіпсіздік тұрғысынан қиын емес, екінші жағынан, карантинге өту күтпеген

жағдай болды. Қазіргі уақытта ақпараттық қауіпсіздік саласында көптеген жергілікті шешімдер және қауіпсіз қашықтықтан қол жетімділікті ұйымдастыру бойынша халықаралық ұсыныстар бар. Бұл мақалада осы факторлардың өзара байланысы қарастырылады.

Түйін сөздер: COVID-19, ақпараттық қауіпсіздік, ғаламтор, әлеуметтік желілер, ресурстар, ақпараттық технологиялар, карантин.

*A.U. Nussipova **

*PhD doctoral student of Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

HOW QUARANTINE AFFECTED INFORMATION SECURITY: A POLITICAL ANALYSIS

Abstract

Since the end of last year, the new COVID-19 infection has had an unprecedented impact on various areas of human life, including the modern technological structure. Among the global negative factors, both health problems and cybersecurity challenges were noted.

Security problems with remote access to the novel coronavirus COVID-19 during a pandemic are identified for objective and subjective reasons. On the one hand, accessing the Internet from home is not difficult from a security point of view, on the other hand, the transition to quarantine was unexpected. Currently, there are many local solutions in the field of information security and international recommendations for organizing secure remote access. The relationship of these factors we will consider in this article.

Key words: COVID-19, information security, Internet, social networks, resources, information technology, quarantine.

*A.U. Нусипова **

*PhD докторант КазНПУ им. Абая,
Алматы, Казахстан*

КАК КАРАНТИН ПОВЛИЯЛ НА ИНФОРМАЦИОННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

С конца прошлого года новая инфекция COVID-19 оказала беспрецедентное влияние на различные сферы человеческой жизни, включая современную технологическую структуру. Среди глобальных негативных факторов были отмечены как трудности здравоохранения, так и вызовы кибербезопасности.

Проблемы с безопасностью удаленного доступа к новому коронавирусу COVID-19 во время пандемии выявляются по объективным и субъективным причинам. С одной стороны, выход в Интернет из дома несложный с точки зрения безопасности, с другой - переход на карантин оказался неожиданным. В настоящее время существует множество локальных решений в области информационной безопасности и международных рекомендаций по организации безопасного удаленного доступа. Взаимосвязь указанных факторов рассматриваются в данной статье.

Ключевые слова: COVID-19, информационная безопасность, Интернет, социальные сети, ресурсы, информационные технологии, карантин.

Кіріспе. Қазіргі қоғамды ақпараттық қоғам деп те атайды. Компьютерлік технологиялар мен коммуникацияның кең дамуы ақпарат жинауға, сақтауға, өндеуге және ақпаратты беруді өте тиімді және бұрын болмаған көлемде жедел ұсына бастады. Жаңа ақпараттық технологиялардың арқасында адамның өндірістік және өндірістік емес қызметі, оның күнделікті қарым-қатынас саласы әлемдік өркениет қалыптастырған тәжірибе, білім және рухани құндылықтарды тарту есебінен шексіз

кеңейеді, ал экономиканың өзі күннен-күнге материалдық игіліктердің өндірісі ретінде сипатталып, барған сайын ақпараттық өнімдер мен қызметтерді тарату құралы ретінде көрсетілуде.

Ақпараттандырудың қазіргі кезеңі дербес компьютерлік технологияларды, телекоммуникациялық жүйелерді қолданумен, компьютерлік желілерді құрумен тікелей байланысты. Осыған орай ақпараттық индустрияда тиімді шешімдерді әзірлеу және қолдану қажеттілігі артып келеді, бұл жаңа білім алу үшін аппараттық және бағдарламалық жасақтамалар жасаумен және ақпараттық технологиялар шығарумен айналысады. Ақпараттық индустрияның дамуының белгілі бір кезеңінде жұмыскерлердің көп бөлігі ақпаратты өндірумен, сақтаумен, өңдеумен және сатумен айналысатын ақпараттық қоғам туады, яғни бұл қоғам интеллектті дамытуға және білім алуға бағытталған шығармашылық жұмыстар жүргізілуде. Ұлттық шекаралар бойынша бөлінбеген адамдардың бірыңғай ақпараттық қоғамдастығы құрылуда. Ал ақпараттық қоғамның қалыптасуы соңғы ақпараттық, телекоммуникациялық және байланыс технологияларына негізделген. Бұл жаһандық ақпараттық желілердің жылдам таралуына әкеліп соқтырған жаңа технологиялар, халықаралық ақпарат алмасудың принципіалды жаңа мүмкіндіктерін ашты. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы тұжырымдамалық және іс жүзінде әлемдік ақпараттық кеңістіктің қалыптасуын білдіреді, сонымен бірге қазіргі карантиндік жағдайға байланысты өте өзекті мәселе болуда.

Ақпараттық сфераның қарқынды дамуы бүкіл әлемдегі қоғам өміріне айтарлықтай әсер етеді, оны бір ғаламдық ақпараттық кеңістікте немесе инфосферада болатын ақпараттық қоғамға біріктіреді. Бұл дегеніміз, қазіргі уақытта ақпараттың шекаралары аз, бұл оң және теріс жағынан оған көбірек адамдар әсер ете алады дегенді білдіреді. Сондықтан ақпараттық ресурстар мен процестер ТМД-да да, әлемнің басқа елдерінде де көптеген әлеуметтік апаттардың түбінде болуы мүмкін екенін ескерген жөн.

Нәтижелерді талдау. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, әсіресе компьютерлік технологиялардың дамуы және оларды өмірдің барлық саласында, соның ішінде үкімет пен әскери салада тарату қарама-қайшылықтың немесе қарама-қайшылықтың түбегейлі жаңа түрінің - ақпараттың жақында пайда болуына әкелді. Әрине, ақпараттық соғыстар ұзақ уақыттан бері белгілі және қолданылып келеді деп айтуға болады, бірақ олар насихаттау, бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану, қоғамдық пікірді қолдан жасау, қауесет, алдау, жалған ақпарат және т.б. сияқты құралдарды (және шектеулі) пайдаланды. Технологиялық прогресс ақпараттық соғыстың шын мәнінде жаңа мәнге ие болуына әкелді. Жақында «ақпараттық соғыстар» немесе олардың кибер-аспектілері ақпараттық инфрақұрылым элементтерін рұқсатсыз пайдаланудың, бүлінудің немесе жоюдың және / немесе олардың тұтастығын бұзудың алдын-алу үшін әскери және стратегиялық мақсаттарда көп мөлшерде қолданыла бастады (қорғаныс тұрғысынан) немесе ақпарат саласында артықшылыққа қол жеткізу үшін жаудың ақпараттық инфрақұрылымының элементтерін жою, жолын кесу (яғни шабуылдау). Дегенмен, қару-жарактың мақсаттары әр түрлі болуы мүмкін және олар тек әскери нысандар болады, және мұндай әрекеттер тек соғыс уақытында ғана жасалады деп айтуға болады - бұл орынсыз және тіпті қауіпті аңғалдықты білдіреді. [1].

Биылғы жылғы бүкіл әлемді дүр сілкіндіріп отырған жаңа коронавирус инфекциясы, пандемия COVID-19 адам өмірінің әртүрлі салаларына, оның ішінде қазіргі технологиялық құрылымына бұрын-соңды болмаған әсерін тигізді. Қазіргі уақытта әлем бойынша жүздеген миллион адам интернет көмегімен үйден жұмыс істеуге мәжбүр. Ғаламтор желісін уақытты жағымды өткізу құралы деп ғана білетіндердің өзі бүгін оны қызметінде туындаған мәселелерді шешу үшін белсенді қолдана бастаған. Виртуалды кездесулерді жүзеге асыру мен отбасының тұрмыстық қажеттілігін қамтамасыз етуге керек-жаракты сатып алу да тек интернет арқылы қолжетімді. Қызметті қашықтан атқару барысында компьютер желісі мен интернет-сервистердің маңызы еселенген кезде, кибер қылмыскерлердің де белсенділігін арттырып отыр. Олар өзекті жаңалықтарды, төтенше жағдай туралы хабарларды жіберіп, желі қоданушыларын сілтемелер арқылы зиянды сайттарға өтуге итермелеуге тырысады. Вирустық бағдарламалар бар хаттарды жолдайды, нәтижесінде өз көздеген мақсаттарына жетуге жол табады [2].

Кибер қылмыскерлер әдетте қаржы саласында жұмыс жасайтын мекемелердің қас жауы болады, көбінесе солардың ақпараттық қорына қол жеткізуді көздейді. Көптеген компания мамандары осы шабуылдарды көріп қана қоймай, оның салдары қандай болатынын сараптап, қылмыстың алдын алуды жетік меңгерген. Бұл жұмыстар үнемі бақылауды, талдауды және болжауды талап етеді. Дегенмен, әлеуметтік қашықтықты қажет етіп тұрған дағдарысқа дайын емес компаниялар да

жеткілікті. Арасында өз жұмысын уақытша доғарғандар бар. Алайда, киберқауіпсіздік тұрғысынан қауіпті жағдайда қызметін жалғастырғандар да жоқ емес. Европолдың мәліметінше, коронавирустың өршуі кезінде DDoS-шабуылдар саны артқан. Қылмыскерлер аталмыш шабуылдарын жүзеге асырмауы немесе тоқтатуы үшін ақша талап етеді. Алып компаниялар жиі осындай әрекеттердің құрбаны болады.

DDoS-шабуыл онлайн-сервистердің жұмысын бұзуға бағытталған. Заңсыз трафик ағымының арқасында компьютерлер, Интернет және сұранысты жіберетін басқа да құрылғылар көмегімен бір уақытта көптеген сұраныстар жіберіледі. Бұл, сайып келгенде, қызметті шамадан тыс жүктейді. Бұл ретте нақты тұтынушылар немесе пайдаланушылар кері байланыс ала алмайды. DDoS шабуылдары әдетте ресурс қорын азайтады.

Бұқараның коронавирус төңірегіндегі үрейі киберқылмыскерлер үшін фишинг шабуылдарды жасауға жағдай жасап отыр. Салдарынан еш қауіп тудырмайтындай көрінген хат арқылы зиянды бағдарламалар таратылуда [3].

Біз әлеуметтік шабуылдарды қылмыстық (тұрмыстық) деңгей мен кибер операциялардың (мемлекеттік немесе өндірістік сипаттағы) деңгейіне қарай ажыратуға болады. Үй шаруашылығында, өздеріңіз білетіндей, кибершабуылдар шартты түрде екі сыныпқа бөлінеді:

- тұлғаның жеке басын және басқа да жеке ақпаратты заңсыз алу мақсаты болып табылатын фишингтік шабуылдар;

- ақшаны заңсыз алуға немесе банктік шоттарға қол жеткізуге бағытталған қаржылық алаяқтық.

Кибероперациялар мен АПТ шабуылдарының деңгейіне, зиянды пошта таратудың дәстүрлі тізімдері, саяси қате ақпарат пен троллинг, сонымен қатар шабуылдың салыстырмалы түрде жаңа түрі, адамдарды іздеуге бағытталған қосымшалардың орнатылуы әдебиеттегі коронавирус тақырыбымен байланысты.

Фишингтік шабуылдардың бірнеше түрлері бар, атап айтқанда: Интернет-ресурстарды (пошта, веб-парақтар) дәстүрлі түрде пайдалану, мәтіндік / SMS хабарламалар (белсенді әрекетті бастау, мысалы, жалған дауыс беру арқылы алдау арқылы) және дауыстық хабарламалар (атап айтқанда, VoIP хаттамасы).

COVID-19 коронавирустық инфекциямен байланысты әйгілі әлеуметтік инженерлік шабуылдардың мысалдары бойынша:

1. Әдетте фишинг немесе ақша бопсалау мақсатында зиянды қосымшасы бар немесе зиянды бағдарлама / веб-сайтқа сілтеме бар электрондық поштаны жіберу. Мұндай хаттардың көздері әдетте заңды болып жасырылады, мысалы, денсаулық сақтау ұйымы ретінде (әдетте БҰҰ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы), компанияның директоры, АТ қолдау қызметі (немесе керісінше, егер хат АТ-қолдау қызметіне жіберілсе, карантин кезеңінде дереккөз заңды қолданушы ретінде маскировкаға түседі) сақтандыру компаниясы (мысалы, хабарлама мәтіні алушының эпидемия кезінде медициналық сақтандырудың аяқталғанын көрсетеді), қайырымдылық коммерциялық емес компания, қаржы немесе сауда компаниясы (пандемия кезіндегі өте жақсы ұсыныспен), оқу орталығы, провайдер (әдетте Қытайдан келетін электроника), компания салығы, туристік немесе авиакомпания, еңбек биржасы және т.б. TrenMicro зерттеуіне сәйкес, әлеуметтік шабуылдардың 65% -дан көбі – спам хаттар [4].

2. Зиянды қосымшаларды орнатуға арналған ұсыныстар, мысалы, коронавирустың таралу картасы (геологиялық орналасу нүктесінің жанында жалған вирустық тасымалдаушыларды көрсететін) - Коронавирус немесе Gmap картасы.

3. Денсаулық сақтау ұйымдары, қайырымдылық ұйымдары, сақтандыру компаниялары, вирусқа қарсы препараттарды ақысыз тарататын ұйымдар сияқты жалған веб-порталдарға кіру (сіз «жеткізу үшін» төлеуіңіз керек деген ақпараттар болады) және басқалар. Қауіпсіздік саласындағы сарапшылар жалған фишингтік веб-сайттардың пайда болуының қайталану толқынын тіркеді, олардың аты енді *covid* емес, қашықтан қол жеткізудің туынды фразалары - *teams* немесе *zoom* (бейнеконференция қосымшалары).

4. Жасанды жаңалықтар, (Денсаулық сақтау министрлігі немесе әкімдіктердің) жедел хабарлары, карантиндік QR кодын жасау немесе қорқыныш, стресс және денсаулыққа зиян паразит материалдар, мысалы, жаһандық қастандық теориясына қатысты (биологиялық соғыс, оқудың тасталуы, климаттың өзгеруімен және әртүрлі обсурантизм көріністерімен күресу), сайып келгенде, зиянды ресурстарға сілтеме жасайды.

Британдық ғалымдардың зерттеуі бойынша, компьютерлік шабуылдардың 98% -ында әлеуметтік инженерия әдістері қолданылады [5].

Мәселен, коронавирустан қорғану туралы ақпарат, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының кезекті мәлімдемесі немесе бетперде мен өзге де дезинфекциялық құралдардың сатылуы жайында хаттарды ашып оқудың өзі бүгін қауіп төндіреді [6]. Себебі, осы арқылы сізге зиянды бағдарламалар мен вирус жіберілуі мүмкін. Нәтижесінде, алаяқтар Windows жүйесіндегі құпия сөз, қолданушылардың есім-сойлары мен банктегі реквизиттер жайындағы мәліметті қолды қылады.

Осы жағдайға байланысты Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы ескерту жариялаған. Өзін аталмыш ұйым қызметкері деп таныстырған адаммен сөйлесу кезінде асқан қырағылық пен сақтық танытуды өтінген. Себебі бұл қазіргі ахуалды өз мүдделері үшін пайдаланып отырған киберқылмыскер болуы әбден мүмкін екенін ескертеді. Мамандардың айтуынша, айына орта есеппен 1,4 миллион осындай жалған сайттар жасалады екен [7].

Қазіргі жағдайға байланысты мамандарының айтуынша, қашықтан жұмыс жасау барысында бірнеше қағиданы есте сақтау абзал. Ең негізгісі поштамен сауатты жұмыс жасай білу қажет. Бейтаныс адресаттан келген хаттағы сілтемеге басудан, лицензиясы жоқ бағдарламаларды жүктеуден және орнатудан бас тартқан дұрыс, яғни «цифрлық тазалықты» сақтау маңызды.

Халықаралық электробайланыс одағының (ХЭО) есебіне сәйкес, Қазақстан 2018/2019 жж ғаламдық киберқауіпсіздік индексында 40 орынға ие болған. Primeminister.kz ресми ақпарат ресурсында еліміздің 2017/2018 жж аталмыш рейтингте 82-орында болғаны жазылған [8].

Қорытынды. COVID-19 коронавирусының жаңа инфекциясы басталған кезде бүкіл АТ әлемі ақпараттық қауіпсіздік саласында ерекше міндетке тап болды, және пандемия кезінде компьютерлік желілерде қауіпсіз жұмыс істеу тәжірибесін ескере отырып ұйымдастыру және техникалық тұрғыдан алғанда баға жетпес екеніне көз жеткізді.

Осы дағдарыс кезеңінде қоғамдық ақпараттық жүйелерге қол жетімділіктің бұзылуы (ел экономикасын цифрландыруды ескере отырып) жоғары технологиялық бағдарламалық қамтамасыз етуді және ақпаратты қорғаудың болашақ құралдарын одан әрі жетілдіру қажеттілігін көрсетті.

COVID-19 коронавирусының таралуынан кейін әлем бұрынғыдай болмайды деп философиялық түрде болжауға болады. «Жаңа шындық» идеясы жаппай тестілеуді бастағаны анық (қашықтықтан жұмыс және оқыту), және ол өз орнын еліміздің қазіргі технологиялық құрылымында таба алады. Бұл жағдайдың постанализі еліміздегі IV индустриалқ революцияның жаңа буыны ақпараттық технологияларды құру және ұйымдастырудың маңызды басымдықтарына назар аудару керек деген тұжырымды білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Токаев К. Повестка дня конференции по разоружению должна быть пересмотрена // *Индекс Безопасности*. – 2012. – № 1 (100), Том 18. – С.25-30.
2. Coronavirus misinformation spreading fast: Fake news on COVID-19 shared far more than CDC, WHO reports. <https://www.zdnet.com/article/coronavirus-misinformation-is-increasing-newsguard-finds/>
3. Exclusive: Elite hackers target WHO as coronavirus cyberattacks spike <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-hack-exclusive/exclusive-elite-hackers-target-who-as-coronavirus-cyberattacks-spike-idUSKBN21A3BN>
4. Developing Story: COVID-19 Used in Malicious Campaigns <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/news/cybercrime-and-digital-threats/coronavirus-used-in-spam-malware-file-names-and-malicious-domains>
5. Human hacking: a guide to social engineering <https://www.comtact.co.uk/blog/human-hacking-a-guide-to-social-engineering>
6. Европол предупредил о продажах мошенниками некачественных защитных масок <https://tass.ru/obschestvo/8303361>
7. Coronavirus update: In the cyber world, the graph has yet to flatten <https://blog.checkpoint.com/2020/04/02/coronavirus-update-in-the-cyber-world-the-graph-has-yet-to-flatten/>

8. Казахстан вошел в топ-40 стран Глобального индекса кибербезопасности
<https://zonakz.net/2019/03/29/kazakhstan-voshel-v-top-40-stran-globalnogo-indeksa-kiberbezopasnosti/>

References:

1. Tokaev K. Povestka dnya konferencii po razoruzheniyu dolzhna byt' peresmotrena // Indeks Bezopasnosti. – 2012. – № 1 (100), Tom 18. – S.25-30.

2. Coronavirus misinformation spreading fast: Fake news on COVID-19 shared far more than CDC, WHO reports. <https://www.zdnet.com/article/coronavirus-misinformation-is-increasing-newsguard-finds/>

3. Exclusive: Elite hackers target WHO as coronavirus cyberattacks spike
<https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-hack-exclusive/exclusive-elite-hackers-target-who-as-coronavirus-cyberattacks-spike-idUSKBN21A3BN>

4. Developing Story: COVID-19 Used in Malicious Campaigns
<https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/news/cybercrime-and-digital-threats/coronavirus-used-in-spam-malware-file-names-and-malicious-domains>

5. Human hacking: a guide to social engineering
<https://www.comtact.co.uk/blog/human-hacking-a-guide-to-social-engineering>

6. Evropol predupredil o prodazhah moshennikami nekachestvennyh zashchitnyh masok
<https://tass.ru/obschestvo/8303361>

7. Coronavirus update: In the cyber world, the graph has yet to flatten
<https://blog.checkpoint.com/2020/04/02/coronavirus-update-in-the-cyber-world-the-graph-has-yet-to-flatten/>

8. Kazakhstan voshel v top-40 stran Global'nogo indeksa kiberbezopasnosti
<https://zonakz.net/2019/03/29/kazakhstan-voshel-v-top-40-stran-globalnogo-indeksa-kiberbezopasnosti/>

FTAMP 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.27>

М.К. Шнарбекова¹*, Д.Қ. Мамытқанов¹

¹Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДА КӘСІБИ ҰСТАНЫМДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қазақстандық жастардың кәсіби ұстанымдары мен бағыт-бағдарлары жан-жақты талданады. Теориялық тұрғыдан тақырып бойынша талдау нәтижелері ұсынылады. Сонымен қатар, жастар арасында 2018 жылы жүргізілген кешенді әлеуметтанулық зерттеу мәліметті берілген. Зерттеудің жалпы іріктеу көлемі 1000 респондентті құрайды, оның ішінде жас мамандар - 600. Зерттеу мәліметтері SPSS for Windows (version 21) лицензиялы бағдарламасымен өңделді.

Мақалада жастардың құндылықтар иерархиясында білім мен жұмыстың орны сараланады. Жастар ортасындағы қалаулы кәсіп бейнесі мен жұмысқа орналасу үшін қажетті талаптар қарастырылады. Сонымен бірге, жас мамандардың өзге салада жұмыс істеу себептерін зерттеу бойынша қорытындылар ұсынылады. Бұл мәселенің қазіргі кезде өзектілігі артуда, себебі кәсіби еңбек нарығын талдау нәтижелері жастардың жоғары оқу орнын аяқтағаннан кейін алғашқы жылдары өз мамандығы бойынша жұмыс істеу көрсеткіштерінің төмендігін айқындайды.

Түйін сөздер: жоғары білім, жастар, білім құндылығы, жастардың кәсіби құндылығы, қалаулы кәсіп бейнесі, кәсіби ұстанымдар.

М. К. Shnarbekova^{1*}, D.K. Mamytkhanov¹

¹*al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

PROFESSIONAL ASPIRATIONS OF YOUNG SPECIALISTS IN THE LABOR MARKET OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article analyzes the professional attitudes and guidelines of modern Kazakhstani youth. A theoretical overview on the subject of the article is presented. The results of a comprehensive sociological study conducted in 2018 are also presented. The sample size of the study is 1000 respondents, including 600 young specialists. The obtained data were processed by the licensed program SPSS for Windows (version 21).

The article examines the importance of education and work in the hierarchy of youth values. Particular attention is paid to the explore young people's desired profession and understanding by youth the necessary skills for employment. The reasons for the employment of young specialists not in their profession are also considered. This problem is especially relevant now, since the results of the analysis of the professional labor market indicates low rates of youth employment in their specialty in the first years after graduation.

Key words: higher education, youth, value of education, professional values, desired profession, professional aspirations.

М.К. Шнарбекова^{1}, Д.К. Мамытканов¹*

¹*Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан*

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ УСТРЕМЛЕНИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ НА РЫНКЕ ТРУДА КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье анализируются профессиональные установки и ориентиры современной казахстанской молодежи. Представлен теоретический обзор по тематике статьи. Приведены результаты комплексного социологического исследования, проведенного в 2018 году. Объем выборки исследования составляет 1000 респондентов, в том числе молодые специалисты – 600. Полученные данные были обработаны лицензионной программой SPSS for Windows (version 21).

В статье изучается значимость образования и работы в иерархии ценностей молодежи. Особое внимание уделяется представлению молодежи о желаемой профессии и необходимых навыков для трудоустройства. Также рассматриваются причины трудоустройства молодых специалистов не по своей профессии. Данная проблема особо актуальна сейчас, так как результаты анализа профессионального рынка труда свидетельствует о низких показателях трудоустройства молодежи по специальности в первые годы после окончания вуза.

Ключевые слова: высшее образование, молодежь, ценность образования, профессиональные ценности, желаемая профессия, профессиональные устремления.

Кіріспе.

Жоғары білім беру кеңістігенде орын алған қазіргі заманғы басты тенденцияның бірі – оның трансформациялануы, жаһандануы мен қоғамда атқаратын рөлінің өзгеруі. Өзгерістер өз кезегінде жастардың топтық және жеке іс-әрекеті мен ұмтылысында қайтарма реакция ретінде көрінеді. Осы орайда, бұл мақалада 16-29 жас аралығындағы қазақстандықтардың жоғары білім беру кеңістігіндегі ұстанымын, жалпы өмірлік құндылықтарын, еңбек нарығындағы ұмтылыстары мен олардың қалыптасуына әсер ететін негізгі факторларды зерттеу мақсатында жүргізген сауалнама нәтижелерінің сараптамасы мен талдауы ұсынылады.

Жоғары білім беру жүйесінде жастардың топтық тәжірибесін габитус пен капитал негізінде келесі формула бойынша сипаттауға болады: [(Габитус) (Капитал)] + Алаң = Тәжірибе. Мұнда

тәжірибе белгілі бір әрекеттер мен таңдаулар жиынтығы ретінде қарастырылады. Бұл теңдік белгілі бір «алаңдағы» габитус пен капиталдың өзара байланысы тәжірибенің қалыптасуына әсер ететінін көрсетеді. Капитал габитусты қалыптастырады, ал габитус өз кезегінде осы капиталды өзгертеді [1]. Тәжірибелер габитус пен алаңның өзара қиылысында қалыптасады [2]. Габитус пен алаңның байланысы диалектикалық және динамикалық сипатта болады, себебі габитус та, алаң да өздерінің траекторияларына сәйкес дамиды. Жоғары білім мәселесін зерттеу контекстінде тек капиталды қарастыру жеткілікті болмайды, себебі ресурстар өздігінен білімі артықшылықтарға айналмайды. Адамдар өздерінің жоспарларына сәйкес капиталды қолдану керектігі мен құндылығын айқындайды, сонымен қатар, олардың қолдағы ресурстарын пайдалану үшін дағдылары болуы керек [3]. Аналогиялық жағдайды карта ойыны арқылы иллюстрациялық тұрғыдан көрсетуге болады: «Ойыншылардың қолында әр түрлі карталар болады (мысалы, әлеуметтік және мәдени капитал), бірақ ойын нәтижесі тек қолдағы карталарға ғана емес... сонымен қатар, ойыншының ойнау дағдыларына да байланысты. Өзінің «инвестициялық бейімділіктеріне» қарай ұқсас әлеуметтік және мәдени ресурстары бар адамдар әр түрлі әлеуметтік артықшылықтарға қол жеткізулеріне болады» [4, р. 154]. Осылайша, жастардың да әр түрлі білімдік және кәсіби ұстанымдары қалыптасады.

Зерттеу қорытындылары.

Білім құндылығы. Бүгінгі таңда жастар үшін жақсы білім алу басты өмірлік ұмтылыстарының бірі. Қазақстандық жастардың 40,7% (жеке бағалауы бойынша) жақсы білім алған, 47,8%-ы жақсы білім алу үрдісінде екендігін атап өткен. Жақсы білім алуды өздері үшін қол жетімсіз игілік ретінде жастардың 8,5%-ы санайды. Орта және жоғары тапқа жататын жастармен жүргізілген фокус-топтық талқылаудың негізінде ғалымдар жастардың жоғары білімге қатысты құндылықтық көзқарастары кейін олардың жоғары білімді таңдауы мен кәсіби ұстанымдарына әсер ететінін айқындады [5]. Жоғары білімнің потенциалдық экономикалық артықшылығына қарамастан, төмен тапқа жататын жастар жоғары білімді тәуекел ретінде қарастырады, себебі жоғары білімді алу көптеген шығындарды қажет етеді, ал олардың қайтарымы белгісіз болып бағаланады.

Жастардың өмірлік ұстанымдары. Жастардың ұмтылатын жұмыстары жайында айтатын болсақ, ол бірінші кезекте қызықты болуы тиіс. Жастардың 93,6%-ы өз қалауларына қол жеткізгендігін немесе қызықты жұмысқа тұруға мүмкіндігінің бар екендігін айтады. Жастардың беделді жұмысқа деген ұмтылысы да жоғары: жас респонденттердің 20,6%-ы жұмысының беделді екендігін айтса, 69,9%-ы оған қол жеткізе алатындығына сенімділік білдіреді. Жастардың аз ғана бөлігі мансапқа жеткендігін айқындайды. Ал жеке ісін/бизнесін ашу жастарды қатты қызықтыра бермейді. Жастардың 5,7%-ы бизнесім бар десе, ал 64,4%-ы бизнеске қарағанда оларды беделді жұмыс пен мансап бойынша өсу қызықтыратындығын айтады. Бизнес саласында табысқа жету мүмкін емес деп санайтын жастардың жиілік көрсеткіші 18,7%-ды құрайды. Қазіргі жастар үшін ерекше құндылық – жақсы көретін ісімен айналысу. Осы мақсатқа жастардың барлығының қол жеткізгісі келеді - 98,9%, ал 6,5%-ы мұндай арманды жүзеге асыру мүмкін емес шығар деп есептейді.

Қазіргі жастар үшін өз-өздеріне қожайын болу маңыздылығы (95,6%), әлемнің әр түрлі елдерінде болу (94,4%), бос уақыттың көп болуы және оны өз рахатына пайдалану (91,9%) ұмтылыстары жоғары екендігін байқаймыз. Бірақ жастардың біраз бөлігі үшін мұндай мақсаттарға жету мүмкін емес болып көрінеді. Егер жастардың байлық, билік, танымалдылыққа қатысты ұстанымдары туралы айтатын болсақ, онда оларды билік пен атаққа қарағанда ақша көптеп қызықтыратынын көре аламыз. Сонымен қатар, жас қазақстандықтардың 7%-ы байлықты өздері үшін маңызды деп есептемейді. Зерттеу жастардың құндылықтар иерархиясында отбасын құру, бала тәрбиелеу мен адал өмір сүру маңыздылығының да жоғары екендігін байқатады. Отбасын құру мен бала тәрбиелеу өмірлік жоспарында жоқ екендігі жайында жастардың тек 2,1%-ы айтқан. Отбасын құру және балаларды тәрбиелеу жастардың өмірлік ұстанымының басым позициясын иеленеді: жас респонденттердің 32%-ы отбасы құрған және 20,1%-ы бала сүйген, ал 63,8% және 74,6% жастар үшін, сәйкесінше, бақытты отбасы құру және бала тәрбиелеу - олар жоспарлап отырған басты мақсаттардың бірі. Зерттеу нәтижелері 1-кестеде берілген.

Кесте 1 – Жастардың өмірлік ұстанымдары мен құндылықтары

Жетістікке жету салалары	Қалаған жетістікке қол жеткізіп қойдым	Әлі қол жеткізбедім, алайда мүмкін деп ойлаймын	Қалаймын, бірақ қол жеткізе алмайтын шығармын	Бұл менің өмірлік жоспарым да жоқ
1	2	3	4	5
Жастардың білім және жұмыс саласындағы ұстанымдары				
Жақсы білім алу	40,7%	47,8%	8,5%	3%
Беделді жұмысқа тұру	20,6%	39,9%	8,1%	1,4%
Өзіме қазықты жұмыс істеу	27,3%	66,3%	4,8%	1,6%
Кәсіби мансапқа қол жеткізу (кәсіби, саяси)	7,4%	70,5%	11,8%	10,3%
Жеке ісімді ашу	5,7%	64,4%	18,7%	11,2%
Өмірден ләззат алудың әр түрлілігіне байланысты жастардың ұстанымдары				
Сүйікті іспен айналысу	29,4%	63%	6,5%	1,1%
Әлемнің әр түрлі елдеріне саяхаттау	9,7%	70,2%	14,5%	5,6%
Көп бос уақыттың болуы және оны өз ермегім үшін пайдалану	18%	53,4%	20,5%	8,1%
Өзіме-өзім қожайын болу мүмкіндігіне ие болу	24,7%	60,8%	10,1%	4,4%
Жастардың байлық, билік, танымалдылыққа қатысты ұстанымдары				
Материалдық игіліктерге қол жеткізу (көлік, үй және т.б.)	13,6%	78,5%	6,5%	1,4%
Ауқатты адам болу	4,9%	71,2%	17,2%	6,7%
Билікке қол жеткізу	4%	33,2%	14,2%	48,6%
Танымал болу және адамдардың мейіріне бөлену	5,1%	34,6%	14,7%	45,6%
Жастардың жеке өмірлеріндегі ұстанымдары				
Берік, бақытты отбасын құру	32%	63,8%	2,4%	1,8%
Бала тәрбиелеу	20,1%	74,6%	3,2%	2,1%
Адал өмір сүру	36,4%	56%	5,5%	2,1%

Қалаулы жұмыс үлгісі. Жастардың ұмтылатын жұмыс критерийлерін талдау негізінде келесідей нәтижелер алынды. Жастардың 69%-ы - еңбектерінің жақсы төленгендігін, 66,8%-ы - айналысатын жұмыстың қызықты болғанын қалайды, 32,8%-ы - еңбек ету шарттарын маңызды факторы ретінде айқындады. Жас жігіттер мен қыздардың 22,8%-ы жақсы еңбекақы алумен қатар, кәсіби жетістіктерге жетуді қалайды, ал 19,6%-ы өздері орындайтын жұмыстың негізінен қоғамға пайда әкелгендігін, ал 16,6%-ы жұмыстың қызықты және шығармашылық сипатта болуын қалайды. Сонымен бірге, өзінің өмірлік мақсаттарын жұмыспен байланыстырмайтын жастар да кездеседі. Мәселен, респонденттердің 12,1%-ы жұмыс, ең алдымен, басқа қажеттіліктер (демалыс, отбасы, оқу) үшін көбірек уақыт

қалдыруы маңызды деп есептесе, 5,8%-ы өз жұмыстарының оңай және жалықтырмайтын болғандарын қалайды, соңғы аталған қалаулар көбіне жоғары білімі жоқ респонденттерде байқалады.

Жұмысқа тұруға қажетті талаптар. «Сіздің ойыңызша, жақсы жұмысқа тұру үшін, ең алдымен, не қажет?» - деген сұраққа жастардың берген жауаптары мен ой-пікірлерін талдау, жалпы жастар қазіргі заманғы маманға қойылатын талаптардың өзгерістеріне ерекше назар аударатынын көрсетті. Жастар жақсы жұмысқа ие болудың ең негізгі жолы ретінде жоғары деңгейдегі кәсіби құзыреттілік пен дағдыларға ие болу деп есептейді. Жас буынның 66,4%-ы жақсы жұмысқа тұру үшін жоғары білімнің, біліктіліктің болуы керектігін түсінеді. Мұндай позицияны ұстанатын жастардың ішінде жоғары білімді (72%), орташа және жоғары табыстары бар (65-69%), Алматы қаласының тұрғындарының (78,9%) басымдығы байқалады. Жыныстық тұрғыдан алғанда, жоғары білім, біліктіліктің болуы жас жігіттер үшін қалай маңызды болса, қыздар үшін де сондай маңызы бар (64,6% және 68,6% сәйкесінше). Жастардың барлық жас топтарында жақсы жұмысқа тұруда жоғары білімнің, біліктіліктің қажеттілігін айқындайтын респонденттердің пайыздық көрсеткіші 60%-дан жоғары, статистикалық айырмашылық 4% -дан аспайды.

Тәртіптілік, орындаушылық, жауапкершілік сияқты адамның жеке сапаларының маңызы туралы пікір қыздардың (44,3%), Алматы тұрғындарының (49%), материалдық жағдайы жоғары жастар мен (52%), 25-29 жастағы қазақстандықтардың арасында (39,9%) жиі кездеседі. Жалпы іріктеу бойынша бұл позицияны респонденттердің 42%-ы ұстанады.

Жас буын өкілдерінің 35%-ы бар күшін салып еңбек етуге дайын. Әр түрлі әлеуметтік топтар бойынша талдау келесідей ғылыми нәтиже берді. Білім деңгейі тұрғысынан алғанда, бастауыш білімі бар (26,6%) және орта білімі бар (41,5%) жастардың пікірі ерекшеленеді. Павлодар қаласының тұрғындары үшін жұмысқа орналасуда бар күшін салып еңбек етудің маңызы төмен (23,7%), Қарағанды қаласы тұрғындары (42,6%) үшін жоғары. Тұрмысы нашар, кедейлікте өмір сүріп жатқан жастар үшін оның маңыздылығы жоқ, ал әлеуметтік-экономикалық жағдайы жоғары жастар үшін ең маңызды факторлардың бірі болып табылады (45,2%). Жас тұрғысынан алғанда, сызықтық тәуелділік байқалады, ең жоғары көрсеткіш – 37,1%, 25-29 жас санатынан 16-19 жас тобына қарай 31,5% -ға дейін біртіндеп төмендейді.

«Басшымен тіл табыса білу» (34,6%), «бастамалық және кәсіпкерлік» (32,8%) және «қазіргі кезде жоғары бағаланатын мамандыққа ие болу» (32,6%) жас буынның әрбір үшінші өкілі үшін жақсы жұмысқа орналасудағы маңызды фактор болып табылады.

Жастардың санасында жақсы жұмысқа тұру үшін таныстар мен байланыстардың болу маңыздылығы төмендегенін көре аламыз: әсіресе, бұл тенденция жоғары білімді (19,8%), Алматы қаласы тұрғындары (17,7%), тұрмыс жағдайының деңгейі жоғары (20,5%), 16-19-дағы жастар арасында (21,7) байқалады. Жалпы іріктеу жиынтығы бойынша пайыздық көрсеткіш – 23,2%. Респонденттердің «Сіздің ойыңызша, жақсы жұмысқа тұру үшін, ең алдымен, не қажет?» сұрағына берген жауаптары 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2 – Жастардың пікірінше, жақсы жұмысқа тұруға қажетті факторлар

Жауап нұсқалары	Жауаптар		Бақылау пайызы
	N	%	
Жоғары біліктілік пен білімнің болуы	664	24,9%	66,5%
Барлық ынтамен жұмыс істеуге дайындық	350	13,1%	35,1%
Тапқырлық, бастамашылдық	328	12,3%	32,9%
Басшылықпен тіл табыса білу	346	13,0%	34,7%
Тәртіптілік, жауаптылық, жауапкершілік	420	15,7%	42,1%
Қазір жоғары бағаланатын мамандық иесі болу	326	12,2%	32,7%

Туысқандық байланыстар мен таныстар	232	8,7%	23,2%
Барлығы	2666	100,0%	267,1%

Өзге салада жұмыс істеу себептері. Зерттеу нәтижелері бойынша, жұмыс істеп жүрген жастардың 46,1%-ы өздері оқыған мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Осындай тәжірибенің жас мамандардың жартысына жуығында кездесетінін ескере отырып, зерттеу барысында жастардың өзі оқыған мамандығы бойынша жұмыс істемеу себептерін білу мақсатында осындай жастарға: «Сіз неліктен білім алған мамандығыңыз бойынша жұмыс істемейсіз?» деген сұрақ қойылды. Респонденттердің берген жауаптарын саралау өзге мамандық бойынша жұмыс істеу себептерінің алғашқы үштігін келесі факторлар құрайтынын дәйектеді: «жалақы деңгейінің төмендігі» - 18,4%, «мамандық бойынша жұмысқа тұру қиындығы» - 16,3% және «мамандығым өзіме қызықты емес» - 11,8%. Жастардың білім алған мамандықтары бойынша жұмыс істемеу себептері туралы ақпарат 3-кестеде берілген.

Кесте 3 – Жас мамандардың оқыған мамандықтары бойынша жұмыс істемеу себептері

Өзге мамандық бойынша жұмыс істеу себептері	N	%
Жалақысы төмен	48	18,4%
Мамандығым бойынша жұмысқа тұру қиын	43	16,3%
Қызықты емес	31	11,8%
Көзқарасым өзгерді, басқа салада өзімді сынап көргім келеді	24	9%
Әзірге уақытша жұмыс істеп жүрмін	18	6,7%
Қазіргі кезде алған мамандығым беделді емес	14	5,3%
Оқыған мамандығым сұранысқа ие емес	13	4,9%
Өзім қалаған мамандыққа түскен жоқ едім	10	3,7%
Тәжірибем жеткіліксіз	10	3,6%
Алған білімім мамандық бойынша жұмыс істеуге жеткіліксіз	6	2,4%
Өте ауыр, жауапкершілігі мол	4	1,6%
Жауап беруге қиналамын	43	16,3%
Барлығы	264	100%

Басқа мамандық бойынша уақытша жұмыс істеп жүрген жастардың үлесі - 6,7%-ды құрайды. Жастар оқыған мамандығы бойынша жұмыс істемейдінің көптеген себептерін атап өтті, біз аталған себептерді мазмұнына қарай төрт топқа біріктірдік.

- Біріншісі мамандықтың жас адамның өзіндік талаптарына сәйкес келмеуімен байланысты - 37,1% (жалақысы төмен (18,4%), қызықты емес (11,8%), мамандығым беделді емес (5,3%), өте ауыр, жауапкершілігі мол (1,6%).

- Екіншісі мамандық бойынша жұмысқа тұру қиындықтарымен айқындалады – 27,9% (жұмысқа тұру қиын (16,3%), әзірге уақытша жұмыс істеп жүрмін (6,7%), сұранысқа ие емес (4,9%).

- Үшіншісі жас адамның қызығушылығының өзгеруімен және бастапқыда қалаулы мамандыққа оқуға түспеуімен байланысты – 12,7% (көзқарасым өзгерді (9%), өзім қалаған мамандыққа түскен жоқ едім (3,7%). Соңғысы өз мамандығы бойынша жұмыс істеу үшін жас адамның білімі мен тәжірибесінің жеткіліксіздігімен сипатталады - 6%.

Қорытынды.

Жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелерін сараптай келе, келесі қорытындыларды жасауға болады:

1. Жастар құндылықтарының иерархиялық құрылымында материалдық игіліктердің маңыздылығының жоғары болуына қарамастан, әлеуметтік-рухани бастамалардың басымдығы да байқалады. Өз кезегінде, аталған құндылықтар жүйесі жастардың өмірлік ұмтылыстары мен ұстанымдарын қалыптастырады.

2. Жастардың арасында жақсы білім алуды өздері үшін маңызды өмірлік ұмтылыстарының бірі ретінде айқындау тенденциясы динамикалық тұрғыдан талдау нәтижелеріне сәйкес сақталып отыр. Жастардың басым бөлігі жақсы білім алуды өздеріне қол жетімді игілік ретінде айқындаса, қалған 8,5%-ы оны өздері үшін қолжетімсіз деп санайды. Алайда, өмірлік сәттіліктерді біліммен байланыстырмайтын жастар да бар, мұндай жастардың үлесі жасы ұлғайған сайын көбейе береді. Жастардың жартысына жуығы «өмірде жетістіктерге жету үшін жоғары білім қажет» деген позицияны ұстанады.

3. Жастардың қалайтын жұмысының критерийлерін саралау жоғары жалақымен қатар жастар үшін жұмыстың қызықты болуы маңыздылығы жоғары екендігін көрсетеді. Жастар жұмыстың еңбек шарттары мен мәртебесіне ерекше мән береді. Бірақ жастардың 12,1%-ы өмірлік мақсаттарын жұмыспен байланыстырмайды. Ал жоғары білімі жоқ жастар арасында жұмыстың оңай болуына ұмтылу тенденциясы байқалады.

4. Еңбек нарығында жастар тәжірибесін зерттеу бірнеше қызықты ақпарат алуға мүмкіндік берді. Жастардың мамандық бойынша жұмыс істемеуінің себептері, біріншіден олардың максималистік күтілімдерімен, яғни бірден табысы жоғары және қызықты жұмысқа тұру ұмтылысымен, екіншіден, мамандық бойынша жұмысқа тұру қиындығымен, ал үшіншіден, жастардың кәсіби қызығушылығының өзгеруімен немесе бастапқыда қалаулы мамандық бойынша білім алмауымен байланысты. Сонымен бірге, өзінің білімі мен біліктілігін мамандық бойынша жұмыс істеу үшін жеткіліксіз деп санайтын жастар да бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Bourdieu P. *Habitus*. In J. Hillier & E. Rooksby (Eds.), *Habitus: A sense of place // Berkeley Journal of Sociology*. – 2005. - Vol. 32. – P. 1–17.
- 2 Swartz D. *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. - Chicago: University of Chicago Press, 1997. – 342 p.
- 3 Lareau A., Horvat E.M. *Moments of social inclusion and exclusion: Race, class, and cultural capital in family-school relationships // Sociology of Education*. - 1999. – Vol. 72, №1. - P. 37-53.
- 4 Lamont M., Lareau A. *Cultural capital: Allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments // Sociological Theory*. - 1988. - Vol.6, №2. - P. 153-168.
- 5 Archer L., Hutchings M. *Bettering yourself"? Discourses of risk, cost and benefit in ethnically diverse, young working-class non-participants' constructions of higher education // British Journal of Sociology of Education*. - 2000.– Vol. 21, №4. – P. 555-574.

References:

- 6 Bourdieu P. *Habitus*. In J. Hillier & E. Rooksby (Eds.), *Habitus: A sense of place // Berkeley Journal of Sociology*. – 2005. - Vol. 32. – P. 1–17.
- 7 Swartz D. *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. - Chicago: University of Chicago Press, 1997. – 342 p.
- 8 Lareau A., Horvat E.M. *Moments of social inclusion and exclusion: Race, class, and cultural capital in family-school relationships // Sociology of Education*. - 1999. – Vol. 72, №1. - P. 37-53.
- 9 Lamont M., Lareau A. *Cultural capital: Allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments // Sociological Theory*. - 1988. - Vol.6, №2. - P. 153-168.
- 10 Archer L., Hutchings M. *Bettering yourself"? Discourses of risk, cost and benefit in ethnically diverse, young working-class non-participants' constructions of higher education // British Journal of Sociology of Education*. - 2000.– Vol. 21, №4. – P. 555-574.

Т.А. Ербосынов^{1*}, Ф.Р. Абсаттаров²

¹Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 3-курс докторанты
erbosinov.temirlan@gmail.com

²Саяси ғылымдарының кандидаты, Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті

РЕСЕЙ-АҚШ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАНҒА ЫҚПАЛЫ: АКАДЕМИЯЛЫҚ ҚАУЫМ ДӘЙЕКТЕРІ

Аңдатпа

Ресей мен АҚШ арасындағы қиын қарым-қатынас табиғи құбылыс, АҚШ әкімшілігінің соғыстан кейінгі әлемде американдық үстемдігін орнатуға бағытталған саналы саясатының және Ресей билеуші элитасының күн санап өсіп келе жатқан кек іздеуші саясатының нәтижесі.

Бұл мақала әлемдік аренада АҚШ гегемониясының әлсіреуі және оның ықпал ету саласын сақтап қалу үшін пайдасыз әрекеттері аясында қатынастардың нашарлауы мен қазіргі кезеңдегі АҚШ-Ресей қарым-қатынастарының Қазақстанның саясаты мен экономикасына әсерін бағалауға арналған.

Түйін сөздер: сыртқы саясат, конфронтация, халықаралық қатынастар, Ресей, АҚШ

Т. Yerbosynov^{1*}, G. Absattarov²

¹Master of Social sciences, 3-year PhD student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

erbosinov.temirlan@gmail.com

²Candidate of political sciencet, the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

INFLUENCE OF US-RUSSIA RELATIONS ON KAZAKHSTAN: ACADEMIC COMMUNITY EVIDENCE

Abstract

The difficult relationship between Russia and the United States is a natural phenomenon, the result of a conscious policy of the US administration aimed at establishing American dominance in the post-war world and the ever-increasing revenge-seeking policies of the Russian ruling elite.

This article is designed to assess the impact of the US-Russia relationship on Kazakhstan's politics and economy at the present stage, after the deterioration of relations in the framework of the weakening of US hegemony in the world arena and its futile attempts to maintain its sphere of influence.

Key words: foreign policy, confrontation, international relations, Russia, USA

Т.А. Ербосынов^{1*}, Г.Р. Абсаттаров²

¹Магистр социальных наук, Докторант 3 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

erbosinov.temirlan@gmail.com

²Кандидат политических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

ВЛИЯНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РФ-США НА КАЗАХСТАН: ДОКАЗАТЕЛЬСТВА АКАДЕМИЧЕСКОГО СООБЩЕСТВА

Аннотация

Трудные взаимоотношения России и США, является закономерным явлением, результатом сознательной политики администрации США, направленной на установление американского господства в послевоенном мире и все возрастающей реваншистской политики российской правящей элиты.

Данная статья призвана оценить влияние взаимоотношении США-Россия на Казахстанскую политику и экономику в современном этапе, после ухудшения отношений в рамках ослабления гегемонии США в мировой арене и его тщетные попытки сохранить сферы своего влияния.

Ключевые слова: внешняя политика, конфронтация, международные отношения, Россия, США

Introduction.

The current situation in Kazakhstan's policy remains not completely clear in connection with the adopted course of a multi-vector foreign policy and changing under the influence of the global domestic policy trend. In the new conditions, Kazakhstan has good opportunities to take a position in the global economy and politics. But for this, the Kazakhstani elite must understand the following transformational processes of the new world order:

(i) A remarkable feature of the modern international system is the gradual softening of its internal hierarchy. Today we see how it is gradually becoming more and more varied and multifaceted, it is subject to various kinds of fluctuations. "Ranking" in international affairs is not determined by the once and for all fixed pattern - as it would be, say, in a unipolar world. A non-rigid system can change its configuration and structure, line up differently depending on many circumstances. This can, for example, be influenced by the characteristics of the specific sphere in question; the balance of forces in it (and in other areas); the nature of the relationship between the states involved; exposure to other contributing factors. This in itself is a rather controversial phenomenon - because the internal hierarchy forms the core, the skeleton of any systemic formation, and its erosion, it would seem, puts it at risk. The "kaleidoscopic" nature of the hierarchy in international relations can be a source of tension, creating the potential for instability both at the global level and in individual regional segments of the world system. But this circumstance gives the latter additional flexibility and makes it easier to adapt to new problem situations.

The emergence of a more labile hierarchy does not necessarily become the prevailing characteristic of the international system. It is unlikely that there will be talk of an irreversible phenomenon. Here, presumably, two factors will turn out to be a key factor - the general structuring of international relations, as well as the growth of economic and political interdependence. Of course, it is important not to harbor too much illusion. Even if the international system gains more flexibility and variability, there is hardly any reason to believe that there will be less problematic situations and acute conflicts to which it should respond. All the reasons why they arose earlier will continue to generate them.

However, if we consider the specified dynamics in the most general terms, we can assume that the main intrigue will begin to unfold along two trajectories. The first concerns the establishment of a new configuration and balance of power at the global and regional levels. The second is "center-periphery" relations across their widest spectrum (including here technologies, information, resources, financial instruments, human capital, movement of people, security, etc.) The challenge that arises today for the participants in international life is to adjust the global balance of the system in combination with maintaining the complex and contradictory dynamics of relations within its regional segments. [1]

(ii) The problems caused by the current or possible future international-political delimitations of the system level will not disappear anywhere. They have already been mentioned above. In the one that goes along the Russia-West line, different factors come together - both indicative of mutual dissatisfaction regarding the course of development after the end of the Cold War, and stemming from geopolitical rivalry, and related to internal political dynamics. The range of issues on which there is a mutual rejection of the parties tends to expand - from NATO's eastward movement, rivalry for the post-Soviet space, events in Ukraine and the situation in Syria. The cooperative part of the spectrum of possible relationships becomes marginal and almost taboo. The chances of her promotion have not disappeared at all, but they are becoming less and less. And there is no particular hope that the situation will succeed if desired, when a political impulse arises, to rectify quickly and with little effort. Mutual trust is lost easily, and acquired hard and long [2]. In article "Ideological bases of Russia and Turkey policies" authors concluding that:

“Russia pursuing policy aimed at straightening their positions on the world stage, which is often perceived as an attempt to restore imperial power” [3].

Another dividing line at the system level was designated between China, on the one hand, and the United States with its allies (primarily Asian), on the other hand. It can become an even more significant marker, pushing the vicissitudes of the “Russian U-turn” into the background. Both delimitations can be complementary. And with the involvement of the CSTO / SCO / BRICS lead to the constitution of an economic and political counterbalance to the West. At the same time, the logic embedded in this variant of bipolarity is balanced by quite powerful economic and political imperatives. For key SCO / BRICS countries (Russia, China, India), economic cooperation with the West and receiving investments and the latest technologies from it are highly significant. It is not obvious that they will be ready to oppose this factor to the line on the priority maintenance of relations with each other. There are also contradictions within the mentioned structures (China – India, India – Pakistan, between the countries of Central Asia) - sometimes more acute than between the member states and the West. So with all the attractiveness of the idea of forming an alternative international system of politically motivated desire to challenge the “old establishment”, this may not be enough.

Finally, let us mention one more theoretically possible variant of a system-level fault, which could have developed on the basis of counteraction to Islamic radicalism. Probably, this line, if we start from some speculative assumptions, would even be able to bring Russia, the West and China together. But such a too far-reaching hypothesis clearly does not find confirmation in practice. Although fears about the threat posed by radical (extremist) Islamism are widespread, its opponents remain very far from becoming real allies - neither in a trilateral, nor even in a bilateral configuration.

(iii) For the level of the international system, another category of challenges is significant, which determines either its “deepening” in internal affairs or its “elevation” over the prevailing national-state imperatives of foreign policy. We outline three groups of problems here. Let's start with the question of how internal issues and international relations should relate to each other. And again, recall: discussions on this subject - both conceptual and at the level of practical politics - are by no means related to something new. At the same time, it must be admitted that today this subject itself is acquiring a very sharp articulation. Particularly serious are the collisions around sovereignty and the “color revolutions”.

At one extreme, there is a minimalist and even prohibitive approach to external interference in the internal affairs of states, since it can be an expression of the aggressive efforts of some participants in international life, their desire for dominance. On the other is the thesis about the growing influence of processes that are transnational in nature, about the deepest (and growing) connection of problem situations within the country with the outside world and about the fundamental impossibility of isolating oneself from it with a blank wall.

Polemic battles can be fought on this basis - sometimes useful and sometimes not very fruitful (as if today they discussed with pathos why it is impossible to create a perpetual motion machine and how to create it all the same). But real (and often bloody) conflicts may arise. There is no need to establish a new world order in order to determine the ways to stop such conflicts. The direction in which a solution is possible has long been indicated - this is the adoption by the state of some obligations regarding the conformity of its internal development with certain criteria. Both the criteria and the obligations to comply with them can be formal, but it is much more important that they constitute a kind of “code of conduct” recognized de facto.

Perhaps, over time, this will become an increasingly common practice - as part of the development of an international system using a liberal algorithm. However, now in some of its segments the movement along this path has clearly stalled (or even gone in the opposite direction). And judging by many signs, this dynamics will determine the nature of the development of the international system for a long time. But even with the next change of vector, evolution in this direction will be very slow. But the likelihood of additional conflict on this basis is much higher. Modern life is replete with relevant examples - when, for example, external counterparties of a country affected by unrest interpret the events taking place in it from exactly opposite positions (as in the case of Ukraine and Syria) or when it is not possible to agree on measures that the international can and should take community (as is the case with Libya).

Thus, in modern conditions, “deepening” in the internal problems from the level of the international political system can have a conflictogenic character. And here comes the second question: can we assume that its “elevation” to the level of common challenges and global problems becomes an effective antithesis? Here, the emerging picture seems very ambiguous. On the one hand, the presence of common problems has

traditionally been considered and is considered an incentive for the consolidation of the international community, since the imperativeness of cooperative interaction in such areas where it is impossible to achieve significant results acting separately is obvious. And in practice, the field of international cooperation is expanding here. The list of keywords that indicate the areas of its development is constantly growing: ecology, climate, human health, migration, new technologies - but also terrorism, corruption, other forms of transnational criminal activity...

Optimists are convinced that the incentives for cooperation are so powerful that they will soon even make it possible to overcome the collapse of relations between Russia and the West, or at least somehow mix it. But skeptics have reason for pessimistic assessments and forecasts. Global problems and common challenges for all not only push states towards cooperation, but also create new contradictions between them. For example, they can exacerbate actual inequalities in technological capabilities (since leaders will always strive to tailor joint solutions to their interests and are by no means altruistic to share achievements with lagging ones). Or, different countries may have different relationships with their other priorities (as is now happening in the field of cybersecurity). And the already considerable experience in addressing such problems, although certainly positive, still does not indicate a qualitative breakthrough in the sense of impact on the international system. For example, the issue of combating international terrorism - contrary to expectations - has not become a powerful driver for joint action.

We define this as a phenomenon of sovereign particularism. We are talking about representations and political imperatives proceeding from the absolute value of sovereignty and the equally absolute prevalence of national (country) interests.

Today, this type of thinking and such a line in practical terms seems legitimate and natural to many. And how else to interpret the tasks of foreign policy, the goals of economic development, the conditions for ensuring security - if not through the unconditional priority of their own interests? There are many countries in which this roll is found. Its preservation and especially strengthening can affect the mentality in relation to the outside world. Putting particular motives in the first place and pushing into the background those that go beyond the framework of national-state pragmatism, are related to the problems of society in the broad sense of the word or have a solidarity character.

The arguments from the arsenal of “national egoism” can be quite successfully appealed in the propaganda struggle, since they do not require complex substantiation and are relatively easily supported within the country. Hence the attractive opportunities for the effective legitimization of relevant policies. Moreover, it is easy to justify it by appealing to sovereignty (“we do what we consider necessary, guided by national interests and resisting any external pressure”). The implications for the international system are obvious. As a result, there will be more and more prerequisites for international conflict, the search for mutually acceptable compromises will become more difficult, and the system itself will undergo dangerous stability tests. [1]

Methods.

Article based on post-positivistic methodology of research in social science. Qualitative analysis made up by authors in previous article [1] used to introduce situation and this article is logical continuation of mentioned article.

Analysis supplemented with survey. Survey’s sample included Kazakhstani HEI academic staff and students the most highly progressive-minded and carriers of updated information on the worldwide situation, whose could adequately assess the current situation. Respondents of the survey are people of different ages between 18-60, occupations, education level, and income levels. The survey was conducted in the online form. For this purpose, there was developed a specially structured questionnaire with the support of the professional social science.

The aim of the survey is to collect information on the level of knowledge of situation, opinion, and perception on the influence of situation to Kazakhstan and individual level, and assessment of possible direct involvement of Kazakhstan to the situation. Hypothesis of survey is significant influence of global processes to Kazakhstan’s policy, economy and ordinary life of Kazakhstan citizens.

Respondents asked for 10 questions:

q01 - *“Which respondent status is best suit for you?”*;

q02 - *“How aware are you on the US-Russia relations difficulties?”*;

q03 - *“Which manifestations of the US-Russia relations difficulties you can mention?”*;

- q04 - “Do you think that the US-Russia relations difficulties affects Kazakhstan?”;
 q05 - “Will the US-Russia relations difficulties make Kazakhstan's relations with other countries difficult?”;
 q06 - “Is it difficult for Kazakhstan to build a multi-vector foreign policy with the Russian Federation, China, the USA in the context of the US-Russia relations difficulties?”;
 q07 - “Does the echoes of the US-Russia relations difficulties affect Kazakhstan’s domestic politics and economy?”;
 q08 - “Does the US-Russia relations difficulties affects your ordinary life?”;
 q09 - “Describe your attitude to the US-Russia relations difficulties”;
 q10 - “Assess the likelihood of Kazakhstan’s direct involvement to a possible escalation of US-Russia relations due to its geopolitical situation”.

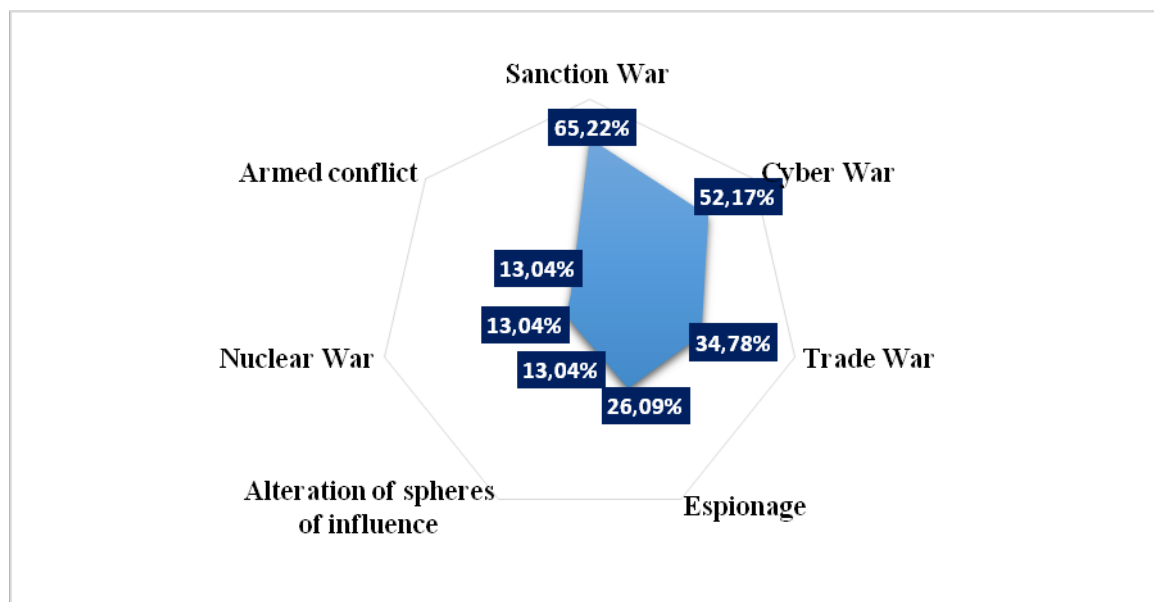
Results of Survey examined by Chi-square test of Pirson for variables dependence and made conclusion based on dependence of questions and frequency of responses. Chi squared test examines existence of significant difference between observing and expected frequency. Further Chi squared test examines dependence of 2 variables. Zero hypothesis approves that variables are independent from each other in case of confirmation of expected frequency. In case of difference from expected frequency – Zero hypothesis rejecting and accepts alternative hypothesis that approves that variables are dependent.

Results.

Chi squared test shows dependence of: 1) q01-q04, q01-q05, q01-q06, q01-q06, q01-q07, q01-q08 and q01-q10, which means that status of respondents is factor for deeper knowledge of US-Russia relations and it is impact to Kazakhstan; 2) q02-q04, q02-q05, q02-q06, q02-q07, q02-q08, q02-q09 and q02-q10, which means that awareness on US-Russia relations helps to determine and describe it is influence on Kazakhstan.

A chi-square test of independence showed that there was no significant association between respondent status and respondent attitude to US-Russia relations difficulties; respondent awareness on US-Russia relations difficulties and manifestation of them.

Hypothesis of survey as significant influence of global processes to Kazakhstan’s policy, economy and ordinary life of Kazakhstan citizens had confirmed.

Picture 1. Diagram of respondents manifestations of US-Russia relations’ difficulties

Manifestations of US-Russia relations’ difficulties by respondents are follows: sanction wars – 2/3; cyber war – 1/2; trade war – 1/3; espionage – 1/4; alteration of spheres of influence, nuclear war and armed conflict – 1/8 (see Pic.1).

Overall impact of US-Russia relations’ difficulties to Kazakhstan feels 3/5 of respondents and 2/3 of respondents think that it could bring difficulties to relations of Kazakhstan with other countries, but 2/3 of

respondents think that Kazakhstan will follow for its multi-vector foreign policy without influence of US-Russia relations' difficulties.

US-Russia relations' difficulties could affect Kazakhstan's domestic politics, economy and ordinary life of Kazakhstan citizens think 2/5 respondents.

It is noteworthy that 2/5 of the respondents are neutral while 1/2 of respondents are negative about the complexity of the US-Russia relations.

Finally, 2/3 of respondents assessed that Kazakhstan in middle range of direct involvement to the possible escalation of US-Russia relations.

Conclusion.

The debate about whether the existing world order is good or bad and whether its alternative options are possible, in our turbulent, time full of changes, is probably inevitable. In them, it seems, it is important to have three key characteristics of the world order in the focus of analytical attention: its stability, efficiency, and maturity. The key to stability of any world order is its successful functioning. The most important indicator of effectiveness is the ability to adequately respond to the challenges that arise in the process of international political development. And a sign of maturity is the ability of participants to minimize those problems that cannot be resolved, to keep themselves from panic on this basis and to aim for constructive interaction to maintain international stability.

Summarizing survey results, authors comes to conclusion that Kazakhstani economy and policy, as well as ordinary citizen's lifestyle quite connected to the trends and tendency of US-Russia relations. Paradoxically, foreign policy of Kazakhstan does not depend on US-Russia relations.

Kazakhstan needs systematic changes of economy and policy does not depend on second parties and beneficial use of forming new global order.

References:

1 *T.Yerbossynov, G.Absattarov. US-Russian relations within the framework of forming a new world order. // Abai Kazakh national pedagogical university Bulletin. Series of «Sociological and Political sciences». 2019. Vol.3, No.67. pp.17-23*

2 *On the Way to Stable Russia-NATO Relations. Report no. 44/2019. Russian International Affairs Council (RIAC) // European Leadership Network (ELN) (In Russ.). – URL: <http://russiancouncil.ru/papers/Russia-NATO-Report44-Ru.pdf> (accessed 20.02.2019). – P.6.*

3 *A.Yermekbayev, G.Absattarov, J.Williams. Ideological bases of Russia and Turkey policies. // Bulletin of national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. 2019. Vol.2, No.378. pp. 37-42. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.38>.*

FTAMP 04.71.21

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.29>

*Жалмагамбетов Ерланбек Адилбекович**

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан. E-mail: Yerlan_bek@mail.ru*

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДАҒЫ ШАРУАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК СТРАТИФИКАЦИЯСЫ

Аңдатпа

Ұлы Отан соғысының аяқталуы халық үшін жаңа өмірге деген үмітін оятты. Елдің экономикасы соғыстың кесірінен қатты зардап шекті. Соғыс жылдарында үкіметтің негізгі назары ауыр өнеркәсіптің қалыпты жұмыс істеуінде болды. Себебі соғысты жүргізу үшін қару-жарақ, ауыр техника қажет болды. Сол себепті жұмысшылардың еңбегіне, олардың әлеуметтік жағдайына баса назар аударылды. Ауыл шаруашылығының дамуы да мемлекет назарында болды. Бірақ ауыл шаруашылығында еңбек етіп жүрген шаруалардың әлеуметтік жағдайына сын көтермеді. Соғыс аяқталғаннан кейінде шаруалардың ауыр еңбегі өз деңгейінде бағаланбады.

Түйін сөздер: Ауыл шаруашылығы, Ұлы Отан соғысы, күнделікті өмір, әлеуметтік жағдай, шаруалар

*Zhalmagambetov Yerlanbek Adilbekovich**

*Kazakh national pedagogical university after Abai
Almaty city, Kazakhstan. E-mail: Yerlan_bek@mail.ru*

SOCIAL STRATIFICATION OF PEASANTS AFTER THE GREAT PATRIOTIC WAR

Abstract

The end of the Great Patriotic War gave people hope for a new life. The country's economy has suffered greatly from the war. During the war, the government focused on heavy industry. Because the war required weapons and heavy equipment. Therefore, special attention was paid to the condition of the workers and their social security. The state also focused on the development of agriculture. However, the working conditions of the peasants, their social security were not equal to those of the workers.

Keyword: agriculture, World War II, social status, daily life, peasants

*Жалмагамбетов Ерланбек Адилбекович**

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан. E-mail: Yerlan_bek@mail.ru*

СОЦИАЛЬНОЕ СТРАТИФИКАЦИЯ КРЕСТЬЯН ПОСЛЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

Окончание Великой Отечественной войны дала людям надежду на новую жизнь. Экономика страны сильно пострадала от войны. Во время войны правительство уделяло основное внимание работе тяжелой промышленности. Потому что война требовала оружия и тяжелой техники. Поэтому особое внимание было уделено условие работы рабочих и их социальному обеспечения. В центре внимания государства также находилось развитие сельского хозяйства. Однако условия труда крестьян, их социальное обеспечение были не равны с условиями рабочих.

Ключевые слова: сельское хозяйство, ВОВ, социальное положение, повседневная жизнь, крестьяни

Кіріспе. Адамның қалыптасқан дәстүрлі қоғамдық жүйеге, биліктің экономикалық және саяси-әлеуметтік институттарына экспансиясымен, оның бірегей, монолиттік организміне инеграцияланады. Адам мемлекеттік биліктің тұтқынына айналып, оның ішкі тұрақтылығының және жүйесінің жұмысының кепіліне айналады. Бұндай ақынықтама тоталитаризмнің феноминың ашуға мүмкіндік береді. Мысалы, неміс тарихшыларының гитлерлік фашизмге (күнделіктер, жеке жазбалар) арқылы, фашистік режимге қарсы қозғалыстар аномалді, берен-сарандық тенденция алғанын көрсетті. Көпшілік қарапайым немістер фашистік режимге лоялдылық көсетіп, кей жағдайларды билікке қарсы шыққан адамдарды тұтқындауға белсенді қатысты [1]. Қалыптасқан жүйе мен билікке қарсылық немесе оны қолдау күнделікті өмірдегі болып жатқан процесстер шеңберінде жүзеге асады. Әлеуметтік адам - қалыпты қоғамдық шарттармен қоршалған индивид. Ол өмірге бейімделеді, оны игереді, күнделікті өмірдегі тұрақты әлеуметтік қатынастарды қалыптастырып, оған қарсы шығады. Адамның әлеуметтенуі үрдісі өте күрделі, өйткені адам туылғаннан кейін оның басты мақсаты қоғамдағы болып жатқан өзгерістерді ұғыну және олардың эволюциясын бақылау. Адамның күнделікті өміріндегі өзгерістер оның санасына белгілі бір дәрежеде із қалдырады. Мемлекеттік төңкерістер, соғыстар және басқа да саяси процесстер барысында адамның өзгеріссіз ойлайтын бір ғана мәселесі болады. Ол - тамақ пен баспана. Экономикалық қатынастарға түскен адам бірінші кезекте ойы қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік сатыға шыға, өзінің әлеуметтік жағдайын жақсарту. Адам және қоғам арасындағы қарым-қатынас өте нәзік әрі күрделі процесс. Саяси жүйе немесе қоғам механизмінің бір бөлшегі бола тұра адам сол механизмді жасап, дүниеге алып келеді. Осылайша адам өзі құрған механизмнің құлына айналып, жүйе мен механизмнің өмір сүруі үшін барлық іс-әрекеттерге барады. Мысалы қаланы басқарып отырған әкім немесе басқа да басшы, өзі басқарып

отырған қаланың дамуына әсер тигізетінің сенімді, бірақ қала өмірі оның тағдыры мен іс-әрекетіне әсер етеді. Себебі, қала өмірінде болып жатқан процесстер адамның бақылауынан тыс, қалыпты жүйеде өтпейді.

Нәтижелерді талдау. Тарих ғылымында күнделіктілікті әлеуметтік шындықтың және ғылыми білімнің компоненті деп бағаласақ, онда бұл белгілі ұстанымдарды қалыптастырады. Бұл тарихи дамудың прогресс теориясы мен модернизация тұрғысынан қараудан бас тартып, бұрын-соңды қараусыз келген адамның менталитетін, оның күнделікті өмір тарихын зерттеуге мүмкіндік береді. Өйткені билік пен адам арасындағы қарым-қатынастар жүйесі өте күрделі. Оны зерттеу барысында күнделіктілікті қарамай, макротарихи зерттеу арқылы қоғам мен биліктің генезисін, оның ұйымдастырылуын толық ашуға болмайды.

Күнделікті тарихтың пайда болуы және даму барысында басқа ғылымдарда жиналған бай тәжірибені қолдану зерттеу үшін маңызды. Медик "этнологиялық зерттеу" әлеуметтік тарихтың параадигмасы деп, бірегей тарихи сабақтастықты құрастыруға мүмкіндік береді деп тұжырымдады. Сонымен қатар, әлеуметтік тарихты зерттеуде пәнаралық байланыстар, күнделікті өмір тарихын зерттеуде теориялық базасын кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл ұстаным американдық ғалым К.Гиртцтың жасаған тұжырымы, яғни "ұсақ мәселені" зерттеу арқылы, глобалді сұрақтарды ашуға, адамдардың іс-әрекеттерін түсінуге жол ашады.

XX ғасырдағы тарих ғылымының дамуына басқада ғылымдардың әсері (мәселен, әлеуметтік және тарихи демография, әлеуметтік және мәдени антропология, лингвистика мен әдеби сын, психология) күнделіктілікті зерттеуде макроанализдік әдістер бірінші орынға шықты. Бұндай методологиялық құрал өзінің жүйелік қалпында француздік "Анналар" мектебінде, американдық және британдық әлеуметтік тарихында, италияндық тарихнамада көрініс тапты. Италиандық әлеуметтік тарихтың өкілдері микроанализды көркемдік шығармашылықпен теңестіріп, тарихи фактілердің жаңаша пайымдауы деп түсіндірді.

Осы ретте қарапайым адамның өміріндегі өзгерістер оның әлеуметтік жағдайына әсері туралы мәселе қозғалмақ. Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдарда елде орын алған шаруашылықтағы және ауыр өндірістегі жағдай қарапайым адамдардың әлеуметтік жағдайына өз әсерін тигізді. Кеңес мемлекетінде соғыстан кейін шаруашылықтың құлдырауы, ауыл шаруашылығының тұтастай зардап шеккені халықтың тұрмысына теріс әсер етті. Ауыл тұрғындарына соғыстың ауыртпалығы түскен еді. Азық-түлік қауіпсіздігі маңызды орын алды. Шаруалардың құқықтары шектеліп түрді. Индустрияландыру басталғаннан кейін ауыл тұрғындары қалаларға қоныс аудара бастады. 1940-1950 жылдар аралығындағы ауыл тұрғындарының қалаларға кету себептері бар. Төртінші бесжылдықтың соңында ауыл тұрғындарының абсолютті санының жаппай азаюы және аймақтың бүкіл халқының құрамындағы колхоз халқының үлесінің азаю тенденция айқын көрінді. Дамып келе жатқан өнеркәсібі, жаңа құрылыстар мен оқу орындары ауыл еңбек ресурстарының жас, ең мобильді бөлігін тартуды жалғастырды. Колхозшылардың материалдық қызығушылығының төмендігі, еңбек пен тұрмыстың ауыр жағдайлары ауыл халқының қалаларға кетуіне себепкер болды". Колхоздардың іріленуі жерді пайдаланудың, өндіріс құралдары мен еңбек ресурстарының одан әрі шоғырлануын, колхоз өндірісінің әлеуметтену дәрежесінің жоғарылауын алып келді. Бұл процесс сонымен бірге әкімшілік және басқару қызметкерлерінің едәуір қысқаруымен қатар жүрді. Сол кездегі еңбек ресурстарының шектеулі болуы ауыл шаруашылығының дамуына әсер етті [5]. Соғыстан кейінгі жылдары кадрлардың жетіспеушілігі ең өткір мәселелердің бірі болды. Соғыс кезінде Кеңес Одағының адам шығыны өте көп болды. Соғыстан кейін ауыл шаруашылығын қалпына келтіру қажет болды. Мысалы, Карелияда 1945 жылдың басында 14.000-ға жуық еңбекке қабілетті халық эвакуациядан оралмады. Ауылдардың жалпы халқы соғыс уақытына қарағанда екі есе азайды. Колхоздар мен совхоздарда гендерлік теңсіздік байқалды. Кейбір ауылдарда әйелдер ерлер санынан 4 есе көп болды. Мұндай жағдайда елдің аграрлық секторын қалпына келтіруде көптеген қиындықтар болды және Кеңес Одағының үкіметі бұрын эвакуацияланған халықты тұрғылықты жеріне қайтару туралы қаулы қабылдады. Мәселен колхоздарға эвакуацияланған 170 000-нан астам тұрғынының 120.000-ға жуығы оралды. Колхозшыларды қолдауға арналған бағдарлама ұсынылды. Мысалы, колхоздар мен совхоздарға 5410 бас ірі қара, 3.000 жылқы, 1811 қой алуға жеңілдетілген несиені ұзақ мерзімге беру көзделді [6, 47]. Сонымен қатар, соғыстан кейінгі жылдары колхозшылардың қатарын толықтыру үшін Кеңес Армиясының қатарынан демобилизация басталды. Сондай-ақ, ауылдардың материалдық-техникалық базасын жабдықтау және жабдықтау туралы мәселе өткір болды. Соғыс

кимылдары болған жерлерде мотор-трактор станциялары айтарлықтай зардап шекті. Жаппай оккупациядан босатылған аудандарда колхоздар мен совхоздарды қалпына келтіру жұмыстары басталды. Материалдық - техникалық базаны қайта құруға тура келді. Мысалы, 1945 жылдың мамырына қарай Карелияда 1142 колхоздан 519 ұжымшардың қызметі қалпына келтірілді. Колхоздардың көпшілігі 5-7 шаруашылық болған жағдайда қайта қалпына келтіріліп, кейіннен эвакуациядан оралған халықтың есебінен толтырылды [6, 53].

Колхоздарды қалпына келтірудің тағы бір шарасы ұсақ шаруашылықтарды қайта құру болды. 1950 жылдардың басында елде колхоздарды ірілендіру және ұсақ шаруашылықтарды жою бағыты алынды. Олардың артықшылығы ірі өндірістің кішігірім өндіріске қарағанда артықшылығы болды. Сондай-ақ, өнімді алып қою ірі шаруашылықтан ұсақ шаруашылыққа қарағанда оңайырақ болды. Колхоздар мен совхоздарда барлық өнімдер мемлекет тарапынан алынды. Ауыл тұрғындарына негізгі табыс қосалқы шаруашылық алып келіп отырды. Колхоздар мен совхоздарда ауыр жұмысы үшін ауыл тұрғындарының табысы өте аз болды. Шаруалар өздерінің шағын учаскелерін өңдеу арқылы өмірін жеңілдетуге тырысты. Ауылдарда тұрғындар ірі қара мен құсты мүмкіндігінше көп ұстауға тырысты. Шаруалар өз өнімдерін базарларда сатуға тырысты.

Колхоздық шаруалардың әлеуметтік трансформациясы мәселесі оны әлеуметтік бейімделу проблемасымен тығыз байланысты. Мемлекет шаруаларға әлеуметтік кеңістіктегі қандай функция мен орын бергенін, шаруалардың өздері әлеуметтік координаттар жүйесінде қалай сезінгенін, басқа әлеуметтік топтар арасында шаруа туралы қандай түсінік қалыптасқанын түсіну маңызды. Шаруалардың қоғамның әлеуметтік құрылымындағы орнын анықтай отырып, көптеген зерттеушілер осы әлеуметтік страттың ең әлсіз жағдайын атап өтеді. Зерттеуші Н. Н. Козлова шаруа кім дегенде: «Әрқашан әлеуметтік иерархияда төменгі сатыға тұратын, қоғам мен табиғат шегінде өмір сүретін адам, отбасылық мінез-құлық пен патриархалды билікке бағынады, өмірі ырғақты және әдет-ғұрып пен дәстүр, діни көзқарастар мен моральдық экономика нормаларымен өмірі реттеледі" [7]. Әлеуметтік иерархияда төменгі сатыда тұрған шаруа қоғамдық игіліктерді өндіруші болып табылады. Қоғамдық стратификация төменгі орындарда тұрғанымен, шаруаның еңбегі өте маңызды. Адам өмірі үшін азық-түлік өте маңызды. Кеңестік үкімет тұсында өмір сүрген шаруалардың құқықтары үнемі шектеліп тұрды. Шаруалардың тұрмысындағы ауыр жағдайлар, қала тұрғындарымен салыстырғанда қоғамдық игіліктерге қол жетімсіздігі олардың сана-сезіміне де өз әсерін тигізді. Әлеуметтік-мәдени жүйеде адам өзінің тіршілік әрекетінің күрделі жүйесі мен қызметтерін өндіреді. Ол адамның барлық тіршілік ету саласын қамтиды: рәсімдерін және салттарын, діни наным сенімдерін, санасының құрылымын және мінез-құлықтарын. Адамдардың қылықтары белгілі бір тарихи кезеңнің және онда болып жатқан өзгерістерді нақты көрсетеді. Күнделікті өмірдегі адамның мінез-құлықтары, тіршілік ету жүйесі белгілі бір нормативтік құндылықтар аясында қалыптасып, қоғамның немесе белгілі бір тарихи дәуірдің ішкі дүниесінің кілті. Адамның күнделікті өмірдегі іс-әрекеті, қоғам мен билікке қатысты пікірі, оның қалыптасқан саяси немесе басқада жүйеге көзқарасын түсінуге болады. Адамның өмірінің басты мақсаты тұрмыстық жағдайды жақсарту, қоғам мен мемлекетпен өзіне тиімді диалогты орнату. Тарихшы зерттеушілер белгілі бір қоғамның, мемлекеттің, дәуірдің тарихының күнделікті өмірін жазу барысында басты көңілді адам мен оның тұрмыстық әрекетіне баса назар аудару қажет.

Қорытынды. Адам белгілі бір тарихи кеңістікте өмір сүреді және тарихтың сұраныстарына жауап беруге талпынады. Қала өміріндегі адамның тыныс-тіршілігі ауылдық немесе басқа жердегі өмір салтына ұқсас келмейді. Қаланың сұранысы мен ұсынысы ауылдық жердегі қалыптасқан нормалардан өзгеше түрі. Қаладағы басты мәселе жұмыс және тұрғылықты үй немесе пәтер. Адам санасында бірінші орында тұрмыстық қажеттіліктер туындайды. Мәселен жұмыс, ақша, тамақ, киім, білім алу, денсаулығын сақтау. Күнделікті өмірдегі құндылықтар базисы тұрмыстық деңгей шеңберінен шықпайды, соның аясында жүзеге асады. 1917 жылғы қазан революциясының басты жеңісі қарапайым адамдардың қажеттілігі жұмыс, жер және бейбітшілікті уәде еткен большевиктер мемлекеттік төңкеріс жасап, билікке келді. Халық большевиктердің идеологиясын, марксизмді және социализмді түсінбеді. Қарапайым адамға бұл абстрактілі дүние еді. Ал жер, жұмыс және бейбітшілік адам санасына түсінікті және тұрмыстық қажеттілікті қанағаттандыратын тезистер болды. Сондықтан адамның басты құндылықтары оның тұрмыстық жағдайы, тұрмысқа қажетті заттарды алу, соған қол жеткізу. Ал саяси процестер адамның күнделікті өмірінен алшақ, әрі кей уақыттарда абстрактілі дүние.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Людтке А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии? // Социальная история. 1998-1999. – М., 1999. – С. 25.
- 2 Коркюф Ф. Феноменологический конструктивизм: вклад А.Шюца // Новые социологии / пер. с фр. Е.Д.Вознесенской, М.В.Федотовой; Науч.ред. Н.А.Шматко. – СПб: Алелейя, 2002. – С. 80–84.
- 3 Гирц К. Интерпретация культур. М., 2004.
- 4 Зотов А.Ф., Мельвиль Ю.К. Западная философия в XX в. – М.: Проспект, 1998. – С. 245-265.
- 5 Р.Б. Миронов «Социальные проблемы колхозного крестьянства Байкальского региона: 1945-1956 гг.», дисс. кандидат исторических наук, 2012 г.
- 6 Вавулинская Л.И. Повседневная жизнь населения во второй половине 1940-х - 1950-е гг. (по воспоминаниям жителей Карелии), НАУЧНЫЕ ВЕДОМОСТИ, Серия: История. Политология. 2019. Том 46, № 4
- 7 Л.В. Изюмова. Колхозный социум 1930–1960-х гг.: социальная трансформация, идентификация и престиж, Известия Уральского государственного университета. Сер. 2, Гуманитарные науки. 2008. N 59, вып. 16

References:

- 1 Lyudtke A. CHto takoe istoriya povsednevnosti? Ее dostizheniya i perspektivy v Germanii? // Social'naya istoriya. 1998-1999. – М., 1999. – S. 25.
- 2 Korkyuf F. Fenomenologicheskij konstruktivizm: vklad A.SHCHyuca // Novye sociologii / per. s fr. E.D.Voznesenskoj, M.V.Fedotovoj; Nauch.red. N.A.SHmatko. – SPb: Aleleija, 2002. – S. 80–84.
- 3 Girc K. Interpretaciya kul'tur. M., 2004.
- 4 Zotov A.F., Mel'vil' YU.K. Zapadnaya filosofiya v HKH v. – M.: Prospekt, 1998. – S. 245-265.
- 5 R.B. Mironov «Social'nye problemy kolhoznogo krest'yanstva Bajkal'skogo regiona: 1945-1956 gg.», diss. kandidat istoricheskikh nauk, 2012 g.
- 6 Vavulinskaya L.I. Povsednevnyaya zhizn' naseleniya vo vtoroj polovine 1940-h - 1950-e gg. (po vospominaniyam zhitelej Karelii), NAUCHNYE VEDOMOSTI, Seriya: Istoriya. Politologiya. 2019. Tom 46, № 4
- 7 L.V. Izyumova. Kolhoznyj socium 1930–1960-h gg.: social'naya transformaciya, identifikaciya i prestizh, Izvestiya Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 2, Gumanitarnye nauki. 2008. N 59, vyp. 16

FTAMP 11.15.25

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.33>

Ш.Б.. Оспан*

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің 2-курс магистранты,
Алматы, Қазақстан, e-mail: baqospan@gmail.com

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДАҒЫ САЯСИ PR-ДІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада Қоғаммен байланыс пәні, негіздері, жіктелуі және қызметі баяндалады. Зерттеу негізі ретінде саяси PR алынып, оның мемлекеттік басқарудағы атқарушы рөліне талдау жасалады. Мемлекеттік басқару институттарындағы саяси коммуникация ерекшеліктері, оның құрамы мен технологиялары сарапталып, әлемдік тәжірибедегі PR зерттеулерінің нәтижелеріне қысқаша тоқталып өтіледі. Отандық саяси PR ахуалы мен қоғаммен байланыс саласындағы ғылыми шолу жасалады. Зерттеу қорытындысы ретінде, PR талаптары мен тіршілік ортасы көрсетіледі.

Түйін сөздер: PR, саяси коммуникация, мемлекет, басқару институттары

*Sh. Ospan **

THE ROLE OF PR IN GOVERNMENTS ADMINISTRATION

Abstract

The article describes the subject, fundamentals, classification and functions of public relations. The study is based on political PR and analyzes its executive role in public administration. The features of political communication in public administration institutions, its composition and technology are analyzed, the results of PR research in world practice are briefly described. A scientific review of the current situation in the field of political PR will be carried out. As a result of the research, the requirements for PR and its environment will be indicated.

Key words: a political communication, state, management institutions

*Ш.Б. Оспан**

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО PR В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Аннотация

В статье описаны предмет, основы, классификация и функции связей с общественностью. Исследование основано на политическом PR и анализирует его исполнительную роль в государственном управлении. Проанализированы особенности политической коммуникации в институтах государственного управления, ее состав и технология, кратко описаны результаты исследований PR в мировой практике. Будет проведен научный обзор нынешней ситуации в сфере политического PR. В результате исследования будут указаны требования к PR и среда его обитания.

Ключевые слова: PR, политическая коммуникация, государство, институты управления

Кіріспе. Бүгінгі күні бүкіл PR нарығын екі үлкен компонентке бөлуге болады: коммерциялық және саяси PR. Өкінішке орай, біз мемлекеттік PR туралы жиі естімейміз. Бірінші себеп - мұндай іс-шараларға мемлекеттен қаржы ресурстарының жетіспеушілігі, «ақпараттық қамтамасыз етуге» байланысты бюджеттік баптың болмауы. Алайда, бұл жағдайды мүдделі ведомстволармен бірге бюджеттен тыс көздерді тарту арқылы еңсеруге болады. Тағы бір себеп – мамандандырылған PR агенттіктерінің бағытын өзгертуге құлықсыздығы. Аналитикалық орталықтардың бағалауы бойынша, алдағы 3-4 жылда мемлекеттің экономикалық қызметін қолдау бойынша PR ұсыныстар санының өсуі күтілуде. Бірақ бұл тек болжамдар. Бүгінгі күні көптеген құрылымдар мемлекеттік PR-ді тек баспасөз қызметін құру қажеттілігінен көреді. Бұл мәселені толық шеше алмайтыны анық, ал халықта мемлекеттік органдардың оң имиджін қалыптастыру үшін мақсатты және нақты жоспарланған науқан жүргізу қажет. Мемлекеттік құрылымдарға, ең алдымен, қабылданған шешімдерді насихаттайтын ақпараттық кампаниялар қажет. Егер 1993 жылы жекешелендіруді қолдауға арналған ақпараттық науқан мемлекеттің экономикалық өміріндегі ерекше оқиға ретінде қарастырылса, оны жүзеге асырғаны үшін үкіметтік нмарапаттар берілсе, қазір мұндай науқан, тіпті, сирек жүзеге асады. Жақын болашақта осы мәліметтердің артуы маңызды [1, б.16].

Нәтижелерді талдау. Мемлекеттің қызметі, оның азаматтармен қатынасы саяси PR-дің басты объектісі болуы тиіс. Бүгінде мемлекеттік органдар өз ұйымдарының позитивті имиджін құру қажеттілігін түсіне бастағанына қуаныштымыз, себебі, пиар тек төтенше түрде өткізілетін шараларда ғана емес, сонымен қатар күнделікті позитивті имиджде қалу және мемлекет қызметінің ажырамас бөлігіне ену керек белгілі бір құрылым. Қоғамдық қатынастардың мемлекеттік басқаруға қатысуы мемлекетке қоғамның саяси сферасының плюрализмі мен мемлекеттік биліктің тұтастығы арасындағы объективті қайшылықтарды шешуге көмек ретінде сипатталуы мүмкін. Мемлекеттік қызметтер жетілдіріліп, азаматтық қоғамның қалыптасуына ықпал етуі керек, бұл үшін азаматтармен тікелей және кері байланыс орнату маңызды болып табылады. Сонымен, мемлекеттік басқару жүйесіндегі PR-дің негізгі функционалды міндеттеріне мыналар жатады:

- мемлекеттік басқаруды демократияландыруға қатысу
- азаматтық қоғамды қалыптастыруға көмек [5, б.37].

Жалпы, мемлекеттік PR қызметі жалпы әлеуметтік, корпоративті және жеке мүдделердің үйлесуін қамтамасыз етеді. PR мүмкіндіктерін мемлекеттік басқарудың ашықтығын арттыру және азаматтардың мүдделеріне жақындату мақсатында пайдалануға болады. Басқару органдарының жабық сипаты, қоғаммен жеткіліксіз немесе тиімсіз өзара әрекеттесуі адамдардың биліктен алыстауына алып келеді, бұл әлеуметтік төңкерістердің алғышарты бола алады. Азаматтардың билікке деген сенімсіздігін тудыратын себептердің тұтас тобы бар. Біріншіден, бұл «техникалық» деп аталатын себептер, мемлекеттік органдар қоғаммен байланыс саласындағы құрылымдар мен мамандардың жетіспеушілігінен азаматтарға олардың қызметінің мақсаттары мен мотивтерін қалай түсіндіруге болатындығын білмейді, оның табиғаты мен оларды жұмыс істеуге мәжбүр болатын жағдайлар мен мәселелерді шешуге барабар түсінік бермеңіз. «Ұйымдастырушылық» себептер білікті және құзыретті мамандардың жетіспеушілігімен байланысты, бұл қоғамды ұйымдастырудың жаңа моделіне көшу және көпшілікпен жұмыс сипатының өзгеруімен байланысты. «Ресурстың» себептері мемлекеттік қызметті жеткіліксіз қаржыландырумен, қажетті материалдық-техникалық базаның жетіспеушілігімен, қолда бар уақыт ресурстарының шектеулілігімен және т.б. байланысты. Бұл проблемаларды мемлекеттік органдардағы PR қызметінің келесі нақты бағыттары бойынша шешуге болады:

- a. азаматтармен және ұйымдармен байланыс орнату, қолдау және кеңейту
- b. қабылданған шешімдер туралы халықты ақпараттандыру
- c. сауалнама
- d. шенеуніктердің және жалпы үкіметтің іс-әрекеттеріне қоғамдық реакцияны талдау
- e. қоғамдық-саяси процестерді болжау
- f. ұйымды аналитикалық әзірлемелермен қамтамасыз ету
- g. ұйымның қолайлы имиджін қалыптастыру[4, б.3].

Мемлекеттік басқару жүйесіндегі қоғамдық қатынастардың негізгі міндеттеріне мыналар кіреді:

- мемлекеттік басқаруды демократияландыруға қатысу;
- азаматтық қоғамның қалыптасуына ықпал ету.[2, б.48].

Жыл сайын әлемнің барлық елдерінде ең жаңа және жаңа технологияларды қолданатын тиімді PR-қызметке деген қажеттілік артып келеді. Шынында да, мемлекеттік қызметтердің қызметін қамту, қоғамды заң шығарушылық мәселелерінде және өмірдің басқа да маңызды аспектілерінде оқыту, елдің саяси өміріне халықтың топтарының белсенді қатысуын қамтамасыз ету үшін қызмет қажет. қоғам мен мемлекеттік органдардың мүдделерін үйлестіру, бұл қоғаммен байланыс қызметтерінің негізгі міндеті.

Саяси салада Қоғамдық қатынастар классикалық құралдарды қолданады: баспасөз конференцияларын өткізу, журналистермен байланыс жасау және бұқаралық ақпарат құралдарының басқа да белсенді қатысуы, көпшілік алдында сөз сөйлеуді ұйымдастыру және тағы басқалары.

Саяси PR-да мақсатқа жету құралдары маңызды рөл атқарады, өйткені саясатта PR компаниясының сәтсіздігі немесе жетістігі көбіне бүкіл елдің, тіпті әлемнің тағдырына әсер етуі мүмкін.

PR аналитик Любарская Инна: «Қоғамдық қатынастарды кеңірек анықтау үшін, социологиялық құбылыс ретінде, оның функциялары мен принциптерін анықтап, ашып көрсету қажет» дейді[7].

Қоғаммен байланыстың ол функцияларына мыналар жатады: бақылау функциясы; коммуникативті функция; ақпараттық функция; аналитикалық және болжамдық функция; ұйымдастырушылық және үйлестіру функция; қоғамдық (азаматтық) функция; әлеуметтік қатынастарды саясатсыздандыру функциясы.

Ал принциптер мыналарды қамтуы керек: демократия қағидаты; балама принципі; қақтығыссыз қағидат[3, б.9].

Әлеуметтану тұрғысынан алғанда, Қоғамдық қатынастардағы демократия қағидаты негізгі болып табылады. Оның мәні - көпшіліктің пікірін тыңдау қажеттілігі, өйткені азаматтарда әлеуметтік шындыққа, елдегі саяси жағдайға өз көзқарасын білдіруге және оған ықпал етуге заңды мүмкіндік бар, бұл дұрыс және сауатты жұмыс істеуі үшін өте маңызды елдегі қуат машинасы.

Альтернативтілік қағидасы осы қағидамен тығыз байланысты, өйткені егер әлеуметтік қатынастарды қатаң реттеудің болуымен қоғам мен мемлекет арасында өзара байланыс қажет болмаса, онда әлеуметтік даму стратегиясы қолданылады, бұл таңдауды болжайды оны қоғамдық бұқараға бейімдейтін биліктің мінез-құлық стратегиясы.

Демек, егер бізге әлеуметтік қатынастар мен әлеуметтік өмір альтернативтілікке негізделген болса, онда менеджмент те өзгермелі болып, басқарушылық баламалардың сарқылмайтындығына әкеледі деген қорытынды жасауға болады.

Осыдан кейін әлеуметтік қатынастардың зорлық-зомбылықсыз сипатымен байланысты болатын жанжал болмаудың бірдей маңызды принципі жүреді.

Қоғам бақылаудан шықпауы үшін оған бақылаудың белгілі бір әдістері қажет, бірақ демократиялық мемлекетте кез-келген қатаң және қатаң бақылау мен қоғамдық қозғалыстардың жолын кесу түрлері қолданыла алмайды. Дәл осы үшін зорлық-зомбылық қағидатын жүзеге асыруда ерекше рөл атқаратын PR-коммуникациялар құрылады, олар қоғамды тежейді және азаматтар мен мемлекеттік органдар арасында диалог жүргізеді.

Қоғамдық қатынастар принциптерін қарастырғаннан кейін әлеуметтану тұрғысынан осы құбылыстың қызметіне тоқталу қажет.

Негізгі функциялардың бірі - басқару функциясы, дәл осы функция PR-дың негізгі мақсатын жүзеге асырады - қоғамдық қатынастарға және қоғамдық пікірге әсер ету.

Қоғамда әртүрлі коммуникативті байланыстар орнату, қолдау және кеңейту, қабылданған әлеуметтік маңызды шешімдердің сипаты туралы халықты хабардар ету және саяси әлеуметтену үдерісіне оң әсер ету үшін олардың себептерін түсіндіру, азаматтардың іс-шараларға белсенді қатысуын қамтамасыз ету мақсатында билік үшін маңызды, кем емес маңызды функция коммуникативті болып табылады.

И.А. Ветренко ақпараттық функцияларды мына бағыттарға бөледі:

1. Қоғаммен байланыс қызметі қоғамның барлық қабаттары мен құрылымдарына ақпарат тарататын қоғамдық қатынастардың субъектісі болып табылады.

Бұл бағыт биліктің ашықтығын, демократиялық шешімдер қабылдауды және қоғаммен байланыс принциптерінің жүзеге асырылуын растауды қамтамасыз етеді.

2. Басқару қызметінің мақсаттарына жету үшін кері байланыс беру.

3. Басқа қызметтермен және басқару қызметінің барлық субъектілерімен ақпарат алмасу[6].

Дәл осы бағыттар PR-қызметтердің құралы болып табылады, олардың көмегімен қоғам публік рилейшн механизмінде өзара іс-қимылдың субъектісіне айналады.

Аналитикалық және болжамдық функция PR-менеджмент құрылымдарының қызметінде өз орнын алады, оның басты міндеті - болашақтағы қоғамдық-саяси жағдайды көру және барлық мәселелер бойынша жүйелік ақпараттарды жинау және өңдеу, стратегия мен тактиканы құру мемлекеттік органдардың іс жүзінде жүзеге асыруы үшін тиімді мінез-құлық.

Ұйымдастыру және үйлестіру функциясы әкімшілік ықпал ету құралдарын әкімшілік емес ықпалмен байытады, өйткені бұл функцияның қызметі бұқаралық ақпарат құралдарымен байланыс орнатуға, корпоративтік байланыстарды дамытуға және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуге негізделген.

Азаматтық функция адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде және қорғауда көрінеді, ол тек моральдық ережелермен ғана емес, сонымен қатар ол жұмыс істейтін елдің заңнамасының нормаларымен де реттеледі. Мысалы, Ресейде бұл Ресей Федерациясының Конституциясы және заңды күші бар басқа да заң актілері[6].

Қоғамдық қатынастарды саясатсыздандыру функциясы жергілікті өзін-өзі басқару деңгейіндегі қоғаммен байланыс қызметінде ерекше рөл атқарады, өйткені институт ретінде азаматтық қоғам мен жергілікті өзін-өзі басқару саясаттандырылмауы керек.

Осылайша, Қоғамдық қатынастар мен қоғам арасындағы байланыс қоғам мен билік пен билік өкілдері арасындағы ең дұрыс және оң диалог болып табылады деген аралық қорытынды жасауға болады.

Саяси PR біздің елімізде 90-шы жылдары пайда болды, ал ұрандар, насихат PR термині деп атала бастады. Адамдар қоғамдық қатынастардың мәнін түсінбеді, бұл салада мамандар болған жоқ, филологтар, журналистер, тарихшылар, философтар, саясаттанушылар, психологтар PR-мен айналысты. Сондықтан кім PR-ның мәнін түсінді - және оны пайдаланды. Егер бастапқыда Қазақстандағы саяси PR-ны негізінен жергілікті гуманитарлық мамандар - журналистер, филологтар, әлеуметтанушылар мен психологтар алып, олар жаңа кәсіпті іс жүзінде жүріп үйренуге мәжбүр болған болса, онда 1990 жылдардың ортасында Ресейдің саяси технологтары біздің нарыққа келді. Президенттік сайлау және Мәжіліс сайлауы қазірдің өзінде Ресейден шақырылған PR мамандарының туы астында өтті. Дау-дамай сайлау науқанынан кейін біршама тыныштық пайда болды, оның барысында PR мамандарының көзқарасы бизнеске ауысты. 1999 жылы басталған және бүгінгі күнге

дейін жалғасып келе жатқан бұл тыныштық мұнай-газ, қаржы және басқа секторлардағы кәсіпорындар үшін белсенді PR кезеңіне айналды[2, б.49]. Сондықтан, бұл қоғамдық қатынастардың ішкі нарығының дамуының басты ерекшеліктерінің бірі: Қазақстанда PR алдымен саяси, содан кейін ғана іскерлік, экономикалық ортада қалыптаса бастады.

Бүгінгі таңда қазақстандық саяси қоғаммен байланыс құрылымы көбіне тек сайлауалды кампаниялар мен науқандар негізінде іске асады. Ал мемлекеттік басқару органдарының күнделікті қызметінің жариялылық функциясы толықтай жүзеге асып жатқан жоқ. Бұған отандық пиаршылар мен жалпы саяси PR ортасында тиісті деңгейде бәсекелестік жағдай қалыптаспағаны да себеп болады[2, б.54]

Қорытынды. Қазақстанда саяси PR жүйесін жетілдіру және одан әрі дамыту үшін келесі ұсыныстар ұсынылуы мүмкін:

1. бұқаралық пайдаланушыға өзіне ыңғайлы түрде сенімді ақпарат алу мүмкіндігін кеңейтетін, үкіметтегі басқарушылық шешімдерді тиімді ақпараттық қолдау, саяси және қоғамдық қызметті ақпараттық қолдау үшін жағдайлар жасай отырып, құрылымдалған және тапсырыс берілген тәуелсіз ақпарат құралдары қажет. Бәсекелестікті жүзеге асыру, сонымен қатар демократиялық қоғамда шынайы «төртінші билік» ретінде қоғамдық пікір қалыптастыру;

2. мемлекеттік қызмет қызметкерлерін даярлау және саяси салада мамандарды - маркетингтерді даярлау үшін PR технологияларын зерттеу орталықтарын ашу қажет;

3. мемлекетке тұрақты кері байланысты жүзеге асыруды қамтамасыз ететін саяси жүйенің маңызды институты ретінде саяси PR-ны күшейту үшін заңнамалық өрісті қалыптастыру қажет;

4. мемлекеттік органдарда PR бөлімдерінің ықпалын нығайту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Андросова Л.А. Политическая и социальная реклама – Пенза: ПензМУ ақпараттық-баспа орталығы, 2008 ж. 16-18 бб –оқулық

2 Көпезжанова Д.Е. Өзгермелі әлемдегі PR: мемлекеттік органдардың қызметіндегі коммуникациялық технологиялар – Барнаул: Алтай баспасы, 2010 ж. 48-54 бб –жинақ

3 Пименов Н.А. Билікпен лоббистік диалог – Мәскеу, Қаржы университетінің хабаршысы: Қаржы университеті баспасы, 2012. №1. -9 б – мақалалар жинағы

4 Сәтпаев Д.А. Жанама лоббизм процесінде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі – Алматы: Саясат, 1998. №4. -3 б –газет

5 Креймер М. Мемлекеттік PR-тарих, даму тенденциялары: «Мәскеудегі PR күндері» конференциясының материалдары, Мәскеу, 2002. -37 б – жинақ

6 Ветренко И.А. Политический PR в контексте государственного управления РФ – электрондық мақала, 2015 ж.

<https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-pr-v-kontekste-gosudarstvennogo-upravleniya-rossiyskoy-federatsii/viewer>

7 Любарская И.В. PR в политике и в государственном управлении –электрондық мақала, 2020 ж

<https://ippk.rudn.ru/short/pr/pr-v-politike-i-gosudarstvennom-upravlenii/>

References:

1 Androsova L.A. Politicheskaya i social'naya reklama – Penza: PenzMU aqparattyq-baspa ortalygy, 2008 zh. 16-18 bb –oqulyq

2 Kopezhanova D.E. Ozgermeli alemdegi PR: memlekettik organdardyn qyzmetindegi kommunikaciyaqyq tekhnologiyalar – Barnaul: Altay baspasy, 2010 zh. 48-54 bb –zhinaq

3 Pimenov N.A. Bilikpen lobbistik dialog – Maskeu, Qarzhly universitetinin habarshysy: Qarzhly universiteti baspasy, 2012. №1. -9 b – maqalalar zhinagy

4 Satpaev D.A. Zhanama lobbizm procesinde buqaralyq aqparat quraldarynyn roli – Almaty: Sayasat, 1998. №4. -3 b –gazet

5 Kreimer M. Memlekettik PR-tarih, damu tendenciylary: «Maskeudegi PR kunderi» konferenciya synyn materialdary, Maskeu, 2002. -37 b – zhinaq

6 Vetrenko I.A. Politicheskiiy PR v kontekste gosudarstvennogo upravleniya RF – elektron dyq maqala, 2015 zh. <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-pr-v-kontekste-gosudarstvennogo-upravleniya-rossiyskoy-federatsii/viewer>

7 Lyubarskaya I.V. PR v politike i v gosudarstvenno upravlenii –elektron dyq maqala, 2020 zh

<https://ippk.rudn.ru/short/pr/pr-v-politike-i-gosudarstvennom-upravlenii/>

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FOR THE AID TO THE TEACHER

SRSTI 04.51.43

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.30>

Shormanbayeva D. G.^{1}, Ivlyeva Y. N.² Khmel'nitskaya O. M.³, Seydinova M. A.⁴*

¹*PhD, Head of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University*

²*Master of Social Sciences, teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University*

³*Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University*

⁴*Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University*

ROLE OF THE “RUKHANI ZHANGYRU” PROGRAM IN MODERNIZING NEW TYPE OF YOUTH CONSCIOUSNESS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND CULTURAL TRANSFORMATION OF KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

This article studies the role of the “Rukhani Zhangyru” Program in modernizing new type of youth consciousness in the context of social and cultural transformation of Kazakhstan society. One of the problems of Kazakhstan society transformation consists in that there are several co-existing generations in Kazakhstan, some of them have established worldview attitudes, and others are searching for their worldview attitudes. This situation generates from one side a problem of adaptation to transforming spiritual and moral values, and from other side a problem of mutual understanding in relations between the different age groups. In his work N. Nazarbayev highlighted the main directions of the modernizing identity of the society and each Kazakhstani: competitiveness; pragmatism; preservation of national identity; cult of knowledge; evolutionary development of the country and mind openness. Implementation of the program Rukhani Zhangyru" for modernizing public consciousness will allow to consolidate the society, unite intellectuals, youth, representatives of all segments of the population around the ideas proclaimed by the First President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev [Strategy “Kazakhstan-2050, 2012].

Key Words: modernization of a new type of consciousness, transformation of the Kazakhstan society, values, opinion survey, philosophy, national idea, and culture.

Шорманбаева Д. Г.^{1}, Ивлева Е. Н.², Хмельницкая О. М.³, Сейдинова М. А.⁴*

¹ *PhD докторы, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды техникалық университеті*

² *Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының оқытушысы, Қарағанды Мемлекет техникалық университеті*

³ *Әлеуметтік ғылымдар министрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекет техникалық университеті*

⁴ *Заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекет техникалық университеті*

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ТРАНСФОРМАЦИЯСАЛАУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖАСТАР САНАСЫНЫҢ ЖАҢА ТҮРІН МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДАҒЫ «РУХАНИ ЖАҒЫРЫ» БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандық қоғамның әлеуметтік-мәдени трансформациясалау жағдайындағы жастар санасының жаңа түрін модернизациялаудағы «Рухани Жаңғыры» бағдарламасының рөлі қарастырылады. Қазақстандық қоғамды трансформациялаудағы мәселелерінің бірі-Қазақстанда бірнеше буынды бағыттардың барлығында, олардың бірі қалыптасқан дүниетанымдық бағдарларға ие болса, ал басқалары жаңа дүниетанымдық бағдарларды іздеуде. Бұл жағдай бір жағынан, өзгермелі рухани-адамгершілік құндылықтарға бейімделу мәселесі, ал екінші жағынан – әртүрлі жас топтарының қарым-қатынасындағы өзара түсіністік мәселесін туындатады. Осы орайда Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың "Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту" бағдарламалық мақаласы өзекті болып отыр [1]. Бұл жұмыста Н. Назарбаев қоғам мен әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың негізгі бағыттарын атап өтті: бәсекеге қабілеттілік; прагматизм; ұлттық бірегейлікті сақтау; білімнің салтанат құруы; елдің эволюциялық дамуы және сананың ашықтығы. "Рухани жаңғыру" қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасын жүзеге асыру қоғамды біріктіруге, зиялы қауымды, жастарды, халықтың барлық топтарының өкілдерін Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев жариялаған идеялар төңірегінде бірігуіне мүмкіндік береді [2].

Түйін сөздер: сананың жаңа түрін жаңғырту, қазақстандық қоғамды трансформациялау, құндылық бағдарлар, әлеуметтік сауалнама, философия, ұлттық идея, мәдениет.

Шорманбаева Д. Г.^{1}, Ивлева Е.Н.², Хмельницкая О. М.³, Сейдинова М. А.⁴*

¹Доктор PhD, заведующая кафедрой Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет

²Магистр социальных наук преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет

³Магистр социальных наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет

⁴Магистр юридических наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет

РОЛЬ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» В МОДЕРНИЗАЦИИ НОВОГО ТИПА СОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье исследуется роль Программы «Рухани жаңғыру» в модернизации нового типа сознания молодежи в условиях социокультурной трансформации казахстанского общества. Одна из проблем в трансформации казахстанского общества заключается в том, что в Казахстане существуют несколько поколений, одни из которых имеют устоявшиеся мировоззренческие ориентиры, другие находятся в поиске новых мировоззренческих ориентиров. Данная ситуация порождает с одной стороны, проблему адаптации к трансформирующимся духовно-нравственным ценностям, а с другой – проблему взаимопонимания в отношениях разных возрастных групп. В этой связи становится как никогда актуальной программная статья Первого президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [1]. В этой работе Н. Назарбаев выделил основные направления модернизации сознания общества и каждого казахстанца: конкурентоспособность; прагматизм; сохранение национальной идентичности; культ знания; эволюционное развитие страны и открытость сознания. Реализация программы «Рухани жаңғыру» модернизации общественного сознания позволит консолидировать общество, объединить интеллигенцию, молодежь, представителей всех слоев населения вокруг идей, провозглашенных Первым президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым [2].

Ключевые слова: модернизация нового типа сознания, трансформация казахстанского общества, ценностные ориентиры, социологический опрос, философия, национальная идея, культура.

Introduction. The task of our state is to consolidate, unite the intelligentsia, youth, and representatives of all generation segments of the population. This problem can be solved by the “Rukhani Zhandyru” Program [“Rukhani Zhandyru” Program] that is primarily focused on modernizing Kazakhstan’s consciousness, reviving the national culture, integrating modern sociocultural systems based on the national idea, civil, ethnocultural self-identification. Implementation of the program of modernizing public consciousness will allow consolidating the society, uniting the intelligentsia, young people, representatives of all segments of the population around the ideas proclaimed by the First President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev.

In the Republic of Kazakhstan, the process of modernization has been going since the early 90s. During this time, the economic and political system has changed dramatically. The planned Soviet economy tightly controlled by the state was replaced by a market economy with competition and private property. Foundations of a democratic political regime based on political pluralism and multiparty system have been formed in the political system [Strategy “Kazakhstan-2050, 2012]. A consequence of the modernization processes was sociocultural transformation of the Kazakhstan society, namely, bringing the social values of the society in line with its economic and political characteristics.

Results and discussion.

The transformation process not only changes axiological characteristics of the society, but also creates problems for an individual to adapt to these changes. And this, in its turn, has a direct impact on the future condition of the society contributing to or hindering its development. As rightly pointed out by Ch. Cooley, “values are “energy nodes”, points of emotional application in relationship with the world, and, at the same time, the basis of a mechanism for motivating people’s social behavior [Cooley C., 1994].

As part of executing recommendations of the Kazakh Institute for Strategic Studies (dated August 15, 2018) on the implementation of the Rukhani Zhandyru Program (hereinafter referred to as the Program), a survey was conducted among students of the Karaganda State Technical University to determine the level of awareness and perception of the main Program messages. For these purposes, at the web-site “kstu.kz” in the tab “Rukhani Zhandyru in KarSTU”, a sociological survey was conducted among the students. In the period from 20.09.2018 till 20.10.2018, an online survey was conducted; it was attended by 5,271 University students. The suggested questionnaire helped to determine the degree of awareness, attitude toward the Program and their ability to participate in the Program implementation.

The survey has shown a fairly high level of awareness of the students; the general awareness on the implementation of the “Rukhani Zhandyru” Project was 96.3%, which is a fairly high indicator

Based on the responses received, 38.8% of respondents learned about the Program through print and television media, 29.2% of respondents received information via the Internet, 28.3% of students said they participated in University research and educational events dedicated to this issue.

Reasoning from the answers, 82% of respondents are familiar with the content of the “Rukhani Zhandyru” Program. This is illustrative of the interest of students in the state policy.

The majority of students (85.2%) believe that the implementation of this Program will ensure revival of the spiritual values of the Kazakhstan’s society in the context of globalization, however, 10.4% found it difficult to answer, only 4.4% of respondents say that the implementation of this project will have no effect.

According to 72.5% of respondents, citizens themselves should bear the main responsibility for implementing the Rukhani Zhandyru Program, 13.1% of the respondents place all responsibility with the state bodies, 8.7% believe that public organizations and movements should work purposefully in this direction, 5.7% found it difficult to answer.

At the same time, the majority of the students surveyed (76.8%) note that the implementation of the “Rukhani Zhandyru” Program should become a business for young people. 18.9% of students found it difficult to answer. The remaining 4.3% of respondents believe that nothing depends on them.

To the question of what “small motherland” is, the majority of respondents (40.6%) noted the option “a place where a person was born”; for a third of respondents (28.7%) thinks that the meaning of a small motherland lies in the place where a person lives, 23.3% of students associate their small motherland with Kazakhstan. 7.4% found it difficult to answer.

Answering the question “Do I need to know the history of my country?”, the majority of respondents (63.7%) could not give a definite answer, they believe that knowing the history of their country is not necessary, but desirable. It is noteworthy that the majority of those who consider it obligatory to know the history of their country are students of the department with Kazakh language of instruction (31.9%), which

indicates a high level of development of patriotism among this group of respondents. Only 1.8% of respondents said that a person in modern times does not need it. 2.6% found it difficult to answer.

The majority of respondents (53.3%) indicated that they know about the “Tugan Zher” Program, the remaining 46.7% have never thought of existence of this project.

Judging by the replies received, 15.6% of respondents fully support the main objectives of the “Tugan Zher” Program, 37.7% say they support it to a certain extent, since general state problems are more important. The remaining part (46.7%) have never thought of existence of the “Tugan Zher” Program, therefore, they could not give any answers to this question.

In the opinion of the majority of respondents (59.4%), all citizens of the country should participate in implementing the “Tugan Zher” Program, 30.8% found it difficult to answer, only 5.9% believe that the state bodies should deal with this, 3.8% named public organizations and movements as capable of implementing the main provisions of the “Tugan Zher” Program.

As the survey has shown, 23% of respondents would like to take part in the implementation of the “Tugan Zher” Project, but they do not know what to do for this. At the same time, every third (29.6%) survey participant is skeptical and confident that nothing depends on their participation. 47.4% of the respondents have never thought of participating in the project implementation.

According to the answers, 73.6% of respondents have heard about the project “100 best textbooks of the world in the Kazakh language”, 26.4% answered that they know nothing about this project.

When evaluating the project “100 best textbooks of the world in the Kazakh language”, the majority of respondents (77.9%) believe that it can help students to join the most modern knowledge, 22.1% of students found it difficult to choose an answer.

The question regarding the need to preserve cultural identity of Kazakhstanis in the context of modern globalization was found difficult to be answered by 73.6% of respondents. 14.3% of respondents agree that we must strive to preserve our cultural identity, otherwise it will dissolve in the globally cultural space. The remaining 12.1% of students believe that we need to become a part of the global cultural world.

According to the answers, the majority of students (60.9%) are aware of the “100 New Persons” Project, the remaining 39.1% of the respondents have never heard of this project.

Students were asked to name five people who made a significant contribution to the development of sovereign Kazakhstan, almost all students first of all named the President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev N.A. (94.3%), Kunayev D.A. was mentioned by 41.7% of respondents, Suleymenov O.O. by 23.1% of respondents. At the same time, 43.6% of respondents indicated names of famous politicians (K. Massimov, N. Nigmatulin, D. Nazarbayeva, and others), athletes (G. Golovkin, D. Ten, and others), cultural figures (R. Rymbayeva, K. Nurtas, B. Yessentaeva and others.).

Thus, the features of the process of individual adaptation in the modern, rapidly changing world, the process of transition of the society to the informational development stage studied by the authors suggests a conclusion on cardinal modification of this process. Today, content of the adaptation process is associated with the formation of individualistic value system that transforms both the person himself and the social reality, in which he exists.

The emergence of the information society raises the question: “In which direction does present-day social situation develops?”. This question allows answering to a social and cultural analysis, which examines the axiological component of the transformation process. Sociocultural paradigm defines the vector of forecasting further development of the information society, as well as allows exploring the peculiarities of the process of the individual adaptation to the new social reality.

Individuality formation occurs with the participation of not only the various social institutions, but also with the impact of the information and communication technologies, particularly the Internet. Internet has a significant influence on the formation of a person. Via the Internet, a person gets an opportunity to independently shape the space of individual existence and structure living space based on personal preferences, including those imposed by the society. The Internet leads to the fact that human life unfolds in two parallel environments: environment of social reality and its doubled copy that is the virtual world generated by the technical and technological means. Human life's activity implemented simultaneously in two realities leads to transformation of personal existence. Information and communication technologies gravitate to continuously expand inward their borders and into the external social world capturing all the new areas and virtualizing components of sociality. The structure of the society is changing, the society acquires features of the information society. The information society recognizes the value of individuality and identity

of a human. There is a transition from the personality significance to the individuality significance, development of personalization destroys the structure of the personality existing in the traditional society.

Describing the personality in the information society, it is necessary to highlight its following features: absence of clear social norms, possibility of deviant behavior, formation of extrasocial human, presence of selfish component in the individuality structure, possibility of independent choice of the meaning and purpose of life. But it is certainly a fact that the individuality is a person's own responsibility for his actions, goals, meanings, and etc. without regard to the society, social norms and ideals. Human individuality in the information society is based on a constant analysis and processing of incoming via the communication channels information and is associated not only with the assimilation of existing social norms, rules and stereotypes, but also with individual responsibility, which is the support, which is the base for the whole structure of the individuality, human otherness within the society. Due to the fact that the human individuality is based on constant analysis and processing of incoming via the communication channels information and weakly associated with the assimilation of existing social norms, rules and stereotypes, it can be concluded that in the era of the information society a person will develop towards the individualization of his own being in the absence of communication with the social world or its minimization down to physiological needs. That is, the development of virtual communication will help to reduce the role of social adaptation and self-identification.

In the situation of transition to the information society in Kazakhstan, complex and multi-level process of forming a human individuality can be represented as adaptation strategy which aims to assimilation of existing knowledge and social norms via converting the received information into the individual knowledge using information and communications technology.

Transformation processes that engaged the modern Kazakhstan society not only contributed to the change of political and economic institutions, technologies, production structures, but also resulted in a change in the social and cultural processes: life goals and values, motives of the activities, aesthetic tastes, and others. Together, these processes have had an impact on the consciousness and human behavior in the transformed society.

So, today the core values of present-day Kazakhstan residents consist of both the traditional values of the culture, and the values of the information society. This situation highlights the problem of the optimal combination of national culture and values with the new requirements introduced by the information society model.

Based on the results of empirical research, it can be said that in Kazakhstan at present time, a productive dialogue of traditional and modern values takes place. Traditional values include teamwork, kindness, sincerity, respect for elders, religious tolerance, tolerance, and etc. The modern values include individualism, personal freedom, responsibility, entrepreneurship, initiative, creativity, independence, and etc.

It is safe to say that in the structure of values there is observed a delicate balance between traditional values and values of the information society. At the present stage in the

Kazakhstan society, the individualization of the personality is significantly increasing in connection with the advent and popularity of such communication technologies as the Internet.

This situation on the agenda puts the question of the need to determine the value priorities of Kazakhstan society. Today, it is more than ever important to recognize and understand the basic moral values such as life, goodness, truth, duty, honor, beauty, love, labor, communication and others. It is necessary to accept the related to the basic values social archetypes that underlie our national psychology, in order not to reject them or to confront them, but to wisely and carefully "build" them in the rapidly ongoing process of information development. In the future, this implies development of Kazakhstan's own, unique culture of modern times.

The results can be recorded in the following conclusions:

1. Explication of the social and cultural approach as a general methodological research tool enables to integrally analyze the transformation of the modern society, which is often referred to information one.

2. The information society submerges a person into new forms of sociality, thereby creating the preconditions for the individual transformation. Transformational changes in the social space under the influence of the Internet environment lead to its erosion and formation of the virtual society.

3. The main social and cultural factors in the process of adaptation of the personality are the value system and norms of the society. Becoming the global civilization led to a transformation of individuality (in accordance with fundamentally new social norms and values), which has both positive and negative aspects.

4. Individuality has a complex structure that inextricably related to the background knowledge of an individual person. The specific content of each level of individuality cannot be explicated as it is unique and

unrepeatable for each person. Formation of increasingly complex individuality is based primarily on the increasing complexity of the society itself, ways and means of achieving one's own identity for a person, as well as opportunities for self-realization of personal creativity and natural preconditions.

5. Strengthening of the individualization leads, ultimately, to two opposite trends: on the one hand, a person has an opportunity for self-identity, self-realization, metaphysical freedom, and on the other hand, becomes an independent individual, deprived of the opportunity to fully satisfy his own needs, apart from the outside world - lonely, abandoned in the world of his own passions and illusions. While the individuality structures become more complex, bivalency of human life only increases and is almost irresistible within the life of a particular individual. As a result of human individualization, people disunite, particular individuals vary greatly not only with their appearance or character, but also with their behavior, experience and values. Individual differences between people are based on a set of differences in the lives of real people. It is in this aspect, there are no two people alike, every person is peculiar for his purely individual characteristics.

6. Since the Internet as a communication space is, in fact, in its infancy, today it is an open question whether this type of personality is stable in the form of a means of human socialization. Therefore, these areas of transformation of individuality are not a comprehensive list, which will be supplemented or narrowed depending on the social practices of functioning of the Internet communication environment.

7. An important aspect of social transformation in Kazakhstan is the development of the information space that has an impact on the value and regulatory system of the modern Kazakhstan society and the person, problematizing their development.

8. Based on the results of the empirical part of the research we can conclude that:

- the majority of surveyed Kazakhstanis have formed a sufficiently effective individual adaptation strategies to adapt to the dynamic social processes in the modern Kazakhstan society;
- individual strategies of the respondents in the area of social interaction and socialization at the level of basic values are determined, above all, by the imperatives of the spiritual and moral order;
- the basic values of the majority of respondents are associated with the warmth of human communication that is inherent in the traditional culture of the Kazakhstan society;
- spiritual and moral motivation of the majority of the respondents in practice does not conflict with an individual approach to practical activity;
- young people exhibit more individualized system of values than the older generation.
- explicit individualistic attitudes and values of young people are associated with the impact of new information technologies, particularly, the Internet;
- development of network forms of communication as a whole leads to the consolidation of individualistic values and practices. The results allow to judge that for a present-day young person, it is quite natural to use the Internet for quick search of information, communication, acquisition of goods and services, employment, exchange with video images, movies and music, distance learning.

This kind of opportunities do not allow direct communication, reducing communication processes to the virtual environment. Development of network forms of communication as a whole leads to the consolidation of individualistic values and practices;

- "lifeless" communication separates people from the real communication necessary for human development as a full-fledged personality. Social networking in the Internet, in our view, contributes to formation of the vital position, but without the acquisition of social experience of its implementation. This creates the risk of emergence and spread of a phenomenon such as social autism. People exposed to it, resist socialization, perceive the world in static and tend to be "close" to others, and not "together" with others. Transfer of the social activity to the network communities of the Internet leads to new social practices of young people, which require further scientific study and reflection. Prospects of research are associated with the need to analyze the characteristics of the individual and society adaptation to the ongoing information and communication changes at the level of world-view, individual and social consciousness.

References:

- 1 "Rukhani Zhangyru" Program - Course towards the future. – URL: <https://official.satbayev.university.ru/university/roukhani-zhangyru> (Access date: 13.12.2019)
- 2 Asseyeva O. V. 2019. Sociological Analysis of Social Activity of Young People in Network Communities of the Internet. // URL: http://cyberleninka.ru/article/n/sotsiologic_heskiy-analiz-sotsialnoy-aktivnosti-molodezhi-v-setevyih-soobshchestvah-internet. (Access date: 23.07.2019)

3 Chelombitskaya M. P. 2011. *Values of the modern society* / M. P. Chelombitskaya, N. G. Lavinskiy // *Molodoy uchyoniy*. - 2011. - No. 12. - Vol. 1. - P. 198-201. <http://www.moluch.ru/archive/35/4016/>. (Access date: 15.03.2019)

4 Diligenskiy G.G. 2019. *Social and Political Psychology. What are the Alternatives? From new individuality to new sociality*. http://society.polbu.ru/digilensky_psychology/ch28_iii.html (Access date: 20.07.2019)

5 Fedotova V.G. 2000. *Typology of Modernizations and Methods of their Studying* // *Voprossy filosofii*. – 2000. - No. 4. – 10 p.

6 Knabe G. 1999. *The Principle of Individuality, Postmodern and Alternative Way of Philosophy* [Electronic resource] // *Russkiy Zhurnal*. - *Electronic Journal*. - 1999. - URL: <http://old.russ.ru/edu/99-05-24/knabe.htm> (Access date: 01.09.2019)

7 Kuli Ch. 1996. *Sotsialnaya samost* // *Amerikanskaya sotsiologicheskaya mysl: Teksty (Social Self // American Sociological Thought: Texts)* / under general editorship of V.I. Dobrenkov. – M.: International University of Business and Management, 1996. - 315 p. URL: <http://lib.madi.ru/catal/sociology/3/1.doc> (Access date: 05.01.2020)

FTAMP 03.09.11

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.31>

*Б.Хамзеева*¹, Т.А. Барақбаева¹*

*«Нұр-Мұбарак» Египет ислам мәдениеті университеті,
Қазақстан, Алматы, *e-mail: tolenbarakbaeva@gmail.com*

МИФ ПЕН АҢЫЗ ПАРАДИГМАЛАРЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Адамзаттың рухани мәдениетінің саласында мифология сияқты алуан түрлі пайымдаулар айтылған басқа бір құбылыс табыла қояр ма екен? Кейбіреулер оны дінмен байланыстырады, екіншілері дінге қарама-қарсы құбылыс ретінде қарастырады, үшінші біреулері халық аңызымен, ертегілерімен араластырып қарайды, төртінші біреулер олардан бөлек қарастырады. Кейбіреулер мифологияны халықтың рухани байлығындағы рационалдық жүк немесе баламасы деп қарастырса, екіншілері керісінше мәдениеттің терең прогрессивті факторы деп қарастырады. Шын мәнінде мифология дегеніміз не? Ол, адамзаттың ой тарихында қандай орын алады және дін мен фольклормен қатысы бар.

Тарихи тұрғыдан алғанда, діни мифтердің эзотерикалық және экзотерикалық бөлінуі. Мифтердің бұл түрлері өте қарапайым халықтарда кездеседі. Бұл факт қарабайыр адамдардың дінін түсінуге көмектеседі. Ежелгі заманнан бері адамдар арасында діни сенімдер мен жорықтар жүргізілді. Бұл сенімдер мен ғалымдар бір қауымдастыққа тек екі қауымдастыққа қарсы емес, сонымен бірге қауымдастықтар арасындағы шекараны шектейді. Мифологиялық мектеп мифологияны діннің ежелгі формасы ретінде қарастырады. Көптеген зерттеушілер, әсіресе эволюционистер, мифтің ортақ шығу тегі бар деп санайды, дін өз бастауын алады дейді.

Түйін сөздер: мифология, гректер, дін, сенім, құбылыс, аңыз.

*B.Hamzeeva*¹, T.A. Barakbayeva¹*

*Egyptian University of Islamic culture «Nur-Mubarak»,
Kazakhstan, Almaty, *e-mail: tolenbarakbaeva@gmail.com*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PARADIGMS OF MYTH AND LEGEND

Abstract

Is it possible to find another phenomenon in the field of spiritual culture of mankind, both mythology and judgment? Someone connects it with religion, someone sees it as a confrontation with religion, someone mixes it with a folk legend, a fairy tale, someone considers it separately from them. Some consider

mythology a rational burden or an alternative in the spiritual wealth of the people, while others view it as a deep progressive factor of culture. What is mythology really? It has to do with religion and folklore, what place it occupies in the history of human thought.

From the historical point of view, the esoteric and exoteric division of religious myths. These types of myths are found among very simple peoples. This fact will help to understand the religion of primitive people. Since ancient times, religious beliefs and campaigns have been performed among people. These beliefs and campaigns put one community not only against two communities, but also limited between communities. The mythological school regards mythology as an ancient form of religion. Many researchers, especially evolutionists, believed that the myth is from a common origin, said that religion originates.

Key words: mythology, Greeks, religion, belief, phenomena, legend.

*Б.Хамзеева*¹, Т.А. Баракбаева¹*

*Египетский университет исламской культуры «Нур-Мубарак»,
Казахсан, Алматы, e-mail: tolenbarakbaeva@gmail.com*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПАРАДИГМЫ МИФА И ЛЕГЕНДЫ

Аннотация

Можно ли найти другое явление в области духовной культуры человечества, в котором изложены различные соображения, такие как мифология? Кто-то связывает его с религией, кто-то рассматривает как противостояние религии, кто-то смешивает с народной легендой, сказкой, кто-то рассматривает отдельно от них. Некоторые считают мифологию рациональным грузом или альтернативой в духовном богатстве народа, другие наоборот рассматривают как глубокий прогрессивный фактор культуры. Что такое на самом деле мифология? Он имеет отношение к религии и фольклору, какое место занимает в истории мысли человечества.

С исторической точки зрения, эзотерическое и экзотерическое деление религиозных мифов. Эти типы мифов встречаются у очень простых народов. Этот факт поможет понять религию первобытных людей. С древних времен религиозные верования и походы совершались среди людей. Эти убеждения и кампании противопоставляют одну общину не только двум общинам, но и ограничивают границы между общинами. Мифологическая школа рассматривает мифологию как древнюю форму религии. Многие исследователи, особенно эволюционисты, считали, что миф имеет общее происхождение, говорили, что религия берет свое начало.

Ключевые слова: мифология, греки, религия, вера, явление, легенда.

Кіріспе. Адамзаттың рухани мәдениетінің саласында мифология сияқты алуан түрлі және б.б.не қ,қарай пайымдаулар айтылған басқа бір құбылыс табыла қояр ма екен? Кейбіреулер оны дінмен байланыстырады, екіншілері дінге қарама-қарсы құбылыс ретінде қарастырады, үшінші біреулері халық аңызымен, ертегілерімен араластырып қарайды, төртінші біреулер олардан бөлек қарастырады. Кейбіреулер мифологияны халықтың рухани байлығындағы рационалдық жүк немесе баламасы деп қарастырса, екіншілері керісінше мәдениеттің терең прогрессивті факторы деп қарастырады. Шын мәнінде мифология дегеніміз не? Ол, адамзаттың ой тарихында қандай орын алады және дін мен фольклормен қандай қатысы бар.

XIX ғ дейін европалықтарға антикалық мифтерде гректер мен римдіктердің құдайлары мен тылсым күштері туралы әңгімелері ғана белгілі болды.

Миф сөзі – грек тілімен аударғанда әңгіме сөз дегенді білдіреді. Қайта Өрлеу дәуірінде Европа елдерінде антикаға деген қызығушылық жанданды. Ежелгі құдайдың атаулары мен олар туралы әңгімелер кеңінен белгілі бола бастады. Оның үстіне грек мифтері Рим мифтерімен араласып, грек құдайлары латын атауларымен аталды, себебі латын тілі сол кездері грек тілінен гөрі белгілі және басым болатын.

Дворяндардың арасында мифтік атаулар алгоритмдік мағынада қолдану дәстүрге айналды. Мысалы, «Марс» – соғысты, «Венера» - махаббат, «Минерви» – даналық, «Музаип» - әртүрлі өнер мен ғылымның символы дегенді білдіреді, осы жағдай біздің күнімізге дейін поэтикалық тілде сақталды.

Зерттеу әдіснамасы. XIX ғасырдың жартысынан бастап ғалымдар үндіропалық, ежелгі үнділіктер, иранның, немістердің мифтеріне көңіл бөліп салыстыра бастады. Осы салыстырып зерттеудің негізінде «мифологиялық мектеп» (Гримм, Кун, Шварц, Макс Мюллер т.б) қалыптасты. Мифология мен діннің пайда болуы, дамуы туралы концепциялар қалыптасты. 1860-1870 жылдар мифологияны зерттеу аясы кеңейе түсті.

Мифология туралы батыс әдебиеттерінде 4 түрлі бағыт қалыптасты.

1. Натуралистік (натур - мифологиялық, астральды - мифологиялық). Бұл теорияларды мифтерде табиғат құбылыстарына әсіресе аспан күштеріне байланысты деп түсіну басым болды. Бұл теорияның негізгі қағидаларын «мифологиялық» мектептің жақтаушылары дамытты.

2. «Эвгемеристикалық» теория. Бұл теория бойынша мифологиялық персонаждар, нақты адамдар, ата – бабалар. Ал, мифтер олардың ерліктерін әсірелеп көрсететін қиял - ғажайып әңгімелер. Бұл теорияны жақтаған, Г.Спенсер және эволюционистік мектеп өкілдері болды.

3. Биологиялық, секси – биологиялық, психо – аналитикалық көзқарас. Мифологияны адамдардың сексуалдық әсерлерін басып – жаншудан алып шығаратын фантастикалық әсер деп қарастырады (З.Фрейд және оның мектебі)

4. Әлеуметтік теория мифологияны алғашқы қауымдық құрылыстың қоршаған ортамен тікелей байланысы деп қарастыратын көзқарас. Бұл көзқарастың бәрі бір жақты. Олар әрқайсы бірін – бірі мойындамай теріске шығарады.

Белгілі дінтанушы С.А.Токарев кейбір теорияларда шындық бар екенін дәлелдеуге тырысады. С.А.Токарев былай дейді: «Мифологияны түсіндірудегі әртүрлі бағыттағы қайшылықтарды түсіну үшін ең алдымен мифологияның пайда болуы мен мәні туралы мәселені дұрыс қоя білу керек және ең алдымен мифологияның аралас ұқсас құбылыстарындағы, аңыздарға, ертегілерге, түрлі діни наным – сенімдерге деген қатынастарын тереңнен түсіндіру қажет» [1]

Осындай мәселелерді әртүрлі бағыт өкілдері қалай қарастырды.

Миф және аңыз. Бұларға шек қою оңай емес. Аңыз - халық шығармашылығы, халық шығармашылын аңыз әңгімелер деп атау қалыптасқан. Белгілі бір тарихи оқиғалардың туындаулары аңыздар негізін жасайды: Мысалы: Фив, Рим, Киев сияқты қалалардың пайда болуы туралы, соғыстар туралы, көрнекті тарихи тұлғалар туралы т.б оқиғалар. Мифтерге - тарихи оқиғаға қатысы жоқ табиғат құбылыстары туралы ғажайыптарға толы баяндауларды жатқызады. Бұл айырмашылық әрине шартты түрде қалыптасып қалған. Оның мысалы ежелгі грек «мифологиясы» оның құрамында - поэтикалық, драмалық, эпостық түрде баяндалатын құдайлардың өмірлері жайлы қиял ғажайып жырлар және антикалық қалалардың құрылуы туралы шебер баяндалған оқиғалар, Троян немесе басқа соғыстар, Аргонавтар жорығы т.б. мысалға келтіруге болады. Гректер мифологиясының ерекшелігі шындыққа жақын болғандығы. Мысалы, бұл мифтік әңгімелердің көпшілігі жартылай қиял ғажайып, жартылай нақты тарихи фактілерге сүйенеді және археологиялық қазба жұмыстарында расталады. (Мысалы ежелгі Троя қазбалары). Алайда бұл әңгімелермен (тарихи аңыздармен) мифтердің арасына шектеу қою қиын. Себебі, Троян соғысы туралы тарихи әңгіменің ішінде құдайлар мен тылсым күштер мифологиялық образдар (бейнелер) өте көп кездеседі.

Әдебиеттерде де миф пен аңыз (эпсана) түсінігі араласып жүреді. Алғашқы екі көзқарас миф пен аңызды бір деп қарастырады. Әсіресе натурастік концепция барлық аңызды мифке жатқызады. Тарихи тұлғаларды олар туралы жазбаша дәлелдер болмаса, мифологиялық персонаждар деп қарастырады қарастырады.

Екінші көзқарас бүкіл мифтерді аңыздарға жатқызады. Бұл бағыттың жақтаушылары таза табиғи мифтерден тарихи түбір іздеді және кез – келген мифологиялық персонажды тарихи тұлға ретінде қабылдады. Бұл көзқарасқа көптеген ойшылдар қарсы болды. Мысалы: этнограф, археолог - Лео Фробениус «Тарихи оқиғалардан ешқашан миф шықпайды тағыларда тарихи мифтер болмайды» дейді.

Мифтер мен аңыздарды ажырату тарихи деректердегі ақтандақтар мен біліміміздің таяздығын көрсетеді, - деп есептейді. С.А Токарев [2]

Мысалы біз Геракл, Ахиллес, Эдип, Одиссей, Ликург т.б деген адамдар шын мәнінде өмір сүрдіме деген сауалға нақты жауап бере алмаймыз. Бірақ бұл қиындық принципті емес, археологиялық қазбалар, жазбаша мәліметтер табылып бұндай адамдардың тарихта болғанын дәлелдей жатар. Сонда аңыздар мен мифтердің арасы өзінен - өзі ажырайтын болады.

Алайда тарихи оқиғаларға қатысы жоқ мифтер категориясы бар. Олар өзінен - өзі аңызбен тұтасып жатады. Олар - мәдени кейіпкерлер және мәдени ізгіліктер мен әлеуметтік институттардың пайда болуы туралы мифтер. Миф пен ертегіні талдау жоғарыдағыдан да қиынырақ. Мифтік мектептер барлық ертегілер ежелгі мифтерден туындайды. Ертегі дегеніміз өзгеріске түскен миф дейді [3]

Этнограф - эволюционистер екеуінің жігін ажыратып бере алмады. Кеңес ғалымдары мифті ертегімен араластырғысы келмеді, алайда жігінде ашып көрсеткен жоқ. XIX ғ білгірі М.Горькийдің өзінде ажыратып көрсетпеді. М.Горький миф пен ертегіні екі бөлек дүние мифті адамдар шындыққа балайды, ертегіні ойдан құрастырылған дей тұра, екеуінде еңбекші халықтың еңбек өтілі (тәжірибесі) материалдық тұрмыс жағдайының көрінісі деп қарастырды. Мысалы: мифте де, ертегіде де жануарларды қолға үйретуде, емдік шөптерді табуда, еңбек құралын жасап шығаруда адамдардың жасаған түрлі айла әрекеттерінің асыра суреттелуі [4]

Миф пен ертегінің арақатынасы туралы тереңдеу, дұрыс түсінген философ-тарихшы Ю.П Францев болды. Оның пікірінше, ертегі мен мифтің айырмашылығы ертегі оның шын екендігіне тыңдаушысын сенуге мәжбүрлемейді, оның мифтен ерекшелігі сол, жоралғы мен культпен байланысты емес. Сондықтан ертегі адамдарды табиғаттан әлсіз екендігін дәлелдемейді, табиғаттан тыс тылсым күшке байлап қоймайды, болуы мүмкін арманға жетелейді. Дегенменде Ю.П Францев мифпен ертегінің екі нәрсе екенін айта келе мифтеде адамның шығармашылық, іс - қызметін дәріптейтін тұстары бар екенін атап өтеді. [5]

Мифология мен ертегінің арасындағы шектерді (қырларды) атап өтпестен бұрын мифология мен діннің ара - қатынасына тоқтала кетелік.

Бұл мәселе жөнінде де алуан түрлі көзқарастар бар. Мифологиялық мектеп мифологияны діннің ежелгі түрі ретінде қарастырады. Көп зерттеушілер әсіресе, эволюционистер мифті қарапайым дүниеге көзқарас деп қарастырды, дін өз бастауын содан алады деді. Ағылшын этнолог, мәдениеттанушысы Э.Б.Тайлордың пікірінше, мифологияның негізінде онимистік түсініктер жатыр, дін болса бастауын содан алады деп түсіндіреді. [6]

Орыс этнографы Н.Харузин - мифологияны халықтың діни наным-сенімдерін түсіндірудің басты қайнар көзі деп есептейді және ол культке де материал бола алады. «Культ мифпен тығыз байланыста, Мифология- алғашқы қауым адамдарының дүниеге көзқарасы болса, мифсіз дінді түсіне алмайды деген ой айтты. Мифті түсіну халықтардың дінін түсіну» - деп есептейді. [7]

Америкалық зерттеуші Д.Бринтон - мифология мен діннің тығыз байланысын атап көрсетті. Мифология дегенінің өзі дін деп түсіндірді. Мифология діннен туындамайды, керісінше Бринтонның пікірінше миф дегеніміз барлық діндердің бірден-бір нағыз, нақты негізі болып табылады. Француздық Поль Лафарг «миф» пен «діннің» айырмашылығын көре алмады. Миф дегеніміз «Неліктен?» және «Қалайша?» деген сауалдарға жауап беретін әңгіме. Миф дегеніміз - құбылыстар арасындағы себептілікке байланысты адам санасының қабылдауын білдіретін белгі деп көрсетті. Ал, кеңестік ғалым А.Б. Ранович болса «Мифология әрқашан діннің бір элементі» деп қарастырады. [8]

XIX ғ. соңына қарай алғашқы кезде абайлап, кейіннен батыл түрде мифология мен дінді ажыратып қарастыруға қадамдар жасала бастады. Англия жазушысы Фрэнк Джевонстың пікірінше миф дегеніміз – дінде емес, діннің қайнар көзі де емес, ол алғашқы қауымдық құрылыстың философиясы, миф дегеніміз - барлығының әңгімелер жинағы, ал дінде эмоциялар, көңіл-күйлер бар деп есептеледі.

«Промонотеизм» өкілдері Эндрю Лэнг, Вильгельм Шмидт және оның із басарлары дін мен мифологияны бөліп көрсетуге ұмтылды. Олар дінді таза моральдық дүниеге көз қарас деп қарастырды. Әсіресе промонотезмнің негізін қалаушы Э. Лэнг осы тенденцияны ашықтан-ашық жақтап қолдады. Ол былай деп жазды: «Екі ағым бар. Олар - діни және мифологиялық. Бірінші ағым діни, олар ең жабайы адамдарда кездеседі. Сиқырлы жоралғылардан тыс ақпараттарға сенеді. Екінші ағым мифологиялық, онда сиқырда, өтірік те, аңыз да бар» Осы ағымның екінші бір көрнекті өкілі В.Шмидт - «Мифологиялық» элементтер аспан құдайының алғашқы көлеңкелі, лас бейнесі ғана деп дәлелдеумен болды. Оның ойынша, Жаратушы аса құдіретті, моральді таза, мифологиялық белгілерден де таза деп түсіндіреді. Бұл теория өкілдері дін өте таза, ал мифология - өте жаман дүние, ал екеуінің қоспасы дінді ластайды деп ашықтан-ашық айта бастады. Бұл ой таза апологетикалық ой болды. Марксистер болса керісінше көзқараста болды. Дін теріс құбылыс, ал мифология болса , оң құбылыс, мәдени құндылық, ал екеуінің қоспасы мифологияны бүлдіреді - деді. Мифология мен діннің

арақатынасы жөнінде ауқымды материал мен фактілердің негізінде венгрлік марксист Имре Тренчени Вальдапфель негіздеп беруге тырысты. Оның пікірінше, «Дін адамды тылсым күшке бағындырады, ал мифология адамның санасына қанат бітіреді, жағымды кейіпкерлерді ойлап тауып, адамдарды жетілдіруге күш беретін құдайлардың керемет бейнесін жасап береді. Сондықтан, мифология алға жетелейтін прогрессивті күш деді.» [9]

Дегенменде, діни мағынасы жоқ мифтік оқиғалардың бар екендігіне мысал келтірсек. Меланезия аралының солтүстігінде жазылған күрделірек мифтерге тоқталамыз. Улавунның тұрғындары өте ұсқынсыз болған. Олар бір күні мифтік теңіз құбыжығы Велгиді ұстап алады да етін пісіреді. Бір әйел ол етті бірінші татып көредіде аузы қисайып, еріндері ісіп кетед, аузы ашылған күйінде қалып қояды. Мұрны үлкейіп, әрі жалпайып қалады. Бұл әйелдерден туылған балалардың бәрі ұсқынсыз болып туады. Әйелдердің бәрі велги етін жегендіктерінен бұлардың барлық ұрпақтары ұсқынсыз болып өмірге келедіде, ұялғандықтарынан теңіз жағалауларына шықпайтын болған деген мифтік көзқарас қалыптасқан.

Бұл мифтердің өзі және оның құрылымының мәні мынада: Наканай аралының тұрғындары көршілес Улавун аралның тұрғындарын ұсқынсыз адамдар деп қарайды және олардың антропологиялық ерекшеліктерін ұнатпайды, екінші жағынан арал тұрғындары жағалауға келуден қашқақтайды. Ал бұл жағдай екі жақтың бір - біріне деген өшпенділігін тудырады. Мифте осы екі фактіні түсіндіруге қадам жасалады және ең қарапайым түсініктеме беріледі. Адам дәмсіз нәрсе жегенде, еріксіз бетін тыржитады, яғни «ұсқынсыздықтың» себебі, Улавун адамдары бір дәмсіз, нашар нәрсе жеген деген мифтік болжам жасалады.

Бірақ, жергілікті тұрғындар тұрған жерде ешқандай нашар өсімдік не жануар жоқ. Олай болса, ұсқынсыздыққа себеп болған бір фантастикалық жануар болған. 2-ші факт жағалауға шықпауға себеп олардың өздерінің ұсқынсыздығынан ұялуы. Осылайша бұл мифтің құрылымы мен элементтері айдан - анық. Осы элементтердің ішінде айдан анық бір нәрсе ол мифтік жануар Винги. Оның пайда болуы түсінікті және заңды. Осы сияқты миф мысалдарын көп келтіруге болады.

Бұларды біз халықтық баяндауларда миф деп айтуға болатынын байқаймыз. Бұл мифтерде адам өмірі мен табиғат құбылыстары түсіндіріледі. Бұл мысалға келтірген шағын мифтердің ешқайсында ешқандай діндарлық жоқ. Онда фантастикалық мотивтер, фантастикалық тіршілік иелері ғана бар. Бұл тұрғыдан алғанда қарапайым мифтер мазмұны жағынан ертегіге жақын. Мифкеде, ертегіде жалпы ортақ нәрсе адамзат құбылыстарының қасиеті мен табиғат құбылыстарын бағалау тән.

Ертегіде де, мифте де табиғат құбылысы, жан - жануарлар, заттар өздерін адам сияқты сезініп, адам сияқты бейнеленеді. Алайда, кез - келген мифтің ертегіден ерекше айырмашылығы, ол мифтің этнологиялық функциясында. Ертегі тек адамдардың көңілін бөлуге, ақыл - насихат айтуға қолданылады. Миф адамдарды қоршаған шындықпен бетпе - бет акеліп оны түсіндіреді.

Бұл келтірілген мифтер мысалдарынан байқайтынымыз этнологиялық функция атқаратыны. Миф кез келген фактіні асыра бағалаудың көмегімен түсіндіреді. Жан-жануарлардың т.б табиғат құбылыстары мифтерге адам түрінде бейнеленіп беріледі.

Антропоморфизация, яғни табиғатты адам кейпінде бейнелеу мифологияға тән сипатты белгі. Бұл әрине ертегіге де тән сипат. Алайда мифологиялық (діни мифологиялық) әсірелеу ертегіден ерекше белгісімен айқындалады. Біріншіден, мифтерге адам сенеді, ертегіні ойдан шығарылған дүние деп есептейді. Екіншіден, мифологиялық әсірелеу айналада болып жатқан құбылыстарды шын мәніндегі дүниелер деп қабылдайды, ал ертегіде бұл жоқ.

Мифті ертегіден ажыратып көрсететін тағы бір нәрсе, ол «мифологиялық уақыт» деп аталатын нәрсе.

Кез келген мифте мифологиялық оқиғаның болған кезеңінен (уақыты) үлкен бір аралық өткенін көрсетеді. Мифологиялық әңгімелер ежелгі кезеңге жатады. Мифологиялық кезең мен қазіргі кезеңнің арасының алшақ болуы ең қарапайым сенімдерге де тән.

Австарилиялықтар мифтік кезең бұдан қанша жыл бұрын пайда болды ма деген сауалды қоймайды. Сонда да ол кезең мен бүгінгі кезеңнің арасындағы айырмашылық бар екендігін түсінеді. Олардың түсінігінде ол кезеңнің адамдары да, жануарлары да өзгеше, олар жерден пайда болып, қайтадан жерге түсіп жоқ болып кетеді, аспанға да көтеріле алады, ай мен күн жерде өмір сүреді, бүгінгі күні кездеспейтін неше түрлі оқиғалар болып жатты деп айтады. [10]

Миф туралы осындай түсініктердің Тробрианд аралдарының тұрғындарының арасында бар екендігін англия этнографы Б.К.Маликовский өз кезінде жазды.

Біз этнологиялық рөл атқарып келген қарапайым мифтер туралы сөз еттік. Бұл мифтердің дінге ешқандай қатысы жоқ. Кейбір мифтерде құдайлар мен құдайаналардың бой көрсетуі мифтердің дінге қатысы бар деп айтуға себеп бола алмайды.

Алайда осындай мифтер мазмұнды жағынан қарапайым «дінге жатпайтын» дамудың алғашқы кезеңдерінде ғана кездеседі. Тікелей мазмұны жағынан дінмен байланысты, діни мифтер бүкіл әлем халықтарының мифтерінде кездеседі. Солардың бірі Австралиялықтардың «Тотемдік» деп аталатын мифтері.

Осындай Орталық Австаралиялық аралдың тайпалары туралы қарапайым мифтік әңгімелерді миссионер Карл Штрелов жазып қалдырды. Ол мифтердің айырмашылықтары мазмұндары мен әңгіменің көлемінде ғана болды. Бұлардың бәрінің мазмұнында азық-түлік іздеуде, аңшылықта, діни билерде, жоралғылард көрініс беретін ерекше мақұлық туралы жазатын және ол мақұлық әңгіменің соңында тасқа немесе басқа бір нәрсеге айналып кетеді. Дегенмен де бұл мифтер өзінің мазмұнымен емес, діни жоралғыларымен және көріністерімен діни сипат алады.

Австралиялықтар үшін бұл мекендер жай ғана жартастар, су қоймалары емес, ол үшін бұл мекендер қасиетті тотемдік орталар. Бұл жерлерде жасырын діни жоралғылар өткізіледі. Ол елдің бәрінен жасырын ұсталады, онда қасиетті тотемдік эмблемалар құпия түрде сақталады.

Австралиялықтардың тотемдік мифтерінен біз культтік мифтердің бастауын көреміз. Культтік миф дегеніміз діни жоралғыларды баяндау, мифологиялық түрде бейнелеп беретін әңгіме. Культтік мифтерде оқиғалар түсіндірумен ерекшеленеді. Бұл туралы Леви Брюль мен Б.Маликовский өз көзқарастарын білдірді.

Діни жоралғылар мен мифтер бір-бірімен тығыз байланысты. Бұл байланыс әлемде әлдеқашан мойындалған. Бірақ бір мәселе дау-дамай туғызады. Ол- қайсысы алғашқы, миф пе, әлде дінбе? Жоралғылар мифтің негізінде орындалған ба, немесе миф жоралғының негізінде пайда болған ба? Әрине салдарлық себеп екеуінде де қатысты болуы мүмкін, бірақ біреуі негіз болуы керек. [11]

Мифті зерттеушілер, эволюционистер ж.б. сұрақты төтесінен қоймай-ақ кез келген жоралғылар сенімінен, яғни жоралғылар мифтен туындайды деген көзқараста болды. Мұндай көзқарастың дұрыстығына алғашқы болып Уильям Робертсон Смит күмән келтірді. Ол миф кез келген ритуалдан туындайды, - деп атап көрсетті.

Р.Смиттің көзқарасын көптеген батыс ғалымдары қолдады. Соның бірі Р.Маретт. Ол сөзбе-сөз Р.Смиттің ойын қайталап «Миф ритуалдан туындайды» деп жазды. Р. Смиттің көзқарасын қолдамаушыларда да болды.

Негіздеме.

Ерте заман халықтары мифтер мен аңыздарды дамытып қиял-ғажайыптарға берілді. Өздерінің дамуларында салт - саналарын қалыптастыруларында, діни сенімдерді қабылдап, түсіну барысында мифтер мен аңыздардың, ертегілердің атқаратын рөлдері ерекше болды. Мифтерді, аңыздарды түсіндірушілер түрлі көзқарастар айтады және көптеген салаларға бөледі. Салаланып және түрленулерінің арқасында мағыналары ашылып, маңыздылықтары арта бермек. Мифтер және аңыздар діни мифтер, тұрмыстық мифтер, қарапайым және күрделі мифтер турасында қалыптасады. Мифтер, яғни, бір бағытта, бір салада қатып қалмаған. Мысалы: Барлық мифтердің мазмұны діни емес, тек ол кез - келген ритуалдан туындайтын болса, онда миф өзінен-өзі діни болып шығады. Оның діни болуының себебінде культтік мифтің терең құпиясы бар. Культтік мифте діни мифологияның «эзотерикалық» (ішкі) жағын қамтиды. Сонымен қатар мифтің «экзотериялық» (сыртқы) жағын қамтитын түрі де бар.

Діни мифтердің эзотериялық және экзотериялық тарихи бөлімі ертеден келе жатыр. Мифтердің бұл түрлері жер бетіндегі бүкіл халықтар арасында кездеседі. Бұл мифтік факттер алғашқы қауым адамдарының дінді түсінулеріне көмектесті. Көне заманнан бері діни сенімдер мен жоралғылар адамдарың арасында жік салды. Бұл сенімдер мен жоралғылар бір қауымды екінше қауымға қарсы қойып қана қоймайды, сондай-ақ қауымдар арасында да шектеу қойды.

Қорытындылай айтсақ, қазіргі заманғы түсініктер мен зерттеулер бойынша мифтік, аңыздық сюжеттер осы секілді бөліктерге бөлінеді.

1. Жануарлар туралы мифтер. Олар ежелгі және қарапайым мифтерге жатады. Бұл мифтер Австарлиалықтар арасында жиі кездеседі. Австралиялықтардың арасында күн туралы, ай туралы мифтер де өте көп.

2. Аспан құбылысы туралы мифтер. Олар өте көне және әу бастан діни болған жоқ.

3. Космогондық мифтерге ақырзаман туралы мифтер жатады.
4. Ажал туралы мифтер
5. Ұлы тасқын туралы мифтер. Бұл мифтерде дүниежүзін су басып кеткендігі ал аман қалған адамдардан адамзаттың жаралғандығы туралы баяндалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. С.А Токарев: Ранние формы религии // - М.: Политиздат. 1990 – с 510
2. С.А Токарев: Ранние формы религии и их развитие //М.: Наука. 1964 – с 300
3. А.Н.Афанасьев: Поэтические воззрения славян на природу// 1 том, - М.: Современный писатель, 1995 – с 39
4. М.Горький: Литература о М. Горьком // - М.: Советский писатель., Москва 1955 – с 728
5. Ю.П.Францев: Монография: У истоков религии и свободомыслия // - Издательство Академии Наук СССР., 1955 – с 33-36
6. Тайлор Э.Б. Первобытная культура - М.: Издательства политической культуры, 1989 – с 573
7. Н.Н.Харузин: Этнография: лекции, читанные в Императорском Московском университете // Н.Н. Харузин ; под ред. В.Н. Харузиной. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1905. – Вып. 4. Верования. с 507
8. А.Ранович: Мифология // Литературная энциклопедия // - М.: ОГИЗ РСФСР, гос. словарно-энцикл. изд-во "Сов. Энцикл.", 1934 - с 307
9. <https://history.wikireading.ru/288490>
10. Ф.Риделанд: Остров в Меланезии // - М.: Наука. 1973 – с 10-11
11. Люсьен Леви-Брюль: Первобытная мифология. Мифический мир австралийцев и папуасов // - Издательство: Красанд, 2012 – с 26

References:

1. S.A Tokarev: Rannie formy religii // - M.: Politizdat. 1990 – s 510
2. S.A Tokarev: Rannie formy religii i ih razvitie //M.: Nauka. 1964 – s 300
3. A.N.Afanas'ev: Poeticheskie vozzreniya slavyan na prirodu// 1 tom, - M.: Sovremennyj pisatel', 1995 – s 39
4. M.Gor'kij: Literatura o M. Gor'kom // - M.: Sovetskij pisatel'. , Moskva 1955 – s 728
5. YU.P.Francev: Monografiya: U istokov religii i svobodomyслиya // - Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR., 1955 – s 33-36
6. Tajlor E.B. Pervobytnaya kul'tura - M.: Izdatel'stva politicheskoy kul'tury, 1989 – s 573
7. N.N.Haruzin: Etnografiya: lekci, chitannye v Imperatorskom Moskovskom universitete // N.N. Haruzin ; pod red. V.N. Haruzinoj. – Sankt-Peterburg : Gosudarstvennaya tipografiya, 1905. – Vyp. 4. Verovaniya. s 507
8. A.Ranovich: Mifologiya // Literaturnaya enciklopediya // - M.: OGIZ RSFSR, gos. slovarno-encikl. izd-vo "Sov. Encikl.", 1934 - s 307
9. <https://history.wikireading.ru/288490>
10. F.Rideland: Ostrov v Melanezii // - M.: Nauka. 1973 – s 10-11
11. Lyus'en Levi-Bryul': Pervobytnaya mifologiya. Mificheskij mir avstralijcev i papuasov // - Izdatel'stvo: Krasand, 2012 – s 26

Р.М. Сарсембаев^{1}, Ш.С. Рысбекова², К. Бағашаров³, М. Есболова⁴*

¹докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан,

²д. филос. н., профессор Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан

³доктор PhD, преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан

⁴преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан

ДИСКУРС О ПОЛИТИЧЕСКИХ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРАХ ИСЛАМОФОБИИ

Аннотация

Исламофобия в современное время является одним из существенных вызовов развитию гуманизма, межкультурного диалога. Недавние события демонстрируют явное распространение данного феномена на различные социокультурные пространства. Дискриминации вызванные от исламофобии шокировали весь мир. Сильную тревоженность вызвали события, произошедшие в Мьянме, Новой Зеландии и т.д. Несмотря на то, что исламофобия стала объектом разносторонних исследований, в данный момент остается многозначным, и на понятийном уровне недостаточно определенным феноменом. Особенно много вопросов возникают вокруг причин возникновения исламофобии. Анализ причин усложняется тем, что нынешние изменения в политической и социокультурной среде задают тон на проявление исламофобии в новом характере. Таким образом, становится заметной неустойчивая, обстоятельная сущность исламофобии. Данное положение актуализирует задачу по обзору основ причин в современных проявлениях исламофобии. Учитывая данное обстоятельство, в текущей статье основное внимание обращается на анализ дискурса о политических факторах исламофобии. Главный вопрос рассматриваемый в статье конструируется следующим образом: какое понимание развивается о политических и социокультурных факторах исламофобии в современное время? В целях ответа на данный вопрос было проведено сопоставление причин исламофобии и по результатам которого, выделены комбинированные, натуралистические и конструктивистские подходы к рассмотрению политических факторов исламофобии.

В целом данное исследование, анализируя различные концепции по поводу причин возникновения исламофобии, достигла результатов по обобщению научных точек зрения на политические и социокультурные причины исламофобии. Авторы надеются, что результаты данного научного обзора окажут содействие в развитии системного понимания сущности исламофобии.

Ключевые слова: ислам, исламофобия, политизация ислама, секьюритизация ислама, национальная идентичность, мультикультурализм.

Р.М. Сарсембаев^{1*}, Ш.С. Рысбекова², Қ. Бағашаров³, М. Есболова⁴

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті,
дінтану және мәдениеттану кафедрасының PhD докторанты,

Алматы, Қазақстан

²философия докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, философия
және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасының оқытушысы,

Алматы, Қазақстан

³PhD докторы, оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
философия және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасы,

Алматы, Қазақстан

⁴әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті,
дінтану және мәдениеттану кафедрасының оқытушысы,

Алматы, Қазақстан

ИСЛАМОФОБИЯНЫҢ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ФАКТОРЛАРЫ ТУРАЛЫ ДИСКУРС

Аңдатпа

Қазіргі заманғы исламофобия гуманизм мен мәдениеттер арасындағы диалогты дамытудың маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Соңғы оқиғалар бұл құбылыстың түрлі әлеуметтік-мәдени кеңістіктерге таралуын көрсетеді. Исламофобия тудырған кемсітушілік бүкіл әлемді дүр сілкіндірді. Мьянмада, Жаңа Зеландияда және т.б. болған оқиғалар үлкен алаңдаушылық тудырды. Исламофобия жан-жақты зерттеу объектісіне айналғанына қарамастан, қазіргі уақытта ол екіұшты болып қалады, ал тұжырымдамалық деңгейде жеткіліксіз анықталған құбылыс. Исламофобияның себептері туралы көптеген сұрақтар туындайды. Себептерді талдау қазіргі саяси және әлеуметтік-мәдени ортадағы өзгерістердің исламофобияның жаңа сипатта көрінуінің реңін белгілеуімен күрделене түседі. Осылайша, исламофобияның тұрақсыз, егжей-тегжейлі мәні байқала бастайды. Бұл ереже исламофобияның заманауи көріністеріндегі себептердің негіздерін қайта қарау міндетін өзектендіреді. Осы жағдайды ескере отырып, қазіргі мақала исламофобияның себептері туралы дискурсты талдауға бағытталған. Мақалада қарастырылған негізгі сұрақ келесідей: қазіргі заманғы исламофобияның себептері туралы қандай түсінік қалыптасуда? Бұл сұраққа жауап беру үшін исламофобияның себептерін салыстыру жүргізілді және оның нәтижелері бойынша исламофобияның себептеріне біріктірілген, натуралисттік және конструктивистік көзқарастар анықталды.

Жалпы, бұл зерттеу исламофобияның пайда болу себептері туралы түрлі тұжырымдамаларды талдай отырып, исламофобияның себептері туралы ғылыми көзқарастарды жалпылауда нәтижеге жетті. Авторлар осы ғылыми шолудың нәтижелері исламофобияның мәнін жүйелі түрде түсінуге ықпал етеді деп үміттенеді.

Түйін сөздер: ислам, исламофобия, исламның саясаттануы, исламды секьюритилендіру, ұлттық біргежелілік, көпмәдениеттілік.

R.M. Sarsembaev^{1*}, Sh.S. Rysbekova², G. Bagasharov³, M. Esbolova⁴

¹PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science,
Department of Religious Studies and Cultural Studies,

Almaty, Kazakhstan

²Doctor of Philosophy, Professor of the Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and
Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies,

Almaty, Kazakhstan

³PhD, Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science,
Department of Religious Studies and Cultural Studies,

Almaty, Kazakhstan

⁴Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies, Almaty, Kazakhstan

DISCOURSE ON POLITICAL AND SOCIO-CULTURAL FACTORS OF ISLAMOPHOBIA

Abstract

Islamophobia in modern times is one of the essential challenges to the development of humanism and intercultural dialogue. Recent events demonstrate a clear spread of this phenomenon to various sociocultural spaces. The discrimination caused by Islamophobia shocked the whole world. The events that took place in Myanmar, New Zealand, etc. caused great concern. Despite the fact that Islamophobia has become an object of versatile research, at the moment it remains ambiguous, and at the conceptual level, an insufficiently defined phenomenon. Especially many questions arise around the causes of Islamophobia. The analysis of the reasons is complicated by the fact that the current changes in the political and sociocultural environment set the tone for the manifestation of Islamophobia in a new character. Thus, the unstable, detailed essence of Islamophobia becomes noticeable. This provision actualizes the task of reviewing the foundations of the causes in modern manifestations of Islamophobia. Given this circumstance, the current article focuses on the analysis of the discourse on the causes of Islamophobia. The main question considered in the article is constructed as follows: what understanding is developing about the causes of Islamophobia in modern times? In order to answer this question, a comparison was made of the causes of Islamophobia and, based on the results of which, combined, naturalistic and constructivist approaches to the causes of Islamophobia were identified.

In general, this study, analyzing various concepts about the causes of the emergence of Islamophobia, has reached results in generalizing scientific points of view on the causes of Islamophobia. The authors hope that the results of this scientific review will contribute to the development of a systematic understanding of the essence of Islamophobia.

Key words: Islam, Islamophobia, polarization of Islam, securitization of Islam, national identity, multiculturalism.

Введение.

В течение нескольких десятилетий люди стали свидетелями новых проявлений современной цивилизации: терроризма, глобализации, миграции, цифрализации, культурного и религиозного плюрализма и т.д. Несмотря на то, что все религии столкнулись с новой реальностью, жирными ковычками выделился ислам, который во внимание немусульманской общественности был принят в негативном свете. После событий в США 11 сентября 2001 года по всему миру раскатилась волна исламофобии. Как нам известно, данный феномен по сути не является новым проявлением в мировой истории. Напряжения между мусульманами и представителями других конфессий имеют глубокое историческое прошлое, даже сам термин имеет определенную историю. Однако, информационный поток, следовавший после теракта в США стал огромным шагом к широкомасштабному возбуждению данного феномена.

Несмотря на то, что исламофобия стала объектом разносторонних исследований, она представляется в различных смыслах [Uenal 2016]. Согласно утверждениям исследователей исламофобия является многомерным термином. В различных политических и социокультурных пространствах данный термин характеризуется неоднородно. Ряд исследователей даже ассоциируют исламофобию с культурным расизмом [Nathan 2012], антисемитизмом [Meer, Noorani 2008]. и т.д. Если среди некоторых представителей общества Европы, США и Азиатских стран исламофобия оправдывается логикой определенных угроз, то в мусульманском мире считается как ложный стереотип, предубеждение. По этому поводу в первом отчете обсерватории ОИК (Организация исламского сотрудничества) подчеркивается что, исламофобия имеет два различных аспекта: видение с точки зрения сторонников исламофобии; видение с точки зрения жертв исламофобии [OIC Observatory on Islamophobia 2008]. Более ясное определение исламофобии дается в докладе the Runnymede Trust2 «Исламофобия: вызов для всех нас», где поясняется, что «Исламофобия» понимается как «предубеждение по отношению к мусульманам» [Runnymede Trust 1997, p 2]. В отчете 6-й сессии Совета ООН по правам человека «о проявлениях диффамации религий и, в

частности, о серьезных последствиях исламофобии для осуществления всех прав» исламофобия рассматривается как: «необоснованная враждебность и страх по отношению к Исламу, и, как следствие, страх и отвращение ко всем мусульманам или большинству из них. [Исламофобия] также относится к практическим последствиям этой враждебности с точки зрения дискриминации, предрассудков и неравного обращения, жертвами которого являются мусульмане (отдельные лица и сообщества), и их исключения из основных политических и социальных сфер. Этот термин был изобретен в ответ на новую реальность: растущую дискриминацию мусульман, которая проявилась в последние годы» [UN Human Rights Council 2008 p 8, para 19].

Как показывают события последних лет исламофобия на политическом и социальном уровне неутешительно подчеркивает свое реальное существование [Allen 2020]. Собранные данные о фактах исламофобии обосновательно опровергают аргументы сторонников, которые считают, что данный феномен не существует и представляет собой простую конструкцию, выполняющая идеологическую функцию [Sheehan, 2009]. Если обратить внимание на события, связанные с исламофобией, можно заметить охват глобального масштаба. Недавние события демонстрируют явное расширение данного феномена из Европы в Азию. Дискриминации вызванные от исламофобии шокировали весь мир. Сильную тревоженность вызвали события, произошедшие в Мьянме, Новой Зеландии и т.д.

В основном научный обзор исламофобии осуществлялся в рамках США и европейского пространства. Однако, яркие проявления данного феномена в Азии расширили географию научных исследований об исламофобии. Сегодня мы встречаем определенное число информации об исламофобии в Мьянме, Китайской Народной Республике и т.д. Таким образом, в объективе научного дискурса отражается исламофобия, проявляющаяся в различных социокультурных пространствах. Тем не менее, мало научных работ, посвященных анализу именно политических и социокультурных причин исламофобии, особенно связанных с выделением основных подходов к политическим факторам исламофобии.

Учитывая данное обстоятельство, в текущей статье основное внимание обращается на анализ дискурса о политических и социокультурных факторах исламофобии. Главный вопрос рассматриваемый в статье конструируется следующим образом: какое понимание развивается о политических и социокультурных факторах исламофобии в современное время? Ответ на данный вопрос является целью текущего исследования.

Данные и Методология исследования.

Текущая статья была нацелена на проведение аналитического обзора исследований, затрагивавшие вопросы о политических и социокультурных факторах исламофобии. В ходе исследования был проведен контент-анализ политических причин исламофобии, указанных в научных докладах, статьях, книгах исследовательских институтов и ряда авторов. Отбор источников осуществлялся на основе их доступности, так как, в поиске информации существовали финансовые и языковые барьеры. В целом, исследование не ориентировалось на охват концепций всех авторов. Исследование объекта, то есть политических причин исламофобии, проводилось по методу неполной индукции. Главная задача исследования состояла в обобщении научных точек зрения на причины исламофобии. Ожидаемым результатом исследования стало выявление комбинированных, натуралистических и конструкторских подходов к политическим и социокультурным факторам исламофобии.

Результаты исследования.

На основе проведенных исследований, нами были выявлены три основные подходы к политическим и социокультурным факторам исламофобии: комбинированный, натуралистический и конструктивистский.

Комбинированный подход представляется тем, что устанавливает в качестве причин исламофобии политические и социокультурные события и обстоятельства, которые являются искусственными, конструированными и не искусственными, неконструированными властями, политическими организациями, личностями, СМИ и т.д..

Натуралистический подход выражается тем, что видит в причинах исламофобии политические и социокультурные события, обстоятельства, которые являются не искусственными и неконструированными властями, политическими организациями, личностями, СМИ и т.д.

Конструктивистский подход характеризуется тем, что усматривает в причинах исламофобии политические и социокультурные события, обстоятельства, которые являются искусственными, конструированными властями, политическими организациями, СМИ и т.д.

Комбинированный подход к причинам исламофобии. Комбинированный подход в основном проявлялся в исследованиях ЕЮМС [2002, 2006 годы], обсерватории ОИК [2008, 2019 годы], Оксфордского справочника Европейского Ислама [2014 год], European Islamophobia report [2015 год]. Обращая внимание на содержание политических и социокультурных причин исламофобии можно заметить совместное наличие натуралистической и конструктивистской природы. В рамках натуралистской природы причин рассматриваются теракт 9/11 в США, политизация ислама, массовая иммиграция из стран военного действия и т.д. В число причин конструктивистской природы исламофобии относятся влияния СМИ, ультраправых движений, академических бестселлеров анти-исламского характера, свободы слова и печати, законов, ограничивающие права мусульман и т.д.. В результате расположения причин исламофобии по датам видится динамика в сторону доминирования конструктивистской природы данного феномена в последние годы.

В целях подтверждения достоверности наших утверждений, ниже представлены причины исламофобии, изложенные в докладах вышеназванных исследовательских учреждений.

В сводном докладе ЕЮМС об исламофобии в Европейском Союзе после 11 сентября 2001 года, сделанного в 2002 году сообщается, что резкий всплеск социальной исламофобии произошел от террористической атаки на башню близнецов в США. Исламофобия до теракта была скрытой за ксенофобией и расизмом [European Union Monitoring Center on Racism and Xenophobia 2002].

- В докладе ЕЮМС о «мусульманинах в Европейском Союзе:

дискриминация и исламофобия», сделанного в 2006 году указываются, что причиной данного явления в основном является медиа, которая пользуется свободой мнения и печати, из-за чего происходит ущемление достоинства меньшинств. ЕЮМС, в качестве яркого свидетельства данному утверждению, указывает на скандал во Франции, возникший из-за карикатурного изображения пророка Мухаммеда. Не меньшей степени очагом возгорания исламофобии, как показывает ЕЮМС, становится социальное неравенство в условиях занятости, образования и жилищного обеспечения. Низкий уровень профессиональной компетентности и качества жизни создает социальную и культурную дистанцию, что в дальнейшем приводит к межгрупповым предубеждениям. Вместе с этим, ЕЮМС отмечает факт, что многие респонденты, позитивно воспринимающие мусульманинов, скептически относятся к столкновению цивилизаций. Данное положение осмысливается тем, что сильное влияние на многих жителей Европы оказало произведение С. Хантингтона о столкновении цивилизаций. Большинство европейцев считают, что ислам является вызовом для Европы и несовместима демократическими ценностями народа [European Union Monitoring Center on Racism and Xenophobia 2006].

- В первом докладе обсерватории ОИК по исламофобии в 2008 году указываются следующие причины:

а) незнание или не удовлетворительное значение ислама в немусульманских обществах. Ислам в данных странах представлялся как религия, живущая с мечом, неовистно относящая к западным ценностям и бросающая вызов неверующим.

б) недостаточность информации на западе о том, что мусульманские страны также являются жертвами терроризма и борются с этим злом.

с) злоупотребление свободой выражения мнений западными СМИ в оскорблении религиозных достоинств мусульман.

д) подстрекательская деятельность отдельных групп, организаций, лиц в отношении Ислама. Они стараются посеять межрелигиозное насилие и нетерпимость.

е) отсутствие правовых инструментов для предотвращения распространения литератур, разжигающие межрелигиозную рознь.

ф) малое количество дебатов и диалоговых мероприятий по профилактике исламофобии.

г) обострение исламофобии после 9/11 за счет увеличения предубеждений против мусульман.

h) отсутствие политической решимости в сторону серьезного диалога для мирного регулирования исламофобии

и) угроза, вытекающая из иммигрантов, которые ограничивают рабочие места для коренных жителей [ОИС 2008].

- в двенадцатом докладе обсерватории ОИК по исламофобии в 2019 году сообщается, что негативная ситуация во многом была увеличена 4 (четырьмя) факторами, которые усилили уровень исламофобии, особенно в Европе и США, а именно: «Антиисламская кампания, проводимая ультраправыми деятелями в Европе и США - провокационные попытки антиисламских исламофобов посредством проведения конкурса карикатур, изображающих наиболее почитаемую фигуру ислама, рост популярности ультраправых политических партий на выборах и подъем политики идентичности во всем мире». Вместе с данными факторами, обсерватория ОИК отмечает ряд тенденций, связанных с исламофобией. В первую очередь указывается то, что исламофобия проявляется в странах, где мусульмане являются меньшинством. Однако статус мусульманского меньшинства не являлся основным основанием, потому что семена исламофобии разрастались разнообразно в различных регионах. «В Мьянме, исламофобия была чрезмерным явлением по сравнению с существующими политическими проблемами. В Китае исламофобия, похоже, насаждается «местным» правительством. Во многих случаях на Западе исламофобия часто тесно связана с проблемой иммигрантов. В США растущая фобия была вызвана сочетанием факторов внутренней политики и масштабных изменений глобальной политики; и так далее и тому подобное» [ОИС 2019].

- в Оксфордском справочнике Европейского Ислама, опубликованного в 2014 году, отмечается, что все вопросы исламофобии в Европе связаны с проблемой иммиграции. Различные обстоятельства, связанные с темами терроризма, экстремизма, столкновения цивилизаций, мультикультурализма, экономического неравенства, идентичности и интеграции развивались вокруг вопросов иммиграции из мусульманского мира. Как разъясняет Оксфордский справочник, проблема ислама после 11 сентября 2001 года развивалась на основе трех социальных проблем: иммиграции; классовой и экономической интеграции; этничности и мультикультурализма. Относительно исламофобии в Европе замечается факт, что по мере роста ультра-правых движений, пропагандирующие анти-мусульманское настроение, пропорционально развивается исламский экстремизм из-за социальной отчужденности, консерватизма и аполитизма. Оксфордский справочник подчеркивает, что главной причиной для изменения отношений к мусульманам стал терроризм. Вместе с этим, негативный образ ислама выделяется за счет активности ультраправых движений. К примеру, в Дании знаменита партия «Wilder's party for freedom», в Италии «Northern league». Немалое влияние на исламофобию оказали академические бестселлеры. К примеру, в Италии книги Oriana Fallaci, Giovanni Sartory. Оксфордский справочник подчеркивает особую роль СМИ в манипуляции сознания общества по исламской тематике [The Oxford Handbook of European Islam 2014].

- в докладе European Islamophobia report, составленного в 2015 году авторами Enes Bayraktli и Farid Hafez (2016) поясняется, что исламофобия в Европе начала разжигаться из-за иммиграции из мусульманского мира. Исламофобия развивается на всех уровнях общественного устройства, благодаря значительному вкладу СМИ и движений по продвижению исламофобии.

Натуралистский подход к причинам исламофобии. В академической среде существуют различные концепции, объясняющие причины исламофобии в рамках натуралистического подхода. В своих исследованиях Richard Wike, Bruce Stokes and Katie Simmons [2016] акцентируют на тот факт, что многие Европейские жители недовольны мусульманам из-за иммиграционного кризиса, что вызывает больше угроз терроризма и увеличивает безработицу, преступность. К примеру, 46% итальянцев, 37% венгерцев, 35% поляков, 30% греков думают, что мусульмане в их стране склонны к экстремистским группам. Похожую концепцию выводит Стивен Вертокев, который считает, что исламофобия скорее всего вызывается из экономических обстоятельств, связанных с успехами мусульманских иммигрантов в европейских странах.

В рамках натуралистической природы исламофобии интересные мнения высказываются в исследованиях Sayyid Sayd, Vakil Abdulla [2010], которые понимают исламофобию как реакция на рост исламской идентичности во всем мире.

По утверждению Gabriele Marranci [2004] рост исламофобии связан с ростом отрицания мультикультурализма в европейских странах. Многие жители боятся разрушительных следствий транскультурных процессов, особенно связанных с исламом.

Vincent Geisser [2003] связывает появление исламофобии со страхом по поводу роста присутствия религии в общественной сфере. Аналогичное утверждение можно получить от Michael Walser [2015], который указывает на обстоятельство возрождения религий, особенно ислама. Данное

положение иначе обозначается как формирование постсекулярного общества. Среди многих американцев возрождение ислама вызывает страх тирании.

Cesari Jocelyne [2006] считает, что исламофобия связана с политизацией ислама. Данный феномен характеризуется в виде роста современного, светского антиисламского дискурса и практики в отношении появляющихся в общественной сфере тенденций по интеграции мусульманских иммигрантских общин и усилившихся террористических событий после 11 сентября.

Конструктивистский подход к причинам исламофобии. В недавних исследованиях ряда академических сообществ рефлексия по отношению к исламофобии начала конструироваться вокруг понятия «секьюритизация ислама». Данная концепция широко раскрывает конструктивистскую основу исламофобии. Содержание секьюритизации осмысливается в рамках концепции Копенгагенской школы [Wæver 1998; Buzan 1998]. Как указывают McDonald: «для Копенгагенской школы проблемы становятся проблемами безопасности (или, точнее, угрозами) через язык. Это язык, который позиционирует конкретных участников или проблем как экзистенциально угрожающие определенному политическому сообществу, тем самым обеспечивает (или даже составляет, в зависимости от интерпретации) секьюритизацию» [2008, с. 9]. Иными словами данный термин определяется как: «процесс, в котором актор (чаще всего политические элиты государства) декларирует (публично объявляет), что тот или иной вопрос, процесс, актор является экзистенциальной угрозой для конкретного субъекта, к которому относится данное заявление» [Тамбовцева 2017, с. 186]. В своем исследовании М. Тамбовцева выделяет основных два аспекта, содержащихся в смысле секьюритизации: в первом аспекте это «устойчивый процесс воспроизводства состояния угрозы через дискурс»; во втором аспекте это «противопоставление «свой-чужой», лежащее в основе процесса определения идентичности» [Тамбовцева 2017, с. 186]. Секьюритизация в контексте ислама рассматривается как дискурсивная практика, инициированная определенными лицами (актерами), интерпретирующая ислам как угрозу безопасности [Омельчиева 2011]. Исламофобия в контексте секьюритизации ислама характеризуется как следствие политического процесса в отношении исламской угрозы.

Исламофобия в контексте секьюритизации ислама развивается в концепции Y. Hussain, и P. Bagguley [2012], которые по результатам исследования подчеркивают, что данный феномен имеет отличие от расизма. Секьюритизация ислама четко разграничивает исламофобию от расизма. Согласно утверждению авторов, расизм понимается в смысле роста этно-национальной идентичности среди ирландцев, тогда как исламофобия является результатом конструирования ислама как угрозы для Великобритании на базе гомогенной религиозной идентичности. Y. Hussain, и P. Bagguley [2012] считают, что секьюритизация ислама ярко демонстрируется тем, что в политических дискурсах, медиа освещениях единым фронтом развивается восприятие ислама как угрозы национальной безопасности. «Мусульмане - это новое «подозрительное сообщество». Они были определены как «проблемные» и из-за этого стали мишенью для полиции. СМИ и политические дискурсы и политики, такие как Prevent, сыграли важную роль в определении мусульман как подозрительного сообщества» [Y. Hussain, P. Bagguley 2012 с.3]

Связь исламофобии и секьюритизации ислама хорошо наблюдается в исследованиях F. Perocco [2018], который утверждает о том, что анти-мусульманское настроение производится по инициативе ряда социальных акторов, в числе которых ярко позиционируют антимусульманские организации, движения, ультраправые партии, авторы бестселлеров и СМИ. Данные организации очень активны в местных условиях, где они действуют ежедневно, и имеют глобальный охват. Политическое давление на иммигрантов является институционально организованным и намеренным. Анти-мусульманские организации, играют важную роль в распространении ключевых тем исламофобии, благодаря чему, создают моральную панику и исламоистерию. Как указывает, F. Perocco [2018] все результаты неравенства между кореными жителями и мусульманами, произведенные от различных аспектов социокультурной жизни (уровень образования, социальный доход, состояние здоровья и т.д.) формируют отчужденный социальный сегмент. Анти-мусульманские организации адресуют исламофобию против данного социального сегмента. Анти-мусульманские организации путем раздутия исламофобии способствуют формированию «мусульманской рассы», хотя по сути, иммигранты-мусульмане являются культурно-этнически гетерогенными. Таким образом, F. Perocco [2018] отмечает тенденцию о натурализации ислама в Европе, то есть дискриминация по отношению

к мусульманам подпадает не только в компонент культурного расизма, но также биологического расизма [F. Perocco 2018].

Особое влияние на рассмотрение исламофобии в контексте секьюритизации ислама оказали события в Китае, Мьянме. Ряд исследователей, выйдя за пределы европейского социокультурного пространства, столкнулись с различными фактами, которые обосновывают легитимность понимания исламофобии в контексте секьюритизации ислама. В качестве серьезного аргумента можно выдвинуть проблему, развивающуюся в Уйгурском регионе Китая. Согласно анализу Ch. Olivieri, после произошедших 11 сентября в 2001 году террористических атак Китайская Народная Республика начала активно применять риторику борьбы против трех зол: сепаратизма, экстремизма и терроризма в целях ужесточения контроля над Уйгурским автономным регионом. Как указывает Ch. Olivieri, приукрашенные в государственных СМИ нарративы: «Глобальная война с террором» или «Мир великой гармонии» скрывали настоящие акты государственного ущемления прав уйгурского народа. Дезинформации в СМИ, связанные с исламом и террористическими атаками, привели к развитию социальной исламофобии, благодаря чему мусульмане превращались в других [Olivieri 2019]. В соответствии с эмпирическим анализом Luqiu and Yang видно, что: «большинство респондентов-мусульман в Китае испытали негативное изображение своей религии в СМИ и столкнулись с той или иной формой дискриминации в своей повседневной жизни» [Luqiu and Yang 2018 с. 605]. Если сослаться на исследование Haiyun Ma, также можно увидеть картину, где анти-мусульманское настроение является результатом негативного изображения мусульман в СМИ. Вместе с этим, M. Yu [2018], Harris [2018], Zenz [2019] полагают, что власти специально не ограничивают в СМИ негативную риторику против мусульман в силу рассмотрения мусульманских меньшинств как потенциальных сепаратистов, создающих впоследствии национальную угрозу. В целом, действия Китайских властей после беспорядков в Урумчи, состоявшихся в 2009 году, начали обозначаться как полномасштабная, государственная секьюритизация, которая используется в качестве политической технологии в гегемонистском проекте [Smith 2019].

Характерное Китаю положение можно также увидеть в Мьянме. Актуальное разъяснение по вопросам исламофобии представляется в исследованиях R. Husarski, где сообщается, что в Мьянме с раннего исторического периода власть была тесно связана с буддизмом. Но в последние годы среди политических активистов начала разрастаться светское видение страны, которое расходилось с представлениями религии. В этой связи буддийские активисты оказывали давление на ведущих политиков, для присоединения их к позиции *dhammaraja*. Буддистские активисты развивали анти-мусульманские настроения, исходя из того, что позиционировали ислам в первую очередь как угроза буддизму [Т. Фуллера The New York Times 2013], [Д.Хеда BBC 2012]. Согласно утверждению R. Husarski: «In a context of fast societal change, Buddhist nationalism is seeking to strengthen national identity and giving society a common enemy - due to historical circumstances and particularly Islam. It is an especially attractive scapegoat for those who have not managed to improve their status during the current economic changes and also for the government to divert attention from other problems» [Husarski 2017 p.59]. Таким образом, инициатива буддистских активистов повлияла на восприятие общественностью мусульман в качестве чужих, являющихся угрозой буддизму и национальному суверенитету.

Дискуссия.

В целом мы заметили, натуралистический подход к причинам исламофобии раскрывается многосторонними концепциями исследователей. Однако некоторые исследователи рассуждают, что натуралистическая причина исламофобии в общественном сознании выражается неоднородно и они склонны к тому, что исламофобия выражается в виде предубеждения, чем как следствие объективных обстоятельств. Ситуация, связанная с неоднородностью социального мнения характеризуется тем, что многие респонденты различно воспринимают исламофобию и ассоциируют с различными угрозами. Существование исламофобии как предубеждение в социальном сознании понимается тем, что люди проявляют страх к исламу или мусульманам без реального основания. Данное обстоятельство, связанное с исламофобией подрывает основательность концепций, видящие причины исламофобии через призму натуралистической природы. Сильный аргумент в пользу предубеждения были выдвинуты несколькими исследовательскими учреждениями. К примеру, Калифорнийский университет в Беркли [2017] рассматривает исламофобию как надуманное предубеждение, порожденное евроцентризмом и ориентализмом. Похожее определение мы видим в докладе

Раннимид Trust [1997], где исламофобия понимается как мировоззрение, построенное на необоснованном страхе и неприязни к мусульманам. Состояние неустойчивости натуралистических причин исламофобии в общественном сознании мы можем видеть в условиях конкретного примера. Согласно исследованиям Helbling и Traunmüller [2018], смысл исламофобии в социальных группах исходят в основном из их политических позиций. К примеру, лица с консервативной позицией негативно настроены не только на ислам, но и к приходу иммигрантов из мусульманских стран. Иная картина представляется среди лиц с либеральной позицией. Они в основном позитивно приветствуют прибытие иммигрантов из мусульманских стран, но опасаются радикального религиозного поведения. Helbling и Traunmüller [2018] считают, что исламофобия ассоциируется среди различных групп разнообразными видами угроз: культурными, религиозными, политическими и т.д.

Благодаря проведенному эмпирическому анализу, Ф. Uenal [2016] создал возможность для видения подробной панорамы исламофобии в социальной среде. Ф.Uenal [2016] указывает на то, что символические, реалистические и террористические угрозы повсеместно отражаются в общественном сознании, что доказывает отсутствие устойчивого натуралистического основания исламофобии. Ф. Uenal указывает на то, что в большой степени исламофобия носит характер предубеждения. Угрозы, связанные с данным феноменом сформированы не столько из реальных событий, а в основном из точки зрения СМИ, общественных дебатов, социальной политики и т.д., Ф. Uenal путем эмпирического исследования доказывает, что многие символические и реалистические угрозы в социальном сознании оспариваются как слишком преувеличенные. Данная тенденция показывает то, что большинство респондентов во многом получают информацию от СМИ, где репрезентация ислама часто представляется негативно [Ф.Uenal 2016]. Если конкретно выразиться: «СМИ презентует ислам и мусульман как гомогенные сущности, которые в свою очередь контекстуализируются в негативных рамках (например, в отношении преступности, терроризма, насилия, сексизма и нетерпимости) и изображаются как значимые и монолитные «другие» для немецкого общества» [Uenal 2016, с. 83]. Таким образом, создается нарратив «чужие», который усиливает межнациональные конфликты.

Согласно нашей гипотезе конструктивистский подход является более привлекательным по сравнению с натуралистическим подходом для нынешних обстоятельств исламофобии. Если точнее сказать, по сравнению с натуралистическим подходом к исламофобии, преобладает актуальность конструктивистского подхода. Данный подход широко обсуждается в различных академических кругах мира.

Однако, нам кажется, что концепция секьюритизации ислама, которая раскрывает конструктивистские причины исламофобии является в любом случае неполноценным, не достаточно охватывающим глубокую сущность исламофобии. Возникает потребность философского объяснения сущности происхождения исламофобии. В данном случае, актуальными на наш взгляд кажутся концепции Ю.Хабермаса о нарушении коммуникации и Э.Саида об ориентализме. Согласно нашим видениям, данные авторы дают глубокую интерпретацию по поводу сущности исламофобии, но они исходят из разных точек зрения.

Проблема ориентализма и нарушения коммуникации в сущности исламофобии. После теракта 9/11 в США, своим видением о ситуации поделился Ю.Хабермас [2006], который объяснял возникновение стереотипа из-за отсутствия диалога в симметрических условиях для взаимного признания и освоения перспектив. «Конфликты возникают из-за нарушения коммуникации, из-за приватного понимания и непонимания, неискренности и обмана». Нарушение коммуникации ведет к насилию. В современном обществе социальные отношения пронизаны насилием, стратегическими установками и манипуляциями. Ю.Хабермас [2006] переносит данное тривиальное понимание к вопросам межкультурного конфликта, сообщает, что различные нации изначально имеют своеобразные образы жизни и культуры. Понимается естественным когда они изначально удалены друг от друга и чужие по отношению друг к другу. Тем не менее, отчужденность возникает только из-за систематически искаженной коммуникации. Данное искажение приводит к формированию стереотипов. «Раскрепощение менталитета происходит прежде всего благодаря либерализации отношений, объективному освобождению от прессинга и страха. В повседневной коммуникативной практике должны быть созданы возможности для формирования капитала доверия. Только при этом условии реальным станет действенное просвещение в СМИ, школах и семьях» [Ю.Хабермас 2006, с. 22]. Как отмечает Ю.Хабермас [2006], борьба культур является лишь покрывалом, скрывающим материальные интересы определенных лиц запада. Данные интересы наталкивают на нарушение

коммуникации. Таким образом, в концепции Ю. Хабермаса [2006] строится философское основание, интерпретирующее конструктивистскую природу в причинах исламофобии.

Ориенталистское видение причин исламофобии начало развиваться из утверждений Едворда Саида, который доказывал, что взгляды европы на восток пропитаны культурой ориентализма. Европейский империализм и колониализм стали знаковой исторической эпохой в формировании ориентализма. Едворд Саид [2016] определяет ориентализм как западный стиль доминирования, реструктурирования и осуществления власти над Востоком. «...Ориентализм более ценен как знак европейско-атлантической власти над Востоком, чем в качестве правдивого дискурса о Востоке (каким он представляет себя в академической или научной форме)» [Саид 2016 с. 14]. С эпохи просвещения Европейская культура управляла востоком, даже производила его политически, социологически, идеологически и военным образом. Современный взгляд мирового сообщества на Восток, скорее всего, является детищем европейского проекта, особенно Великобритании, Франции и США. «А потому ориентализм – это не легкомысленная европейская фантазия по поводу Востока, но рукотворное тело теории и практики, в которое на протяжении многих поколений шли значительные материальные инвестиции. Длительные инвестиции сделали ориентализм как систему знания о Востоке признанным фильтром, через который Восток проникал в западное сознание, точно так же те же инвестиции умножили – и сделали действительно продуктивными – положения, проникающие из ориентализма в культуру в целом» [Саид 2016 с. 17]. Таким образом, исламофобия есть результат данного проекта.

Если обратить внимание на комбинированный подход к причинам исламофобии, то можно считать, что он является золотой серединой и наиболее разумным, чем натуралистический и конструктивистский подход. Комбинированный подход адекватен тем, что видит конструктивную генерацию исламофобии из натуралистических искр угроз. Комбинированный подход видит ансамбль натуралистических и конструктивистских причин исламофобии. Комбинированный подход склонен к тому, что происходит некий синергетический эффект, что натуралистические причины вызывают конструктивистские причины, затем происходит обратный процесс. Комбинированный подход к причинам исламофобии прodelывается не только вышеназванными исследовательскими учреждениями, но и самостоятельными авторами. Данный подход ярко проявляется в исследованиях Б. Тернера, который интерпретирует проявление исламофобии из комплексных обстоятельств. Исламофобия является следствием колониализма, ориентализма, миграции, глобализации, политики секьюритизации в сторону укрепления национальной идентичности, исламского возрождения, политизации ислама. Б. Тернер полагает, что фундаментализм, ислам и терроризм рассматриваются среди западных популярных литератур и общественных мнений как неразличимые понятия. Данное обстоятельство было сложено в силу исторического видения ислама в рамках западного ориентализма. «Islam was often classified and analyzed within the Western framework of Orientalism, which made a simplistic distinction between East and West» [2007, с.415]. Б. Тернер считает, что положение Ислама в рамках воображения ориентализма закрепляется новыми двумя обстоятельствами. Первое, существование несколько миллионов мусульман как граждан в различных секулярных странах. Второе, равное рассмотрение движений исламского возрождения в западных СМИ как политического ислама. Б. Тернер утверждает, что модернизация, постколониализм, глобализация, интернет усилили исламское возрождение и религиозную идентичность. Ориентализм, СМИ, национальная секьюритизация вызвали исламофобию. Межкультурный плюрализм, построенный во время колониализма на основе Westphalian модели государства и международных отношений, испытывает сложности от противоборств националистических и религиозных идентификаций.

Заключение.

В целом наше исследование было ориентировано на выявление и критический анализ основных подходов к причинам исламофобии. В ходе сопоставления данных о причинах возникновения исламофобии, которые были взяты из ряда авторитетных источников, стало заметным, что выделяются комбинированные, натуралистические и конструктивистские подходы к причинам исследуемого феномена. Натуралистический подход представлен различными видами концепций. Однако исламофобия, представленная как предубеждение и неоднородно характеризующаяся в общественном сознании подрывает аргументы, сформированные из натуралистического подхода к

причинам исламофобии. Таким образом натуралистическая природа в общественном сознании не имеет устойчивой и однородной основательности. Иное положение строится вокруг конструктивистского подхода к причинам исламофобии. Конструктивистский подход ярко раскрывается концепцией «секьюритизация ислама». Сторонники данной концепции характеризуют исламофобию как результат секьюритизации ислама. Через призму данной концепции объясняется исламофобия в европейских странах, КНР, Мьянме. Однако концепция о секьюритизации ислама страдает из-за прояснения лишь политического основания в причинах исламофобии. Концепция углубленно не раскрывает культурные и философские основания в причинах исламофобии. В данном случае, глубокий смысл конструктивистской природы в причинах исламофобии находятся в концепциях Ю.Хабермаса и Э.Саида. Идеи авторов подсказывают, что причины исламофобии связаны с нарушением межкультурной коммуникации и ориентализмом.

В процессе научного анализа было замечено, что видения многих исследовательских учреждений исходят из комбинированного подхода к причинам исламофобии. Данный подход по нашему рассуждению является наиболее разумным в интерпретации причин современного проявления исламофобии. Комбинированный подход системно и обоснованно развивается в идеях Б. Тернера, который проясняя современную ситуацию в мире осторожно раскапывает корни исламофобии.

В целом данное исследование, анализируя различные концепции по поводу причин возникновения исламофобии, выделила основные подходы к причинам исламофобии. Надеемся, что результаты данного научного обзора окажут содействия в развитии системного понимания сущности исламофобии.

Список использованной литературы:

1 Allen, Ch. 2020. 'Reconfiguring Islamophobia: a Radical Rethinking of a Contested Concept'. Springer Nature Switzerland AG, p. 159 [<https://doi.org/10.1007/978-3-030-33047-7>] Accessed on November 24, 2020.

2 Bayrakli, E. & Hafez, F. 2016. 'European Islamophobia report-2015'. SETA. [http://www.islamophobiaeurope.com/reports/2015/en/EIR_2015.pdf] Accessed on November 10, 2020.

3 Buzan, B.1998. 'Security, the State, the "New World Order," and Beyond'. On Security. Ed. Ronne D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, ch.7

4 Cesari, J. 2006. 'Muslims In Western Europe After 9/11: Why the term Islamophobia is more a predicament than an explanation. Euro-Islam'. Info: p. 5 [http://www.euro-islam.info/dev/wp-content/uploads/pdfs/challenge_project_report.pdf] Accessed on November 10, 2020.

5 European monitoring center on Racism and Xenophobia. 2002. 'Summary report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001'. [https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf] Accessed on November 10, 2020.

6 European monitoring center on Racism and Xenophobia. 2006. 'Muslims in the European Union: discrimination and islamophobia' [https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/eumc-2006-muslims-in-the-eu-discrimination-and-islamophobia_en.pdf] Accessed on November 10, 2020.

7 Marranci, G. 2004. 'Multiculturalism, Islam and the clash of civilisations theory: rethinking Islamophobia'. Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, Vol. 5, No. 1 pp. 105–17

8 GEISSER, V. 2003. 'La nouvelle islamophobie. Paris: La Découverte', p.122

9 Habermas J. 2006. 'The Divided West Polity'. Cambridge. P. 156

10 Harris R. 2018. 'How China's Uyghurs Became Quarantined from the Outside World'. Quartz. [<https://qz.com/1377394/securitization-and-mass-detentions-in-xinjiang-how-uyghurs-became-quarantined-from-the-outside-world/>] accessed on 15 November 2020.

11 Helbling, M. & Traunmüller R. 2020. 'What Is Islamophobia? Disentangling Citizens' Feelings Toward Ethnicity, Religion and Religiosity Using a Survey Experiment'. British Journal of Political Science 50, no. 3, pp. 811–28. doi:10.1017/S0007123418000054.

12 Husarski, R. 2017. 'Buddhist Nationalism and Islam in Modern Myanmar'. ACTA ASIATICA VARSOVIENSIA No. 30, p.56-73

13 Hussain, Y.& Bagguley, P. 2012. 'Securitized Citizens: Islamophobia, Racism and the 7/7 London Bombings'. The Sociological Review. 60 (4), pp.715–734. doi:10.1111/j.1467-954X.2012.02130.x

- 14 'Islamophobia Research & Documentation Project. Defining "Islamophobia"'. Center for Race & Gender, University of California at Berkeley. [https://www.crg.berkeley.edu/wp-content/uploads/2017/01/ISJ6_Dec2016-Final-1.pdf] Accessed on November 10, 2020.
- 15 Joanne, S. F. 2019. 'Securitization, insecurity and conflict in contemporary Xinjiang: has PRC counter-terrorism evolved into state terror?' *Central Asian Survey*, 38 (1), pp 71-26, DOI: 10.1080/02634937.2019.1586348
- 16 Joselyne, C. 2014. 'The Oxford Handbook of European Islam'. Oxford University Press. [<https://books.google.kz/books?id=NW7DBAAAQBAJ&lpg=PP1&dq=isbn%3A9780199607976&hl=ru&pg=PA276#v=onepage&q&f=false>] Accessed on November 10, 2020.
- 17 Luqiu, L.R. & Fan, Y. 2018. 'Islamophobia in China: News Coverage, Stereotypes, and Chinese Muslims' Perceptions of Themselves and Islam'. *Asian Journal of Communication* 28 (6), pp. 598–619. doi.org/10.1080/01292986.2018.1457063.
- 18 Ma, H. 2019 'The Anti-Islamic Movement in China'. Hudson Institute. June 13, 2019. [<http://www.hudson.org/research/15095-the-anti-islamic-movement-in-china>.] accessed on 15 November 2020.
- 19 McDonald, M. 2008. 'Securitization and the Construction of Security'. *European Journal of International Relations*. 14:4 pp. : <http://dx.doi.org/10.1177/1354066108097553>.
- 20 Meer N. & Noorani, T. 2008. 'A sociological comparison of anti-Semitism and anti-Muslim sentiment in Britain'. *The Sociological Review*. 56 (2): 195–219. doi:10.1111/j.1467-954X.2008.00784
- 21 Michael, W. 2015. 'Islamism and the Left'. *Dissent*. [<https://www.dissentmagazine.org/article/islamism-and-the-left>] Accessed on November 10, 2020.
- 22 Nathan, L. 2012. 'The Islamophobia Industry: How the Right Manufactures Fear of Muslims'. Pluto Press. ISBN 978-0745332543.
- 23 OIC Observatory on Islamophobia. 2008. 'Report of the Organization of Islamic Conference Observatory on Islamophobia to the 35th Session of the Council of Foreign Ministers for the period May 2007-May 2008'. Kampala, [http://www.oic-oci.org/uploads/file/Islamphobia/islamphobia_rep_may_07_08.pdf] Accessed on November 24, 2007.
- 24 OIC Observatory on Islamophobia. 2019. '12th Report of the Organization of Islamic Conference Observatory on Islamophobia to the 46th Session of the Council of Foreign Ministers for the period June 2018-February 2019'. Abu Dhabi, [https://www.oic-oci.org/upload/islamphobia/2019/12th_islamphobia_annual_report_2019_en.pdf] Accessed on November 10, 2020.
- 25 Olivieri, Ch. 2018. 'Estepa y rutas de la seda frente al espejo de la Región Autónoma Uigur de Xinjiang. Fronteras fluidas y construcción de narrativas histórico-identitarias'. *Quaderns de Filologia: Estudis Literaris XXIII*, pp. 23-38. doi: 10.7203/qdfed.23.13428
- 26 Omelicheva, M. 2011. 'Islam in Kazakhstan: A survey of contemporary trends and sources of securitization'. *Central Asian Survey* 30(2), pp. 243–256.
- 27 Perocco, Fabio. 2018. 'Anti-migrant Islamophobia in Europe. Social roots, mechanisms and actors'. *REMHU: Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 26(53), pp. 25-40. <https://doi.org/10.1590/1980-85852503880005303>
- 28 Runnymede Trust. 1997. 'Islamophobia: A Challenge for All of Us'. [<http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>] Accessed on November 24, 2020.
- 29 Sayyid, S. & Vakil, A. 2010. 'Thinking Through Islamophobia: Global Perspectives'. New York: Columbia University Press. p. 319.
- 30 Sheehan, P. 2009. 'Islamophobia is a fabrication. Sydney Morning Herald'. [<https://www.smh.com.au/politics/federal/islamophobia-isa-fabrication-20141112-9fjm.html?page=-1>] Accessed on November 15, 2020.
- 31 Terner, S. B. 2007. 'Islam, Religious Revival and the Sovereign State'. *Muslim world*, Volume 97, p. 405-418.
- 32 Uenal, F. 2016. 'Disentangling Islamophobia: The Differential Effects of Symbolic, Realistic, and Terroristic Threat Perceptions as Mediators Between Social Dominance Orientation and Islamophobia'. *Journal of Social and Political Psychology* [Online], 4.1 66-90. Web. 18 Aug. 2020 doi:10.5964/jsp.p.v4i1.463

33 UN Human Rights Council. 2007. 'Protection of cultural rights and property in situations of armed conflict'. Document No. A/HRC/6/6, August 21, 2007, p.8 Para. 19, available at [<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/6session/reports.htm>]

34 Waever, O. 1998. 'Securitization and Desecuritization. On Security'. Ed. Ronnie D. Lipschutz. New York: Columbia University Press. ch. 3.

35 Wike, R. & Stokes B. & Simmons K. 2016. 'Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs (Report)'. Pew Research Center. p. 4.

36 Yu, M. 2018. 'China's Final Solution In Xinjiang. Text. Hoover Institution'. [<https://www.hoover.org/research/chinas-final-solution-xinjiang>] accessed on 15 November 2020.

37 Zenz, A. 2019. 'Thoroughly Reforming Them towards a Healthy Heart Attitude': China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang'. *Central Asian Survey* 38 (1), pp. 102–28. doi.org/10.1080/02634937.2018.1507997

38 Саид, Э. В. 2016. 'Ориентализм'. *Западные концепции Востока. изд. 2, исп. и доп. гер. с англ. и послесловие А. В. Говорунова. СПб.: Русский Мир, с. 671*

39 Тамбовцева, М. А. 2017. 'Теоретический подход Копенгагенской школы к обеспечению международной безопасности: основные положения теории секьюритизации'. *Манускрипт, no. 9 (83), pp. 185-187.*

40 Фуллер, Т. 2013. 'Экстремизм растет среди буддистов Мьянмы, опасующихся мусульманского меньшинства'. *The New York Times, по состоянию на 20 июня 2013 г.*

41 Хед Дж. 2012. 'Перемещенные и разделенные в бирманском Ракхайне'. *BBC, по состоянию на 9 ноября 2012 г.*

Transliteration:

Tambovtseva, M. A. 2017. 'Teoreticheskij podhod Kopenhagenskoj shkoly k obespecheniyu mezhdunarodnoj bezopasnosti: osnovnye polozheniya teorii sek'yuritizacii'. [The theoretical approach of the Copenhagen School to international security: the main provisions of the theory of securitization.] *Manuskript, no. 9 (83), pp. 185-187.*

Fuller, T. 2013. 'Ekstremizm rastet sredi buddistov M'yanmy, opasayushchihsya musul'manskogo men'shinstva'. [Extremism is on the rise among Myanmar Buddhists fearing the Muslim minority.] *The New York Times, по состоянию на 20 июня 2013 г.*

Hed Dzh. 2012. 'Peremeshchennye i razdelennye v birmanskom Rakkhajne'. [Displaced and Separated in Burmese Rakhine] *BBC, по состоянию на 9 ноября 2012 г.*

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеттің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының құрметті меңгерушісі, профессор-консультант, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Әбсаттаров Раушанбек Борамбайұлы 80 жасқа толып отыр.

Раушанбек Борамбайұлының мерейтойына біздің журнал редакция алқасы құттықтайды. Мықты денсаулық, өмірде бақыт, шығармашылық табыс тілейміз!

Раушанбек Борамбайұлының мерейтойына байланысты әріптестері мен шәкірттерінің ол кісі жайлы жазған мақалаларын жариялап отырмыз.

Р.Б. ӘБСАТТАРОВ-МЕРЕЙТОЙЫ 80 ЖАС

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры, Т. Балықбаевтың 2020 жылдың 16-қараша ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі Әбсаттаров Раушанбек Борамбайұлының 80 жасқа толған мерейтойына байланысты Халықаралық дөңгелек үстелде сөйлеген сөзі

Құрметті әріптестер, біз бүгін философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі Әбсаттаров Раушанбек Борамбайұлының 80 жасқа толған мерейтойына байланысты өткізілгелі отырған дөңгелек үстелді ашық деп жариялаймын.

Өмірдің осынау асқаралы асуына үлкен атақ-абыроймен келіп отырған Раушанбек Борамбайұлының бүкіл саналы ғұмыры келешек жастарымызға үлкен үлгі өнеге.

Сіздің ғылымдағы кәсіби қызметіңіздің басталуы Отандық философия ғылымының шарықтап дамыған кезеңі – қазақстандық философия мектебі Кеңес Одағының философия мектептерінің алдыңғы қатарында болған жиырмасыншы ғасырдың 70-90-шы жылдары болатын. Сол кезеңде Қазақ ғалымдарының диалектикалық логика, жаратылыстанудың философиялық мәселелері, ұлттық қатынастар, әл-Фарабидің философиялық мұрасы және тағы басқа тақырыптар бойынша жүргізген зерттеулері әлемдік деңгейде мойындалып, О.Сегізбаев, Н.Сәрсенбаев, А.Қасымжанов, Ж.Әбділдин, М.Сужиков, Д.Кішібеков, Қ.Әбішев, Ә.Нысанбаев сынды философ ғалымдармен бірге қызмет етіп, сол кездегі жазған ғылыми зерттеулеріңіз философияның алтын қорынан лайықты орын алды.

Қазіргі таңда да еліміздің интеллектуалды ұлт қалыптастыру стратегиясына үлес қосып жүрген ықпалды өрістердің бірі – осы аға буынның ұстаз-ғалымдары. Кеңес Одағының білім беру жүйесінің оң тәжірибелерінің сынағынан өтіп, классикалық біліммен қаруланған және өздерінің ғылыми дағдыларын қазіргі тәуелсіздік заманында ұлттық біліммен ұштастырған сіздерді еліміздің ғылыми қауымдастығының классиктері деп атауымызға толық негіз бар.

Бүгінгі мерейтой иесі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессор-кеңесшісі, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров өзінің ізденімпаздығы мен еңбекқорлығы, ғылыми ойлау тереңдігі мен талантының арқасында бүгінгі таңда биік мәртебе көтерілген айтулы тұлға. Кеңес заманында да, тәуелсіздік кезеңінде де өзінің ғылыми танымдық ізденістерін үзбей жүргізіп, тынбай еңбек етіп келе жатқан ғалымдардың санатында.

Сіз педагогикалық қызметті ғылыммен тығыз ұстастыра жүріп «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: әлеуметтік-философиялық талдау» тақырыбында докторлық диссертация қорғадыңыз. Қазіргі таңда 500-ден астам ғылыми мақаланың, оның ішінде көптеген монографиялардың авторы болған Сіз талай жастың ғылым айдынында қанат қағуына да себепкер болдыңыз.

Сонымен қатар қазақ білімінің қара шаңырағы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде кафедра меңгерушісі және университеттің «Хабаршы» журналының бас редакторы қызметтерін қатар атқарған жылдарыңызда оқу орнының биік тұғырдан көрінуіне сүбелі үлес қостыңыз.

Бүгінгі мерейтой иесі, құрметті Раушанбек Боранбайұлы! Осы мерейтойыңызбен тағы да құттықтай отырып, Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға бақ-береке тілеймін.

ПИОНЕР КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

*Выступление на международном круглом столе в КазНПУ им. Абая 16.11.2020г., посвященном 80-летию член-корреспондента, профессора Абсаттарова Раушанбека Бурамбаевича
А.К. Кошанов - академик НАН РК,
лауреат Государственной премии им. аль-Фараби*

Юбилей известного ученого, члена-корреспондента НАН РК, доктора философских наук, профессора Абсаттарова Раушанбек Боранбаевича, одного из основоположников политологии и социологии в Казахстане знаменательное событие в жизни научной общественности республики. Он известен своими трудами с 70-х годов и вот уже свыше полувека активно и плодотворно работает в сфере нового научного направления – политологии и социологии. Одно из важнейших мировоззренческих наук ранее подменялось узко монистическим направлением – научным коммунизмом.

Получив основательную философско-методологическую подготовку в стенах Киевского университета, профессор Абсаттаров закладывает основы политологии и социологии в Казахстане, будучи ведущим профессором, заведующим кафедрой, деканом ведущего ВУЗа республики – КазНПУ им. Абая. Научная заслуга профессора Абсаттарова, автора 40 монографий по актуальным проблемам политологии и социологии в Казахстане в том, что он фактически на сегодня является одним из инициаторов утверждения новой научной дисциплины – политологии и этнополологии в Республике Казахстан. Эти дисциплины, начиная с 80-х годов, усилиями профессора Абсаттарова получили широкое признание и повседневно обогащают научное познание на материалах Казахстана и мировой практики, повышают политическую активность и социальное познание молодого поколения и широкой общественности.

Профессор Абсаттаров успешно принял эстафету инициаторов политологии и социологии страны – профессора Сужикова М.М., который в свое время инициировал изучение конфликтных ситуаций в межнациональных коллективах; академика Баймаханова М.Т., теоретика и практика конституционных основ межнационального согласия. Они методологически исходили и развивали учение известного американского ученого-социолога Питирима Сорокина.

Профессор Абсаттаров, его научное творчество на сегодня получило широкую известность в республике. Реальная действительность в политической и общественной жизни республики активно соприкасается с научными разработками профессора Абсаттарова, его коллег и учеников, а учебные курсы политология и этносоциология оформились в полноценные академические курсы, отвечающие запросам широких кругов общественности республики.

Академические дисциплины политология и этносоциология на сегодня выдвигаются в приоритетные направления научного поиска, ибо социально-политическая обстановка в республике,

будучи на пороге кардинальных политико-социальных и экономических реформ объективно предъявляя научные запросы ученым политологам и социологам.

Отрадно сегодня отметить, профессор Абсаттаров в своем творчестве выдвигает и решает сложные и актуальные вопросы общественно-политической жизни. В нем сочетаются качества ученого–теоретика и практика, способного формулировать и выдвигать концептуальные проблемы этнополитических и общественных отношений в республике.

В этом аспекте жизненный пример профессора Абсаттарова, на наш взгляд, является естественным продолжением примера первых профессоров – основателей первого в Казахстане педагогического университета – университета имени Абая.

Мы были свидетелями 90-летнего юбилея КазНПУ. Тогда, в те далекие 20-ые годы, выступая на открытии ВУЗа, его первый ректор Ахмет Байтурсинов пророчески провозглашал о будущей судьбе и роли ВУЗа в научном просвещении казахского народа, подготовке научных, педагогических кадров, образованной интеллигенции страны, активно участвующей в научно-техническом прогрессе. На этом торжественном событии ректору аплодировали профессора нового университета Сәкен Сейфуллин, Мухтар Ауэзов, Сабит Мұқанов и другие.

Пожелания и мечты старшего поколения на сегодня в полной мере сбылись. Казахский национальный педагогический университет им. Абая в когорте славных ВУЗов страны, культуртрегоров народа Казахстана. И среди знаменосцев известного коллектива достойное место занимает член-корреспондент НАН РК, профессор Р.Б. Абсаттаров. Пожелаем же ему здоровья, творческого долголетия, семейного благополучия!

Құрметті Реке, ғылым, білім саласындағы рухани өміріңіз ұзағынан болғай деген тілекпен – академик Аманжол Қошанов.

АҒА, ҰСТАЗ, ӘРІПТЕС

Е.К. Алияров – Қазақстан гуманитарлық-саяси конъюктура орталығының президенті, саяси ғылымдарының докторы, профессор

Бүгінгі торқалы тойдың иесі ҚР ҰҒА корреспондент - мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы Абсаттаров ағамыз туралы көп нәрсе айтуға болады. Алайда ерекше айтатын нәрсе – Қазақстан ғылымына жаңадан келген саясаттану пәнінің пайда болуы. Егемен жас мемлекетте осы пәнді оқытуды неден бастау керек, қалай үйрету керек екендігін алғаш негізгілеген Раушанбек Боранбайұлы еді. Себебі Кеңес Одағында саясаттану пәні болған жоқ. Ең алғаш елімізде саясаттануды енгізген бірнеше ғалымдарды айтуға болады, олардың ішінде, тарих ғылымдардың докторы, профессор, Қазақстан жоғарғы мектебінің еңбек сіңірген қызметкері Тілеміс Тілеуқабылұлы Мұстафин, философия ғылымдарының докторы, профессор Лайық Әмірұлы Байдельдинов және мерейтойдың иегері Раушанбек Боранбайұлы бар. Дарын иесінің ғұмырлық өмірімен ұштастырған ғылым жолы да танымды себебі, бұл кісінің қазақ халқының алдындағы істеген үлкен жұмысы саясаттану пәнін енгізгені емес, осы жаңа ғылым саласын ауылдан келген жастар игерсін деп қазақ тілінде шығарған оқулықтар. Раушанбек Боранбайұлына дейін саясаттану пәні бойынша қазақ тілінде оқулықтарды ешкім шығарған жоқ. Қоғамда болып жатқан өзгерістерге түсініктеме беріп, оған бағыт берген және еліміз тәуелсіздік алған кезде, мемлекетті қалай құруымыз, оны қалай басқаруымыз, басқаруды қалай ұйымдастыруымыз қажет, билікті қалай жүйелеу керек және билікті үш қанатқа бөлуі: заң шығарушы, атқарушы, сот билігі, осының барлығын теорияға сүйене отырып, мемлекетіміздің қалыптасуындағы алғашқы кезеңінде кеңес берген – біздің алдымызда келе жатқан осындай Раушанбек Боранбайұлы секілді ұстаздарымыз және әріптестеріміз. Ұстаз бойынан жылы лебізбен барлық тәжірибесінен өткізген біліктілігі әрқашан сезіліп тұрады. Тек ғылым мен оқытушылық, тәрбие мен жетекшілік емес, сонымен бірге өз ортасында құрметтелген, кейінгі буынға қалдырған мұрасы да қастерленіп, қоғамның біршама саласына бағытталған еңбектері маңызға ие. Әрбір ғалым-ұстаздың мақсаты да осы.

2005 жылдан бері Раушанбек Боранбайұлымен ғылым және білім беру саласында бірігіп жұмыс жасап келеміз. Ағамыз Кеңестік дәуірдің өз дамуын қадамдап басып, қазақ елінің ашаршылықпен қатар репрессияның қара бұлтын жаудырған заманда дүниеге келді. Түнерген түнектің буылынан жадырай шыққан болашақ жарқын ғалымның бейнесі жас кезінен басталғаны, оның келесі өмірінің

келбетінен аңғарамыз. Жаратылысынан алғыр, еңбекқор, өнегелі тұлғалығының себебімен ғылым саласының ірі тараулары философия, саясаттану, әлеуметтану және т.б. салаларында еңбек етіп келеді.

Мемлекет басқару дегеніміз Хрущев, Горбачев сияқты өзінің ойына келген дүниені салу емес, бұл бүкіл әлемде жеткен жетістіктер, теориялар мен тәжірибелерге байланысты осындай мемлекетті құру. Оның арасында Раушанбек Боранбайұлы сол мәселелерді кең мағынада өзінің жұмыстарында, ғылыми мақалаларында көрсетіп, Президент әкімшілігінде жұмыс жасап жүргенде тәжірибеде қолдана білді және партия мектебіндегі еңбек жылдарында өзінің көзқарастарын келтіріп отырды. Саясаттануды жалпы алсақ, оның негіздері бұрынғы советологиядан шыққан, себебі, советология Кеңес Одағында болып жатқан саяси жүйені және қоғамдағы процестерді, оған қалай қарсы жұмыс істеу керектігін зерттеумен айналысты, және осыларды американдық зерттеушілер келіп зерттеген уақытта осыған көздері жеткен еді. Қоғамда болып жатқан өзгерістер, оны басқару, қоғам мен биліктің арасындағы қарым-қатынас, азаматтық қоғам институттарының орны мен рөлі, олардың қандай заңды түрі және өз құқықтарын қорғау – осылардың барлығы саясаттануға жатады. Осыларды игерген, алғашқы қатардағы, бірінші кірпіштерді қалаған азаматтардың арасында біздің ағамыз бар.

Жастайынан ғылымға қызығушылығы, оның ғалым боламын деген ынтасы ешқашан басылмады. Алғаш еңбек жолын он сегіз жасында Қызылорда облысы, Қармақшы ауданындағы Тұрмағанбет ауылында бастайды, кейін Кеңес әскерінің қатарында әскери борышын өтеп (1959-1962), бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін атқарды. Әскерден оралғаннан кейін Раушанбек Боранбайұлы білім іздеп Украина астанасы Киев қаласындағы Т.Г. Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетіне түседі (1962), оқу барысында үздіктердің қатарында болып, өзінің ғылыми жұмыстарының нәтижесін сонда көрсеткен ағамызды аспирантураға алып қалады. Кеңес мектебі үздіктерінің қатарында танылған Киев мемлекеттік университетінің аспирантурасын 1970 жылы тәмамдайды.

Болашақ ұстаз, ғылым кемеңгері Раушанбек ағамыз аспирантураны бітіргеннен кейін, еліне оралып, 1971-1988 жж. әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінде аға оқытушы болып, ұстаздықтың сара жолын бастайды. Ғылым жүгін қатар арқалаған ағамыз шәкірттер тәрбиелей жүре, ғылымнан еш қол үзбеді. Шығармашылықтың да жібін қатар ұстады. Сол аралықта Киев қаласына қайта оралып, 1982 жылы докторантураны аяқтайды. Әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде доцент болып қызмет атқарып, мұнда ұлттық қатынастар саласында Қазақстан үшін ғылыми зерттеудің жаңа бағыттары, атап айтқанда, ұлтаралық қарым-қатынастар мәдениеті, жалпықазақстандық келісім мен патриотизм бағыттарының дамуына қомақты үлес қосты. Сол кездері ғылымның нәрін татып, жасаған істері мен жүрген жолы да қазіргі жастарға өнеге. Неге десейіз, қалай өзге өмірге келу керек, ғылымға және қалай өзін-өзі табу керек екендігін көрсететін осы кісінің өмірін зерттеп отырсақ, тіпті оқулық қылып шығаруға болады.

Киевте оқып жүріп, ғылым мен өмірді сабақтастырған тұлғаның жеке өмірінің сәнін де келтіре алған Меруерт жеңгемізді де тапты. Міне, отбасыға осындай шырай берген жеңгеміз де қазіргі таңда педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор. Ағамыздың болашақ ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен жандардың бірі десек қателеспейміз. Алар тағлымы үлкен жанұяның берекелі болатыны сөзсіз. Аға-жеңгеміздің қызы Майя, ұлдары Марат және Ғалымжан әке жолын қуған ғылыми саласының қызметкерлері, бірі заң ғылымдарының кандидаты болса, кенже ұлы саяси ғылымдарының кандидаты. Ұлағатты ғалымның үлкен жанұясы әрқашан ағаға демеу болып, тектіліктің мұрасын жалғастырып келеді.

Ғалымның шынайы келбетінің шамшырағы, оған ықпал еткен, дұрыс жол көрсете білген, әлбетте оның ұстаздары. Болашақ ғалымның болмыстық сипатының кемелденуіне жол берген Кеңес Одағының аты машһүр академиктер П.В.Копнин және В.И.Шинкарук, профессорлар Д.Ф.Острянин, И.Д.Назаренко, И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольныйдың, отандық ғалым – академиктер Б.А.Тулепбаев, Д.К.Кішібеков, М.Т.Баймаханов, профессорлар Б.Б.Амантаев пен Н.Д.Джандильдиндің ақ батасын алған. Осынау тайғақ жолдан сүренбей өтуіне себепкер болған ұстаздардың ағаның ғалым ретінде толысуына қосқан үлесінің нәтижесі де айқын және осындай азаматты тәуелсіз ел болған заманның құшақ жая қарсы алғаны, әрине сабақтастық.

Ұстаздың асыл жүрегі әрқашан шәкірт тәрбиелеуді өміршең еткісі келетін ерекше қасиетке ие. Міне, сондай мақсатты алға қойған, шәкірттердің барынша нәрлі біліммен сусындауына үлес қосуды

армандаған жанның сөзі мен ісі бірізділікке құралған. Соның айғағы ретінде ұстаздың алдына қойған мақсаттарының бірі де осы болатын. Сөйтіп, 1997 жылы Қазақстанның қара шаңырағы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, сонымен бірге 2000-2002 жж. дейін сол университеттің тарих факультетінің деканы қызметін қатар атқарды. Оқу процесінің ағзасын тұнық игерген білікті жетекшенің іскерлігі нәтижесінде көптеген жұмыстар жасалды. 2009-2018 жж. осы оқу орының саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарып, қазіргі таңда осы кафедраның құрметті меңгерушісі, профессор-кеңесшісі. Жиырма үш жылдан бері қара шаңырақтың төрінде қайратты еңбегімен ерекшеленіп, ғылымның дамуына өз үлесін қосып келеді.

Ғалымның ғылым мен оқу процесінде үлкен жетістікке жеткізген шындарының бірі – алыс-жақын шетелдердің тәжірибесімен танысқан аға, оқу процесіне саясаттану пәнінің маңыздылығын енгізіп қана қоймай, пәннің негізгі оқу құралдары мен іргелі еңбектерін қатар дамытты. Жаңа ел болып қайта қалыптасып келе жатқан елдің жастарына мемлекет пен халық арасындағы саяси процестерді, олар арасындағы байланыс, қоғамның ажырамас бөлігі азаматтық қоғам мен саяси терминологияны дұрыс түсінуде осы пәннің таптырмас құрал екендігін дәлелдей алды. Кемел адамның отанымыздың болашақ жас буынына саяси сананың дұрыс қабылданып, орнықты сезіне алуына да үлесі кең.

Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге шетелдерде де белгілі ғалым, тамаша жолдас-аға және оқытушы, студенттердің, магистранттар мен PhD докторанттардың, жас ғалымдардың көрнекті ұстазы бола білді. «Ерен еңбегі үшін» медальмен және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төске тағылатын белгімен марапатталған және «ҚР жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», ҚР Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағының иегері. Р.Б.Әбсаттаров ғылыми жұмысында жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрмет мақтау грамотасымен марапатталған. Құрмет пен ықыласқа лайық болған ұстаздың еңбегі әрқашан бағаланар, патриотты, білімді, намысты ұрпақтың діңгегін қалаудағы жемісі де осылардың айғағы.

Профессор Раушанбек Боранбайұлы, сонымен қатар, Қазақстанның ғылым теңізінде атаулы тұлғалардың бірі, атап айтқанда, саяси, әлеуметтік-философиялық ғылымдардың дамуына үлкен үлес қосты. Оның тоғыз тілде 40 монография, кітаптар, кітапшалар, оқу құралдарын және 600-ден аса ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жарияланғаны тек біздің елімізде ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен белгілі. Оның еңбектерінде саясаттану, әлеуметтану және философия үшін іргелі және практикалық мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілді. Оның есімі этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпықазақстандық сана-сезім, республикада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этнокелісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процестер, халықтардың ойлау қабілетінің бірлігі мен әртүрлілігі, салыстырмалы саясаттану т.б. сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуы мен дамуымен байланысты. Осындай қарымды еңбектің қаламынан туған ұстаздың ғылым көкжиегімен тұтасып келеді.

ЖОО-дағы саясаттану, әлеуметтану пәндерінің білім беру үрдісіне етене кіргізілуінің қазығын қаққандардың бірі болып қазақ ғалымының әлеуметтік-саяси қатынастардың маңызды және күрделі мәселелерін шешуде жеткілікті батылдық пен жаңашылдыққа ие екендігіне көз жеткізуге болады. Оның бойында ынталы ғалым-теоретик және практик қасиеттері үйлесімді ұштасқан, салыстырмалы материалдарды теориялық жағынан ұғынуға бағытталған жаңалықтар және ілгерілеудің ынталы жақтаушысы, ұлттық және интеграциялық, саяси және әлеуметтік процестер жөнінен өзіндік тұжырымдамалар жасаған. Осы тұста ғалымның бірегей және іргелі монографиялары: «Ғылыми-техникалық прогресс және ұлтаралық қарым-қатынастар» (1977), «Ұлттық қатынастардың дамуы: проблемалары мен басқарылуы» (1982), «Ұлттық процестер: ерекшеліктері және проблемалары» (1995), «Саясаттану және оның проблемалары» (2007), «Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті: қазақстандық тәжірибе» (2012), «Әлеуметтану: өзекті мәселелер: Екі том» (2013, 2015), «Саясаттану негіздері: Екі том» (2011, 2012, 2018) және т.б. Ғалымның іргелі зерттеулеріне жоғары баға беріліп келеді, ЖОО студенттерінің білім алу жағдайына қамқорлығы, міне осындай ағамыздың танымды, бағалы еңбектері осы саланы меңгерудегі негізгі құралдардың бірі.

Сондай-ақ, ағамыз тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси ғылымның іргесін қалаушылардың бірі және қазақстандық этносаясаттану және салыстырмалы саясаттану ғылыми мектебінің негізін салушы болып табылады. Оның этносаясаттану ғылыми мектебі шетелдерде

кеңінен белгілі. Профессор Раушанбек Боранбайұлы белгілі, беделді ғалым-этносаясаттанушы ретінде Диаспораны жаһандық зерттеудің Дүниежүзілік Ассоциацияның вице-президенті («The World Association of Global Diaspora Studies (WADIS)», Кванжу қ., Оңтүстік Корея) болып сайланады. Ассоциацияның президенті профессор Лим Че Ван өзара ынтымақтастың нәтижесінде Қазақстанда болып, лекция-семинарларын жүргізді. Лим Че Ван мырзаның ұстаз туралы мақтаулы сөздері ағамыздың беделді ғалым екендігін, Қазақстанды дүниежүзілік ғылым кеңістігіндегі құрметті орнын белгілейді.

Ұстаздың шынайы айнасы шәкіртіне білімді ұғынықты жеткізуі, сонымен қатар, оның алатын әсері де өзгеше болуы керек. Ұстаз-ағаның алыс-жақын шетелдерде оқыған дәрістері, оның халықаралық дәрежедегі ғұлама ғалым екеніне дәлел. Профессор Раушанбек Боранбайұлы Ұлыбритания, Германия, Франция, Оңтүстік Корея, Түркия, Жапония, Египет, БАЭ, Ресей, Украина, Белоруссия және тағы басқа елдердің университеттері мен ғылыми орталықтарында баяндамалар мен дәрістер оқыды. Ол шетелдерде 60-тан астам ғылыми мақалалар басып шығарды. Аға жетекшілік еткен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы шетелдердің көптеген ғылыми мекемелерімен ынтымақтастық орнатқан еді. Осындай ынтымақтастықтың нәтижесі құрметті ұстаздың бастамасымен өткізілген бірлескен семинарлар, дөңгелке үстелдер, ғылыми конференциялар, симпозиум мен кітап шығару болып табылады. Жеткізілген жетістіктердің көп бөлігі Раушанбек ағаның тікелей қатысуымен жүзеге асырылды.

Әл-Фараби Қазақ ұлттық университетінде, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде жұмыс жасағанда жаңа бағыттарды қалыптастырды және көптеген кадрларды дайындады, олардың қатарында ғылым кандидаттары, докторлары, PhD докторлары бар. Бүгінгі күнге дейін Қазақстанның көптеген жоғары оқу орындарында Раушанбек Боранбайұлының оқулықтарын пайдаланылып, студенттер мен ізденушілер өз білімдерін нәрлендіруде. Профессор аға үнемі өз маңына кафедра қызметкерлері, аспиранттар мен докторант, студенттер немесе магистранттар болсын, ынтықты және таланты жастарды топтастыра алды. Оның шәкірт таңдаудағы көрегендік қабілетінің барлығы, ұстаз тәмамдатқан шәкірттердің еңбек жолдарынан байқауға болады. Жемісті ғылыми зерттеулерді белсенді педагогикалық және қоғамдық қызметтермен ұштастырып, қоғамдық өмірдің ұйымдастырушылық тұстарын да қатар ұстап келеді. Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге оның сыртында да қоғамдық жұмыстардың әртүрлі салаларында қызмет ететін көптеген шәкірттерді тәрбиеледі. Ол 20 ғылым кандидаттарын, 5 ғылым докторларын, 10 PhD докторды дайындап шығарды. 1980 жылдан 2010 жылдар арасында саяси және философия ғылымдары бойынша кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғайтын Ғылыми Кеңестің мүшесі болды.

Сыр бойынан нәр алып өскен ғалым-ұстаздың ғылым белестерін бағындырған, әрбір қазақ жүрегінде ұялатқан ұстаздың көркем бейнесінің нұры ешқашан сөнбес. Ағамның өзіме де ұстаз ретінде көп жерде ақыл беріп жүрген, ол кісіні қай жағынан айтсаң да жарасып тұр, бір жағы ұстазым, екінші жағы ағам, үшінші жағы әріптесім, төртінші жағы жерлесім. Барлық жағын қарасақ та келісіп тұр, алайда ол кісі бұны тек позитивтік рөлде пайдаланып, өзінің ақыл ойын, өткен сәттерін және тәжірибесін менімен бөлісіп, біраз заттарға көзімді ашқан, жол көрсеткен ағамыз Раушанбек Боранбайұлы.

Биыл қарымды қаламынан бағамды еңбек шығарған, жүректі азамат, асқарлы әке және қадірменді ұстаз Раушанбек Боранбайұлы мерейлі 80-жасқа толып отыр. Жастық дәуірден басталған сара жолдың өн бойына жинаған асылды гауһары – ғылым болды.

Раушанбек ағамызды мерейтойымен құттықтай отыра, ғылым жанашырына қуанышты сәттерін тек ынтымақтастық пен бірлікте өткізуін тілеймін. Өзі сүйіп, ғылым мен ұстаздықты өмірінің дағдысына айналдыра, қиындық-ауырлық болмысын көтере білген ғұлама ағамызға қажымас қайрат, зор денсаулық, жаңадан шығармашылық табыс, осы қарқынынан тоқтамай, ары қарай жетістіктерге жетуге тілектеспін.

ИЗВЕСТНЫЙ УЧЕНЫЙ И ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫЙ ЧЕЛОВЕК

Д. К. Кишибеков – академик НАН РК, доктор философских наук, профессор

Р.Б. Абсаттаров - известный ученый-политолог, социолог, философ и публицист не только в Казахстане, но и за рубежом. Он - член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, гордость общественно-политической науки Казахстана.

Р.Б. Абсаттаров родился в 1940 году. Он прошел трудный и сложный путь в жизни. Работал в 1958 г. водителем в совхозе имени Ленина Кармакчинского района Кзыл-ординской области. С 1959 г. по 1962 г. служил в рядах Советской армии, где был солдатом, командиром отделения, заместителем командира взвода, командиром взвода.

В 1962 году поступил на философский факультет Киевского государственного университета имени Т. Г. Шевченко. В университете студент Р.Б. Абсаттаров учился у известных ученых-философов того времени академика АН Украинской ССР, член-корреспондента АН СССР, профессора П.В. Копнина, академика АН УССР, профессора Д.К. Острянина, профессоров И.В. Бичко, И.Ф. Надольного, В.С. Дмитриченко. На всю жизнь остаются памятными лекции академика АН Украинской ССР, профессора И.А. Чухно и профессора А. Н. Алексюка, глубоких по содержанию и блеску изложения. Университетские курсы закладывали основы углубленного понимания научных категорий, закономерностей общественных, политических, социально-экономических процессов.

После окончания университета 1967 г. Ученый совет философского факультета рекомендует Р.Б. Абсаттарова в аспирантуру. В начале жизненного пути помогли советы профессора Н.М. Грищенко и внимание проректора КГУ имени Т.Г. Шевченко, профессора И.М. Карнаухова известного в те годы ученого-философа. Р.Б. Абсаттаров, сразу после окончания университета, поступил в аспирантуру на кафедре философии гуманитарных факультетов и под руководством лауреата Ленинской премии, доктора философских наук, профессора И.Д. Назаренко защищает кандидатскую диссертацию на тему: «О закономерностях сближения наций в общественно-коммунистической формации (на примере взаимоотношений казахской и украинской наций) 1970г.

Способного молодого человека с учетной степенью приглашают в различные учебные заведения Алматы, престижную партийную работу. Но судьбу Р. Б. Абсаттарова как будущего известного учёного преопределил академик АН УССР, член-корреспондент АН СССР, профессор В.И. Шинкарук. Ознакомившись с первыми публикациями молодого ученого в научных журналах и увидев способность к преподавательству он рекомендовал работать старшим преподавателем на философско-экономическом факультете Казахского государственного университета имени С.М. Кирова. Он, очевидно, разглядел в начинающем ученом, какие-то черты будущей смены в философской науке, философском образовании. Как утверждает сам член-корреспондент НАН РК, профессор Р.Б. Абсаттаров: «Так В.И. Шинкарук привел меня в большой науке и творческой преподавательской работе. Я обязан ему своим научным успехом, своей жизненной карьерой и всем последующим в своей судьбе». Забота о кадрах науки, присущая академику В.И. Шинкаруку, проявилась в том, что он как научный консультант, в сложное для него времени последовательно сопровождал докторскую диссертацию Р.Б. Абсаттарова по проблеме «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социальна-философский анализ», успешно защищенной в 1990 году.

Следует отметить, что большое влияние и поддержка оказали на формирование Р.Б. Абсаттарова как крупного ученого и ученые Казахстана: академик НАН РК, член-корреспондент АН СССР, доктор исторических наук, профессор Б.А. Тулепбаев; член-корреспонденты АН КазССР, доктора философских наук, профессора Б.А. Амантаев и Н.Д. Джандильдин, академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор М.Т. Баймаханов и др.

С 1971 по 1988 гг. Р.Б. Абсаттаров работал старшим преподавателем, доцентом философско-экономического факультета Казахского государственного университета им. С. М. Кирова (ныне Аль-Фараби), где получили свое развитие новые для Казахстана направления научных исследований в области национальных отношений. В 1988-1990 гг. Р.Б. Абсаттаров был на партийной работе, работал по совместительству доцентов КазГУ. С 1991 г. – заведующий кафедрой политической социологии и философии Казахстанского института менеджмента, экономики и прогнозирования при

Президенте Республики Казахстан, консультант Аппарата Президента Республики Казахстан, а с 1997 г. – заведующей кафедрой политологии и социологии Казахского национального педагогического университета им. Абая и параллельно с 2000 по 2002 гг. работал деканом исторического факультета того же университета. А с 1 сентября 2009 г. заведующий кафедрой политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая, а с 2018 г. Почетный заведующий кафедры, профессор консультант того же университета.

Р.Б. Абсаттаров внес огромный вклад в развитие социально-политической науки Казахстана. Он опубликовал на девяти языках 40 монографий, книг, учебников, учебных пособий, брошюр и около 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и в ближнем и в дальнем зарубежье. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для социально-политической науки. С его именем связано становление и развитие в республике таких новых научных направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и общекзахстанское самосознание, согласие, общекзахстанская консолидация, национальные противоречия и пути их решения, этнические и интеграционные процессы, единство и различие стили мышления народов, сравнительная политология, этносоциология, политическая философия.

Р.Б. Абсаттаров обладает достаточной смелостью и новаторством в решении принципиальных и сложных проблем социально-политических отношений. В нем гармонично сочетаются качества пытливого ученого-теоретика и практика, страстного сторонника нового и прогрессивного, способного теоретически осмыслить сравнительный материал и создать свою оригинальную концепцию по проблемам национальных и интеграционных, политических и социальных процессов и т.д.

Личность член-корреспондента НАН РК, профессора Р.Б. Абсаттарова многогранна, деятельность – многоаспектна, а вклад в развитие политической науки Казахстана-неоценим.

Без преувеличения можно сказать, что профессор Р.Б. Абсаттаров стоял у истоков изучения проблемы политологии ряда направлений. Например, его фундаментальная книга «Политология и ее проблемы» была в Казахстане первой и наиболее значительной работой о политической науке и ее направлениях. Монография «Национальные процессы: особенности проблемы» - тоже первое в нашей науке исследование о влиянии научно-технической революции на интернационализации общественной жизни наций и народностей. Р.Б. Абсаттаров стал подлинным первопроходцем в деле изучения проблемы культуры межнационального общения в Евразии.

Где бы и на какой должности ни работал Р.Б. Абсаттаров, не оставлял научную работу по этнополитологии. Она стала его жизненным кредо. Главная цель проведенных исследований во всех сферах национальных отношений – показать, как данные проблемы решались в цивилизованных, демократических, развитых странах. Ценность всех его научных работ заключается в глубоком проникновении в практическую сторону рассматриваемой проблемы. Какой бы не была проблема он изучает ее со всех сторон и высказывает свое собственное мнение. Это ценное свойство, характеризующее творческую личность настоящего ученого. Профессор Р.Б. Абсаттаров как ученый-основатель казахстанской научной школы «Этнополитология» написал по проблемам этнополитологии 5 монографий, 15 брошюр и около 200 научных статей. Среди них следует выделить изданные в Казахстане и получившие известность работы: Научно-технический прогресс и межнациональные отношения. Алма-Ата: Казахстан, 1977; Развитие национальных отношений. Алма-Ата: Казахстан, 1982; Национальные процессы: особенности и проблемы. Алматы: Гылым, 1995; Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. Алматы: Гылым, 1999; Культура межэтнического общения: казахстанский опыт. Алматы: Ұлағат, 2015 (в соавторстве).

Эти монографии и другие его труды посвящены узловым проблемам этнополитологии, этносоциологии и имеет особенность, в качестве научной компоненты, органически входит в поэтапно реализуемые перестройки, обновления, модернизации национальной политики, межнациональных отношений, отражать их трудности и достижения. В этих работах нашли отражение поиски теоретическо-концептуальных подходов к решению стратегических и тактических задач формирования культуры межэтнического общения как новой модели в общественной жизни.

Профессор Р.Б. Абсаттаров внёс большой вклад в развитии этнополитологии не только Казахстана, но и в СНГ. И это касается не только его многочисленных научных трудов, посвященных проблемам этнополитологии, но и подготовки научных кадров по этнополитологии, этносоциологии. Например, в Кыргызстане сложилась кыргызская научная школа учеников член-корреспондента НАН

РК, профессора Р.Б. Абсаттарова, в числе которых видные ученые-доктора наук А.К. Джусукбеков, Н.А. Омуралиев и другие. За огромный вклад в подготовке высококвалифицированных кадров Кыргызстана Р.Б. Абсаттаров был удостоен звание «Почетный профессор» Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

В связи с этим следует сказать, что он подготовил только по специальности этнополитологии в Казахстане 10 кандидатов и 4 докторов наук, 3 PhD докторов и около 20 магистров наук. Среди его учеников есть известные ученые - этнополитологи: доктора политических наук Дмитрий Мен, Альмира Мукажанова, Найля Сейсен и другие. Его ученики опубликовали по проблемам этнополитологии 18 монографий, 3 брошюр и более 300 научных статей.

Мы можем смело считать, что замечательная школа «Этнополитология» профессора Р.Б. Абсаттарова в Казахстане есть и развивается, которая широко известна за рубежом, и данной школе по плечу любые оригинальные исследования.

Профессор Р.Б. Абсаттаров, как известный, авторитетный ученый-этнополитолог в 2014 году был избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диагнозов (г. Кванжу, Южная Корея).

Профессор Р.Б. Абсаттаров, обладающий бесценным опытом, высоким организаторскими способностями и огромным авторитетом в сфере политологии, как известно, является одним из основателей политической науки в суверенной и независимой Республики Казахстана. Он по самым актуальным вопросам политологии опубликовал 6 монографий, 18 брошюр, 4 учебных пособий и около 400 научных статей. По инициативе профессора Р.Б. Абсаттарова проводятся авторитетные международные и республиканские научно-практические конференции по вопросам политической и социологической науки.

Научные труды профессора Р.Б. Абсаттарова охватывают не только сферу политологии, но и философии, социологии и многих других отраслей общественной науки. Например, он написал по социологии более 100 научных работ, а по философии около 100 научных работ.

Умение видеть новые идеи, мысли, обобщать их на высоком научном уровне и тем самым определять перспективы дальнейших научных изысканий, широте научных интересов в сочетании с глубокими знаниями и требовательности к точности формулировок снискали Р.Б. Абсаттарову репутацию ученого, советы, рекомендации и консультации которого нужны исследователю, кто занимается политической, социологической и философской наукой.

Качества, присущие профессору Р.Б. Абсаттарову – это научная прозорливость, критическое осмысление общественно-политической, социально-экономической действительности, теоретическая основательность, всегда были и будут служить примером правильного подхода к научной деятельности, творческого отношения к профессиональной деятельности.

Еще одна грань профессора Р.Б. Абсаттарова - его искусство администратора. Многие годы (1997-2018) он возглавлял кафедру политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая и параллельно с 2000 по 2002 гг. работал деканом исторического факультета того же университета. Все преподаватели, которые работали под его непосредственным руководством, вспоминает эти годы с большим удовольствием.

Можно быть хорошим преподавателем, но не каждый может стать хорошим руководителем. Умение организовать, направлять и координировать научно-педагогическую, учебно-воспитательную, методическую работу, сплотить и вести за собой коллектив, требовать от преподавателей своевременного и качественного выполнения всех заданий и одновременно быть самым образцом ученого, педагога, воспитателя-качество, которое дано не каждому, некоторым было дано профессору Р.Б. Абсаттарову. Под его руководством кафедра политологии и социально-философских дисциплин имели большие успехи научно-исследовательской, учебно-методической и политико-воспитательной работе, она являлась одной из ведущих кафедр социально-политических наук и крупным научным центром страны. Например под его руководством только за 2009-2018 гг. членами кафедры на 10 языках опубликованы: 22 монографий (общий объем 305 п.л.), 38 учебники, учебных пособий, книги, брошюры (общий объем 790 п.л.) и более 1000 научных и учебно-методических статей (общий объем 400 п.л.), из них 40 зарубежом (общий объем 20 п.л.). На кафедре хорошая дисциплина, хороший морально-психологический климат, творческая атмосфера. Под непосредственным и активном участии профессора Р.Б. Абсаттарова была открыта на кафедре новые

специальностей - бакалавриатов «Политология», «Социология», «Культурология», «Религиоведение», «Философия» и магистратуры, PhD докторантуры «Политология», «Социология».

Его кафедра политология и социально-философских дисциплин сотрудничает с многими научными учреждениями и кафедрами университетов зарубежных стран. Результатом этого сотрудничества является проведение по его инициативе совместных семинаров, обменов опытом, научных конференций, круглых столов и выпуск книг, сборников статей.

Например, его кафедра провела совместно с кафедрой политологии университета Корео научный семинар «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia». Три преподавателя кафедры выступили с докладами. Материалы семинара опубликованы в г. Сеуле, Южная Корея»; с научным центром Чоннамского национального университета проведена научная конференция «New Silk Road and Global Diaspora» 2012 г. Шестеро преподавателей кафедры выступили с докладами. Материалы конференции опубликованы в г. Кванжу, Южная Корея»; с кафедрой диаспоры Чоннамского национального университета Южной Кореи проведен круглый стол «Актуальные проблемы диаспоры в современном мире» на базе кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая 23-24 апреля 2015 г. Материалы круглого стола опубликованы в г. Алматы. А также опубликованы 30 научных статей преподавателей его кафедры в г. Берлине на немецком языке в книгах «Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans, Berlin, 2012 г.- 12 п.л. с импакт-фактором» и «Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013. -18 п.л. с импакт-фактором» и др.

Р.Б. Абсаттаров и преподаватели его кафедры выполняли университетские, республиканские и международные грантовые исследования: Проект. «Культура межэтнического общения: казахстанский опыт. Руководитель Абсаттаров Р.Б. с 2009-2011 гг. Финансировал МОН РК. В результате исследования опубликована монография»; Проекты. «Политическая социализация казахстанцев. Политика и политическая система. Руководитель Абсаттаров Р.Б. с 2010-2011 гг. Финансировал КазНПУ им. Абая. В результате исследования опубликованы статьи и книги»; Проект «Формирование интеллектуального потенциала нации Республики Казахстан. Руководитель профессор Пралиев С.Ж. с 2012-2013 гг. Финансировал КазНПУ им. Абая. В результате исследования опубликованы статьи и книги»; Проект. «Социально-политические мыслители казахской степи. Руководитель Р.Б. Абсаттаров с 2014-2016 гг. Финансировал КазНПУ имени Абая. В результате исследования опубликованы статьи».

Р.Б. Абсаттаров выполнил и международные грантовые исследования: Проект «Politische und philosophische Grundlagendes Multikulturalismus. Руководитель профессор Йоганн Пау с 2011-2014 гг. Германия. Финансирует Азербайджан, Россия и Германия» и Проект «Research Ethnic Disperses and Cultural Territories. Руководитель профессор Лим Чо Ван с 2012-2014 гг. Финансирует Национальный Исследовательский Фонд Кореи». В результате международных грантовых исследований опубликованы ряд статьи.

Профессор Р.Б. Абсаттаров всегда объединял и объединяет вокруг себя пытливых и талантливых молодежь, будь то сотрудники кафедры, аспиранты и докторанты, студенты или магистранты. Плодотворные научные исследования он совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. Он воспитал большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только в Казахстане, но и за его пределами.

Профессор Р.Б. Абсаттаров настоящий учитель, наставник в полном смысле этих слов. Думаем, каждый из его учеников согласится с мнением, что он - олицетворение мудрости, ума, интеллигентности, терпения и трудолюбия. Рядом с ним любой человек становится чище, мудрее, добрее, лучше, гуманнее, поскольку эти качества живут в нем самом. Он никогда не устает передавать лучшие человеческие качества и знания окружающим будучи научным руководителем, консультантом аспирантов, докторантов, магистрантов и студентов, деканом, заведующим кафедрой и т.д.

Ученики профессора Р.Б. Абсаттарова занимают высокие государственные должности, вплоть до Министра, Акима области. Есть казахская пословица: «Что увидел родном гнезде, то и пожинаешь». Все ученики, получившие мудрые уроки абсаттаровской школы, ныне вносят свои достойные лепты в развитие Республики Казахстан.

На протяжении многих лет Р.Б. Абсаттаров также был членом, ученым секретарем, заместителем председателя диссертационных Советов по присуждению ученых степеней доктора и кандидата философских и политических наук при КазНУ имени Аль-Фараби и КазНПУ имени Абая.

И в настоящее время член-корреспондент НАН РК, профессор Р.Б. Абсаттаров, органически сочетающий свою научно-исследовательскую работу с кропотливой преподавательской деятельностью, продолжает уделять большое внимание подготовке высококвалифицированных научно-педагогических кадров: под его руководством защитили 20 кандидатских и 5 докторских, 10 PhD докторских и около 40 магистерских диссертаций.

В мире науки сложнее всего получить высокую заслуженную оценку у своих коллег, и поэтому радостно видеть, как с трепетным уважением и благословением относятся к профессору Р.Б. Абсаттарову, автору около 650 научных работ, не только отечественные, но и многие зарубежные исследователи, в том числе видные, выдающиеся ученые-политологи, социологи, философы: Лим Чон Ван (Южная Корея), Иоганн Рау (Германия), ЛоренсТен (Франция), Н.П. Медведев (Россия), С.В. Решетников (Беларусь), Л.В. Губерский (Украина). А что может быть выше и ценнее такой профессиональной оценке именитых ученых-коллег.

Нередко в работе и жизни преподавателей и соискателей научных степеней бывают моменты, когда в высшие инстанции идут на них жалобы, анонимки, клеветнические наговоры с запутыванием ситуаций, потасовкой фактов и откровенной ложью. В такие часы немало людей занимают выжидательную позицию, некоторые хотят верить в такую ложь и ждут наступления неблагоприятного положения для своего «близкого». Но к счастью, на свете есть и немало людей, к категориям которых относится известный ученый и общественный деятель Р.Б. Абсаттаров, для которого борьба за торжества разума, законности, честности и справедливости является смыслом всей жизни.

Профессор Р.Б. Абсаттаров, болея за коллег или молодых ученых, или студенческой молодежи остался и остается неравнодушен к несправедливости и прилагает все усилия, чтобы по нелепой случайности не была сломлена жизнь человека. Такое отношение к людям, свойственное для человека широкой и благородной души, без капли злопамятства, понимающего поступки и ошибки людей и, наконец, умеющего их прощать, профессор Р.Б. Абсаттаров сохраняет, и по сегодняшний день.

Профессор Р.Б. Абсаттаров с самого утра до позднего вечера в своем кабинете, работает не покладая рук и задает тонус своим коллегам, ученикам, подавая пример бескорыстного служения науке, казахстанскому обществу. Он постоянно в курсе новых веяний в науке, обществе, всегда высказывает свое мнение о любых политических событиях, участвует в университетских, республиканских мероприятиях и внимательно прислушивается к мнению молодых ученых, считая, что нынешняя молодежь мыслит более прогрессивно.

Отличительная черта профессора Р.Б. Абсаттарова- это умение убеждать своих учеников и коллег вдумчивыми рассуждениями и дельными мыслями, его авторитет среди ученых-обществоведов непререкаем.

Профессор Р.Б. Абсаттаров любит живую аудиторию, ту «многоголовую гидру», которая не позволяет быть однозначным, сухим, педантичным, абстрактным, догматичным. На лекции больше всего надо опасаться большого расстояния до слушателей. С ними следует говорить, как равный с равными. Так всегда делал профессор Р.Б. Абсаттаров. При чтении лекции профессор Р.Б. Абсаттаров умеет держать аудиторию в напряжении, передовая знания, накопленные жизненным опытом. Он придает особое внимание, значение моральной стороне подготовки студента, магистра, докторанта, на лекция проводит занятия воспитательного характера, считая, что будущий специалист должен быть высоко нравственной личностью. При всем величии как ученого Р.Б. Абсаттаров всегда прост при общении и доброжелателен.

Профессор Р.Б. Абсаттаров написал более 10 учебников и учебных пособий по политологии и социологии. Среди них следует выделить следующие его фундаментальные работы: «Основы политологии. В двух томах» и «Актуальные проблемы социологии. В двух томах, в соавторстве с профессором М. Дакеновым», которые получили высокие оценки науно-педагогической и студенческой общественности.

По учебниками, учебными пособиями Р.Б. Абсаттарова учится нынче десятки тысяч казахстанских студентов, магистрантов и докторантов. Профессор Абсаттаров часто беседует с преподавателями, с студентами, магистрантами, докторантами. Приглядывается, как воспринимаются

учебники и учебные пособия, насколько они эффективны. Каждое последующее издание его работ выходит тщательно переработанными.

В своих студентах, магистрантах и докторантах он воспитывает прежде всего стремление быть деятельным. Надо учиться- потому и поступил в университет! Надо пробовать писать и говорить хорошо-потому что ты творческий человек! Надо любое дело доводить до конца- потому что ты строитель нового общества!

Профессор Р.Б. Абсаттаров ученый с мировым именем. Его научные труды известны более в 70 странах мира. Он выступал и выступает с лекциями и докладами в университетах и научных центрах Германии, Великобритании, Франции, Южной Кореи, Турции, Египта, Малайзии, России, Украина, Белоруссии и других странах.

Профессор Р.Б. Абсаттаров- прекрасный публицист, обладающий острым пером и необычайно хорошим стилем. Эта многогранная личность способна поднять проблему на самый высокий уровень и сформировать общественное мнение. Занимаясь исследованием широкого круга тем, он особое место отводит размышлениям гуманизме и справедливости, праве и свободы человека, народа, равноправии и культуры общения.

Р.Б. Абсаттаров, как ученый международного ранга и общественный деятель, активно выступает в СМИ по вопроса евразийской идеи и интеграции, развитии патриотического и политического сознания, теории и практики культуры межнационального общения и общественного согласия, стабильность и устойчивого развития Казахстана, совершенствовании политической власти в СНГ, по вопросам народного единства и консолидации общества и др.

Необходимо сказать и многолетнюю лекторскую работу Р.Б. Абсаттарова, много сделавшего для пропаганды политических знаний и научной национальной политики. На протяжении многих лет он читая лекций по линии общества «Знание» побывал почти во всех областях Казахстана. В нынешних условиях, когда в нашей стране система политического просвещения практически бездействует, обобщение эффективного опыта политиковоспитательной работы, по линии общества «Знание», да и активной лекторской деятельности Р.Б. Абсаттарова и других думаем заслуживает самого пристального внимания Министерства информации и общественного развития.

Главное качество профессора Р.Б. Абсаттарова – это большая любовь к своему народу, трепетное отношение к родному языку, истории и дружбы народов. В последние годы он много пишет материалы патриотического, биографического характера- о Родине, казахстанском патриотизме, родном языке, друзьях, коллегах, ученых и учениках.

Профессор Р.Б. Абсаттаров ведет большую и разнообразную общественную деятельность. Многие годы являлся первым вице-президентом Казахско-украинского общества, членом комиссии государственной премии имени Ч. Валиханова, членом экспертной комиссии ВАК РК, членом многих научных советов, членом комиссии гранта Государственной стипендии и т.п.

Является с 2001г. главным редактором научного журнала «Вестник КазНПУ. Серия социологические и политологические науки», входящего в перечень КНАСОН ведущих рецензируемых научных журналов для публикаций основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам, а также членами редколлегии ряд казахстанских и зарубежных научных журналов.

Член-корреспондент НАН РК, профессор Р.Б. Абсаттаров- ученый, чей вклад прежде всего в политологии трудно переоценить. Но достойное место на политологическом Олимпе он завоевал не только благодаря таланту и исключительному трудолюбию, но и благодаря своим человеческим качествам- высокому чувству ответственности, принципиальности, честности и справедливости.

Деятельность член-корреспондента НАН РК, профессора Р.Б. Абсаттарова-ученого-политолога, социолога, философа, гражданина, патриота, мудрого наставника имеет большое значение в истории общественной науки Казахстана. Несомненно, в плеяде казахстанских ученых-политологов, сыгравших значительную роль в формировании и развитии политологической науки суверенной и независимой Республики Казахстан, весомое место принадлежит выдающемуся ученому, член-корреспонденту НАН РК, доктору философских наук, профессору Р.Б. Абсаттарову.

За активную научно-педагогическую и общественно-политическую деятельность Р.Б. Абсаттаров был награжден: медалью «Ерен еңбегі үшін» и др. медалями, дважды нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан» и другими нагрудными знаками, а также обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза». Р.Б. Абсаттаров за высокие достижения в

научной работе награжден Почетными грамотами Казахстана и Украины. Он - почетный гражданин Кармакчинского района Кызылординской области.

И сегодня профессор Р.Б. Абсаттаров неустанно трудится на благо нашей страны, готовя высококвалифицированные кадры специалистов и ученых в области обществоведения. Его всегда можно застать за работой, у него, по-прежнему, много планов на будущее и новых творческих идей. На протяжении всей жизни он не прекращает учиться и передавать свои знания другим.

Творчество ученого, профессора Р.Б. Абсаттарова, его мысли и их историческая значимость будут цениться и в будущем. Труд учёного - это родник впадающий в море и океан науки.

Сегодня член-корреспонденту НАН РК, доктору философских наук, профессору Р.Б. Абсаттарову исполняется 80 лет - это возраст мудрости и идеального совершенства. Юбилей Р.Б. Абсаттарова это событие для всей республики, и особенно, для политологов, обществоведов. В связи с знаменательной датой хочется пожелать ему крепкого здоровья, научного и творческого долголетия, новых достижений и талантливых учеников, семейного благополучия и счастья.

САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ БЕТКЕ ҰСТАРЫ

*С. С. Кирабаев - ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты*

Бүгінде ер үшін кемеңгер жас - сексенге толып отырған, еліміздің біртуар ұлдарының бірі Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, белгілі ғалым-саясаттанушы Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаровтың бүкіл саналы ғұмыры мен шығармашылық жолы саясаттану ғылымымен тікелей байланысты.

Профессор Р.Б.Әбсаттаров Қазақстанның саяси ғылымының дамуына елеулі үлес қосты. Оның бір дәлелі 40-қа жуық монография, кітаптар, кітапшалар, оқу құралдарын және 600-дей ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалардың жарық көруі. Бірқатар еңбектері сегіз тілде алыс және жақын шетелдерде жарияланған.

Ғалым еңбектерінде саясаттану, әлеуметтану үшін іргелі және практикалық мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтарға қол жеткізді. Әсіресе ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу саласында. Ғалым зерттеулерінің негізгі проблематикасы - этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпықазақстандық сана-сезім, келісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процестер, салыстырмалы саясаттану. Жалпы алғанда автордың әлеуметтік-саяси қатынастардың маңызды және күрделі мәселелерін зерттеу және шешудегі ойлары мен тұжырымдары жеткілікті батылдық пен жаңашылдыққа ие.

Профессор Р.Б.Әбсаттаровтың этносаясаттану ғылыми мектебі мен еңбектері шетелдерде кеңінен белгілі.

Ол Ұлыбритания, Германия, Франция, Оңтүстік Корея, Түркия, Египет, БАЭ, Малайзия, Ресей, Украина, Белоруссия және тағы басқа елдердің университеттеріне, ғылыми орталықтарынына баяндамалар мен дәрістер оқуға шақырылды. Шетелдерде 60-тан астам ғылыми мақалаларын басып шығарды.

Беделді, белгілі ғалым-этносаясаттанушы ретінде «Global» Диаспораны жаһандық зерттеудің Дүниежүзілік Ассоциацияның вице-президенті (Кванжук., Оңтүстік Корея) болып сайланды.

Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров (ол 1940 жылы дүниеге келген) жасынан қоғамдық еңбекке араласты. Еңбек етуді ол 1958 жылы Қызыл-Орда облысы Қармақшы ауданындағы Ленин атындағы совхозда (Тұрмағамбет ауылы) шоферліктен бастады, кейін Кеңес Армиясы қатарында 1959-1962 жылдары болып, онда бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін атқарды.

Р.Б.Әбсаттаров 1962 жылы Киев қаласындағы Т. Г. Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетіне түсіп, оқу барысында үздіктердің қатарында болғандықтан 1967 жылы аспирантураға оқуға ұсынылды. Аспирантураны сәтті аяқтап, 1970 жылы кандидаттық

диссертациясын мерзімінен бұрын қорғап, сол университетке докторантураға түсті (1982). Осы университетте 1990 жылы Раушанбек Боранбайұлы өзінің докторлық диссертациясын сәтті қорғады.

Раушанбек Боранбайұлының ғалым және педагог тұлғасының қалыптасуы мен дамуына Украинаның белгілі ғалымдары ықпал еткен, олар: КСРО ҒА корреспондент-мүшелері, Украина ҰҒА академиктері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлары П. В. Копнин және В. И. Шинкарук, Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессоры И. Д. Назаренко, Украина ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессоры Д. Ф. Острянин, философия ғылымдарының докторлары, профессорлары И. В. Бичко, В. С. Дмитриченко, А. И. Доронченков, И. Ф. Надольный. Сонымен қатар, оның ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен және үлкен ағалық көмек көрсеткен ғалымдар ретінде: Қазақстан ғалымдары – КСРО ҒА корреспондент-мүшесі, ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Б.А. Тулепбаевты, ҚР ҰҒА академигі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.К. Кішібековты, ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы, профессор М.Т. Баймахановты, ҚазКСР ҒА корреспондент-мүшелері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлары Б.А. Амантаевпен Н.Ж. Жандильдинді атап өтуге болады.

Р. Б. Әбсаттаров 1971-1988 жылдары еліне оралып Эль-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономикалық факультетінің аға оқытушысы, доценті болып жұмыс істеді. 1988-1994 жж. Р. Б. Әбсаттаров партиялық және басқа да жауапты жұмыста болды да Қазақ мемлекеттік университетінде доценттік, профессорлық жұмысты қатар атқарды. 1995 ж. Қазақстан Республикасы Президент Аппаратының кеңесшісі, ал 1997ж. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, сонымен бірге 2000 ж. – 2002 ж. дейін сол университеттің тарих факультетінің деканы қызметін қатар атқарды. Ал, 2018 жылдың қыркүйек айынан сол университеттің құрметті кафедра меңгерушісі, профессор кеңесшісі қызметін атқарады.

Р.Б. Әбсаттаров қазақстандық саясаттану ғылымының негізін салушылардың бірі және этносаясаттану, салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану ғылыми мектебінің негізін салушы. Оның аталған ғылыми сала мен ғылыми проблематикаға қызығушылығы Эль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде қызмет еткен жылдары басталып өрістей түскен еді. Ұлттық қатынастар саласында Қазақстан үшін ғылыми зерттеудің жаңа бағыттары, атап айтқанда, ұлтаралық қарым-қатынастар модельі мен патриотизм бағыттары ғалымның ой мен ісінде сол жылдары дамыды.

Р.Б. Әбсаттаровтың өзі университеттік, республикалық және халықаралық гранттық зерттеулерді орындады және орындап келеді. Соның бірі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ректорының гранты шеңберінде тапсырылған «Қазақ даласының әлеуметтік-саяси ойшылдары» атты әлеуметтік жобаның табысты орындалуы.

Оның басшылығымен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізді, ол еліміздің әлеуметтік-саяси ғылымындағы жетекші кафедраларының және ірі ғылыми орталықтың бірі болды. Мысалы, оның басшылығымен соңғы он жылда кафедра мүшелері 10 тілде: 22 монография (жалпы көлемі 305 б.т.), 38 оқулықтар, оқу құралдары, кітаптар, брошюлалар (жалпы көлемі 790 б.т.), және 1000-нан аса ғылыми және оқу әдістемелік мақалалар (жалпы көлемі 400 б.т. асады), олардың ішінде 100-і шетелдерде (жалпы көлемі 50 б.т.) жариялады. Кафедрада өте жақсы тәртіп және тәуір моральдық-психологиялық климат, шығармашылық ахуал орнатылған.

Оның кафедрасы шетелдердің көптеген ғылыми мекемелерімен ынтымақтастық орнатқан. Осындай ынтымақтастықтың нәтижесі оның бастамасымен өткізілген бірлескен семинарлар, дөңгелек үстелдер, ғылыми конференциялар, симпозиум мен кітап шығару болды.

Мысалы, оның кафедрасы Корея университетінің саясаттану кафедрасымен бірлесіп «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia» атты ғылыми семинар өткізді. Кафедраның үш оқытушысы баяндама жасады. Семинардың материалдары Сеул қаласында, Оңтүстік Кореяда басылды; Чоннам ұлттық университетінің ғылыми орталығымен «New Silk Road and the Global Diaspora» атты ғылыми конференция өткізілді (2012 ж.). Кафедраның алты оқытушысы баяндама жасады. Конференция материалдары Кванжу қаласында Оңтүстік Кореяда басылды; 2015 ж. 23-24 сәуір аралығында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтану-философиялық пәндер кафедрасының негізінде, Оңтүстік Кореяның Чоннам ұлттық университетінің диаспора кафедрасымен бірге «Қазіргі әлемдегі диаспоралардың өзекті мәселелері» тақырыбында дөңгелек

үстел өткізілді. Сонымен қатар, оның кафедрасы 15 оқытушыларының 30 ғылыми мақалалары Берлин қаласында неміс тілінде «Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012г.-12 б.т.импакт-фактормен» және «Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans.-Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013.-18 б.т. импакт-фактормен» кітабында және т.б. басылды.

Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаровтың бойында ынталы ғалым-теоретик және практик қасиеттері үйлесімді ұштасқан. Салыстырмалы саясаттану саласында бірқатар теориялық жаңа қойылымдар жасалған, ұлттық және интеграциялық, саяси және әлеуметтік процестер жөнінде өзіндік тұжырымдамалар жасаған. Тек сабақ берумен ғана шектеліп қоймай бұл салада да оқулық, оқу құралдарын даярлаумен де шұғылданып келеді.

Оның дәлелі ретінде 2011, 2012 және 2018 жылдары жарық көрген 2 томдық «Саясаттану негіздері» (30,2 б.т. ; - 30 б.т.) оқулығын атап өтуге болады.

Профессор Р.Б.Әбсаттаров Қазақстан халқының мемлекеттік санасының қалыптасуы мен өсуіне мақсатты еңбек етіп жүрген ғалым. Елін сүйген ұстаздың Қазақстандағы этносаралық келісім туралы жазған еңбектері елімізде ғана емес, өзге шетелдерде де сұранысқа ие. Мұның басты себебі, қазір әлем үшін ұлтаралық, мәдениетаралық, конфессияаралық келісім ауадай қажет. Көптеген елдер ішкі үйлесімділіктің жоқтығынан күйреп, от пен оқтың ортасында күн кешіп жатыр. Қазақстанның Тәуелсіздік тұсындағы бір жетістігі болса, ол - ел бірлігі. Олай болса осы жетістікке өз үлесін қосуға ұмтылыс жасап жүрген ғалымның еңбегі зор. Саясаттану саласының білгірі ретінде оның теориялық тұжырымдары практикалық үрдістермен етене байланыста деп айтуға болады.

Раушанбек Боранбайұлы жемісті ғылыми зерттеулерді ол белсенді педогогикалық және қоғамдық қызметтермен үйлесімді ұштастырып келеді.

Профессор Р.Б.Әбсаттаровқа тән қасиеттердің бірі - өз маңына ғылымда өзіндік орны бар ұстаздарды, талантты жас ғалымдарды, ынталы магистранттар мен докторанттарды топтастыратыны. Ол Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге оның сыртында да қоғамдық, мемлекеттік жұмыстардың әртүрлі салаларында қызмет ететін көптеген шәкірттерді тәрбиеледі. Ол 20 ғылым кандидаттарын, 5 ғылым докторларын, 10 PhD докторды және 40 магистрантты дайындап шығарды. 1990 жылдан 2010 жылдар арасында саяси және философия ғылымдары бойынша кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғайтын Ғылыми Кеңестің мүшесі болды. Осылайша, профессор Р. Б. Әбсаттаров тек Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге алыс және жақын шетелдерде де белгілі ғалым-саясаттанушы, магистранттар мен PhD докторанттардың, жалпы жас ғалымдардың көрнекті ұстазы.

Профессор Р.Б. Әбсаттаровтың жетекшілігімен саясаттану және әлеуметтік-философия пәндер кафедрасында жаңа мамандар «Саясаттану», «Әлеуметтану», «Дінтану», «Мәдениеттану», «Философия» бакалавриаты, ал «Саясаттану» мен «Әлеуметтанудан» магистратура және PhD докторантура ашылды.

Ғалым және ұстаз «Ерен еңбегі үшін» медальмен және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төске тағылатын белгімен марапатталған. «Қазақстан Республикасының жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», туған өлкесі - Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағының иегері. Ғалым ғылыми жұмыс саласындағы жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрмет грамоталарымен марапатталған. Сонымен қатар, оған Қырғыз Республикасының Президент жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының «Құрметті профессоры» атағы берілген.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, мінез деген нәрселерімен озады. Одан басқа нәрсемен оздым ғой демектің бәрі де ақымақшылық», - дейді ұлы Абай. Бұл сөздер білімі толысқан, жетілген, ғылымды терең меңгерген, арды жоғары, ерекше бағалайтын біртоға, дархан мінезді Раушанбек Әбсаттаровтың өзгелерден оқшау көрінетін ірі тұлғалық бейнесіне сәйкес келердей.

Сексеннің сеңгіріне келген талантты ғалым, білікті ұстаз, парасатты-саясаттанушы Раушанбек Әбсаттаровтың Қазақстан ғылымы алдында атқаратын шаруасы әлі де көп деп білеміз. Оның тындырған істері жастарға ғана емес, жасамыстарға да үлгі болуға лайық. Ал оның келешекте жүзеге асар ойларының бұдан да маңызды, бұдан да қомақты болатынына әбден сенеміз.

ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Р.Б. Әбсаттаровты 80 – жылдық торқалы тойымен құттықтай отырып, зор денсаулық, алдағы уақытта да шығармашылық табыстар тілейміз.

УЧЁНЫЙ. ПЕДАГОГ. ЛИЧНОСТЬ

А.П. Сейтешев – академик НАН РК, академик АПН СССР, профессор

В истории политической, общественной науки член- корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор Р.Б. Абсаттаров занимает особое место. Имя известного учёного встречается в словарях, энциклопедиях, справочниках, на страницах коллективных научных трудов, вузовских учебниках и учебных пособиях, в библиографических указателях, монографиях, диссертациях, статьях, рецензиях.

Раушанбек Бурамбаевич Абсаттаров - выдающийся учёный, который стоял у истоков формирования современной политической науки в Казахстане. Он- один из самых талантливых, замечательных политических умов, получивших признание в стране и за рубежом, активный организатор развития социально-политической науки, известный общественный деятель.

По древней восточной притче Раушанбек Борамбаевич исполнил достойные человека дела: вырастил сыновей, воспитал учеников, посадил дерево, крона которого состоит из тысячи страниц его оригинальных, интересных книг, несущих свет добра, знаний и навыков профессионального отношения к своему делу. В эпоху, глобализации наш век научно-технической революции испытывает человека на конкурентоспособность. И здесь нужен интеллеktуал-профессионал, который не тот, кто приходит и учит, а тот кто делом своим утверждает подлинную суть вещей, открывает глаза на мир, многообразный и неповторимый в своих проявлениях. В этом деле является примером деятельность профессора Р.Б. Абсаттарова.

В1962 году он поступил в Киевский государственный университет имени Т.Г. Шевченко на философский факультет. Студенческие годы были заполнены упорным трудом, учением, общественной работой.

Когда был на 3 курсе, в газете «Вечерний Киев» появилась его первая статья на материалах социологического исследования промышленных предприятий г. Киева, и с того времени стал публиковаться в газетах, в журналах Украины и Казахстана статьи молодого студента о социологическо-политических проблемах общества, о научно-философских наследиях аль-Фараби. В студенческие годы Р.Б.Абсаттаров опубликовал более 10 статей. Он дипломную работу на тему: «Социологические взгляды Абу Наср Мухамеда аль-Фараби» защитил блестяще.

Профессор, декан философского факультета В.И. Шинкарук, зорко наблюдавший по его публикациями в прессе, за достижениями своего ученика рекомендовал и поддержал его поступления в аспирантуру. Он проявлял особую заботу по воспитанию и развитию молодого учёного Абсаттарова Р.Б.

В годы учёбы в Киевском государственном университета имени Т.Г. Шевченко ему посчастливилось слушать лекции Академика АН УССР, АН СССР Г.В. Глушкова, академиков АН УССР, член-корреспондентов АН СССР П.К. Копнина, В.И. Шинкарука, профессоров И.В. Бичко, И.Ф. Надольный, В.С. Дмитриченко, которые и побудили в нем интерес, любовь к науке. Под научным руководством лауреат Ленинской премии, доктора философских наук, профессора И.Д.Назаренко аспирант Абсаттаров Р.Б. в 1970 году защищает кандидатскую диссертацию, а в 1990 году в этом же университете он защитил докторскую диссертацию по теме «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социально- философский анализ».

С 1971 по 1988 гг. Р.Б.Абсаттаров работал старшим преподавателем, доцентом философско-экономического факультета Казахского государственного университета им. аль-Фараби, где получили свое развитие новые для Казахстана направления научных исследований в области этнополитологии.

В 1988-1990 гг. Р.Б.Абсаттаров был на партийной работе, работал по совместительству доцентом КазГУ. С 1991 г. – заведующий кафедрой политической социологии и философии Казахстанского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте Республики Казахстан, консультант Аппарата Президента Республики Казахстан, а с 1997 г. – заведующий кафедрой политологии и социологии (позже – кафедра политологии и социально-философских дисциплин) Казахского национального педагогического университета имени Абая и параллельно с 2000 по 2002 гг. работал деканом исторического факультета того же университета. Сегодня Р.Б.Абсаттаров

работает почетным зав.кафедрой политологии и социально-философских дисциплин, профессором-кансультанто КазНПУ имени Абая.

Профессор Абсаттаров Р.Б. поражает своей энергичностью, неутомимостью, плодотворностью, олицетворяя собой новый тип современного политолога, социолога, философа, который активно выступает на различных совещаниях, регулярно публикуется в газетах, выступает по телевидению и радио.

Профессор Абсаттаров Р.Б. – автор 40 монографий, учебников, учебных пособий, книг, брошюр и более 600 научных и учебно-методических статей, выдвигающий новые фундаментальные идеи, способные вдохновить его учеников и последователей. В то же время – талантливый организатор науки современного типа, отвечающий всем требованиям времени, - инициативный, предприимчивый, деловитый, способный на нестандартные решения и энергичные действия. Его оригинальные и фундаментальные монографий: Научно-технический прогресс и межнальные отношения.-Алма-Ата: Казахстан, 1977; Развитие национальных отношений.-Алма-Ата: Казахстан, 1982; Национальные процессы: особенности и проблемы.-Алматы: Гылым, 1995; Воспитание культуры межнального обшения студентов: теория и практика.-Алматы: Гылым, 1999 (в соавторстве с Т.С.Садыковым); Политология и ее проблемы – Алматы: Тоганай, 2007; Политическая социализация казахстанцев.-Алматы, 2010 (в соавторстве в Ауелгазиной Т.); Культура межэтнического общения: казахстанский опыт.-Алматы: Ұлағат, 2015 (соавторстве) и другие. Его научные труды известны более 70 странах мира и получили высокую оценку среди научной общественности как в Казахстане, так и зарубежом. Он подготовил к публикации в издательстве «Ұлағат» монографию «Размышления о политологических и социологических проблемах общества.» - 35 п.л., в соавторстве с немецким профессором Иоганн Рау(г. Берлин).

Видный ученый, прекрасный педагог и обаятельный человек, Абсаттаров Р.Б. снискал глубокое уважение и заслуженный авторитет среди научной общественности нашей республики и за ее пределами. Профессор Абсаттаров Р.Б. выступал с научными докладами и лекциями в университетах и научных центрах Южной Кореи, Германии, Великобритании, Турции, Египта, ОАЭ, России, Украины, Белоруссии и других странах. Он опубликовал зарубежом более 60 научных статей, в том числе в рецензируемых журналах, изданиях с импакт-фактором, томсон реитером, скопсом и других. Абсаттаров Р.Б. как известный, авторитетный ученый-этнополитолог избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспоров (г. Кванджу, Южная Корея). Он – почетный профессор Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Профессор Абсаттаров Р.Б. выполнял республиканские, университетские, международные грантовые исследования. В результате исследования опубликованы 3 монографии и более 40 научных статей. Профессор Абсаттаров Р.Б. свои плодотворные научные исследования успешно совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью.

На долю Р.Б. Абсаттарова выпала основная нагрузка по формированию и развитию политической науки суверенной и независимой Республики Казахстан. К этому времени он написал большое количество научных работ, подготовил более десятки научных исследователей по политической науке. Так он становится одним из ведущих учёных страны и начинает формировать собственную научную школу по политической науке, прежде всего этнополитологии, сравнительной политологии. Сегодня Казахстанская научная школа Абсаттарова, известны не только в Казахстане, но и в зарубежом. Забота о молодых талантливых учёных- одна из отличительных черт профессора Р.Б. Абсаттарова. Он растит, пестует своих учеников, многие из которых уже сами воспитывают будущих последователей. Он подготовил 20 кандидатов и 5 докторов наук, 10 Phd докторов и 40 магистрантов. Они активно работают в сфере науки и образования, аппарата Президента и Правительства республики. Разрабатывая самые актуальные проблемы политической науки, он все шире привлекал в их исследовании молодых учёных, помогая им во всем. Из числа его учеников выросли крупные учёные: доктора политических наук Д.В. Мен, А.Ж. Мукажанова, Л. Матакбаева, Н.Б. Сейсен, известные не только в Казахстане.

Говоря о заслуге профессора Р.Б.Абсаттарова в развитии политической науки и образования Казахстана следует выделить три важных направления, в которых его вклад особо ценен.

Первое - это создание различных научных направлений по политической науке в суверенной и независимой Республики Казахстан. Как известно, в то время в республике накопилось немало

проблем по политологии. И впервые в научных трудах Р.Б.Абсаттарова нашли свое решение многие теоретические, методологические и практические вопросы политологии в Казахстане. Он написал фундаментальные монографии, книги, учебники, учебные пособия по политологии, некоторые из них выдержали многократные издания и пользовались большим успехом и за пределами Казахстана. Подготовил большую армию дипломированных политологов, кандидатов и докторов наук, PhD докторов и магистрантов по политологии.

Второе - это направление, где весьма значителен его научный вклад, это разработка вузовской дисциплины «Этнополитология» и других. Он стоял у истоков формирования курса «Политология» в вузах Казахстана. Написал большое количество учебников, учебных пособий и учебно-методических статей. Помог многим молодым преподавателям освоить этот предмет и стать специалистом в этой области.

Третье - это направление, не менее важное направление его деятельности - это активное участие и усилие в создании Ученого Совета присуждению ученой степени по политической науке. Благодаря его неустанным усилиям, используя даже личные связи, ему удалось убедить твердолобых чиновников ВАК СССР, открыть в КазГУ им С.М. Кирова первой в Казахстане Ученый Совет по защите диссертации по политологическим наукам. И это дело возможность начать подготовку квалифицированных научных кадров по политологии.

Р. Б. Абсаттаров - не только крупный ученый, но и великолепный организатор науки. Его впечатляющая личность и общественная деятельность ярко проявились в период работы заведующей кафедры политологии и социально - философских дисциплин Казахского национального педагогического университета имени Абая. На эту должность он был избран в 1997 году. Его роль как руководителя кафедры значительна. В течение 22 года был бессменным заведующий кафедрой политологии и социально-философским дисциплин КазНПУ им. Абая, он сделал очень много для успешного развития этого коллектива.

Выдающийся ученый, обладающий глубокими знаниями мировой науки, древних, средневековых источников проявил необычайную работоспособность, огромный организаторский талант. Под его руководством кафедра политологии и социально - философских дисциплин имеет большие успехи в научно - исследовательской, учебно - методической и политико - воспитательной работе, она являлся одной из ведущих кафедр социально - политических наук и крупным научным центром страны. Например, под его руководством за последний десять лет членами кафедры на 10 языках опубликованы: 22 монографий (общий объем 305 п. л.), 38 учебники, учебных пособий, книги, брошюры (общий объем 790 п.л.) и более 1000 научных и учебно - методических статей (общий объем более 400 п. л.), из них 40 зарубежом (общий объем 20 п. л.). На кафедре хорошая дисциплина и хороший морально - психологический климат, творческая атмосфера. При его непосредственном и активном участии была проведена большая работа по открытию новых специальностей - бакалавриатов «Политология», «Социология», «Культурология», «Религиоведение», «Философия» и магистратура, PhD докторантура «Политология», «Социология» в КазНПУ им. Абая.

При его инициативе и активном участии кафедра политологии и социально - философских дисциплин сотрудничает с многими научными учреждениями зарубежных стран. Результатом этого сотрудничества является проведение по его инициативе совместных семинаров, круглых столов, научных конференций и выпуск книг.

Например, его кафедра провела совместно с кафедрой политологии университета Корео научный семинар «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia. Три преподавателя кафедры выступили с докладами. Материалы семинара опубликованы в г. Сеуле, Южная Корея»; с научным центром Чоннамского национального университета научная конференция New Silk Road and the Global Diaspora, 2012г. Шестеро преподавателей кафедры выступили с докладами. Материалы конференции опубликованы в г. Кванжу, Южная Корея; с кафедрой диаспоры Чоннамского национального университета Южной Кореи проведен круглый стол «Актуальные проблемы диаспоры в современном мире» на базе кафедры политологии и социально - философских дисциплин КазНПУ им. Абая; опубликованы 30 научных статей преподавателей его кафедры в г. Берлине на немецком языке в книгах «Sozialphilosophische politische and rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012г. - 12 п. л. с импакт – фактором», и «Probleme der Gesel...Berlin: VeriahDr. Koster, 2013 - 18 п. л. с импакт – фактором» и т.д.

В стиле руководства кафедрой профессора Р. Б. Абсаттарова проявляются такие ключевые подходы при которых эффективно раскрываются труд, интеллект, мотива поведения преподавателей - сотрудников. Верный ориентир для плодотворной работы преподавателей - сотрудников определяется формированием коммуникаций между ними, между преподавателями и студентами, магистрантами, докторантами, доверия и уважения, необходимых для справедливого индивидуального вклада каждого в общий результат. В этом направлении заведующий исходил от специфики специальностей, курсов предметов и тенденций развития научных исследований каждой специальности - политологии, социологии, философии, культурологии, религиоведении на кафедре. Интеграция и координация всей деятельности кафедры нацеливала на действие, на повышение престижа каждого преподавателя - сотрудника. Важнейшие параметры его руководства определяются высокой культурой, глубоким знанием, величащей скромностью, требовательностью, справедливостью, исключительным уважением к людям, широкой эрудицией. Высокую нравственную ответственность он проявляет не только за свои научные исследования - открытия, но и за тех, с кем работает, выражая уважение к человеческому достоинству. С большим вниманием он относится ко всем, кто умеет увлеченно вести научный, учебно - методический поиск, творчески трудиться, у кого есть знания и стремления. Таких людей он никогда не оставляет без внимания и поддержки на всех этапах их работы независимо от того, являются ли они преподавателями - сотрудниками кафедры, ее аспирантами, соискателями, докторантами, магистрантами, студентами или нет. Подобные разграничения ему глубоко чужды. Здесь четко проявляются его глубокая порядочность, бескорыстие и великодушие, верное служение научной истине и Родине. Он как настоящий учёный, педагог и высоко нравственный человек привык во все вкладывать душу. Во всем его облике, в отношении к людям светится глубокая искренность, радость от всего нового, что появляется в науке, образовании, стране.

Профессор Р.Б.Абсаттаров за более чем полувековой научно-педагогическую деятельность заслуженно снискал себе славу блестящего знатока обществоведения и высокопрофессионального специалиста, компетентного во всех областях политической науки и других сферах общественной науки и эрудированного учёного. Конечно, такое всеобщее признание пришло не само собой, а явилось результатом многолетней неустанной работы над собой, непрерывного поиска, населенного на то, чтобы найти в исследуемой проблеме что-то новое и внести свой вклад в науку. Благодаря этому он стал поистине первооткрывателем в изучении культуры межнационального общения, единства и различия стиля мышления народов, этнополитической общности народов, в новом осмыслении политологической мысли творческого наследия выдающихся мыслителей Казахстана и тюрского мира, и в восполнения "белых пятен" в истории этнических отношений Казахстана. Итак, без преувеличения можно сказать, что профессор Р.Б.Абсаттаров стоял у истоков научного изучения ряда проблем, направлений политической науки.

Р.Б.Абсаттаров - организатор и участник республиканских и международных научных конференций и семинаров по социально- политической науке, создавших основу для выявления и изучения новых проблем и выработки новых решений. В своих докладах он определил общее направление дальнейшего изучения межнациональных отношений, сравнительной политологии, социально-политических процессов и других проблем социально-политической науки. Талантливый педагог и лектор высшей школы, член-корреспондент НАН РК, профессор Р.Б.Абсаттаров ярко проявил себя как выдающийся организатор издания учебников и учебных пособий для вузов. Он опубликовал 12 учебников и учебных пособий по политологии и социологии. В специальных статьях, учебниках и учебных пособиях он представил обоснованные и развернутые методические рекомендации по основным вопросам составленных учебников и учебных пособий. Для них характерно сочетание высокого научного уровня и практической направленности ("Основы политологии. В двух томах", "Социология и её проблема. В двух томах" и др).

По учебникам, учебным пособиям, написанном профессором Р.Б.Абсаттаровым, учатся тысячи казахских студентов, магистрантов, докторантов. Он часто беседует с студентами, магистрантами, докторантами, преподавателями. Приглядывается, как воспринимается учебники, учебные пособия, насколько эффективен. В соответствии с замечаниями, пожеланиями он перерабатывает учебники, учебные пособия, стремясь: сделать их служе по содержанию, и доступней по изложению.

Как лектор профессор Р.Б. Абсаттаров пользовался уважением, его увлекательные и содержательные лекции слушали каждый год сотни студентов, магистрантов и докторантов. У него лекции слушали и учились многие философы, политологи, социологи и гуманитарчики страны, среди которых потом выросли крупные ученые, педагоги, общественные и государственные деятели,

руководители вузов и научных учреждений, министерств и областных акиматов. Большинство нынешних докторов общественной и гуманитарной наук, академиков - общественно-гуманитарных наук считают его своим учителем. Далеко не кабинетный учёный-политолог, социолог, философ Р.Б. Абсаттаров всегда держит руку на пульсе времени, находится в русле общественно - политических событий. Он ведет большую и разнообразную общественно-политическую деятельность. Многие годы являлся первым вице-президентом Казахско-украинского общества, членом комиссии по присуждению государственной премии имени Ч.Валиханова, членом экспертной комиссии ВАК РК, членом комиссии гранта Государственной стипендии РК и т.п.

Профессор Р.Б.Абсаттаров был более 40 лет учёным секретарем, членом и заместителем председателя Ученого Совета по защите кандидатской и докторской диссертаций по политическим и философским наукам. Он является с 2001 г. главным редактором научного журнала "Вестник КазНПУ имени Абая. Серия социологические и политические науки", а также членами редколлегии ряд казахстанских и зарубежных журналов.

Как учёный и педагог награжден медалью «Ерен еңбегі үшін» и другими медалями, дважды нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан», обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель Вуза», присвоен звания «Почётный гражданин Кармакчинского района Кызылординской области». Абсаттаров Р.Б. за высокие достижения в научной работе награжден Почетными грамотами Казахстана и Украины.

В заключении, можно сделать вывод, что член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор Р.Б.Абсаттаров выдающийся ученый, гордость казахстанской науки, один из основоположников политической науки суверенной и независимой Республики Казахстан, основатель новой научной школы этнополитологии, сравнительной политологии, этносоциологии Казахстана.

Накануне 80-летия со дня рождения Р.Б.Абсаттарова его соратники и коллеги поздравляют юбиляра и желают долгой и плодотворной творческой жизни на благо родной страны.

У ИСТОКОВ КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

А. К. Кошанов- академик НАН РК, лауреат Государственной премии РК имени аль-Фараби

Абсаттаров Р.Б. – известный ученый-политолог не только в Казахстане, но и за рубежом, член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор. Он окончил философский факультет Киевского гос. университета им. Т.Г. Шевченко (1967 г.) там же аспирантуру (1970 г.) и докторантуру (1982 г.)

Трудовую деятельность начал в 1958 г. водителем в совхозе им. Ленина (Турмаганбет ауылы) Кармакшинского района Кызыл-Ординской области, затем служил в рядах Советской Армии (1959-1962 гг.), где был командиром отделения, зам. командира взвода, командиром взвода. С 1971 по 1996 годы Абсаттаров Р.Б., работал старшим преподавателем, доцентом философско-экономического факультета КазГУ им. аль-Фараби, партийным работником, зав. кафедрой политической социологии и философии Казахстанского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте РК, консультантом Аппарата Президента Республики Казахстан. А с 1997 по 2018 годы – завидущий кафедрой политологии и социологии (позже кафедра политологии и социально-философских дисциплин) КазНПУ им. Абая, работая с 200 по 2002 гг. параллельно деканом исторического факультета того же университета. В настоящее время работает почетным зав. кафедрой политологии и социально-философских дисциплин, профессор-консультантом КазНПУ им. Абая.

Профессор Абсаттаров Р.Б. внес огромный вклад в развитие политической науки, является одним из основоположников политической науки суверенной и независимой Республики Казахстан, основателем научной школы этнополитологии Казахстана. Он опубликовал 40 монографий, книг, учебных пособий, брошюр и около 600 научных и учебно-методических статей. Из них более 60 за рубежом. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии. С его именем связано становление и развитие в республике таких новых направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитологическая общность, национальное и общеказахстанское самосознание, согласие, общеказахстанская консолидации, национальные противоречия и пути их решения, этнические и интеграционные процессы, единство и различие стили мышления народов, сравнительная политология, политическая социализация. Профессор Абсаттаров Р.Б. как известный, авторитетный

ученый-этнополитолог в 2015 г. был избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспоров (г. Кванжу, Южная Корея).

Профессор Абсаттаров Р.Б. является одним из новаторов развития важных направлений политологической науки. Его новаторские, оригинальные и фундаментальные монографии: Научно-технический прогресс и межнациональные отношения. - Алма-Ата: Казахстан, 1977; Развитие национальных отношений. - Алматы: Казахстан, 1982; Национальные процессы: особенности и проблемы. - Алматы: Гылым, 1995; Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. - Алматы: Гылым, 1999 (в соавторстве Т.С. Садыковым); Политология и ее проблемы. - Алматы: Тоганай, 2007; Культура межэтнического общения: казахстанский опыт. - Алматы: Ұлағат. 2015 (в соавторстве) и другие, а также учебники и учебных пособий «Тесте по политологии: вопросы и ответ».- Алматы: Гылым, 2015на русс, и каз. яз.; «Политическая социализация казахстанцев. -Алматы, 2012 (в соавторстве)» «Основы политологии. В двух томах».- Алматы: Қарасай, 2011, 2012, 2018 – 1 том 30,2 п.л.; 2 том 30 п.л. и другие. Его научные труды и учебные пособия получили высокую оценку среди научной общественности как в Казахстане, так и за рубежом. Он подготовил к публикации в издательстве «Ұлағат» монографию «Размышления о политологических и социологических проблемах общества» - 35 п.л., совместно с немецким профессором И.А. Рау.

Профессор Абсаттаров Р.Б. обладает научной, социально-политической смелостью и новшеством в решении актуально и сложных проблем общественно-политической науки. В нем гармонично сочетаются качества пытливого, неудержимого ученого-теоретика и практика, страстного сторонника прогрессивного и нового, способного научно-теоретически осмыслить сравнительный материал и создать свою концепцию по проблемам этнополитологии и общественно-политических отношений.

Он выполнял и выполняет университетские, республиканские и международные грантовые исследования.

Под непосредственным и активным участием профессора Абсаттарова Р.Б. были открыты на кафедре политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая новые специальности-бакалавриата «Политология», «Социология», «Культурология», «Религиоведение», «Философия» и магистратуры, Phd докторантуры «Политология», «Социология».

Профессор Абсаттаров Р.Б. выступал с докладами и сообщениями на 60 республиканских и международных конференциях и симпозиумах. Он читал лекции и делал доклады университетах и научных центрах Германии, Франции, Великобритании, Южной Кореи, Турции, Египта, России, Белоруссии, Кыргызстана и других странах. Он- почетный профессор Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Профессор Абсаттаров Р.Б. постоянно объединял и объединяет вокруг себя активную, пытливую и талантливую молодежь, будь то сотрудники кафедры, аспиранты и докторанты, студенты или магистранты. Он подготовил и воспитал 20 кандидатов, 5 докторантов наук, 6 РНДдокторов и более 40 магистрантов. С 1990 года по 2010 годы был членом Ученого Совета по защите кандидатской и докторской диссертации по политическим наукам. Он был первым избранным в член-корреспонденты НАН РК по политической науке.

Профессор Абсаттаров Р.Б. является главным редактором научного журнала «Вестник КазНПУ. Серия политические и социологические науки». Он член редколлегии ряд казахстанских и зарубежных научных журналов. Профессор Абсаттаров Р.Б. награжден медалью «Ерен еңбегі үшін» и лр№ медалями? Дважды- нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан»? обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза» . Р.Б. Абсаттаров за высокие достижения в научной и общественно-политической работе награжден Почетными грамотами Казахстана и Украины.

Профессор Абсаттаров Р.Б. трудолюбивый, дисциплинированный, ответственный, исполнительный, порядочный, честный человек и хороший семьянин.

Вся жизнь член-корреспондента НАН РК, профессора Абсаттарова Р.Б. посвящена суверенному Казахстану, политической, социологической, философской науке и политологическому образованию. Он является выдающимся ученым, мудрым наставником, великолепным собеседником, замечательным человеком.

Поздравляем Раушанбека Бурамбаевича Абсаттарова с предстоящим юбилеем- 80 летием со дня рождения, желаем ему всего самого наилучшего.

В ПЕРЕДОВЫХ РЯДАХ КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

У.Б.Баймуратов - академик НАН РК, профессор

У казахского народа много достойных сынов и дочерей, которые внесли огромный вклад в развитие науки. И одним из них является выдающийся ученый в ряду основателей политической науки, член-корреспондент Национальной академии наук Республики Казахстан Раушанбек Абсаттаров.

Известному ученому, внесшему значительный вклад в развитие социально-политической науки, доктору философских наук, профессору Абсаттарову Раушанбеку Бурамбаевичу исполняется 80 лет. Он блестяще закончил философский факультет Киевского государственного университета им.Т.Г.Шевченко. В стенах этого прославленного университета Р.Б. Абсаттаров получил фундаментальное образование по философии, слушая лекции и посещая научные семинары таких выдающихся ученых с мировым именем, как академики П.В.Копнин, Г.В.Глушков, В.И.Шинкарук, Д.Ф.Острянин; профессора И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф. Надольный, И.Д.Назаренко.

Под научным руководством доктора философских наук, профессора, лауреата Ленинской премии Н.Д.Назаренко аспирант Абсаттаров Р.Б. в 1970 году защитил кандидатскую диссертацию, а в 1990 году в этом же университете защитил докторскую диссертацию на тему «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социально-философский анализ».

С 1971 по 1988 годы Р.Б. Абсаттаров работал старшим преподавателем, доцентом философско-экономического факультета Казахского государственного университета им. аль-Фараби, где получили свое развитие новые для Казахстана направления научных исследований в области этнополитологии. В 1988-1990 гг. Абсаттаров Р.Б. был на партийной работе, работая по совместительству доцентом КазГУ. С 1991 года - заведующий кафедрой политической социологии и философии Казахстанского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте РК, консультант Аппарата Президента РК, а с 1997 года – заведующий кафедрой политологии и социологии Казахского национального педагогического университета им.Абая и параллельно с 2000 по 2002 годы - декан исторического факультета этого же университета. Сегодня Абсаттаров Р.Б. работает почетным заведующим кафедрой политологии и социально-философских дисциплин, профессором-консультантом КазНПУ имени Абая.

Но это лишь схематичное описание его трудовой биографии, в которой ничего особенного нет и ничем особо его не выделяет. Весь вопрос в том, каким содержанием он наполнил эту деятельность. В этом суть и смысл жизни профессора Раушанбека Бурамбаевича Абсаттарова.

Раушанбек Бурамбаевич, одна из ведущих фигур в современной политической науке. Он является одним из основоположников политической науки независимого Казахстана и основателем казахстанской научной школы этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии. Его научная школа этнополитологии широко известна за рубежом.

Профессор Р.Б.Абсаттаров внес огромный вклад в развитие социально-политической науки Казахстана. Он опубликовал 40 монографий, книг, учебников, учебных пособий, брошюр и около 600 научных и учебно-методических статей, которые известны в 70 странах мира.

В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии и других общественных наук. С его именем связано становление и развитие в Казахстане таких новых направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и общекзахстанское самосознание, согласие, консолидация, этнополитические противоречия и пути их решения, интеграционные процессы, единство и различие стили мышления народов, сравнительная политология, политическая социализация и т.д.

Профессор Р.Б.Абсаттаров выступал с научными докладами и лекциями в университетах и научных центрах Южной Кореи, Турции, Англии, Франции, Германии, ОАЭ, России, Украины,

Белоруссии и других стран. Он выступил с научными докладами в более 50 международных научных конференциях и симпозиумах.

Научная и организационная деятельность профессора Р.Б.Абсаттарова получили заслуженное признание казахстанской и международной научной общественности. Он как известный, авторитетный ученый-этнополитолог избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспор (г.Кванжу, Южная Корея).

Р.Б.Абсаттаров в 2013 году первым среди политологов был избран членом-корреспондентом Национальной академии наук Республики Казахстан.

Профессор Р.Б. Абсаттаров обладает научной смелостью и новаторством в решении принципиальных и сложных проблем социально-политических отношений. В нем гармонично сочетаются качества пытливого ученого-теоретика и практика, страстного сторонника нового и прогрессивного, способного теоретически, политологически осмыслить сравнительный материал и создать свою оригинальную концепцию по проблемам национальных и интеграционных, социальных и политических процессов. Его оригинальные монографии: «Научно-технический прогресс и межнациональные отношения» (1977г.); «Развитие национальных отношений» (1982г.); «Национальные процессы: особенности и проблемы» (1995г.); «Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика» (1999г.); «Политология и ее проблемы» (2007 г.), «Культура межэтнического общения: казахстанский опыт» (2013г.), а также учебное пособие «Основы политологии» в 2-х томах (2011, 2012, 2018гг.) явились заметными событиями в евразийской социально-политической науке.

Следует отметить, что профессор Р.Б.Абсаттаров приверженец и поддерживает принцип научного приоритета в создании теоретических основ новой гармоничной социальной экономики. Он воспринял с вдохновением и радостью научное открытие Закона социально-экономической Гармонии и является глашатаем и пропагандистом этого Закона. Подтверждением этого являются его опубликованные многочисленные статьи и брошюра «Гармонизация межнациональных отношений». Его научные труды являются прорывными направлениями в развитии социально-политической науки.

Профессор Р.Б.Абсаттаров оптимистично оценивает перспективы развития Казахстана, указывая на ряд фундаментальных особенностей казахской и казахстанской традиционной цивилизации, способных помочь преодолеть трудности мирового экономического кризиса. Среди них – стремление к социальной гармонизации, дух созидательности, высокая этнополитическая сплоченность казахстанцев, высокая адаптивность. Он отмечает, что казахстанская цивилизация сохраняет свою уникальность, при этом казахстанская политология способна внести позитивный вклад в мировую политическую культуру, помочь преодолеть крайности западного рационализма и прагматизма. Успешные и выгодные взаимодействия политических культур возможны лишь в том случае, если участники диалога готовы сохранить имеющееся многообразие идей и ценностей, не допуская насильственной унификации, шовинистической политики.

Отношение ученого к научным открытиям показывает в определенной мере особенности его характера. Некоторые с открытой душой высказывают поддержку, а иные, увы, замалчивают из-за открытой зависти. Раушанбек Бурамбаевич своей горячей поддержкой открытия нового Закона социально-экономической Гармонии продемонстрировал честность настоящего ученого. В частности он активно участвовал в передаче телеканала «Хабар» с поддержкой научного открытия, тем самым демонстрируя отсутствие зависти. Этот простой пример показывает его как настоящего ученого.

Профессор Р.Б.Абсаттаров всегда собирает вокруг себя пытливую и талантливую молодежь. Плодотворные научные исследования он совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. Он воспитал большое количество учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только в Казахстане, но и за его пределами. Он подготовил 20 кандидатов наук, 5 докторов политических наук, 10 докторов PhD.

Научный кругозор и сфера профессиональных интересов профессора Р.Б.Абсаттарова необычайно широки. Его выделяют высочайший уровень профессионализма, знаний, дар педагога, уважительное отношение к своим коллегам, студентам, магистрантам, докторантам. И какую бы должность не занимал, и куда бы не забросила его судьба, он всегда поддерживал связь с ВУЗом.

В последнее время профессор Р.Б.Абсаттаров расширил область исследований. Он обращает особое внимание на самое уязвимое место в системе высшего образования нашей страны –

осуществление единства образования и воспитания молодежи. Об этом свидетельствует изданная его фундаментальная монография «Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика».

Нельзя не согласиться с его мнением о том, что только на основе обеспечения научно-обоснованного единства высшего образования и воспитания студенческой молодежи можно существенно повысить качество подготовки высококвалифицированных кадров. Узкий технократический подход к подготовке кадров, о которой мне приходилось неоднократно выступать, ярко преодолевается в научных исследованиях и педагогической деятельности профессора Р.Б.Абсаттарова. Этим он еще раз демонстрирует свое современное системное мышление. Родившись за пределами Казахстана и вернувшись на свою историческую родину, он стал достойным сыном нашего народа и продолжает активно трудиться на поприще отечественной науки. Это одна из важнейших особенностей его биографии.

Юбилей Р.Абсаттарова – важное событие для всех политологов Казахстана и для Национальной академии наук Республики Казахстан.

Сегодня профессору Р.Б.Абсаттарову исполняется 80 лет – это возраст высокого совершенства! В связи с юбилеем хочется пожелать ему крепкого здоровья, научного и творческого успехов, семейного благополучия, счастья, гармоничной жизни! Мы твердо уверены: один из ярких представителей казахстанской политической науки еще долго и упорно будет бороздить бесконечные морские просторы под флагом - научный мир.

АЙТУЛЫ САЯСАТТАНУШЫ ҒАЛЫМ

Б.Е. Көмеков - ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез қасиеттерімен озады» деген ұлы Абайдың айтып отырған осы төрт қасиет те саналы ғұмырын ғылымға арнаған елімізге белгілі ғалым, ұлағатты ұстаз, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлының тұла бойынан түгел табылады десек артық айтқанымыз емес. Төрт құбыласын осылайша ізгілікпен түгендеген ғалым, ақылын ғылым жолына азық етіп, арына қылау түсірмей, «ұлтына қызмет ету, білімнен емес, мінезден» (Ә.Бөкейханов) дегенді де бір сәт есінен шығармай, білім мен ғылым жолында аянбай еңбек етіп келе жатыр.

Р.Б.Әбсаттаров егеменді және тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси ғылымының іргесін қалаушылардың бірі және қазақстандық этносаясаттану және салыстырмалы саясаттану ғылыми мектебінің негізін салушы бірегей ғалым. Ол - Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге шетелдерде де белгілі ғалым-саясаттанушы, әлеуметтанушы, философ, публицист ретінде жақсы танымал.

Еңбек жолын қара жұмыстан бастаған ол, кеңес армиясының қатарында (1959-1962) әскерде болып шыңдалып, тәртіптілігі мен тиянақтылығының арқасында бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін атқарады.

Одан кейін ғылым деп талпынған жас Т.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетін (1967) бітіріп, сонда аспирантура (1970) мен докторантураны (1982) тәмамдайды. Сол кезден бастап ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен, үлкен көмек көрсеткен украиндық ғалымдармен ғылыми байланысын үзбей, қоян-қолтық жұмыс істеп келеді. Нәтижесінде украин елінің Құрметті мақтау грамотасымен марапатталады.

Р.Б.Әбсаттаровтың ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен және үлкен көмек көрсеткен ғалымдар ретінде: Украины ғалымдары- КСРО ҒА корреспондент – мүшелері, Украины ҰҒА академиктері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар П.В.Копнин және В.И.Шинкарукты, сол кезеңдегі Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессор И.Д.Назаренконы, Украины ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.Ф.Острянинді, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольныйды; Қазақстан ғалымдары - КСРО ҒА корреспондент-мүшесі, ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Б.А.Тулепбаевты, ҚР ҰҒА академигі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.К.Кішібековті, ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы, профессор М.Т.Баймахановты,

ҚазКСР ҒА корреспондент-мүшелері, философия ғалымдарының докторлары, профессорлар Б.А.Амантаев пен Н.Ж.Жандильдинді т.б. атап өтуге болады.

Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге шетелге де белгілі ғалым Р.Б.Әбсаттаров Ұлыбритания, Германия, Франция, Оңтүстік Корея, Түркия, Жапония, Египет, БАЭ, Ресей, Украина, Белоруссия және тағы басқа елдердің университеттері мен ғылыми орталықтарында тұжымды баяндамалар мен дәрістер оқыды.

ҚР Тәуелсіздік жылдары ғалымның бұрын былайғы елге көріне бермеген нағыз өзіндік қасиет-қырларының ашылған тұсымен сай келді десек артық айтқандық болмас. 1991ж. – Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика мен болжамдау институтының әлеуметтік саясат және философия кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан Республикасының Президент Аппаратының кеңесшісі, ал 1997 ж. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, сонымен бірге 2000ж.-2002 ж. дейін сол университеттің тарих факультетінің деканы қызметін қатар атқарды. Содан кейін саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгеруші жұмысын баянды атқарды. Ал, 2018ж. 1 қыркүйек айынан сол кафедрасының құрметті меңгерушісі, профессор консультанты.

Раушанбек Боранбайұлы еліміздегі саяси, әлеуметтік-философиялық ғылымдардың дамуына өзіндік үлес қосқан тұлға. Саяси сахнада ұлтаралық келісімнің өзекті мәселе екендігі даусыз. Ғалым осы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің табиғатын, оның даму динамикасын, оның ішінде жалпы ұлттық, интернационалдық және ұлттық арақатынасты терең зерттеді. Ұлттық қарым-қатынас саласында келеңсіз құбылыстар мен деформациялардың туу мүмкіншіліктерін болдырмауға күш салды. Жалпы ұлтаралық қарым-қатынас үйлесімділігіне ықпал етуді, ұлттық сезімдердің табиғатын, ерекшеліктерін, қызмет ету механизмін жете меңгеруде алғаш қазақ тілінде еңбек жазып, осы салада алғашқылардың бірі болып түрен салған ғалым. Бұл орайда әріптесіміздің ұлтжандылығына, азаматтығына тәнті боласыз.

Ғалымның жазған іргелі еңбектері саясаттану, әлеуметтану және философия ғылымының қалыптасуына үлес қосады. Оның бірнеше тілде жарық көрген 40 шақты монографиясы, оқулық құралдары, оқулық, кітаптары, кітапшалары, 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалары, тек біздің елімізде ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен белгілі. Атап айтқанда, «Ғылыми-техникалық прогресс және ұлтаралық қарым-қатынастар» (1977); «Ұлттық қатынастардың дамуы» (1982); «Ұлттық процесстер: ерекшеліктері және проблемалары» (1995); «Саясаттану және оның проблемалары» (2007); «Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті: қазақстандық тәжірибе» (авторлық бірлестікте) (2015), «Әлеуметтану: өзекті мәселелері» екі томдық (2013, 2015); «Саясаттану негіздері». Екі томдық (2011, 2012, 2018), т.б.

Ғалымның зерттеу нысаны негізінен республикада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этносоциологиялық қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, келісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процесстер, халықтардың ойлау қабілетінің бірлігі мен әртүрлілігі, салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану т.б. сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуы мен дамуымен байланысты.

Осы еңбектерінің барлығында ғалым *саяси ғылым тарихы, қоғамдық өмір, саяси режимдер, қоғамның саяси жүйесі, мемлекет және азаматтық қоғам, саяси партиялар және қоғамдық ұйымдар, саяси элита және саяси көшбасшылық, саяси үдеріс, саяси мәдениет, тұлғаның саяси әлеуметтендірілуі, саяси технологиялар* т.б саясаттанудың өзекті мәселелерін жан-жақты жүйелі қарастырады. Сондай-ақ *әлеуметтік-этникалық қауымдастықтар және ұлт саясаты, саяси оппозиция, саяси жанжалдар және оларды шешу жолдары, саяси тұрақтылық және ұлттық қауіпсіздік, саяси маркетинг, геосаясаттың өзекті мәселелері, халықаралық қатынастар, саяси басқару, саяси глобалистика және оның проблемалары, салыстырмалы саясаттану, саяси болжамдау* мәселелері туралы тұжырымдарын бүгінгі таңдағы ұлттық мәселелерді шешудің алғышарттарын көрсететін теориялық негіз деуге болады. Демек, ғалымның көз майын тауысып жазған еңбектерінің барлығы іргелі және қолданбалы сипатқа ие.

Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлы 40 жылдан астам саяси және философия ғылымдары бойынша кандидаттық және докторлық диссертация қорғайтын Ғылыми Кеңестің мүшесі, ғалым хатшысы, төрағаның орынбасары болып, талай жастың ғылым көгінде самғауына себеп болды. Оның мұрындық болуымен магистратура және PhD докторантура бойынша «Саясаттану» мен

«Әлеуметтану» мамандықтары ашылды. Ғылыми мектебін қалыптастырған ғалымның бүгінде қорғатып шығарған 5 ғылым докторы, 20 ғылым кандидаты, 10 PhD доктор және 40 магистрантты елімізде және шетелдерде жемісті еңбек етіп жүр.

Раушанбек Боранбайұлы ғылым мен білімнің салықалы тізгінін бірдей ұстап, білікті ғалым ретінде бүгінгі күнге дейін де оқытушы, студенттердің, магистранттар мен PhD докторанттардың, жас ғалымдардың көрнекті ақылман ұстазы екендігін, сол қызметтерінің ел мен қоғам тарапынан еленіп «Ерен еңбегі үшін» медальмен және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төске тағылатын белгімен марапатталғанын және «ҚР жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», ҚР Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағының иегері екеніне тоқталмай кетуге болмас. Р.Б.Әбсаттаров ғылыми жұмысында жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрметті мақтау грамотасымен марапатталған.

Парасатты тұлға Раушанбек Боранбайұлы тектіліктің туын биік ұстаған, табанды, аса еңбекқор, адал, қарапайым, жауапкершілігі зор, ұстанымына өте берік, тиянақты, заты таза, қазақтың зерделі, ұлы ғалым тұлғасы ретінде зиялы қауымға кеңінен белгілі.

Қазақ та «Ер жігіт елі үшін туады» деген қанатты сөз бар. Сондай өз тірлігімен елдің намысын қорғап, ұлтын ұлықтатып келе жатқан бүгінгі күннің ғұламалары арасында ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлы талассыз беделге ие.

Ұлағатты ұстаз, ғылымда өз мектебін қалыптастырған білікті ғалым, ұжымда құрметті әріптес, отбасында ардақты әке, ақылшы, арқасүйер атанған Раушанбек Боранбайұлына бүгінгі таңда 80 жастың сенгіріне жеткен зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасына құт береке, шадыман шаттық, баянды бақыт тілей отырып, мерейіңіздің үстем, ғылымның алдағы жетістіктерін, мәртебеңіздің биік бола беруіне тілектес, академик Болат Көмеков.

ӨМІРІ-ӨНЕГЕ, ӨНЕГЕСІ-ӨМІР

Ғ.Е. Есім - ҚР ҰҒА академигі, философия ғылымдарының докторы, профессор

Әр адамның өмірде, қоғамда өз орны бар. Біреулер өзімен-өзі болып, көп жұртқа беймәлім болып жұмыс істейді, өмір сүреді. Ал енді біреулер заманның ауыр жүгін арқалап, уақыт артқан міндетін абыроймен атқарып, азаматтық, қайраткерлік, адамгершілік қасиетке ие болып, сый – құрметпен бөленеді. Біздің кейіпкеріміз, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров осындай азамат. Ол - өмірі өнегеге толы, ұлықтауға лайық ұстаз, құрмет тұтуға тұрарлық атақты ғалым. Өзі жүрген ортасына жақсылықтың нұрын төгіп, шапағатын шашып жүретін адам. Араласқан үлкен-кіші азаматтардың бәріне ақылын айтып, қол ұшын беріп, көмек көрсетіп, қамқорлық жасауды өзінің қасиетті міндетіндей көреді. Сондықтан да ол кісі білетін жанның бәрі ағамызды өзінің ақылшысы, жанашыры, қамқоршысы деп санайды.

Раушанбек Әбсаттаров 1940 жылы дүниеге келген. Ол жасынан қоғамдық еңбекке араласты. Кеңес Армиясы қатарында 1959-1962 жылдары болып, онда бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін атқарды. Ол Т.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетін бітіріп (1967 ж.), сонда аспирантура (1970 ж.) мен докторантура (1982 ж.) да тәмамдаған.

Раушанбек Әбсаттаровтың ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен және үлкен көмек көрсеткен Украинаның белгілі ғалымдары, олар: КСРО ҒА корреспондент-мүшелері, Украина ҰҒА академиктері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар П.В.Копнин және В.И.Шинкарукты, Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессор И.Д.Назаренконы, Украина ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.Ф. Остриянинді, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольныйды атап өтуге болады.

Р.Б. Әбсаттаров 1971-1988 жж. әл – Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінде аға оқытушы, доцент болып жұмыс істеді. 1988-1994 жылдары Раушанбек Әбсаттаров партиялық және басқа да жауапты жұмыста болды. Қазақ мемлекеттік университетінде доцентік, профессорлық жұмысты қатар атқарды. 1995 ж. Қазақстан Республикасы Президент Ақпаратының кеңесшісі, ал 1997 ж. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, сонымен бірге 2000 ж. -

2002 ж. сол университеттің тарих факультетінің деканы қызметін қатар атқарды. Ал, 2018 жылдың қыркүйек айынан сол университеттің саясаттану және әлеуметтік-философия кафедрасының құрметті меңгерушісі, профессор кеңесшісі болып қызметін атқаруда.

Раушанбек Әбсаттаровтың ғұлама ғалым ретінде еліміздің ғылым мен білім жүйесінде алар орны ерекше. Қазақстан Республикасында саяси ғылымының өсіп дамуы, жетілуі, биік деңгейге көтерілуі ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, профессор, философия ғылымдарының докторы Раушанбек Әбсаттаровтың атымен тікелей байланысты. Ол қазақстандық саясаттану ғылымының негізін салушылардың бірі.

Өзінің жарты ғасырдан аса саналы өмірін ғылымға арнады. 1970 ж. кандидаттық диссертациясын, ал 1990 ж. докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғап, ғылымға үлкен үлес қосты. Саяси және әлеуметтік- философия теориясының өзекті мәселелеріне арнап 600-ден астам құнды еңбектер жазды. Оның ішінде он шақты ғылыми монографиялар, 12 оқулық пен оқу құралдары және 20-ға тарта кітапшалары бар. Ерекше айта кететін жай ғылыми еңбектерінің көбісін қазақ тілінде жазып, мемлекеттік тілімізді ғылым, білім тілі ретінде көрсетті. Сонымен қатар саясаттану, әлеуметтану, философия пәндері бойынша қазақ тілінде дәріс жүргізген алғашқы қоғамтанушы ұстаздарымыздың бірі.

Жас ұрпақ біле бермес, өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдары, қоғамдық санада не болады десеңші. Саясаттың көрігі әбден қызған кез. Раушанбек мырза, аға болса Абай атындағы педагогика университетінде саясаттану кафедрасының меңгерушісі. Шәкірттерге тақырып таңдаудан басталатын шығармашылық ізденіс, сол кезде бізге тыныш ұйқы болмайтын. Жаңалық керек. Ескі қағидалар Тәуелсіздік жағдайына қажетсіз екен. Ал ендеше сараптап көр, не қажет, не қажетсіз екенін. Сондай қиын істерді жіпке тізгендей етіп, Рәкен саясаттанудың қазақстандық үлгісін жасауда ерен еңбек етті.

Профессор Р.Б. Әбсаттаровтың ғылыми-зерттеу өрісі өте кең. Бірақ соның ішінде басымырақ болған саясаттану проблемасын зерттеу болды. Әрине, бұл кездейсоқ емес. Саясаттану-мемлекет билігі мен қоғамның саяси мәнін, мазмұны мен мақсатын түсінуге жол ашады. Ол қоғамдық білімдердің іргелі дүниетанымдық және әдістемелік мәселелерін де көрсетеді. Саясатқа байланысты қаншама қателіктер, адасулар, қасіреттер болғаны тарихтан мәлім. Мысалы, осыдан 2.5 мың жыл бұрын саясат жөнінде Аристотель: «Адам өз табиғатында саяси тұлға; кім мемлекеттен тыс өмір сүретін болса, ол үлгі өнегелік тұрғыдан жетілмеген жан» дегенді айтса, Гомер: «Ондай адамды ойын тақтасынан шығып қалған шахмат тасымен салыстыруға болады» дейді. Ғылыми саясат-адамның қажеттілігі мен мұқтажы. Ол қазір жол сілтеуші темірқазық жұлдызға, сонымен бірге қоғамдық өмірдің барлық саласындағы оның кез келген әрекеттерінің шектеушісіне айналуда. Сондықтан осы жағдайда саяси заңдылықтарын зерттеп, саяси тәжірибіелерін, мемлекеттік саясаттың іске асу барысын ғылыми негізде талдап, тиісті ұсыныстар беру-саясаттану ғылымының өзекті мәселесі еді. Патриот ғалым Раушанбек Әбсаттаров бұл жағдайдан тыс қала алмады. Осы мәселеге өзінің 400-ден астам ғылыми зерттеу жұмысын арнады.

Соңғы жылдары Раушанбек Әбсаттаров ұлтаралық келісімнің өзекті саяси мәселелерін тыңғылықты түрде зерттей бастады. «Қоғамды жаңарту, реформалау, модернизациялау және ғылыми-техникалық революцияны күшейту жағдайында мемлекеттік органдардың, қоғамдық мекемелердің және Қазақстанның басшы қызметкерлерінің маңызды міндеті-елімізде ұлттық қатынастарды дамыту және ұлтаралық келісімді тәрбиелеуді күшейту бағытында жүйелі, мақсатты жұмыстарды жолға қою болмақ. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің табиғатын, оның даму динамикасын, оның ішінде жалпы ұлттық, интернационалдық және ұлттық арақатынасты терең зерттеу қажет. Оның жалпыадамзаттық, интернационалдық негізде дамуын қамтамасыз ету, ұлттық қарым-қатынас саласында келеңсіз құбылыстар мен деформациялардың туу мүмкіншіліктерін болдырмау міндеті тұр. Өкінішке орай, біз әлі ұлтаралық қарым-қатынас уйлесімділігіне ықпал етуді үйренген жоқпыз және жалпы ұлттық сезімдердің табиғатын, ерекшеліктерін, қызмет ету механизмін, сондай-ақ ұлттық сезімнің келеңсіз бағыттарға бастайтын жағдайларын жақсы білмейміз. Ұлттық қатынасты дамыту кезеңдерінде қиғаштықтар мен деформацияларды жібермеу маңызды» - деп тұжырымдайтын ғалым ағамыз. Осы қағидасын жүзеге асырып, этносаясат мәселелері жөнінде көптеген ғылыми еңбектер жазды. Өзі бас болып талай-талай ғылыми конференциялар, семинарлар, симпозиумдар, дөңгелек столдер ұйымдастырып өткізді. Раушанбек Әбсаттаров беделді ғалым-этносаясаттанушы ретінде Диаспоралардың Дүниежүзілік ассоциясының вице-президенті (Кванжу, Оңтүстік Корея) болып сайланды.

Ғалым ретінде Раушанбек замандасымыз, ағамыздың аты біздің елде ғана емес, алыс және жақын шетелдерде кеңінен танымал болғанын мақтан етеміз. Көптеген елдердің білім және ғылым орталықтарымен, белгілі ғалымдарымен тығыз қарым-қатынаста болды. Германия, Ұлыбритания, Франция, Россия, Украина, Өзбекстан, Кыргызия сияқты мемлекеттерге барып, олардың университеттерінде, ғылыми орталықтарында оқыған дәрістері мен жасаған баяндамалары өте жоғары бағаланды. Оған Қырғыз Республикасының Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының «Құрметті профессоры» атағы берілген.

Оның басшылығымен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жетіп отыр, ол еліміздің әлеуметтік-саяси ғылымындағы жетекші кафедралардың және ірі ғылыми орталықтың бірі. Мысалы, оның басшылығымен соңғы он жылда кафедра мүшелері 10 тілде: 22 монография (жалпы көлемі 305 б.т.), 38 оқулықтар, оқу құралдары, кітаптар, брошюлар (жалпы көлемі 790 б.т.) және 1000-нан астам ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар (жалпы көлемі 400 б.т.) олардың ішінде 100-і шетелдерде (жалпы көлемі 50 б.т.) жариялады. Кафедрада өте жақсы тәртіп және тәуір моральдық-психологиялық климат, творчестволық ахуал орнаған.

Профессор Р.Б. Әбсаттаровтың жетекшілігі мен саясаттану және әлеуметтік-философия пәндер кафедрасында жаңа мамандар: «Саясаттану», «Әлеуметтану», «Дінтану», «Мәдениеттану», «Философия» бакалавриаты, ал «Саясаттану» мен «Әлеуметтану» магистратура және PhD докторантура ашылды.

Профессор Р.Б.Әбсаттаровтың саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы шетелдердің көптеген ғылыми мекемелерімен ынтымақтастық орнатқан. Осындай ынтымақтастықтың нәтижесі оның бастамасымен өткізілген бірлескен семинарлар, ғылыми конференциялар мен кітап шығару болып табылады.

Мысалы, оның кафедрасы Корео университетінің саясаттану кафедрасымен бірлесіп «Political Changes and Ethnig Koreans in Central Asia» атты ғылыми семинар өткізді. Кафедраның үш оқытушысы баяндама жасады. Семинардың материалдары Сеул қаласында, Оңтүстік Кореяда басылды; Чоннам ұлттық университетінің ғылыми орталығымен «New Silk Road and the Global Diaspora» атты ғылыми конференция өткізді (2012 ж.). Кафедраның алты оқытушысы баяндама жасады. Конференцияның материалдары Кванжу қаласында Оңтүстік Кореяда басылды; 2015 ж. 23-24 сәуір аралығында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының негізінде Оңтүстік Кореяның Чоннам ұлттық университетінің диаспоры кафедрасымен бірге «Қазіргі әлемдегі диаспоралардың өзекті мәселелері» тақырыбында дөңгелек үстел өткізілді. Сонымен қатар, оның кафедрасының 15 оқытушыларының 30 ғылыми мақалалары Берлин қаласында неміс тілінде «Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012 г – 12 б.т. импакт фактормен» және «Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kazachstans.-Berlin: Verlag Dr. Koster, 2013-18 б.т.импакт фактормер» кітабында және т.б. басылды.

Р.Б.Әбсаттаров гранттық зерттеулерді орындайды және орындап келеді: Жоба. «Этносаралық қарым-қатынастар мәдениеті: қазақстандық тәжірибие. Жетекші Әбсаттаров Р.Б. 2009-2011 ж.ж. арасында. Қаржыландырған ҚР БҒМ. Зерттеу нәтижесінде монография басылды»; Жобалар. «Қазақстандықтардың әлеуметтік саясаттануы. Саясат және саяси жүйе. Жетекші Әбсаттаров Р.Б. 2010-2011 ж.ж. арасында.Қаржыландырған Абай атындағы ҚазҰПУ.Зерттеу нәтижесінде кітап басылып шығарылды»; Жоба. «Қазақ даласының әлеуметтік-саяси ойшылдары. Жетекші Әбсаттаров Р.Б. 2014-2016 ж.ж.арасында. Қаржыландырған Абай атындағы ҚазҰПУ. Зерттеу нәтижесінде мақалалар басылып шығарылды».

Р.Б.Әбсаттаров сонымен бірге халықаралық гранттық зерттеулерді де орындайды: Жоба. «Politische und philosophische Grundlagen des Multikulturalismus. Жетекші профессор Иоганн Рау 2011-2014 ж.ж. арасында. Германия. Қаржыландырушылар Өзірбайжан, Ресей және Германия» және жоба «Reserch on Ethnic Disperses and Cultural Territories. Жетекші профессор Лим Чо Ван 2012-2014 ж.ж. аралығында. Қаржыландырушы Ұлттық зерттеу Корея қоры». Халықаралық гранттық зерттеу нәтижесінде мақалалар басылды.

Ғұлама ғалым, абзал азамат парасатты ағамыздың ұстаздық қызметі ерекше болып айтуға тұратын әңгіме. Өйткені ол кісі 1971 жылдардың басынан бастап бүгінге дейін шәкірт тәрбиелеумен өмірін өткізуде. Алғашқы кезде Қазақ мемлекеттік университетінде аға оқытушы, доцент қызметтерін

атқарды. 1989-1994 ж.ж. Раушанбек Әбсаттаров партиялық, мемлекеттік және басқада жауапты жұмыста болды да, Қазақ мемлекеттік университетінде доцентік, профессорлық жұмысты қатар атқарды.

1997 жылы Раушанбек Әбсаттаров Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуматтану (саясаттану және әлеуметтік-философия) кафедрасының меңгерушісі қызметіне ауыстырылып сонымен бірге 2000-2002 жылдары сол университетінің тарих факультетінің деканы қызметін қатар атқарды. Содан бері осы ұжымда қызмет атқарады. ҚазҰПУ-дың қарашаңырақ болып даму және оның қоғамтану білімінің өсу, өркендеу тарихында ҚР ҰҒА корреспондент - мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Әбсаттаровтың терең ізі бар, үлкен үлесі бар. Осы мезгіл ішінде замандас ағамыздың алдынан мыңдаған шәкірттер өтті. Ол кісінің ғылыми жетекшілігімен, көмегімен жазылып, қорғалған 20 кандидаттың, 5 докторлық, 10 РНД докторлық және 40 жуық магистрлік диссертациялар болды. Бұл үлкен ғылыми ұжымның ғана қолынан келетін тірлік, ал ағамыз мұны бір өзі ғана атқарды. Көп жылдар бойы философия және саяси ғылымдары бойынша кандидаттық, және докторлық диссертациялар қорғайтын Ғылыми Кеңестің ғылыми хатшысы, мүшесі, төрағаның орынбасары болды.

ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, профессор Р.Б.Әбсаттаровтың «шекпенінен шыққан» шәкірттерінің ішінде көптеген көрнекті қайраткерлер, ғалымдар-академиктер, министрлер, әкімдер, ректорлар бар. Ол кісі еш уақытта мен сендерді оқыттым, тәрбиеледім, өсірдім деп айтқан емес. Ұстаздығын міндет қылып, еңбегін пұлдаған жоқ. Шәкірттерін өзімен тең санайтын, сыйлайтын, құрметтейтін. Бұл замандас ағамыздың бір жағынан қарапайымдылығы мен кішіпейілдігі болса, екінші жағынан ғұламаның зиялылығы мен парасаттылығының көрінісі.

Раушанбек Әбсаттаров біздер үшін тек аға ұстаз ғана емес, аса ардақты асыл азамат. Ол кісі Қазақстанда саясаттану ғылымының негізін салушылардың бірі және еліміздің этносаясаттану, салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану ғылыми мектебінің негізін салушы. Ол кісі біздің алыптарымыздың көзін көрген, солармен араласқан, қызметтес болған адам. Атап айтқанда, атақты Б.А.Амантаев, Л.А.Байдильдинов, К.Б.Бейсембиев, Н.Ж.Жандилдин, Б.А.Тулепбаев, А.Х.Қасымжанов, Н.С.Сәрсенбаев, С.С.Сартаев, О.А.Сегізбаев сияқты аса көрнекті ғалымдармен бірге еңбек етті.

Солардан уйренген, жақсы қасиетерін бойына сіңірген, олардың ғылыми ерлігін, рухани байлығын, ілімін кейінгі жастарға жеткізген ұлы ұстаз болды. Ағамыз сол алғашқы қазақтың ғұлама қоғамтанушы ғалымдары мен қазіргі жастар арасында «Алтын көпір» бола білді. Сол алыптардың көзі ғой, соңы ғой.

Раушанбек Әбсаттаров тек қана дәріс берген ұстаз емес. Өзінің мағыналы өмір жолымен, ішкі рухани байлығымен, асыл адами қасиеттерімен, кішіпейілдігімен, еңбекқорлығымен, парасаттылығымен бәрімізге үлгі болатын ұлы тұлға. Тек қана саясаттанушылар, әлеуметтанушылар, философтар емес, ғылым қуған барлық жастардың рухани көсемі, ақылшысы, тәрбиешісі, бапкері, қамқоршысы бола білді. Замандас ағамыздың адами қасиеттері де ерекше болды. Жарқын-жайдары мінезі, ақкөңілдігі, тазалығы, адалдығы, әділдігі, сабырлы-салмақты сөздері төңірегіндегі жандардың бәрін өзіне тартып тұрады. 5 жылға жуық партиялық, президент аппаратында жауыпты қызметте, 25 жылдан аса кафедра меңгерушісі, 3 жылға жуық декан болды. Осы мезгіл ішінде еш уақытта төңірегін биліктің биігінен қараған емес. Барлық жанға адами тұрғыдан, үлкен адамгершілікпен, түсінікпен қарайтын. Мұндай лауазым иелерінің арасында бұл сирек кездесетін қасиет. Ұлықтарға бас иіп, бас шұлғымайтын, өзінен кішілерге шіренбейтін адам. Бәрінің көңілін табуға тырысатын. Ешкімге еш уақытта дауыс көтеріп дөрекі сойлемейтін. Ең қиын-қыстау жерлердің өзінен жол тауып, абыроймен шығатын. Реті келген мезгілде әдемі әзіл айтып отыратын, әзілдерінің өзінде тәрбиелік-мән мағына бар.

ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, профессор Раушанбек Әбсаттаров білім саласын жетілдіруге де көп күш жұмсады. Жоғары білім беру, ғылыми кадрлар даярлау жүйесінің көптеген өзекті мәселелерін талдап, өз пікірін айтты, даму жолдарын көрсетті. Барлық қоғамтану мамандықтарына, әсіресе «саясаттану» мамандығына үлкен қамқорлықпен қарайды. Ұзақ жылдар бойы осы мамандықтың жетіліп қалыптасуына орасан зор еңбек етті, аты шартарапқа жайылған ғылыми мектеп қалыптастырды. Осы бағыттың көшбасшысы бірден-бір лидері болып отыр.

Раушанбек Әбсаттаров өзінің ғұламалығын танытып ғылым мен білімге тең қараған, екуіне бірдей тер төккен ғалым. Шын мәнінде ғылым мен білім егіз, құстың қос қанаты секілді. Білімсіз

ғылым жоқ, ғылымсыз білім дамымайды. Білім өркениеттің ірге тасы болса, ғылым соның үстіне тұрғызылған сәулетті ғимараты. Раушанбек ағамыз осыны терең түсіне білді.

Жалпы, Раушанбек Әбсаттаровтың ұстаздық өмірі де, ғалымдық өмірі де өте бай әрі мазмұнды. Бұл жөнінде ол кісіні бақытты адам деп айтуға болады. Бірақ ол кісінің жолында қиыншылық, ауыртпалық болған жоқ деген сөз емес. Болғанда қандай, дегенмен соның бәрін өзінің ақыл-ойымен, азаматтық арымен, еңбекқорлығымен жеңіп шығып отырды. Ғылымның азапты жолын ауыздықтан, оның шұғылалы шыңына шыққан ғалым ғана бақытты. Міне, ұстаз ағамыз-осындай бақыттың иесі.

Ағамыздың өміріндегі тағы бір тиянақты тұғыры өзінің отбасы болатын. Әбсаттаров жанұясы бақ пен берекенің, ырыс пен ынтымақтың, жылы шуақ пен жақсылықтың ордасы болды. Ол кісі осы ордаға басшы, қамқоршы бола білді. Сүйікті жар, сүйкімді әке, аяулы ата болды. Жеңгеміз Меруерт Асқарқызы үлкен ғалым, ұлағатты ұстаз, ағамыздың ақылшысы, жанашыры, қамқоршысы, берекелі дастарханның иесі, қасиетті шаңырақтың киесі болды. Ағамыз екеуі алтындай ұл-қыздар, немерелер өсіріп, тәрбиеледі.

Раушанбек ағамыз көптің адамы болған соң қоғамдық болмысын, қайраткерлік қасиетін көбірек айтып отырмыз. Сонымен қатар ол кісінің жеке адамдармен қарым-қатынасын, атап айтқанда, біздің ара қатынасымызды айта кеткен де артық болмас.

Мен ағамызды 1978 жылдан бастап білемін. Сол жылда мен С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың философия кафедрасында стажер зерттеуші болғанмын. Сонда етене жақын араласып кеттік, өте кішіпейіл, ақкөңіл, тіпті қарапайым екен. Өзінің студент, аспирант кезінде көрген қиыншылықтарын айтып, бізге күш-қайрат беріп, жігерлендіріп отыратын. Студенттермен, аспиранттармен, стажерлармен өзінің құрдасындай әзілдесіп, қалжыңдасып жүретін.

1997-2002 жылдары Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде бірге қызмет атқардық. Осы университетте біздің өте тығыз, мағыналы да мазмұнды қатынасымыз басталды. Ол кісі маған үлкен ағалық қамқорлықпен қарады, ақылын айтып отырды.

Менің 60-қа, 70-ке келген мерей тойымда өз тойындай қуанып, менің қасымда болды. Газетпен журналға мен туралы мақала жазды, ал мен 70-ке келгенде эль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіне менімен еріп барып, жылы-жылы құттықтау сөздерін айтты.

Ал осы мерейтойға арналған ресми салтанаттада ағынан жарылып, ақтарыла сөйлеп, менен бетер қуанып, шын ықыласымен құттықтаған сөздері менің жүрегіме терең ұялап, осы күнге дейін құлағымнан кетпейді. Ағамызды жеке мен ғана емес, отбасымның бәрі жақсы көреді, керемет сыйлайды, қатты құрметтейді. Өйткені ол кісінің өзі бәрімізді қадірлейді.

Ғалым мен ұстаз Раушанбек аға «Ерен еңбегі үшін» медальмен және басқада медальдармен, екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төске тағылатын белгімен марапатталған және «ҚР жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», ҚР Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағының иегері. Р.Б.Әбсаттаров ғылыми жұмысында жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрмет мақтау грамотасымен марапатталған. Раушанбек ағамыз өз елінің, туған халқының алдында азаматтық парызын толық өтеген тұлға. Ұрпаққа абыз атанын әрбір ісі өнеге. Алла тағала осындай жұлдызды ұлдарды қазақтың маңдайына көп берсе, онда болашағымыз қашанда жарқын болмақ. Тек асылдарымыздың ғұмыры ұзақ болғай.

Сөз сонында айтарым, Раушанбек Әбсаттаров замандас ағамыз біздің ғылымымыздағы жарық жұлдыз, ұлағатты ұстаз, көрген-білгені мол парасатты тұлға. Қоғамымызда, еліміздің ғылым мен білім жүйесінде оның аты әйгілі, абыройы биік. Оның жазып қалдырған еңбектері ғана емес, өзінің ғұмыры, мінез-құлқы, іс-әрекеттері, адамгершілік болмысы кейінгі жастарға үлгі болатындай абзал азамат. Оның өмірі-өнеге, өнегесі-өмір. Мерейтой иесі ардақты Раушанбек ағамыздың шаңырағына шаттық, өз басына ұзақ ғұмыр, зор денсаулық, отбасына бақыт тілейміз. Еліне сіңірген ерен еңбегінің жемісін жеп, тәрбиелеп өсірген ұл-қыздарының, немере-шөбелерінің, шәкірттерінің қызығын көріп, аяулы ақылшымыз, қадірлі қамқоршымыз болып арамызда ойнап күліп жүрсін. Сексен жастан сүрінбей өтіп, алда да талай шаруаларды тындырады деген сенімдеміз. Сексенінде бабы келген сұңқардай түлеп ұшқан замандас ағамыздың ғылым-білімнің көк аспанында қалықтай беруіне тілектеспіз!

БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ НҰРЫН СЕПКЕН!

*З.Е. Қабылдинов - Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры,
ҰҒА корреспондент-мүшесі, т.ғ.д., профессор*

Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров ағамыз 80-нің сеңгіріне шығып отыр. Бұл азаматты барша Қазақстан халқы біледі десем артық емес. Себебі, ол – ұстаз, ол – ғалым, ол – қоғам және мемлекет қайраткері. Оның бүкіл саналы өмірі халқына білім мен ғылымның нұрын себумен өтуде деп батыл айта аламын. Рәкеңді көптеген білікті ғалымдар, ел басқарған азаматтар өзіне ұстаз тұтады, силайды, жазған ғылыми еңбектерін қадағалап оқиды. Бізде де сондай, оны үлгі-өнеге тұтқан адамдардың қатарынанбыз. Елі мен халқы, еңбек еткен ұстаздары Раушанбек Боранбайұлының 80-жасқа келген мерейтойын қуанышпен атап өтуде. Рәкең осындай құрмет пен сыйға өзінің адал еңбегімен, маңдай терімен, ойшылдығы және жаңашылдығымен қол жеткізгендігі ақиқат. Ағамыз біздің институтта жиі болып, ақыл-кеңес беріп тұрады. Ұжымның жетістіктеріне де қуанады. Жұмыста олқылықтар болса жөн-жобаға салудан бас тартпайды.

Раушанбек Әбсаттаров абыройдың асқарына асықпай, күнделікті жасаған еңбегімен, тірнектеп жинаған білімімен, жазған ғылыми жұмыстарымен, студенттерге оқыған дәрістерімен қол жеткізді. Ол ғылымның даңғыл да, ауыр жолына түсті. Сонау ХХ ғасырдың 60-шы жылдарының басында арман қуған Раушанбек аға еңбек жолын, 1958 жылы В.И. Ленин атындағы кеңшарда жүргізуші болып бастаған болатын. 1959-1962 жылдар аралығында Кеңес Армиясы қатарында әскери міндетін өтеп, бөлімше, взвод командирі қызметтерін атқарды. Ол әскерде әбден шынығып, орыс тілін өте жатық меңгеруге қол жеткізді. Әскерде жүрген жылдары бос уақытта әлем ойшылдарының еңбектерін қызыға оқи бастады. Осы қызығушылық оны Киев университетінің философия факультетіне алып келген болатын. Ол университетті 1967 жылы бітіреді. Киев университетінің ғалымдары талантты қазақ жігітін өз аспирантурасына алып қалды. 1970 жылы кандидаттық диссертациясын қорғаған Раушанбек 1982 жылы осы білім ордасында докторантураны да тәмамдады. Ол аса күрделі, ауқымды «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: элеуметтік-философиялық талдау» тақырыбынан 1990 жылы докторлық диссертация қорғайды.

Киев ғалымдары қазақ ғалымының жасаған еңбегінің жоғары деңгейін атап көрсетті. Оған Украинаның философиялық мектебінің өкілі ретінде көп қамқорлықтар жасады. Раушанбек ағамыздың ғылыми-шығармашылық лабораториясының қалыптасуына, сол кезде КСРО-ға атағы шыққан Украина философ ғалымдары, КСРО ҒА корреспондент-мүшелері, Украина ҰҒА академиктері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар П.В. Копнин мен В.И. Шинкарук болды. Сонымен қатар Украинаның философия мектебінің көрнекті өкілдері Лениндік сыйлықтың лауреаты, философия ғылымдарының докторы И.Д. Назаренко да үлкен көмек көрсетіп, ақыл-кеңестерін аяған жоқ. Сондай-ақ философия ғылымдарының докторлары, профессорлар Д.Ф. Острянин, И.В. Бичко, В.С. Дмитриченко, А.И. Доронченков, И.Ф. Надольный сияқты ғалымдар Р. Әбсаттаровтың ғылыми ізденістеріне байланысты өз ақыл-кеңестерін, ұсыныстарын айтумен болды. Қазақстандық ғалымдар арасынан Р. Әбсаттаровтың ғылыми жұмыстарына ұсыныстарын, пікірлерін білдіріп, ой бөліскен ҰҒА академиктері, профессорлар Д.К. Кішібеков, Б.А. Төлепбаев, М.Т. Баймахановтар болатын. Философия ғылымдарының докторлары, профессорлар Б.А. Амантаев пен Н.Ж. Жандельдин де Раушанбектің ғылыми жетістіктеріне жетуіне қол ұштарын берді. Бүгінде Рәкең өзінің ұстаздарының, әріптестерінің әлемдік философиялық ойда іздерін қалдырып, ғылыми ойдың дамуына қомақты үлес қосқандығын мақтанышпен айтады.

Осыншама ғалымдардың есімдерін біз бекер тізбелеп отырған жоқпыз. Себебі, ғылымдағы сабақтастық оның дамуымен жаңаруының методологиялық принципі болып табылады. Қоғамдық өмірдің даму диалектикасын, заңдылықтарын дөп басып көре білу, олар туралы ой қозғау қиямет-қиын шаруа. Бұл жұмысты саналы өмірін ғылым жолында сарп еткен ойшыл ғалымдар ғана жасай алады. Раушанбек ағамыз осындай, қоғамдық қатынастардың күрмеулі мәселелерін зерттеген ойшыл ғалымдардан оқыды, үйренді, өнеге алды және өзі де осындай ойшыл ғалымдар дәрежесіне көтеріле алды. Философияның теориялық және методологиялық танымы мен тәлімін жетік меңгерген Р.Әбсаттаров элеуметтану және саясаттану ғылымдарында да айтары бар, кең диапазондағы сирек

кездесетін ғалымдар дәрежесіне көтеріле алды. Қазақстанның қоғамдық ғылымдар тізбесінде Р. Әбсаттаровтай философиядан, саясаттанудан, әлеуметтанудан қатарластыра іргелі еңбектер жазған ғалым жоқтың қасы. Әсіресе, оның этникалық қатынастар, этноәлеуметтану, этносаясат мәселелеріне қатысты жазған ғылыми еңбектерін ғылыми қауым өте жылы қабылдап, жоғары бағасын берді. Ол әлеуметтік зерттеулер нәтижесіне сүйене отыра, саяси шешімдердің тиімділігін арттырудың және қоғамдық дамудағы қайшылықты мәселелерді шешудің ғылыми жолдарын көрсете білген дара ғалымдар қатарынан аталды. Этникалық сферадағы, ұлттық дау-жанжалдарды шешудің, латентті құбылыстарды ашудың теориялық қана емес, қолданбалы аспектілерін көрсете білді.

Қоғам барлық сегменттері өзара байланыстағы, біріне-бірі тәуелді, сан қырлы даму жүйелерге бөлінген аса күрделі организм. Рәкең, осы мәселені зерттеу барысында ғылымилықты, объективтілікті бірінші орынға қойып, билік пен Үкіметтің айтқандарын орындап, «бәрі жақсы, бәрі керемет» деген немқұрайдылықтан аулақ жүрді. Ол үшін «Қазақстанды қалай көгертеміз, өзгертеміз» деген мәселе бірінші орында тұрды. Рәкең қанша мүмкіндігі болса да мемлекеттік билік қызметіне кетіп қалмады, білім мен ғылым салаларында қызмет етуді таңдады. Оның алдынан мындаған студенттер өтті. Олардың баршасы Раушанбек ағаларын ұдайы ұстаз тұтып, бүгінгі күнге дейін алғыстарын айтып, сәлемдесіп жатады. Шәкірттерінің осындай құрметтері Рәкеңнің ұстаздық қызметінің жоғары бағасы болса керек.

Ол көп жылдар бойы, 1971-1988 жылдар аралығында әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде философия пәнінен аға оқытушы, доцент болды. Осы жылдарда ол Қазақстан халқына патриоттық тәрбие беру, полиэтникалық Қазақстан қоғамында этносаралық қатынастарды жетілдіру мәселелеріне ерекше ден қойды. Саяси тұрақтылық, қоғамдық келісім, этносаралық татулық категорияларының жай ғана ұғымдар емес, халық үшін тағдыршешті маңызы бар, терең тамырлы әлеуметтік-саяси құбылыстар екендігін негіздеді. Біздің институт «Қазақстан халқы» атты ғылыми тарихи интерактивті карта жасағанда ағаның еңбектеріне де сүйеніп отырды. Қазақстан тәуелсіз мемлекет болғанда Раушанбек Боранбайұлы жасаған осы ғылыми тұжырымдар мен идеялардың маңыздығы тіптен арта түсті. Аталған категориялар ұлттық идея дәрежесіне көтерілді. Ғалымның түйінді ойларын билік те байқады. Оны 1988-1990 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық комитеті өзіне қызметке тартты. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Р. Әбсаттаровты Президент аппараты өзіне кеңесшілікке шақырды. Осы 1991-1996 жылдарда ол Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институтының саяси-әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі қызметін қоса атқарды. 1997 жылдан бүгінгі күнге дейін Раушанбек ағамыздың өмірі мен шығармашылығы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетімен байланысты. Ол осы оқу орнының саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасында 20 жылдан астам меңгеруші болды. Қазір осы кафедраның құрметті меңгерушісі, профессор консультанты.

Өзінің ғылыми ғұмырында профессор Р.Әбсаттаров өте қарымды еңбек жасады, әлі де жасау үстінде. Оның еңбектері 9 тілде жарық көрді. 40-тан астам монографиялары, оқу құралдары, оқулықтары, кітапшалары мен кітаптары жарық көрді. 600-дей түрлі тақырыптарға жазған мақалаларын алыс, жақын шетел ғалымдары мен студент, магистранттары, докторанттары оқуда. Шағын мақала көлемінде ғалымның жазған дүниелерін санамалап шығу тіптен мүмкін емес. Десек те, олардың іргелілерін атап өтейік: Ғылыми-техникалық прогресс және ұлтаралық қарым-қатынастар. Алматы, 1977; Ұлттық қатынастардың дамуы. Алматы, 1982; Ұлттық процестер: ерекшеліктері және проблемалары. Алматы, 1995; Саясаттану және оның проблемалары. Алматы, 2007; Әлеуметтану негіздері, 2-том. Алматы, 2013, Саясаттану негіздері. 2 том, Алматы, 2018 және т.б. еңбектері. Рәкең неміс ғалымы Иоганн Раумен бірге «Қоғамның әлеуметтік-саяси проблемалары туралы ойлану мен толғану» атты 35 баспа табақ еңбегін дайындап «Ұлағат» баспасына өткізіп берді.

Оның шығармашылық лабораториясы мен зерттеу объектісі негізінен этносфера екендігі белгілі. Этникалық өмір өте күрделі даму үстінде. Қазіргі адамзат қоғамы этникалық, діни жандану үдерісімен қатар ғаламдық жаһандану үдерістерін қатарласа жүруін бастан өткеруде. Әлемдегі негізгі қайшылықтардың біріне осы екі жаһандық тенденциялар арасындағы қайшылықтар шығуы ықтимал, деген ойды Р. Әбсаттаров ғалым ретінде өз еңбектерінде негіздеп келеді. Осындай келелі ойларымен Р. Әбсаттаров Германияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда, Жапонияда т.б. 7 елде өз дәрістерін оқыды. Әлемдік деңгейдегі ғалымдар оның пікірлерімен келісті.

Р. Әбсаттаров өзінің ғылым жолында жинап-терген білімін ізбасарларымен бөлісті. Оның жетекшілігімен 5 ғылым докторы, 20 ғылым кандидаты, 10 PhD докторы, 40 магистрант даярланды. Бұл шаруаны ел болашағы мен ғылымының дамуына ықпал еткен үлкен жұмыс деп бағалаймыз. Ол өз бастамасымен Корея мемлекеттік университетімен тығыз байланыстар орнатты. Чоннам ұлттық университетінің саясаттану кафедрасымен бірге «Қазіргі әлемдегі диаспоралардың өзекті мәселелері» тақырыбын жан-жақты зерттеу үстінде.

Раушанбек ағамыз үлгілі отбасының иесі. Меруерт жеңгеміз де профессор, екі ұл Марат пен Ғалымжан ғылым кандидаттары, қызы Майя - магистр.

Ағамыздың өмірі мен қызметі, ғылымы мен білімі қазақ еліне үлгі-өнеге. Еңбегінің арқасында Раушанбек ағамызды билік те, халық та марапаттан аяған жоқ. Ол өзі өскен «Қармақшы ауданының құрметті азаматы», «Қазақстан Республикасы ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісінің иегері, «Ерен еңбегі үшін» медалімен марапатталған.

80-ге келіп, аттан түспеген, қаламы қарымды ғалым ағамыз Раушанбек Боранбайұлына мерейтойыңыз құтты болсын демекпіз.

КЕМЕЛ ҒАЛЫМ, ДАРА ТҰЛҒА

А.К. Құсайынов – Қазақстан Педагогикалық Ғылдымдар Академиясының президенті, академик, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты

Еліміздің саяси ғылымының негізін салушылардың бірі, қазақстандық этносаясаттану және салыстырмалы саясаттану ғылыми мектебінің негізін қалаған көрнекті ғалым, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы мерейлі 80 жасқа толып отыр.

Оның этносаясаттану ғылыми мектебі шетелдерде кеңінен танымал. Ол беделді ғалым-этносаясаттанушы ретінде Global Диаспоралардың Дүниежүзілік ассоциациясының вице-президенті (Кванжу қ., Оңтүстік Корея) болып сайланды.

Еңбек жолын 1958 жылы Қызыл-Орда облысы Қармақшы ауданындағы Тұрмағанбет ауылында шофер болып бастаған жас балаң жігіттің бойындағы терең ойшылдық пен тектілік, оны биік қиялдарға жетеледі. Кең сайын дала құшағында еркін көсіле жүріп, ғалым болуды арманданы. 1959-1962 жж. Кеңес Армиясы қатарында болғанда да осы ой оған маза бермеді. Осы арман оны Т.Г. Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетіне алып келді.

Университет табалдырығын аттаған жас қазақ жігітін украин ғалым-оқытушылары жылы қарсы алды. Оны бойындағы білімге, ғылымға деген талпынысын, мол қабілетін байқап, бауыр тартты. 1967 ж. университетті жақсы аяқтап, аспирантураға жолдама алды. Кандидаттық диссертациясын 1970 ж. сәтті қорғап, елге жас ғалым ретінде оралды. Көңілінде Украина ғалымдарына деген шынайы алғыс сезім қалды.

Ол әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінде жұмысқа орналасты. 1971-1988 жж. аға оқытушы, доцент болып қызмет атқарды. Осы уақыттарда өзінің ғалым болып қалыптасуын ықпал еткен көрнекті Украина ғалымдарымен байланысын еш үзген емес. Солардың шақыруымен Киев университетіне докторантураға түсіп, осында 1990 ж. «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: элеуметтік-философиялық талдау» – деген тақырыпта докторлық диссертация қорғады.

Профессор Р.Әбсаттаровтың ғалым болып қалыптасуына Украины ғалымдары: КСРО ҒА корреспондент-мүшелері, Украины ҰҒА академиктері, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар П.В. Копнин мен В.И.Шинкарукты, Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессор И.Д.Назаренконы, Украины ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.Ф.Острянин, философия ғылымдарының докторлары, профессорлар И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольныйлар мол қолдау көрсетті.

Раушанбек Боранбайұлы 1988-1990 жж. партиялық жұмыста болса да, ҚазҰУ-де доцентік қызметті қатар атқарып жүрді. Ол 1991 ж. ҚР Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика мен болжамдау институтының элеуметтік саясат және философия кафедрасының меңгерушісі, ҚР Президент Аппаратының кеңесшісі болды.

1997 ж. Абай атындағы Қазақ ҰПУ-нің Саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, 2000-2002 жж. тарих факультетінің деканы қызметтерін атқарды. 2018 ж. қыркүйек айынан Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының құрметті меңгерушісі, профессор- кеңесшісі.

Профессор Р.Әбсаттаров КСРО ҒА корреспондент-мүшесі, ҚР ҰҒА академигі, тарих ғалымдарының докторы, профессор Б.А. Тулепбаев, ҚР ҰҒА академигі, философия ғылымдарының докторы, профессор Д.К.Кішібеков, ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы, профессор М.Т. Баймаханов, ҚазКСР ҒА корреспондент-мүшелері, философия ғалымдарының докторлары, профессорлар Б.А.Амантаев пен Н.Ж.Жандильдин сынды көрнекті қазақстандық ғалымдардың есімдерін өзіне қолдау көрсеткен, ғылымдағы ұстаздары ретінде зор құрметпен атайды.

Академик Р.Әбсаттаров Қазақстанның саяси және әлеуметтік-философиялық ғылымдардың дамуына мол үлес қосты. Ол 9 тілде 40 монография, кітаптар, кітапшалар, оқулықтар, оқу құралдары мен 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жариялады. Бұл еңбектер саясаттану, әлеуметтану және философия ғылымдары үшін іргелі және практикалық мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтар жарияланды. Олар елімізде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, келісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процесстер, халықтардың ойлау қабілетінің бірлігі мен әртүрлілігі, салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуы мен дамуына мол үлес қосты.

Раушанбек Боранбайұлы әлеуметтік-саяси қатынастардың маңызды және күрделі мәселелерін шешуде жеткілікті батылдық пен жаңашылдық көрсетті. Ол ынталы ғалым-теоретик және тәжірибелі практик қасиеттері үйлесімді ұштасқан, салыстырмалы материалдарды теориялық жағынан ұғынуға бағытталған жаңалықтар және ілгерілеудің ынталы жақтаушысы, ұлттық және интеграциялық, саяси және әлеуметтік процесстер жөнінен өзіндік тұжырымдамалар жасады.

Ол көптеген бірегей және іргелі монографиялардың авторы. Солардың қатарында: Ғылыми-техникалық прогресс және ұлтаралық қарым-қатынастар, 1977 ж.; Ұлттық қатынастардың дамуы, 1982; Ұлттық процесстер: ерекшеліктері және проблемалары, 1995 ж.; Студенттерді ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелеу: теория және практика, 1999 ж. (Т.С.Садықовпен бірге); Саясаттану және оның проблемалары, 2007 ж.; Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті: қазақстандық тәжірибе, 2015 ж. (басқа авторлармен бірге); Әлеуметтану: өзекті мәселелер. Екі томдық. 2013 ж., 2015 ж.; «Саясаттану негіздері». Екі томдық. 2012 ж., 2018 ж. және неміс профессоры Иоганн Роумен бірге жазған «Қоғамның саяси және әлеуметтік проблемалары туралы ойлану мен толғану» атты монография бар.

Оның басшылығымен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізе отырып, еліміздің әлеуметтік-саяси ғылымындағы жетекші кафедралардың және ірі ғылыми орталықтың біріне айналды. Оның басшылығымен, соңғы он жылда, кафедра мүшелері 10 тілде: 22 монография, 38 оқулықтар, оқу құралдары, кітаптар, кітапшалар және 1000-нан аса ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар, олардың ішінде 100-і шетелдерде, жариялады.

Кафедрада «Саясаттану», «Әлеуметтану» «Дінтану», «Мәдениеттану», «Философия» мамандықтары бойынша – бакалавриат, «Саясаттану» мен «Әлеуметтану» – магистратура және PhD докторантура ашылды. Кафедра көптеген шетелдік ғылыми мекемелермен ынтымақтастық орнатты.

Р.Б.Әбсаттаров Ұлыбритания, Германия, Франция, Оңтүстік Корея, Түркия, Жапония, Египет, БАЭ, Ресей, Украина, Белоруссия және басқа да елдердің университеттері мен ғылыми орталықтарында баяндамалар жасап, дәрістер оқыды. Шетелдерде 60-тан астам ғылыми мақалалар жариялады. Ол Қырғыз республикасының Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының “Құрметті профессоры” болып сайланды.

Көрнекті ғалым-ұстаз Раушанбек Боранбайұлы «Ерен еңбегі үшін» медальмен және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» құрметті атағымен марапатталған. Ол «ҚР жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», ҚР Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы».

Академик Р.Әбсаттаровтың ғылыми жетекшілігімен 5 ғылым докторы, 20 ғылым кандидаты, 10 PhD докторы және 40 магистрант дайындалды. Ол 30 жылдан астам уақыт бойы саяси және философия ғылымдары бойынша кандидаттық және докторлық диссертация қорғайтын Ғылыми Кеңестің ғалым хатшысы, мүшесі, төрағаның орынбасары болды.

Абай атындағы Қазақ ҰПУ-ің Хабаршы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» журналының бас редакторы, бірқатар қазақстандық және шетелдік журналдардың редакция алқасының мүшесі.

Р.Б. Әбсаттаров еңбекқор, жауапкершілікті, тиянақты, адал жан және жақсы отағасы. Жолдасы – Меруерт Асқарова педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, қызы – Майя Әбсаттарова, магистр, ұлдары – Марат Әбсаттаров, заң ғылымдарының кандидаты, Ғалымжан Әбсаттаров, саяси ғылымдарының кандидаты. Алты немересі – Ақрано, Диляра, Аллаяр, Алияр, Ахмедияр, Алинур және 2 шөбересі – Раян, Рами бар.

Абыз қария жасына келген дана ұстаз, көрнекті ғалым, академик Р.Әбсаттаровты мерейлі жасқа келуімен құттықтай отырып, ұзақ ғұмыр сүріп, толымды еңбектер жазуына шынайы тілктестігімізді білдіреміз!

ЖИЗНЬ, ПОСВЯЩЕННАЯ ПОИСКУ ИСТИНЫ

Б.Х. Толеубекова – доктор юридических наук, профессор

*По самой своей сути наука – это поиск истины.
Джозеф Томсон (английский ученый).*

Моему коллеге Абсаттарову Раушанбеку Бурамбаевичу исполнилось 80 лет. Много это или мало? Для простого смертного – немало. Для ученого - мало. Для истинного ученого пространство целого мироздания кажется тесным, бесконечное время кажется кратким. Его пытливый ум способен охватить то, что скрыто за горизонтом, покоится на дне морском, сияет на вершинах самых высоких гор, угадывается в мерцании давно погасших звезд. Он способен говорить с теми, кто тысячу лет назад приступил к созданию сегодняшнего мира, вступать в беседу в теми, кто придет на эту землю через сотни лет. Он ведет свою речь на удивительном языке, который понятен только посвященным, – языке науки. Он – вечный труженик, посвятивший себя поиску истины. Это все о нем, о Раушанбеке Бурамбаевиче, -докторе философских наук, профессоре, обладателе множества государственных наград, наставнике целой плеяды казахстанских ученых, авторе огромного количества научных трудов.

Он бодр, энергичен, полон творческих замыслов. И нет никаких сомнений в том, что Раушанбек Бурамбаевич реализует свои новые замыслы как нельзя лучше. В том, что это будет очередной образец философской и политической мысли, доказано всей его научной деятельностью.

Поиск истины – тернистый путь. Но Раушанбек Бурамбаевич – боец стойкий. Он не гонится за минутной славой, далек от конъюнктурных интересов в подходах к решению любых вопросов, которые возникают перед ним в процессе исследования. Все свои шаги в науке он сверяет с высокими моральными принципами, чутко улавливает резонансы, вызываемые его изысканиями среди коллег, в круг которых входят не только сограждане, но и представители высокой науки из ближнего и дальнего зарубежья. Корифеи отечественной правовой, политической, исторической и философской мысли в лице член-корреспондента АН СССР, академика НАН РК, доктора исторических наук, профессора Б.А.Тулепбаева, академика НАН РК, доктора юридических наук, профессора М.Т.Баймаханова, членов-корреспондентов АН КазССР доктора философских наук, профессора Б.А.Амантаева, Н.Д.Джангильдина, будучи ближайшим окружением Р.Б.Абсаттарова, составляют славу и гордость нашей Родины – свободного Казахстана.

Современная социально-политическая наука Казахстана, благодаря кропотливой и неустанной деятельности Р.Б.Абсаттарова, значительно пополнила свой интеллектуальный потенциал, расширила горизонты своего влияния, выйдя за пределы своей страны, заявив о себе как о состоявшейся и зрелой сфере национального научного познания действительности. Он автор сорока книг, монографий, учебников, учебных пособий, брошюр, более 600 научных статей. Круг его читателей весьма обширен. Своими сокровенными мыслями и научными достижениями Раушанбек Бурамбаевич щедро делится, выступая на различных симпозиумах во многих иностранных государствах, читая лекции в ведущих университетах мира. География научных интересов Р.Б.Абсаттарова обширна: Великобритания, Германия, Франция, Южная Корея, Турция, Япония, Египет, Объединенные Арабские Эмираты, Россия, Украина, Белоруссия и другие страны. Везде, где

приходилось бывать Раушанбеку Бурамбаевичу, о нем соратники по науке говорили как о незаурядном ученом, исследователе, лишенном самолюбования, корректном собеседнике, искреннем и открытом человеке. Такие работы Раушанбека Бурамбаевича, как монографии «Научно-технический прогресс и межнациональные отношения» (1977 г.), «Развитие национальных отношений» (1982 г.), «Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика» (1999 г.), «Политология и ее проблемы» (2007 г.) и другие работы составляют золотой фонд отечественной социально-политической мысли.

Опубликованные собственные исследования не исчерпывают всего богатства профессиональных знаний Р.Б. Абсаттарова. Многогранность его интересов проявляется постоянно и оказывает неоценимую услугу молодому поколению философов и политологов. Он много лет является бессменным главным редактором научного журнала, включенного в перечень изданий, рекомендуемых КОКСОН для опубликования результатов исследований по общественно-политическим наукам. Журнал востребован и обладает высоким рейтингом.

От чистого сердца поздравляя Раушанбека Бурамбаевича со славным юбилеем, искренне желаю моему коллеге долгих лет счастливой и наполненной добрыми делами жизни! Оставайтесь таким же несгибаемым, каким Вы были в молодые годы, таким же обаятельным, каким Вы были в пору зрелости, таким же умным и ответственным, каким я знаю Вас по совместной работе.

СЫР БОЙЫНЫҢ МАҚТАНЫШЫ

*С. Журсимбаев - заң ғылымдарының докторы, профессор
ССРО Прокуратурасын құрметті қызметкері, ҚР жанындағы Құқық қорғау қызметі
Академиясының құрметті профессоры, 3 дәрежелі мемлекеттік заң кеңесші*

Міне Раушанбек досымыз да 80 жасқа толып мерейтойға қолы жетті. Бұрын ауылда, жастау кезімізде 60 жастан асқан ақсақалдарды көргенімізде, көбісі қаусыраған, бүгіліп, жәй жүріп, тек немерелерін бағып жүрген шалдарды көретінбіз. Ал Раушанбекке қарап оны айта алмайсың. Біріншіден, бұл тағдырдың берген денсаушылығы, табиғи сүйегінің мықтылығы, қоғамымыз бен дәрігерлердің бүгінгі азаматтарға жасаған қолайлы жағдайы болса, екіншіден, ең бастысы, жарты ғасырдан астам жан жолдас болып келген, күнделікті Раушанбектің жағдайын жасаған өмірлік қосағы Меруерттің енбегі.

Бір ретте үйді жақсылап жөндепіндер ғой деп Раушанбекке айтқанымда: «Мен оған араласым жоқ, үй жөндеуін жасаған Меруерт пен Маечканың (Майя қызы) еңбегі ғой деген». Міне Раушанбектің ғылым және оқу ағарту саласында көп жетістіктерге жетсе оның ішінде жұбайы Меруерт пен жан ұясының үлкен үлесі бар.

Әрине, Раушанбектің осындай жетістікке жетуі оның ең басынан еңбек жолын дұрыс белгілеп, өзіне лайықты, кеуліне қонымды қызметті таңдауы болды. Ол жас кезінде-ақ 27 жасында Киев мемлекеттік университетінің философия факультетін бітіріп, сонда аспирантураны 30 жасында, көп ұзатпай докторантураны да оқып бітіргені, өз ғылыми қалауын мезгілінде жасағаны көрініп тұр.

Раушанбектің еңбектері тоғыз тілде 40 монография, кітаптар, кітапшалар, оқулықтар, оқу құралдарын және 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жарияланғаны, оның үстіне тек біздің елімізде ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен белгілі болғаны оның саяси, әлеуметтік-философиялық ғылымдардың дамуына сүбелі үлес қосқаны куә бола алады.

Әсіресе оның еңбегі республикада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, келісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары мен салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану және тағы басқа да жаңа бағыттардың қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі өте зор. Ол белгілі, беделді ғалым-этносаясаттанушы ретінде Global Диаспоралардың Дүниежүзілік ассоциациясының вице-президенті (Кванжу қ., Оңтүстік Корея) болып сайланғаны осы еңбектердің жемісі.

Сол себептен ғалым-саясаттанушы, әлеуметтанушы, философ, публицист, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Әбсаттаров досымызды тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси ғылымының іргесін қалаушылардың бірі

және қазақстандық этносаясаттану және салыстырмалы саясаттану ғылыми мектебінің негізін салушы ғалым деп есептейміз.

Раушанбек бізге және шетелдерге кеңінен белгілі ғалым болып қана қоймай өз тәжірибесімен үлкен ғалым ретінде маңындағы кафедра қызметкерлерімен, аспиранттар, студенттер немесе магистранттармен және де ынталы, таланты жастармен бөлісіп, жас ғалымдардың көрнекті беделді ұстазы болды.

Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы Раушанбек досымыздың басшылығымен ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізді. Оның кафедрасы шетелдердің көптеген ғылыми мекемелерімен ынтымақтастық орнатты. Осындай ғылыми деңгейдегі ынтықмақ нәтижелі болып оның бастамасымен бірлескен семинарлар, дөңгелек үстелдер, ғылыми конференциялар, симпозиум мен кітап шығару жұмыстары жоғарғы деңгейге көтерілді. Мысалы, оның кафедрасы Корея университетінің саясаттану кафедрасымен бірлесіп «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia» атты ғылыми семинар өткізді. Кафедраның үш оқытушысы баяндама жасады. Семинардың материалды Сеул қаласында, Оңтүстік Кореяда басылды; Чоннам ұлттық университетінің ғылыми орталығымен «New Silk Road and the Global Diaspora» атты ғылыми конференция өткізілді (2012 ж.). Кафедраның алты оқытушысы баяндама жасады. Конференцияның материалдары Кванжу қаласында Оңтүстік Кореяда басылды (2011 ж.).

23-24 сәуір аралығында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының негізінде, Оңтүстік Кореяның Чоннам ұлттық университетінің диаспора кафедрасымен бірге “Қазіргі әлемдегі диаспоралардың өзекті мәселелері” тақырыбында дөңгелек үстел өткізілді. Сонымен қатар, оның кафедрасында 15 оқытушыларының 30 ғылыми мақалалары Берлин қаласында неміс тілінде “Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012 г.-12 б.т. импакт-фактормен” және “Politische, soziologische und Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans.-Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013.-18 б.т.” импакт-фактормен кітабында және т.б. басылды.

Аталған кафедра еліміздің әлеуметтік-саяси ғылымындағы жетекші кафедралардың және ірі ғылыми орталықтың бірі болды. Мысалы, оның басшылығымен соңғы он жылда кафедра мүшелері 10 тілде: 22 монография (жалпы көлемі 305 б.т.), 38 оқулықтар, оқу құралдары, кітаптар, брошюралар (жалпы көлемі 790 б.т.) және 1000-нан аса ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар (жалпы көлемі 400 б.т. асады), олардың ішінде 100-і шетелдерде (жалпы көлемі 50 б.т.) жариялады.

Раушанбек Әбсаттаров досымыз Ұлыбритания, Германия, Франция, Оңтүстік Корея, Түркия, Жапония, Египет, БАЭ, Ресей, Украина, Белоруссия және тағы басқа елдердің университеттері мен ғылыми орталықтарында баяндамалар мен дәрістер оқыды. Ол шетелдерде 60-тан астам ғылыми мақалалар басып шығарды.

Кафедрада ол өте жақсы тәртіп және тәуір моральдық-психологиялық климат, творчестволық ахуалды орната білді. Оның жетекшілігімен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасында жаңа мамандар: «Саясаттану», «Әлеуметтану» «Дінтану», «Мәдениеттану», «Философия» бакалавриаты, ал «Саясаттану» мен «Әлеуметтанудан» магистратура және PhD докторантура ашылды. Бұл үлкен еңбектің жемісін, өз маманының майталманы болғанын, ғылыми деңгейінің жоғарғы дәрежелілігін көрсетеді.

Ол ғылыми жұмысында жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрметті мақтау грамотасымен марапатталды. Оның еңбегі жемісті болып мемлекетіміз «Ерен еңбегі үшін» медальды және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төске тағылатын белгіні омырауына тақты және «ҚР жоғарғы оқу орнының үздік оқытушысы», ҚР Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағына ие болды. Ол - Қырғыз республикасының Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының “Құрметті профессор”.

Профессор Р.Б. Әбсаттаров 2001 жылдан бері Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршы “әлеуметтану және саяси ғылымдар” сериясы ғылыми журналының бас редакторы, сондай-ақ бірқатар қазақстандық және шетелдік журналдардың редакция алқасының мүшесі ретінде әлі де еңбек етуде.

Ол ғылым мен білім беру саласында үлкен биіктен көрініп, өзі туып өскен топырағы Сыр бойының мақтанышы болса, жан ұясында да беделді отбасы бола білді. Оның еңбекқорлығы,

жауапкершіліктілігі, тиянақтылығы, адамгершілігі Майя қызына, ұлдары Марат пен Ғалымжанға, жаңа дүниеге келген немере мен шөберелеріне маңызды үлгі.

Біздер, жан ашыр жолдастары, Раушанбек досымызға Меруерт жұбайымен бірге енді осы еңбектердің жемісін көріп, балаларының, немерелері мен шөберелерінің аяғына тұрып, еліміздің бақытты азамат болғанын көрсін дейміз. Отбасында мерейтойы басқа да тойларға ұласа беруіне тілектеспіз.

*Құтты болсын мерей тойың, 80 жасың
Әр уақытта домаласын өрге тасың,
Меруертпен қоса азарып, шөбере сүй,
Ешқашанда көңіліңді кір шалмасын.*

ФЕНОМЕН АБСАТТАРОВА

Амиржан Шалтыков - доктор политических наук, профессор

Раушанбек Бурамбаевич Абсаттаров является выдающимся ученым и талантливым педагогом, внесший неоценимый вклад в развитие отечественной науки и высшего образования, основателем казахстанских научных школ этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии.

В чем же все-таки феномен Абсаттарова?

Прежде всего, среди казахстанских политологов на долю члена-корреспондента Академии наук Республики Казахстан, доктора философских наук, профессора Абсаттарова Раушанбека Бурамбаевича судьбою выпала великая честь быть одним из основателей политической науки молодого суверенного государства. Дело в том, что на заре суверенитета республики центральные научные органы Советского Союза в лице Высшего аттестационного комитета в Москве долгое время воспротивились созданию в союзных республиках самостоятельных диссертационных советов по защите кандидатских и докторских диссертации по политологии, а именно в среднеазиатских республиках, в том числе в Казахстане. Благодаря неустанным усилиям Раушанбека Бурамбаевича, используя даже личные связи, ему удалось убедить твердолобых чиновников от науки, открыть в КазГУ им. С.М.Кирова первый в Казахстане совет по защите диссертационных исследований по политологии. И это дало возможность начать подготовку квалифицированных научных кадров по политическим наукам.

Таким образом, в Казахстане политология в качестве самостоятельной академической дисциплины получила права гражданства в конце 90-х годов прошлого столетия. Она стала преподаваться в вузах как обязательный предмет. Ее востребованность обусловлена началом перехода казахстанского общества к свободе, рыночной экономике, что заметно повысило интерес к политике у людей, ставших активными участниками социально-политических изменений. Политическая наука была призвана объяснить стремительные экономические, политические, психологические и культурные трансформации казахстанского общества.

Как известно, политика – важнейшая сфера жизнедеятельности общества, государства и каждого гражданина. Начиная с усвоения школьной программы, а затем участвуя в разного рода общественных организациях, клубах и ассоциациях, профсоюзах или политических партиях и т.д., человек постигает мир политического. Особенно возрастает роль и значение политики в переломные исторические периоды, когда подвергаются радикальной трансформации сами основы жизнеустройства людей, их идеалы, ценности, мировоззренческие установки, ориентации и т.д. Именно такой период кардинальных изменений переживает в настоящее время Казахстан. Разумеется, что для ее духовного интеллектуального возрождения особую актуальность приобретают переосмысление и перестройка всей системы социально-политических и гуманитарных наук, среди которых достойное место занимает политология.

Предметом политологии являются такие феномены, как политические институты и отношения, закономерности функционирования политической системы, политические процессы, политические конфликты, политическая культура, политические классы и т.д. Эти сложные институты политических отношений и процессов изучаются не только политологией, но в тех же аспектах также философией, социологией, государственно-правовой наукой и т.д. Интегрируя отдельные проблемы

этих дисциплин, политология располагает как бы в точке их пресечения и представляет собой междисциплинарную науку.

Разумеется, глубокое изучение политики важно для более широкого понимания гражданами своей роли и места в обществе, формирования у них ощущения собственной значимости и сопричастности к делам общества, выработки активной жизненной позиции. Развития способность анализировать и интерпретировать политические процессы вырабатывает у индивида умение самостоятельно ориентироваться в мире политики, в каком бы качестве он ни выступал в качестве сознательного гражданина, кандидата на гражданскую должность, рационального избирателя и т.д.

Как зачинатель политической науки в родном Отечестве, Р.Б.Абсаттаров внес огромный вклад в изучении и организацию работы по исследованию политической науки. В Республике Казахстан, в подготовке фундаментальных научных работ по проблемам этнополитологии, политического строительства республики, призванных определять принципы и направления развития отечественной общественной науки на десятилетия вперед.

Р.Б.Абсаттаров обладает достаточной смелостью, прозорливостью и новаторством в решении принципиальных и сложных проблем социально-политических отношений. В нем гармонично сочетаются качества выдающего, пытливого ученого- теоретика и практика, страстного сторонника нового и прогрессивного, способного теоретически осмыслить сравнительный материал и создать оригинальную концепцию по проблемам национальных и интеграционных, социальных и политических процессов.

Стремление поставить потенциал науки на службу интересам Отечества, готовность отдать все свои силы важному делу, огромный потенциал, реализуемый в научных исследованиях, принесли нашему юбиляру признание и заслуженный авторитет в ученых кругах республики и в странах зарубежья.

Во-вторых, его феномальные свойства проявляется также и в том, что он сам себя сотворил.

Если глубже взглянуть на жизненный путь Раушанбека Бурамбаевича, она по-своему сложна, но очень многое- от характера, силы воли, ума, таланта.

Выходец из простой рабочей семьи Кармакшинского района Кызылординской области, наверно никогда не думал и не мечтал, что в его жизни произойдут колоссальные изменения, оставившие неизгладимый след не только в его судьбе и в жизни многих людей, но и судьбе своей страны. А в жизни ему выпали не только многие трудности, но и жесткие, драматические испытания.

Думаю, что Раушанбек Бурамбаевич сам себя создал упорным трудом. Ни что не доставались легко ему, с самого детства он привык выполнять любую работу. Приходилось много читать, много учиться, усиленно работать над собой, чтобы не сбиться с пути и достичь своих целей.

Свою трудовую деятельность он начал с 1958 года, водителем в совхозе имени Ленина (ныне Турмагамбет ауылы) Кармакшинского района Кызылординской области. С 1959 года по 1962 служил в рядах Советской Армии, где был командиром отделения, заместителем командира взвода, командиром взвода.

Становление Раушанбека Бурамбаевича как ученого и педагога было связано с двумя всемирно известными университетами – Киевским государственным университетом имени Тараса Шевченко и Казахским Государственным университетом имени С.М.Кирова в Алматы.

После окончания службы в армии огромная тяга к знанию привело молодого человека на Украину в Киевский государственный университет имени Т.Шевченко на философский факультет. В стенах этого прославленного университета Р.Б.Абсаттаров получает фундаментальное образование по философии, слушая лекции и посещая научные семинары таких выдающихся ученых с мировым именем как академик П.В.Копнин, Г.В.Глушков, В.И.Шинкарук. Он был любимым учеником лауреата Ленинской премии, доктора философских наук, профессора Н.Д.Назаренко. Под его научным руководством аспирант Абсаттаров Р.Б. в 1970 году защищает кандидатскую диссертацию, а в 1990 году в этом же университета он с блеском защитил докторскую диссертацию по теме «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социально-философский анализ».

За годы учебы в аспирантуре в тесном контакте с известными учеными страны, Р.Б.Абсаттаров окончательно определился и сформировался как ученый и общественный деятель. Следует отметить, что большое влияние и помощь оказали на формирование его как ученого наряду с вышеназванными украинскими и российскими учеными также их казахстанские коллеги: член-корреспондент АН СССР, академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор Б.А.Тулелбаев, академик НАН РК,

доктор философских наук, профессор Д.К.Кшибеков, академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор М.Т.Баймаханов, член-корреспонденты АН КазССР, доктора философских наук, профессора Б.Б.Амантаев и Н.Д.Джандильдин.

В начале 1971 года молодой Р.Б.Абсаттаров после защиты кандидатской диссертации был направлен для педагогической и научной работы в Казахский государственный университет имени С.М.Кирова. Работая здесь на философско-экономическом факультете Р.Б.Абсаттаров целенаправленно шел вперед, не останавливаясь на достигнутом, продолжал работать в области классической социальной философии и политической мысли Казахстана. С того момента времени проявляя ум, упорность, твердость, ответственность, дальновидность, интуицию и осторожность, в коллективе этого университета он заслужил авторитет как «железного человека». Благодаря таким своим личностным качествам, с 1988-1997 годы он находится на ответственных постах: работает зав. сектором при ЦК Компартии Казахстана, заведующим кафедрой политической социологии и философии Казахского института менеджмента экономики и прогнозирования при Президенте РК, консультантом Аппарата Президента РК, где занимается исследованием национальной и международной политики.

Несмотря на усталость и загруженность в работе партийного, государственного человека усидчивость и твердость в характере, позволяет работать над научной деятельностью, которая проявилась в написании оригинальных работ. Р.Б.Абсаттаров опубликовал на девяти языках 40 монографий, книг, учебников, учебных пособий, брошюр и около 600 научных и учебно-методических статей.

В его трудах получены важные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии и социологии. С его именем связано становление и развитие в республике таких новых направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и общекзахстанское самосознание, согласие, общекзахстанская консолидация, национальные противоречия и пути их решения, универсализация человеческой деятельности и интеграционные процессы, единство и различие стиля мышления народов, сравнительная политология и др.

В 1995 году была опубликована монография «Национальные процессы: особенности и проблемы», посвященный национальным процессам в условиях научно-технической революции и обновления общества на материалах многонациональной Республики Казахстан. Эта книга стала на десятилетия незаменимым учебным пособием для отечественных специалистов по национальному вопросу и вошла в историю как настольная книга по этой проблематике. Продолжением этой работы стали издания монографий в 1999 году «Воспитание культуры межнационального общения студентов» в соавторстве с академиком Т.С. Садыковым и в 2002 году «Культура межэтнического общения: казахстанский опыт». Образно говоря, эти работы Р.Б.Абсаттарова «прорубили окно» в мир национальной политики и культуры межэтнических общений, которую впоследствии назовут казахстанской моделью, казахстанским опытом. Названные книги стали важной вехой в развитии отечественной политологической и социально-философской науки, они помогли исправить ошибочно сложившийся о беспроблемной национальной политике СССР. Написанные Р.Б.Абсаттаровым монографий и статьи знакомили читательскую аудиторию с общей картиной межэтнического общения, сопоставляли взгляды представителей различных школ.

Его идеи, мысли, цели нашли отражение и в других оригинальных и фундаментальных монографиях как «Научно-технический прогресс и межнациональные отношения», «Развитие национальных отношений: проблемы и управления», «Политология и проблемы», которые стали заметным событием в евразийской социально-политической науке, а также учебных пособий «Основы политологии в двух томах», «Тесты по политологии: вопросы и ответы», «Актуальные проблемы социологии. В двух томах» др.

С начала 1990 года ученый проводит целенаправленную и всестороннюю работу по распространению в стране знаний о казахстанской политологии, старается придать научной деятельности в этой сфере устойчивый организационный характер, обеспечить ее новыми исследовательскими кадрами. Для этого он создал школу по исследованию проблем политологии и социологии из наиболее молодых и перспективных исследователей, которые впоследствии защитили докторские диссертации. Р.Б. Абсаттаров наибольшее внимание уделяет социально-политическим событиям, которые происходят в современном Казахстане. Он досконально исследовал

национальные процессы, происходящие в республике, особое внимание уделяет культуре общения этносов. Важное место в его трудах занимают исследования гносеологии, категориального аппарата и методов рассуждения политиков и философов, политологов и социологов. Комплексный анализ политического процесса в Казахстане, предпринятый Раушанбеком Бурамбаевичем стали важным этапом в развитии отечественной политологии, социологии и политической философии. Существенным шагом в деле популяризации политической науки в Казахстане стали публикации, вышедшие в республиканском, а также работы в ближнем и дальнем зарубежье.

Таким образом, Р.Б.Абсаттаров был признан известным ученым в области этнополитологии, политологии вообще не только в Республике Казахстан, но и далеко за ее пределами. Его труды опубликованы в престижных научных журналах стран СНГ и дальнего зарубежья, он неоднократно выступал с докладами и лекциями в университетах и на международных конференциях, проходивших в крупных научных центрах России, Украины, Беларуси, а также в Великобритании, Германии, Франции, Италии, Японии, ОАЭ, Южной Корее, Египте, Турции.

Р.Б. Абсаттаров оптимистично оценивает перспективы развития Казахстана, указывая на ряд фундаментальных особенностей казахской и казахстанской традиционной цивилизации, способных помочь преодолеть трудности мирового экономического кризиса. Среди них - стремление к социальной гармонизации, дух созидательности, этническая гомогенность населения и высокая этническая сплоченность казахстанцев, высокая адаптивность. Он отмечает, что казахстанская цивилизация сохраняет свою уникальность, при этом казахская философия, политология способна внести позитивный вклад в мировую культуру, помочь преодолеть крайностей западного рационализма и прагматизма. Успешные и выгодные взаимодействия культур возможна лишь в том случае, если участники диалога готовы сохранить имеющиеся многообразие идей и ценностей, не допуская насильственной унификации.

Р.Б. Абсаттаров наметил долгосрочные перспективы исследований в области межэтнического диалога и синтеза культур. Ученый указывает, что за многие века в Казахстане был разработан эффективный механизм «переваривания» и усвоения достижений иных культур и цивилизации. Продолжающийся в наши дни процесс синтеза этносов республики и казахской духовной ценности определили сущность нового этапа развития казахстанской цивилизации. При этом искусственное подавление ценностей казахстанской цивилизации по политическим соображениям вовсе не ускорят продвижение Казахстана к заветной мечте о богатом народе и сильном государстве. Напротив, такие действия грозят спровоцировать глубокий кризис, способный затормозить развитие страны на многие годы.

В творчестве Р.Б. Абсаттарова возникли новые исследовательские темы, связанные с осмыслением места и роли Казахстана в Центральной Азии, отношении нового казахстанского государства с соседями в области духовной культуры и общения между ними. Ученый ориентировал свой труд на решение важной задачи культуры межэтнического общения, культура должна внести свой вклад в анализ новых вызовов, дабы помочь сохранению целостности государства.

Р.Б.Абсаттаров последовательно призывает отечественную политическую, философскую и интеллектуальную элиту осознать евразийскую сущность геополитической идентичности Казахстана, чтобы отказаться от ущербной односторонности во внешней политике. Чтобы развиваться и обеспечивать свои интересы, Казахстану нужно поддерживать равновесие между западными и азиатскими векторами в дипломатии, экономическом сотрудничестве, гуманитарных контактах. Конкретные аспекты этих идей воплощаются в работах Раушанбека Бурамбаевича, посвященные перспективам совместного развития Казахстана и России, укрепления сотрудничества в рамках ШОС, в решении проблем Корейского полуострова.

На фоне нынешней глобальной дезорганизации особую важность обретает казахстанский опыт соединения традиционализма с открытостью внешнему миру, общения с другими культурами без растворения в них. Первым шагом должно быть переваривание достижений мировой цивилизации с учетом собственных традиций, и лишь потом их использование на практике. Он отмечает, что «геополитическое положение Казахстана предопределяет его роль связывающего звена между Европой и Азией, географического стержня целостного мирового устройства, фактора сближения и взаимоувязан азиатской и европейской цивилизации». Однако такое сближение возможно лишь на основе диалога культур, терпимости и внимательности к иным культурам, отказа от попыток насильственной трансформации чужих ценностей.

С опорой на опыт Казахстана, Р.Б.Абсаттаров глубоко проанализировал проблемы сохранения национальной культурно-цивилизационной традиции в ходе быстрого реформирования общества и его включения в процессы глобализации. При анализе будущего Казахстана и перспектив его взаимодействия с окружающим миром, ученый опирается на комплексное рассмотрение адаптивных способностей к модернизации и к требованиям индустриального общества современной казахстанской цивилизации с ее вековыми духовными традициями.

Р.Б.Абсаттаров внес существенный вклад в подготовку высококвалифицированных кадров, под его руководством и научной консультацией подготовлено 20 кандидатов наук, 5 доктора наук, 10 PhD доктора и более 40 магистрантов. Работая с 1990 года по 2010 годы членом Ученого Совета по защите кандидатской и докторской диссертации по политическим и философским наукам, он принимал участие в аттестации научно-педагогических кадров в республике.

За выдающийся вклад в развитие и подготовку научно-педагогических кадров в республике и активную научно-организационную деятельность он в 2013 году первым среди политологов был избран член-корреспондентом Национальной Академии Наук Республики Казахстан. Он – корифей политической науки.

Научная организационная деятельность Р.Б.Абсаттарова получили заслуженное признание казахстанской и международной общественностью. Так, он как известный, авторитетный ученый-этнополитолог избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global diaspora (г. Кванджу, Южная Корея).

За плодотворную научно-педагогическую деятельность в 2006 году Р.Б. Абсаттарову присуждался государственный грант МОН РК «Лучший преподаватель вуза».

Желание быть педагогом делиться и передавать свои знания и идеи была у Раушанбека Бурамбаевича превыше всего. В 1997 году профессор Р.Б.Абсаттаров переводится на работу с Аппарата Президента РК на заведование кафедрой политологии и социологии в Алматинский государственный университет им. Абая (позже КазНПУ). С этого времени и по настоящее время вся научно-педагогическая деятельность Р.Б.Абсаттарова в основном связана с Казахским национальным педагогическим университетом им. Абая.

Р.Б.Абсаттаров много сил и знаний приложил для развития материально-технической базы, кадрового состава и сохранения нормальной рабочей обстановки на кафедре. Она стала одной из ведущих кафедр университета и страны, где трудились 15 преподавателей, в том числе 10 докторов наук, профессоров.

Под его руководством кафедра политологии и социально-философских дисциплин имела большие успехи в научно-исследовательской, учебно-методической и политико-воспитательной работах, она является также и крупным научным центром страны. Например, под его руководством за последние десять лет членами кафедры на 10 языках опубликованы 22 монографий (общий объем 305 пл.), 38 учебники, учебных пособий, книги, брошюры (общий объем 790 пл.) и более 1000 научных статей и учебно-методических статей (общий объем 400 пл.), из них 100 за рубежом (общий объем 50 пл.).

В своей педагогической деятельности он обращает внимание на учебно-методическое обеспечение учебного процесса. Им опубликованы учебные пособия «Тесты по социологии: вопросы и ответы» на русском и казахском языках, «Тесты по политологии: вопросы и ответы» на русском и казахском языках «Әлеуметтану: өзекті мәселелері. Екі томдық», «Саясаттану негздері. Екі томдық». Кроме того им в соавторстве с коллегами по кафедре выпущен ряд методических разработок по отдельным разделам общих и специальных курсов.

Его кафедра провела совместно с кафедрой политологии университета Корео научный семинар «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia. Три преподавателя кафедры выступили с докладами. Материалы семинара опубликованы в г. Сеуле, Южная Корея»; с научным центром Чоннамского национального университета проведена научная конференция «New Silk Road and Global Diaspora? 2012 г. Шестеро преподавателей кафедры выступили с докладами. Материалы конференции опубликованы в г. Кванджу, Южная Корея; с кафедрой диаспоры Чоннамского национального университета Южной Кореи проведен круглый стол «Актуальные проблемы диаспоры в современном мире» на базе кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им.Абая. А также опубликованы 30 научных статей преподавателей его кафедры в г. Берлине на немецком языке в книгах «Sozialphilosophische politische zoologische und rechtliche Aspekte der

Modernisierung Kasachstans Berlin 2012-12 с импакт-фактором». и «Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans–Berlin: Verlag Dr. Koster, 2013 – 18 п.л.» и т.д.

В период работы деканом исторического факультета под его руководством были определены основные направления развития факультета в соответствии со стратегией развития университета. Исторический факультет университета до сих пор обязан и помнит заслуги Раушанбека Бурумбаевича, а именно в открытии новых специальностей таких как «История и менеджмент», «История и английский язык», «Основы права и экономики», благодаря которым увеличилось количество студентов, желающих поступить на факультет данного университета. Будучи зав. кафедрой политологии и социально-философских дисциплин открыл новые специальности – бакалавриата «Политология», «Социология», «Культурология», «Религиоведение» и магистратуры, PhD докторантуры «Политология», «Социология».

На любой должности он стремится объективно решать вопросы относящиеся к своей компетенции и руководствоваться интересами дела. Его отличают принципиальность, требовательность к себе и коллегам по работе и вместе с тем отзывчивость, готовность всегда помочь всем, кто обращался к нему с просьбой. Профессору Р.Б.Абсаттарову присущи такие черты характера, как человечность, простота в общении, особенно, со студентами и молодыми специалистами, фундаментальность образования, энциклопедичность знаний, независимость и смелость мышления во всех сферах его деятельности и, в особенности в науке, огромная интуиция и темперамент.

Его творческая и общественная деятельность всегда проявляется в объединении вокруг себя пытливых и талантливых молодежи, будь то сотрудники кафедры, аспиранты и докторанты, студенты или магистранты. Плодотворные научные исследования он совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. Он воспитал большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только в Казахстане, но и за его пределами.

Вклад Раушанбека Бурумбаевича в развитие науки и образования высоко оценен государством и обществом. Награжден медалью «Ерен еңбегі үшін» и дважды нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан». «Почетный гражданин Кармакшинского района» Кызылординской области. Он за высокие достижения в научной работе награжден Почетными грамотами Казахстана и Украины. Он также «Почетный профессор» Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Сегодня профессор Р.Б.Абсаттаров полон сил творческой энергии и верен главному делу своей жизни – познавать неизведанное, отдавать все силы и знания воспитанию подрастающего поколения на благо развития Казахстана, создавая вокруг себя атмосферу творчества и созидания.

В нем есть все: терпение, трудолюбие, высокая трудоспособность, организаторское начало, решительность и отходчивость, достоинство и мудрость, вежливость и бескомпромиссность в принципиальных для него позициях. И все они подчиняются единственной цели – порождению и неуклонному основанию своего научного направления. Он это сделал! Он сотворил себя! Он имеет твердую гражданскую позицию, высокий интеллектуальный уровень, широкую эрудицию. Придерживается традиционных ценностей, как почитание старших, уважение близких и стабильность семьи. Хотя семья – заслуга верной супруги Меруерт Аскаровой, выраставшей замечательных детей. Она с глубоким пониманием специфических особенностей творческой личности с любовью обеспечивает его тыл в полном смысле этого слова, всячески оберегая и лелея его.

Ученый Р.Б.Абсаттаров – великий труженик научно-образовательной сферы. Здесь умственный труд интеллектуального характера неизмеримо сложнее по сравнению с работой простого труженика. И в этой сфере он проявляет себя как мудрый педагог и наставник молодежи, опора талантливых молодых ученых, выдающийся организатор высшей школы и науки.

Всю сознательную жизнь Р. Б.Абсаттаров работает в науке, будучи примером для молодых исследователей, всегда полон новых идей и является их генератором.

Жизнь и научно-исследовательская деятельность Р.Б.Абсаттарова – это пример беззаветного служения своему Отечеству, своему народу, своей Земле. Он никогда не прогибается перед обстоятельствами, всегда идет своим самобытным путем, и на все имеет свои точки зрения и при этом пользуется любовью и уважением студентов, магистрантов, докторантов, преподавателей, с которыми работает и даже в своем преклонном возрасте.

В год своего 80-летнего юбилея член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор Раушанбек Бурамбаевич полон энергии и творческих планов и готов к новым исследованиям, открытиям на благо суверенного Казахстана.

Вам энергичному, интеллектуальному человеку никто не даст 80 лет. Вы сейчас в хорошей «спортивно» - творческой форме, обрели ценный опыт и жизненную мудрость, столь необходимые в наше сложное время, и поэтому Вам предстоит еще много сделать. Наука, народ нуждается в многогранной и неустанной деятельности таких верных, талантливых и интеллектуальных своих сыновей, как Вы.

О МОЕМ УЧИТЕЛЕ И НАСТАВНИКЕ

Н.Б.Сейсен - доктор политических наук, ассоциированный профессор

В эти дни политологическая общественность страны будет широко отмечать славный юбилей - 80-летие выдающегося ученого-политолога Казахстана Раушанбека Боранбаевича Абсаттарова.

Раушанбек Боранбаевич относится к плеяде выдающихся ученых, внесших значительный вклад в развитие политологической науке, является основателем Казахстанской школы этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии. Его школа этнополитологии широко известна зарубежом.

Р.Б.Абсаттаров закончил философский факультет Киевского Государственного Университета им. Т.Г.Шевченко, там же окончил аспирантуру и докторантуру.

Именно обучение в университете оказало значительное влияние на формирование мировоззрения и научного склада мышления будущего ученого. Аспирантские годы стали благоприятными для роста Р.Б.Абсаттарова как ученого. Именно украинская научная школа стала для него новым центром идей, где трудились люди феноменальной одаренности, плеяде ученых с мировой известностью как члены-корреспонденты АН СССР, академики НАН Украины, доктора философских наук, профессора П.В.Копнин и В.И.Шинкарук, лауреат Ленинской премии, доктор философских наук, профессор И.Д.Назаренко, член-корреспондент НАН Украины, доктор философских наук, профессор Д.Ф.Острянин, доктора философских наук, профессора И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольный и другие.

Научный уровень и диапазон любого ученого определяется тем, чего он достиг в избранной им научной области, какие проблемы решал, какие труды он написал и предложил читателям, обществу, какое научное наследие оставил он потомкам, признанием при жизни и после в истинно должном уровне обществом, научной общественностью. В этом контексте Раушанбек Боранбаевич крупный ученый, с любой позиции вполне достаточная и достойная личность. Р.Б.Абсаттаров внес огромный вклад в развитие политической, социально-философской науки Казахстана. Он опубликовал на девяти языках 40 монографий, книг, учебных пособий, брошюр и более 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и в ближнем и в дальнем зарубежье. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии, социологии и философии.

Например, его оригинальные и фундаментальные монографии: Научно-технический прогресс и межнациональные отношения. – Алма-Ата: Казахстан, 1977. – 7 п.л.; Развитие национальных отношений: проблемы и управления. - Алма-Ата: Казахстан, 1982. -14 п.л; Национальные процессы: особенности и проблемы. – Алматы: Ғылым, 1995.-14 п.л; Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. – Алматы: Ғылым, 1999.-12п.л. (в соавторстве с Т.С.Садыковым); Политология и ее проблемы.-Алматы: Толганай, 2007. -29п.л.; Культура межэтнического общения: казахстанский опыт. – Алматы: Ұлағат, 2012-15 п.л. (в соавторстве) явились заметными событиями в евразийской социально-политической науке. Пожалуй, перечисленные эти весомые труды свидетельствуют о том, что Раушанбек Боранбаевич оригинальный мыслитель, сумевший сказать свое слово в трех отраслях социально-гуманитарных знаний: философия, политология и социология.

С его именем связано становление и развитие в республике таких новых направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и

общеказахстанское самосознание, согласие, общеказахстанская консолидация, национальные противоречия и пути их решения, национальные и интеграционные процессы, единство и различие стили мышления народов, сравнительная политология.

Он досконально исследовал национальные процессы, происходящие в республике, особое внимание уделяет культуре общения этносов. Важное место в его трудах занимают исследование гносеологии, категориального аппарата и методов рассуждения политологов, философов и социологов. Комплексный анализ политического процесса в Казахстане, предпринятый Раушанбеком Боранбаевичем стали важным этапом в развитии отечественной науки.

Умение видеть новые идеи, обобщать их на высоком теоретическом уровне и тем самым определять перспективы дальнейших теоретических изысканий, широта научных интересов в сочетании с глубокими знаниями и требовательностью к отточенности формулировок снискали Раушанбеку Боранбаевичу репутацию ученого, советы и рекомендации которого нужны каждому, кто занимается политологической наукой.

Каждая его научная статья, выступление всегда вызывает живой интерес не только в научных кругах, но и у широкой общественности.

Р.Б.Абсаттаров наметил долгосрочные перспективы исследований в области межэтнического диалога и синтез культур. На фоне нынешней глобальной дезорганизации особую важность обретает казахстанский опыт соединения традиционализма с открытостью внешнему миру, общения с другими культурами без растворения в них. Р.Абсаттаров отмечает, что «геополитическое положение Казахстана предопределяет его роль связывающего звена между Европой и Азией, географического стержня целостного мирового устройства, фактора сближения взаимоувязки азиатской и европейской цивилизации». Отметим, что такое сближение возможно только на основе диалога культур, терпимости и внимательности к иным культурам, отказа от попыток насильственной трансформации чужих ценностей.

Также ученый уделяет на решение важной задачи культуры межэтнического общения, культура должна внести свой вклад в анализ новых вызовов, помочь сохранению целостности государства. При анализе будущего Казахстана и перспективе его взаимодействия с окружающим миром, ученый опирается на комплексное рассмотрение адаптивных способностей к модернизации и к требованиям индустриального общества современной казахстанской цивилизации с ее вековыми духовными традициями.

Р.Б.Абсаттаров выступал с научными докладами и лекциями в университетах и научных центрах Южной Кореи, Турции, Японии, Египта, ОАЭ, России, Украины, Белоруссии и других странах. Он опубликовал зарубежом более 50 научных статей.

За выдающийся вклад в развитие и подготовку научно-педагогических кадров в республике и активную научно-организационную деятельность он в 2013 году первым среди политологов был избран член-корреспондентом Национальной Академии Наук Республики Казахстан.

Научная и организационная деятельность Р.Б.Абсаттарова получили заслуженное признание казахстанской и международной общественностью. Так, он как известный, авторитетный ученый-этнополитолог избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспор (г.Кванжу, Южная Корея). Также является почетным профессором Академии Государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Очень много времени Раушанбек Боранбаевич Абсаттаров уделяет воспитанию молодого поколения ученых. Он воспитал большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только в Казахстане, но и за пределами.

Р.Б.Абсаттаров – один из первых создал свою научную школу, которая существует благодаря его идеям, реализуемым его учениками. Под его руководством и научной консультацией подготовлено 20 кандидатов наук, 5 доктора наук, 10 PhD доктора. С 1990 по 2010 годы был членом, заместителем председателя Ученого Совета по защите кандидатской и докторской диссертации по политическим и философским наукам, он принимал участие в аттестации научно-педагогических кадров в республике.

Научно-педагогическая деятельность Абсаттарова Р.Б. является наглядным примером истинного, беззаветного служения избранной профессии и преданной любви к науке. В 1997 году профессор Р.Б.Абсаттаров переводится на работу с Аппарата Президента РК на заведование кафедрой политологии и социологии в Алматинский государственный университет имени Абая (позже

КазНПУ). С этого времени и по настоящее время вся научно-педагогическая деятельность Р.Б.Абсаттарова в основном связана с Казахским национальным педагогическим университетам имени Абая.

В своей педагогической деятельности он обращает внимание на учебно-методические обеспечение учебного процесса. Им опубликованы учебные пособий «Тесты по социологии: вопросы и ответы» на русском и казахском языках, «Тесты по политологии: вопросы и ответ» на русском и казахском языках, «Әлеуметтану: өзекті мәселелер». Екі томдық, «Саясаттану негіздері. Екі томдық». На последнюю двух томную книгу опубликованы 6 рецензий: Известия НАН РК. Серия общественных и гум. наук. – 2012, №2; Ақиқат. -2012, №3; Қоғам және дәуір. – 2012, №1; Егемен Қазақстан. – 2012, 21 сәуір; Қазақ әдебиеті. – 2012, 17-23 ақпан; Экономика. – 2012, 12-18 сәуір, в которых даются высокая оценка книге.

В период заведования кафедрой, под его руководством кафедра политологии и социально-философских дисциплин имела большие успехи в научно-исследовательской, учебно-методической и политико-воспитательной работе, она являлся одной из ведущих кафедр социально-политических наук и крупным научным центром страны. Например, под его руководством за последний десять лет членами кафедры на 10 языках опубликованы: 22 монографий (общий объем 305 п.л.), 38 учебники, учебных пособий, книги, брошюры (общий объем 790 п.л.) и более 1000 научных и учебно-методических статей (общий объем более 400 п.л.), из них 100 зарубежом (общий объем 50 п.л.).

Абсаттарова Р.Б. отличает постоянный творческий поиск. В период его руководства кафедра сотрудничает с многими научными учреждениями зарубежных стран. Результатом этого сотрудничества является проведение по его инициативе с кафедрой диаспоры Чоннамского национального университета Южной Кореи круглый стол «Актуальные проблемы диаспоры в современном мире» на базе кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая 23-24 апреля 2015 г. А также опубликованы 30 научных статей преподавателей его кафедры в г. Берлине на немецком языке в книгах «Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012г.-12 п.л. с импакт-фактором» и «Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans.-Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013.-18 п.л. с инфакт-фактором» и т.д. .

На любой должности он стремится объективно решить вопросы относящиеся к своей компетенции и руководствоваться интересами дела. Его отличают принципиальность, требовательность к себе и коллегам по работе и вместе с тем отзывчивость, готовность всегда помочь всем, кто обращался к нему с просьбой.

Волею судьбы мне посчастливилось в течение довольно длительного времени проработать вместе с Раушанбеком Боранбаевичем в коллективе созданного им Казахском национальном педагогическим университете имени Абая.

Быть его учеником, сторонников многих его прогрессивных для гуманитарной науки, получить научное воспитание и самое главное – быть равноправным партнером в деле ведения научно-образовательного процесса. Одним из качеств профессора Р.Б.Абсаттарова является то, что он не давит своим авторитетам, а стремиться в каждом человеке разглядеть потенциально заложенные в нем особенности, помочь обрести уверенность в своих силах.

Я очень благодарна судьбе, что Раушанбек Боранбаевич был и остается моим научным руководителем. Именно под его непосредственным руководством я защитила кандидатскую, а затем докторскую диссертации. С течением времени, когда у тебя накапливается профессиональный и жизненный опыт, начинаешь понимать, когда и насколько судьба была к тебе благосклонна, одаривая знакомством с необыкновенными людьми. К категории таких судьбоносных личностей я отношу и профессора Абсаттарова Р.Б.

Предаваясь воспоминаниям об этих счастливых для меня периода моей жизни, я сегодня более чем признательна Раушанбеке Боранбаевичу за то чуткое по-отечески заботливое отношение, что по существу являлось его жизненным кредом. Хочу отметить, что как научный руководитель Раушанбек Боранбаевич очень требователен к своим соискателям, в молодых исследователях он ценит собранность, работоспособность, научную пытливость, стремление к получению новых знаний.

В своих научных исследованиях его ученики умело сочетают переданные им исследовательские традиции с собственными новаторскими идеями в области политологии, философии и социологии.

Абсаттаров Р.Б. – учитель и наставник, который не только дал многим ученым путевку в научную жизнь, но и показал пример бескорыстного служения своему делу, требовательного и уважительного отношения к своим ученикам.

Раушанбек Боранбаевич отличается необычайно широким диапазоном интересов, умело сочетая серьезную научную работу с активной общественной деятельностью. Человек жизнерадостный, с тонким чувством юмора любое мероприятие он превращает в событие, которое запоминается надолго. Присутствие Раушанбека Боранбаевича создает особую ауру равновесия и гармонии. Человек остроумный и деликатный он может мгновенно разрядить обстановку, задать положительный настрой.

Меня всегда поражали такие качества моего учителя, как работоспособность, коммуникабельность, отзывчивость, умение передать свой задор, хорошее настроение окружающим. Я не знаю более работоспособного человека, чем профессор Абсаттаров Р.Б. Мне кажется он даст фору большинству молодых ученых.

Вспоминается слова профессора из Германии доктора философских наук Иоганн Рау «Человек он ершистый, бойцовской породы, сочетающий в себе не только высокий уровень научного мышления, но и стратегико-политические восприятие и освоение социальной действительности. Он – радатель казахских культурных ценностей и в то же время ярко выраженный интернационалист, готовый к восприятию любых положительных культурных ценностей других народов»

Своим самоотверженным трудом, в результате которого рождались уникальные научные исследования, Раушанбек Боранбаевич продолжает исполнять свой священный долг перед обществом. Видимо именно таких людей, как Раушанбек Боранбаевич Абсаттаров, имел в виду древнегреческий философ Аристотель, когда говорил следующие слова: «Учителя, которым дети обязаны воспитанием, почтеннее, чем родители: одни нам дарят только жизнь, а другие – добрую жизнь».

И сегодня мне хотелось бы поздравить своего учителя с юбилеем и пожелать ему здоровья и долголетия!!!

ТҮЛҒА

*Г.О. Әбдікєрова - Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры,
әлеуметтану ғылымдарының докторы*

Қоғамның дамуы өте күрделі және динамикалық процесс. Осы өзгерістерге мән беретін, оның бағытын өзгертуге үлесін қосатын тұлғалар әрбір елдің келешегі - жас ұрпақтары үшін ерен еңбек етеді. Тарихта өз атын қалдырып, өскелең ұрпаққа мол білім қазынасын беріп кеткен тұлғалар аз емес. Әрбір елдің тарихында ғылым мен білім саласында тер төккен ұстаздардың, ғалымдар мен зерттеушілердің алатын орны ерекше. Бұл мәртебелі еңбекке, ішкі күрес пен қиыншылықтарға, адамзатқа өз білімің мен тәжірибенді берудегі қуанышты сәттерге, тағдырға алғыс сезіміңді білдірудегі қайталанбас бақытты кезеңдерге толы өмір жолы. Осы мәртебелі еңбекпен айналысу мен үшін үлкен бақыт, ал өз айналамда өзім сияқты ғылым жолында жүрген ардақты ұстаздар мен білімді, мәдениетті азаматтардан тәлім тәрбие алу өмірімді мәнді ететіні сөзсіз. Жас Қазақстан мемлекетінің дамуына ерекше үлес қосып, талай шәкірттер дайындап, осы елдің элитасы қатарына кіретін белгілі әлеуметтанушы, философ, публицист Әбсаттаров Раушанбек Боранбай ұлы қазақ зиялыларының қатарын толықтыратын ерекше тұлға. Менің жетекші ұстазым Аженов Матипулла Салахаддинұлы, Биекенов Кеңес Үмбетжанұлы сияқты азаматтармен бірге ол Қазақстанда әлеуметтану ғылымын дамытудың ағы буыны болып тарихтан өз орындарын алып отыр деп толық айт аламын.

Абай Құнанбаев атамыз айтқандай толық тұлға болу үшін көп еңбек ету керек және бұл атқа лайық болу үзіліссіз жетілуді талап етеді. Қоғам өмірі өзінің қайталанбас өмір жолымен ерекшеленетін, қажырлы тұлғаларымен қызық. Ал, жас ұрпақ олардан өнеге алып, мақтанышпен дәріптейді.

Раушанбек Боранбайұлы шоқтығы биік тұлға, жастар мақтан ететін қадірлі азамат, ел ішіне емес алыс, жақын шет елдерге де туындылары арқылы танылып жүрген үлкен ғалым, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымының докторы, профессор. Әрбір атақтың артында

толассыз еңбек пен ерік жігер, ұйқысыз түндер, қиыншылықтар, зерттеуші ғалымның ізденістері жолындағы бақытты сәттердің болатынын жақсы түсінеміз. Өз мамандығыңды жақсы көру, өмірден өз орныңды табу, өзің айналысқан істі құрметтеу, өз өміріңе жауапкершілікпен қарау адамға зор мүмкіндіктер сыйлайды. Осы мүмкіндіктерді дұрыс пайдалану уақытпен санасуды, өмірлік потенциалды дұрыс пайдалануды қажет етеді.

Көптеген қазақ зиялылары шет мемлекеттерден білім алған, солардың бірі ретінде Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлын да атап өтуге болады. Ол 1967 жылы Т. Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетін бітіріп, 1970 жылы осы университеттің аспирантурасын, ал 1982 жылы докторантурасын тәмамдаған. Докторлық диссертациясын «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: әлеуметтік-философиялық талдау» деген тақырыпта 1990 жылы Киев қаласында өзі бітірген университетте қорғайды. Қазақстан мен Украинаның арасын жақындатқан Т. Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университеті ғалым үшін киелі «Альма-матер», өйткені ғалым-зерттеуші ретінде ағамыз осы университет қабырғасында қалыптасты. Украинаның белгілі зерттеуші ғалымдары, КСРО ҒА корреспондент-мүшелері, Украинаның ҰҒА академиктері, философия ғылымының докторлары П.В.Копнин, В.И. Шинкарук Р.Б., Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымының докторы, профессор И.Д. Назаренконы, Украина ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымының докторы Д.Ф. Острияинды, философия ғылымының докторлары, профессорлар И.В.Бичко мен С.В.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф. Надольныйды Әбсаттаровтың ғалым ретінде танылуына ерекше үлес қосқан ғалымдар деп атап өтуге болады. Бұл білім беру мен ғылымды дамыту саласындағы мемлекет аралық байланысқа, ары қарай достық пен сыйластыққа ұласқан мәдениетаралық көпір деуге болады. Мұндай байланыстар мемлекеттерді жақындастыратын, мәдениеттердің өзара ықпалдасуына әсер ететін тарихи байланыстарға ұласатыны сөзсіз.

Әбсаттаров Р.Б. өз өмір жолында ғалым зерттеушілікпен қатар басшылық та қызметтер атқарып, атап айтқанда 1988-1990 жж. аралығында ғылыми- зерттеушілік жұмыспен қатар партиялық қызметті де қоса атқарды, 1991 жылы Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институтының әлеуметтік саясат және философия кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан Республикасының Президент Аппаратының кеңесшісі, ал 1997 жылы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, сонымен бірге 2001-2002 жылдарға дейін осы университеттің тарих факультетінің деканы қызметін атқарды. Раушанбек Боранбайұлы өзінің кәсіби сапаларын икемді басқарумен ұштастыра білген, достық пен сыйластықтың мәнін жоғары қоятын, талап қоя білетін білікті маман, белгілі ғалым, іскер басшы, отбасының сыйлы азаматы.

Қазақстанда ғалым қоғамдық саланы өзінің іргелі туындыларымен байытып, әлеуметтану, философия, саясаттану ғылымдарының дамуына ерекше еңбек етті. Монографиялық еңбектер, оқулықтар мен оқу құралдары, ғылыми еңбектер жинақтары, мақалалар Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар шет елдердің белгілі журналдары мен баспаларында жарық көрді. 2013 және 2015 жылдары қазақ және орыс тілдерінде шыққан «Әлеуметтану: өзекті мәселелер» деп аталатын оқу құралының I және II томдық баспалары студенттердің қолдан түспейтін кітабына айналды.

Қазақстан ұлтаралық келісім мен төзімділікті насихаттайтын бейбіт ел ретінде әлемге әйгілі болса, мұндай имиджді қалыптастыру тек қана биліктің ғана емес, сонымен қатар қоғамның даму бағытына болжау жасап, тиімді модельдер мен бағдарламаларды ұсынатын ғалым-зерттеушілердің еңбектерімен тікелей байланысты. Ұлтаралық қарым-қатынас, интеграциялық процестердің сипаты, оларды тереңдету және дамыту, ұлттық сана сезімді, Қазақстанның жаһандану жағдайындағы ұлттық саясатын жетілдіру, жалпықазақстандық патриотизм, этносаралық жанжалдар мен оларды шешу жолдары, этноәлеуметтанудың жаңа бағыттары, салыстырмалы саясаттанудың өзекті мәселелері Раушанбек Боранбайұлының зерттеу аспектілері болып табылады. Әбсаттаров Р.Б. Қазақстанда этноәлеуметтану саласының негізін салушы ғалым. Сонымен қатар этноәлеуметтанудың өзекті мәселелерін этносаясаттану саласымен ұштастыра қарастырған зерттеуші. Оны саясаттану ғылымының этносаясаттану және салыстырмалы саясаттану мектебінің негізін салушы ретінде де таниды. Осы салада өздерінің елеулі еңбектерімен танылған Қазақстандық ғалымдар Л.А.Байдильдинов, А.Ғали, Н.Ж.Байтенова, С.К.Калмыков, Ә.Қалмырзаев, А.П.Коновалов, В.Д.Курганская, К.Е.Көшербаев, Г.В.Малинин, К.М.Марданов, Н.В.Романова, С.Т.Сейдуманов, М.Б.Тәтімов, С.К.Өтешов, З.К.Шаукенова және басқа да ғалымдармен бірге ұлттық саясатты, ұлттық

катынастарды ғылыми басқарудың мәнін аша отырып, этносаясатқа теориялық негіздеме жасайды. Этносаралық ықпалдасуды ұзақ мерзімді және қарама-қайшылықты процесс ретінде қарастыра отырып, осы саладағы өзекті мәселелерді көтереді. Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлы беделді ғалым этносаясаттанушы ретінде Global-дық Диаспоралардың Дүниежүзілік Ассоциациясының вице президенті (Кванжу қ. Оңтүстік Корея) ретінде сайланды. Қазақстанда этносаралық қарым-қатынастардың өзекті тұстарын көтеруде және оларды шешудің тиімді әдістерін ұсынуда, толеранттылықты дамытуда, ұлттар достастығын дамытуда, тәуелсіз Қазақстанның халықаралық аренадағы имиджін қалыптастыруда ғалымның сіңірген еңбегі аса зор. Қазақстан жастарын патриотизмге тәрбиелеу, ұлттық құндылықтардың мәнін ұғындыру, болашаққа оптимизммен қарау, рухани ұлттық құндылықтарды насихаттау, жалпықазақстандық бірігу, интеграциялық процестердің табиғаты мен мәні, дәстүрлер мен жаңашылдықтың диалектикасын дамыту Р.Б. Абсаттаровтың монографиялық зерттеулерінің негізгі идеялары.

Абай атындағы қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі ретінде қызмет атқару барысында жас ғылыми кадрларды даярлау, оқу-әдістемелік жұмыстарды жетілдіру, отандық жоғары оқу орындарымен әріптестік қарым-қатынас орнату, ғылыми қоғамдастықтар құру, конференциялар мен конгресстер ұйымдастыру, шет ел ғалымдарымен бірлесе ғылыми жұмыстар жүргізуді жоғары деңгейде жолға қойды.

Тәуелсіз Қазақстанның ғылым мен білім саласын дамытуға зор үлес қосқан ғалым, мемлекеттің басты мақсаты болып отырған «интеллектуалды ұлтты» қалыптастыру идеясына өзінің өнегелі өмірімен және қажырлы еңбегімен қолдау көрсетіп келеді.

Жаңарудың күрделі жолдарынан өтіп, қоғамның барлық сфераларын жаһандану жағдайында ұлттық ерекшеліктерді сақтай отырып, халықаралық стандарттарға сай өзгертуге әрекет етіп отырған Қазақстан жас мемлекет ретінде әлеуметтану, саясаттану, философия ғылымдарының іргелі зерттеулері мен ұсыныстарына сұраныс білдіріп отырады. Бұл сұраныстарды қанағаттандыру ғалымдардың үзіліссіз еңбектері пен жауапкершіліктерін талап етеді. Ал, қоғамның тарихы өзінің беделді тұлғаларымен мәнді, әрі қызықты. Осы тұлғалардың арасында Әбсаттаров Р.Б. саналы ұрпақ тәрбиелеудегі өнегелі өмірімен көш бастап тұр. Ғалым ағамызға ұзақ өмір тілеп, рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси сипаттағы философиялық идеяларға толы ғылыми еңбектері үшін зор алғысымызды білдіреміз!!!

ВЕЛИКИЙ УЧЕНЫЙ, МУДРЫЙ НАСТАВНИК, ТВОРЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ

*А.Ш.Алтаев – доктор исторических наук, профессор
Казахского национального университета им. аль-Фараби*

Исполнилось 80 лет со дня рождения члену – корреспонденту НАН РН, доктору философских наук, профессору Абсаттарову Раушанбеку Бурамбаевичу.

Оглядываясь назад, в прошлое, я испытываю искреннюю благодарность судьбе за то, что она подарила мне возможность плодотворного общения с этим замечательным человеком и старшим товарищем.

Я близко узнал Раушанбека Бурамбаевича Абсаттарова в 2000 году, когда его назначили деканом исторического факультета Казахского национального педагогического университета им. Абая, где и я работал заведующим кафедрой всеобщей истории.

При этом он долгое время с 1997 года оставался заведующим кафедрой политологии и социологии (позже - кафедра политологии и социально-философских дисциплин). Как бывший сотрудник КазНПУ им. Абая хочу особо подчеркнуть, что под руководством Раушанбека Бурамбаевича кафедра стала одной из лучших в университете и образцовой буквально во всех отношениях. Это знакомство было для меня самого весьма полезным в личном плане, потому что его советы, да и простая беседа с ним обогащали человека и знаниями, и неожиданными духовными приобретениями.

Раушанбек Бурамбаевич - один из ярких представителей того поколения, чья молодость пришлась на послевоенные годы. И, наверно, именно тогда, он, будущий известный ученый, получил

первые уроки борьбы с трудностями и первые трудовые навыки, которые стали фундаментом для будущих достижений в науке. Он отличался внутренней дисциплинированностью, логичностью, принципиальностью, высоким уровнем знаний во многих областях науки.

Жизненный путь Раушанбека Бурамбаевича – это путь видного ученого, лидера в области общественных наук РК, гражданина, педагога-воспитателя научных кадров. Ученый, человек многогранных интересов прошел сложный творческий путь.

Его наставниками, которые оказали большое влияние и помощь на формирование Абсаттарова Р.Б. как ученого, поощряли его талант, энергию, стремление к научному поиску являлись члены – корреспонденты АН СССР П.В. Копнин, В.И. Шинкарук, Б.А. Тулепбаев, лауреат Ленинской премии И.Д.Назаренко, академики НАН РК Д.К.Кшибеков, М.Т.Баймаханов и др. Хочу отметить особенное уважительное, бережное, внимательное отношение к нему этих корифеев науки

Абсаттаров Р.Б. является примером подлинного ученого, сочетающего в себе огромные научные знания с человеческим обаянием.

Раушанбек Бурамбаевич великолепный исследователь, глубокий теоретик, и практик, много сделавший для общественной науки в Казахстане и не только.

Общаясь с Раушанбеком Бурамбаевичем, я открыл для себя не только талантливого ученого политолога, но и яркого многогранного ученого на междисциплинарном уровне, который отлично разбирался в самом широком спектре общественных наук.

Абсаттаров Р.Б. оставил неизгладимый след в науке многообразием научных исследований. Без преувеличения можно утверждать, что он стоял у истоков политологической науки независимого Казахстана. Можно сказать, что он является основоположником крайне значимой для полиэтнического Казахстана научной школы этнополитологии и этносоциологии, а также сравнительной политологии.

Им опубликовано 40 монографии, учебников, учебных пособий, брошюр и более 600 научных статей.

На протяжении ряда лет мне доводилось встречаться с Раушанбеком Бурамбаевичем и обсуждать с ним важные научные проблемы. Иногда, во время обсуждения спорных научных вопросов, он помогал мне посмотреть на проблему с другого ракурса, что, несомненно, было ценно, так как давало возможность нахождения нового оригинального решения поставленной задачи.

Раушанбек Бурамбаевич обладал удивительным личным обаянием, чуткостью и душевной щедростью. Меня всегда восхищали его интеллигентность, честность, умение разрешать возникающие негативные ситуации без агрессии и конфликтов.

Выдающийся ученый, отзывчивый, простой в общении человек Раушанбек Бурамбаевич всегда был верен своим жизненным принципам гуманности, честности и великодушия.

Он отличался энциклопедическими знаниями Его творческая натура и работоспособность, трудолюбие и умение создать и сплотить вокруг себя коллектив единомышленников не остались незамеченными.

Работая в должности заведующего кафедрой он всегда был в поиске и добивался успеха. Его энергия заражала других, более молодых сотрудников. Он всегда был готовым протянуть руку помощи, уделить внимание тому, кто в этом нуждался, всегда поддерживал молодых дерзающих и среднее поколение, стремящихся повышать квалификацию.

Абсаттаров Р.Б. оказал большое влияние на расширение кругозора молодых ученых, на формирование ученых на межотраслевом уровне. Полученные вместе с ним научные результаты имеют огромную актуальность и вызывают большой интерес у зарубежных ученых и печатных изданий.

Им подготовлено 5 докторов и 20 кандидатов политических наук, 10 Phd доктора и более 40 магистрантов.

Большую научную деятельность он сочетал с активной научно-организационной и общественной работой.

На протяжении более 30 лет являлся Ученым секретарем, Заместителем председателя, членом диссертационных советов по присуждению ученых степеней доктора и кандидата философских и политических наук при КазНУ им. аль-Фараби и КазНПУ им. Абая.

Он часто выступал с докладами на республиканских и международных конференциях, пользуется большим авторитетом среди ученых республики и зарубежных стран.

Этот отзывчивый человек, с добрым сердцем мог быть другим: он преображался, загорался, когда речь заходила о науке, новых идеях и путях их реализации. Он был упорен, тверд, тогда, когда вопрос стоял о его убеждениях или в отстаивании интересов дела.

Его стратегия организации научной работы - это последовательность, научная обоснованность и публикации, что отличалось рациональностью, прагматизмом и экономией времени.

Раушанбек Бурамбаевич один из знаковых и выдающихся ученых, которым наш народ может гордиться и его деятельность должна быть вписана золотыми буквами в историю науки Казахстана.

Люди знавшие его близко, в том числе и я, автор этих строк искренне поздравляем его с юбилеем и желаю ему здоровья и творческого долголетия.

ГОРДОСТЬ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ

*Г.Н Ким - директор Института азиатских исследований КазНУ им. аль-Фараби,
доктор исторических наук, профессор, заслуженный деятель Республики Казахстан
Д.В.Мен – доктор политических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби*

Исторический путь длиной 80 лет – миг, для человека – долгая, полная творческая жизнь. Для Раушанбека Бурамбаевича Абсаттарова это был путь не всегда усыпанным розами, были здесь и каменистые тропы, и крутые вершины, которые ему приходилось преодолевать и завоевывать. Соавторы очерка - ученики юбиляра, только один – Герман Ким, будучи студентом в далеких 1971-х годах познавал диалектический и исторический материализм на лекциях тогда еще молодого преподавателя-философа Абсаттарова, а для другого – Мена Дмитрия он стал в середине 2000-х годов научным консультантом докторской диссертации по политическим наукам. Поэтому есть что вспомнить обоим профессорам и быть благодарным Учителю-устаду, за те знания, которые он щедро им передал, за его доброе, в тоже время требовательное отношение к выполняемой работе, будь то подготовка к семинарским занятиям или написание текста докторской диссертации.

В студенческие годы мы не знали, что философ Раушанбек Абсаттаров жил и трудился в совхозе водителем, затем служил в Советской армии. Но это была проза жизни для сотен тысяч молодых парней в Казахстане. Но вот затем, он стал одним из немногих казахов, которые учились в советской Украине. Уж наверняка он войдет в историю как первый казах, который успешно закончил, как ныне говорят бакалавриат, магистратуру, аспирантуру на философском факультете Киевского Государственного университета им. Т.Г. Шевченко. Более того в almatateg он защитил кандидатскую и докторскую диссертации по проблемам философии. Долгие годы жизни, проведенные в Украине, сказались на речи молодого преподавателя философии в КазГУ, где студенты с изумлением слышали его украинское произношение звуков русской речи. Крылатой стала его фраза, что «сколько бы кибернетика не развивалась, робот не сможет породить робота»! Думаю, все студенты через нее усвоили глубокую мысль о таинствах человеческого разума и уникальной природы *homo sapiens*!

Итак, с 1971 г. в КазГУ им. С.М. Кирова началась преподавательская и научная карьера молодого Раушанбека Абсаттарова, где работал старшим преподавателем и доцентом философского факультета.

В 1989-1991 гг. работал заведующим сектором межнациональных отношений при ЦК КПК. С 1991 г. он руководил кафедрой политической социологии и философии Казахского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте РК, затем его назначили консультантом Аппарата Президента РК. В 1997 г. он вернулся в вузовское образование и возглавил кафедру политологии и социологии, параллельно в 2000-2002 гг. занимал должность декана исторического факультета КазНПУ им. Абая. С 2009 г. стал руководить кафедрой политологии и социально-экономических дисциплин Института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им. Абая.

Абсаттаров Р.Б. является одним из ведущих учёных Республики Казахстан в области общественных наук философии, политологии, социологии, истории и культурологии. Он внес огромный вклад в подготовке фундаментальных научных работ по проблемам политического строительства республики, призванных определять принципы и направления развития отечественной общественной науки на десятилетия вперед. Благодаря его усилиям общественные дисциплины обрели новый научный облик. Кафедрой, где руководил всегда была нацелена на глубокое

комплексное изучение в области политологии и социально-экономических проблем в интересах обеспечения долгосрочного развития нашего государства. Абсаттаров Р.Б. также является одним из основоположников политической науки Республики Казахстан и основателем казахстанской научной школы этнополитологии и сравнительной политологии. Стремление поставить потенциал науки на службу и интересам Отечества, готовность отдать все силы важному делу, огромный творческий потенциал, реализуемый в научных исследованиях, принесли юбиляру признание и заслуженный авторитет в научных кругах и в странах зарубежья.

Спектр его научных интересов широк, он внёс также значительный вклад в развитие социально-политической науки Казахстана. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие, как фундаментальное так и прикладное значение для общественных дисциплин. С его именем связано становление и развитие новых направлений культуры межнационального общения и ее воспитания, этнополитическая общность, национальное и общекзахстанское самосознание, согласие, общекзахстанская консолидация, этнополитические противоречия и способы их решения, универсализация человеческой деятельности и интеграционные процессы, единства и различия стили мышления народов, сравнительная политология и др.

Абсаттаров Р.Б. оптимистично оценивает перспективы развития Казахстана, увязывая на ряд фундаментальных особенностей казахской и казахстанской традиционной цивилизации, способных помочь преодолеть трудности мирового экономического кризиса. Среди них – стремление к социальной гармонизации, дух созидательности, этническая гомогенность населения и высокая этническая сплоченность казахстанцев, высокая адаптивность.

Он отмечает, что казахстанская цивилизация сохраняет свою уникальность, при этом казахская философия способна внести позитивный вклад в мировую культуру, помочь преодолеть крайности западного рационализма и прагматизма. Успешные и выгодные взаимодействия культур возможны лишь в том случае, если участники диалога готовы сохранить имеющиеся многообразие идей и ценностей, не допуская насильственной унификации.

Ученый наметил долгосрочные перспективы исследований в области межэтнического диалога и синтеза культур. Он указывает, что за многие века в Казахстане был разработан эффективный механизм «переваривания» и усвоения достижений иных культур и цивилизации. Продолжающийся в наши дни процесс синтеза этносов республики и казахской духовной ценности определили сущность нового этапа развития казахстанской цивилизации. При этом искусственное подавление ценностей казахстанской цивилизации по политическим соображениям вовсе не ускорят продвижение Казахстана к заветной мечте о богатом народе и сильном государстве. Напротив, такие действия грозят спровоцировать глубокий кризис, способный затормозить развитие страны на многие годы.

В творчестве Раушанбека Бурамбаевича возникли новые исследовательские темы, связанные с осмыслением места и роли Казахстана в Центральной Азии, отношении нового казахстанского государства с соседями в области духовной культуры и общими между ними. Он ориентировал свой труд на решение важной задачи культуры межэтнического общения, культура была призвана внести свой вклад в анализ новых вызовов, дабы помочь сохранению целостности государства.

Его научная, преподавательская и общественная деятельность всегда проявляется в объединении вокруг себя пытливого и талантливой молодежи, будь то сотрудники кафедры, магистранты и докторанты. Плодотворные научные исследования он совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. Воспитал большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной и научной жизни не только в Казахстане, но и за его пределами. Его имя известно не только в странах СНГ, но и дальнем зарубежье. Он выступал в научных конференциях в Европе, Республике Корея, Турции, Египте и др. странах.

Его перу принадлежат несколько сотен статей и десятки монографии. Под научным руководством профессора Абсаттарова Р.Б. защищены более 35 кандидатских и докторских диссертации. Награжден многими почетными грамотами, медалями, обладатель Государственного гранта «Лучший преподаватель вуза 2006 года». Профессор Абсаттаров Р.Б. пользуется большим уважением среди коллег и друзей.

Свой восьмидесятый день рождения профессор Раушанбек Бурамбаевич встречает полной энергией, духовной сил и творческих планов. Сегодня он активно участвует в научной, педагогической и общественной деятельности в КазНПУ им. Абая. Казахстанская научная

общественность корейской диаспоры поздравляет Раушанбека Бурамбаевича со славным юбилеем, желает ему крепкого здоровья, счастья в жизни, долголетия и новых исследовательских успехов.

УЧЕНЫЙ, НАСТАВНИК, ОРГАНИЗАТОР ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*Г.В.Кан - доктор исторических наук, профессор *

Абсаттаров Раушанбек Бурамбаевич доктор философских наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, известный ученый, один из основоположников политической науки Независимого Казахстана, основатель научной школы этнополитики, которую знают не только в республике, но и зарубежом.

Моя жизнь сложилась так, что вот уже более 30-ти лет я знаю Раушанбека Бурамбаевича, как педагога, наставника, организатора науки, ученого. Теплое и близкое знакомство с ним началось в 1986 году, когда я вышел на защиту кандидатской диссертации в КазГУ. Ученым секретарем в диссовете в то время был доцент философско-экономического факультета университета Р.Б. Абсаттаров.

Сейчас даже сложно представить те бурные годы, когда началась так называемая перестройка, произошли декабрьские события в Алма-Ате. И в этих условиях надо было проводить защиты диссертаций по общественно-политическим наукам. Только сейчас понимаешь сколько требовалось усилий, такта, терпения, выдержки и взвешенности членам диссовета и особенно Раушанбеку Бурамбаевичу, который оформлял всю документацию соискателей, ведь ВАК находился в Москве. И сегодня, понимая все трудности того момента еще раз хочется выразить ему свою признательность.

Затем наши пути пересеклись, когда Р.Б. Абсаттаров был на партийной работе, заведовал кафедрой политической социологии и философии Казахстанского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте Республики Казахстан, работал консультантом Аппарата Президента.

В 1997 году Раушанбек Бурамбаевич стал заведующим кафедрой политологии и социологии (позже – кафедра политологии и социально-философских дисциплин) Казахского национального педагогического университета имени Абая. К этому времени я вернулся в мой родной педагогический университет и мы опять стали работать в одном коллективе. В 2000-2002 годах он был деканом исторического факультета КазНПУ им. Абая, незадолго до этого я тоже был деканом этого факультета. Совместная деятельность в одном коллективе, наставничество Р.Б. Абсаттарова как старшего, опытного профессионала позволяет мне говорить о том, что я хорошо знаю его работу, труды, его большой вклад в развитие социально-политической науки Республики Казахстан. Помню как буквально с первых дней и часов становления Независимого Казахстана, буквально с нуля именно тому поколению ученых, к которому относится Раушанбек Бурамбаевич, пришлось создавать отечественную политическую науку. Его имя по праву стоит в когорте основателей политической науки суверенного Казахстана.

Он опубликовал 40 монографии, книг, учебных пособий, брошюр, более 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и за рубежом. Его труды имеют как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии. С его именем связано становление и развитие в республике таких направлений исследования, как культура межнационального общения и ее воспитание; этнополитическая общность; национальное и общекзахстанское самосознание; общекзахстанская консолидация; этнополитические противоречия и пути их разрешения; универсализация человеческой деятельности и интеграционные процессы; единство и различие стили мышления этносов и др.

Р.Б.Абсаттаров много сделал для работы по университетским, республиканским и международным грантовым исследованиям. При его непосредственном и активном участии в КазНПУ имени Абая была проведена большая работа по открытию новых специальностей для бакалавриата: «Политология», «Социология», «Культурология», «Религиоведение», «Философия», а также в магистратуре, докторантуре специальностей: «Политология», «Социология». Профессор Р.Б.

Абсаттаров является одним из новаторов развития такого важного политологического направления как политологическая компаративистика, политическая этносоциология.

Профессор Р.Б. Абсаттаров является учителем-наставником молодежи, студентов, магистрантов, аспирантов, докторантов и преподавателей. Он воспитал целую плеяду учеников, которые работают не только в Казахстане, но и за рубежом, это научная школа, носящая его имя. Он подготовил 20 кандидатов, 5 докторов политических наук и 10 PhD докторов. Профессор Р.Б. Абсаттаров является главным редактором журнала «Вестник КазНПУ имени Абая. Серия социологические и политические науки», а также членом редколлегий казахстанских и зарубежных журналов.

От всей души поздравляю глубокоуважаемого Раушанбека Бурамбаевича с замечательным юбилеем – 80 летием. Желаю долголетия, здоровья и счастья.

ВИДНЫЙ УЧЕНЫЙ И ПЕДАГОГ!

М.А.Абишев - доктор социологических наук, профессор

Профессор Абсаттаров Р.Б. широко известен в нашей стране как видный ученый, преподаватель и наставник студентов и магистрантов, опытный советник докторантов. Высокая оценка новых идей и поддержка их реализаций как в публикациях, так и в организационных мероприятиях, способствует распространению этих идей в республике и за рубежом. Трепетное отношение к молодому поколению интеллигентов и ученых страны напрямую связано с гуманностью и патриотизмом Абсаттарова Р.Б. Ценность образования и науки сформировалась в процессе индивидуального, сложного и тернистого пути к знаниям.

Окончив философский факультет Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, после аспирантуру и пройдя успешную защиту кандидатской диссертации он приступил к докторской диссертации на тему «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социально-философский анализ», вызвавшую оживленное обсуждение в научных республиканских и союзных кругах.

Раушанбек Абсаттаров прошел хорошую партийную школу. Будучи заведующим сектором при ЦК КПК читал лекции по социально-политическим проблемам. После заведовал кафедрой политической социологии и философии КИМЭП, был консультантом секретариата Аппарата Президента РК, где курировал национальные вопросы.

Профессор Абсаттаров Р.Б. обладает достаточной смелостью и новаторством в решении принципиальных и сложных проблем социально-политических отношений. В нем гармонично сочетаются качества пытливого ученого-теоретика и практика, страстного сторонника нового и прогрессивного, способного оперативно осмыслить теоретический материал и создать свою оригинальную концепцию по проблемам национальных и интеграционных, социальных и политических процессов. Его фундаментальные работы - «Развитие национальных отношений» (1982), «Национальные процессы: особенности и проблемы» (1995), «Политология и ее проблемы» (2007), «Культура межэтнического общения: казахстанский опыт» (2012), «Социология и ее актуальные проблемы. В двух томах» (2015), а также книга на немецком языке «Социально-философские, политические и правовые аспекты модернизации Казахстана» (2012) вызвали множество как положительных откликов в научной печати и публицистике, так и жаркие споры вокруг них. Эти и другие труды, бесспорно, являются заметными событиями в евразийской политической науке!

Самой высокой оценки заслуживает Ваша многолетняя плодотворная деятельность, способствующая сохранению и приумножению научного и образовательного потенциала казахстанской науки.

Имя профессора Абсаттарова известно не только в СНГ, но и в дальнем зарубежье. Его научные доклады и лекции звучали в университетах и научных центрах Южной Кореи, Турции, Японии, ОАЭ, Египта, Германии, России, Украины, Беларуси и др.

Раушанбек Абсаттаров считает: «Народ Казахстана (казахстанский народ) надо рассматривать как этнополитическую общность народов, развивающуюся на основе достижений научной национальной политики. Нам нужно изучать примеры других стран мира, но в то же время не

забывать и о своем казахстанском опыте межэтнического согласия, который, в свою очередь, тоже может оказаться ценным и полезным для других государств...», достигших среднего уровня развития капитализма (Индия, Мексика, Бразилия, Аргентина, Иран и др.). Надо сказать, наши научные заключения давно признаны за рубежом.

Высокий уровень компетентности и способность к генерации идей, блестящая эрудиция, широта мысли, энергетизм, восприимчивость к новому, талант исследователя и в то же время разумный консерватизм, проявляющийся в сохранении ценного опыта, накопленного предшественниками, – вот те качества, которые характеризуют доктора философских наук, профессора Абсаттарова Раушанбека Бурамбаевича, члена-корреспондента НАН РК, как блестящего Ученого и Педагога!

В сферу научных интересов профессора Абсаттарова Р.Б. входят: этнополитические процессы; консолидация казахстанского общества; национальное самосознание; общекзахстанские и общечеловеческие ценности; проблемы диаспоризации современных обществ (городские, страноведческие, региональные и глобальные аспекты); единство и дифференциации в менталитете, типах духовного освоения мира и эмоционально-ценностного его восприятия. Последние его изыскания в этой области (совместно с немецким профессором И.А.Рау) касаются малоисследованной проблематики историчности человеческих эмоций и их детерминированность духовно-религиозными и политическими обстоятельствами.

Вами опубликовано 40 монографий, книг, учебников, учебных пособий, брошюр, около 600 научных и учебно-методических статей. Международное признание получили Ваши работы по этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии, более 60 статей были опубликованы в России, Японии, Великобритании, Корее и других странах.

За время Вашей научно-педагогической деятельности Вы воспитали огромное количество учеников. Под Вашим руководством защищены 5 докторских диссертаций, 20 кандидатских диссертаций по политологии, 10 PhD – докторов и 40 магистрантов. Кафедра под его руководством добилась значительных успехов в научно-исследовательской, учебно-методической и политико-воспитательной работе, и является одной из ведущих кафедр социально-политических наук, а также крупным научным центром страны, выпустившим из своих стен достойных специалистов.

Профессор Раушанбек Абсаттаров – один из основоположников политической науки суверенного и независимого Казахстана и основатель казахстанской научной школы этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии. Родина высоко оценила Вашу научную, педагогическую организаторскую деятельность наградив медалью «Ерең еңбегі үшін», нагрудным знаком «За заслуги в развитие науки РК», отметив как «Лучший преподаватель вуза РК», «Почетный гражданин Кармакшинского района Кзылординской области РК». Вместе с тем, Вы являетесь «Почетный профессор Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики».

От всей души поздравляю Вас с замечательным Юбилеем -80летием со дня рождения! Ваша профессиональная деятельность - яркий пример многолетнего добросовестного служения благородному делу образования и науки!

Желаю Вам Раушанбек Бурамбаевич, реализовать все свои планы, уверенно вести за собой учеников, выдвигать и реализовывать новые идеи!

Пусть каждый год Вашей жизни будет насыщен творчеством, теплом домашнего уюта, любовью родных и близких!

ДОСТОЙНЫЙ ПРОДОЛЖАТЕЛЬ КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКО-ФИЛОСОФСКОЙ ШКОЛЫ

К.С. Мауленов - доктор юридических наук, профессор Международного университета информационных технологий, Лауреат премии имени Ч.Валиханова в области науки, стипендиат программы «Фулбрайт» Конгресса США

Следует отметить, что формирование Казахского Просвещения берет свое начало с Чокана Валиханова, Ибрая Алтынсарина и Абая Кунанбаева. Философское произведение «Қарасөз» (Слова назидания) Абая является уникальным явлением мировой культуры. Хотелось бы подчеркнуть

общественно-философские взгляды звездной плеяды казахской интеллигенции начала XX века: философское мировоззрение Султанмахмуда Торайгырова, философию политики Алихана Букейханова, философию истории Мержакыпа Дулатова, вопросы философии образования и философии языкознания в творчестве Ахмета Байтурсынова.

Наш дорогой юбиляр Раушанбек Боранбаевич уже более полувека беззаветно служит высшему образованию Казахстана и он по праву относится к научной элите республики.

Я впервые встретился с Раушанбеком Боранбаевичем в стенах Казахского государственного университета имени С.М.Кирова в 1972 году и в тот период молодой Раушанбек ага - кандидат философских наук, доцент блестяще читал нам лекции по курсу философии. В дальнейшем в мои аспирантские годы (1979-1982г.г.) мне пришлось также учиться у уважаемого мною профессора для подготовки к кандидатскому минимуму по философии.

Интересна судьба Р.Б.Абсаттарова который в советские годы успешно закончил философский факультет Киевского государственного университета им. Т.Г.Шевченко, там же он окончил аспирантуру и докторантуру.

Как известно, украинская научная школа была одной из лучших в СССР и учителями Раушанбек ага были ученые с мировой известностью, такие, как члены-корреспонденты АН СССР, академики НАН Украины, доктора философских наук, профессора П.В.Копнин и В.И.Шинкарук, лауреат Ленинской премии, доктор философских наук, профессор И.Д. Назаренко, член-корреспондент НАН Украины, доктор философских наук, профессор Д.Ф.Остринин, доктора философских наук, профессора И.В.Бичко, В.С. Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольный и другие.

Именно там на Украине Раушанбек ага познал культуру межнационального общения и советского патриотизма, которые в будущем стали предметом его научных исследований.

В Казахстане его учителями стали: Б.А.Тулепбаев- член-корреспондент АН СССР, академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор, Д.К. Кшибеков - академик НАН РК, доктор философских наук, профессор, Б.Б. Амантаев - член-корреспондент АН КазССР, доктор философских наук, профессор.

Раушанбек Боранбаевич активно сотрудничал с учеными – юристами, академиками НАН РК, докторами юридических наук, профессорами: С.З.Зимановым, Г.С.Сапаргалиевым, А.Е.Ереновым, М.Т. Баймахановым.

Хотел бы отметить, что Украина очень близка и дорога и нашей семье – Сырбая Мауленова – Народного писателя Казахстана, Лауреата Государственной премии имени Абая, Лауреата Государственной премии СССР имени Александра Фадеева. Так, после окончания Карагандинской Высшей школы МВД СССР мой младший брат Газиз Сырбаевич был оставлен там же на преподавательскую работу. В 1981г. ему предложили поступать в трехгодичную адъюнктуру Украинской Академии МВД СССР в г. Киеве. Родители меня как старшего брата отправили с ним в далекий г.Киев.

При этом мы получили моральную поддержку от друга отца Касыма Кайсенова – фронтовика - партизана, командира отряда, воевавшего вместе с легендарным Ковпаком, Народного героя Республики Казахстан. Касым ага дал мне адреса своих друзей партизан в г. Киеве. У двух бабушек-партизанок мы и остановились. Большую помощь оказал нам друг отца - Платон Никитич Воронько - Народный писатель Украины и депутат Украинского Верховного Совета. Две недели я переживал и готовился к экзаменам вместе с братом и мы были счастливы когда он поступил в очную адъюнктуру Украинской Академии МВД СССР в г. Киеве.

Сразу стал вопрос о научном руководстве Газиза. Большую поддержку в этом оказала моя коллега профессор в области правового регулирования и управления капитальным строительством Института государства и права Академии наук Украины Марина Ивановна Усенко. Она познакомила нас с Газизом с профессором Лановенко Игорем Петровичем, который любезно согласился стать его научным руководителем.

В 1984 г. Газиз Сырбаевич успешно защитил кандидатскую диссертацию в Украинской Академии МВД СССР в г.Киеве по проблеме уголовной ответственности несовершеннолетних, а в 2005 г. докторскую диссертацию в КазГЮУ по теме «Теоретические проблемы предупреждения организованной преступности и коррупции в Республике Казахстан».

В советские годы в Казахстане не было специализированного Ученого Совета по защите кандидатских и докторских диссертаций по специальности гражданское право. Поэтому мой научный

руководитель Ю.Г.Басин - доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки республики мне рекомендовал защищать кандидатскую диссертацию в Харьковском государственном юридическом институте в 1983 г. Моя защита в докторском Ученом Совете 24 июня 1983 г. прошла успешно. Как видим Украина дала путевку в большую науку многим казахстанским ученым.

Р.Б.Абсаттаров внес огромный и плодотворный вклад в развитие политической, социально-философской науки Казахстана. Он опубликовал на девяти языках 40 монографий, книг, учебных пособий, брошюр и более 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и в ближнем и дальнем зарубежье. Особо хотелось бы остановиться на его фундаментальных монографиях: «Научно-технический прогресс и межнациональные отношения» (Алма-Ата: Казахстан, 1977. 7 п. л.), «Развитие национальных отношений: проблемы и управления» (Алма-Ата: Казахстан, 1982. 14 п.л.), «Национальные процессы: особенности и проблемы» (Алматы: Ылым, 1995. 14 п.л.), «Культура межэтнического общения: казахстанский опыт» (Алматы: Ұлагат, 2012. 15 п.л.) (в соавторстве), «Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика» (Алматы: Ылым, 1999. 12 п.л. (в соавторстве с Т.С. Садыковым), «Политология и ее проблемы» (Алматы: Тоганай, 2007. 29 п.л.), «Социология: актуальные проблемы. В двух томах» (Алматы: Карасай, 2013, 2014. – 1 том. 24,9 п.л., 2 том, 25 п.л.), «Основы политологии. В двух томах» (Алматы: Карасай, 2011, 2012, 2018.– 1 том. 27,5 п.л., 2 том, 27 п.л.).

Значителен вклад Р.Б.Абсаттарова в подготовку научно-педагогических кадров. Под его научным руководством защитились 20 кандидатов наук, 4 доктора наук, 10 PhD-докторов. Поэтому сегодня в Казахстане можно говорить о научной политическо-философской школе Абсаттарова. Более 40 лет он был ученым секретарем, членом, заместителем Председателя ученого совета по защите кандидатских и докторских диссертаций по политическим и философским наукам.

Следует отметить международную научную деятельность профессора Р.Б. Абсаттарова. Он выступал с научными докладами и лекциями в университетах и научных центрах Турции, Германии, Франции, Великобритании, Японии, Египта, Южной Кореи, ОАЭ, России, Украины, Белоруссии и других стран. Он опубликовал за рубежом более 50 научных статей. Он был инициатором сотрудничества со многими научными учреждениями зарубежных стран. Результатом этого сотрудничества является проведение по его инициативе совместных семинаров, «круглых столов», научных конференций, симпозиумов и выпуск книг.

Например, под его руководством возглавляемая им кафедра КазНПУ им. Абая провела совместно с кафедрой политологии Университета Кореи научный семинар «Political Changes and Ethnic Koreans in Central Asia». Три преподавателя кафедры выступили с докладами. Материалы семинара опубликованы в г. Сеуле, Южная Корея; с научным центром Чоннамского национального университета проведена научная конференция «New Silk Road and the Global Diaspora». 2012 г. Шестеро преподавателей кафедры выступили с докладами. Материалы конференции опубликованы в г. Кванжу, Южная Корея; с кафедрой диаспоры Чоннамского национального университета Южной Кореи проведен круглый стол «Актуальные проблемы диаспоры в современном мире» на базе кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая.

Р.Б.Абсаттаров установил тесные и плодотворные научные связи с немецкими университетами. В частности, опубликовано 30 научных статей преподавателей его кафедры в г. Берлине на немецком языке в книгах «Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachstans. Berlin, 2012г. – 12 п.л. с импакт-фактором», и «Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachstans-Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013. – 18 п.л. с импакт-фактором».

Р.Б.Абсаттаров сосредоточивает свое внимание на научно-исследовательской работе, учебно-воспитательном процессе, повышении качества подготовки специалистов. В рамках разработанной в КазНПУ им. Абая стратегии модернизации образования развиваются двухдипломное образование и академическая мобильность с привлечением опыта многих университетов ближнего и дальнего зарубежья мирового уровня.

Раушанбек ага всегда говорит о единстве теории и практики в процессе обучения, глубоком знании профилирующих дисциплин. Как педагог, профессионал высокого класса, цельностью своей натуры и доброжелательностью к коллегам, докторантам, магистрантам и студентам он являет собой пример для многих.

Раушанбек ага продолжает готовить и выпускать специалистов, успешно работающих во всех сферах нашей республики. Вполне закономерно, что государство достойно оценило его вклад в развитие образования страны, наградив медалью «Ерен еңбегі үшін» и дважды нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан». Он также обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза» (2006 г.).

Дорогой Раушанбек Боранбаевич Вы относитесь к той категории людей, которые, с каждым годом, реализуя задачи все более высокого уровня, неустанно поднимают планку, удивляя окружающих целеустремленностью и работоспособностью. Вы один из тех людей, с которыми ассоциируются научные достижения Казахстана. Вам присуще умение мыслить творчески и на перспективу, формировать вокруг себя атмосферу поиска и увлеченности делом. Ваши энергия, талант, умение работать, ставить и решать сложнейшие научные задачи служат примером, который воодушевляет, заставляет поверить в собственные силы Ваших учеников, коллег и близких.

Позвольте пожелать Вам дорогой Раушанбек Боранбаевич неиссякаемого вдохновения и творческой энергии! Пусть всем Вашим планам будет суждено сбыться, а будущее ознаменуется еще более значительными научными достижениями, принося успех и моральное удовлетворение от проделанной работы!

Искреннее желаю Вам дорогой Раушанбек Боранбаевич и дальше сохранять молодость души, неугасающий интерес к жизни, а также крепкого здоровья и долголетия!

ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ, ҚАЙРАТКЕР

Б.Нарбаев - Төтенше және Өкілетті Елші, ҚР дипломатиялық қызметіне Еңбек сіңірген қайраткер, саяси ғылымдарының докторы, профессор

Ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалым, белгілі қоғам қайраткері Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров қараша айы 2020 жылы 80 жасқа толып отыр. Осы мерей тойға орай абзал азамат Раушанбек Боранбайұлы туралы қысқаша естелік жазуға шешім қабылдадым.

Мен Рекеңді сонау 1971 жылдан бастап білемін. Ол кісі Әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінде, ал мен аталмыш университетте биология факультетінде қызмет атқардық.

Раушанбек Боранбайұлы дүние жүзіне белгілі Т.Т.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетін бітіріп, аталмыш университеттің аспирантурасын және докторантурасын тамамдаған және сол университетте кандидаттық, докторлық диссертациясын қорғап шыққан.

Раушанбек Боранбайұлының жоғарғы – Элиталық білім алып, парасатты азамат болып, белгілі ғалым болып қалыптасуына сол Киевтегі мемлекеттік университетінің әлемге белгілі ғалымдарының – академик П.Копнин, В.Шинкарук, Ленин сыйлығының лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессор И.Назаренко және Қазақстан ғалымдары – академиктер Б.Тулепбаев, М.Баймаханов, Д.Кішібеков т.б. ықпал етті.

Өзінің еңбекқорлығымен ізденуінің арқасында Раушанбек Боранбайұлы Қазақстанда ғылыми зерттеудің жаңа бағыттары – ұлтаралық келісім мен патриотизм деген бағыттарын дамытты.

Сонымен қатар ол Қазақстанның саяси, әлеуметтік – философиялық ғылымдарының дамуына үлкен үлес қосты.

Ерекше атап өту керек Раушанбек Боранбайұлының есімі Республикада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті, этносаралық қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, келісім, бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешудің жолдары, этникалық және интеграциялық процесстер, салыстырмалы саясаттану және саяси әлеуметтану сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуымен, дамуымен байланысты.

Раушанбек Боранбайұлы көптеген ғылыми еңбектер жазып шығарды, оның ішінде 40 монография, кітаптар. Осы еңбектерінің нәтижесінде философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі деген ғылыми атақтарға ие болды. Осы еңбектерінің арқасында ол ұлағатты ұстаз, белгілі ғалым ретінде тек қана Қазақстанда емес, алыс және жақын шет елдерге танымал болды.

Раушанбек Боранбайұлы Қазақстандағы саяси ғылымдарының ірге тасын қалаушылардың бірі, оған қосымша этносаясаттану ғылыми мектебінің негізін салушы болып табылады.

Раушанбек Боранбайұлы 1997 жылдан бастап Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтану (саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер) кафедрасының меңгеруші қызметін атқарды. Сол уақытта ол кісінің жетекшілігімен көптеген жаңа мамандықтар – «Саясаттану», «Әлеуметтану», «Дінтану», «Мәдениеттану», «Философия» бакалавриаты, «Саясаттану» мен «Әлеуметтанудан» магистратура және PhD докторантурасы ашылды. Демек, Раушанбек Боранбайұлының өзінің ғылыми мектебі қалыптасты деп ауыз толтырып айтуға болады. Ал оның этносаясаттану ғылыми мектебі шет елдерде кеңінен белгілі.

Осы еңбектерінің арқасында Рекең өзінің маңына көптеген талантты жастарды топтастыра білді және көптеген шәкірттерді тәрбиелеп шығарды. Атап айтқанда 5 ғылым докторларын, 20 ғылым кандидаттарын, 10 PhD докторларын және 40 магистранттарды дайындап шығарды.

Раушанбек Боранбайұлы Ұстаздық, ғылыми жұмыстармен қатар қоғамдық жұмыстарды да қоса атқарып жүреді. Ол 1988-1990 жылдары партиялық қызметте болды. Кезінде Қазақстан Республикасының Президент аппаратының кеңесшісі болды. 2001 жылдан бері Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршы (Вестник) «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» ғылыми журналының бас редакторы болып істейді.

Ал енді Раушанбек Боранбайұлының адами қасиеттеріне келетін болсақ, оны ірі тұлға деңгейіне көтеретін қасиеттері өте көп, олар – адалдық пен тазалық, әділдік пен имандылық және парасаттылық пен зиялылық. Рекеңнің ана сүтімен біткен салмақты, сабырлы мінезі, аспайтын-саспайтын, айтқан сөзде тұратын, ұлыққа иілмейтін – кішіге түйілмейтін дархан мінезі бар. Мұның бәрі Рекеңнің адами болмысынан, күнделікті атқарған қызметінен, бітірген істерінен, көпшілікпен араласқан қарым-қатынасынан байқалатын ерекше адами қасиеттері. Рекеңнің тағы бір ерекшелігі – ол қамқоршылық қасиеті. Қамқоршылық деген кім болса соның қолынан келе бермейді. Бұл қасиет – жаны таза, өзі әділетті, жүрегі қайырымды, ой-өрісі кең тұлғалардың еншісі.

Раушанбек Боранбайұлының мәнді де, маңызды өмір жолы, азаматтық істері, адалдық, шындық тұрғыдан, кісілік – адами қасиеттері, абыройлы еңбек жолы ұрпағына тамыры тереңінен тараған биік тұлға. Оған қосымша айтар едім – Рекең өзінің мағыналы өмір жолымен, ішкі рухани байлығымен, асыл адами қасиеттерімен, еңбекқорлығымен, парасаттылығымен, кішіпейілділігімен барлық әріптестеріне, достарына, шәкірттеріне, ұл-қыздарына үлгі бола алған тұлға.

Раушанбек Боранбайұлының өмірдегі ұстанымы – адамгершілік, адалдық, парасаттылық және білімге – ғылымға деген құштарлық. Осы көп жылғы еңбектерінің арқасында ол ұлағатты ұстаз ретінде өз ортасында танымал болды. Адам баласын ұлағатты ұстаз ететін тек қана білімдарлық емес, оған қосымша оның адамгершілік қасиеттері, абзалдығы және жастарға қамқоршы бола білуі қажет. Осы қасиеттердің бәріде біздің Рекеңнің бойында бар.

Ал енді Рекеңнің отбасына келетін болсақ, ол кісі отбасында да бақытты адам. Ержігіттің бақыты отбасынан басталады деген ғой атамыз қазақ. Ұлдарын ұяға, қыздарын қияға қондырып, бақытты – мерейлі отағасы болып отыр Рекең. Осыған орай айта кетейін, Раушанбек Боранбайұлы тек қана шәкірт тәрбиелеумен ғана емес ұрпақ тәрбиелеуге де ерекше мән берген азамат. Қызы – Мая магистр, ұлы – Марат заң ғылымдарының кандидаты, ұлы – Ғалымжан саяси ғылымдарының кандидаты. Оған қосымша алты немере, екі шөбере тәрбиелеп отыр. Міне, осы ұл-қыздары, немерелері Рекең мен Меруерт жеңгеміздің бойындағы барлық жақсы қасиеттерін бойларына сіңіріп, бәрі жоғарғы білім алып, ғылым кандидаттары дәрежелерін алып, ата-аналарының өсиетін орындап, елімізге адал қызметін абыроймен атқарып жүр. Рекеңнің ұрпақ тәрбиелеуге үлкен мән берген еңбектерінің жемісі осындай.

Міне, мен білетін тұлға, Бекзат бейнелі Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров осындай азамат.

Ал енді Реке, мына 80 жасқа толған мерей тойыңыз құтты болсын! Өзіңізге зор денсаулық, қажымас қайрат, шынайы бақыт тілеймін! Отбасыңыз әрқашанда амандықта болып, шаңырағыңыз шаттықтан құт-берекеден арылмасын! Меруерт жеңгемізбен қол ұстасып ұзақ, бақытты ғұмыр сүріңіздер! Мәпелеп өсіріп отырған ұл-қыздарыңыздың, немере-шөберелеріңіздің қызығын көре беріңіздер. Жасыңызға жас, бастарыңызға бас қосыла берсін деп ақ тілегімді білдіремін!

ИСТИННЫЙ ПЕДАГОГ И УЧЕНЫЙ

В.А.Малиновский – член Конституционного Совета Республики Казахстан, член Научно-экспертного совета Ассамблеи народа Казахстана, доктор юридических наук, профессор

Среди уважаемых и почитаемых коллег, давших мне путевку в трудовую жизнь, особое место принадлежит Раушанбеку Борамбаевичу Абсаттарову.

Абсаттаров Р.Б – известный ученый-политолог, социолог, философ не только Казахстана, но и за рубежом. Член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, прекрасный товарищ и преподаватель, отличный наставник студентов, магистрантов, PhD докторантов и молодых ученых. Он награжден медалью «Ерен Еңбегі үшін», дважды – нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан», обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза Республики Казахстан», «Почетный гражданин Кармакшинского района» Кызылординской области. За высокие достижения в научной работе Абсаттаров Р.Б. также отмечен почетными грамотами Казахстана и Украины.

Наше знакомство с этим уникальным человеком состоялось в первые годы после окончания мною в 1978 г. Казахского госуниверситета имени С.М. Кирова и начала работы ассистентом преподавателя на кафедре государственного права и советского строительства юридического факультета. Нас – группу преподавателей-гуманитариев: тогда еще «желторотых» философов, экономистов, историков, юристов и представителей других специальностей – Р.Б. Абсаттаров готовил к сдаче кандидатского экзамена по философии. Его лекции-беседы были максимально насыщенными и актуальными, яркими и предельно откровенными. При этом – непринужденными, ненавязчивыми и однозначно не «снотворными». Для юристов они представляли особый интерес. Ведь лектор постоянно обращался к проблематике организации власти, оперировал примерами из различных отраслей права. Многие из них позже я использовал в своей преподавательской работе.

Тесное соприкосновение философии и политологии с юриспруденцией, в первую очередь, конституционным правом в части организации государства, прав и свобод человека и гражданина, этнической проблематики определило и мое особое отношение к всегда востребованным трудам профессора Абсаттарова.

Думаю, что именно это обстоятельство повлияло и на профессиональное будущее одного из его сыновей Абсаттарова Марата. Без малого пятнадцать лет назад он блестяще защитил диссертацию кандидата юридических наук и специализируется в сфере судебной власти европейского сообщества.

Р.Б.Абсаттаров закончил философский факультет Университета имени Т.Г. Шевченко (1967 г.), там же аспирантуру (1970 г.) и докторантуру (1982 г.). Тема его докторской диссертации «Научно-техническая революция и интернационализация общественной жизни: социально-философский анализ» (1990 г.).

По словам самого Раушанбека Борамбаевича, большое внимание и помощь в творческом росте ему оказали ученые Украины: член-корреспонденты Академии наук СССР, академики НАН Украины, доктора философских наук, профессора П.В. Копнин и В.И. Шинкарук, лауреат Ленинской премии, доктор философских наук, профессор И.Д. Назаренко, член-корреспондент НАН Украины, доктор философских наук, профессор Д.Ф. Острянин, доктора философских наук, профессора И.В.Бичко, В.С.Дмитриченко, А.И.Доронченков, И.Ф.Надольный; ученые Казахстана – член-корреспондент АН СССР, академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор Б.А. Тулепбаев, академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор М.Т. Баймаханов, член-корреспонденты АН Каз ССР, доктора философских наук, профессора Б.А. Амантаев и Н.Д. Джандильдин.

Трудовую деятельность юбиляр начал в 1958 г. у водителем в совхозе имени Ленина (Турмагамбет ауылы) Кармакшинского района Кызыл-Ординской области. Затем служил в рядах Советской Армии (1959-1962 гг.), где был командиром отделения, затем замкомвзвода, командиром взвода.

С 1971 по 1988 гг. Р.Б. Абсаттаров работал старшим преподавателем, доцентом философско-экономического факультета Казахского госуниверситета имени Аль-Фараби, где получили свое развитие новые для Казахстана направления научных исследований в области национальных отношений, в частности, проблемы межнационального согласия и патриотизма. В 1988-1990гг. Р.Б. Абсаттаров был на партийной работе, одновременно трудился по совместительству доцентом

кафедры КазГУ. С 1991 г. – заведующим кафедрой политической социологии и философии Казахского института менеджмента, экономики и прогнозирования при Президенте Республики Казахстан, а с 1997г.– заведующим кафедрой политологии и социологии (позже - кафедра политологии и социально-философских дисциплин) Казахского национального педагогического университета имени Абая и параллельно с 2000 по 2002 гг. был деканом исторического факультета этого же университета. А с 1 сентября 2018 г. Почетный заведующий кафедрой политологии и социально-философских дисциплин, профессор-консультант КазНПУ имени Абая.

Р.Б. Абсаттаров обладает достаточной смелостью и новаторством в решении принципиальных и сложных проблем социально-политических отношений. В нем гармонично сочетаются качества пытливого ученого-теоретика и практика страстного сторонника нового и прогрессивного, способного теоретически осмыслить сравнительный материал и создать свою оригинальную концепцию по проблемам национальных и интеграционных, социальных и политических процессов.

Профессор Абсаттаров внес большой вклад в развитие социально-политической науки Казахстана. Им опубликовано 40 монографий, книг, учебников, учебных пособий, брошюр и около 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и в ближнем и дальнем зарубежье. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение. С его именем связано становление и развитие таких новых направлений как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и этнополитическое самосознание, согласие, общеказахстанская консолидация, этнополитические противоречия и пути их решения, универсализация человеческой деятельности и интеграционные процессы, единство и различия стиля мышления народов, сравнительная политология, политическая социализация, этносоциология.

Р.Б. Абсаттаров является одним из основоположников политической науки независимой Республики Казахстан и основателем казахстанской научной школы этнополитологии, этносоциологии и сравнительной политологии. Его школа этнополитологии широко известна за рубежом. Как известный и авторитетный ученый-этнополитолог в 2015г. Р.Б.Абсаттаров был избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспор (г.Кванжу, Южная Корея).

Раушанбек Борамбаевич внес решающий вклад в создание творческого и дружного коллектива кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая.

Выполнял университетские, республиканские и международные грантовые исследования. С научными докладами и лекциями выступал в университетах и научных центрах «ближнего» и «дальнего» зарубежья: России, Украины, Белоруссии, Великобритании, Германии, Франции, Южной Кореи, Турции, Японии, Египта, ОАЭ и других стран. За рубежом им опубликовано более 60 научных статей. Налажено сотрудничество его кафедры со многими иностранными и международными научными учреждениями. В копилке результатов этой деятельности являются проведенные по его инициативе совместные семинары, круглые столы, научные конференции и изданные монографии.

Р.Б. Абсаттаров является почетным профессором Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Раушанбек Борамбаевич всегда объединяет вокруг себя пытливую и талантливую молодежь, будь то сотрудники кафедры, аспиранты и докторанты, студенты или магистранты. Он воспитал большое число ученых, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только Казахстана, но и за его пределами. Среди учеников 20 кандидатов, 5 докторов политических наук., 10 PhD докторов и более 40 магистрантов. Как наглядно свидетельствует мой пример, его последователями выступают далеко не только философы, социологи и политологи, но и все, кто имел возможность и радость слушать лекции и общаться с этим прекрасным человеком.

Плодотворные научные исследования профессор совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. С 2001 он является Главным редактором научного журнала «Вестник КазНПУ имени Абая. Серия социологических и политических наук», а также членом редколлегий ряда других казахстанских и зарубежных журналов.

На протяжении более 30 лет Р.Б.Абсаттаров работал ученым секретарем, членом, заместителем председателя диссертационных советов по присуждению ученых степеней доктора и кандидата философских и политических наук при КазНУ имени аль-Фараби и КазНПУ имени Абая.

Весьма насыщен перечень иных государственных и общественных должностей, где ученый применял свои знания на практике. Так в наполненные знаковыми событиями годы принятия и запуска в действие казахстанской Конституции (1995-1997 гг.) помогал Елобасы будучи консультантом Секретариата Президента Республики.

Сегодня, как и в год нашего знакомства более сорока лет назад, Раушанбек Борамбаевич энергичен, олицетворяет собой истинного педагога, ученого и семьянина. Он активен, трудолюбив, дисциплинирован, ответственен и исполнительен. Студенты, коллеги и друзья особенно ценят в нем доступность, открытость, честность и порядочность. Необходимо и далее максимально использовать творческий потенциал и уникальные человеческие качества профессора Абсаттарова на пользу подготовки профессионалов и воспитания патриотов Казахстана.

ЖАҒАНДАНУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖАУЫНГЕРІ

Раушанбек Әбсаттаров туралы сыр

М.Тоқашбаев - жазушы-публицист, Қазақстан Педагогикалық Ғылым Академиясының академигі, профессор

Өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының басы. Алматы облыстық «Жетісу» газетінде журналистік қызметімізді енді бастап жатқан кезіміз. Ол кезде ғылыми-теориялық материалдарға баса көңіл бөлінетін. Сондай тақырыпта шыққан материалдардың соңында «Раушанбек Әбсаттаров» деген ғалымның аты-жөні тұрады. Жазуы жатық, қамшы салдыртпайды. Сөйтіп жүргенде алдымен телефон арқылы, соңынан жүзбе жүз көріп таныстық. Қазақша көсілтіп жазатындар көп емес. Сондықтан болар Раушанбек ағамен шығармашылық тұрғыдан етене байланысып кеттік. Кейін өзім қызмет істеген «Білім және еңбек» журналында, «Халық Кеңесі» газетінде, «Заң газеті» басылымында, «Қазақстан-ZAMAN» апталығында, «Президент және Халық» газетінде Раушанбек ағаны автор ретінде тартып отыруға тырыстым. Өйткені ол кісі уәдесіне берік, сөзіне мығым, жазам деген тақырыбында жазады, ойы орнықты, пікірі парасатты. Ең бастысы ұятқа қалдырмайды. «Сіз-бізіміз» жарасып, үнемі байланыста болып келеміз.

Ұлтшыл сипат ойымызда, жастық қуат бойымызда жүргенде БАҚ басшыларының бірі ретінде жоғары оқу орындарында тиіп-қашып дәріс берген кездеріміз де бар. 1996-1997 жылдарда Қазақ Ұлттық университетінің журналистика факультетінде заң негіздерінен, кейінірек Абай атындағы педагогикалық университетте әлеуметтану пәнінен сабақ бердім. Онда да осы Раушанбек ағаның шақырып қолқалауымен. «Ғылым деген өзі бір үлкен әлем, бұған келсең –өкінбейсің. Оның үстіне қаламгерлік тәжірибең бар. Ана Жұмабек досың еңбектеніп жүріп кандидаттық диссертациясын да қорғап алды ғой», – деп Рекең қайраған. Жақын досымыз әрі ініміз Жұмабек Кенжалин дәріс бере жүріп осы Рекеңнің жетекшілігімен әрі қамқорлығымен кандидаттық диссертациясын қорғағаны рас. Тырысып көрмек болып келіскен түрім ғой сонда. Дәл сол тұста Раушанбек аға жазған «Ұлттық қатынастардың дамуы», екі томдық «Әлеуметтану: өзекті мәселелер», «Саясаттану негіздері» сияқты кітаптары мен оқулықтары кәдімгідей пайдасын тигізген. Бұлар мәселені ауқымды қарастыруға, студенттердің тақырыпты тереңірек ұғынуына жәрдемдесетін. Раушанбек Әбсаттаровтың ғылыми көзқарастарының озықтығын, өзіндік тұжырымдарының табиғилығын мен сол кезде-ақ мойындағанмын. Алайда бұқаралық ақпарат құралдарындағы басшылық қызмет, ағымдағы міндеттердің көптігі оқытушылық қызметпен біржолата айналысуыма уақыт қалдырмады. Журналистиканы да қиып кету мүмкін болмады. Бірақ ұстаз әрі дос ағатайымның ғылыми шығармашылығын назардан қалдырмауға тырыстым.

Өзі Раушанбек Әбсаттаровтың тағдыры қызық. Ол Ауғанстанда туған, орта мектепті де бітірмеген. Орта білімді әскерде жүріп кешкі мектептен алған. Өйткені әкесінің сырқатқа ұшырауына байланысты сегізінші сыныптан соң 15 жасынан жұмыс істеуге мәжбүр болды. Совхозда әкесінің орнын басты, отбасын асырады. Қайтеді, отбасындағы алты баланың үлкені болса. Үш жылдан соң әкесі зейнеткерлікке рәсімделгенде өзі әскерге алынды. Закавказье әскери округіне тап болады. Қазіргі Әзірбайжан республикасының Нахичеван қаласында әскери борышын өтеді. Ұғымтал, зерек жауынгер кездейсоқ полк штабының бастығы, подполковник Николай Столяров көзіне түседі. Оны шақырып алып:

–Жолдас қатардағы жауынгер Әбсаттаров, сені әскери училищеге жібермекшіміз. Қалай барасын ба? –деп сұрайды.

–Жоқ, бара алмаймын, жолдас подполковник!

–Неге?

–Менің орта білімім жоқ, 10 класты бітірмегенмін.

–Қап, өкінішті. Онда сен осы жерде кешкі мектепте оқы! Мен көмектесейін!

Сөйтіп командирі мектеп директорына арнайы хат жазып, Нахичеван қалалық Офицерлер үйі жанындағы кешкі мектепке қабылдаттырған. Сонда үздіктер қатарынан көрініп орта мектепті бітіргені туралы аттестат алып шықты. Әскерде сержант, аға сержант болып, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін атқарған.

Армияның аты – армия. Онда ешкім маңдайыңнан сипамайды. Бірде екі қазақ жауынгері келеді. Бірінің аты-жөні – Самал Ормантаев (қазіргі академик Камал Ормантаевтың інісі), екіншісінің аты-жөні – Совет Байшуланов екен. Бөтен бөлімшедегі солдаттар қайта-қайта тізе батыра берген соң өзінің қармағына алуды сұрайды. Қазағым десе қаны қайнап тұратын Раушанбек командирлеріне өтініш жасап, дереу әлгі екі солдатты өз қарамағына алады. Екеуіне қамқорлық жасайды. Өзі бұрынғыдай жеңіл атлетика, бокс сияқты спорт түрлерімен айналысып жүрді. Қолы бос кезде кітап оқудан жалықпайтын. Әсіресе әлем ойшылдарының кітаптары қызықтыратын. Сондықтан да болар әскери міндетін орындап елге қайтар тұста өзі үшін бір жұмбақ әлем – философияға көңілі ауды да тұрды. Осы ойлардың жетегімен үш жыл әскерде болғанының арқасында Т.Г.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетіне оқуға түсіп кетті.

Әскерде болған үш жыл Раушанбекті әбден шыңдаған. Орысшасы да кәдімгідей түзеліп қалды. Киевте бір топ қазақ студенті Мәскеудегі «Жас тұлпарға» ұқсатып, 1963-1967 жылдары «Жас тұлпар» деген ұйым құрған. Раушанбек сол ұйымның белсенді басшысы болды. Еңбекте ысылған, әскер өмірін көрген жігіт өзінен кіші қазақ студенттерінің көп нәрсеге мұқтаж болып қалатынын жиі байқайтын. Ұйымның мақсаты – осы жақта оқып жатқан қазақ студенттеріне қолғабыс жасау. Қажетті оқулықтар табуға жәрдемдеседі, білмеген тұстарын үйретеді, ортақ қаражат жинап, бір семестрде стипендия ала алмай қалған жерлес қыз-жігіттерге жылу жинап қол ұшын береді. Олар да тырысып, үштік бағадан құтылып, ары қарай стипендияға ілігіп кететін. Раушанбек тіпті әлде бір ағаттығы үшін оқудан шығарылғалы тұрған бірнеше студенттің ректорына кіріп, бауырлас Қазақстан үшін қат мамандықта оқып жатқандықтарын айтып, өтініш жасап оқуда қалдыртқан да кездері де болған.

Бұл кезең туралы кейін саяси ғылымдар докторы **Әлмира Мұқажанова «Ана тілі газетінде»:** «Раушанбек Боранбайұлы Т.Г.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің қабырғасында, атақты, одақтық философ академиктер П.В.Копнин, В.И.Шинкарук, Лениндік сыйлықтың лауреаты, философия ғылымының докторы, профессор И.Д.Назаренко және тағы басқалардың сүйікті шәкірті болды. Осындай ірі ғалымдармен біте қайнасып, араласу Раушанбек Боранбайұлының үлкен ғалым және ғылым мен білім саласында ұйымдастырушылық қабілеттерінің шыңдалуына жол ашты» деп жазды. Үлкен ғалымдармен пікірлесе жүріп ол артында қара ормандай қазақ халқы тұрғанын ұмытқан жоқ.

Ұлтқа жанашырлық Раушанбектің басты қасиеттерінің бірі. Жүрегінде алаулаған патриоттық сезім оны философия арқылы теориялық тәсілдермен де ұлтқа қызмет етуге болатынын аңғартты. Сондықтан да ғылым жолына біржола бет бұрды. Әрі бұл ізденістер бауырлас украин елімен тығыз байланыста дамыды. Раушанбек 1967 жылы Т.Г.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің философия факультетін бітірген соң үш жыл сондағы аспирантурада оқыды. 1970 жылы кандидаттық диссертациясын да мерзімінен бұрын сәтті қорғап шықты. Қазақ ұлттық университетінде оқытушылық қызметпен шұғылданды. Жиырма жылдан кейін 1990 жылы «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: әлеуметтік-философиялық талдау» деген тақырыпта докторлық диссертациясын да сонда қорғады.

Зерттеу еңбектерінде ұлттық сананың қалыптасу кезеңдері, кез келген этностық қысым қарама қарсы әрекеттер туғызатынын, сондықтан ұлтаралық қатынастар сияқты шетін мәселеге ешқандай астамшылық та, үстемшілік те жүрмейтінін дәлелдеп берді.

Раушанбек Боранбайұлы ел тәуелсіздігінің елең-алаң тұсында Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжамдау институтының саяси әлеуметтану және философия кафедрасының меңгерушісі, одан кейін ҚР Президенті аппаратының

кеңесшісі қызметтерін атқарды. Бірақ бойындағы әкімшілік қызметтен гөрі білімге және ұстаздық қызметке құштарлық оны қайтадан ғылым жолына бастады. Міне, ол ширек ғасырға жуық Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде декан, кафедра меңгерушісі сияқты қызметтер атқарып келеді.

Бір әңгімелесіп отырған сәтімізде Раушанбек ағаға сұрақ қойғаным бар:

–Қарап отырсам, Сіз ғылымдағы қызметіңізде қырық шақты монография, кітаптар, оқулық пен оқу құралдарын жазыпсыз. Солардың ішінде өзіңізге ең қымбаттысы қайсысы?

– Маратжан, шынын айтсам өзім үшін ең ардақтысы «Ұлттық процесстер: ерекшеліктері мен проблемалары» деген еңбегім. Мені ТМД көлеміне, қала берді бүкіл әлемге таныстырған осы монография, –деп еді сонда ғалым аға.

–«Шәкіртсіз ұстаз–тұл» деп жатады ғой. Өзіңізден өнеге алған, жолыңызды қуған шәкірттеріңіз қаншалықты? –деймін мен сұрақтарымды жалғастырып.

–Ғылыммен айналысқан жарты ғасырдан астам уақытта 20 ғылым кандидатын, 5 ғылым докторын, 10 PhD докторын және 40 магистрант дайындап шығарыппын. Қазақстанда ғана емес, тіпті шет елдерде де қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында қызмет етіп жүрген шәкірттерім баршылық, – дейді ғалым мақтанышпен.

Раушанбек Әбсаттаровтың ғылыми ізденістеріне көз жіберіп шолып қарасаңыз еңбектерінен саясаттану, әлеуметтану және философия үшін іргелі және практикалық мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілгенін көресіз. Ол республикада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, келісім, жалпықазақстандық бірігу, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процесстер, халықтардың ойлау қабілетінің бірлігі мен әртүрлілігі, салыстырмалы саясаттану, этноәлеуметтану т.б. сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай үлес қосты. Әрі мұның бәрін мемлекет құраушы ұлт – қазақ халқының ұстанымы тұрғысынан бағалайды.

Оның қаламынан туған «Ғылыми-техникалық прогресс және ұлтаралық қарым-қатынастар» (Алматы: Қазақстан, 1977.- 7 б.т.); «Ұлттық қатынастардың дамуы: проблемалары мен басқарылуы» (Алматы: «Қазақстан» басп, 1982.-14 б.т.); «Ұлттық процесстер: ерекшеліктері және проблемалары» (Алматы: «Ғылым» басп, 1995.-14 б.т.); «Студенттерді ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелеу: теория және практика» (Алматы: «Ғылым» басп, 1999.-12 б.т. Т.Садықовпен бірге); «Саясаттану және оның проблемалары» (Алматы: «Тоғанай» басп, 2007.-29 б.т.); «Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті: қазақстандық тәжірибе» (Алматы: «Ұлағат» басп, 2012. – 15 б.т. басқа авторлармен бірге) сияқты бірегей және іргелі монографиялары саяси, әлеуметтік-философиялық ғылымға қосылған айтулы үлес болды.

Қазіргі қазақ қоғамы этникалық, діни тұрғыдан даму үстінде десек те оған ғаламдық жаһандану үдерісі ықпал етіп отыр. Этникалық даму мен жаһандық даму көбіне бір біріне қайшы келіп жатады. Әдетте жұтылып кетпудің басты шарты –ұлттық құндылықтарды сақтай отырып жылжуда. Сондықтан ұлттық, отбасылық игі дәстүрлердің өміршеңдігі маңызды. Ғалымның осы тұрғыдағы ой-пікірлері Германияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда, Жапонияда тағы басқа оншақты елдерде ортаға салынып шетелдік ғалымдар тарапынан қолдауға ие болды.

Бұл туралы Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры, ҰҒА корреспондент-мүшесі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Зиябек Қабылдинов «Алматы ақшамы» газетінде «Раушанбек Әбсаттаров көп жылдар бойы, 1971-1988 жылдар аралығында әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде философия пәнінен оқытушы, аға оқытушы, доцент болды. Осы жылдарда ол Қазақстан халқына патриоттық тәрбие беру, полиэтникалық Қазақстан қоғамында этносаралық қатынастарды жетілдіру мәселелеріне ерекше ден қойды. Саяси тұрақтылық, қоғамдық келісім, этносаралық татулық категорияларының жай ғана ұғымдар емес, халық үшін тағдыршешті маңызы бар, терең тамырлы әлеуметтік-саяси құбылыстар екендігін негіздеді» деп лайықты баға берді.

Ұлтқа жанашырлық дегеннен шығады, Раушанбек Әбсаттаров тек теориялық мәселелермен шұғылданып қоймай, халқымыздың демографиялық проблемаларын да, солтүстік өңірлерді қазақтандыру міндеттерімен де жіті айналысып жүр. «Статистика бойынша халықтың тұрмыс жағдайы оңтүстіктегі кейбір аймақтарға қарағанда салыстырмалы түрде жақсы деп бағаланады. Бұл осы облыстардағы ірі кен орындарында жұмыс істейтін аз мөлшердегі халықтың күн көрісімен, тау-

кен өндірісі, түсті металл, ірі өндіріс ошақтарының аймақтың экономикасына құйып отырған қаржылық мүмкіндігімен, ірі шаруа қожалықтарының жетістіктерімен өлшенеді. Ал қарапайым халықтың тұрмыс-күйі, өзін өзі жұмыспен қамтып отырғандар санатына жататын, шын мәнінде жұмыссыз халықтың көптігі ескеріле бермейді», – дейді ғалым, – Бұл өңірлерде тұратын славян текті отандастарымыздың саны әлі де мол. Олар көп балалы болуға құлықсыз. Әрі тарихи отандарына көшушілер легі ұлғайып барады. Бұл жаққа өлкенің байырғы тұрғындары қазақтарды қоныстандыру, оңтүстіктен солтүстікке бет алған көшті көбейту еліміз үшін экономикалық тұрғыдан да, саяси тұрғыдан да өте маңызды. Демографиялық саясат – еліміздің ең негізгі саясаты болу керек. Халықтың санасы өзгеру керек. Солтүстікті қазақыландыру – мемлекет саясатының басымдығына ие болғаны жөн» деп түйіндейді Раушанбек Әбсаттаров.

Ойымызды тұжырымдай келсек, Раушанбек Әбсаттаров – қазақ саяси, әлеуметтану, философия ғылымының көрнекті өкілдерінің бірі. Ол теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да ұлтына қалтқысыз қызмет етудің үлгісін көрсетіп келеді.

ӨМІР ЖОЛЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ ЖАСТАРҒА ҮЛГІ БОЛЫП ОТЫРҒАН ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ, ТАНЫМАЛ ҒАЛЫМ

*А.Д.Жусупова – саяси ғылымдардың кандидаты,
«Нархоз» университеті қауымдастырылған профессоры*

Биылғы 2020 жылдың қараша айында ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлы 80 жасқа толды. Осы оқиғаға орай мен ұлағатты ұстаз, есімі өз Республикамыздың көлемінде ғана емес, алыс және шет елдерге белгілі ғалымды Мерей тойымен құттықтай отырып, ұстазым және әріптес-ағамыз жайлы өз пікірімді білдіруді жөн көріп отырмын.

Ұстазым дейтін себебім, мен 1973 жылы Қазақ мемлекеттік университеті (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті), тарих факультетінің 1-курсында оқып жүрген кезімде Раушанбек Боранбайұлының философия пәнінен берген дәрістерін тыңдап, тәлім алған едім. Кейін, «Нархоз» университетінде «Саясаттану» және «Әлеуметтану» пәндерінің оқытушысы боған кезден бастап, Раушанбек Боранбайұлымен ғылыми ізденістер және оқу-әдістемелік мәселелерге байланысты әріптестік қарым-қатынаста болып, ағамыздың ақыл-кеңестерін тыңдап, тәжірибесін үйреніп келемін.

Сөзімнің басында Раушанбек Боранбайұлының азамат, тұлға ретіндегі қарапайымдылығымен, ішкі мәдениетінің жоғарылығымен ерекшеленетін адам екенін айтқаным жөн болар. Ол кісінің әрдайым үлкенге құрмет көрсетіп, кішіге ақылшы, қамқор болып жүрген сыйлы адам екенін көпшілік қауым жақсы біледі деп ойлаймын.

Сөзім дәлелді болуы үшін, өз басымнан өткен бір мысалды келтірейін. 2006 жылы Раушанбек ағамыз «Жылдың үздік оқытушысы» атты конкурста жеңіске жетіп, ҚР БЖҒ Министрлігі Мемлекеттік Грантының иегері атанды. Мен ол кісімен телефон арқылы хабарласып, жеңісімен құттықтаған кезімде маған: «Бұл конкурсқа алдағы уақытта өзіңнің де қатысуыңа болады. Оқу құралдарың, ғылыми мақалаларың мен тәжірибең жеткілікті ғой. Алға мақсат қойып, үнемі ұмтылыс жасауың керек», – деп кеңесін берді. Келесі, 2007 жылы «Нархоз» университетінің ұсынуымен мен де осы конкурсқа қатысып, аталған гранттың иегері атандым. Айтқым келгені - ағамыздың осындай ақыл-кеңестерін тыңдап, «қарағым» деген сөзін есту, әрбір адам үшін аса маңызды екендігі.

Сонымен қатар, ол кісінің қамқорлығының, асқан кәсіби біліктілігі мен ұйымдастырушылық қабілетінің арқасында көп жылдар бойы өзі жетекшілік еткен «Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының» ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізгендігін мына мәліметтерден көруімізге болады. Мәселен, кафедра мүшелері соңғы он жылда 22 монография, 38 оқулықтар мен оқу құралдарын және 1000-нан аса ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жариялап, олардың 100-ден астамы шет елдерде жарық көрген.

Раушанбек Боранбайұлының ғылым мен білім беру салаларындағы қызметін саралай отырып, ол кісінің бұл жолдағы табыстары мен қол жеткізген жетістіктері асқан табандылық пен қажырлы еңбегінің нәтижесі екенін байқауымызға болады. Оның өз елімізде және шет елдерде тоғыз тілде 40

монография, кітаптар, кітапшалар, оқулықтары мен оқу құралдары, 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалары жариялауының өзі осы айтқанымыздың дәлелі.

Ғалымның ғылыми ізденістері Қазақстан республикасындағы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оны тәрбиелеу, этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпы қазақстандық сана-сезім, этносаралық келісім, жалпықазақстандық бірігу, этносаралық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процесстер сияқты қазіргі таңдағы аса өзекті мәселелерге арналған.

Университеттік білім беру жүйесінде студенттерге сапалы білім берудің басты шарттарының бірі – жекеленген пәндердің оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдармен жеткілікті түрде қамтамасыз етілуі болып табылады. Қазіргі таңда ЖОО-да мемлекеттік тілде білім алып жүрген студенттер үшін «Саясаттану» және «Әлеуметтану» пәндері бойынша бірқатар оқулықтар мен оқу құралдары жарық көріп, қолданысқа ие болып жүргенімен, бұл пәндер бойынша сапалы жазылған оқулықтар мен оқу құралдарының тапшылығы әлі де сезілуде. Осы ретте Раушанбек Боранбайұлының аталған пәндер бойынша ЖОО-ң студенттері мен оқытушыларына осы аталған оқу пәндері бойынша оқулықтар мен оқу құралдарын әзірлеп, басып шығаруда сіңіріп отырған еңбегін ерекше атап өтуіміз орынды болар.

Мәселен, автордың 2007 жылы «Қарасай» баспасынан 26 баспа табақ көлеммен жарық көрген «Әлеуметтану» атты оқу құралына тоқталсам, басылымның тілі түсінікті, берер ақпараты мол, сапалы жазылған және оның ғаламторда электрондық нұсқасының болуы, әсіресе, қазіргі қашықтан оқыту кезінде білім алушылар үшін үлкен көмегін тигізуде.

Сонымен қатар, автордың 2013 және 2015 жылдары екі томнан тұратын «Әлеуметтану: өзекті мәселелер» атты оқу құралы жарияланғаны да белгілі.

Жоғары оқу орындарында білім алып жүрген жастар үшін «Саясаттанудың» маңызы зор. Өйткені бұл пән білім алушыларға кәсіби даярлықпен қатар саясаттың мәні мен мағынасын, табиғатын терең де жан-жақты меңгерулеріне, саяси өзгерістердің даму заңдылықтарын жете түсінулеріне мүмкіндік береді. Осы пән бойынша қазақ аудиториясына арналған оқу құралдарын әзірлеуде Раушанбек Боранбайұлы ел көлемінде үлкен үлесін қосуда. Автордың Саясаттану және оның проблемалары. -Алматы: Тоғанай, 2007.-29 б.т.; «Саясаттану негіздері». Екі томдық.- Алматы: Қарасай, 2011, 2012, «Саясаттану». Екі томдық.- Алматы: -2018 сияқты еңбектері жарық көрді.

Осы ретте автордың 2011 және 2012 жылдары жариялаған екі томнан тұратын «Саясаттану негіздері» атты оқу құралына тоқтала кетуді жөн көрдім. Өйткені, бұл басылымды мен студенттерге негізгі әдебиеттер ретінде ұсынудамын және оның бірқатар артықшылықтары бар.

Атап айтқанда, оқу құралында саясаттану пәнінің типтік бағдарламасында берілген тақырыптар түгелімен қамтылып, әр тақырып жан-жақты, терең қарастырылған. Мәселен, «Салыстырмалы саясаттану». «Саяси болжамдау», «Саяси технологиялар», «Саяси басқару», «Саяси маркетинг», «Саяси оппозиция», «Саяси жанжалдар және оларды шешу жолдары», «Саяси тұрақтылық және ұлттық қауіпсіздік» сияқты тақырыптар басқа оқу құралдарында мүлдем қарастырылмаған еді.

Автор аталған тақырыптардың мәні мен мазмұнын саясаттану ғылымының ұғымдары мен категорияларын кеңінен қолдана отырып, жоғары ғылыми деңгейде, логикалық дәйектілікпен шебер аша білген. Нақтырақ айтқанда, автор тақырыптың мазмұнын ашуда танымдық, ақпараттық мәліметтерді бере отырып, оқырманға логикалық тұрғыдан ойлауға және белгілі бір қорытынды жасауға бағдар береді.

Мәселен, нақ қазіргі кезде тоталитарлық саяси жүйеден демократиялық саяси жүйеге аяқ басып отырған посткеңестік қоғамдар үшін саяси оппозицияның мәртебесі мен рөлі, оппозицияны мойындау және онымен санасу - өзекті проблема болып отырғанын ескере отырып, автор бұл мәселеге арнайы тоқталған. Оппозицияның саяси өмірдің заңды құбылысы екендігін дәлелдеуде автор А. Лейпхарт, С. Хантингтон, В. Гельман және т.б. шет ел ғалымдарының пікірлеріне сүйене отырып, орныққан демократиялық жүйесі бар елдердің тәжірибелеріне кеңінен тоқталады.

Сонымен қатар, автор оппозицияның түрлерін, олардың әрқайсысының қолданатын әдіс-тәсілдерін, қоғамдағы алатын орны мен рөлін, функцияларын дәлелді түрде аша білген. Оқырман тақырыптың мазмұнын меңгеру нәтижесінде оппозицияның институционалдануы және оның ұйымдасқан, белсенді күш ретінде өзін саяси аренада көрсете алуы, билік органдары мен билеуші элита тарапынан оппозицияны мойындау және онымен санасу - шынайы демократияның, өркениеттіліктің белгісі деген қорытындыға келері сөзсіз. Бұл – автордың әдістемелік тұрғыдан шеберлігін көрсетеді.

Саясаттану ғылымының қалыптасып, дамуы ұзақ уақытты қамтиды. Қандай да бір ғылым белгілі бір объективтік қажеттілікке, өмір сұранысына байланысты пайда болатындығы белгілі. Өмір, тәжірибе қажеттілігі, сұранысы болмаса, ғылым пайда болмаған болар еді. Сондықтан әрбір ғылымның шығу, пайда болу тарихын білу маңызды, өйткені бұларды білмейінше біздің саясат туралы біліміміз шектеулі, біржақты, үстірт болады.

Оқу құралының осы мәселеге арналған 86 беттен тұратын «Саяси ғылымның тарихы» атты тарауы антикалық заманның саяси ой-пікірлерінен басталып, XX-ғасырдың аяғына дейінгі кезеңді қамтиды. Бұл тараудың ерекшелігі тек көлемінде ғана емес, оның мазмұндық жағын да қамтиды. Саясаттану ғылымының түп тамыры, бастауы ең алғаш Батыс Европа жерінде, көне заманда Грецияда пайда болған деген тұжырым осы уақытқа дейін үстем болып келгені белгілі.

Автордың саяси ілімнің тарихын Шығыстан, яғни көне Парсы, Қытай және Үнді жерлерінен бастауы және оған ерекше мән беріп, егжей-тегжейлі қарастыруы кездейсоқ емес. Бұл жерде Раушанбек Боранбайұлы саясат жайындағы ой-пікірлердің ең алғаш Шығыста пайда болғанын дәлелдей отырып, саясаттану ғылымы өз бастауын көне Грециядан алады деп, бір жақты қараудан гөрі, бұл мәселені Шығыстық және Батыстық ой-пікірлердің синтезі тұрғысынан қарастыруды жөн көреді. Орта ғасырлардағы саяси ой-пікірлерді қарастыруда да осы идеяны басшылыққа ала отырып, Шығыс (Әбунасыр әл-Фараби, Ганджеви Низами, Әлішер Науаи) және Батыс (А. Августин, Ф. Аквинский, М. Лютер) ойшылдарының көзқарастарын біртұтас етіп қарастырады.

Сонымен қатар, оқу құралының «Әлеуметтік-этникалық қауымдастықтар және ұлт саясаты», «Әлеуметтік мемлекет», «Конституция және ұлт саясаты» атты тақырыптарында қоғамымыздың түрлі әлеуметтік топтары арасында жүргізілген қоғамдық пікірді зерттеудің мәліметтері келтіріліп, солардың негізінде тиісті қорытындылар жасалған.

Бұл басылымның тағы бір құндылығы - студенттердің өзіндік жұмыс істеулеріне көмек ретінде он алты тақырып бойынша 105 беттен тұратын материалдардың берілуі. Берілген тақырыптардың барлығы дерлік заманымыздың көкейкесті проблемаларына арналған және бұл материалдардың білім алушы жастардың ой-өрістерін кеңейтіп, дүниетанымдарына ықпал етері сөзсіз.

Оқу құралының мақсаты студент жастарға дайын білім мен ақпаратты беру ғана емес, студенттерді оқулық материалдарын творчестволықпен меңгеруге, өз беттерінше ой қорытуға және алған білімдерінің сапасын тексеруге де мүмкіндік беру болып табылады. Осы мақсатта автор оқырманға ой салып, пікірталасын туғызатын бірқатар сұрақтар тізімін және сонымен қатар, студенттер үшін арнайы құрастырған тестерін берген.

Әрине, ЖОО-на арналған көлемді де, іргелі оқу құралын жазу – оңай іс емес. Бұл – теориялық білімді терең де, жан-жақты меңгерумен қатар әдістемелік тұрғыдан асқан шеберлікті, қыруар еңбек пен үлкен жауапкершілікті талап ететін маңызды іс. Ал, философия ғылымының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы осындай істі өз жауапкершілігіне алып, оны абыроймен орындап жүрген автор.

Сөз соңында, Раушанбек Боранбайұлын Мерей тойымен құттықтай отырып, ағамыздың деніне саулық, отбасына амандық тілей отырып, алдағы уақытта да, Қазақстан Жоғары мектебі мен ғылымының алға басуына өз үлесіңізді қоса беруіңізді тілеймін дегім келеді.

СЛОВО ОБ УЧЕНОМ, УЧИТЕЛЕ И НАСТАВНИКЕ

В.Г.Набиев – депутат Мажилиса Парламента Р.К., докторант PhD

В современной гуманитарной и научно- популярной литературе много сказано и написано о личности, творчестве, общественно-политической и научно-педагогической деятельности Раушанбека Бурамбаевича Абсаттарова, как о человеке, внесший огромный вклад в изучение философии, социологии и организацию работы по исследованию политологической науки в Республике Казахстан.

Путь к постижению науки философии, политологии и социологии для Раушанбека Бурамбаевича открылся в середине 60-х годов прошлого столетия, когда он окончил философский факультет Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, там же окончил аспирантуру и докторантуру. Именно обучение в университете оказало значительное влияние на формирование

мировоззрения и научного склада мышления будущего ученого. Аспирантские годы стали благоприятными для роста Р.Б.Абсаттарова как ученого. Именно украинская научная школа стала для него новым центром идей, где трудились люди феноменальной одаренности, плеяде ученых с мировой известностью как члены-корреспонденты АН СССР, академики НАН Украины П.В.Кокнин и В.И.Шинкорук, академик НАН Украины Д.Ф.Острепин, профессоров И.В.Бычко, И.Ф.Надального, В.С.Дмитриченко.

В 1971-1988 годы Р.Б. Абсаттаров работал в КазГУ им. С.М. Кирова на философском факультете, в это время он продолжил целенаправленную работу по изучению классической философии и политической мысли Казахстана. С 1988-1997 годы он находился на ответственных постах, работал в партийной работе, заведующим кафедрой в Высшей партийной школе и в аппарате Президента Республики Казахстана, занимаясь исследованием национальной и межнациональной политики Советского Союза.

Работая в партийной работе в 1990 году защитил докторскую диссертацию, посвященную идейно-теоретической философской мысли. Одновременно учёный продолжал исследовать национальные проблемы в стране, которые к этому времени накопились предостаточно. В публикациях, посвящённых анализу национальной политики, Р.Б. Абсаттаров опирался на глубокой знание зарубежных и отечественных специалистов по данной теме.

В 1995 году была опубликована монография «Национальные процессы: особенности и проблемы», посвящённый национальным процессам в условиях научно-технической революции и обновления общества на материалах многонациональной Республики Казахстан. В эту книгу, ставшую на десятилетие не заменимым учебным пособием для отечественных специалистов по национальному вопросу и вошёл в историю как настольная книга по этой проблематике.

Продолжением этой работы стало издание в 1999 году «Воспитание культуры межнационального общения студентов» в соавторстве с академиком Т.С. Садыковым. Эти работы стали важной вехой в развитии отечественной политологической и философской науки, они помогли исправить ошибочно сложившийся о беспроблемной национальной политики СССР. Написанные Р.Б.Абсаттаровым монографии и статьи знакомила читательскую аудиторию с общей картиной развития межэтнического общения, сопоставляла взгляды представителей различных школ.

В 1997 году профессор Р.Б. Абсаттаров переводится на работу с аппарата Президента на заведование кафедрой политологии и социологии в Алматинский государственный университет им. Абая (позже - КазНПУ). С этого времени и по настоящее время вся научно-педагогическая деятельность Р.Б.Абсаттарова в основном связана с Казахским национальным педагогическим университетам имени Абая.

Раушанбек Бурамбаевич опубликовал на девяти языках 40 монографий, книг, учебных пособий, брошюр и более 600 научных и учебно-методических статей, которые широко известны не только в нашей стране, но и в ближнем и в дальнем зарубежье. В его трудах получены важные научные результаты, имеющие как фундаментальное, так и прикладное значение для политологии, социологии и философии. В настоящее время он часто выступает на страницах прессы по различным общественно-политическим проблемам.

Раушанбек Бурамбаевичу присуща высокая гражданская активность и творческая деятельность. С именем Раушанбека Бурамбаевича связано становление и развитие в республике таких новых направлений, как культура межнационального общения и ее воспитание, этнополитическая общность, национальное и общекзахстанское самосознание, согласие, общекзахстанская консолидация, национальные противоречия и пути их решения, и интеграционные процессы, единство и различие стиля мышления народов, сравнительная политология.

Р.Б.Абсаттаров как выдающийся ученый известен не только в Казахстане, но и во многих странах дальнего зарубежья и стран СНГ. Он выступал с научными докладами и лекциями в университетах и научных центрах Германии, Великобритании, Франции, Южной Кореи, Турции, Японии, Египта, ОАЭ, России, Украины, Белоруссии и других странах, опубликовал за рубежом более 50 научных статей. Как известный, авторитетный ученый-этнополитолог он избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспор (г.Кванжу, Южная Корея). Также является «почетным профессором» Академии Государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.

Самым большим талантом Раушанбека Бурамбаевича является его талант учителя, мудрого наставника, педагога высшей школы. Он всегда объединял и объединяет вокруг себя талантливую молодежь, будь то сотрудники кафедры, аспиранты и докторанты, студенты или магистранты. И каждому из них он уделяет внимание, каждого готов выслушать и дать свой мудрый совет. Плодотворные научные исследования он совмещает с активной педагогической и общественной деятельностью. Он воспитал большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни не только в Казахстане, но и за его пределами. Он подготовил 20 кандидатов наук, 5 доктора наук, 10 PhD доктора. С 1990 года по 2010 годы был членом Ученого Совета по защите кандидатской и докторской диссертации по политическим и философским наукам.

Как ученый и педагог награжден медалью «Ерен еңбегі үшін» и дважды нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан» и обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза». Р.Б.Абсаттаров за высокие достижения в научной работе награжден Почетными грамотами Казахстана и Украины.

Отличительная черта профессора Абсаттарова Раушанбека Бурамбаевича – это умение убеждать своих учеников вдумчивыми рассуждениями и дельными мыслями, его авторитет среди молодых ученых непререкаем.

Действительно, мы ученики сотни и сотни раз убеждались в том, что личные качества Р.Б.Абсаттарова, более чем удивительны и многогранны: его доброжелательность, умение помочь коллегам и особенно молодым, несомненно, заслуживает особого разговора. Именно эти качества, взятые в совокупности с особым тактом педагога и великим даром и проницательности научного руководителя, снискали особую, уважение и популярность Раушанбеку Бурамбаевичу в среде его учеников.

Волею судьбы мне посчастливилось учась в университете и будучи его докторантом, смог получить частичку знаний, прикоснуться к отцам-основателям казахстанской политологической науки.

С каждым разом слушая лекции или просто беседуя с профессором Р.Б.Абсаттаровым удивляешься, через что пришлось пройти и пережить этому уникальному человеку. Выходец из простой семьи, наверно никогда не думал и не мечтал, что в его жизни произойдут колоссальные изменения, оставившие неизгладимый след не только в его судьбе и в жизни многих людей, но и судьбе своей страны. Приходилось много читать, много учиться, усиленно работать над собой, чтобы не сбиться с пути и достичь своих целей. Думаю, что Раушанбек Бурамбаевич сам себя создал упорным трудом, что является хорошим примером молодой поколения.

Мы, молодые ученые, с восторгом наблюдаем, как несмотря на свой возраст, Раушанбек Бурамбаевич продолжает активно работать, заражая своей кипучей энергией молодое поколение.

И сегодня в преддверии 80 летнего юбилея, от всех его учеников желаю глубокоуважаемому учителю крепкого здоровья и сил для продолжения научной и общественной жизни.

ЖАРҚЫН ТҰЛҒА

М.О.Жұмағұлов - Әлеуметтік ғылымдар докторанты

Ұстаз алдында шәкірт – мәңгілік шәкірт. Мен сөз еткелі отырған жарқын тұлға, ғалым, ұлағатты ұстаздардың бірі, белгілі саясаттанушы, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым Академиясының корреспондент-мүшесі, философия ғылымының докторы, профессор Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров өнегелі өмірін ең ауыр жол ұстаздыққа арнап келеді. Талай жылдардан бергі ол кісінің алдында болған шәкірттер аяулы ұстаздарының тұлғасын үлгі тұтып, тәлімін өмірлеріне азық етіп келе жатқаны ақиқат.

Ойы озық ғалым Раушанбек Боранбайұлы 1940 жылы дүниеге келген. Еңбек жолын 1958 жылы Қызылорда облысы, Қармақшы ауданында бастаған ол 1959-1962 жылдар аралығында азаматтық борышын өтеп, Кеңес Армиясының қатарында бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі міндеттерін үлкен жауапкершілікпен атқарған. Әскери өмірден кейін білім-ғылымға деген құштарлығы алғыр жасты Т.Г.Шевченко атындағы Киев мемлекеттік университетінің

философия факультетіне оқуға түсуге жетеледі. Аталмыш университетте білімін шыңдап, 1970 жылы аспирантураны, ал 1982 жылы докторантураны бітіріп, 1990 жылы ғылым докторы дәрежесін алған.

Философияда өзіндік қолтаңбасы бар, ізденуден жалықпайтын Раушанбек Боранбайұлының ғылымға үлкен үлес қосуына одақ көлеміндегі атақты философ академиктер П.В.Копнин, В.И.Шинкарук, Лениндік сыйлықтың лауреаты, философия ғылымының докторы, профессор И.Д.Назаренко, сондай-ақ Д.Ф.Острянин, И.Ф.Надольный сынды мықты ғалымдардың ықпалы зор болды. Осындай ірі ғалымдармен отандық ғылым өкілдерімен тығыз қарым-қатынаста болуы Раушанбек Боранбайұлының ғылым мен білім саласында ерекше қабілеттерінің шыңдалуына жол ашты. 1991 жылдан бастап Раушанбек Боранбайұлы Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжамдау институтының саяси әлеуметтану және философия кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан Республикасы Президенті Аппаратының кеңесшісі секілді мемлекеттік қызметтер атқарды. Дегенмен, ғылымға, ұстаздыққа деген құштарлық оны білім саласына қайта алып келеді. 1997 жылдан бастап Алматыдағы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде саясаттану және әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, ал 2000-2002 жылдар аралығында тарих факультетінің деканы қызметтерін абыроймен атқарады. 2009 жылы аталған университеттің жанынан магистратура және PhD докторантура институты ашылып, ғалым осы институттың саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасын басқарады. 2018 жылдан бері Раушанбек Боранбайұлы біз атап кеткен кафедраның құрметті меңгерушісі, профессор консультанты. Үзіліссіз жүріп жатқан кафедрадағы шығармашылық және ғылыми әрі педагогикалық жұмыстарға ғалым ерекше ұқыптылықпен қарайды. Ол 20 ғылым кандидатын, 5 ғылым докторын, 10 PhD докторды және 40 магистрант дайындап шығарды. Оның басшылығымен саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы ғылыми-зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізіп отыр. Ұжымда ерекше сыйластықтың сезілуі, қызмет ететін әрбір әріптестің бір-біріне деген үлкен құрметтің болуы басшының басқару қабілетінің өте жоғары екендігін айқындап тұрғандай. Бүгінгі күні кафедра еліміздің саяси, әлеуметтану және философия ғылымдарындағы жетекші кафедралардың және ірі ғылыми орталықтардың бірі десем артық айтпаған болар едім. Оның басшылығымен соңғы он жылда кафедра мүшелері 10 тілде: 22 монография (жалпы көлемі 305 б.т.), 38 оқулықтар, оқу құралдары, кітаптар, брошюралар (жалпы көлемі 790 б.т.) және 1000-нан аса ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар (жалпы көлемі 400 б.т. аса), олардың ішінде 100-і шетелдерде (жалпы көлемі 50 б.т.) жариялады. Кафедрадағы тәртіп пен қолайлы моральдық-психологиялық ахуал орната білген Р.Әбсаттаров Қазақстан қоғамындағы саяси-әлеуметтік, ұлтаралық қатынастардың маңызды және күрделі мәселелерін шешуде жоғары дипломатиялық қабілетке ие. Ұстаздың бойында ғалым-теоретик және практик қасиеттері өте үйлесе ұштасқан, ол ұлттық және интеграциялық, саяси және әлеуметтік үдерістер жөнінен өзіндік тұжырымдамалар жасаған, тағы бір ерекше атап өтетін нәрсе, ғалым салыстырмалы материалдарды теориялық жағынан ұғынуға бағытталған жаңалықтар және ілгерілеудің жақтаушысы. Оның бірегей және іргелі монографияларымен қатар көптеген оқу құралдары да тек қазақ тілінде ғана емес, шетел тілдерінде де басылып шыққан. Раушанбек Боранбайұлы ғылым жолында өзіне тән дендей кіріп, үлкен нәтижелерге жетті. Оның тоғыз тілде 40 монография, кітаптар, кітапшалар, оқу құралдарын және 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жарияланғаны тек біздің елімізде ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен белгілі. Оның еңбектерінде саясаттану, әлеуметтану және саяси-философия үшін іргелі және тәжірибелік мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілді. Раушанбек Боранбайұлының есімі елімізде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті және оған тәрбиелеу, этносаяси қауымдастық, ұлттық және жалпықазақстандық сана-сезім, ұлтаралық келісім, жалпықазақстандық патриотизм, ұлттық қарама-қайшылықтар және оларды шешу жолдары, этникалық және интеграциялық процестер, халықтардың саяси ойлау қабілетінің бірлігі мен әртүрлілігі, салыстырмалы саясаттану, т.б. сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуы және дамуымен тікелей байланысты. Ғалым-ұстазды соңғы он бес жылда Германия, Франция, Ұлыбритания, Түркия және Оңтүстік Корея т.б. сияқты білім мен ғылымның ірі ошағына айналған мемлекеттердегі елдердің университеттері мен ғылыми институттары баяндама жасауға, лекция оқуға жиі шақырады. Оның 60-тан астам ғылыми еңбегі шетелдерде жарық көрген. Бүгінгі таңда Р.Әбсаттаров белгілі, беделді ғалым-этносаясаттанушы ретінде Global Диаспоралардың Дүниежүзілік Ассоциациясының вице-президенті. Раушанбек Боранбайұлы қазіргі жаһандану заманында студент, магистрант, докторант жастардың ой-танымын дамытып, көкірек көзін ашуға бар күш-жігерін жұмсауда.

Ұстаздың әрбір дәрісінен ұлтымыздың құндылықтарын дәріптеуге тәрбиелейтін бағытты айқын аңғаруға болады. Ұлағатты ұстаз «Ерен еңбегі үшін» медалімен және екі рет «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төс белгімен марапатталған. «Қазақстан Республикасының жоғары оқу орнының үздік оқытушысы», өскен жері Қызылорда облысы «Қармақшы ауданының құрметті азаматы» атағының иегері. Ғалым ғылыми жұмыс саласындағы жоғары жетістіктерге жеткені үшін Қазақстан мен Украинаның Құрмет грамотасымен марапатталған.

Раушанбек Боранбайұлы еңбекқор, жауапкершілігі мол қызметкер ғана емес, жақсы отағасы, балаларына қамқор әке және немерелеріне мейірімді ата. Бүгінде Раушанбек Боранбайұлы сүйген жары, ҚР білім беру саласындағы құрметті қызметкер, педагогика ғылымының кандидаты, профессор Меруерт Асқарқызымен бірге ұл-қыз өсіріп, немере-шөбере тәрбиелеп отырған аяулы ата мен әже. Қызығы мен қиындығы қатар жүретін ұстаздық өмір жолында отбасының берекесін де ұмытпаған ағаның асыл жарға, дос-бауырға, перзенттері мен жалғастығын тапқан ұрпақтарына сүйіспеншілігі ерекше.

«Ұстаз– ұлық емес, ұлы қызмет» деген батыр Бауыржан Момышұлының керемет сөзі бар. Ғұмыры өнеге мен тағлымға толы Раушанбек Боранбайұлынан дәріс алған талай шәкірт бүгінде Тәуелсіз Қазақстанның қарыштап дамуы үшін аянбай еңбек етіп жүрген белгілі тұлғаға айналған. Ғылымға қосқан орасан зор үлесі ұстаз-ғалымның Отанын шын сүйетін елінің патриоты екендігінің айқын айғағы. Осындай ұстазды қастерлеу – біздің, яғни мен секілді еліміздің түкпір-түкпірінде жүрген шәкірттердің парызы. Сексеннің сенгіріне аяқ басқалы отырған ғалым-ұстазға ұзақ ғұмыр, зор денсаулық және түгесілмес қажыр-қайрат тілейміз!

НАСТАВНИК -МОЙ КУМИР

Г.Б.Муханова - докторант Phd КазНПУ им. Абая

Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич- член-корреспондент Национальной академии наук Республики Казахстан, доктор философии, профессор.

Раушанбек Боранбаевич - известный ученый в Казахстане и за рубежом, прекрасный педагог и наставник, обучивший поколения политологов и философов Казахстана, чуткий и светлый человек, с широкой душой, внимательный и неравнодушный наставник.

В ноябре 2020 года моему уважаемому Наставнику, заслуженному деятелю казахстанской политологической и философской мысли Абсаттарову Раушанбеку Боранбаевичу исполняется 80 лет. От чистого сердца и дочерней любовью хочу пожелать ему крепкого здоровья, кавказского долголетия и дальнейших творческих замыслов, прекрасных и благородных учеников и друзей и процветания его детям и внукам.

С Раушанбеком Боранбаевичем я впервые встретила при поступлении в докторантуру, когда у меня стоял выбор куда поступить, какую специальность выбрать? И после непосредственной и душевной беседы с Раушанбеком Боранбаевичем выбор был очевиден. Он покорила меня своей искренностью, умом, дальновидными пророческими взглядами и своими планами на развитие политологической мысли в Казахстане. Я вышла от него вместе с моим мужем, охваченные эйфорией его идей и мыслей, которые и повлияли, и полностью изменили мою дальнейшую жизнь. Выбор патриотической темы моей диссертации сблизил нас в творческом научном тандеме по исследованию данной политологической проблемы.

Нельзя не согласиться с мнением, что только духовное родство может привести к творческому союзу и преемственности во взглядах и воззрениях. И для меня большое счастье, что такой высокодуховный человек и ученый стал моим наставником и путеводителем в тернях науки. Мне весьма лестно было учиться у него на лекциях азам и основам политологических научных изысканий, и каждый раз убеждаться в правильности выбора Раушанбека Боранбаевича - настоящего ученого мыслителя, своим научным руководителем. Каждая наша беседа и встреча озаряла меня на новые идеи и веру в истинные патриотические чувства.

Раушанбек Боранбаевич - это кладь научного творчества, человек высокой духовной эрудиции, правдивый, искренний, неугомонный новатор научных изысканий, при этом общительный и добрый человек, с острым и ясным умом и обладатель глубочайших знаний личность в Казахстане. С таким научным творческим потенциалом и качествами мой наставник достигал больших политических

высот, например, как консультант секретариата аппарата Президента РК, но не оставил науку в угоду политической карьере. Это еще раз подчеркивает его принципиальность и преданность по отношению к науке.

Если говорить о научных исследованиях профессора Абсаттарова, то они охватывают разные грани и проблемы философских и политологических, социологических, религиоведческих, культурологических проблем. Эта научная преемственность прослеживается на всем его научном творчестве и пути.

В своих научных статьях и книгах ученый-исследователь Абсаттаров пытался и раскрывал многие злободневные на тот момент проблемы в политологическом, философском и социологическом аспектах. Своим научным творчеством профессор Абсаттаров Р.Б. внес бесценный вклад в развитие политической науки Казахстана, заложив основы политической науки Республики Казахстан. Он основал, развил и обогатил научную школу этнополитологии Казахстана. Свои бесценные мысли он изложил в его 40 опубликованных монографиях, книгах, учебных пособиях, брошюрах и около 600 научных статьях, которые были изданы и в мировом научном пространстве.

Труды Раушанбека Боранбаевича уникальны и неповторимы по своим научным результатам, и они приобрели фундаментальное, так и прикладное значение для казахстанской и в том числе мировой политологии.

Благодаря его научным трудам и его изысканной научной мысли мы имеем новые направления в нашей политологической мысли, как основы и культура межнационального общения и ее воспитание, проблема этнополитической казахстанской общности, основы и содержание национального и общекзахстанского самосознания, направления согласия и общекзахстанской консолидации, изучение проблемы национальных противоречия и пути их решения, процессы этнического и интеграционного развития, направление сравнительной политологии и политической социализации казахстанского общества. И в свете решения этих научных проблем увидели свет его новаторские и фундаментальные монографии: Научно-технический прогресс и межнациональные отношения. - Алма-Ата: Казахстан, 1977; Развитие национальных отношений. - Алматы: Казахстан, 1982; Национальные процессы: особенности и проблемы. – Алматы: Ғылым, 1995; Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. - Алматы: Ғылым, 1999 (в соавторстве Т.С. Садыковым); Политология и ее проблемы. – Алматы: Тоганай, 2007; Культура межэтнического общения: казахстанский опыт. - Алматы: Ұлағат. 2015 (в соавторстве) и другие, а также учебники и учебных пособий «Тесте по политологии: вопросы и ответ».- Алматы: Ғылым, 2015на русс, и каз. яз.; «Политическая социализация казахстанцев. - Алматы, 2012 (в соавторстве)» «Основы политологии. В двух томах».- Алматы: Қарасай, 2011, 2012, 2018 – 1 том 30,2 п.л.; 2 том 30 п.л. и другие.

Эти научные труды получили высокую оценку среди научной общественности как в Казахстане, так и за рубежом, и в 2015 г. он был избран вице-президентом Всемирной ассоциации глобальных исследований Global диаспор (г. Кванжу, Южная Корея), что является свидетельством признания его всемирным ученым.

Изучая и знакомясь с этими трудами нашего дорогого профессора Абсаттарова Р.Б. нельзя не подчеркнуть его научное новаторство и политическую смелость в новых подходах и в решении актуальных и сложных проблем в политической науке Казахстана. В его научном творчестве искусно сочетаются качества пытливого ученого-теоретика и практика, бесстрашного сторонника всего прогрессивного и полезного, способного научно-теоретически осмыслить сравнительный материал и создать свою концепцию по проблемам этнополитологии и общественно-политических отношений.

Мой дорогой наставник Раушанбек Боранбаевич! Вы дали новую жизнь в решении многих значимых проблем в политической науке Казахстана и породили новых ученых последователей ваших идей и изысканий. Вы -личность, воплотивший в себе лучшие черты и качества современного Ученого и Человека с большой буквы. Вы, в самые сложные моменты жизни с упорством шли по своему тернистому пути ученого-новатора и смогли повести за собой своих учеников и последователей. Ваш мега ум, глубокая мудрость и широта души привели вас к вашим достижениям в науке ив жизни.

Ваша работоспособность, отзывчивость, умение поддерживать приятный изысканный разговор, думаю, всегда притягивали к вам людей, которые были очарованы вашим рациональным и неординарным мышлением и самыми лучшими качествами, которые только встречаются у неординарных и неповторимых людях как вы.

Где бы вы не работали в лице консультанта секретариата аппарата Президента страны, на должности декана факультета, заведующего кафедрой или профессором университета за вами всегда шли ваши ученики и последователи, свято почитая вас и ваши бесценные идеи, уважая и ценя вас за ваши высокие человеческие качества и за смелость в решении многих научных проблем.

Поэтому с Вашим именем неразрывно связан расцвет и дальнейшее развитие казахской политологической мысли.

От всего сердца поздравляю Вас с вашим днем рождения! Живите долго и радостно в окружении уважающих и любящих вас людей и соратников!

ҰСТАЗ ҰЛАҒАТЫ!

Ж.Ж.Қуанышбаева – саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушы, PhD доктор

Көптеген білікті ғалымдар, ел басқарған азаматтар Раушанбек Боранбайұлына шәкірт болғандарын мақтан тұтады, сыйлайды, жазған ғылыми еңбектерін әрқашан хабардар болып, ұстаздарымен пікір алмасып отырады. Раушанбек Боранбайұлы - Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге шетелдерде де белгілі ғалым, ұстаз. Шәкірттерінің ғылым жолында өзіндік жетістікке жетіп, ғалым болып қалыптасуына ықпал жасаған, ұстаздық ақылын берген ғалымның бірі. Сонымен қоса Р.Б.Әбсаттаров ғылым жолындағы құрмет пен сыйға өзінің адал еңбегімен, маңдай терімен, ойшылдығы және жаңашылдығымен қол жеткізгендігі барлығымызға ақиқат. Ғалым аса күрделі, ауқымды тақырыпты таңдап, «Ғылыми-техникалық революция және қоғамдық өмірдің интернационализациялануы: Әлеуметтік-философиялық талдау» зерттеу жұмысынан 1990 жылы докторлық диссертация қорғайды. Қоғамдық өмірдің даму диалектикасын, заңдылықтарын тайға таңба басқандай көру, олар туралы ой қозғап, зерттеу – өте қиын шаруа. Бұл зерттеу жұмысты саналы өмірін ғылым жолында сарп еткен ойшыл ғалымдар ғана жасай алады. Раушанбек Боранбайұлы осындай, қоғамдық қатынастардың күрмеулі мәселелерін зерттеген ойшыл ғалымдардан оқыды, үйренді, өнеге алды және өзі де осындай ойшыл ғалымдар дәрежесіне көтеріле алды.

Философия ғана емес, сонымен қатар әлеуметтану және саясаттану ғылымдарының теориялық және методологиялық танымы мен тәлімін жетік меңгерген Р.Әбсаттаров осындай ізгі мұрат жолында іргелі іс атқарып, ел ағасына айналды. Қазақстанның қоғамдық ғылымдар тізбесінде Р.Әбсаттаровтай философиядан, саясаттанудан, әлеуметтанудан қатарластыра іргелі еңбектер жазған ғалым жоқтың қасы. Әсіресе, оның этникалық қатынастар, этноәлеуметтану, этносаясат мәселелеріне қатысты жазған ғылыми еңбектерін ғылыми қауым өте жылы қабылдап, жоғары бағасын берді. Р.Б.Әбсаттаров Қазақстанның саяси, әлеуметтік-философиялық ғылымдардың дамуына үлкен үлес қосты. Оның тоғыз тілде 40 монография, кітаптар, кітапшалар, оқулықтар, оқу құралдарын және 600-ге жуық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жарияланғаны тек біздің елімізде ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен белгілі. Оның еңбектерін саясаттану, әлеуметтану және философия үшін іргелі және практикалық мәнге ие маңызды ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілді.

Раушанбек Боранбайұлы өзінің шәкірттеріне әрқашан ақыл-кеңес беруден шаршаған емес. Ұжымның әр-бір жетістіктеріне де балаша қуанатындығы да нағыз ғалымның қасиеті екені сөзсіз. Раушанбек ағай дәріс оқудың шебері. Ол кісіден ерекше ойлауды үйрендік, әр дәрісті тыңдаған сайын әр қырынан тани бастадық. Дәрісті тыңдап отырып уақыттың қалай өткенін білмей қаласың, кез келген аудиторияны бағындырып алатын ұстаздың шеберлік қабілеті мен дарыны, бізді докторанттық кезден қызықтырып келе жатқан қасиеті. Әр дәріске ерекше дайындықпен келеді. Қазіргі заманның біліміне қарай өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыру қағидасының көрінісі екен. Кез-келген аудиторияны жатсынбай әртүрлі тақырыпта ой толғай алатын бүгінгінің кеменгер ойшылы.

Раушанбек Боранбайұлы университеттік, республикалық және халықаралық -гранттық зерттеулерді әрқашан жіті бақылап, үнемі өз маңына кафедра жас ғалымдарын, докторанттар мен магистранттар, студенттерді жинап ғылым жолына баулуда. Жемісті ғылыми зерттеулерді белсенді педагогикалық және қоғамдық қызметтермен ұштастыруда. Ғалым, Қазақстанда ғана емес, сонымен бірге оның сыртында да қоғамдық жұмыстардың әртүрлі салаларында қызмет ететін көптеген шәкірттерді тәрбиеледі. Атап айтсақ, 20 ғылым кандидаттарын, 5 ғылым докторларын, 10 PhD докторды және 40 магистрантты дайындап шығарды. 30 жылдан астам саяси және философия

ғылымдары бойынша кандидаттық және докторлық диссертация қорғайтын Ғылыми Кеңестің ғылыми хатшы, мүшесі, төрағаның орынбасары болды.

Профессор Р.Б.Әбсаттаров 2001 жылдан бері Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы ғылыми журналының бас редакторы болып істейді, сондай-ақ бірқатар қазақстандық және шетелдік журналдардың редакция алқасының мүшесі.

Раушанбек Боранбайұлы Қазақстан халқына патриоттық тәрбие беру, полиэтникалық Қазақстан қоғамында этносаралық қатынастарды жетілдіру мәселелеріне ерекше ден қойды. Саяси тұрақтылық, қоғамдық келісім, этносаралық татулық категорияларының жай ғана ұғымдар емес, халық үшін тағдыр шешу маңызы бар, терең тамырлы әлеуметтік-саяси құбылыстар екендігін негіздеді. Қазақстан тәуелсіз мемлекет болғанда Раушанбек Боранбайұлы жасаған осы ғылыми негіздер мен идеялардың маңыздылығы тіптен арта түсті. Аталған категориялар ұлттық идея дәрежесіне көтеріліп, ғалымның тұжырымды ойларын билік те байқады. Мемлекеттің өзіне жүктеген әрбір қызметін жоғары жауапкершілікпен атқарып, ел алдындағы абройы биіктей түсті.

Раушанбек Боранбайұлының өмірі мен шығармашылығы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетімен байланысты. Кафедра меңгерушісі, декан қызметін атқарды. Басшы болу – тек басқару ғана емес, сонымен қатар, шығармашыл болу және ұжымды жетістікке жеткізу. Мәселен, Раушанбек Боранбайұлының ұйымдастырушылық қабілетінің арқасында кафедра ұжымы ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жетіп отырды. Оның Қазақстан әлеуметтік-саяси, философия ғылымының дамуына қосқан үлесі философия, саясаттану және әлеуметтану бағыттарының дамуымен байланысты. Қазақстанда болып жатқан әлеуметтік-саяси, мәдени, философиялық үдерістер іргелі және қолданбалы зерттеулердің ғылыми нәтижелерімен байланысты болуы тиіс Р.Б.Әбсаттаровтың жүзеге асыратын ғылыми зерттеу дискурстарының басты мақсаты болып табылады.

Қазір осы университеттің құрметті кафедра меңгерушісі, профессор-консультанты. Тебіреніс пен терең ойлылықпен ұштасқан, рухани маңызы зор ұстаздың әрбір пікірі уақыт өткен сайын жадмызда жаңғырып, әрбір ісімізде бағдаршам болып келеді.

Өзінің ғылыми ғұмырында профессор Р.Әбсаттаров өте қарымды еңбек жасаумен болды, әлі де жасап келеді. Оның еңбектері 9 тілде жарық көрді. 40-тан астам монографиялары, оқу құралдары, оқулықтары мен кітаптары жарық көрді. 600-дей түрлі тақырыптарға жазған мақалаларын алыс, жақын шетел ғалымдары мен студент, магистранттары оқуда.

Қазіргі адамзат қоғамы этникалық, діни жандану үдерісімен қатар ғаламдық жаһандану үдерістерін қатарласа жүруін бастан өткеріп жатқан уақытта, әлемдегі негізгі қайшылықтардың біріне осы екі жаһандық тенденциялар арасындағы қайшылықтар шығуы ықтималдығы туралы ойды Р.Әбсаттаров ғалым ретінде өз еңбектерінде негіздеп келеді. Осындай келелі ойларымен жоғарыда атап көрсеткеніміздей Р.Әбсаттаров Германияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда, Жапонияда т.б. шет елдерде өз дәрістерін оқыды. Әлемдік деңгейдегі ғалымдар ғалым пікірлерімен келісіп, ғылыми байланыс орнатуда.

Раушанбек Әбсаттаров – бірнеше ғылыми мектептің негізін қалаушы, жалпыға танымал ірі ғалым, жарқын тұлға, ХХІ ғасырдың зияткері екенін атап өткім келеді. Оның шығармашылық мұрасы Қазақстандық саяси ғылымның дамуына ғана емес, жалпы қоғамтануға да баға жетпес үлес болып табылады. Бірегей ғылыми зерттеулер нәтижесінде пайда болған жанқиярлық еңбегімен ол қоғам алдындағы қасиетті парызын орындауды жалғастыруда. Ол-қазақ мәдени құндылықтарының жанашыры және сонымен бірге басқа халықтардың кез-келген жағымды мәдени құндылықтарын қабылдауға дайын интернационалист.

Ұстаз деген ұлы ұғымға лайық әрекетті адал атқаруға әрбір адамның қолынан келе бермейді. Ұстаздық ұғымды тек біліммен ғана емес, адамдық болмыспен бірге алып жүрген профессор, ғылыми жетекшіміз Әбсаттаров Раушанбек Боранбайұлы Қазақ ғылымына өзіндік қолтаңбасын қалдырған, әлі де болса ғылыми жаңалықтарымен саясаттану, әлеуметтану және философия ғылымының қоржынын келелі ғылыми зерттеулерімен толтырып, ел мүддесі үшін талай қыруар жұмыстар атқаратынына біз шәкірттері кәміл сенеміз. Мерейтойыңыз құтты болсын, Ұстаз!

БІЛІМІ САНАТ БОЛҒАН ҒАЛЫМ

Ш.Қ. Абеуова - философия ғылымдарының кандидаты, ҚР ПҒА корр.-мүшесі

Әлеуметтің қалыптасуы мен құрылымы адамзаттың жиынтығы екені бәрімізге белгілі. Осы жиынтыққа көз жүгіртсек олар: адам, тұлға, ұлт пен ұлыстардың бірігуінен тұрады. Қоғамдағы адамдардың арасындағы ұлтына, дініне, нәсіліне және мәдени көзқарастарына қарамай бірегей өмір сүру бір шаңырақтың астында бұл кез-келген мемлекеттің үлкен жетістігі деп білемін. Осы бірегейлікті алдын-ала көре білу, бірінші кезекте ғалымдардың қоғамды зерттеудегі ерен еңбектерінің жетістіктері. Осындай үлкен мәселеге өте тереңнен талдау жасай білген ғалымдардың алғашқысы Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров деп айтсам қателеспеймін.

Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаровтың дүниеге келуінің өзі бір жатқан тарих. Дегенмен бұл кісіні сырттай танытыныма 20 жылдай уақыт болған. Әрі оқымысты ғалым, әрі ұйымдастырушы мықты «стратег» меңгеруші екенінде еститінмін. 2013жылы осы кісінің басшылығымен қол астына жұмысқа ауыстым. Қолым бос уақытымда кабинетіне кіріп ғылыми ой бөлісетінбіз. Оның үстіне кафедраның айына бір рет, сейсенбі сайын 11-13 уақыт аралығында ғылыми-семинар болып тұратын. Осы семинарда әр ұстаздың өзінің зерттеу тақырыбында ойын талқылайтынбыз. Бұл өте жақсы тәжірибе еді. Әсіресе, жас ғалымдар үшін құнды уақыттың бірі деп ойлаймын. Себебі, осындай ғылыми семинарларда ой-өрісің кеңейіп, белгілі бағыттарға бетбұрыс жасайсың. Халқымызда қол бастау қиын емес, сөз бастау қиын деген даналығы бар. Раушанбек Боранбайұлы Әбсаттаров осы ғылыми семинарда өзі сөз бастап, ортаға ұтқыр ойымен көзқарасын айтып, сұрақтарға жауап беріп отыратын. Біздің кафедрада тек республикамызға ғана танымал емес, сонымен қоса алыс-жақын шет елдерде дәріс өтетін ғалым-педагогтарда жұмыс істейтін. Солардың бірі, А.И.Артемов, Т.Ж.Қалдыбаева, Ж.О.Кенжалин т.с.с. тұлғалар. Осы семинар барысында Р.Б.Әбсаттаровтың гуманитарлық ғылым бағытында, әлеуметтанудағы ұлтаралық қатынастар мәдениеті, әлеуметтік-этникалық үрдістер мен халықтардың өзара қарым-қатынастарының қоғам өміріндегі мәселелерін тыңғылықты түсіндіріп беретін. Әлеуметтік-этникалық қауымдастықтың көптеген өзекті проблемалары бар. Бұл проблемалар бүгінгі күннен басталған жоқ, ол бұрыннан қоғам қалыптасқаннан бар. Олай болса, неге бүгінгі күнге дейін дәйектелмен сұрақ, не мәселе деуге болады. Осы тұста көптеген қарама-қарсылықтық туындайды. Ең бастысы мұндай сұрақтар мен пікір таластарда ғылымның дәлелдеріне сүйене отырып ойыңызды жинақтауыңыз қажет. Тура мағынасында айтсам, Р.Б.Әбсаттаров мұндай мәселелерде нақты фактілер мен аргументтері арқылы ойын түсінікті етіп бізге жеткізетін. Өзкезегінде бірнеше конференция мен мастер-кларстарға қатысып, кейбір лекторлардың ойдан шатасып, өзінің пікірлеріне қайшы келетін жәйттері де болған. Ал жетік ғалым теориялық ғылымдарды да классификациялай білуге, басқа ғылымдарда да қолдана білуге тиіс екенін, осы тұста Р.Б.Әбсаттаровтан көруге болады.

Р.Б.Әбсаттаров өзінің ғылыми көзқарасында, адам мен әлеуметке міндетті түрде адал ниетті болу керек деп үйретеді. Өйткені игі істер істесең, мұның қайтымы елге, ұрпағыңа жасаған саналы бастама. Ал бастама бұл қоғамның санасы мен мінез-құлықтық қуаты.

Р.Б.Әбсаттаровты философ ретінде де өзін мойындатқан ойшыл. Өзгермейтін ақиқаттарды басшылыққа ала отырып, мемлекетті басқарудың жолдары халықпен жұмыла жұмыс жасау керектігін алдыға тартады. Бұл туралы, Р.Б.Әбсаттаровтың «Саясаттану негіздері» 2-томдық еңбегінде «Қазақ елі ұғымының біріктірушілік қуаты мол» тараушасында айтылған.

2020 жыл еліміздің тарихында елеулі жыл «адамзаттың екінші ұстазы атанған» Әбу Насыр Әл-Фарабидің 1150 жылдығы, қазақтың «данасы, дарасы» Абайдың 175 жылдығы мемлекет тарапымен қоса, әлемдік деңгейде үлкен бағдарламалық іс-шаралар аталып өтілді. Бұл біздің мемлекетіміздің мәртебесін асқақта отырып, сыртқы имиджіміздің халықаралық деңгейдегі бағасында білдірді.

Р.Б.Әбсаттаровтың Киев университетіндегі дипломдық тақырбы Әбу Насыр Әл-Фарабидің әлеуметтік көзқарасына байланысты болған. Дипломдық жұмысында ұлы ойшылдың философиясындағы адамдардың ақиқатқа жету жолындағы қайырмды халықтың игі бастамалырындағы ауызбіршілікті, қоғам тақырбына арналғанын көруге болады.

Р.Б.Әбсаттаровтың ойланып, дұрыс әрекет етуі ғылым мен білімге деген құштарлығынан байқауға болады. "Әлеуметтік бірегейлік", «ұлттық қарым-қатынас», «ұлтаралық келісім»

мәселелерін сонау 1970 жылдардан бастап зерттеу жүргізгені, еліміздің 30 жылдық тәуелсіздігіне үлкен үлес қосқаны анық.

Жинаған өмірлік тәжірибесі, терең білімі, ірі ғалымдығы, ел арасындағы танымалдығы, үнемі ой үстінде жүруі, елдің болашағы туралы толғанысы, жастарға сенім артуы, парасаттылығы, патриоттығы барлығы - ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі Раушанбек Әбсаттаровке тән дүние.

Сексеннің үстіне шығып отырған ағамыздың Қазақ еліне, Қазақ ғылымына әлі де көп еңбек етеріне сенеміз. Ойшылдық деңгейге көтерілген ел ағасының бергенінен, берері әлі де алда деп ой түйемін.

Раушанбек Әбсаттаровке 80 жастың асқарына шығып отырған бүгінгі айтулы күнде тек өмір жасының ғұмырлы болуын тілейміз!

СЛОВО О ЮБИЛЯРЕ

А.Е. Конверский - декан философского факультета Киевского национального университета им Т.Г.Шевченко, академик НАН Украины, доктор философских наук, профессор

Е.А. Харьковиченко - заведующий кафедрой религиоведения, философского факультета Киевского национального университета им Т.Г.Шевченко, генерал майор, доктор философских наук, профессор

Доктор философских наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, член.-корр. НАН Республики Казахстан Абсаттаров Раушанбек Бурамбаевич является одним из лучших выпускников философского факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Ректор Киевского национального университета имени Тараса Шевченко академик НАН Украины, герой Украины Леонид Васильевич Губерский всегда говорит, что славу университету создают его выпускники. К таким выпускникам относится профессор Р.Б. Абсаттаров. Л.В. Губерский всегда с теплотой отзывается о проф. Р.Б. Абсаттарове с которым они совместно учились на факультете.

В те годы когда учился профессор Р.Б. Абсаттаров на факультете работали такие профессора как: Н.С.Шлепаков, И.В.Бычко, В.А.Босенко, В.С.Дмитриченко, П.В.Копнин, В.А.Кудин, Л.И.Марисова, В.Т.Павлов, И.Д.Ремезовский, К.Ф.Руденко, В.К.Танчер, В.И.Шинкарук.

Каждый из упомянутых преподавателей был Мастером своего дела. Каждый из них своим творчеством создал оригинальную страницу в философской науке и философском образовании.

Студенту Р.Б.Абсаттарову было у кого учиться, было возможным приобщиться к таинству философствования. Как отмечали преподаватели студента Р.Б. Абсаттарова: - «это был целеустремленный юноша, стремящийся к постижению глубин философской науки».

Студенту Р.Б. Абсаттарову нравились лекции профессора Шлепакова Н.С., который был талантливым интерпретатором зарубежной философии. Хотя его курс и носил название «Критика современной буржуазной философии», на самом деле Н.С. Шлепаков под видом критики раскрывал подлинное содержание философских концепций А. Бергсона, Ж.-П.Сартра, Б. Рассела, Э. Кассирера и многих других мыслителей.

Студента Р.Б. Абсаттарова часто можно было видеть активным участником философских диспутов, которые устраивал профессор П.В.Копнин.

П.В. Копнин является ярким представителем отечественной философской мысли. В своих философских исследованиях он с новаторских позиций анализирует структуру предмета философии, возникновение и сущность мировоззрения, природу познавательного процесса, методологическую функцию философских категорий.

Студента Р.Б. Абсаттарова увлекал своими лекциями декан философского факультета, профессор В.И. Шинкарук. В своих трудах В.И. Шинкарук обращается к историко-философской интерпретации философских учений И. Канта, Й. Фихте, Ф. Шеллинга, Г.В.Ф. Гегеля - виднейших представителей классической немецкой философии. Исследования учёного обратили на себя внимание коллег, тогдашних студентов и аспирантов тем, что их автор не следовал за упрочившимися, на то время, оценками философских учений классического немецкого идеализма.

Одним из весомых результатов исследования В.И. Шинкаруком классической немецкой философии стал вывод о том, что несмотря на пестроту и разную предметную направленность учений

её представителей, все они объединены общей проблемой – «проблемой человека», поисками сущностных основ мышления, деятельности, творчества и общественной жизни.

П.В. Копнин и В.И. Шинкарук являются основателями « Киевской мировоззренческо-гносеологической школы», активным участником которой по праву считается студент Р.Б. Абсаттаров.

Курс, на котором учился профессор Р.Б. Абсаттаров, состоял из талантливой и перспективной студенческой молодежи. На этом курсе учился будущий декан философского факультета профессор Тарасенко Н.Ф., заведующие отделами Института философии НАН Украины, Института социологии НАН Украины, главные научные сотрудники Института философии НАН Украины.

В 1977 г. философский факультет Киевского национального университета имени Тараса Шевченко возглавил однокурсник проф. Р.Б. Абсаттарова – Н.Ф. Тарасенко. За время руководства факультетом проф. Тарасенком Н.Ф. факультет начал подготовку специалистов-политологов, а обучение стало проходить по новым учебным планам и программам соответствующим мировым стандартам.

Однокурсник профессора Р.Б. Абсаттарова - профессор Ручка А.О. с 1998 г. заместитель директора Института социологии НАН Украины. Его научные исследования посвящены «ценностному подходу в системе социологического знания».

В 1985 г. заведующим отделом социальной философии Института философии НАН Украины имени Г. Сковороды был назначен однокурсник профессора Р.Б. Абсаттарова - профессор Мокляк Н.Н.

Идут годы... Выпускник Киевского национального университета имени Тараса Шевченко доктор философских наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, член.-корр. НАН Республики Казахстан Абсаттаров Раушанбек Бурамбаевич занимает достойное место в научном и образовательном пространстве дружественного нам Казахстана.

Но мы, представители Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, считаем, что профессор Р.Б. Абсаттаров НАШ, потому что, как говорят в народе: «его профессиональная пуповина зарыта в нашем университете».

Уважаемый Раушанбек Бурамбаевич, с юбилеем Вас!

Крепкого здоровья, долголетия, продолжения вашего дела благодарными ученикам и последователям!

Альма-матер гордится Вами!

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Абиев Е.М. – PhD докторант, Л. Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр- Сұлтан қ., Қазақстан.

Апсаттарова Г. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, PhD студент

Алияров Е.К. – с.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Әбсаттаров Р.Б. – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

Әбсаттаров Ғ.Р. – Саяси ғылымдарының кандидаты, Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

Бабатаева А.А. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан

Байқушикова Г. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, доцент м.а.

Бағашаров Қ. – PhD докторы, оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасы, Алматы, Қазақстан

Бақытжанова А.А. – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Баракбаева Т.А. – «Нұр-Мұбарак» Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Даржибаев Е.Т. – Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану мамандығының 2-курс магистранты

Дуйсенова И.С. - Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

Ербосынов Т.А. – Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 3–курс докторанты

Ергөбек Ш.Қ. – Заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Философия және саясаттану факультетінің қауымдастырылған профессоры, Алматы қ., Қазақстан

Есбергенова Г.Б. – Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет, Алматы, Қазақстан

Есболова М. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасының оқытушысы, Алматы, Қазақстан

Жалмагамбетов Е.А. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жандосова Ә.М. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жандосова Ш.М. – ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты

Жанпейісова Қ.Д. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ивлева Е.Н. – Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік–гуманитарлық пәндер кафедрасының оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.

Иманбекова Б.И. – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Избасарова А.М. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Казыбекова У.М. – аға оқытушы, PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Каримова Ж.К. – ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

Қалдыбек С.Т. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Құтбанбаева И.Н. – Саясаттану және саяси технологиялар кафедрасының докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан)

Мамырова С. – Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы

Мамытқанов Д.Қ. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мырзабаев С.Е. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мұқажанова А.Ж. – Абай атындағы ҚазҰПУ Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының докторы

Нуров М.М. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Нусипова А.У. – Абай атындағы ҚазҰПУ PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан

Нышанбаев Н.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ, Қазақстан

Оразымбетова З.Ш. – Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы, Шымкент, Қазақстан

- Омирзакова Д.Д.** – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
- Панияз Т.** – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Рау И.А.** – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы, Гамбург қ., Германия
- Рысбекова Ш.С.** – философия докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, философия және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасының оқытушысы, Алматы, Қазақстан
- Садырова М.С.** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Сарсембаев Р.М.** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті, дінтану және мәдениеттану кафедрасының PhD докторанты, Алматы, Қазақстан
- Симтиков Ж.Қ.** – с.ғ.д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Сейдинова М.А.** – Заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік–гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
- Славецкий В.Ю.** - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау Қазақстан
- Слямова Э.С.** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Төлен Ж.М.** – «Тұран» университеті, «Аймақтану және халықаралық қатынастар», кафедрасының меңгерушісі, саясаттану PhD докторы
- Хамит А.Д.** – Әлеуметтану мамандығының PhD докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Нұр-Сұлтан қ.
- Хамзеева Б.** – «Нұр-Мұбарак» Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан
- Хмельницкая О. М.** – Әлеуметтік ғылымдар министрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік–гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
- Шеденова Н.У.** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
- Шинтаева Ф.Е.** – Мирас университетінің аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан
- Шингалиева А.К.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Шнарбекова М.К.** – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Шорманбаева Д.Г.** – PhD докторы, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік–гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
- Шылмамбетов С.Т.** – Анкара Хаджи Байрам Вели университетінің «Саясаттану» мамандығының докторанты, Анкара, Түркия

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Абиев Е.М.** – PhD докторант, Евразийского Национального Университета имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
- Абсаттаров Г.Р.** – Кандидат политических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
- Апсаттарова Г.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, PhD студент
- Алияров Е.К.** – д.п.н., профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Бабатаева А.А.** – магистрант Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Байкушикова Г.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, и.о доцента
- Багашаров К.** – доктор PhD, преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан
- Бақытжанова А.А.** – Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
- Баракбаева Т.А.** – Египетский университет исламской культуры «Нур-Мубарак», Алматы, Казахстан
- Даржибаев Е.Т.** – Магистрант 2 курса специальности «Политология» КазНПУ имени Абая
- Дуйсенова И.С.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая
- Ербосынов Т.А.** – Магистр социальных наук, Докторант 3 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
- Ергобек Ш.К.** – Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Есбергенова Г.Б.** – Докторант кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
- Есболова М.** – преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан
- Жалмагамбетов Е.А.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая г. Алматы, Казахстан
- Жандосова Ә.М.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби
- Жандосова Ш.М.** – Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК
- Жанпеисова К.Д.** – Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Ивлева Е.Н.** – Магистр социальных наук преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально–гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
- Иманбекова Б.И.** – Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
- Избасарова А.М.** – магистрант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби
- Казыбекова У.М.** – старший преподаватель, PhD, Казахский национальный университет им. аль-Фараби
- Каримова Ж.К.** – КИСИ при Президенте РК
- Қалдыбек С.Т.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби
- Кутбанбаева И.Н.** – Докторант кафедры политологии и политических технологий Казахского национального университета им. аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)
- Мамырова С.** – Евразийская юридическая академия им. Д. А. Конаева
- Мамытканов Д.К.** – Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Мырзабаев С.Е.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Мукажанова А.Ж.** – Доцент кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая, доктор политических наук
- Нуров М.М.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая

- Нусипова А.У.** – PhD докторант КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан
- Нышанбаев Н.К.** – КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан.
- Оразымбетова З.Ш.** – старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Южно-Казахстанская медицинская академия, Шымкент, Казахстан
- Омирзакова Д.Д.** – Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати
- Панияз Т.** – Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Рау И.А.** – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия
- Рысбекова Ш.С.** – д.филос.н., профессор Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан
- Садырова М.С.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Сарсембаев Р.М.** – докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, факультета философии и политологии, кафедра религиоведения и культурологии, Алматы, Казахстан
- Симтиков Ж.К.** – д.п.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан
- Сейдинова М.А.** – Магистр юридических наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
- Славецкий В.Ю.** – Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау Казахстан
- Слямова Э.С.** – Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Төлен Ж.М.** – Заведующий кафедрой «Регионоведение и международные отношения» университета «Туран», PhD доктор
- Хамит А.Д.** – Докторант PhD по специальности социология, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Факультет социальных наук, г. Нур-Султан
- Хамзеева Б.** – Египетский университет исламской культуры «Нур-Мубарак», Алматы, Казахстан
- Хмельницкая О. М.** – Магистр социальных наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
- Шеденова Н.У.** – Казахский национальный университет имени аль-Фараби
- Шинтаева Ф.Е.** – старший преподаватель университета Мирас, Шымкент, Казахстан
- Шингалиева А.К.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан
- Шнарбекова М.К.** – Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Шорманбаева Д.Г.** – Доктор PhD, заведующая кафедрой Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
- Шылмамбетов С.Т.** – PhD докторант по специальности «Политология», Университета «Хаджи Байрам Вели» в Анкаре, Турция

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- Abiev E.M.** – PhD student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Absattarov R.B.** – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
- Absattarov G.R.** – Candidate of political science, the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
- Apsattarova G.** – Al-Farabi Kazakh National University, PhD student
- Aliyarov E.K.** – Doctor of Political Science, professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
- Babataeva A.A.** – 2aster's student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
- Baikushikova G.** – Al-Farabi Kazakh National University, associate professor
- Bagasharov G.** – PhD, Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies, Almaty, Kazakhstan
- Bakytzhanova A.A.** – Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan
- Barakbayeva T.A.** – Egyptian University of Islamic culture «Nur-Mubarak», Almaty, Kazakhstan
- Darzhibayev Y.T.** – 2nd year master's student of the specialty «political science» of the Abai Kazakh National Pedagogical University
- Duisenova I.S.** – PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay
- Yerbossynov T.A.** – Master of Social sciences, 3–year PhD student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
- Yergobek Sh.K.** – Candidate of legal Sciences, associate Professor, Faculty of philosophy and political science, al-Farabi Kazakh national University, Almaty, Kazakhstan
- Esbergenova G.B.** – PhD student of the department of sociology and social work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
- Esbolova M.** – Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies, Almaty, Kazakhstan
- Zhalmagambetov Y.A.** – Kazakh national pedagogical university after Abai Almaty city, Kazakhstan
- Zhandossova A.M.** – Al-Farabi Kazakh National University
- Zhandossova Sh.M.** – Institute for Philosophy, Political Science and Religion Studies CS MES RK
- Zhanpeisova K.D.** – Eurasian National University. L.N.Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Ivlyeva Ye. N.** – Master of Social Sciences, teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.
- Imanbekova B.I.** – Kazakh national women's teacher training university, Almaty, Kazakhstan
- Izbasarova A.M.** – master's degree student, Al-Farabi Kazakh National University
- Kazybekova U.M.** – PhD, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University
- Karimova Zh.K.** – KazISS under the President of Kazakhstan
- Kaldybek S.T.** – Al-Farabi Kazakh National University
- Kutbanbayeva I.N.** – PhD student of the Department of Political Science and Political Technologies al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
- Mamyrova S.** – Eurasian law academy named after D.A.Konayev
- Mamytkhanov D.K.** – Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
- Myrzabaev S.E.** – Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
- Mukazhanova A.Zh.** – Associate Professor of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines Abai KazNPU, Doctor of Political Science
- Nurov M.M.** – Abai Kazakh National Pedagogical University
- Nussipova A.U.** – PhD doctoral student of Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan
- Nyshanbayev N.K.** – KazNU named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan. 28.Omiraliyeva G.K. - Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
- Orazymbetova Z.Sh.** – senior lecturer of the Department of social and humanitarian disciplines, South Kazakhstan medical Academy, Shymkent, Kazakhstan
- Omirzakova D.D.** – Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati
- Paniyaz T.** – Eurasian National University. L.N.Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Rau I.A.** – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg,

Germany

Rysbekova Sh.S. – Doctor of Philosophy, Professor of the Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies, Almaty, Kazakhstan

Sadyrova M.S. – Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Sarsembaev R.M. – PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies and Cultural Studies, Almaty, Kazakhstan

Simtikov Zh.K. – Doctor of Political Science, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Almaty, Kazakhstan

Seydinova M.A. – Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.

Slavetskiy V.Y. – Abay Myrzakhetov Kokshetau University, Kokshetau Kazakhstan

Slyamova E.S. – Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Tolen Zh.M. – Head of the Department of Regional Studies and International Relations, «Turan» University, PhD

Khamit A.D. – PhD student of the specialty social studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Social Sciences, Nur-Sultan

Hamzeeva B. – Egyptian University of Islamic culture «Nur-Mubarak», Almaty, Kazakhstan

Khmelnitskaya O. M. – Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.

Shedenova N.U. – Al-Farabi Kazakh National University

Shintaeva F.E. – senior lecturer at Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Shingaliyeva A.K. – Kazakh National Pedagogical University named after Abai Almaty, Kazakhstan

Shnarbekova M.K. – Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Shormanbayeva D.G. – PhD, Head of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.

Shylmambetov S.T. – Ph.D. student of the specialty «Political science» Ankara Haci Bayram Veli University, Ankara, Turkey

Образец оформления статьи:

SRSTI 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K.I. Mirzoev²

¹the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay,

²Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Key words: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, moving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.